

การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระปราสาทสามยุคในประเทศไทย : พระปราสาท
สามยอด ลพบุรี พระปราสาทหลวง นนทบุรี และพระปราสาทวัดอรุณราชวราราม
กรุงเทพมหานคร การสังเคราะห์ ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม
เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม

วิทยานิพนธ์
ของ
พระครูปลัดชัยวัฒน์ (ธัญญา โกสิยิทธิ)

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์

กรกฎาคม 2556

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

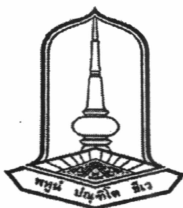

การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระปรางค์สามยุคในประเทศไทย : พระปรางค์
สามยอด ลพบุรี พระปรางค์หลวง นนทบุรี และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม
กรุงเทพมหานคร การสังเคราะห์ ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม
เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม

วิทยานิพนธ์
ของ
พระครูปลัดชัยวัฒน์ (ธัญญา โกสิยธัมม) (ธัญญา โกสิยธัมม)

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์
กรกฎาคม 2556
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของพระครูปลัดชัยวัฒน์ (ธัญญาโกสีย์) แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

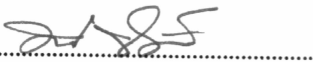
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
(อาจารย์ ดร.กล้า สมตระกูล)

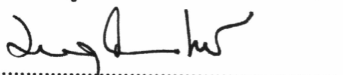
ประธานกรรมการการสอบ
(อาจารย์บัณฑิตศึกษาประจำคณะ)

.....
(ผศ.ดร.ทรงคุณ จันทอง)

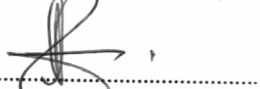
กรรมการสอบ
(ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)

.....
(ดร.พระครูวินัยธรรมานพ ปาละพันธ์)

กรรมการสอบ
(กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์)

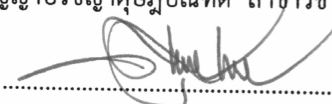

.....
(อาจารย์ ดร.มาริสรา โกเศยะโยธิน)

กรรมการสอบ
(อาจารย์บัณฑิตศึกษาพิเศษ)

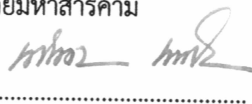

.....
(อาจารย์ ดร.ไพรัช ติดยะมาต)

กรรมการ
(ผู้ทรงคุณวุฒิ)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....

(ผศ.ดร.ทรงคุณ จันทอง)
คณบดีคณะวัฒนธรรมศาสตร์

.....

(รศ.เทียนศักดิ์ เมฆพรรณโอภาส)
ผู้รักษาการคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่ ๑๑ เดือน ก.ค. พ.ศ. 2556

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วย ความกรุณาและความช่วยเหลือเป็นอย่างดีจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทรงคุณ จันทจร ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดร.พระครูวินัยธรรมานพ กันตสีโล (ปาละพันธ์) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ อาจารย์ ดร.กล้า สมตระกูล ประธานกรรมการสอบ อาจารย์ ดร.มารีสา โกเศยะโยธิน และอาจารย์ ดร.ไพรัช ถิตย์ผาด ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ให้แนวคิดและคำแนะนำปรึกษากับผู้วิจัยอย่างดีตลอดการศึกษา ทั้งภาคสนาม และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม ตลอดถึงการตรวจแก้ไข เนื้อหา

ขอขอบคุณ อดีตเจ้าอาวาสวัดพระปรารักษ์หลวง คณะกรรมการวัด ผู้รู้ และเจ้าหน้าที่ กรมศิลปากร และคุณจุฬาลักษณ์ จุลบุษรา ที่ได้ช่วยประสานงานกับทุกฝ่ายในการนำผู้วิจัยเก็บข้อมูล ในพื้นที่พระปรารักษ์หลวง นนทบุรี

ขอขอบคุณ อาจารย์สมชาย ฟ่อนรำดี และดร.พรทิพย์ วงศ์ไพบูลย์ ที่รับภาระนำผู้วิจัย เก็บข้อมูลจากเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจังหวัดลพบุรี เจ้าหน้าที่ประจำวังพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี 4 ที่เมตตาอนุญาตให้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลในพื้นที่

ขอขอบคุณ พลตำรวจเอกสุนทร ชัยขวัญ นายกสมาคมชาวปักซีใต้ ในพระบรมราชูปถัมภ์ และคณะกรรมการ พระราชธรรมเวที (โกเมศ ป.ธ. 9) ประธานสหภูมิภาคทักษิณ และคณะกรรมการ

ขอขอบคุณ พระเทพมงคลรังสี อธิบดีสงฆ์วัดอรุณราชวราราม พระสุนทรกิจจาภิรักษ์ พระครูศรีชยาภิวัฒน์ คณะกรรมการวัดอรุณราชวราราม สมาคมศิษย์เก่าวัดอรุณราชวราราม ดร.พระครูสุตวิสุทธิคุณ คณะอาจารย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเขตบางกอกใหญ่ นักวิชาการที่ให้ข้อมูลในการวิจัย ผู้อำนวยการเขตบางกอกใหญ่ ดร.จุฑาศิริ ยอดวิเศษ ดร.พัชรี ลินธิฐฎา และนักศึกษาร่วมรุ่น รุ่นพี่ รุ่นน้อง ที่ให้ความเมตตาอนุเคราะห์กับผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา

คุณค่าและประโยชน์จากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขออุทิศถวายพระราชกุศลแด่บรรพชนชาวไทยทุกพระองค์ มีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นต้น ที่ได้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้เผยแผ่ หลักธรรมคำสอนที่ดีแก่สังคมไทยตลอดมา ขออุทิศส่วนกุศลที่เกิดจากการเพียรพยายามในการทำงาน วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ แต่อดีตอธิบดีสงฆ์วัดอรุณราชวรารามทุกรูป และขอมอบเป็นกุศลเจตนา แต่บุพการีของผู้วิจัย มีมารดาและบิดา ครู อาจารย์ และพระธรรมสิริชัย อดีตอธิบดีสงฆ์วัดอรุณราชวราราม

พระครูปลัดชัยวัฒน์ (ธัญญา โกสิทธี)

ชื่อเรื่อง	การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระปรางค์สามยุคในประเทศไทย : พระปรางค์สามยอด ลพบุรี พระปรางค์หลวง นนทบุรี และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร การสังเคราะห์ ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม
ผู้วิจัย	พระครูปลัดชัยวัฒน์ (ธัญญา โกสิยัติ)
กรรมการควบคุม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทรงคุณ จันทจร และ ดร.พระครูวินัยธรรมานพ ปาละพันธ์
ปริญญา	ปร.ด. สาขาวิชา วัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่พิมพ์ 2556

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีความมุ่งหมายเพื่อ 1) ศึกษาประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมเกี่ยวกับพระปรางค์ 3 ยุค ในประเทศไทย 2) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน และปัญหาในการอนุรักษ์ และสืบสานประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ 3 ยุค และ 3) สังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระปรางค์ ๓ ยุค เพื่อการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ยั่งยืน พื้นที่ศึกษาได้แก่พระปรางค์ 3 ยอด จังหวัดลพบุรี พระปรางค์หลวง จังหวัดนนทบุรี และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร ระหว่างเดือนพฤษภาคม 2553 ถึง เดือนพฤษภาคม 2554 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต แบบสนทนากลุ่ม และแบบบันทึกการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ มีการเก็บข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย ผู้รู้ 30 คน ผู้ปฏิบัติ 15 คน และผู้ให้ข้อมูลทั่วไป 15 คน ตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการแบบสามเส้า ทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ และนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า พระปรางค์ในยุคแรก ๆ เป็นสถาปัตยกรรมที่แฝงไว้ด้วยความเชื่อจาก ศาสนาพราหมณ์และฮินดู ที่ได้สร้างพระปรางค์เป็นสถานที่บูชาเทพเจ้า ยุคต่อ ๆ มา พระปรางค์ค่อย ๆ กลายรูปทรงด้วยการนำเอาศิลปะและสถาปัตยกรรมไทยมาผสมผสานจนกลายเป็นสถาปัตยกรรมไทย โดยสมบูรณ์ ส่วนในด้านความเชื่อและพิธีกรรม เป็นการบูชาตามความเชื่อทางศาสนาและถวายความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ในแต่ละยุคสมัย

เกี่ยวกับสภาพปัจจุบันและปัญหาเกี่ยวกับพระปรางค์ทั้ง ๓ ยุค พบว่า ประชาชนให้ความเคารพกราบไหว้และบูชาพระปรางค์ เช่นเดียวกันกับการกราบไหว้เจดีย์และสิ่งก่อสร้างทางพุทธศาสนา และพระพุทธรูป พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชม เคารพบูชามากที่สุด พระปรางค์สามยอดเป็นจุดสนใจในการท่องเที่ยวเป็นอันดับรอง และพระปรางค์หลวงเป็นที่รู้จักน้อย ในหมู่นักท่องเที่ยวทั่วไป แต่อย่างไรก็ตามยังถือว่าพระปรางค์ทั้งสามมีความสำคัญในพระพุทธศาสนา เพราะถือว่า พระปรางค์เป็นสัญลักษณ์ประเภทหนึ่งทางพระพุทธศาสนา ส่วนปัญหา ที่พบ คือ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับพระปรางค์ไม่มีแล้ว มีเพียงประเพณีที่จัดขึ้นทั่ว ๆ ไป ตามความเชื่อทางศาสนา โดยใช้พระปรางค์เป็นองค์ประกอบหนึ่ง เช่นเดียวกับศาสนสถานอื่น ๆ

ด้านการสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม พบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับพระพรางค์ ยังมีการสืบสานเรื่องราว ความเป็นมาตั้งแต่ยุคต้นถึงยุคปัจจุบัน ส่วนด้านเกี่ยวกับประเพณีนั้น พระพรางค์ยังคงเป็นสัญลักษณ์ที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมทางประเพณีต่าง ๆ มีการสร้างมูลค่าเพิ่มโดยใช้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวและข้อมูลทางประวัติศาสตร์แก่ผู้สนใจ นอกจากนี้ยังใช้พระพรางค์เป็นแกนกลางแห่งความสนใจที่ใช้เป็นข้อมูลทางวิชาการสำหรับอ้างอิงได้ในอนาคต

โดยสรุป พระพรางค์เป็นทั้งโบราณสถานและศาสนสถานเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของประชาชน ที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงของชาติ ควรที่รัฐบาลจะให้การสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณและด้านวิชาการแก่ชุมชน ให้มีความเจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป

TITLE Conservation and Transferring the Culture of the Three Periods of Phra Prang Shrines in Thailand : Phra Prang Sam Yot, Lopburi; Phra Prang Luang, Nonthaburi; and Phra Prang Wat Arun Ratchavararam a Synthesis of Beliefs, Customs, and Rituals for Cultural Conservation and Transferring.

AUTHOR Phrakhru Palad Chaiwat (Thanya Kosit)

ADVISORS Asst. Prof. Dr.Songkoon Chanthachorn and Dr.Phrakhru VinaitornManop Palapan

DEGREE Ph.D. **MAJOR** Cultural Sciences

UNIVERSITY Mahasarakham University **DATE** 2013

ABSTRACT

This qualitative research aimed at: 1) investigating the history, beliefs, custom, and ritual, related to Phra Prang Shrines of 3 Periods in Thailand; 2) examining the present condition and problems concerning the conservation and transmission of the custom and ritual associated with the Phra Prang Shrines of the 3 periods; and 3) synthesizing the data on the beliefs, custom, and rituals, that associated with the Phra Prang of the 3 periods for the sustainable cultural enrichment. Three research sites were: Phra Prang Sam Yot, in Lopburi; Phra Prang Luang, in Nonthaburi; and Phra Prang Wat Arun Rachavararam, in Bangkok. The research was conducted between May 2011 and May 2012. The research tools included an interview form, an observation form, a group discussion form, and a seminar workshop form. Document and field data were collected. The informants consisted of 30 key-informants, 15 casual informants, and 15 general informants. Data were checked for there accountability with triangulation technique, analyzed according to the given objectives, and the results of the study were presented in descriptive analytical format.

The results of the study revealed that Phra Prang Shrines at the beginning period were the architectures that symbolized the Brahmanism and Hinduism beliefs. Phra Prang shrines were built for paying homage to the Gods. In the following period, Phra Prang Shrines gradually changed their forms by assimilated with Thai elements until they completely transformed into Thai architecture form. On the beliefs and rituals, the people prayed according to their religious beliefs and for honoring the kings in each period.

Concerning the present condition and problems of Phra Prang Shrines of 3 periods, it was found that the people paid respect to the Phra Prang as the same as paying respect to the Buddhist shrines, buildings, and Buddha images. The people regarded Phra Prang as a kind of Buddhist symbols according to tourism aspects, Phra Prang Wat Arun is the most attraction sight, Phra Prang Sam Yot is second and Phra Prang Luang is less. However all Phra Prang are still remained the important shrines to all Buddhists. The problems were that there were no more direct associated customs and rituals for the Phra Prang shrines, there were only general customs concerning religious beliefs and used a Phra Prang shrine as one of its factors, as well as other religious sites.

On the synthesis of the data concerning the customs and rituals, it was found that the beliefs of Phra Prang Shrines, from the beginning period until the present time, were still transferring. A Phra Prang shrine was still the symbol that associated with various kinds of traditional activities. The added value was created through tourism for attracting interested tourists. In addition, the Phra Prang shrines would be used as the attracting centers in terms of historical data for academic reference in the future.

In conclusion, a Phra Prang shrine is either an archeological site as well as a religious site that acts as the spiritual refuge for the people which is necessary for national security. The government should give the support, both financial and academic, to the community for the continuing prosperity of the country.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย	5
คำถามในการวิจัย	5
ความสำคัญของการวิจัย	5
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
กรอบแนวคิดในการวิจัย	6
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
องค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม	8
องค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ	50
แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม	55
บริบทพื้นที่วิจัย	77
ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	93
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	110
งานวิจัยในประเทศ	110
งานวิจัยต่างประเทศ	128
3 วิธีดำเนินการวิจัย	136
ขอบเขตของการวิจัย	136
วิธีดำเนินการวิจัย	138
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	140
ตอนที่ 1 : ประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ พระพรางค์ 3 ยุค ในประเทศไทย	141
ตอนที่ 2 : สภาพปัจจุบันและปัญหาในการอนุรักษ์สืบสานประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระพรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย	175
ตอนที่ 3 : การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม เกี่ยวกับการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรมของ พระพรางค์ในประเทศไทย	195

บทที่	หน้า
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	214
ความมุ่งหมายของการวิจัย	214
สรุปผล	215
อภิปราย	222
ข้อเสนอแนะ	230
บรรณานุกรม	232
ภาคผนวก	242
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	243
ภาคผนวก ข รายนามผู้ให้สัมภาษณ์	256
ภาคผนวก ค หนังสือราชการที่เกี่ยวข้อง	260
ประวัติย่อของผู้วิจัย	264

บัญชีตาราง

ตาราง

หน้า

- 1 นโยบายของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการสืบสานช่างฝีมือ 70

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	7
2 แผนที่แสดงอาณาเขตติดต่อ จังหวัดลพบุรี	78
3 สภาพปัจจุบันองค์พระปรางค์หลวง วัดปรางค์หลวง	81
4 พระปรางค์ลพบุรี ก่อนได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์	143
5 พระปรางค์ทรงศิขรทรงพระปรางค์รูปแบบดั้งเดิม	145
6 พระปรางค์สามยอดสภาพปัจจุบัน พุทธศักราช 2555	145
7 พิธีกรรมการให้อาหารลิง ณ บริเวณพระปรางค์สามยอด ลพบุรี	148
8 ผุงลิงจำนวนมากที่อาศัยอยู่ ณ บริเวณพระปรางค์สามยอดลพบุรี	150
9 พระปรางค์หลวง วัดปรางค์หลวง	155
10 พระปรางค์หลวง วัดปรางค์หลวง	156
11 ป้ายแสดงประวัติพระปรางค์หลวง วัดปรางค์หลวง	157
12 พระปรางค์ทรงงาเนียม พระปรางค์หลวง วัดปรางค์หลวง	157
13 ส่วนเรือนธาตุของพระปรางค์หลวง วัดปรางค์หลวง	158
14 ส่วนฐานของพระปรางค์หลวง วัดปรางค์หลวง	159
15 พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและพระปรางค์ วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร	163
16 พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร	165
17 พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร 2 ...	137
18 พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ยามเช้า	168
19 พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม มองจากเรื่องข้ามฟาก กลางแม่น้ำเจ้าพระยา	169
20 ส่วนยอดขององค์พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร	170
21 บั้วรดเกล้าติดต่อกับส่วนยอดกลีบมะเฟือง ขององค์พระปรางค์	171
22 พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม มุมมองจากฐานสู่ยอด	172
23 เรือนธาตุของพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม	173
24 ศิลปะลวดลายประดับองค์พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม	174
25 สภาพปัจจุบันพระปรางค์สามยอดลพบุรี	176
26 สภาพปัจจุบันด้านความเชื่อและพิธีกรรม พระปรางค์สามยอดลพบุรี	177
27 เปรียบเทียบลักษณะพระปรางค์สามยอด ลพบุรีกับพระปรางค์สามยอด “กู่บ้านแดง” มหาสารคาม	178
28 พิธีเลี้ยงโตะจีนลิง ณ พระปรางค์สามยอด ลพบุรี	179
29 ศาลพระกาฬ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำเมืองลพบุรี	181
30 รูปเคารพที่ประดิษฐานอยู่ในพระปรางค์สามยอดในอดีต	183

ภาพประกอบ

หน้า

31	พระพุทธรูปปางมารวิชัยที่ประดิษฐานอยู่ในพระปราสาทสามยอดทิศเหนือ	184
32	ส่วนเรือนธาตุของพระปราสาทหลวง วัดปราสาทหลวง	186
33	กิจกรรมวันสำคัญ ณ บริเวณลานพระปราสาทวัดอรุณราชวราราม	188
34	กิจกรรมวันวันลองกระทง ณ บริเวณพระปราสาทวัดอรุณราชวราราม	189
35	ภาพยักษ์และลิงยืนสลักรับในท่าแบกพระปราสาททิศทั้งสี่ด้าน	190
36	ภาพประติมากรรมพุทธประวัติในมณฑปทิศทั้ง 4	191
37	ส่วนเปรียบเทียบพระปราสาทวัดอรุณ ในมิติต่างๆ	192
38	โครงสร้างของพระปราสาท แต่ละส่วน	194
39	พระปราสาทวัดอรุณราชวราราม มองจากฝั่งพระนคร	196
40	พระมณฑปประดับเหนือยอดนภศูล พระปราสาทวัดอรุณราชวราราม	197
41	ลานประทักษิณ พระปราสาทวัดอรุณราชวราราม	198
42	กระเบื้องเงินที่ใช้ประดับองค์พระปราสาท	201
43	กระเบื้องเงินที่ใช้ประดับองค์พระปราสาท	202
44	ศิลปะปูนปั้นยักษ์ท่าแบกองค์พระปราสาท ฐานที่ 1	203
45	ศิลปะปูนปั้นลิงท่าแบกองค์พระปราสาท ฐานที่ 2	206
46	ศิลปะปูนปั้นเทวดาอยู่ในท่าแบกองค์พระปราสาท ฐานที่ 3	206
47	ส่วนเรือนธาตุขององค์พระปราสาท	207

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

วัฒนธรรมของชาติ เป็นสิ่งที่คนไทยกำหนดสร้างขึ้น มีการเรียนรู้สืบสานกันมาอย่างต่อเนื่อง และยาวไกล มีลักษณะที่แสดงออกถึงความงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ตลอดจนการมีศีลธรรมอันดีของชนชาติ เช่น การใช้ภาษาที่เป็นเอกลักษณ์ การรู้จักเคารพผู้อาวุโส การไหว้หรือการให้ความเคารพตามลำดับอาวุโส ศิลปกรรมแบบไทยๆ อาหารแบบไทยๆ รวมทั้งการแต่งกายที่สุภาพเรียบร้อย ถูกต้องตามกาลเทศะเหมาะสมตามฐานะและวัย แสดงถึงความมีอารยะธรรมของคนไทยที่สืบสานมาอย่างยาวไกลมากกว่า 700 ปี วัฒนธรรมมีความสำคัญต่อคนไทยและสังคมไทย ที่เป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญและเชิดชูเกียรติของบุคคลและประเทศชาติ แสดงถึงบุคลิกลักษณะประจำชาติและดำรงความเป็นชาติไทย เป็นเครื่องกลมเกลียวจิตใจมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข ช่วยให้คนไทยภูมิใจในชาติไทย และการสร้างสัมพันธ์กับนานาชาติ โดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมของกันและกันและนำมาปรับใช้กับสังคมไทยความเชื่อ เป็นสิ่งที่มีความเป็นนามธรรมสูง เนื่องจากเป็นสิ่งที่ยุคนุษย์ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตา และไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทางกายภาพ เช่น ไม่สามารถใช้มือแตะสัมผัสหรือจับต้องได้ ความเชื่อเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นแต่ก็มีผลต่อความคิด และทัศนคติ ที่นำไปสู่การแสดงพฤติกรรมด้านต่างๆ ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อนั้นๆ นอกจากนี้ ความเชื่อของมนุษย์ เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่เป็นบ่อเกิดของศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ในการประกอบกิจกรรมในสถานที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นที่พิกาศัย สถานที่ประกอบพิธีตามความเชื่อ หรือ พิธีกรรมทางศาสนา สามารถเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาของมนุษย์สมัยอดีตได้จาก โบราณสถาน โบราณวัตถุ และแหล่งโบราณคดีประเภทต่างๆ

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกรูปทุกนาม สิ่งใดที่ผู้คนได้พบได้สัมผัสในอายตนะทั้ง 6 ผลกระทบที่เกิดขึ้น เช่น ตกกระทบรูป จะมีความรู้สึกเกิดขึ้นว่า รูปที่พบเห็นนั้นเป็นอย่างไร ภาษาทางศาสนาเรียกว่า เกิดจักขุวิญญาน คือ ความรู้สึกเกิดขึ้นทางตา เวลาใช้หูฟังจะเห็นเสียงหรือไม่ เพราะการวินิจฉัยอย่างนี้ เรียกว่า โสตวิญญาน ความรู้สึกที่เกิดขึ้นทางหู สิ่งที่ผู้คนได้พบเห็นสัมผัสทางใดทางหนึ่งนี้เอง เป็นเหตุแห่งความเชื่ออันเป็นสัจเจตนาจุดเบื้องต้นส่วนนามธรรม เมื่อได้รับมากขึ้น ต่อมาเกิดการเสริมแต่ง โดยอาศัยสิ่งแวดล้อมที่คนเราได้สัมผัสทุกวันเป็นเครื่องช่วยให้เจริญเติบโต และเมื่อใจคิดอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมความว่าความเชื่อมี 2 ประการ คือ ความเชื่อที่เป็นนามธรรม และความเชื่อที่เป็นรูปธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน. 2542 : 851) ความเชื่อตามในคติทางสังคมไทยโดยทั่วไป ตรงกับหลักพุทธศาสนา คือ “ศรัทธา ความเชื่อถือ ความเลื่อมใส แต่ในสังคมวิทยาได้ให้ข้อคิดถึงการกำเนิดความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อเกิดจากความกลัว และความไม่รู้เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อ ความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนาในสังคมมนุษย์สมัยโบราณ ความเชื่อ คือ การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์ แม้ว่า พลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับ และให้ความเคารพยำเกรง ปัจจุบัน ความเชื่อของมนุษย์นั้นล้วนได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษแทบทั้งสิ้น ในสังคม

ภูมิภาคเอเชีย คนส่วนใหญ่มีความเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็น ไม่มีตัวตน หรือเป็นความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น เทวาอารักษ์ วิญญาณบรรพบุรุษ ภูตผีปีศาจ ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในประเทศไทยต่างๆ รวมทั้งประเทศไทย จึงเกิดการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาออกมาในลักษณะของพิธีกรรมต่างๆ หากความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านั้นได้รับการยอมรับโดยคนส่วนใหญ่ และนำไปปฏิบัติ รวมทั้งมีการสืบทอดไปยังคนรุ่นต่อไป ก็จะเป็นวัฒนธรรมของสังคมที่คนส่วนใหญ่ยอมรับและถือปฏิบัติร่วมกันต่อไป ความเชื่อมีพัฒนาการตามลำดับเวลาและนำไปสู่การเกิดลัทธิและศาสนาต่างๆ ในเวลาต่อมา ทั้งนี้ในส่วนของสังคมไทยนั้น คนไทยได้ซึมซับพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ราวพุทธศตวรรษที่ 3 ศาสดาตั้งกล่าวได้หล่อหลอมวิถีชีวิตคนไทยที่นำไปสู่เกิดประเพณี วัฒนธรรมตลอดจนการปฏิบัติต่างๆ ที่ประยุกต์เข้ากับหลักคำสอนทางศาสนาได้กลายมาเป็นศาสนพิธีอันเป็นพิธีกรรมทางศาสนาปรากฏมาจนทุกวันนี้ “วัด” เป็นศาสนสถานที่เป็นศูนย์รวมเพื่อการยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวพุทธ นอกจากนี้ ยังเป็นสถานที่พักอาศัยหรือ ที่จำพรรษาของพระภิกษุ สามเณรตลอดจนแม่ชี เพื่อใช้ประกอบกิจกรรมประจำวันของพระภิกษุสงฆ์ เช่น การทำวัตรเช้าและเย็น และสังฆกรรมในพระอุโบสถ อีกทั้ง ยังใช้ประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนาพุทธ เป็นศูนย์รวมการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อส่งเสริมพุทธศาสนาอีกด้วย ทั้งนี้ ในประเทศไทย วัด จะมีองค์ประกอบพื้นฐาน คือ 1) พระอุโบสถ หรือ โบสถ์ ที่ใช้เป็นที่ทำสังฆกรรมต่างๆ 2) กุฏิ ใช้เป็นที่จำวัดของภิกษุและสามเณร 3) ศาลาการเปรียญ ซึ่งบางวัดอาจมีไว้เพิ่มเติม สำหรับใช้เป็นที่ทำบุญในวันพระ 4) โรงเรียนพระปริยัติธรรมไว้ใช้ศึกษาธรรมะของภิกษุและสามเณร 5) วิหาร ใช้เป็นสถานที่เก็บพระพุทธรูปสำคัญ 6) มณฑป เป็นสถานที่เปิดให้แสดงการสักการะต่อรูปเหมือนพระสงฆ์ที่น่านับถือ 7) หอสวดมนต์ เป็นสถานที่ทำวัตรสวดมนต์เช้าเย็น 8) เมรุ เป็นสถานที่สำหรับกระทำการจาปนกิจศพ 9) ศาลาธรรมสังเวช ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมแก่ผู้ล้าลับ 10) หอไตร ใช้เป็นสถานที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกและหนังสือทางพุทธศาสนา 11) หอระฆัง ใช้เป็นสถานที่ส่งเสียงสัญญาณและบอกเวลาสำหรับกิจของสงฆ์ด้านต่างๆ และ 12) เจดีย์หรือสถูป ที่ใช้เป็น สังฆนียสถานเพื่อรำลึกถึงพระพุทธเจ้า หรือบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ โดยในประเทศไทย มีเจดีย์สำคัญหลายแห่ง เช่น พระปฐมเจดีย์ ที่จังหวัดนครปฐม เป็นต้น 13) พระปรารค์ หรือ ปรารค์ เป็นสิ่งก่อสร้างประเภทหนึ่งในงานสถาปัตยกรรมไทย เป็นหลักประธานในวัดเช่นเดียวกับพระเจดีย์ แต่เดิมถือว่าเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะเฉพาะของขอม โดยมีคติความเชื่อในศาสนาฮินดู ว่าเป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ (วิกิพีเดีย. 2554 : เว็บไซต์)

พระปรารค์คือ ศาสนศิลป์ ก่อกำเนิดภายใต้แนวคิดทางศาสนาเป็นศิลปกรรมที่แสดงออกถึงความเคารพศรัทธาในองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและแนวคิดของศาสนาพราหมณ์โบราณเกี่ยวกับศูนย์กลางของจักรวาล เรียกว่า “เขาพระสุเมรุ” พระปรารค์มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ 1) นภศูล คือ ส่วนยอดปลายสุดของพระปรารค์ ทำด้วยโลหะหล่อเป็นรูป 4 แฉกคล้ายปลายดาบ ต่อซ้อนกัน 2-3 ชั้น ระหว่างกลางแทรกด้วยแกนคล้ายปลายหอก 2) บัวกลุ่ม คือส่วนของอาคารที่อยู่บนยอดสุดของพระปรารค์ ทำเป็นรูปกลีบบัวแย้ม ตั้งรับนภศูล 3) ชั้นรัดประคด คือส่วนชั้นของยอดพระปรารค์ที่มีลักษณะโค้งเข้า คล้ายรูปเอวพระภิกษุที่คอดเข้าอันเนื่องมาจากการนุ่งสบงที่รัดด้วยสายรัดประคด 4) กลีบขนุน คือส่วนตกแต่งที่ประดับแทรกเข้าไปใต้ ชั้นรัดประคด ตรงตำแหน่งมุมที่ย่อของแต่ละชั้น 5) บัณเฑาะ คือส่วนตกแต่งที่ทำเป็นรูปหน้าจั่วอาคารขนาดเล็ก ประดับอยู่ระหว่างกลางของกลีบขนุนคู่ในของชั้นรัดประคด แต่ละชั้นของพระปรารค์ 6) ชั้นอัสตง คือส่วนของเรือนยอดพระปรารค์ส่วนที่

ตั้งอยู่เหนือเรือนธาตุ 7) เรือนธาตุ คือส่วนที่เป็นตัวเรือนประธานของพระปราสาท 8) ซุ้มจรณะ หรือ ซุ้มคูหา หรือ ซุ้มทิศ หรือ ซุ้มประตู คือส่วนที่สร้างขึ้นประกอบเข้ากับองค์พระปราสาทหรือพระเจดีย์บริเวณภายนอกอาคารส่วนที่เป็นเรือนธาตุ เพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป มี 4 ด้าน เรียกว่า ซุ้มทิศ ถ้าพระปราสาทนั้นกลางมีทางเข้าออก จะเรียกและทำหน้าที่เป็น ซุ้มประตู 9) ซุทธฐานสิงห์ คือส่วนที่ทำเป็นฐานสิงห์ 3 ชั้น เเทินเหนือ “ฐานปัทม” เพื่อรับองค์ “เรือนธาตุ” 10) ฐานปัทม คือส่วนที่เป็นฐานอาคาร ใช้ตั้งรับองค์เรือนธาตุอาคาร และ 11) ฐานเชิง คือส่วนของโครงสร้างที่เป็นฐานชั้นล่างสุด การก่อสร้างพระปราสาทในประเทศไทยทั้งสามยุคที่ผ่านมาอยู่ภายใต้ความเชื่อของศาสนาทั้งลัทธิยุคเริ่มต้น รับอิทธิพลมาจากเขมรโบราณหรือขอมที่รับเอาลัทธิศาสนาพราหมณ์ฮินดูเข้ามา พระปราสาทยุคนี้จึงมีลักษณะและรูปทรงเหมือนภูเขาหรือเรียกว่า “ทรงศิขร” แต่เมื่อสังคมไทยได้รับเอาศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเข้ามา “จึงเกิดมีอิทธิพลต่อความเชื่อกับผู้คนในสังคมและประพฤติปฏิบัติตามแต่ความเชื่อในแต่ละศาสนา ถือเป็นสิ่งที่มีความผูกพันและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต พฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมไทย เป็นความเชื่อที่ฝังรากลึก สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุ แต่ความเชื่อในเรื่องภูติ ผี ปีศาจ วิญญาณ ยังคงเหลืออยู่และเป็นบ่อเกิดแห่งพฤติกรรมเป็นที่มาของขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม และวัฒนธรรมทางสังคม เป็นที่รวมแห่งมรดกด้านภูมิปัญญา ซึ่งเป็นตัวแสดงถึงเอกลักษณ์ของสังคมท้องถิ่น ชี้นำวิถีชีวิตของบุคคลและสังคม ซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะมีความเชื่อแตกต่างกันไปตามแต่เหตุผลและประสบการณ์” (ประมวล พิมพ์เสน. 2546 : 7-8)

ในองค์ประกอบทั้ง 11 ส่วนของพระปราสาทนี้ คือความเชื่อของคนในสมัยนั้นที่สร้างพระปราสาทให้มี 11 ส่วนภายใต้แนวคิดและปรีชาธรรมที่ซ่อนไว้ในแต่ละส่วนของพระปราสาทโดยผสมกลมกลืนกับลัทธิความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ฮินดูเข้ามา แต่อยู่ภายใต้แนวคิดของพระพุทธศาสนาเถรวาท การสร้างพระปราสาทเพื่อบูชาองค์พระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า อันเป็นศาสดาในพุทธศาสนา ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน เป็นความเชื่อที่เกิดขึ้น เพื่อให้ชีวิตมีความสุข และเกิดความมั่นคงทางสังคม เมื่อย้อนกลับไปในสมัยก่อนพุทธกาล คนส่วนใหญ่เชื่อในเรื่องสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีศาจ เทวดา หรือวิญญาณ เป็นลักษณะนามธรรมที่มนุษย์สัมผัสและรับรู้ได้ด้วยจิตใจ เป็นความเชื่อที่เกิดจากความกลัวเป็นเบื้องต้น เพราะมนุษย์ต้องต่อสู้กับภัยธรรมชาติมาก และไม่สามารถจะต่อสู้ได้ ภัยธรรมชาติได้ทำลายบ้านเรือนเสียหาย และในบางครั้งมีผลทำให้มนุษย์ต้องเสียชีวิตไปเป็นจำนวนมาก นักวิชาการบางคนได้เสนอทฤษฎีว่า ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ไม่สามารถหาคำตอบได้ว่าทำไมถึงเกิดภัยธรรมชาติ และทำไมภัยธรรมชาติจึงไม่เกิดขึ้นกับทุกคน เกิดคำถามว่าขณะที่บางคนได้รับภัยพิบัติ ทำไมคนอื่นกลุ่มหนึ่งจึงไม่ได้รับอันตรายเลย ฉะนั้นความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอิทธิพลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีต่อมนุษย์ น่าจะเป็นคำอธิบายได้ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้กำหนดว่าใครจะเป็นผู้ได้รับภัยนั้นๆ ศาสนาพุทธ และศาสนาฮินดูเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม และการเวียนว่ายตายเกิด และอธิบายว่าการที่คนบางคนได้รับภัยพิบัติเป็นผลมาจากผลกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน และคนที่ไม่ได้รับความเดือดร้อนก็เป็นผลกรรมที่กระทำดีในชาติก่อนเช่นเดียวกัน การมีพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบูชาพระปราสาท ณ พระปราสาทต่างๆ เช่น พระปราสาทสามยอด จังหวัดลพบุรี พระปราสาทวัดพระศรีมหาธาตุ อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย พระปราสาทปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา พระปราสาทวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร พระปราสาทวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร พระปราสาทวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

เกิดจากความเชื่อและความคิดที่มีอิทธิพลมาจากลัทธิพราหมณ์ทั้งสิ้น ก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามา มีอิทธิพลเหนือวิถีชีวิตของคนไทย

ภายใต้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทได้หยั่งลึกสู่สามัญสำนึกของคนในชาติมาอย่างช้านานจนเป็นที่รู้จักกันทั่วโลกในสายตาคองนักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ โดยวัดได้อนุรักษ์และสืบสานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับองค์พระปรมาภิไธยในวัดและเป็นศาสนาสถาน เพราะถือว่า การอนุรักษสืบสานประเพณีพิธีกรรมเป็น 1 ใน 6 ภารกิจของสงฆ์ที่เน้นการประกอบกิจกรรมเพื่อส่งเสริมและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจแก่สาธุชน ภารกิจของสงฆ์ 6 ด้านได้แก่ การปกครองศาสนศึกษา ศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ สาธารณสงเคราะห์ และสาธารณูปการ การประกอบพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับพระปางค์ มีความเชื่อและขั้นตอนที่สืบทอดมาแต่โบราณ และถือเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้วัดได้มีบทบาทช่วยเหลือคนในสังคมให้มีความสุขสงบ มีความมั่นคงทางจิตใจ และมีกำลังใจในการดำรงชีวิตต่อไป นอกจากนี้ ยังเป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่วัด รวมทั้งทำให้เกิดรายได้ของผู้ประกอบกิจการร้านค้าในบริเวณวัดด้วยเช่นกัน

การที่นักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนจำนวนมากเดินทางไปเยี่ยมชมและกราบสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์รวมทั้งประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในบริเวณพระปรมาภิไธยในแต่ละพื้นที่กันอย่างต่อเนื่องนั้น แสดงให้เห็นถึงความน่าสนใจและความสำคัญของวัด ที่มีองค์พระปรมาภิไธยตั้งอยู่ หรือพื้นที่ที่ไม่ใช่วัดแต่คนให้ความสนใจในศิลปวัตถุตลอดถึงวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระปรมาภิไธย ได้บ่งชี้ถึงวิวัฒนาการของพระปรมาภิไธยในแต่ละยุค ตามคติความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรมาภิไธยที่มีวิวัฒนาการสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ได้สะท้อนปัญหา 2 ประการ คือ 1) นักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในบริเวณพระปรมาภิไธยด้วยความเข้าใจว่าเป็นกิจกรรมยอดนิยมที่ขาดไม่ได้ โดยที่ไม่มีความเข้าใจในคุณค่าของความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ที่เกี่ยวกับพระปรมาภิไธยในภาพรวม ปัญหาการไม่เข้าใจคุณค่าดังกล่าวจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรมาภิไธยถูกลดความสำคัญลงและอาจจะสูญหายไปตามกาลเวลาในที่สุด 2) ในปัจจุบัน ยังไม่มีการรวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับพระปรมาภิไธยในมิติต่างๆ อย่างเป็นระบบ การขาดการรวบรวมข้อมูล เพื่อสร้างฐานข้อมูลเกี่ยวกับพระปรมาภิไธยในประเทศไทยทั้ง 3 ยุคอย่างเป็นระบบดังกล่าวนี้ จะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ของไทยส่วนหนึ่งสูญหายไป นอกจากนี้ยังทำให้แผนงานการพัฒนาหรือกิจกรรมการอนุรักษและสืบสานทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับพระปรมาภิไธยในภาพรวมหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ต้องขาดช่วงและการลำดับความสำคัญลงอย่างสิ้นเชิง

จากปัญหาการขาดความเข้าใจในคุณค่าของความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรมาภิไธยในประเทศไทยสามยุค ประกอบด้วยพระปรมาภิไธยสามยอด จังหวัดลพบุรี พระปรมาภิไธยหลวง วัดพระปรมาภิไธย จังหวัดนนทบุรี พระปรมาภิไธยวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร ที่มีปัญหาการขาดการรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม โดยวิธีการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษารวบรวมค้นคว้าอย่างเป็นระบบเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการอนุรักษ สืบสานความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ที่เกี่ยวกับพระปรมาภิไธยในประเทศไทยสามยุค โดยมีจุดมุ่งหมายใยการวิจัยดังนี้

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพรางค์ 3 ยุค ในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาในการอนุรักษ์สืบสานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย
3. เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม เกี่ยวกับพระพรางค์ 3 ยุค ในประเทศไทย เพื่อการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

คำถามในการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพรางค์ 3 ยุค ในประเทศไทย มีความเป็นมาอย่างไร
2. สภาพปัจจุบันและปัญหาในการอนุรักษ์สืบสานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย จะใช้กระบวนการและวิธีการอย่างไร
3. การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม เกี่ยวกับพระพรางค์ 3 ยุค ในประเทศไทย เพื่อการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนได้อย่างไร

ความสำคัญของการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพรางค์ 3 ยุค ในประเทศไทย มีความเป็นมาอย่างไร และจะศึกษาด้วยวิธีการใด
2. สภาพปัจจุบันและปัญหาแนวทางในการอนุรักษ์สืบสานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย ต้องใช้กระบวนการและวิธีการทางวัฒนธรรมอย่างไร จึงจะเหมาะสม
3. การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม เกี่ยวกับพระพรางค์ 3 ยุค ในประเทศไทย เพื่อการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนได้หรือไม่

นิยามศัพท์เฉพาะ

พระพรางค์สามยอด หมายถึง พระพรางค์ยุคดั้งเดิม ตั้งอยู่ ณ เมืองลพบุรี หรือ เมืองละโว้ ในสมัยโบราณ

พระพรางค์หลวง หมายถึง พระพรางค์สมัยอยุธยา ตั้งอยู่ ณ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

พระพรางค์วัดอรุณราชวราราม หมายถึง สถาปัตยกรรมยุครัตนโกสินทร์ที่สร้างตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ภายในวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

ความเชื่อ หมายถึง ความคิดที่นำไปสู่การประกอบกิจกรรมตามความศรัทธาในบริเวณพระพรางค์วัดอรุณราชวรารามอันเป็นองค์ประธานแห่งความศรัทธาตั้งมั่นของพุทธศาสนิกชน

พิธีกรรม หมายถึง กิจกรรมด้านศาสนพิธีหรือกิจกรรมเกี่ยวกับความเชื่อที่สืบทอดกันมา เพื่อการสักการบูชาพระรัตนตรัย และเพื่อสักการบูชาพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม

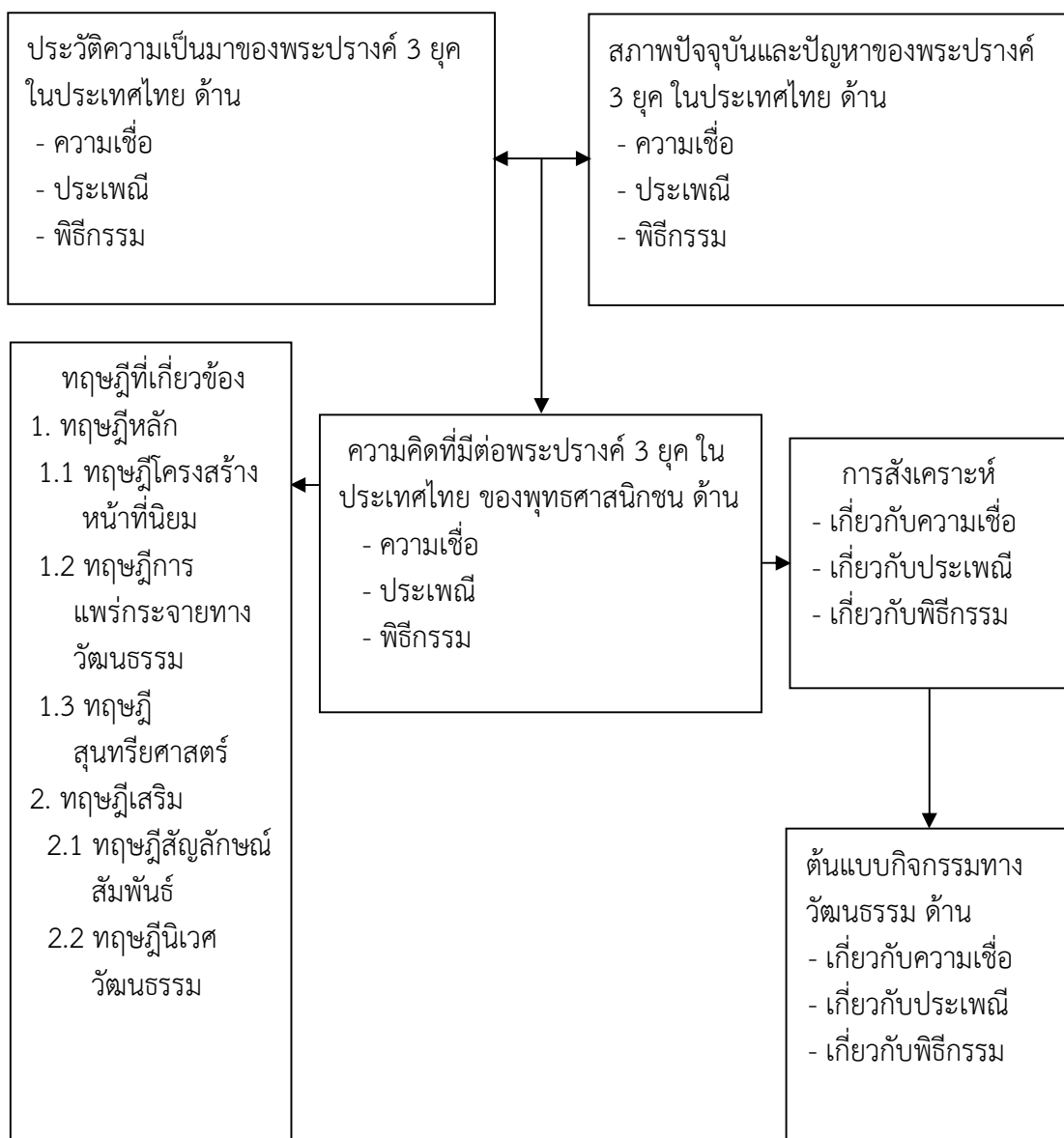
การสังเคราะห์ หมายถึง รวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ทั้ง 3 คือ พระปรางค์สามยอด พระปรางค์หลวง และพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามในปัจจุบัน เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำคัญในการกำหนดแนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์และสืบสานพิธีกรรมและประเพณีที่เกิดขึ้นในบริเวณพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ในฐานะเป็นวัฒนธรรมอันดีงามของไทยต่อไป

การอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรม หมายถึง การสังเคราะห์ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ทั้ง 3 แห่ง และพัฒนาแนวทางการอนุรักษ์และสืบสานให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระปรางค์สามยุคในประเทศไทย : พระปรางค์สามยอด ลพบุรี พระปรางค์หลวง นนทบุรี และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม การสังเคราะห์ ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม” กำหนดขั้นตอนและกรอบแนวคิดในการศึกษาไว้ ดังภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระพรองค์สามยุคในประเทศไทย : พระพรองค์สามยอด ลพบุรี พระพรองค์หลวง นนทบุรี และพระวัดอรุณราชวราราม การสังเคราะห์ ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม ได้รวบรวม แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามลำดับดังนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม
2. องค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ
3. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม
4. บริบทพื้นที่วิจัย ประวัติความเป็นมาของพระพรองค์ 3 ยุคในประเทศไทย
5. ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
 - 5.1 ทฤษฎีหลัก
 - 5.1.1 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม
 - 5.1.2 ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม
 - 5.1.3 ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์
 - 5.2 ทฤษฎีเสริม
 - 5.2.1 ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์
 - 5.2.2 ทฤษฎีนิเวศวัฒนธรรม
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

องค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม

การอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นสิ่งจำเป็นของมนุษย์ ย่อมต้องมีความสัมพันธ์ระหว่าง สมาชิกของกลุ่ม มีระเบียบแบบแผนที่ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่ม ให้อยู่ในขอบเขตที่จะอยู่ ร่วมกันอย่างมีความสุข สิ่งที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของกลุ่มคนนี้เรียกว่า “วัฒนธรรม” ดังนั้น “วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนอารมณ์ห่อหุ้มร่างกายตกแต่งคนให้หน้าดูสม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ ต้องควบคุมกับคนอยู่เสมอ” (พระครูประยัติสารการ. 2551 : 14)

อภิชัย พันธเสน (2539 : 316-319) ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า “วัฒนธรรม คือ ระบบ คุณค่า (Value System) ที่รวบรวมมาได้จากประวัติศาสตร์ เป็นคุณค่าทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และแนวคิดที่สัมพันธ์กันเป็นโครงสร้าง มีผลต่อพฤติกรรมของตนในฐานะปัจเจกบุคคลและคนใน สังคมในชีวิตจริงทั้งหมด ดังนั้น วัฒนธรรมจึงไม่ใช่สิ่งเก่า เช่น ประเพณีต่างๆ เท่านั้น แต่คือบทสรุป

ของความคิดและการปฏิบัติหรือคุณค่าทั้งหมดที่ให้แก่สังคม รวมทั้งเป็นโครงสร้างทั้งการประกอบอาชีพ ด้านอุดมการณ์ ความเชื่อ และด้านอำนาจการตัดสินใจ ทั้งหมดนี้เกี่ยวโยงอย่างแยกไม่ออก อันเป็นผลจากวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนและสังคม

การประชุมนานาชาติเกี่ยวกับนโยบายวัฒนธรรมที่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์แห่งสหประชาชาติ ได้จัดตั้งในเม็กซิโก ปีพุทธศักราช 2525 ก่อ สวัสดิพานิช ได้กล่าวถึงผลการประชุม โดยเฉพาะคำนิยามของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรม คือ ผลรวมของลักษณะอันเด่นชัดทางจิตใจ วัตถุ ปัญญาและอารมณ์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะของกลุ่มชนหรือสังคมหนึ่ง” (ก๊อ สวัสดิพานิช. 2529 : 5)

วัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมจะมีองค์ประกอบอยู่ 3 ประการ คือ ความเชื่อทางวัฒนธรรม รูปแบบทางวัฒนธรรม และคุณค่าวัฒนธรรม

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ นิยามความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้ว่า “วัฒนธรรม คือ ความดี ความงาม และความจริง” (นิยพวรรณ วรรณศิริ. 2540 : 36)

บุญยัง หมั่นดี (2540 : 5-7) ได้กล่าวไว้ว่า “ความเชื่อทางวัฒนธรรม คือ ความคิดของมนุษย์หรือกลุ่มชนในสังคมหนึ่งที่เกี่ยวข้องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับวัตถุสิ่งของ เป็นความคิดในด้านความต้องการ ที่จะได้รับการตอบสนองทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจอย่างมีเหตุผล จากความคิด ความเชื่อของมนุษย์หรือกลุ่มชนในด้านความต้องการนี้ จะส่งผลไปสู่การแสดงออกเพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการ ซึ่งพฤติกรรมที่แสดงออกมานี้ ก็คือรูปแบบทางวัฒนธรรม”

1. ความหมายของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับสังคมไทย ทั้งนี้ ในสถาบันศาสนามีกิจกรรมที่แฝงไว้ด้วยวัฒนธรรมในมิติต่างๆ ซึ่งสัมพันธ์กับความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีต่างๆ ซึ่งรวมทั้งความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีที่ปรากฏขึ้นในบริเวณพระบรมราชวัดอรุณราชวรารามด้วยเช่นกัน

สาโรช บัวศรี (2521 : 32) ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” โดยระบุว่า วัฒนธรรม หมายถึง ความดี ความงามและความเจริญในชีวิตมนุษย์ ซึ่งปรากฏในรูปแบบต่างๆ และได้ตกทอดมาถึงคนรุ่นในปัจจุบัน ซึ่งรวมถึงสิ่งที่คนรุ่นปัจจุบันได้ปรับปรุงและสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในสมัยนั้นๆ เช่น ผลงานศิลปกรรม องค์ความรู้ด้านมนุษยศาสตร์ งานช่างฝีมือ การกีฬาและนันทนาการ องค์ความรู้ด้านคหกรรมศาสตร์ เป็นต้น

วิระ บำรุงรักษ์ (2525 : 22) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรม คือ ส่วนประกอบที่สลับซับซ้อนทั้งหมดของลักษณะอันชัดเจนของจิตวิญญาณ วัตถุ สติปัญญาและอารมณ์ ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นสังคมหรือหมู่คณะ วัฒนธรรมมิได้หมายถึงเฉพาะเพียงศิลปะและวรรณกรรมเท่านั้น แต่หมายถึงฐานนิยมต่าง ๆ ของชีวิต สิทธิพื้นฐานต่าง ๆ ของมนุษย์ ระบบค่านิยมขนบธรรมเนียม ประเพณีและความเชื่อ

สุพัตรา สุภาพ (2528 : 25) ได้สรุปความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” มีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่าง อันเป็นแบบแผนในความคิดและการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์วิธีการในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ความนิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่างๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

นอกจากนี้ พระยาอนุমানราชชน (2531 : 45-50) ได้ให้ความหมายคำว่า “วัฒนธรรม” โดยแบ่งเป็น 4 ลักษณะย่อย คือ 1) วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้นเพื่อความเจริญงอกงาม ในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม ถ่ายทอดกันได้ เอาอย่างกันได้ 2) วัฒนธรรม คือ ผลิผลของส่วนรวมที่มีมนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนรุ่นก่อนแล้วสืบทอดเป็นประเพณีกันมา 3) วัฒนธรรม คือ ความรู้สึก ความคิดเห็น ความประพฤติ และกิริยาอาการหรือการกระทำใดๆ ของมนุษย์ในส่วนรวมที่ลงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และแสดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น และ 4) วัฒนธรรม คือ มรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม เป็นผลิผลของส่วนรวมที่มีมนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อน สืบทอดเป็นประเพณีกันมา

สุพิศวง ธรรมพันทา (2532 : 12) กล่าวว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่สมาชิกนับแต่ชั้นบรรพบุรุษเป็นต้นมา ร่วมกันสร้างสมอย่างต่อเนื่องจนเห็นเป็นลักษณะเด่นเฉพาะในสังคมมนุษย์นั้น ๆ วัฒนธรรมเป็นสิ่งแสดงอัจฉริยะและคุณค่าของมนุษย์ชาติ นอกจากนี้ยังได้กำหนดความสำคัญของวัฒนธรรมว่ามีอยู่ 3 ประการ คือ 1) วัฒนธรรมแสดงถึงอัจฉริยะภาพของมนุษย์ที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต (Culture Reveals Man's Intelligence in Leading Ways of Life) เป็นการปรับใช้สิ่งแวดล้อมอย่างมีคุณค่า เพื่อการดำรงชีวิต แล้วถ่ายทอดสู่กันภายในกลุ่มนั้น ๆ เป็นความหมายเฉพาะกลุ่มที่ทำให้ชีวิตดำเนินต่อไปได้ 2) วัฒนธรรมสร้างความ เป็นระเบียบเรียบร้อย และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมมนุษย์ (Culture is an Organization and Unity of Society) เช่น การกำหนดบรรทัดฐานทางสังคมต่างๆ อาทิ วิถีประชา (Folkways) ขนบประเพณี (Mores) กฎหมาย (Laws) ค่านิยม (Values) และความเชื่อ (Beliefs) 3) วัฒนธรรมเป็นเครื่องแสดงถึงความเหมือน และความต่างกันของสังคมมนุษย์ (Culture is a Similarity and Diversity Society) วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนชาติต่างก็มีชีวิตเฉพาะที่เป็นของตนเอง โดยมาจากการถ่ายทอดและปรับปรุงอย่างต่อเนื่องมาหลายชั่วคน จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มคนนั้นๆ

ศรีศักร วัลลิโภดม และสุจิตต์ วงษ์เทศ (2533 : 11-15) ได้สรุปความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้สองนัยในแง่ของที่เป็นสิ่งที่ตั้งถาม และมีคุณค่าซึ่งความนัยแห่งความหมายนี้เป็นสิ่งที่หยุดนิ่ง เช่น การไหว้ ส่วนในแง่ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น คิดขึ้น เพื่อดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันภายในสังคม หมายถึง วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง มีความเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2533 : 99-101) ได้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” คือระบบความสัมพันธ์ คือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งระบบความสัมพันธ์นี้ มนุษย์ไม่ได้สร้างขึ้นใหม่แต่จะรับความสัมพันธ์ที่ตกทอดกันมาจากอดีต

สมพร มณีไมตรีจิต (2533 : 20) อธิบายว่า วัฒนธรรมเป็นแบบอย่างหรือวิธีการดำเนินชีวิตของชุมชนแต่ละกลุ่ม เพื่อเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมกรอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ในสังคมนั้นๆ โดยวัฒนธรรมจะเป็นสิ่งที่กำหนดรูปแบบของชีวิต และกำหนดลักษณะบรรทัดฐานที่เหมาะสมในสังคม

ประเวศ วะสี (2534 : 40) กล่าวว่า “วัฒนธรรม” คือ พลังของสังคมทางภูมิปัญญาเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อมพร้อมกันไป

อมรา พงศาพิชญ์ (2536 : 34-50) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้น มีใช้สิ่งที่มนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ อาจจะเป็นการประดิษฐ์วัตถุ สิ่งของขึ้นใช้หรืออาจเป็นการกำหนดพฤติกรรมและ/หรือความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน

ยศ สันตสมบัติ (2540 : 11-13) ได้กล่าวถึงความหมายของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องมีลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ 6 ประการ คือ

1. วัฒนธรรมเป็นความคิดร่วม (Shared Ideas) และค่านิยมทางสังคม เป็นสิ่งที่กำหนดมาตรฐานของพฤติกรรมของคนในสังคมเดียวกัน
2. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ (Culture is Leaned) เปรียบเสมือนมรดกทางสังคมที่ได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดหรือกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม (Enculturation)
3. วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากการใช้สัญลักษณ์ (Symbol) ซึ่งสัญลักษณ์สำคัญที่มนุษย์ใช้ก็คือ ภาษา สำหรับเป็นเครื่องมือสื่อความหมายระหว่างกัน นอกจากนี้ ภาษาและระบบสัญลักษณ์อื่นๆ ยังช่วยให้มนุษย์สามารถเก็บรวบรวมความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติอย่างเป็นระบบและสามารถถ่ายทอดความรู้นั้นไปยังคนรุ่นหลังต่อไป
4. วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา มีหน้าที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ช่วยให้มนุษย์สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม และยังเป็นรากฐานที่สำคัญของการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี
5. วัฒนธรรม คือกระบวนการที่มนุษย์กำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิต และสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว โดยกระบวนการกำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิต อาจจะออกมาในรูปของความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม แล้วกลายมาเป็นการสร้างแนวความคิดพื้นฐานของระบบการเมืองการปกครองในสังคมนั้นๆ
6. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมีสาเหตุหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงอาจเป็นผลมาจากการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Diffusion) การเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี แต่หากเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งวัฒนธรรมประเพณีไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ทัน ก็อาจส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า วัฒนธรรมล่า (Culture Lag) ทำให้มนุษย์ในสังคมนั้นเกิดความรู้สึกแปลกแยก (Alienation) หรืออาจมีผลกระทบรุนแรงถึงขั้นทำให้วัฒนธรรมเกิดการแตกแยกและเสื่อมสลายไปในที่สุด

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2544 : 13) กล่าวว่าวัฒนธรรม หมายถึง วิธีแห่งการดำรงชีพที่มนุษย์สร้างขึ้น ตามที่มนุษย์มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคมและมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นทั้งระบบความรู้ ความคิด หรือความเชื่อจนมีการยอมรับปฏิบัติกันมาเป็นวิธีการหรือแบบแผน และมีการอบรมและถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อมา ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมของมนุษย์

นิคม มุสิกคามะ (2545 : 56) กล่าวว่า วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลา เมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิธีใหม่ ที่ใช้แก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่า ย่อมทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยม และในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมเดิม การจะรักษาวัฒนธรรมเดิมไว้ได้จึงต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาวัฒนธรรมนั้นให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพตามยุคสมัย

ไพฑูริย์ มีกุล (2548 : 7) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตทั้งมวลของมนุษย์ที่สร้างหรือประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต

พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2553 : 146-147 ; อ้างอิงมาจาก พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต). 2552 : 12-13) ได้ให้ความหมายของคำว่า วัฒนธรรม ไว้ดังนี้ คือ

1. วัฒนธรรมเป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้น ๆ
2. วัฒนธรรมครอบคลุมไปถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคม ตั้งแต่ภายในจิตใจของคน ค่านิยม คุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ลักษณะนิสัย แนวความคิด สติปัญญา ท่าทีวิธีปฏิบัติของมนุษย์ต่อร่างกายและจิตใจของคน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ตลอดจน ความรู้ ความเข้าใจ ท่าทีการมอง และการปฏิบัติของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม
3. วัฒนธรรม เป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาทั้งหมดที่ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้น ๆ อยู่รอด และเจริญสืบต่อมาได้ และเป็นอยู่อย่างที่เป็นในปัจจุบัน

4. วัฒนธรรม คือ ประสบการณ์ความรู้ ความสามารถที่สังคมนั้นมีอยู่
 สूरเซษฐ์ เวชพิทักษ์ (2533 : 12-13) เสนอว่า ชุมชนมีโครงสร้างทางวัฒนธรรมชุมชนใน 3 ระบบย่อยที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ ระบบย่อยดังกล่าว ได้แก่ 1) ระบบการผลิต หรือระบบการทำมาหากิน 2) ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันประกอบด้วย ครอบครัว เครือญาติ และชุมชน 3) ระบบความเชื่อ ประกอบด้วย ศาสนา คุณค่า และพิธีกรรม

นิคม มุสิกคามะ (2545 : 5) กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรม ถึงความเป็นเครื่องบ่งชี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของบุคคล กลุ่มคน ชุมชน คนและสัตว์ เป็นตัวกำหนดปัจจัย 4 เป็นตัวกำหนดการแสดงความรู้สึทางอารมณ์ และเป็นเอกลักษณ์ของเผ่าพันธุ์

Tylor (1871 : 1) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัฒนธรรม คือผลรวมของบรรดาสิ่งต่างๆ ที่มีความสลับซับซ้อน ที่ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลปกรรม กฎหมาย ประเพณี อุปนิสัย ตลอดจนพฤติกรรมอื่นๆ ที่มนุษย์แสดงออกในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม”

Green (1972 : 75) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัฒนธรรม คือ กระบวนการถ่ายทอดทางสังคม ให้บุคคลเกิดความรู้ รู้จักวิธีปฏิบัติ มีความเชื่อ ตลอดจนเข้าใจผลิตผลทางศิลปะทั้งหลาย และดำรงรักษาสิ่งเหล่านั้นไว้หรือเปลี่ยนแปลงไปในเวลาที่เหมาะสม”

James และ Robert (1990 : 63) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัฒนธรรม หมายถึง ความประพฤติอันเคยชิน ซึ่งกลุ่มคนในสังคมเรียนรู้ที่จะจัดระเบียบพฤติกรรมของพวกเขาให้เข้ากับสภาพแวดล้อม”

สรุปว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต (The way of life) ของคนในสังคม นับตั้งแต่วิถีกิน วิถีอยู่ วิถี แต่งกาย วิถีทำงาน วิถีพักผ่อน วิถีแสดงอารมณ์ วิถีสื่อความ วิถีจราจร และขนส่ง วิถีอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ วิถี แสดงความสุขทางใจ และหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิต โดยแนวทางการแสดงออกถึงวิถีชีวิตนั้นอาจเริ่มมาจาก เอกชนหรือคณะบุคคลทำเป็นตัวอย่าง แล้วต่อมาคนส่วนใหญ่ก็ปฏิบัติสืบต่อกันมา วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลาเมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิถีใหม่ที่ใช้แก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่า ซึ่งอาจทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยม และในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมเดิม ดังนั้นการรักษาหรือธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมเดิมจึงต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาวัฒนธรรมให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพตามยุคสมัย เพื่อสะดวกและง่ายต่อการอนุรักษ์สืบสานให้เป็นมรดกอันทรงคุณค่าของชาติ และเป็นที่ยอมรับของอนุชนรุ่นหลัง ตลอดถึงการสร้างมูลค่าเพิ่มทางด้านต่างๆ เช่น การค้า การท่องเที่ยว และคุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

2. องค์ประกอบของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นผลจากการที่มนุษย์ได้เข้าควบคุมธรรมชาติและพฤติกรรมของมนุษย์ ทำให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคม ระบบความเชื่อ ศิลปกรรมต่างๆ ค่านิยม ตลอดจนวิทยาการใหม่ๆ ทางด้านเทคโนโลยี ที่ทันสมัยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิด และพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งตอบ สนองและรองรับกับสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อปรับตัวให้ทันกับสภาพการณ์ต่างๆ ตลอดถึงสิ่งแวดล้อมต่างๆ การศึกษาวัฒนธรรม จึงควรจะเข้าใจในเรื่องของวัฒนธรรมว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้าง ซึ่งเมื่อรวมกันแล้วทำให้เกิดรูปแบบของวัฒนธรรมขึ้นมา ซึ่งมีอยู่ 4 ส่วน หรือ 4 องค์ประกอบ ดังนี้

2.1 องค์คติ (Concept) หมายถึง ความเชื่อ ความคิดเห็น ความเข้าใจ ตลอดจนอุดมการณ์ต่างๆ เช่นความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ซึ่งเป็นเครื่องชี้เจตนาความเชื่อในเรื่องของการมีผิวเดียวเม้นเดียว ที่ถือเป็นขนบธรรมเนียมค่านิยมของสังคมที่บ่งบอกว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องและดีงามของสังคมไทย ซึ่งควรแก่การยกย่องความเชื่อในเรื่องของการตายและการเกิดใหม่ ความเชื่อในเรื่องของพระเจ้าองค์เดียวหรือหลายองค์ ตลอดจนทัศนคติการยอมรับในสิ่งที่ถูกต้อง เหมาะสมหรือไม่ซึ่งแล้วแต่กลุ่มชนจะใช้มาตรฐานใดในการตัดสิน หรือเป็นเครื่องวัดสภาพแวดล้อมของตน

2.2 องค์การ (Association or Organization) หมายถึง กลุ่มสังคมที่มีการจัดสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเราได้เป็นระเบียบ และมีระบบในการบริหารงานอย่างชัดเจน ทำให้เกิดความสะดวกรวดเร็ว ถูกต้องและมีประสิทธิภาพในการบริหารงาน หรือทำงานและปกครองคนได้อย่างดี เช่น สถาบัน สมาคม สโมสร วัดสถานกาชาด สหพันธ์กรรมกร กลุ่มลูกเสือ ครอบครัวยุคใหม่ (องค์กรที่เล็กที่สุด) องค์กรที่ใหญ่ที่สุดก็คือ องค์การสหประชาชาติ เป็นต้น

2.3 องค์พิธีการ (Usage) เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยอมรับกันโดยทั่วไปซึ่งแสดงออกในรูปพิธีกรรมต่างๆ เช่น ประเพณีการโกนผมไฟ พิธีการแต่งงาน การตายหรือพิธีตั้งศพ

2.4 องค์กรวัตถุ (Instrumental and Symbolic Objects) คือ วัฒนธรรมทางวัตถุที่มีรูปร่างสามารถมองเห็นสัมผัสและแตะต้องได้ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ในระบบการเกษตรกรรม ระบบการอุตสาหกรรม โรงเรียน อาคาร สถานที่ต่างๆ วัด โบสถ์ วิหาร และเครื่องมือเครื่องใช้ทางวัฒนธรรมเช่น คนโทน้ำ จาน ถ้วย และมีด กาน้ำ ตลอดจนผลผลิตของมนุษย์ในทางศิลปกรรม เช่น ภาพเขียน รูปปั้น ส่วนองค์กรวัตถุที่ไม่มีรูปร่างก็จะเป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงสัญลักษณ์ในการติดต่อสื่อความหมาย เช่น ภาษา ตัวเลข มาตราชั่ง ตวง วัด

สุพัตรา สุภาพ (2528 : 26) ได้แบ่งองค์ประกอบของวัฒนธรรมไว้ 4 ลักษณะ คือ

1. องค์กรวัตถุ (Instrumental and Symbolic Objects) คือ วัฒนธรรมที่สามารถสัมผัสจับต้องได้และมีรูปร่าง เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ ภาพเขียน เครื่องจักร โบสถ์ วิหารและส่วนที่ไม่มีรูปร่าง เช่น ภาษา สัญลักษณ์ในการติดต่อสื่อความหมาย ตัวเลข เป็นต้น
2. องค์กรการ (Association or Organization) หมายถึง กลุ่มที่มีการจัดระเบียบหรือมีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ มีการวางกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับและวัตถุประสงค์ไว้อย่างแน่นอนเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่สุดในสังคมที่ซับซ้อน เช่น ครอบครัว วัด สหประชาชาติ
3. องค์กรพิธีการ (Usage) เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เช่น พิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่เรื่องการเกิด แต่งงาน บวชนาค ตาย ซึ่งศาสนาก็เข้ามามีอิทธิพลอยู่บ้าง รวมถึง พิธีการแต่งกายและรับประทานอาหาร
4. องค์กรคติ (Concepts) หมายถึง ความเข้าใจ ความเชื่อ ความคิดเห็นตลอดจนอุดมการณ์ต่างๆ เช่น ความเชื่อกรรมเป็นเรื่องซึ่งเจตนา การยอมรับว่าสิ่งใดถูกสิ่งหรือผิด สมควรหรือไม่ เป็นต้น

Green (1972 : 75) เป็นนักสังคมวิทยาชาวอเมริกันได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม คือ กระบวนการถ่ายทอดทางสังคม ให้บุคคลเกิดความรู้ รู้จักวิธีปฏิบัติ มีความเชื่อ ตลอดจนเข้าใจผลผลิตทางศิลปะทั้งหลาย และดำรงรักษาสิ่งเหล่านั้นไว้หรือเปลี่ยนแปลงไปในเวลาที่เหมาะสม

Inciardi และ Robert (1990 : 63) กล่าวว่า “วัฒนธรรม หมายถึง ความประพฤติอันเคยชิน ซึ่งกลุ่มคนในสังคมเรียนรู้ที่จะจัดระเบียบพฤติกรรมของพวกเขาให้เข้ากับสภาพแวดล้อม”

3. ประเภทของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมมีการจำแนกเป็น 2 แนวคิด ดังนี้

แนวคิดที่ 1 ตามหลักด้านสังคมวิทยา

แนวคิดที่ 2 ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2585

แนวคิดที่ 1 แบ่งประเภทวัฒนธรรมตามหลักทางด้านสังคมวิทยา ซึ่งเป็นที่ยอมรับจากสังคมโดยทั่วไปแบ่งได้ 2 ประเภท ตามลักษณะสภาพสังคมในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งทั้ง 2 ประเภทนี้จะต้องสอดคล้องกันเหตุเป็นผลต่อกัน แต่รูปแบบที่มีลักษณะสวนทางกันซึ่งแนวคิดนี้จำแนกเป็น

วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture)

วัฒนธรรมที่ไม่วัตถุ (Non-material Culture)

พระยาอนุมานราชธน (2531 : 53) กล่าวถึงประเภทของวัฒนธรรม

ซึ่งแบ่งออกเป็น

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นเรื่องเกี่ยวกับความสุภาพ เพื่อให้ได้อยู่ดีกินดี มีความสะดวกสบาย ในการครองชีพ ซึ่งได้แก่สิ่งความจำเป็นเบื้องต้นในชีวิต 4 อย่างและสิ่งอื่น ๆ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ ยานพาหนะ ตลอดจนเครื่องอาวุธยุทโธปกรณ์ เครื่องป้องกันตัว

2. วัฒนธรรมทางจิตใจ เป็นสิ่งที่ทำให้ปัญญาและจิตใจ มีความเจริญงอกงาม ได้แก่ การศึกษา วิชาความรู้อันบำรุงความคิดทางปัญญา ศาสนา จรรยา ศิลปะ และวรรณคดี กฎหมายและระเบียบประเพณี ซึ่งส่งเสริมความรู้สึกทางจิตใจ ให้งอกงามหรือสบายใจ

สมพร มณีไมตรีจิต (2533 : 20) อธิบายว่า วัฒนธรรมแบ่งเป็น 2 ชนิด ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) คือ สิ่งของวัตถุที่เกิดจากความคิด การประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-material culture) หมายถึง สิ่ง que แสดงออกในด้านความคิด ประเพณีขนบธรรมเนียม แบบแผนของพฤติกรรมต่างๆ ที่ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาและเป็นที่ยอมรับในกลุ่มชนของตนว่าเป็นสิ่งที่ดีงามเหมาะสม วัฒนธรรมชนิดนี้มักมีลักษณะเป็นนามธรรม แต่สามารถก่อให้เกิดวัฒนธรรมในทางวัตถุและอาจพัฒนาจนเป็นอารยธรรม (Civilization) ก็ได้

ทัศน จันทร (2534 : 25) กล่าวว่า ประเภทของวัฒนธรรมตามระดับของสังคม มีดังนี้ 1) วัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง วัฒนธรรมของประชาชนโดยทั่วไป ประชาชนหรือชาวบ้านกำหนดสร้างขึ้นมาใช้เป็นเครื่องมือแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมท้องถิ่นซึ่งเป็นสังคมย่อยในไทย โดยแบ่งประเภทย่อย เช่น วัฒนธรรมภาคกลาง วัฒนธรรมอีสาน และวัฒนธรรมปักษ์ใต้ เป็นต้น 2) วัฒนธรรมประจำชาติ หมายถึง วัฒนธรรมที่รัฐกำหนด และมอบหมายให้คนในชาติประพฤติปฏิบัติร่วมกัน เช่น การใช้ภาษาไทยกลางเป็นภาษาที่ใช้ในราชการ หรือ การที่ประเทศไทยยึดถือวัฒนธรรมการเคารพผู้อาวุโส เป็นต้น ซึ่งวัฒนธรรมประจำชาติเป็นวัฒนธรรมร่วมของคนไทยทุกหมู่เหล่า 3) วัฒนธรรมสากล หรือ วัฒนธรรมนานาชาติ หมายถึง วัฒนธรรมที่อาจจะเกิดขึ้นจากสังคมอื่นแต่มีความนิยมทั่วไปในนานาประเทศ เช่น การแต่งกายสากล การเล่นดนตรีสากล ซึ่งปกติแล้วมีบ่อเกิดจากวัฒนธรรมตะวันตก เหตุที่คนไทยรับเอาวัฒนธรรมสากลมาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยเพราะสังคมไทยเป็นสังคมย่อยสังคมหนึ่งของโลก การที่จะติดต่อกับคนต่างชาติจำเป็นต้องมีการประพฤติปฏิบัติต่อกันอย่างผสมกลมกลืนตามลักษณะของวัฒนธรรม

อมรา พงศาพิชญ์ (2536 : 51) ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมไว้

2 ลักษณะ คือ

1. วัฒนธรรมในลักษณะขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อที่เป็นสัญลักษณ์ และจับต้องไม่ได้ เป็นต้นว่า ภาษาพูด ระบบความเชื่อ กิริยามารยาท ขนบธรรมเนียมประเพณี

2. วัฒนธรรมในลักษณะสิ่งประดิษฐ์และสถาปัตยกรรม เป็นต้นว่า อาคาร บ้านเรือน วัด ศิลปกรรม ประติมากรรมต่าง ๆ ซึ่งใช้เป็นประจำทุกวัน

สรุปว่า วัฒนธรรมประกอบด้วยสิ่งซับซ้อนมากมายที่สุดจะนับได้ แต่สามารถแยกออกเป็นองค์ประกอบใหญ่ๆ ได้ 4 ประการ ดังนี้

1. สัญลักษณ์ คือ สิ่งที่มีความหมายเป็นที่รู้จักในสังคม เช่น ภาษา ตัวอักษร เครื่องหมาย ตรา สี รูปภาพ
2. ค่านิยม คือ ความเห็นดีเห็นงามของสังคม ค่านิยมเป็นมาตรฐานที่สังคมเห็นว่าเป็นความดีความงาม สังคมใดเห็นพ้องต้องกันเป็นส่วนใหญ่ว่าอะไรดี อะไรงามสิ่งนั้นก็ เป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้น เช่น การเคารพเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นค่านิยมของสังคมไทย การออกเสียงลงคะแนนเลือกตั้ง เป็นค่านิยมของสังคมประชาธิปไตย การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นค่านิยมของสังคมโลก
3. ความเชื่อ คือ สิ่งที่เราคิดว่าเป็นความจริง ความเชื่อที่คนส่วนใหญ่ในสังคมมีเหมือนกันเป็นวัฒนธรรมของสังคม ความเชื่อจึงเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญของสังคม เช่น ความเชื่อในลัทธิการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา
4. บรรทัดฐาน คือ แบบแผนการปฏิบัติที่สังคมเห็นว่าถูกต้องเหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์ ซึ่งสังคมคาดหวังให้สมาชิกปฏิบัติเพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม เมื่อคนในสังคมปฏิบัติกันมากๆ ก็กลายเป็นวัฒนธรรม เช่น วิถีชาวบ้าน จารีตและกฎหมาย

4. ความสำคัญของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมมีความหมายที่ลึกซึ้งให้ความสำคัญครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่าง อันเป็นแบบแผนในความคิด และการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใด กลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์วิธีการในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนความเชื่อ ความนิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่างๆ ในการควบคุม และใช้ประโยชน์ จากธรรมชาติวัฒนธรรม เป็นเครื่องวัดและเครื่องกำหนดความเจริญหรือความเสื่อมของสังคม และ ขณะเดียวกัน วัฒนธรรมยังกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคม ดังนั้นวัฒนธรรมจึงมี อิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชน และต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติมาก

สุพิศวง ธรรมพันทา (2532 : 13) ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมว่า มีอยู่ 3 ประการ คือ

1. วัฒนธรรมแสดงถึงอัจฉริยภาพของมนุษย์ที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต (Culture Reveals Man's Intelligence in Leading Ways of Life) เป็นการปรับใช้สิ่งแวดล้อม อย่างมีคุณค่า เพื่อการดำรงชีวิต แล้วถ่ายทอดสู่กันภายในกลุ่มนั้นๆ เป็นความหมายเฉพาะกลุ่มที่ทำให้ชีวิตดำเนินต่อไปได้
2. วัฒนธรรมสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคมมนุษย์ (Culture is an Organization and Unity of Society) เช่น การกำหนดบรรทัดฐานทางสังคมต่างๆ อาทิ วิถีประชา (Folkways) ขนบประเพณี (Mores) กฎหมาย (Laws) ค่านิยม (Values) และความเชื่อ (Beliefs)
3. วัฒนธรรมเป็นเครื่องแสดงถึงความเหมือน และความต่างกันของสังคมมนุษย์ (Culture is a Similarity and Diversity Society) วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนชาติ

ต่างก็มีชีวิตเฉพาะที่เป็นของตนเอง โดยมาจากการถ่ายทอดและปรับปรุงอย่างต่อเนื่องมาหลายชั่วคน จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มคนนั้นๆ

สรุปว่า วัฒนธรรม มีความสำคัญ ประกอบด้วย

1. เป็นเครื่องสร้างระเบียบแก่สังคมมนุษย์ วัฒนธรรมไทยเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมไทย ให้มีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจนรวมถึงผลของการแสดงพฤติกรรมตลอดจนถึงการสร้างแบบแผนของความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของสมาชิกให้อยู่ในรูปแบบเดียวกัน

2. ทำให้เกิดความสามัคคีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สังคมที่มีวัฒนธรรมเดียวกันย่อมจะมีความรู้สึกผูกพันเดียวกัน เกิดความเป็นปึกแผ่น จงรักภักดีและอุทิศตนให้กับสังคมทำให้สังคมอยู่รอด

3. วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของสถาบัน เช่น รูปแบบของครอบครัวจะเห็นได้ว่าลักษณะของครอบครัวแต่ละสังคมต่างกันไป ทั้งนี้เนื่องจากวัฒนธรรมในสังคมเป็นตัวกำหนดรูปแบบ เช่น วัฒนธรรมไทยกำหนดเป็นแบบสามีภรรยาเดียว ในอีกสังคมหนึ่งกำหนดว่าชายอาจมีภรรยาได้หลายคน หรือหญิงอาจมีสามีได้หลายคน ความสัมพันธ์ทางเพศก่อนแต่งงาน เป็นสิ่งที่ดีหรือเป็นเรื่องชดต่อศีลธรรม

4. เป็นเครื่องมือช่วยแก้ปัญหา และสนองความต้องการของมนุษย์ มนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตภายใต้สิ่งแวดล้อมได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นมนุษย์ต้องแสวงหาความรู้จากประสบการณ์ที่ตนได้รับการประดิษฐ์คิดค้นวิธีการใช้ทรัพยากรนั้นให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิตและถ่ายทอดจากสมาชิกรุ่นหนึ่งไปสู่สมาชิกรุ่นต่อไปได้โดยวัฒนธรรมของสังคม

5. วัฒนธรรมช่วยให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้า หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่ดั่งงามเหมาะสม เช่น ความมีระเบียบวินัย ขยัน ประหยัด อดทน การเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว เป็นต้น สังคมนั้นย่อมจะเจริญก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว

6. วัฒนธรรมเป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชาติ คำว่า เอกลักษณ์ หมายถึง ลักษณะพิเศษหรือลักษณะเด่นของบุคคลหรือสังคม ที่แสดงว่าสังคมหนึ่งแตกต่างไปจากอีกสังคมหนึ่ง เช่น วัฒนธรรมการพบปะกันในสังคมไทย จะมีการยกมือไหว้กันแต่ในสังคมญี่ปุ่นใช้การคำนับกัน

วัฒนธรรม หมายถึงวิถีชีวิตของคนในสังคมที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกัน มีการสืบสานถ่ายทอดกัน มีการเรียนรู้ และมีการพัฒนาการปรับเปลี่ยนปรับปรุงยึดหยุ่นเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการดำรงอยู่ของชีวิต ซึ่งตอบสนองความต้องการของสังคม ส่วนประเภทของวัฒนธรรมนั้น แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) คือ สิ่งของวัตถุที่เกิดจากความคิด การประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-material culture) ซึ่งหมายถึง สิ่งที่แสดงออกในด้านความคิด ประเพณีขนบธรรมเนียม แบบแผนของพฤติกรรมต่างๆ ที่ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา และเป็นที่ยอมรับในกลุ่มชน โดยวัฒนธรรมนั้น มีความสำคัญอย่างน้อย 3 ประการคือ วัฒนธรรมแสดงถึงอัจฉริยภาพของมนุษย์ วัฒนธรรมสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคมมนุษย์ และวัฒนธรรมเป็นเครื่องแสดงถึงความเหมือน และความต่างกันของสังคมมนุษย์

2. แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ

ความเชื่อ คือ ความมั่นใจต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นความจริง ซึ่งความเชื่อบางอย่างอาจสืบทอดกันมาเป็นเวลานานนับพันๆ ปี ความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ ตอนที่ยังไม่มีความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ไม่มีการพิสูจน์ถึงความจริงของเรื่องนั้นๆ ได้อย่างเป็นระบบ ในพระพุทธศาสนาได้วางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับความเชื่อไว้ 10 ประการ เป็นหลักนี้มีที่มาใน กาลามสูตร และสูตรอื่นๆ ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้สำหรับให้ทุกคน มีความเชื่อในเหตุผลของตนเอง ในเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นว่า สิ่งที่มีผู้นำมากกล่าวหรือสั่งสอนนั้น ตนควรจะเชื่อถือเพียงไรหรือไม่ มีผู้ไปทูลถามว่า เขาได้รับความลำบากใจ ในการที่สมณะพราหมณ์พวกหนึ่ง ก็สอนไปอย่างหนึ่ง สมณะพราหมณ์พวกอื่นก็สอนไปอย่างอื่น หลายพวกหลายอย่างด้วยกัน จนไม่รู้ว่าจะเชื่อใครดี ในที่สุด พระองค์ ตรัสหลักสำหรับทำความเชื่อแก่คนพวกนั้น มีใจความว่า

- 2.1 มา อนุสสาเวน อย่าเชื่อโดยฟังตามกันมา
- 2.2 มา ปรมปราย อย่าเชื่อโดยเหตุสักว่าตามสืบๆ กันมา
- 2.3 มา อิติ กิราย อย่าเชื่อโดยตื่นข่าว
- 2.4 มา ปิฎกสัมปทาเนน อย่าเชื่อโดยอ้างปิฎก
- 2.5 มา ตกุกเหตุ อย่าเชื่อโดยนึกเดาเอาเอง
- 2.6 มา นยเหตุ อย่าเชื่อโดยคาดคะเน
- 2.7 มา อากการปริวิตกเกน อย่าเชื่อโดยการตรึกตรองตามอาการ
- 2.8 มา ทิฎฐินิฆมาณกขนกขนติยา อย่าเชื่อโดยเห็นว่าถูกตามลัทธิของตน
- 2.9 มา ภพพรูปตาย อย่าเชื่อโดยเห็นว่า ผู้พูดควรเชื่อได้
- 2.10 มา สมโณ โน ครุ อย่าเชื่อโดยถือว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา

การที่คนยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งที่สิ่งนั้นอาจมีตัวตนหรือไม่ มีตัวตน ในบางครั้งสิ่งที่เชื่ออาจมีจริงหรือไม่ก็ได้ ปกติแล้วความเชื่อจะเป็นสิ่งกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ทั้งนี้เพราะเมื่อคนมีความเชื่อหรือความรู้สึกนึกคิดอย่างไรแล้ว ก็มักจะแสดงพฤติกรรมออกมาให้เห็นในรูปแบบต่างๆ ซึ่งความหมายของคำว่า ความเชื่อดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า ความเชื่อเป็นรากเหง้าของความรู้สึก นึกคิดและพฤติกรรมที่แสดงออก

เสรี พงศ์พิศ (2548 : 9) ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า “พุทธศาสนาเข้ามาในสังคมไทย ก่อนสมัยสุโขทัยแล้ว ประวัติศาสตร์พูดถึงความเชื่อพิธีกรรม และการปฏิบัติศาสนาที่ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ความเชื่อแบบพราหมณ์และความเชื่อเรื่องผี ซึ่งจะสังเกตจากความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ที่ยังมีอยู่มากโดยเฉพาะในชนบท ขวัญเป็นความเชื่อที่มาจากพราหมณ์ ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับชีวิต มีพิธีบายศรีสู่ขวัญเพื่อให้คนมีสุขภาพดี มีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้น เมื่อพูดถึงวิญญาณก็มักคิดถึงคนที่ตายไปยังมีวิญญาณเหลืออยู่ ในขณะที่ในทางพุทธศาสนาคำว่าวิญญาณเป็นเพียงการรับรู้ เทวดาเป็นสิ่งที่อยู่บนสวรรค์และอาศัยอยู่ในธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ป่าเขา ถ้าเป็นผี คนก็คิดถึงวิญญาณที่ไม่ดี หรือคนตายที่ยังไม่ได้ไปผุดไปเกิด ยิ่งเร่ร้อนอยู่ ผีมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์คนเจ็บไข้ได้ป่วยอาจจะถูกผีทำ ต้องการไล่ผีหรือมีพิธีเพื่อให้ผีพอใจมีการถวายหมูเห็ดเป็ดไก่เป็นเครื่องบูชา ผีมีอยู่ทั่วไปทั้งผีดีและผีร้าย ผีปู่ย่า ผีปู่ตา ผีบ้าน ผีเรือน ผีไร่ ผีนา ผีป่า และผีร้ายอื่นๆ ตามวัฒนธรรมของแต่ละแห่ง ความเชื่อที่ผสมผสานอยู่ด้วยกันทั้งพุทธพราหมณ์ และผี คู่มือความกลมกลืนในวิถีชีวิต

ของชาวบ้าน ไม่มีความขัดแย้งกัน เป็นการเสริมซึ่งกันและกันมากกว่า มีการจัดความสำคัญและหน้าที่ของคนในการปฏิบัติ มีหมอขวัญทำ พิธีทางพราหมณ์ มีหมอธรรม หมอส่อง หมอลำ ผีฟ้าทำพิธีทางผี มีพระสงฆ์ทำพิธีกรรมทางพุทธศาสนา งานบุญประเพณีต่างๆ แสดงให้เห็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อทั้งสาม เช่น งานบุญบั้งไฟทางภาคอีสาน เป็นพิธีกรรมขอฝนจากแถน ซึ่งเชื่อว่าเป็นผู้สร้างโลก และสามารถดลบันดาลให้เกิดฝนได้ พิธีกรรมนี้เริ่มจากวัด มีการนำบั้งไฟไปไว้ที่วัด มีพิธีซึ่งพระสงฆ์ พราหมณ์ และชาวบ้านทำร่วมกัน ซึ่งโดยปกติแล้ว พระสงฆ์จะไม่ร่วมพิธีกรรมเกี่ยวกับผี แต่มีหลายหมู่บ้านที่มีเรือผีและศาลพระภูมิในบริเวณวัดที่แต่อยู่นอกอุโบสถ ซึ่งถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดทางพุทธศาสนา”

ความเชื่อทั้งสามรูปแบบจะมีหน้าที่แตกต่างกันไป ชาวบ้านไปทำบุญที่วัดไปฟังเทศน์ฟังธรรม และร่วมพิธีกรรมทางศาสนาแต่เมื่อทำพิธีสู่ขวัญก็ไปหาพราหมณ์ ถ้าหากเจ็บไข้ได้ป่วยก็หา หมอธรรม หมอส่อง หมอลำผีฟ้าซึ่งทำหน้าที่สัมพันธ์กับผี

มนุษย์พยายามเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและความลึกลับซับซ้อนของธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของตนอยู่เสมอ เป็นต้นว่า “ปรากฏการณ์ธรรมชาติ หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งบางครั้งทำให้มนุษย์เกิดความวิตกกังวลและตกใจกลัว” (เกสรา สุรพันธ์พิชิต. 2535 : 2) ความกลัวและความไม่รู้เป็นต้นเหตุ ทำให้เกิดความเชื่อ ดังนั้น “ความเชื่อจึงเป็นการยอมรับที่เกิดอยู่ในจิตสำนึก ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งความศรัทธาและความมั่นใจ ความเชื่อเป็นบรรทัดฐานที่คนในสังคมบรรพกาลใช้ควบคุมตนเอง” (ภิญโญ จิตต์ธรรม. 2522 : 2)

เนื่องจากความเชื่อเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นกับมนุษย์และสัมพันธ์กับชีวิตของมนุษย์เรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ฉะนั้นความเชื่อจึงเป็นเรื่องที่มนุษย์ให้ความสนใจ อธิบายให้ความหมายและคำนิยามมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักสังคมศาสตร์ คือนักสังคมวิทยา และนักมานุษยวิทยา โดยได้ให้แนวคิดและความหมายของความเชื่อไว้ ดังนี้

Durkheim (1912 : 47) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสให้ความหมายของความเชื่อว่าเป็นชุดของความคิดที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการสื่อความหมายในขณะที่พิธีกรรมจะถูกกำหนดโดยรูปแบบของการกระทำ ซึ่งตรงนี้เองที่เป็นการแยก “ความคิด” ออกจาก “การกระทำ” ได้อย่างชัดเจน

Whiting และ Child (1953 : 245) กล่าวว่า “ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมที่ตอบสนองต่อสัญลักษณ์กับเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ซึ่งในแต่ละวัฒนธรรมจะประกอบด้วย ประเพณี การปฏิบัติที่ต่างกัน และในการปฏิบัติสิ่งใดก็ตาม บ่อยครั้งที่พบว่าจะเป็นผลมาจากความเชื่อ แม้ว่าการกระทำหรือพฤติกรรมอาจจะไม่ได้มีเหตุผลมาจากความเชื่อแต่เพียงอย่างเดียว แต่อย่างน้อยที่สุดการกระทำหรือพฤติกรรมนั้น ก็มักจะมีแนวโน้มที่จะเกี่ยวข้องกับความเชื่อบางอย่างอยู่เสมอ”

จุมพล หนีมพานิช (2537 : 227) ให้ความหมายของความเชื่อ คือ การโต้เถียงกันระหว่างความถูกและความผิด ความเชื่อเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการคิด เช่น คิดว่ามีอะไรในจักรวาล คิดหาทางพิสูจน์ว่าจะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับสิ่งนั้น ความเชื่อบางอย่างสามารถพิสูจน์ได้ เช่น ความเชื่อทางวิทยาศาสตร์ซึ่งสามารถค้นคว้า ทดลองและเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อไม่ได้ผลตามที่

คาดคิดไว้ แต่ความเชื่อบางอย่าง เช่น ความเชื่อทางไสยศาสตร์ก็ยากต่อการพิสูจน์ว่าเป็นข้อเท็จจริงได้หรือไม่อย่างไร

Roy (2000 : 406-429) กล่าวว่า “ความเชื่อนี้ไม่ได้มีหน้าที่เพียงแค่อำนาจให้เกิดความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวในสังคม หากยังสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในท้องถิ่นนี้ได้เป็นอย่างดี เพราะความเชื่อมีสถานภาพที่เปรียบได้ ดั่งสิ่งที่จะต่อต้านหรือสร้างดุลยภาพให้เกิดขึ้นในสังคมท้องถิ่น โดยเฉพาะ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม จะส่งผลทำให้ระบบความเชื่อนี้ต้องปรับเปลี่ยนให้เข้ากับคุณค่าชุดใหม่ ซึ่งบางครั้งอาจนำไปสู่ความขัดแย้งและแตกแยก จนถึงที่ท้ายสุดนำไปสู่การปรับตัวและเปลี่ยนแปลงทางความเชื่ออย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้”

วิญญู ผลสวัสดิ์ (2537 : 188) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือ หรือยึดมั่น ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งของมนุษย์ ทั้งที่สิ่งนั้นมีตัวตนหรือไม่มีตัวตนก็ตาม การยอมรับนับถือนี้อาจมีหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้หรืออาจจะไม่มีหลักฐานที่จะนำมาใช้พิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้

ธวัช ปุณโณทก (2533 : 61) ได้กล่าวไว้ว่า “ความเชื่อพื้นบ้านสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน หมายถึง การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดี หรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้น ๆ หรือสิ่งคนนั้น ๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัว สิ่งเหล่านี้เรียกว่าความเชื่อ”

ศรีศักร วัลลิโภดม (2540 : 15) ได้กล่าวไว้ว่า “ความเชื่อเป็นสิ่งที่ทำให้มีความมั่นใจ และมีกำลังใจขึ้น ถ้าหากขาดสิ่งเหล่านี้เสียแล้วก็ไม่อาจทำอะไร ให้บรรลุเป้าหมายที่ดีได้ ดังนั้นความเชื่อจึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ทุกรูปทุกวัย ทุกแห่งต่างก็สัมพันธ์กับความเชื่อทั้งนั้น การทำอะไรย่อมมีความเชื่อปะปนอยู่เสมอ”

มหาสีลา วิระวงศ์ (2533 : 168) นักอักษรศาสตร์ชาวลาว ได้นิยามความเชื่อ ประเพณี หมายถึง จารีตประเพณีอย่างหนึ่งอย่างใดที่เป็นวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งคนทั้งหลายยอมรับว่าดีว่าชอบแล้วปฏิบัติสืบต่อกัน

บุญเลิศ สดุดชาติ (2525 : 24) กล่าวว่า ความเชื่อ หมายถึง เห็นตามด้วยความมั่นใจ ไว้วางใจ นับถือ อาจจะได้ด้วยความรู้สึก หรือการไตร่ตรองด้วยเหตุผล เมื่อเกิดความเชื่อแล้วมักมีการแสดงออกทางกายคือการปฏิบัติ และทางวาจา เช่น ตักเตือน สั่งสอน หรือ แจ้งให้ผู้อื่นทราบ โดยการสร้างสิ่งสมมติขึ้น เช่น ผีบางเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ข้อห้ามต่างๆ

ประจักษ์ ประภาพิทยากร (2527 : 92) ได้ให้ความหมายของความเชื่อเอาไว้ว่า หมายถึง การกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือละเว้นทำสิ่งใด ที่เชื่อว่าจะนำความเป็นสิริมงคลมาให้ เป็นความเชื่อเกี่ยวกับโชคกลาง ที่ยึดถือกันมาแต่โบราณ ความเชื่อเหล่านี้ฟังเผิน ๆ ก็จะเห็นว่าเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระไม่มีเหตุผล ที่จริงถ้าไม่เป็นเรื่องที่ไม่ประสงค์ด้วยเหตุผลมาก่อนก็คงจะไม่เชื่อถือกันอย่างนั้น หรืออาจเกิดขึ้นจากการสังเกตข้อมูลอย่างสถิติในปัจจุบันก็เป็นได้

ซึ่น ศรีสวัสดิ์ (2537 : 223) ให้ความหมายของความเชื่อไว้ว่า เป็นเรื่องของ วัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ ซึ่งเกิดมาพร้อมกับสังคมมนุษย์ และในทุก ๆ สังคมต่างก็มีความเชื่อ เป็นของตนเอง ซึ่งอาจจะเหมือนกันหรือแตกต่างกันไปจากสังคมอื่นก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม และภูมิปัญญาในการคิดหาเหตุผลของแต่ละชุมชน

บุญลือ วันทายนต์ (2529 : 322-323) ให้ความเห็นว่า ความเชื่อเป็นปรากฏการณ์ ทางจิตประเภทหนึ่ง ซึ่งปรากฏการณ์นั้นสามารถแสดงออกโดยผ่านทัศนคติที่ดีต่อสิ่งที่เชื่อถือ โดยการยอมรับสิ่งนั้นๆ มาเป็นหลักยึดเหนี่ยวประจำใจอย่างสนิทใจ ฉะนั้นความเชื่อจึงจัดเป็นทัศนคติที่ดี ประการหนึ่งต่อสิ่งเคารพนับถือ

พระพรหมมุนี (พิมพ์ ธรรมโร) (2505 : 62-89) ได้จัดความเชื่อออกเป็นลัทธิ ซึ่ง ประกอบด้วย 2 ลัทธิ คือ ลัทธินับถือธรรมชาติเบื้องต่ำและลัทธินับถือธรรมชาติเบื้องบน ในแต่ละ ลัทธิ นั้น ก็ประกอบด้วย ตัวแทนของธรรมชาติ สัตว์ แม่น้ำ ไฟ ส่วนลัทธินับถือธรรมชาติเบื้องต่ำ ได้แก่ การนับถือดิน ภูเขา พระจันทร์ พฤษภชาติ สัตว์ แม่น้ำ ไฟ ส่วนลัทธินับถือธรรมชาติเบื้องบนได้แก่ ลัทธินับถือพระอาทิตย์ พระจันทร์ นับถือดาว นับถือฟ้า นับถือฝน นับถือลม

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปความหมายของความเชื่อ(Beliefs) หมายถึงการยอมรับ นับถือ หรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งที่มีตัวตนหรือไม่ก็ตาม ว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับ นับถือนี้อาจจะมีหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจจะไม่มีหลักฐานที่จะนำมาใช้พิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้ และเมื่อมนุษย์เกิดความเชื่อแล้วมักแสดงออกมาทางกายและวาจาให้ ปรากฏมนุษย์มีความเชื่อหลายอย่างในการเชื่อถือและปฏิบัติตามความรู้ความคิดของแต่ละกลุ่มคน จนไม่สามารถนำมาอธิบายได้ชัดเจนว่ามนุษย์มีความเชื่ออย่างไรบ้าง นักวิชาการด้านความเชื่อได้ พยายามรวบรวมเกี่ยวกับ ความเชื่อของมนุษย์ไว้ ดังนี้

มรรยาท กิจสุวรรณ (2526 : 14-18) ได้กล่าวถึงความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย ซึ่งเป็นความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นๆ แบ่งความเชื่อออกเป็น 9 ประเภท คือ

1. ความเชื่อเรื่องผีสิงเทวดา
2. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง
3. ความเชื่อเรื่องคาถาอาคม เวทมนตร์
4. ความเชื่อเรื่องความฝัน
5. ความเชื่อถือฤกษ์และกลางสังหรณ์
6. ความเชื่อเรื่องขวัญ
7. ความเชื่อในสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ธรรมชาติ
8. ความเชื่อเรื่องยากลางบ้าน
9. ความเชื่อในลักษณะของบุคคล

ซึ่น ศรีสวัสดิ์ (2534 : 224) ได้รวบรวมความเชื่อของมนุษย์ไว้ 9 ประเภท คือ

1. เชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ
2. เชื่อในอำนาจลึกลับ
3. เชื่อในเรื่องมายาศาสตร์
4. เชื่อในพิธีชำระตนให้บริสุทธิ์

5. เชื่อในการบูชานั้บถีสต์ว่ที่มีลักษณะพิเศษ
6. เชื่อในการบูชาธาตุประจำโลก
7. เชื่อในความมีชีวิตของทุกสิ่งทุกอย่าง
8. เชื่อในเครื่องหมายและเครื่องราง
9. เชื่อในเรื่องพิภพใต้ดิน

บุญเลิศ สดสุขชาติ (2525 : 50) ได้รวบรวมและจัดประเภทของความเชื่อไว้ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ
2. ความเชื่อเรื่องการเกิด การตาย และช่วงเวลาที่สำคัญของมนุษย์
3. ความเชื่อเรื่องประเพณี การนับถีสต์
4. ความเชื่อเรื่องผี เกี่ยวเนื่องกับศาสนา
5. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์
6. ความเชื่อเกี่ยวกับคร้วเรือนและที่อยู่อาศัย
7. ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ
8. ความเชื่อ ที่มีลักษณะผสมผสานของความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

สิริวรรณ วงษ์ทัต (2548 : 8-10) กล่าวว่า คนไทยมีความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ

นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย มีความเชื่อทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ตามสภาพภูมิประเทศ สภาพแวดล้อม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมประจำถิ่น ซึ่งคติความเชื่อของคนไทยได้มีผู้รู้ทางคติชนวิทยาจำแนกประเภทไว้ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิด การตาย เช่น หลิงห้องแก้ห้ามไปงานศพ เวลาคลอดลูกต้องเปิดประตูหน้าต่าง และทุกอย่างที่ปิดไว้จะได้คลอดง่าย เป็นต้น
2. ความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับโชคลาง เช่น จิ้งจกร้องทักไม่ให้ออกจากบ้าน เขม่นตาซ้ายจะได้ลาภ เขม่นตาขวาจะเกิดกลางร้าย เป็นต้น
3. ความเชื่อเกี่ยวกับความฝันและการทำนายฝัน เช่น ฝันว่าได้แหวนหรือได้สร้อยจะได้ลูก ฝันว่าใครตาย คนนั้นจะอายุยืน ฝันว่าเหาะหรือหายตัวได้เชื่อว่าจะมีโชคลาภ เป็นต้น
4. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม เช่น ตัดเล็บให้ตัดวันจันทร์ พุธ หรือศุกร์ดี ปลูกเรือนให้ปลูกวันจันทร์ วันพุธ หรือวันพฤหัสบดีดี ทำการมงคลวันศุกร์ดี เป็นต้น
5. ความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คาถา เครื่องรางของขลัง เช่น การสักลงคาถาตามตัว ช่วยให้หนังเหนียว เครื่องรางต่าง ๆ เช่น พระเครื่อง ตะกรุด ว่าน ยันต์ พิสมร เหล็กไหล ลูกประคำ ช่วยให้อยู่ยงคงกระพัน ฟันไม่เข้า ยิงไม่ออก เป็นต้น
6. ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ เทวดา เจ้าพ่อ เจ้าแม่ เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าที่ หลักเมือง ภูตผีต่างๆ เช่น ผีกระสือ ผีปอบ ผีป่า ผีตานี เป็นต้น ความเชื่อในเรื่องนี้จะทำให้มีการทำพิธีไหว้บูชา เคารพสักการะ เช่น พิธีไหว้ผีเรือน พิธีไหว้พระภูมิเจ้าที่ พิธีไหว้ผีปู่ตาในภาคอีสาน เป็นต้น
7. ความเชื่อเกี่ยวกับเคล็ดและการแก้เคล็ด เช่น ทำบุญด้วยจำนวนเงินที่ขึ้นต้น และลงท้ายด้วยเลขเก้า เพื่อเอาเคล็ด เรื่อง เสี่ยงว่า เก้า- ก้าวหน้า เป็นต้น

8. ความเชื่อเกี่ยวกับมงคล และอัปมงคล เช่น วันแต่งงานถ้ามีคนทะเลาะกันหรือมีคนทำถ้วยชามแตก ถือว่าเป็นอัปมงคล เจ้าบ่าว เจ้าสาวจะอยู่กันไม่ยัด ถ้าเดินทางไปไหนท้องฟ้าแจ่มใส ดอกไม้บานหอมรวริน เชื่อว่าเป็นมงคล เป็นต้น

9. ความเชื่อเกี่ยวกับจำนวนนับ จำนวนเลข เช่น ทำงานมงคลให้himนต์ พระเลขที่ จุฑารูปบูชาพระ 3 ดอก จุฑารูปเคารพศพ 1 ดอก เป็นต้น

10. ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ถ้าท้องฟ้าสีแดงจะมีพายุ ถ้ามืดแดงคาบไซ่ออกจากรัง แสดงว่าฝนจะตกหนัก เป็นต้น

11. ความเชื่อเกี่ยวกับยากลางบ้าน และการรักษาโรค เช่น คนมีประจำเดือนห้ามกินน้ำมะพร้าว ดอกแคแก้ไข้หัวลม การเชิญผีฟ้ามารักษาโรคในภาคอีสาน การทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ เพื่อรักษาคนป่วย เป็นต้น

12. ความเชื่อเกี่ยวกับบรกรรม สวรรค์ ชาติใหม่ ภพใหม่ เช่น ทำดีชาตินี้ ชาติหน้าจะได้ขึ้นสวรรค์ เป็นต้น

13. ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพทำไร่ ทำสวน คนที่มีอาชีพนี้ มีความเชื่อว่า ผลไม้แรกออก ห้ามซื้อ ผลไม้จะเน่า เมื่อปลูกข้าวโพด ห้ามยืมเพราะจะทำให้ข้าวโพดให้ฝักไม่งาม เม็ดห่าง คนที่มีอาชีพทำการประมง เชื่อว่าแม่ย่านางเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเรือ ต้องบูชา และห้ามเหยียบหัวเรือ ถ้าทำดีแม่ย่านางจะช่วยให้ทำมาค้าขึ้น เป็นต้น

14. ความเชื่อเกี่ยวกับครัวเรือน เช่น การเลือกคู่ครองก่อนที่จะแต่งงานต้องมีการผูกดวงก่อนว่าจะเหมาะสมหรือไม่ จะอยู่ร่วมกันได้ไหม อยู่ด้วยกันแล้ว ครอบครัวยังเป็นสุขหรือไม่ การปลูกต้นไม้ในบ้าน ห้ามปลูกต้นลั่นทม มะไฟ พุทรา ให้ปลูกต้นมะยม ขนุน มะขาม เป็นต้น

จรรยาภรณ์ ภัทธาภานุภัทร (2528 : 11-12) ได้แบ่งประเภทของคติความเชื่อไทย ออกเป็น 8 ประเภท คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ ความเชื่อถือปรากฏการณ์ต่างๆ ของธรรมชาติที่มนุษย์ยังไม่สามารถอธิบายได้ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับกำเนิดโลก จักรวาลและสรรพสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ

2. ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องของการเกิด การตาย และช่วงเวลาที่สำคัญของชีวิต มักแสดงออกมาในรูปของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับชีวิต เช่น การทำขวัญ การโกนจุก การบวช การแต่งงาน การตาย เป็นต้น

3. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการนับถือผี สามารถแบ่งประเภทของผี ได้ 4 ประเภท คือ

3.1 เจ้าพ่อ มีหน้าที่ให้ความคุ้มครองคนและสถานที่

3.2 หลักเมือง หมายถึง ผู้พิทักษ์เมือง มีความเชื่อว่า เมื่อสร้างสถานที่ใดขึ้นมาจะต้องมีผีคอยเฝ้าอยู่ ทำให้เกิดการสร้างศาลหลักเมืองขึ้น

3.3 เสือบ้าน หมายถึง ภูตผีที่คุ้มครองหมู่บ้าน คอยเป็นผู้ช่วยเหลือให้กำลังใจแก่ชาวบ้าน จะมีการสร้างศาลไว้ โดยทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีความเคารพเชื่อถือมากกว่าชาวบ้านในภาคกลาง และจะมีพิธีกรรมในการไหว้ผีเหล่านี้ปีละสองครั้ง

3.4 ผีเรือน หมายถึง ผีรักษาบ้านคอยคุ้มครองคนในบ้าน แต่ถ้าทำให้ผีโกรธ อาจจะทำให้เกิดทุกข์ภัยได้ การเชื่อถือผีเรือนยังมีอยู่ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และบางหมู่บ้านในภาคกลาง ส่วนคนในเมืองและในหมู่บ้านภาคกลางส่วนใหญ่จะหันไปนับถือ พระภูมิเจ้าที่ ซึ่งเป็นอิทธิพลของศาสนาพุทธและพราหมณ์แทน

4. ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา

5. ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องไสยศาสตร์ เป็นความเชื่อต่าง ๆ เมื่อคนไทยนับถือ พุทธศาสนา แบ่งได้หลายอย่าง เช่น ไสยศาสตร์ที่มีจุดประสงค์ไม่ดี ไสยศาสตร์ที่มีจุดประสงค์ในทางดี ไสยศาสตร์เกี่ยวกับคาถาหรือเครื่องรางของขลัง เป็นต้น

6. ความเชื่อเกี่ยวกับครวเรือนและที่อยู่อาศัย เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องใช้ไม้ สอยในครวเรือนว่ามีผีประจำอยู่ ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารการกิน ความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ตั้ง บ้านเรือน และการก่อสร้างบ้านเรือน ที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับผีสาม โฉลก โชคเคราะห์ ต่าง ๆ เป็นต้น

7. ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีวะ เช่น เชื่อว่าบางอาชีพอาจต้องมีการศึกษาจากครู หรือต้องมีการเสี่ยงอันตราย ทำให้มีพิธีไหว้ครู พิธีลงครู เป็นต้น

8. ความเชื่อที่มีลักษณะผสมผสานกับความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ไม่สามารถ แยกออกจากกันได้

เสถียร พันธรังสี (2526 : 57) ได้กล่าวว่า หลักของความเชื่อหรือศรัทธา ความเชื่อ ศาสนาประกอบด้วย 6 ประการด้วยกัน คือ

1. ความเชื่อในธรรมชาติ (Naturalism)
2. ความเชื่อในผีสามเทวดา (Animism)
3. ความเชื่อบรรพบุรุษ (Ancestor worship)
4. ความเชื่อเทพเจ้าหลายองค์ (Polytheism)
5. ความเชื่อเทพเจ้าองค์เดียว (Monotheism)
6. ความเชื่อที่ไม่นับเทพเจ้าองค์ใด (Atheism)

กิ่งแก้ว อุตถากร และธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์ (2528 : 662) แบ่งความเชื่อของคนในสังคม ออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่

1. ความเชื่อที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาใหญ่หรือศาสนาประจำชาติ เป็นความเชื่อที่มีเหตุผล และอธิบายสิ่งที่คนสงสัยได้อย่างชัดเจน มีระบบ และเป็นตัวกำหนดพิธีกรรม รวมทั้งวิถีชีวิตของคนในชาติ

2. ความเชื่อพื้นบ้าน เป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมานานจนถึงปฏิบัติตาม ประเพณีสำหรับความเชื่อชาวลาวมีความเชื่อหลาย ๆ อย่าง เช่น ความเชื่อ ผี แถน ดวงตะวัน นับถือต้นไม้

ท่านหมูปันท์ รัตนวงศ์ (2537 : 6) นักวิชาการลาวได้จัดประเภทของความเชื่อของ ลาวไว้ 5 ประเภทด้วยกัน คือ

1. ความเชื่อทางศาสนาและอุดมการณ์
2. ความเชื่อผีฟ้า ผีแถน ผีแม่เหล็กหม้อ ผีทองถิ่นดินนา

3. ความเชื่อในปรากฏการณ์ธรรมชาติ
4. ความเชื่อในเวทมนตร์ (คาถาอาคม)
5. ความเชื่อสัญลักษณ์ของเชื้อตระกูล ตามตำนาน

เมื่อมาวิเคราะห์ประเภทของความเชื่อต่าง ๆ พบว่าความเชื่อสามารถแยกออกได้เป็น 3 ประเภทด้วยกัน คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (ผี)
2. ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา
3. ความเชื่อเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์หรือเรื่องที่พิสูจน์ได้

ยศ สันตสมบัติ (2537 : 214) เห็นว่า เมื่อมนุษย์มีความเชื่อย่อมเกิดความคิด การกระทำ ค่านิยม ทักษะคติ ศีลธรรม จารีต ระเบียบแบบแผนและวิธีการกระทำสิ่งต่าง ๆ ร่วมกันในสังคม

พระมหาสุภา ชีโนรส (2550 : 7) ได้กล่าวว่า สังคมไทยปัจจุบันมีความเชื่อเกี่ยวกับ “วัตถุมงคล” จะเห็นได้จากกระแสความคลั่งไคล้และหลงใหล “จตุคาม รามเทพ” ซึ่งกลายเป็นหนึ่งใน “วัตถุมงคล” อันเป็นที่นิยมแห่งยุค ที่ชาวพุทธท่อมเทเสกสรรและบันดาลแต่ง ด้วยหวังว่าวิถีชีวิตของตนจะมั่งคั่ง ร่ำรวย และแคล้วคลาดจากภัยพิบัติทั้งปวงได้ ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า กระแสความนิยม “จตุคาม รามเทพ” ของสังคมปัจจุบันกำลังจมปลักอยู่ภายใต้กระแสวัตถุนิยมอย่างรุนแรง จนยากที่จะเยียวยา

หากการบูชา “จตุคาม รามเทพ” ถูกนำไปใช้เพื่อเป็น “ตัวเกาะ” น้อมนำจิตใจเข้าสู่กระแสธรรม หรือรู้เท่าทันความจริงของชีวิตและจิตใจของมนุษย์เอง จนกระทั่งหลุดพ้นจากการเป็นทาสของกิเลสและตัณหาทั้งปวง การบูชา “จตุคาม รามเทพ” เช่นนี้ เป็นสิ่งที่พระศาสดาไม่เคยปฏิเสธและใช้บ่อยครั้ง เห็นได้จากพระองค์นำวัตถุต่างๆ ตามธรรมชาติมาเสกเป่าและมอบแก่พระเพื่อให้ท่านเหล่านั้นใช้เป็นแหล่งยึดเกาะและติดตัวออกจากปวงทุกข์เป็นอิสระ เบิกบานได้ชั่วนิรันดร์ หากเราตระหนักถึงจุดหมายที่แท้จริงของการใช้ “วัตถุมงคล” อย่างพระพุทธรูป พร้อมกับใช้ “จตุคามรามเทพ” ตามแบบอย่างพระศาสดา “จตุคาม รามเทพ” ก็จะกลายเป็น “วัตถุมงคลชั้นเลิศ” ที่จะช่วย ชักนำชีวิตของสังคมไทยให้ติดตัวออกจากปวงทุกข์ได้อย่างวิเศษ และมหัศจรรย์ยิ่งนัก แต่กระแสความนิยม “จตุคาม รามเทพ” ของชาวพุทธ หาได้เป็นเครื่องบ่งชี้ว่าจะนำพาชีวิตให้ก้าวขึ้นสู่ความดีงาม และเพิ่มพูนสติปัญญาให้อยู่เหนือความโลภ ความโกรธ และความหลงไม่ กลับถูกใช้เพียงเพื่อธุรกิจการเก็งกำไร และเพิ่มความเชื่อว่า “คลัง-ศักดิ์สิทธิ์-นำโชค” จนกลายเป็น “ศรัทธาที่ไร้ปัญญา” ถือเป็นสิ่งที่องค์พระพุทธรูปเตือนให้ระวังอยู่เสมอ เพราะ “จตุคาม รามเทพ” ก็ไม่ได้แตกต่างอะไรนักจากภูเขา ต้นไม้ สายน้ำ และมหาสมุทร ที่คนส่วนใหญ่ในสังคมอนารยะสมัยก่อน ยึดถือและบูชาอย่างจริงจังว่า “เป็นพระเจ้า หรือที่พึ่งอันเกษมสูงสุด” การนับถือที่พึ่งภายนอกตัวดังกล่าว องค์พระพุทธรูปปฏิเสธไว้ว่า “มิใช่ทางแก่ที่จะช่วยให้มนุษย์พ้นทุกข์และพบสุขอันถาวรได้” เพราะพระองค์เคยตรัสว่า “ภูเขา ป่า ต้นไม้ อาราม และเจดีย์ มิใช่ที่พึ่งอันสูงสุด เพราะสิ่งเหล่านั้นมีอาจช่วยให้คนพ้นทุกข์ แต่พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ อริยสัจ 4 และ มรรค 8 คือ ที่พึ่งอันสูงสุดเพราะช่วยให้คนอยู่เหนือกิเลสได้”

1. ความหมายของความเชื่อ

คำว่า ความเชื่อ มีความหมายดังนี้

ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์ (2539 : 5) ได้กล่าวว่า “ความเชื่อ” นั้นหมายถึงสิ่งที่บุคคลคิดว่า การกระทำบางอย่างหรือปรากฏการณ์บางอย่าง หรือสิ่งของบางอย่างนั้นมีอยู่จริงหรือเกิดขึ้นจริง ซึ่งความคิดนั้นอาจไม่ถูกต้องความเป็นจริงก็ได้

สุวัฒน์ จันทรวงศ์ (2540 : 1-2) ได้กล่าวว่า ความเชื่อเป็นปรากฏการณ์ทางจิตของมนุษย์ที่เกิดจากการสนองความยากู้อากเห็น จัดว่าเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิม เริ่มต้นตั้งแต่มนุษย์เกิดมาเป็นทารกและมีพัฒนาการกลายเป็นความใคร่รู้ในวัยเด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่

ประชิด สกฤษณ์พัฒน์ (2546 : 42) กล่าวว่า ความเชื่อ หมายถึงความรู้สำนึกคิดของคนในอดีตที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา และมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชนโดยไม่คำนึงถึงเหตุผล ความเชื่อจะมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

2. ที่มาของการเกิดความเชื่อ

พิศมัย ดิสกุล (2522 : 1) กล่าวถึงความเชื่อว่าเป็นความเชื่อของมนุษย์เกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดิน ฟ้า อากาศ และเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้สาเหตุ มนุษย์ย่อมรักความสุขและเกลียดความทุกข์ ฉะนั้น เมื่อเกิดภัยพิบัติจึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากสิ่งที่เชื่อว่าจะช่วยได้ เมื่อพ้นภัยก็แสดงความรื่นเริงต่อสิ่งนั้นๆ ด้วยการบูชาให้เป็นสิริมงคลแก่ตนตามคติความเชื่อในสมัยนั้นๆ

นอกจากนี้ มณี พยอมพงศ์ (2526 : 14 - 20) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อของคนไทยพบว่าความเชื่อเป็นเรื่องธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน ความเชื่อเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดการกระทำด้านต่างๆ ทั้งด้านดีและร้าย ทำให้เกิดความเชื่อมั่น เกิดพลัง เกิดฤทธิ์ทางใจ เกิดการสร้างสิ่งต่างๆ เป็นต้น

3. ประเภทของความเชื่อ

นิพนธ์ สุขสวัสดิ์ (ม.ป.ป. : 1-15) ได้เขียนเรื่องวรรณคดีไทยเกี่ยวกับพุทธศาสนาสาระสำคัญคือ ศาสนามีอิทธิพลต่อมนุษย์มาตั้งแต่โบราณ เพราะศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยในสังคมให้อยู่ร่วมกันโดยสันติ เป็นที่พึ่งในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ดังนั้น การแสดงออกของมนุษย์จึงมีเรื่องของศาสนาแทรกอยู่ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นระเบียบประเพณีที่ประพฤติปฏิบัติต่อกันมา ดังนั้น อิทธิพลของศาสนาจึงปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย เป็นจำนวนมากและแยกประเด็นสำคัญไว้ 6 ประการ ดังนี้ 1) ปรัชญา พุทธศาสนามุ่งสอนให้คนกระทำความดี ละเว้นความชั่วทำจิตใจให้ผ่องใส 2) ธรรมเนียมในการแต่ง เช่น บทไหว้ครู บทชมความรุ่งเรืองของศาสนา เป็นต้น 3) ศรัทธาและความเชื่อถือ เช่น ความศรัทธาและความเชื่อในปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า ความเชื่อในเรื่องผีสามเทวดา ความเชื่อจากหนังสือไตรภูมิพระร่วงและพระมาลัยคำหลวง ที่กล่าวถึงนรก สวรรค์ เทวดา และพระศรีอาริย์ เป็นต้น 4) เรื่องธรรมและคำสั่งสอนของศาสนา 5) ประเพณีและวันสำคัญทางศาสนา 6) สำนวนและสุภาษิต ดึงนำมาจากพุทธศาสนา เช่น ปิดทองหลังพระ เป็นต้น

กึ่งแก้ว อตถกถ (2514 : 94) ได้ศึกษาเรื่องคติชนวิทยาโดยกล่าวถึงความเชื่อของมนุษย์ไว้ 11 ประเภท คือ 1) ความเชื่อเรื่องบุคคล 2) ความเชื่อเรื่องสิ่งแวดล้อม 3) ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 4) ความเชื่อเรื่องเพศ 5) ความเชื่อเรื่องสุขภาพและสวัสดิการ 6) ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม โชคราง 7) ความเชื่อเรื่องความฝัน 8) ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง 9) ความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ 10) ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ 11) ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ หมอดู

บุญยงค์ เกศเทศ (2520 : 117) ได้กล่าวถึงเรื่องบ่อเกิดของความเชื่อและประเพณีในคติชนวิทยา สรุปสาระสำคัญได้ว่า ประเพณีเกิดจากความเชื่อ ซึ่งความเชื่อจัดประเภทใหญ่ ๆ ไว้ดังนี้คือ ความเชื่อบุคคล ความเชื่อสิ่งแวดล้อมเหตุการณ์ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเรื่องเพศ ความเชื่อเรื่องสุขภาพและสวัสดิภาพ ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ และความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ ความเชื่อทั้งหมดที่กล่าวมานั้นได้กลายเป็นประเพณีนิยมในคนท้องถิ่น

แสง จันทรงาม (2521 : 144-167) กล่าวว่า แม้พระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาแห่งเหตุผลสอนมิให้พุทธศาสนิกชนเชื่อโดยง่ายก็ตาม แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนให้ชาวพุทธมีศรัทธา หรือความเชื่อ ศรัทธามี 2 อย่าง ได้แก่ ความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา คือ เชื่อด้วยเหตุและผลและความเชื่อที่ประกอบด้วยโมหะ และได้กล่าวถึงสิ่งที่ชาวพุทธควรเชื่อในสิ่งต่างๆ ต่อไปนี้ คือ 1) ตถาคตโพธิสัทธา มีความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือ เชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้จริง ประกอบด้วยพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณจริง 2) กัมมสัทธา เชื่อกรรม 3) วิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม คือ เชื่อว่ากรรมที่บุคคลทำลงไปแล้วไม่ว่าดีหรือชั่วย่อมก่อให้เกิดผลตามสมควรแก่เหตุเสมอ 4) เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน คือ เชื่อว่าผลที่เราได้รับอยู่ในปัจจุบันนี้ทุกอย่าง เป็นผลแห่งการกระทำของเราเอง บางอย่างอาจเป็นผลของกรรมในชาตินี้ แต่บางอย่างอาจเป็นผลของกรรมในอดีตชาติ นอกจากนั้นแล้ว ชาวพุทธควรเชื่อในหลักปฏิกายอื่นๆ อีก เช่น ความเชื่อที่ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หลักนี้ก็สืบเนื่องมาจากหลักของกรรมนั่นเอง แต่อย่าให้เห็นชัดลงไปอีกว่า กรรมดีก่อให้เกิดผลดี กรรมชั่วก็ก่อให้เกิดผลชั่ว ความเชื่อว่าคุณคนผู้มีบุญคุณ เช่น มารดาบิดามีอยู่จริง มารดาบิดาเป็นผู้มีบุญคุณแก่บุตร เลี้ยงบุตรให้เจริญเติบโต อบรมสั่งสอนให้บุตรเป็นคนดี ให้ความรักอันบริสุทธิ์แก่บุตร ฉะนั้นมารดาบิดาจึงมีบุญคุณอย่างสูงแก่บุตร บุตรจะสำนึกในบุญคุณแล้วหาทางตอบแทนในบุญคุณ ความเชื่อว่าสมณะพรหมณ์ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบทั้งโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งยงแล้ว สอนหมู่มสัตว์ให้รู้ตามมีอยู่ เชื่อว่าการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบถูกต้องตามแนวทางย่อมนำไปสู่ผลสำเร็จอันสูงส่งทางจิตใจได้จริงและบุคคลผู้ปฏิบัติได้บรรลุถึงผลเช่นมีอยู่จริงในโลก ความเชื่อในโลกนี้มีอยู่จริง ชาวพุทธควรเชื่อว่าภพภูมิอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ไม่มีเฉพาะมนุษย์โลกเท่านั้น ยังมีโลกอื่นอีกมากมายที่สัตว์ได้อยู่อาศัย ความเชื่อที่ว่าสัตว์ที่เกิดผุดขึ้นมีอยู่จริง สัตว์ที่เกิดผุดขึ้นหมายถึงสัตว์ที่เกิดขึ้นมาเป็นรูปร่างตัวตนทันทีโดยไม่ต้องเข้าอยู่ในครรภ์มารดา ก่อน ได้แก่ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย เทวดาและรูปพรหมมีอยู่จริง

ภิญโญ จิตต์ธรรม (2522 : 30) กล่าวว่าความเชื่อของมนุษย์เกิดจากความกลัว และความไม่รู้เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อ และความเชื่อก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนาในสังคมมนุษย์โบราณอย่างไรก็ตามแม้ปัจจุบันวิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าไปมาก แต่มนุษย์ก็ยังมิพบพฤติกรรมแสดงออกทางความเชื่ออยู่ในชีวิตประจำวัน ความเชื่อมี 2 ประการคือ ความเชื่อที่เป็นนามธรรม และความเชื่อที่เป็นรูปธรรม ทั้งนี้ ความเชื่อมีความสัมพันธ์กับศาสนา โดยเน้นความเชื่อ

ด้านอำนาจและรูปแบบของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์เกี่ยวข้อง ซึ่งบางศาสนาเน้นความเชื่อเกี่ยวกับเทพหลายองค์ บางศาสนาเน้นความเชื่อในเทพเพียงองค์เดียว บางศาสนาไม่เน้นให้เชื่อสิ่งสมมุติที่เป็นเทพ บางศาสนาก็เน้นให้เชื่อผีหรือวิญญาณเป็นหลัก

นอกจากนี้ กิ่งแก้ว อัครถาวร และคณะ (2524 : 262-267) ได้ศึกษาความเชื่อ และแบ่งความเชื่อของคนออกเป็น 2 ระดับ คือ 1) ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาใหญ่ หรือศาสนาประจำชาติเป็นความเชื่อที่มีเหตุผลอธิบาย สิ่งที่คนสงสัย ได้อย่างแจ่มแจ้ง มีระบบและการกำหนดพิธีกรรม รวมทั้งวิถีชีวิตของคนในชาติและความเชื่อพื้นฐาน เป็นความเชื่อที่สามารถหาเหตุผลอธิบายได้ 2) ความเชื่ออีกแบบหนึ่งเป็นความเชื่อที่ไม่สามารถหาเหตุผลอธิบายได้ ทั้งนี้ ความเชื่อทั้ง 2 แบบ ยังแบ่งออกได้เป็น 7 ประเภท ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติ ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดและการตาย ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดโรค ความเชื่อเกี่ยวกับการพยากรณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ ความเชื่อเกี่ยวกับการสูญเสียและการได้กลับคืน ความเชื่อเกี่ยวกับครว้เรือน

มารยาท กิจสุวรรณ (2526 : 14-20) กล่าวถึงความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย ว่าเป็นความเชื่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติมี 9 ประเภท ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับผีสังเทวดา เครื่องรางของขลัง คาถาอาคมเวทมนตร์ ฤกษ์ยาม ลางสังหรณ์ ความฝัน ขวัญ สิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ธรรมชาติ ยากกลางบ้าน และความเชื่อลักษณะของบุคคล ซึ่งความเชื่อเหล่านั้นยังมีในวิถีชีวิตคนปัจจุบัน

มณี พยอมยงค์ (2536 : 66) กล่าวว่า ความเชื่อของคน สามารถแยกได้ 12 กลุ่ม คือ 1) ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ 2) ความเชื่อเกี่ยวกับยากกลางบ้าน 3) ความเชื่อเกี่ยวกับโชคกลาง 4) ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม 5) ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ 6) ความเชื่อลักษณะของคนและสัตว์ 7) ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา 8) ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี 9) ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากิน 10) ความเชื่อเกี่ยวกับการแก้เคล็ด 11) ความเชื่อเกี่ยวกับ นรก สวรรค์ ชาติ ภพ และ 12) ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย

สุวัฒน์ จันทระจัน (2540 : 3) ได้กล่าวว่า ความเชื่อ แบ่งเป็น 3 คือ 1) ความเชื่อแบบศรัทธาปสาทะ เช่น ความเชื่อที่เกิดจากความศรัทธาในศาสนา ในตัวนักการเมือง นักปกครองที่ชื่นชอบ บางครั้งเป็นความเชื่อที่ไม่สามารถหาคำตอบอย่างเป็นเหตุเป็นผลมาอ้างอิงได้ เป็นความเชื่อศรัทธาเพราะว่าอยากเชื่อ 2) ความเชื่อเกิดจากอารมณ์แบบอัตวิสัย ที่เกิดจากความจงรักภักดี ความไว้นือเชื่อใจ หรือเกิดจากความหลงใหลด้วยความกระตือรือร้นเพราะอยากเชื่อ 3) ความเชื่อที่เกิดจากการยอมรับว่าสิ่งหนึ่งมีอยู่หรือเป็นอยู่จริง 4) ความเชื่อที่เกิดจากองค์ความรู้

ประชิด สกุนะพัฒน์ (2546 : 42-44) ได้จำแนกความเชื่อตามหลักเหตุผล จัดแบ่งออกได้ เป็น 2 ประเภท คือ 1) ความเชื่อที่มีเหตุผล 2) ความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล นอกจากนี้ ยังจัดความเชื่อจากจำนวนบุคคล แบ่งความเชื่อได้เป็นสองประเภท คือ 1) ความเชื่อส่วนบุคคล และ 2) ความเชื่อของกลุ่มชน

อุดม บัวศรี (2554 : เว็บไซต์) กล่าวว่า เมื่อมนุษย์ยอมรับเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้วก็ย่อมมีการแสดงออกทางกายหรือทางใจ ซึ่งการยอมรับนี้เรียกว่า ความเชื่อ การยอมรับขอเสนอข้อใดข้อหนึ่งว่าเป็นจริง การยอมรับเช่นนี้โดยสารถะสำคัญแล้วเป็นการรับแบบพุทธปัญญา แม้ว่าจะมีอารมณ์สะเทือนใจเข้ามาประกอบด้วย ความเชื่อย่อมก่อให้เกิดสภาวะทางจิตใจขึ้นในบุคคล

ซึ่งอาจจะเป็นพื้นฐาน สำหรับการกระทำโดยสมัครในบุคคลนั้น ความเชื่ออาจจะมีพื้นฐานจาก หลักฐานข้อเท็จจริงที่เชื่อได้ หรือมีพื้นฐานจากความเดียดฉันท์ จากการนึกรู้เอาเอง หรือจากลักษณะ ที่ทำให้เกิดความเข้าใจ ไขว้เขวได้ เพราะฉะนั้น ความเชื่อถือมิได้ขึ้นอยู่กับความจริงเชิงวัตถุวิสัยใน เนื้อหา ความเชื่ออาจเป็นความเชื่อทางวิทยาศาสตร์ ความเชื่อองมงาย หรือความเชื่อแปลกวิถีดารก็ได้ คนเราอาจจะกระทำการอย่างแข็งขันจริงจังหรือบ้าคลั่งได้ ความเชื่อที่ผิดได้เท่า ๆ กับที่ทำด้วยความ เชื่อที่ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม การกระทำที่ใช้สติปัญญาใด ๆ ก็ตามย่อมอาศัยความเชื่ออยู่เสมอ แต่สติปัญญาเองนั้น ก็สามารถทดสอบความเชื่อและตรวจสอบความสมบูรณ์ถูกต้องของพื้นฐาน ความเชื่อได้

4. ความสำคัญของความเชื่อ

อมรา พงศาพิชญ์ (2537 : 8-9) ได้อธิบายเมื่อกล่าวถึง วัฒนธรรมใน ลักษณะความเชื่อไว้ว่า “ความเชื่อทางศาสนาหรือความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ สังคมทุก สังคมมีความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ไม่รูปแบบใดก็รูปแบบหนึ่ง คำว่าศาสนาที่ใช้ในที่นี้ หมายถึงความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถึงแม้ว่าคำสอนเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะไม่ได้เป็นคำสอนของศาสนา ความเชื่อในภูตผีปีศาจก็รวมเรียกเป็นความเชื่อทางศาสนาเพราะเป็นความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือ มนุษย์ลักษณะของสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์มีตัวอย่างเช่น พระภูมิเจ้าที่ ผีปอบ เจ้าเข้าทรง เทพเจ้า ส่วนประกอบของศาสนาและความเชื่อที่สำคัญมี 3 ส่วน ส่วนแรกคือความเชื่อในปรมาตมหรือส่วนที่ สมาชิกของกลุ่มถือว่า เป็นความจริงสุดยอดที่ไม่มีสิ่งใดมาลบล้างได้ ในกรณีของพุทธศาสนาหมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้า ศาสนาอิสลามหมายถึง คำสอนของพระอัลล่าห์ และศาสนาคริสต์หมายถึง คำสอนของพระเยซู หรือสิ่งที่เขียนอยู่ในพระคัมภีร์ ส่วนที่สองคือส่วนพิธีกรรม เมื่อมีความเชื่อซึ่งเป็น ภาคทฤษฎีก็มีพิธีกรรมซึ่งเป็นภาคปฏิบัติ พิธีกรรมทางศาสนาอาจเป็นสิ่งเดียวกับขนบธรรมเนียม ประเพณีซึ่งสมาชิกของสังคมยึดถือสืบเนื่องกันมา หมายความว่าในสังคมนั้นศาสนามีบทบาทในสังคม มาก และคนในสังคมเดียวกันมีความเชื่อในศาสนาเดียวกัน ส่วนที่สามคือผู้ประกอบพิธีกรรมหมายถึง พระสงฆ์ในศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ โต้ะครูในศาสนาอิสลามพราหมณ์ในศาสนาฮินดู และคนทรง หรือหมอผีในสังคมที่เชื่อในผีบางเทวดาโปรดสังเกตว่าผู้ประกอบพิธีกรรมนี้ ไม่ใช่ศาสนาผู้สอนปรัชญา ของศาสนานั้นๆ ไม่ว่าความเชื่อทางศาสนาจะมีรูปแบบใด ความเชื่อทางศาสนา ก็ยังเป็นส่วนประกอบ ที่สำคัญมากของวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เพราะเป็นตัวกำหนดขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่าง รวมทั้งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกของสังคมด้วย ทั้งนี้เพราะความเชื่อทางศาสนามักจะระบุ ถึงความดีและความชั่วซึ่งทำให้ศาสนามีลักษณะที่เป็นศีลธรรมและมีบทบาทต่อการกำหนดพฤติกรรม มาของสมาชิกในสังคมได้ หม่อมเจ้าพูนพิสมัย ดิศกุล ทรงอธิบายไว้ว่า ความเชื่อเกิดจากสิ่งที่มีอำนาจ เหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ที่เกิดขึ้น โดยไม่เห็นเหตุต่างๆ มนุษย์ย่อมเกลียดทุกข์และรักษาสุขเป็นธรรมดา ฉะนั้น เมื่อมีภัยพิบัติมาถึงตัว ก็วิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนเชื่อว่าจะช่วยได้และเมื่อพ้นภัย ก็แสดงความรื่นเริง รู้คุณต่อสิ่งนั้นๆ ด้วยการบูชา คุณให้เป็น ศิริมงคลแก่ตนตามคติความรู้ความเชื่อในกาลสมัยนั้นๆ เป็นยุคๆ มาลัทธิความเชื่อแต่เดิมนั้นยึดถือธรรมชาติอันมีพระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาว ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นสรณะ ต่อเมื่อมีศาสนาเกิดขึ้นมากก็ยึดถือเหล่าพระเจ้า ภูตผีปีศาจ ซึ่งคิดว่ามีตัวตนเป็นสรณะ เรียกว่า Myth มีความสัมพันธ์อย่าง ใกล้ชิดกับการประกอบพิธีกรรมซึ่งเรียกว่า Ritual นักมานุษยวิทยาสังเกตเห็นว่า การประกอบ

พิธีกรรมคือการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของคนรุ่นก่อนให้แก่เพื่อนมนุษย์และคนรุ่นต่อมา มนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์คงจะใช้ท่าทางเป็นแห่งความหมายให้ผู้อื่นรู้วิธีเสาะหาอาหารดังที่ตนมี ประสบการณ์มาก่อน เป็นการแบ่งปันความรู้ที่ตนค้นพบ จึงทำให้มนุษย์ชาติอยู่รอดจนได้สืบพันธุ์ ต่อมา การแสดงท่าทางเช่นนี้ ต่อมาก็เพิ่มความซับซ้อนพิสดารยิ่งขึ้น จนกลายเป็น “พิธีกรรม” ในที่สุด ครั้นมนุษย์ใช้ภาษามากขึ้น มีคำพูดมากขึ้น ก็บอกเล่าด้วยวาจาต่อๆ กันมาเป็นทอดๆ การบอกด้วย วาจาย่อมมีการต่อเติมเสริมส่งจึงเกิดเป็น Myth ขึ้น ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า “พิธีกรรม” อันเกี่ยวกับ ความอยู่รอดเกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ดึกดำบรรพ์ ต่อมา กลายเป็นความเชื่อ และความเชื่อส่งเสริมให้ ประกอบพิธีกรรมละเอียดซับซ้อนยิ่งขึ้น เป็นวงจรไม่รู้จบ”

ทวี ผลสมภพ (2538 : 143) ได้กล่าวไว้ว่า “ความเชื่อ โดยทั่วไปแล้วจะมิ อยู่ตามกลุ่มชนต่างๆ ทั่วโลก ทั้งในยุคก่อนพระพุทธศาสนาซึ่งเรียกว่ายุคมืด เช่น ลัทธิที่ถือเอาแผ่นดิน ภูเขา ต้นไม้ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ไฟและธาตุทั้ง 4 เป็นสรณะ ศรัทธาความเชื่อเช่นนี้เป็นศรัทธา ด้านมืด ซึ่งหมายถึง คนที่ศรัทธาหรือเชื่อในสิ่งที่ไม่ดี ๆ ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงเวลานั้น เป็นยุคสมัยที่ มนุษย์ชาติยังมีความรู้ที่น้อยอยู่ จึงเป็นความศรัทธาที่มีลักษณะไม่ได้ใช้ปัญญาพิจารณานั้นเอง คนที่มี แต่ศรัทธาความเชื่ออย่างเดียวนั้น มักจะเป็นคนที่มีความฉลาดกลัว กลัวสิ่งต่าง ๆ ที่มองไม่เห็นตัว หรือพิสูจน์ยังไม่ได้ เช่น คนมีความฉลาดกลัวธรรมชาติ ภัยจากสิ่งลึกลับทางไสยศาสตร์ ภัยจาก เทวดาและสิ่งศักดิ์ต่างๆ เป็นต้น”

ประสาธ อิศรปริดา และคณะ (2518 : 64) ได้กล่าวไว้ว่า ความเชื่อเป็น สิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจที่สำคัญต่อวิถีชีวิต เช่น ความเชื่อของชาวอีสาน ที่แยกไม่ออกจากสถาบันอื่น ของหมู่บ้านเปรียบเสมือนเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติและศีลธรรม

มารยาท กิจสุวรรณ (2527 : 14) ได้กล่าวว่า ความเชื่อของชนชาติไทย แต่ดั้งเดิมก็เหมือนกับชนชาติอื่นในสมัยโบราณ คือเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นตัวตนหรือเชื่อในสิ่งที่เหนือ ธรรมชาติ จากความเชื่อในเรื่องดังกล่าว ได้ถูกจัดเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาดั้งเดิม ก่อนที่จะพัฒนามา เป็นศาสนาในปัจจุบัน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2545 : 14-19) กล่าวถึงความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อเป็น สิ่งที่ฝังแน่นอยู่ในความรู้สึกของมนุษย์ ทั้งที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับตนเองและเรื่องต่างๆ เพราะเชื่อว่าความ เชื่อช่วยให้เข้าใจวิถีทุกอย่างในการดำรงอยู่ในโลกทั้งที่เป็นความจริงและไม่เป็นความจริง แต่มีอิทธิพล ต่อมนุษย์ทำให้มีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ ความเชื่อมีทั้งความสำคัญในตนเองและยังมีความสำคัญ ในฐานะเป็นแหล่งที่มาของค่านิยม อุดมการณ์และบรรทัดฐานทางสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อการจัดระเบียบและนำมาบังคับพฤติกรรมของคนเพื่อเป็นแนวในการปฏิบัติระหว่างกันและกัน ความเชื่อจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในชีวิตมนุษย์ ความเชื่อ เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นกับมนุษย์และสัมพันธ์ กับชีวิตของมนุษย์เรื่อยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์มีความมั่นใจและมีกำลังใจขึ้น ถ้าหากขาดสิ่งเหล่านี้เสียแล้วก็ไม่อาจทำอะไรให้บรรลุเป้าหมายที่ดีได้ ดังนั้นความเชื่อจึงเป็นส่วนหนึ่ง ของความเป็นมนุษย์ มนุษย์ทุกรูปทุกวัยทุกแห่งต่างก็สัมพันธ์กับความเชื่อทั้งนั้น การทำอะไรย่อมมี ความเชื่อปะปนอยู่เสมอ (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2540 : 15) มนุษย์ได้พยายามเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและ ความลึกลับซับซ้อนของธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของตนอยู่เสมอ ซึ่งบางครั้งก็ทำให้มนุษย์เกิด

ความวิตกกังวลและตกใจกลัวต่อปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ (เกสรา สุรพันธ์พิชิต. 2535 : 2) ความกลัวและความไม่รู้นี่เองเป็นต้นเหตุทำให้เกิดความเชื่อ ดังนั้นความเชื่อจึงเป็นการยอมรับที่เกิดอยู่ในจิตสำนึกอันเป็นป่อเกิดแห่งศรัทธาและความมั่นใจ (ภิญโญ จิตต์ธรรม. 2522 : 2)

สำหรับศรัทธา เป็นคำมาจากภาษาบาลีว่า สทฺธา ซึ่งแปลว่า ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). 2545 : 139) ศรัทธานั้น เมื่อเกิดขึ้นในใจของผู้ใด ก็จะทำให้ใจของผู้นั้นผ่องใส กล้าหาญ มั่นใจ ทำลายความไม่เชื่อความสงสัย ลังเลใจให้หมดไปแล้วลงมือทำสิ่งนั้นๆ ได้สำเร็จ ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ว่า สทฺธาย ตรติ โธมฺมิ แปลว่า คนสามารถข้ามห้วงเหวแห่งความทุกข์ได้เพราะศรัทธา หรือที่ตรัสสอนไว้ว่า สทฺธา สาธุ ปตฺถุญฺหิตา แปลว่า ศรัทธาตั้งมั่นแล้ว สามารถทำประโยชน์ให้สำเร็จได้ (พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ). 2552 : 31-32)

พระภควานาวิริยคุณ (เผด็จ ทตฺตชีโว) (2551 : 4-5) ได้กล่าวถึงบทบาทของศรัทธาว่า ศรัทธานี้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งกับการดำเนินกิจกรรมทุกด้านของมนุษย์ เพราะตามธรรมดา ก่อนที่บุคคลจะศรัทธาในสิ่งใด บุคคลนั้นย่อมต้องใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผลว่า สิ่งนั้น ถูกต้องจริง ดีจริง เป็นประโยชน์จริงหรือไม่ จนกระทั่งมั่นใจว่า ตนได้พิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว ต่อจากนั้น “ศรัทธา” ก็จะมีบทบาทสำคัญที่นำไปสู่การกระทำตามมาตรฐานที่ตนยึดมั่นไว้ในใจ ด้วยเหตุนี้ หากบุคคลใดมีศรัทธาในเรื่องใด อย่างไร และอยู่ในระดับใดก็ตาม ศรัทธานั้น จะทำหน้าที่เป็นแม่บทหรือมาตรฐานในการตัดสินใจ-ผิดในเรื่องนั้นๆ ของบุคคลคนนั้นต่อไป และด้วยเหตุที่ศรัทธาเป็นพื้นฐานหรือแม่บทที่นำไปสู่การตัดสินใจกระทำเรื่องต่างๆ ดังนั้น ผู้เผยแผ่ศาสนาทุกศาสนาจึงต้องยึดกลวิธีเผยแผ่ศาสนาด้วยการทำให้ผู้คนเกิดศรัทธาต่อคำสอนในศาสนาของตนเป็นอันดับแรก ซึ่งบางศาสนาก็ใช้วิธีการที่นิยมวลด้วยการใช้หลักจิตวิทยาเพื่อชักจูงโน้มน้าว ขอร้อง จนกระทั่งหลอกหลอให้พลัดเปลี่ยนหลงเชื่อด้วยการแจกสิ่งของ หรือด้วยการให้บริการต่างๆ จนทำให้ผู้รับรู้สึกพอใจ เห็นดีเห็นงาม กับการปฏิบัติอย่างมีน้ำใจไมตรีของผู้เผยแผ่ศาสนา ในที่สุดก็กลายเป็นเกิดศรัทธาในคำสอนและเข้าเป็นสมาชิกของศาสนานั้นด้วยความเต็มใจโดยไม่ต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองหาเหตุผลอีกต่อไป

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545 : 139-140) ได้กล่าวถึงหลักของศรัทธาในพระพุทธศาสนาว่ามี 4 ประการ คือ กัมมสัทธา วิปากสัทธา กัมมัสสกตาสัทธา และตถาคตโพธิสัทธา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่า เมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่า และเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยการอ่อนนอนหรือนอนคอยโชค เป็นต้น

วิปากสัทธา เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วย่อมมีผล และมีผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน คือ เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากอันเป็นไปตามกรรมของตน

ตลาคตโพรธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือ มั่นใจในองค์พระตลาคตว่า ทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ทรงบำเพ็ญแล้ว

พระภวานาวิริยคุณ (เผด็จ ทตตชีโว) (2551 : 23-24) ได้กล่าวถึงแนวคิดในการปลูกศรัทธาว่า ศรัทธาเป็นสิ่งที่คู่มาอยู่กับพระพุทธศาสนามาช้านาน เนื่องจากเมื่อคนเรามีศรัทธาจึงอยากเข้าไปหาพระ เมื่อพบพระแล้วก็อยากฟังธรรม เมื่อได้ฟังธรรมแล้ว จิตก็เป็นกุศลปราศจากความตระหนี่ เกิดความอยากสั่งสมบุญกุศลด้วยการถวายทาน รักษาศีล เจริญภavana และมีกำลังใจในการสร้างความดีต่างๆ ขึ้นไป แต่สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นไม่ได้เลยถ้าขาดต้นแบบที่ดีอันเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาเลื่อมใส ดังนั้นวิธีปลูกฝังศรัทธาในเบื้องต้น มีอย่างน้อย 5 ประการ คือ 1) พระสงฆ์ต้องทำหน้าที่เป็นต้นแบบที่ดีดำรงตนให้น่าไหว้ ด้วยการเคี่ยวเข็ญฝึกฝนอบรมตนเองตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด 2) พระสงฆ์ต้องทำหน้าที่ดูแลวัดให้เป็นบุญสถานที่เหมาะสมแก่การประพฤติปฏิบัติธรรม คือ ทำให้มีความสะอาด สว่าง สงบ สันโดษ สง่างาม 3) พระสงฆ์ต้องทำหน้าที่อบรมคนในวัดให้เป็นต้นแบบชาวพุทธ คือทำให้เป็นผู้มีศีล 5 มีมารยาทเรียบร้อย พุทจาไพเราะ วางตัวได้เหมาะสมกับกาลเทศะ 4) พระสงฆ์ต้องทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรให้แก่ญาติโยม ด้วยการปิดนรก เปิดสวรรค์ เปิดทางพระนิพพาน ด้วยการชักนำให้บำเพ็ญทาน รักษาศีล และเจริญภavana เป็นต้น และ 5) พระสงฆ์ต้องทำหน้าที่ฝึกพัฒนาธรรมชาวพุทธให้แก่ญาติโยม เพื่อปลูกฝังความเป็นเจ้าของวัด เจ้าของพระพุทธศาสนา สร้างความสามัคคีในการทำมาดี และเป็นต้นบุญต้นแบบให้แก่ลูกหลานในการปลูกฝังความรักพระพุทธศาสนา จะได้ช่วยกันเป็นกำลังสืบทอดรักษาอายุพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวต่อไป

นอกจากนี้ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2545 : 122) ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องสาเหตุอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธาไว้ 4 ประการ ได้แก่ 1) รูปปุปมาโน คือ บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณ หมายถึง ผู้ที่เกิดความเลื่อมใสศรัทธาน้อมใจที่จะเชื่อ เพราะเห็นรูปลักษณะที่สวยงาม ท่าทางสง่า สมบูรณ์พร้อม 2) โขสปปมาโน คือ บุคคลถือเสียงเป็นประมาณ หมายถึง ผู้ที่เกิดความเลื่อมใสศรัทธาน้อมใจที่จะเชื่อ เพราะได้ฟังเสียงพุทจาอันไพเราะ 3) ลูขปปมาโน คือ บุคคลผู้ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ หมายถึง ผู้ที่เกิดความเลื่อมใสศรัทธาน้อมใจที่จะเชื่อ เพราะเห็นการบริโภคสิ่งของเครื่องใช้รวมถึงการประพฤติเคร่งครัดเข้มงวดขุดเกลตาตน และ 4) ธมมปปมาโน คือ บุคคลผู้ถือธรรมเป็นประมาณ หมายถึง ผู้ที่เกิดความเลื่อมใสศรัทธาน้อมใจที่จะเชื่อ เพราะได้สดับฟังธรรมของผู้ที่ฉลาดในการแสดง จนสามารถพิจารณาเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงได้ด้วยสติปัญญา

5. คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระปราสาทในประเทศไทย

สมคิด จิระทัศนกุล (2545 : 45-46) ได้กล่าวถึง แนวความคิดในการก่อสร้างศาสนสถานอย่างใดอย่างหนึ่งสรุปได้ว่า การก่อสร้างศาสนสถานขนาดใหญ่ จำเป็นต้องอ้างอิงถึงคติความเชื่อที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาด้วย ยกตัวอย่างเช่น การก่อสร้างพระเมรุมาศ ซึ่งใช้เป็นที่ประดิษฐานพระศพหรือพระบรมศพของเจ้านายชั้นสูง ก็อ้างอิงหรือแฝงไว้ด้วยคติความเชื่อเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น พระเมรุมาศ ที่ได้รังสรรค์ด้วยฝีมือช่างอันวิจิตรตระการตา เป็นปริณิชนทลอัน

กว้างขวางที่กลางพระนคร ณ ท้องสนามหลวง เป็นแบบอย่างธรรมเนียมหลวงที่สืบมาแต่เบื้องบรรพ
 ทั้งนี้ พระปรางค์หรือปรางปราสาท ถือเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะเฉพาะของขอม
 สร้างขึ้นบนพื้นฐานคติสัญลักษณ์แห่ง “เขาพระสุเมรุ” ซึ่งแทนความหมายของแกนหรือศูนย์กลาง
 แห่งความเชื่อในศาสนาฮินดู การสร้างพระปรางค์อาจหมายถึงการสร้างสัญลักษณ์ใหม่แห่งอำนาจของ
 กษัตริย์ท้องถิ่นขึ้นเพื่อประกาศสิทธิธรรมทางการปกครอง เหนือดินแดนนครรัฐของตน และน่าจะ
 ผูกพันอยู่กับคติการแสดงความหมายของเมืองในฐานะรูปจำลองของจักรวาล ซึ่งมีเขาพระสุเมรุเป็น
 ศูนย์กลาง จึงอาจแสดงให้เห็นถึงความพยายามของกษัตริย์ท้องถิ่น ในการแข่งขันเพื่อสร้างความเป็น
 ศูนย์กลางทางการปกครองของนครรัฐของตน ด้วยการสร้างสัญลักษณ์แสดงปริณทลของจักรวาล
 หรืออีกนัยหนึ่งปริณทลแห่งอำนาจขึ้นมา เพื่อเป็นการแสดงถึงอำนาจและอาณาเขตให้ผู้อื่นได้รับ
 ทราบทั่วกัน

จักรวาลในแนวความคิดของศาสนาฮินดู กล่าวไว้ว่า จะมีเขาพระ
 สุเมรุเป็นศูนย์กลางล้อมรอบด้วยภูเขาวงแหวนหลายชั้น แต่ละชั้นกันด้วยมหาสมุทร เฉพาะชั้นนอก
 สุดเลยเขตภูเขาวงแหวนวงสุดท้าย มีมหาสมุทรใหญ่ชื่อ “สีทันดร” คั่นอยู่ก่อนจะถึงขอบภูเขาวง
 แหวนใหญ่อีกวงซึ่งเป็นกำแพงชั้นนอกสุดของจักรวาลนี้ ท่ามกลางมหาสมุทรใหญ่จะปรากฏทวีปอีก
 4 แห่ง ตั้งอยู่ในทิศทั้ง 4 ซึ่งทวีปที่อยู่ทางทิศใต้ก็คือชมพูทวีปอันเป็นที่อยู่ของมนุษย์ ตัวเขาพระ
 สุเมรุั้นยอดเขาจะเป็นที่สถิตของเหล่าเทพเทวดาทั้งหลาย เงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบของภาพรวม
 แห่งจักรวาลเช่นนี้ เมื่อสร้างเป็นทิวสถานในงานสถาปัตยกรรมของขอมขึ้น ปรางค์ปราสาทที่อยู่
 ตอนกลางของผังรวมจะหมายถึงเขาพระสุเมรุที่เป็นแกนกลางของจักรวาล ส่วนประกอบย่อยที่เป็น
 ปรางค์ปราสาทเล็กอีก 4 หลัง หมายถึงทวีปทั้ง 4 และระเบียงคดที่ล้อมรอบหมายถึงขอบกำแพง
 แห่งจักรวาล พื้นที่ขานชลาภายในเขตระเบียงคดเข้ามาหมายถึงมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ (เสมอชัย
 พูลสุวรรณ. ม.ป.ป. : 19-24) เป็นสื่อสัญลักษณ์ในการเชื่อมประสานรอยต่อระหว่างคติความเชื่อให้
 ปรากฏเป็นรูปธรรมที่สามารถสัมผัสได้จริง

พระยาสิทธิ (2528 : 35-38) ได้ให้รายละเอียดไว้สรุปได้ว่า สันฐาน
 จักรวาลตามความเข้าใจของคนไทยซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากพระบาลีในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาต่าง ๆ
 ซึ่งกล่าวได้ว่า จักรวาลอันเป็นที่ตั้งของภพภูมิทั้ง 3 มี กามภูมิ รูปภูมิและอรุภูมิ นั้นมีสันฐานกรมดุจ
 ล้อรถ ตั้งอยู่บนน้ำเป็นจำนวนนับแสนโกฏิจักรวาล มีพื้นดินต่อเนื่องกันเป็นผืนเดียว มีเขาจักรวาล
 กำหนดขอบเขตจักรวาลโดยรอบ ระหว่างรอยต่อของจักรวาลทั้ง 3 อันเปรียบเหมือนรอยต่อของบาตร
 3 ใบ ซึ่งไม่มีผืนแผ่นดินรองรับ เป็นที่มีตสนิทรปราศจากแสงอาทิตย์เป็นนรกโลกันต์ ที่กึ่งกลางจักรวาล
 เป็นเขาสุเมรุ เป็นที่ตั้งของไพชยนต์มหาปราสาทกลางเมืองไตรตรึงษ์ อันเป็นวิมานของพระอินทร์ที่
 กึ่งกลางสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์ เขาพระสุเมรุ กว้าง 84,000 โยชน์ ขึ้นมาจากมหาสมุทร 84,000 โยชน์
 และหยั่งลงในมหาสมุทร 84,000 โยชน์ ตั้งอยู่บนผาสามเส้า ภายในผาสามเส้าเป็นที่ตั้งของพิภพอสุ
 มีขนาด ความกว้าง 10,000 โยชน์ เท่ากับความกว้างของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เขา พระสุเมรุมีระเบียงตั้ง
 ล้อม 5 ระเบียง ซึ่งพระอินทร์ได้ตั้งอารักขาไว้ทั้ง 5 ชั้น คือ ระเบียงแรกเป็นที่อยู่ของนาค ระเบียงที่ 2
 เป็นที่อยู่ของครุฑ ระเบียงที่ 3 เป็นที่อยู่ของรากลุฑ ระเบียงที่ 4 เป็นที่อยู่ของยักษ์ ระเบียงที่ 5 เป็น
 ที่อยู่ของท้าวจาดุมหาราชถัดจากเขาสุเมรุเป็น สีทันดรสมุทร และเขาสัตตบริภัณฑ์ คือเขาทั้ง 7

ตั้งเป็นวงล้อมเขาสุเมรุเสมือนมณฑลฉัตรมีขนาดประมาณกึ่งหนึ่งของภูเขาที่อยู่เบื้องหน้า ได้แก่ เขายุคนธร สูง 84,000 โยชน์ เขาเนมินทรสูง 5,250 โยชน์ เขาวินตกะสูง 2,625 โยชน์ และเขาอัสกัณสูง 1,312 โยชน์เศษ ระหว่างทั้ง 7 มีแม่น้ำสีทันดรกั้นสกัดบริภันท์เป็นที่อยู่ของท้าวจาดุมหาราชเทพและยักษ์ ถัดจากสกัดบริภันท์เป็น มหาสมุทร กว้าง ตื้นขึ้นเป็นลำดับจรดทวีปทั้ง 4 และลึกลงไปตามลำดับจากชายทวีปไปจรดเขาจักรวาล ซึ่งเป็นวงล้อมจักรวาลมีความสูงพื้นขึ้นจากน้ำ 82,000 โยชน์ และหยั่งลงไปใต้น้ำ 82,000 โยชน์ มหาสมุทรโดยรอบแบ่งหรือกำหนดด้วยรัศมีแห่งเขาสุเมรุทั้ง 4 ด้าน เป็นมหาสมุทรทั้ง 4 เป็นที่ตั้งของทวีปคือ บุพริเทททวีป ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกมีสันฐานกลม อปรโคยานทวีป ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก มีสันฐานเป็นดั่งอัมจันทร์ ชมพูทวีป ตั้งอยู่ทางทิศใต้ สันฐานดั่งเรือเกวียน และอตุรกรูทวีป มีสันฐานดั่งดั่งสี่เหลี่ยม ทวีปทั้ง 4 ยังมีทวีปบริวาร แห่งละ 500 รวม 2,000 ทวีป เป็นที่อยู่ของมนุษย์ และมนุษย์อย่างเรานี้อาศัยอยู่ชมพูทวีป กว้าง 10,000 โยชน์ เป็นพื้นที่น้ำท่วม 4,000 โยชน์ เป็นที่ตั้งอาศัยตั้งบ้านเมืองสำคัญต่างๆ 3,000 โยชน์ เป็นป่าหิมพานต์ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำ แหล่งพืชพันธุ์ เป็นที่อยู่อาศัยของอาริยะบุคคล มนุษย์ ตลอดจนสัตว์หิมพานต์ นานา เป็นที่อันอุดม 3,000 โยชน์ ใต้พื้นแผ่นดินเป็นที่ตั้งของนรกขุมต่างๆ และระหว่างทวีปทั้งสี่เป็นที่ตั้งของทวีปทอง มีป่าจิว เป็นที่อยู่ของครุฑ เทวภูมิแดนสวรรค์อยู่โดยรอบเขาสุเมรุ บนเขาสุเมรุเป็นชั้นที่อยู่ของพระอินทร์ เหนือเขาสุเมรุขึ้นไปจนถึงชั้นพรหม ซึ่งมีรูปและไม่มีรูป โดยสรุป ดังนี้ เนื้อความในคัมภีร์ได้บรรยายรายละเอียดของแต่ละสิ่งย่อยออกไปอีกมากมายเกินพรรณนได้ถ้อยด้วยกำหนดความเชื่อเรื่องไตรภูมิโลกสันฐานจากพระบาลีนี้เอง เป็นแหล่งบันดาลใจใหญ่เป็นทิศแนวทางให้ช่างฝีมือไทยทุกถ้วนประเภท ช่างใช้จินตนาการสร้างงานศิลปะสถาปัตยกรรมเพื่อเทิดพระเกียรติยศพระมหากษัตริยาธิราช ประกอบการสร้างพระเมรุมาศ สืบต่อมาทุกยุคทุกสมัย เป็นหลักฐานยืนยันถึงคติความเชื่อที่ต้องการสื่อให้เห็นออกมาเป็นรูปธรรมที่สามารถสัมผัสเห็นด้วยตาจริง ๆ มิใช่เพียงแค่เล่าขานกันมาเท่านั้น

เสนอ นิลเดช (2545 : 5) ได้เสนอแนวคิดไว้ว่า “คำว่า ปราสาท หรือ พระปราสาทนี้เป็นคำที่ใช้เรียกศาสนวัตถุทางศาสนาเท่านั้น และก่อนที่จะมีคำว่า ปราสาท ได้มีคำว่า เจดีย์ เป็นศิลปะสถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์สถาน อันเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาที่มีต้นกำเนิดมาจากอินเดีย รูปทรงของเจดีย์ที่มีอยู่ในไทยมีหลายลักษณะ เช่น เจดีย์ทรงปราสาท เจดีย์ทรงปราสาท เจดีย์ทรงระฆัง เจดีย์ทรงดอกบัวตูม เจดีย์ทรงเครื่อง เจดีย์ย่อมุม”

ศิริวรรณ เวชวิทย์ (2534 : 2) ได้ให้แนวคิดไว้ว่า เจดีย์ทรงปราสาทนิยมเรียกอย่างสั้นๆ ว่า ปราสาท หมายถึงเจดีย์ที่มีลักษณะคล้ายดอกข้าวโพด ประกอบด้วยส่วนฐานรองรับ ส่วนกลางที่เรียกว่าเรือนธาตุ และส่วนยอดเป็นชั้นซ้อนลดหลั่นกันไป ลักษณะดังกล่าวนี้คลี่คลายมาจากรูปแบบของปราสาทขอม แต่เจดีย์ทรงปราสาทโปร่งเพรียวกว่าปราสาทขอม สอดคล้องกับมุมมองของสถาปัตยกรรมถือว่า ปราสาทก็เป็นเจดีย์แบบหนึ่ง เพราะปราสาทเป็นสถูปหรือเจดีย์ที่บรรจุอัฐิ คำว่า ปราสาท กิติ สถูป กิติ หรือ เจดีย์ กิติ คือสิ่งก่อสร้างไว้สำหรับบรรจุของควรเคารพนับถือ เป็นต้น เพราะฉะนั้นถ้าหากเอาคำดังกล่าวมานี้กำหนดประวัติความเป็นมาของปราสาท อาจได้สรุปว่าเป็นรูปเป็นร่างมีมาสมัยแรกในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พุทธศตวรรษที่ 3 รูปร่างเป็นเจดีย์ทรงโอคว่ำ มีรั้วล้อมรอบ เมื่อศึกษาลึกเข้าไปแล้ว จะพบว่า ปราสาทมิใช่สถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม แต่เป็นศาสนสถานที่ยกแบบในศาสนาอื่น ซึ่งมีกำเนิดมาจากเทวสถานที่ยกชื่อว่า ศิว

มีหลังคาโค้งสูงปรากฏอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือและใต้ของอินเดีย สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู ศาสนาสถาณดังกล่าวถือเป็นต้นกำเนิดของปราสาท ต่อมาเมื่ออินเดียได้ขยายอิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมออกไปสู่ดินแดนแถบเอเชียอาคเนย์ อันได้แก่ประเทศพม่า เขมร จำปา (ญวน) ชวา และไทย จึงคาดว่ารูปแบบของศาสนสถานทรงศิขรก็ได้แผ่อิทธิพลตามมาด้วย แต่ได้ดัดแปลงแก้ไขให้สอดคล้องกับวัสดุอุปกรณ์และประเพณีนิยมในท้องถิ่นนั้นๆ รูปทรงของศาสนสถานจึงมีความแตกต่างกันไป เช่น ศิลปะขอม ลักษณะเด่นชัดของอาคารขอมคือสถาปัตยกรรมเหล่านั้นสร้างด้วยอิฐศิลาแดงหรือหิน องค์กรปราสาทหรือปราสาทประกอบด้วยตัวเรือนธาตุและชั้นหลังคาเป็นชั้นๆ ศิลปะจาม เป็นศิลปะที่อยู่ในประเทศญวนปัจจุบันนี้ สถาปัตยกรรมของจามมีลักษณะคล้ายกับพระปราสาทในประเทศไทยและศิลปะขอมในกัมพูชา

3. แนวคิดเกี่ยวกับประเพณี

คำว่า “ประเพณี” นี้มีความหมายกว้างขวางมาก กล่าวคือ ความหมายรวมถึงแบบความเชื่อ ความคิด การกระทำ ค่านิยม ทศนคติ ศิลธรรม จารีต ระเบียบ แบบแผน และวิธีการกระทำสิ่งต่างๆ ตลอดจนถึงการประกอบพิธีกรรมในโอกาสต่าง ๆ ที่กระทำมาแต่ในอดีต ลักษณะสำคัญของประเพณี คือ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติเชื่อถือมานานจนกลายเป็นแบบอย่างความคิดหรือการกระทำที่ได้สืบทอดกันมา และยังมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน (ประเสริฐ ไยมกุลพันธุ์. ม.ป.ป. : 2)

อานนท์ อาภาภิรมย์ (2519 : 79) อธิบายเกี่ยวกับประเพณีไว้ว่าประเพณี หมายถึง “ขนบธรรมเนียม แบบแผน” และแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. จารีตประเพณี (Mores) เป็นประเพณีที่มีความสำคัญต่อสวัสดิภาพของสังคม และมีลักษณะบังคับให้สมาชิกของสังคมต้องปฏิบัติหรืองดเว้นปฏิบัติ หากผู้ใดฝ่าฝืนก็จะมีคามผิดตามที่จารีตประเพณีได้กำหนดโทษเอาไว้ เช่น สังคมไทยมีจารีตประเพณีกำหนดให้พ่อแม่มีหน้าที่เลี้ยงดูลูกของตน หากพ่อแม่คนใดละเลยไม่ปฏิบัติก็จะมีคามผิด

2. ขนบประเพณี (Institution) เป็นประเพณีที่สังคมได้วางไว้เป็นระเบียบแบบแผนทั้งโดยตรง คือ ระเบียบวางไว้อย่างชัดเจน เช่น ประเพณีทำบุญเลี้ยงพระ

3. ธรรมเนียมประเพณี (Convention) เป็นประเพณีเกี่ยวกับเรื่องธรรมดาทั่วไปไม่ค่อยมีความสำคัญเท่าใดนัก จะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติก็ได้ หากใครไม่ปฏิบัติก็จะถูกดูหมิ่น ดูแคลนว่าไม่มีมารยาท เช่น การแต่งกายไม่ถูกกาลเทศะ

เสาวภา ไพทยวัฒน์ (2538 : 94) ได้กล่าวไว้ว่า “ประเพณีเป็นเรื่องส่วนรวม เป็นนิสัยของชุมชนที่จะต้องช่วยกันทำเป็นคณะ เป็นสิ่งที่ต้องทำตามกำหนดเวลานั่นเอง หากงดเว้นไม่ทำจะเกิดความไม่สบาย อาจเกิดอาเพศทั้งหมู่บ้านและประสบภัยกันทั้งเมือง ถ้าจะพูดถึงการเกิดของประเพณี ก็ไม่มีใครสามารถระบุลงไปอย่างแน่นอนว่าเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไร เพราะประเพณีและพิธีการต่างๆ ต้องอาศัยโบราณวัตถุเป็นแนวทาง แต่อาจจะกล่าวได้ว่า เกิดตั้งแต่มนุษย์มีความเจริญพอควร บางอย่างก็เกิดขึ้นอย่างไม่ตั้งใจ แต่เป็นความบังเอิญหรือรู้ไม่จริงเป็นพื้นฐาน บางอย่างเป็นสิ่งที่คนบัญญัติขึ้น ซึ่งได้แก่เจ้าของศาสนาหรือเจ้าของลัทธิกำหนดขึ้นและกลายเป็นพิธีประจำศาสนาไป เราจึงแยกพิธีการได้เป็น 2 อย่าง คือ ทางศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องของพิธีโดยตรง และพิธีของชาติต่าง ๆ ซึ่งเรามัก เรียกว่า “ขนบธรรมเนียมประเพณี”

ไพฑูรย์ เครือแก้ว (2506 : 34-35) ได้กล่าวไว้ว่า “ชนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึง วิธีการปฏิบัติตนของบุคคลในสังคมเพื่อให้ถูกต้องเหมาะสมตามที่สังคมนั้นๆ ประพฤติปฏิบัติหรือยอมรับหรือเป็นนิสัยต่างๆ ที่มนุษย์ได้เรียนรู้กันและยึดปฏิบัติต่อกันมาในสังคม บางคนเข้าใจว่าพิธีการต่าง ๆ ที่เราปฏิบัติกันอยู่ในสังคมปัจจุบันก็ดี หรือในอนาคตก็ดี คงเป็นพิธีต่าง ๆ ในพุทธศาสนา ซึ่งอันที่จริงแล้วในระยะแรกไม่เกี่ยวกับศาสนา แต่เมื่อเกิดมีศาสนาขึ้นก็มีผู้นำเข้าไปเกี่ยวข้องกับศาสนา อาจจะทำให้เกิดความศรัทธา ศักดิ์สิทธิ์ กลัว ฯลฯ ซึ่งก็ไม่ใช่เป็นพิธีของศาสนา พุทธ ส่วนมากเป็นพิธีกรรมต่าง ๆ ของศาสนาอื่นๆ เช่น ศาสนาพราหมณ์ เป็นต้น เพราะศาสนาพุทธไม่มีพิธียุ่งยาก เช่น พิธีทำบุญที่เราเห็นกันอยู่ในทุกวันนี้ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องที่ปะปนกับศาสนาอื่น เพราะจุดหมายปลายทางของศาสนาพุทธมีอยู่ทางเดียว คือ ความพ้นทุกข์

สมบัติ พลายน้อย (2500 : 89-90) เรื่องของประเพณีต่างๆ มีในทุกชาติทุกภาษา ส่วนลักษณะจะแตกต่างกันไปประการใดก็แล้วแต่ลักษณะ หรือสภาพของแต่ละท้องถิ่น หรือแต่ละสังคม เช่น ประเพณีไทยกับจีนต่างกันหลาย ๆ ด้านตั้งแต่เรื่องกิริยา มารยาท การเลือกคู่ หมั้นหมาย แต่งงาน ตาย เป็นต้น หรือแม้แต่ในสังคมเดียวกันก็อาจจะมีประเพณีที่เหมือนกัน และต่างกันหรือคล้ายกันก็ได้ โดยอาจจะแบ่งประเพณีตั้งแต่เกี่ยวกับชีวิตในครอบครัว เช่น เกิด บวช เรียน แต่งงาน ตาย และประเพณีเกี่ยวกับการทำบุญ และการสนุกสนานรื่นเริงของส่วนรวม อันเนื่องด้วยเทศกาล ตรุษสารท เช่น สงกรานต์ เข้าพรรษา สารทออกพรรษา ลอยกระทง และเทศน์มหาชาติ เป็นต้น

สรุปว่า ประเพณี คือระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติที่เห็นว่าดีว่าถูกต้อง หรือเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม และมีการปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น การเกิด หมั้นหมาย การจัดพิธีมงคลสมรส ตาย บวช ปลูกบ้าน ขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีการเฉลิมฉลองพระประจักษ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามเทศกาล ประจำปีของพื้นที่

ประเภทของประเพณี

ประเพณีเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเช่นเดียวกับสิ่งอื่นที่มนุษย์สร้างขึ้น กล่าวคือ มีทั้งเกิดใหม่ เจริญขึ้น เปลี่ยนแปลง และสูญหายไปตามกาลเวลาและสิ่งแวดล้อมทั้งทางภูมิศาสตร์ และทางสังคม มีผู้ให้ทรรศนะว่าประเพณี คือวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรม คือประเพณี เพราะเป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นวิถีชีวิตของบุคคลในสังคมนั้น และมีการถ่ายทอดปรับปรุงสืบต่อกันมาให้เป็นความก้าวหน้าโดยลำดับ ประเพณีโบราณบางประเพณีแม้จะหมดความสำคัญและความหมายเดิมไปแล้ว แต่ยังมีผู้ปฏิบัติตามอยู่เพราะความเคยชินถ้าเลิกจะรู้สึกไม่สบายใจเกิดวิตกไปต่างๆ นานา และถ้าเหตุการณ์ที่ไม่พึงปรารถนาเกิดขึ้นโดยไม่ทราบเหตุผลก็จะมักจะโทษว่า เป็นการฝ่าฝืนประเพณีเดิม (ภารดี มหาจันทร์. 2532 : 162-164)

อมรา พงศาพิชญ์ (2537 : 7) ได้ให้แนวคิดไว้ว่า “ชนบธรรมเนียมประเพณีก็คือ แนวปฏิบัติที่ยึดถือกันมาในสังคม โดยคนรุ่นหลังเรียนรู้จากคนรุ่นก่อน แล้วยึดถือปฏิบัติต่อกันมาเรื่อยๆ อาจมีการปรับปรุงแก้ไขบ้าง แต่การเปลี่ยนแปลงก็เป็นไปอย่างช้าๆ ใช้เวลาเป็นปีๆ การประพฤติปฏิบัติตามธรรมเนียมนี้ มีทั้งการประพฤติปฏิบัติในระดับบุคคล ต่างคนต่างทำแต่ละคนก็ยังปฏิบัติเหมือนกัน เช่นการถอดรองเท้าก่อนเข้าบ้าน และการประพฤติปฏิบัติในระดับสังคมคือการร่วมทำกิจกรรมพร้อมๆ กันในลักษณะพิธีกรรม เป็นการจัดงานประเพณี เช่นประเพณีทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ประเพณีแห่นางแมว ประเพณีบุญพระเวท”

ณรงค์ เส็งประชา (2539 : 100-101) แบ่งประเพณี อาจแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ตามกิจกรรมที่กระทำเป็นประจำ ได้แก่ ประเพณีประจำวัย ประเพณีประจำตัว และประเพณีประจำวันสำคัญทางศาสนา ประเพณีประจำวัย เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การบวช การแต่งงาน การตาย ประเพณีประจำตัว เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการทำบุญครบรอบวันเกิด การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การไหว้พระฟังธรรม และประเพณีประจำวันสำคัญทางศาสนา เช่น การทำบุญวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา

4. แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรม

พิธีกรรม มาจาก คำว่า วิธี รวมกับ กรรม เป็น “พิธีกรรม” หมายถึงการปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งพิธีกรรมจะมีองค์ประกอบดังนี้

- 4.1 มีระเบียบแบบแผนหรือขั้นตอนการปฏิบัติ
- 4.2 มีการจัดตกแต่งสถานที่บริเวณที่ประกอบพิธีกรรม
- 4.3 มีการแสดงความเคารพหรือการปลุกฝังให้มีมรรยาท
- 4.4 มีการใช้สัญลักษณ์สื่อความหมายพิธีกรรม (Ritual)

ปราณี วงษ์เทศ (2540 : 35) ได้กล่าวไว้ว่า “เป็นการแสดงออกของสังคม ที่มีความสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ และความเอื้ออาทร ทั้งในระดับมนุษย์ต่อมนุษย์ มนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม และมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้ ทั้งยังเป็นสื่อสำคัญในการถ่ายทอดค่านิยมที่สังคมยกย่อง ขจัดความเดือดร้อน ถ่ายทอดอุดมคติที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนนั้นๆ ให้สืบเนื่องต่อไป”

อมรา พงศาพิชญ์ (ม.ป.ป. : 279) ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า “พิธีกรรมเป็นส่วนประกอบของศาสนา ซึ่งประชาชนให้ความสนใจมากและพยายามปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ในสมัยก่อนที่จะมีการวิเคราะห้พุทธศาสนาอย่างจริงจัง ประชาชนแทบทุกคนจะคิดว่า พิธีกรรมทางศาสนา ก็คือศาสนา ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้แล้วว่าความเข้าใจนี้เป็นความเข้าใจผิด เพราะพุทธศาสนาเน้นเรื่องความประพฤติการปฏิบัติตน มิได้เน้นทางด้านพิธีกรรม การวิเคราะห้ศึกษาพุทธศาสนาจึงนิยมการแบ่งแยกศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่อง ผีสางเทวดาออกจากกันเพื่อพิจารณาส่วนที่เป็นศาสนาพุทธแท้ๆ แต่จากการวิเคราะห้ปรากฏว่า ศาสนาพราหมณ์และผีสางเทวดาเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธ ยิ่งทางด้านพิธีกรรม จะเห็นว่าพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์มากกว่าศาสนาพุทธ ประเพณีต่าง ๆ เช่น ประเพณีการแต่งงาน งานศพ ขึ้นบ้านใหม่ แห่นางแมว มิใช่ส่วนประกอบของพุทธศาสนา แต่เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาต่างๆ ที่มาแต่อดีต ทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างพิธีกรรมของศาสนาต่าง ๆ และมีการรวมเอาพิธีกรรมของศาสนาหลายศาสนามาไว้ด้วยกัน ซึ่งอาจจะเป็นการพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้ได้ผลมากที่สุด”

ราชบัณฑิตยสถาน (2524 : 374-375) ได้ให้คำจำกัดความเอาไว้ว่า “พิธีกรรม คือแบบอย่างพฤติกรรมที่กำหนดไว้ด้วย กฎเกณฑ์หรือธรรมเนียมประเพณีให้กระทำในสังคมแบบดั้งเดิม ถือว่าพิธีกรรมสำคัญ ถ้าทำอย่างถูกต้อง เคร่งครัด ก็จะเป็นที่พอใจของเทพเจ้า ถ้าทำผิดพลาดหรือไม่ทำ เบื้องบนก็จะลงโทษ พิธีกรรมในสังคมปัจจุบันมักถือเป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนาหรือของสังคม และโอกาสงานสังคัมรูปแบบต่าง ๆ พิธีกรรมปรากฏในรูปลักษณะต่าง ๆ เช่น

เต้นรำ ฟังเพลง การเลี้ยงฉลอง ส่วนพิธีกรรมทางศาสนาอาจมีการสวดมนต์ การขับร้อง กิริยาท่าทาง ลุก นั่ง เดินเหิน การแห่ พร้อมอุปกรณ์และสัญลักษณ์ต่าง ๆ

Turner (1970 : 110) ได้ให้ความหมายของพิธีกรรมไว้ว่า “พิธีกรรม หมายถึง ลำดับที่แน่นอนของกิจกรรม ซึ่งรวมถึงการกระทำ คำพูด และสิ่งของที่ถูกจัดขึ้นในสถานที่ที่แน่นอน และจัดขึ้นเพื่อสนองต่อความมุ่งหมายและผลประโยชน์ของผู้ประกอบพิธี”

William และ Evon (1979 : 57) ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า “พิธีกรรมเป็นสิ่งที่สร้างความเชื่อมั่นแก่บุคคล ทำให้เกิดกำลังใจและพลังในการปฏิบัติกิจกรรมนั้นๆ ทำนองเดียวกับ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) นักทฤษฎีแนวจิตวิเคราะห์ ซึ่งเห็นว่า หน้าที่อย่างแรกของศาสนาและพิธีกรรม คือ การลดความวิตกกังวล”

Spiro (1970 : 78) ได้กล่าวไว้ว่า “ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา เป็นการลดความวิตกกังวลในความปรารถนาที่จะได้มาซึ่งเป้าหมาย โดยเฉพาะในที่ซึ่งเทคโนโลยียังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ การเพิ่มระดับความเชื่อมั่นทางจิตใจ และเติมพลังที่จะรับมือกับปัญหาที่แท้จริงในสังคม พร้อมกันนี้ ศาสนาจะช่วยส่งเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคมโดยการเตรียมจุดหมายร่วมกัน (อำนาจเหนือธรรมชาติ) และวิถีทางร่วมกัน (พิธีกรรม) ในอันที่จะบรรลุถึงความปรารถนา (Michael Banton. 1971 : 121) นอกจากนี้พิธีกรรมยังประกอบไปด้วยการแสดงสัญลักษณ์ที่มีความหมาย ผู้ใดได้ใช้สัญลักษณ์ที่ประจักษ์ได้ ซึ่งจะสะท้อนถึงระบบความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติที่พวกเขามีส่วนร่วมอยู่ในชุมชน และจักรวาล (Alexander Moore. 1978 : 119)

สุพิศรา สุภาพ (2520 : 114) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของความเชื่อศาสนาและพิธีกรรมว่าทุกๆ ศาสนาต้องมีพิธีกรรม เพราะพิธีกรรมได้ก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สามัคคีกัน เชื่อถือยึดมั่นเลื่อมใสและจงรักภักดีต่อศาสนา

กิ่งแก้ว อรรถากร (2520 : 96) กล่าวถึงพิธีกรรมว่าเป็นวัฒนธรรมที่คนในสังคมได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจ ทำแล้วผู้ทำมีความสุข มีความหวังและเชื่อว่าพิธีกรรมต้องนำไปสู่ผลที่คาดหวัง ทำให้เกิดความเป็นมงคล อยู่เย็นเป็นสุข ลักษณะของพิธีกรรมมีอยู่ 2 ประการ คือ เน้นเรื่องของจิตใจ และเน้นเรื่องสัญลักษณ์ในสังคมไทย มักมีการประกอบพิธีตามโอกาสต่างๆ อยู่เสมอตั้งแต่เกิดจนตาย

ประมวล ดิคคินสัน (2521 : 89-174) ศึกษาเรื่องคติชนชาวบ้าน การศึกษาในด้านมานุษยวิทยา ได้กล่าวถึงคติชาวบ้านในด้านความเชื่อสืบต่อกันมาและคติชาวบ้านในด้านพิธีกรรมไว้ว่า มนุษย์มีความคิดคำนึงเมื่อเกิดความสงสัยในความลึกลับซับซ้อนของธรรมชาติ ก็ใช้ความคิดคำนึงอธิบาย และคิดว่าอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ บันดาลให้เกิดสิ่งต่างๆ จึงเกิดพิธีกรรม เพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนคิดคำนึงขึ้นนั้นช่วยเหลือ พิธีกรรมนี้เป็นเครื่องรวมจิตใจของกลุ่มชนแสดงความผูกพันทางเศรษฐกิจ และทำให้สังคมมีกฎเกณฑ์

วิชาภรณ์ แสงมณี (2525 : 1) อธิบายถึงลักษณะของพิธีกรรมว่า เป็นงานที่จัดขึ้นเพื่อลัทธิความหลัง เป็นวิธีการที่แสดงออกถึงความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นเรื่องเฉพาะกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเท่านั้น การประกอบพิธีกรรมมักมีการระบุชื่อพิธีกรรมนั้นๆ ไว้ด้วย เช่น พิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีรับพระราชทานปริญญาบัตรฯลฯ พิธีกรรมจึงมีบทบาทในการสร้าง

ความศรัทธา ความเชื่อมั่น ความรู้สึกร่วมกัน ก่อให้เกิดความเคร่งขรึม ความขลัง ตลอดจนความปลื้มปีติยินดีแก่ผู้ร่วมพิธี

ปราณี วงศ์เทศ (2529 : 242-252) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมในสังคมไทยว่า “พิธีกรรมที่ปฏิบัติกันโดยทั่วๆ ไปในสังคมไทยภายในรอบปีหนึ่งๆ อาจจำแนกไว้ 3 ประเภท คือ พิธีกรรมเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต พิธีกรรมเกี่ยวข้องกับผู้ชุมนุมหรือสังคม พิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการละเล่นชนิดต่างๆ ขึ้น เพื่อสอดคล้องกับพิธีกรรม ทั้งนี้เพราะส่วนประกอบของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาจะมีการเช่นสรวงบูชา ทำบุญ ทำทาน การกินเลี้ยง การสนุกสนานรื่นเริงเพื่อเป็นพิธีกรรม หรือที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม

บุญลือ วันทายนต์ (2529 : 302) ได้ให้ความหมายของพิธีกรรมว่า พิธีกรรม (Ritual) เป็นแบบอย่างพฤติกรรมรูปแบบหนึ่งที่ได้รับคามนิยมอย่างกว้างขวาง ได้รับการกล่าวขวัญถึงความสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับตัวที่แสดงออกทางท่าทาง ถ้อยคำต่างๆ ที่มีมนุษย์สร้างขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนได้รับการเลือกสรรมาเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเพื่อต้องการให้เป็นที่ยอมรับตลอดไป พิธีกรรมนี้ตามปกติแล้วจะประกอบด้วยคามหมายที่เกิดจากสัญลักษณ์และการปฏิบัติโดยการสร้างสรรค์เป็นการปรากฏด้วยกายภาพ และความเกรงกลัวต่ออำนาจลึกลับ

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2530 : 190-192) กล่าวถึงพิธีกรรมว่ามีความสัมพันธ์กับความเชื่อ เพราะพิธีกรรมต้องมีความเชื่อเป็นพื้นฐานของการกระทำไม่ว่าจะเป็นความเชื่อต่อสิ่งใด พิธีกรรมในสังคมไทยมีอยู่ 2 ประเภท คือพิธีกรรมส่วนรวม มีแบบแผนการกระทำคล้ายคลึงกันทั้งประเทศ กับพิธีกรรมจำเพาะถิ่น มีแบบแผนการกระทำเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นใดถิ่นหนึ่งแต่องค์ประกอบของพิธีกรรมทั้งสองประเภทจะเหมือนกันคือ มีความเชื่อเป็นรากฐานการกระทำผู้ประกอบพิธีอุปกรณ์ในพิธี วิธีดำเนินการ และมีส่วนร่วมพิธี

สุเมธ เมธาวิทยากุล (2532 : 1-3) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมว่าบรรพบุรุษเป็นผู้ริเริ่มพิธีกรรมต่างๆ ขึ้นมา แล้วถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน มีลักษณะสำคัญคือเป็นเครื่องหมายของกลุ่มชนหนึ่ง ๆ ซึ่งมีสัญลักษณ์ร่วมกัน และเน้นในเรื่องจิตใจอันเป็นจุดมุ่งหมายใหญ่เพื่อทำให้เกิดความสบายใจและมีกำลังใจ สาเหตุที่ทำให้เกิดความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติในการประกอบพิธีกรรม ผู้ประกอบพิธีกรรมมีความเชื่อและหวังว่าสิ่งเหล่านี้จะทำให้สมหวังและช่วยให้ปลอดภัย จากความกลัวอำนาจลึกลับได้ โครงสร้างของพิธีกรรมแบ่งออกเป็นพิธีกรรมตามปฏิทิน พิธีกรรมหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งชีวิต และพิธีกรรมพิเศษ ซึ่งรวมถึงพิธีกรรมรักษาโรคด้วย

เบญจรัชต์ เมืองไทย (2543 : 60-61) กล่าวว่าพิธีกรรมเป็นการกระทำอันเนื่องมาจากระบบความเชื่อต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนประกอบของศาสนา โดยมีแบบแผนขั้นตอนที่ต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เพราะเชื่อว่าพิธีกรรมจะสามารถตอบสนองความต้องการด้านต่างๆ ของมนุษย์ได้

สรุปว่า ความเชื่อศาสนาและความเชื่อทางไสยศาสตร์หรือความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีหรือวิญญาณกับพิธีกรรมนั้นมีความสัมพันธ์กัน กับวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมมีทั้งวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุมีสิ่งเร้นลับแฝงเร้นอยู่และเกี่ยวโยงสืบต่อมาเป็นเวลานานกลายเป็นวิถีชีวิตและการสืบสานมาอย่างต่อเนื่อง เช่นในศาสนาและไสยศาสตร์ นั้นจะประกอบด้วยความเชื่อหลายประการและประกอบด้วยพิธีกรรมหลายอย่างที่ปรากฏออกมาเพื่อให้กลุ่มคนและสังคมได้กระทำกิจกรรมเพื่อแสดงถึงความเชื่อและการเคารพในศาสนานั้นๆ

1. ประเภทของพิธีกรรม

สุพัตรา สุภาพ (2534 : 25) ได้กล่าวไว้ว่า พิธีกรรมทางศาสนาพุทธหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าศาสนพิธีด้วยกัน เช่น พิธีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ พิธีรักษาศีลอุโบสถ จำแนกเป็น 2 ประเภท

1.1 พิธีกรรมที่เป็นพุทธบัญญัติ เป็นพิธีการเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ จะต้องปฏิบัติพิธีกรรมนั้นๆ ให้ถูกต้องตามที่บัญญัติไว้

1.2 พิธีกรรมที่พัฒนาขึ้นในท้องถิ่น คือ พิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่าง ๆ กำหนดขึ้นโดยมีการผสมผสานขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นให้เข้ากับกิจกรรมทางพุทธศาสนา และได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นประเพณี

หลักปฏิบัติทั่วไปเกี่ยวกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา มีหลักการปฏิบัติ 4 ประการ คือ

1. ความถูกต้อง ตามพุทธบัญญัติ
2. คำนึงถึงความเหมาะสม
3. คำนึงถึงความประหยัด และภาวะทางเศรษฐกิจ
4. คำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับต้องคุ้มค่า

คุณประโยชน์ของพิธีกรรม มี 3 ประการ คือ

1. มีคุณค่าทางจิตใจ ทำให้ศาสนามีความศักดิ์สิทธิ์
2. ส่งเสริมความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม
3. ส่งเสริมและรักษาเอกลักษณ์ที่ดั้งเดิม เป็นการสร้างเสริมวัฒนธรรมให้คงอยู่

ต่อไป

2. ความหมายของพิธีกรรม

พิธีกรรมจากคำศัพท์ต่างประเทศคือ Ritual และ Activities ทั้งสองคำมักนิยมใช้ร่วมกันในภาษาไทย โดยคำว่า Ritual หมายถึง พิธีกรรมหนึ่งหรือหลายพิธีกรรม ที่เป็นการกระทำหรือกิจกรรมซึ่งปฏิบัติต่อสิ่งที่เชื่อ เคารพ หรือศรัทธาอย่างเป็นรูปแบบและพิธีการ โดยรูปแบบนั้นๆ จะต้องเป็นรูปแบบที่ถูกต้องตามข้อกำหนดไว้อย่างเป็นลำดับและมีขั้นตอนเสมอ ส่วนคำว่า Activities จะหมายถึงการกระทำหรือกิริยาอาการของกิจกรรมในพิธีกรรม (Ritual) นั้นๆ

เสถียรโกเศศ (2508 : 1) ให้ความหมายของคำว่า “พิธีกรรม” หมายถึง สิ่งที่เราปฏิบัติกันอยู่ทั้งในอดีตตลอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ ในระยะแรกไม่เกี่ยวกับศาสนาแต่เมื่อเกิดมีศาสนาขึ้น จึงมีผู้นำเอาพิธีกรรมเข้าไปเกี่ยวข้องกับศาสนา อาจเพื่อให้เกิดความศรัทธา ชล้ง ศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น โดย ส่วนมากเป็นพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งชาวไทยนับถือมาก่อน ต่อมาเมื่อชาวไทยยอมรับนับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ พิธีกรรมในศาสนาพราหมณ์จึงเข้ามาปะปนในพุทธศาสนา โดยถือว่าถ้าพิธีกรรมใดทำแล้วไม่ทำให้ผู้ใดเดือดร้อน ทำแล้วช่วยให้เกิดความสุข ความสบาย ใจก็ยอมทำได้ ไม่มีอะไรขัดข้อง พิธีกรรมและวัฒนธรรม พิธีกรรมและวัฒนธรรม คำทั้ง 2 นี้ โดยเนื้อความเป็นสิ่งอย่างเดียวกันคือ เป็นสิ่งที่ไม่ใช่มีอยู่ในธรรมชาติโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่สังคมหรือคนใน ส่วนรวมสร้างให้มีขึ้น แล้วถ่ายทอดให้แก่กันได้ด้วยลักษณะและวิธีการต่างๆ ว่าโดยเนื้อหาของ ประเพณีและวัฒนธรรมที่อยู่ในจิตใจของประชาชนเกี่ยวกับเรื่องความคิดเห็น ความรู้สึก

และความเชื่อ ซึ่งสะสมและสืบทอดกันมานานในส่วนรวม จนเกิดความเคยชิน เรียกว่า นิสัยสังคัมหรือประเพณี แต่เราจะศึกษาเรื่องความคิดเห็น ความรู้สึก และความเชื่อโดยตรงหาได้ไม่ ด้วยเป็นนามธรรม คือ ไม่มีตัวตน แต่เราอาจจะศึกษาได้ก็แค่สิ่งที่เป็นรูปธรรม คือ จากกิริยาอาการที่คนส่วนมากในสังคัมแสดงออกให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ ซึ่งเรียกว่าพฤติกรรมจากภาษาและจากสิ่งต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น จึงรวมทั้งหมดนั้นเรียกว่า วัฒนธรรม

อมรา พงศาพิชญ์ (2519 : 7-9) ได้ให้แนวคิดไว้ว่า “พิธีกรรมถือเป็นส่วนหนึ่งในองค์ประกอบที่สำคัญของศาสนา ซึ่งมีองค์ประกอบกันขึ้นดังนี้ ส่วนแรก คือ ความเชื่อในปรมาตม์หรือส่วนที่สมาชิกของกลุ่มในศาสนานั้น ๆ ถือว่าเป็นความจริงสุดยอดที่ไม่มีสิ่งใดลบล้างได้ ในกรณีของพระพุทธศาสนา หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้า ศาสนาอิสลาม หมายถึง คำสอนของพระอัลลาห์ และศาสนาคริสต์ หมายถึง คำสอนของพระเยซู หรือสิ่งที่เขียนอยู่ในพระคัมภีร์ ส่วนที่สอง คือ พิธีกรรม เมื่อมีความเชื่อซึ่งเป็นภาคทฤษฎีก็มีพิธีกรรมซึ่งเป็นภาคปฏิบัติ พิธีกรรมทางศาสนาอาจเป็นสิ่งเดียวกับขนบธรรมเนียมซึ่งสมาชิกของสังคัมยึดถือสืบเนื่องกันมา หมายความว่าในสังคัมนั้น ศาสนามีบทบาทในสังคัมมาก และคนในสังคัมเดียวกันมีความเชื่อในศาสนาเดียวกัน ส่วนที่สาม คือ ผู้ประกอบพิธีกรรม เช่น พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา พราหมณ์ในศาสนาฮินดู และผู้ประกอบพิธีกรรมนี้จะไม่ใช่ศาสดาผู้สอนปรัชญาของศาสนานั้นๆ”

อุทัย หิรัญโต (2526 : 197) ได้กล่าวไว้ว่า พิธีกรรม คือการปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานทางวัฒนธรรมอันเกี่ยวกับสัญลักษณ์ที่กระทำในโอกาสต่าง ๆ หรือหมายถึงพฤติกรรมทางสังคัม อันละเอียดอ่อนที่ถูกกำหนดขึ้นโดยขนบธรรมเนียม กฎหมาย หรือระเบียบของสังคัม ซึ่งแสดงออกถึงสัญลักษณ์ของค่านิยมหรือความเชื่อ พิธีกรรมเป็นรูปแบบหนึ่งของพิธีการ (Ceremony) แต่ไม่ได้มีความหมายตรงกันนัก ข้อแตกต่างที่สำคัญคือพิธีการเป็นการปฏิบัติในสังคัมที่มีคนจำนวนมากว่าหนึ่งคน แต่พิธีกรรมอาจจะปฏิบัติเพียงคนเดียวก็ได้ นอกจากนี้ พิธีการมักจะจัดให้มีขึ้นในเหตุการณ์สำคัญ ส่วนลักษณะสำคัญของพิธีกรรมคือ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนาและมักเกี่ยวกับการใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ในการแสดงความหมายและมีการแสดงให้เห็นความมหัศจรรย์หรือความสำคัญของสิ่งต่างๆ เพื่อให้บุคคลเกิดความเกรงขามหรือเคารพนับถือด้วย

สุเมธ เมธาวิทยกุล (2532 : 1) ได้ให้ความหมายของพิธีกรรมว่า “พิธีกรรม” หมายถึง การกระทำที่คนเราสมมุติขึ้น เป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธีเพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจ และมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป เช่น พิธีกรรมทางพุทธศาสนา ก็มีพุทธบริษัทเป็นผู้ร่วมประกอบพิธี โดยแฝงปรัชญาธรรมไว้เป็นหลักของพิธีกรรมนั้นด้วย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะให้คนเข้าใจหลักธรรมโดยไม่รู้ตัว ดังเช่นพิธีทำบุญงานศพ ก็จะมีหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ตลอดเวลา

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2532 : 104) กล่าวว่า “พิธีกรรมเป็นหนึ่งในกระบวนการควบคุมสังคัมให้อยู่ในระบบระเบียบที่คนส่วนใหญ่ให้การยอมรับและยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันมา และเรียกพิธีกรรมว่าเป็นบรรทัดฐานทางสังคัมประเภทหนึ่ง โดยเห็นว่า ทั้งงานพิธี พิธีการ และพิธีกรรมมีลักษณะที่คล้ายกัน คือทำให้คนรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน และสนับสนุนความกลมเกลียวสามัคคีในกลุ่มงานพิธีเหล่านี้ มักจะเกี่ยวข้องข้องกับพิธีกรรมของชีวิต เช่น การเกิด การแต่งงาน การตาย รวมทั้งพิธีที่เกี่ยวข้อง เช่น การรับตำแหน่งสำคัญ การครบรอบอายุ” และได้ให้รายละเอียดต่ออีกว่า

“พิธีกรรม คือการกำหนดกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ของคนด้านต่างๆ โดยจะมีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองและความสัมพันธ์กับธรรมชาติ รวมทั้งมีการสร้างสถาบันต่าง ๆ ขึ้นด้วย อาทิเช่น สถาบันทางการเมือง สำหรับจัดระเบียบในสังคมและสถาบันศาสนาที่มีนักบวชเป็นผู้มีอำนาจ ซึ่งได้กำหนดความสัมพันธ์ถ่ายทอดผ่านทางประเพณี พิธีกรรม อันถือเป็นอาณัติที่ละเมิดได้ยากรวมทั้งยังมีหลักความเชื่อที่ช่วยเสริมพลังของลักษณะที่มีอยู่ให้ดำเนินต่อไปได้”

สมิทธ์ สระอุบล (2534 : 62) ให้ความหมายคำว่า “พิธีกรรม” หมายถึง แบบอย่างของพฤติกรรมที่กำหนดไว้ด้วยกฎเกณฑ์หรือธรรมเนียม ประเพณีให้กระทำและเพื่อให้ความหมายหลัง สังคมแบบดั้งเดิมมักถือว่า พิธีกรรม ถ้าทำอย่างถูกต้องเคร่งครัดก็จะเป็นที่พอใจของเทพเจ้า ถ้าทำผิดพลาดหรือไม่ทำ เบื้องบนก็จะลงโทษ พิธีกรรมในสังคมปัจจุบัน มักถือเป็นเรื่องสำคัญ โดยเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางศาสนาหรือของสมาคมต่างๆ รวมทั้งในโอกาสงานสังคมอย่างเป็นทางการ รูปแบบพิธีทั้งหลาย พิธีกรรมอาจปรากฏในรูปลักษณะของการเดินรำทำเพลง การเลี้ยง การสมาคม ส่วนประกอบของพิธีกรรมอาจมีทั้งการสวด การขับร้อง กิริยาท่าทางลูกนั่ง การเดิน การแห่แหน พร้อมอุปกรณ์เครื่องยศ และสัญลักษณ์ต่างๆ

นิยพรรณ วรณศิริ (2540 : 263) กล่าวว่า พิธีกรรม (Rites) เป็นองค์ประกอบหนึ่งของศาสนา โดยศาสนาเป็นระบบสัญลักษณ์แบบหนึ่งที่ทำหน้าที่เชื่อมต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม ที่มนุษย์จำเป็นต้องเกี่ยวข้องด้วยตั้งแต่เกิดจนตายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ศาสนาเป็นปรากฏการณ์ทางจิตใจ ซึ่งบุคคลแสดงออกมาทางความเชื่อ และความเชื่อนี้เองที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมทางพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาในหลายรูปแบบ โดยศาสนาจะต้องมีองค์ประกอบดังนี้ คือ 1) ต้องมีสิ่งเคารพบูชาสูงสุด (Supernatural and Natural Beings) เช่น พระเจ้าหรือเจ้าของลัทธิ เป็นต้น 2) มีความเชื่อและความศรัทธา (Belief) โดยไม่ต้องพิสูจน์ความจริง 3) มีความขลัง (Ritual) ในพิธีกรรม 4) มีความศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) และจะมีการลงโทษถ้าฝ่าฝืนล่วงเกินข้อห้าม 5) มีพิธีกรรม (Rites) ได้แก่ ขบวนการกระทำอันแสดงออกซึ่งความเชื่อนั้น 6) มีกฎเกณฑ์ให้ผู้เลื่อมใสปฏิบัติตาม (Laws) เช่น ศีล 5 และ 7) มีศาสดาผู้ประกอบพิธีกรรมและสืบทอดเจตนารมณ์ (Prophet)

งามพิศ สัตย์สงวน (2543 : 53-54) ได้จัดพิธีกรรมให้อยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non - Material culture) แต่จัดให้อยู่แยกกลุ่มออกจากสถาบันศาสนา โดยระบุว่า เนื่องจากต้องการจะเน้นเฉพาะพิธีที่ต้องทำในแต่ละขั้นตอนของประเพณีต่าง ๆ เช่น ในงานศพอันประกอบไปด้วยพิธีที่ต้องกระทำในช่วงเวลาที่แตกต่างกันออกไป พิธีบางอย่างทำก่อนพิธีอื่น ๆ เป็นลำดับตามระเบียบขั้นตอน ในขณะที่ศาสนานั้นเป็นเรื่องของสถาบันที่สร้างขึ้นเพื่อควบคุมสังคม

โทนี บูซาน (2548 : 107) กล่าวว่าพิธีกรรม คือ การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งตามค่านิยม ทศนคติ ความคิด และความเชื่อ โดยเข้าใจว่าการกระทำอย่างนั้นย่อมมีผลตอบสนอง ทำให้คนได้รับประโยชน์ตามที่คาดหวังเอาไว้ ทำแล้วมีผลทำให้จิตใจเบิกบาน เป็นสุขที่เรียกว่า ใ้บุญได้กุศล ในการทำบุญตักบาตรแต่พระภิกษุสงฆ์ ขณะตักบาตรในใจของคนส่วนมากมักอธิษฐานต่าง ๆ นานา ได้แก่ เกิดชาติหน้าของงอย่าได้อดอยาก อย่ารู้ยาก รุ่งจน ขอให้มั่งมีเงินทอง ขอให้ผิวขาวเหมือนข้าวที่ตักบาตร ฯลฯ ความจริงจะเป็นฉนั้นโดยยอมไม่สามารถพิสูจน์กันแน่ แต่ผู้ตักบาตรมักเชื่อว่า ถ้าเกิดชาติหน้าจริงตนย่อมได้รับผลตามที่จิตอธิษฐานไว้อย่างแน่นอน หลังการ

ตักบาตรแล้วจึงทำให้จิตใจสบาย และเป็นสุข พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งที่เราสมมุติขึ้นเพื่อให้เกิดความสบายใจแก่ตัวเราเอง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2553 : 10) ได้ระบุไว้ว่า พิธีกรรม เป็นวิวัฒนาการของความเชื่อของมนุษย์ที่ต้องการที่จะให้ความเชื่อนั้นมีทั้งหลักปฏิบัติที่เหมือนกันและสร้างความน่าเชื่อถือถือเคารพต่อความเชื่อของมนุษย์ ซึ่งหลักปฏิบัติต่าง ๆ เมื่อมีรูปแบบแบบแผนที่ตายตัวและยังให้คุณค่าและโทษแก่ผู้ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามก็ได้ ซึ่งพิธีกรรมสามารถแบ่งเป็น 4 ประเภท ได้แก่ พิธีกรรมศาสนา พิธีกรรมลัทธิความเชื่อ พิธีกรรมจากจารีตประเพณี พิธีกรรมวัฒนธรรมประเพณี มีรายละเอียดดังนี้

พิธีกรรมศาสนา ได้แก่ พิธีกรรมที่ปฏิบัติต่อศาสนา พระเจ้า คำสอน ได้แก่ การถวายสังฆทาน ถวายผ้ากฐิน การทำบุญตักบาตร การรับศีลจุ่ม การสวดอ้อนวอนพระเจ้า การบูชารูปเคารพ (Images) พิธีล้างบาป พลีสุกรม บูชาครุ พิธีตรียัมปวาย เป็นวันที่พระมหาเทพเสด็จสู่โลกมนุษย์ เป็นต้น ซึ่งพิธีดังกล่าวจะเป็นข้อปฏิบัติตามพิธีกรรมของศาสนาต่าง ๆ ตามแต่ผู้ปฏิบัติจะนับถือศาสนาใด

พิธีกรรมลัทธิความเชื่อ ได้แก่ พิธีกรรมที่ศาสนาเชื่อว่าตัวเองมีพ่อเกิดแม่เกิด พ่อแถน ยาแถน หรือเชื่อว่า ชีวิตคนขึ้นอยู่กับ ดวงเกิด เส้นสายมือ ตลอดจนความเชื่อที่นอกเหนือจากศาสนาที่ตนนับถือและปฏิบัติสืบ ๆ ต่อกันมาเช่น พิธีครอบครุ พิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ หรือพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น

พิธีกรรมจากจารีตประเพณี เป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อที่มีข้อปฏิบัติสืบ ๆ กันมา ใครไม่ปฏิบัติตามก็อาจจะมีโทษหนัก-น้อย-เบาแล้วแต่จารีตที่แต่ละกลุ่มหนัก-น้อย-เบาชนตั้งขึ้น เช่น พิธีกรรมขอขมาผีบ้านผีเรือนที่หนุ่มไปจับต้องหญิงสาวพิธีกรรมการแต่งงาน พิธีกรรมลักพาสาวหนีของชาวเขา ซึ่งพิธีกรรมประเภทนี้ได้รวมไปถึงพิธีกรรมการทำบุญงานศพ การฝัง การเผาศพ อีกด้วย พิธีกรรมจารีตประเพณีนี้เรามักได้ยินคนอีสานเรียนพิธีกรรมประเภทนี้ว่า “ฮีต” เช่นเดียวกับคนภาพเหนือ

พิธีกรรมวัฒนธรรมประเพณี เป็นพิธีกรรมที่เกิดจากการวางระเบียบของสังคมนั้น ๆ ให้มีการปฏิบัติต่อกัน เช่น พิธีปฏิญาณตนสวนสนามของทหาร พิธีกรรมกราบ การไหว้ การรับของผู้ใหญ่ เป็นต้น ซึ่งบางท่านอาจจะกล่าวว่าการไหว้ การกราบผู้ใหญ่ ต้องมีพิธีกรรมด้วย หรือข้อนี้ได้เสนอว่าการกราบ ก็มีพิธีกรรมคือระเบียบวิธี ขั้นตอน การปฏิบัติ เช่น ไหว้ มือต้องพนมเป็นรูปดอกบัว ไหว้ผู้ใหญ่เช่นพระสงฆ์ วางมืออย่างไร ไหว้ผู้อาวุโส มีดวงไว้ระดับใด อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมย่อมนี่จะมีการปฏิบัติไปตามความเชื่อของลัทธิศาสนาต่าง ๆ ย่อมที่จะแตกต่างกันเพราะพิธีกรรม คือ การหลอมความเป็นหนึ่งอันเดียวกันกับความเชื่อความศรัทธา เป็นรูปแบบที่เป็นอัตลักษณ์ และศักดิ์สิทธิ์นั่นเอง และยังได้แยกประเภทพิธีกรรมออกเป็นพิธีกรรมตามฐานะชนชั้นแบ่งออกเป็น 4 ได้แก่

1. พระราชพิธี
2. รัฐพิธี
3. ศาสนพิธี
4. ประเพณีพิธี

ในทางศาสนาพิธี ของพระพุทธศาสนาก็จะเรียกว่า พิธีกรรมได้แบ่ง ศาสนาพิธีไว้เป็นหมวด เช่นหมวดกุศลพิธี เป็นหมวดที่ว่าด้วยการทำกุศล เรื่องกุศลพิธี เป็นเรื่อง พิธีกรรม ต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องด้วยการอบรมความดีงามทางพระพุทธศาสนาเฉพาะตัวบุคคล คือ เป็นเรื่อง สร้างความดีแก่ตนทางพระพุทธศาสนาตามพิธีนั่นเอง ซึ่งพิธีทำนองนี้มีมากด้วยกัน เมื่อจัดเข้าเป็น หมวดเดียวกัน จึงให้ชื่อหมวดว่า “หมวดกุศลพิธี” เช่น พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ พิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันอัฐมีบูชา พิธีรักษา อุโบสถศีล หมวดบุญพิธี เป็นหมวดว่าด้วยการทำบุญ บุญพิธี ได้แก่ พิธีทำบุญเนื่องด้วย ประเพณี ครอบครัวของพุทธศาสนิกชน เป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของคนไทยโดยทั่วไปส่วนมากทำเกี่ยวกับการ เจริญฉลองบ้าง เรื่องความเป็นสิริมงคลบ้าง เรื่องตายบ้าง เรื่องเหล่านี้นิยมทำบุญทางพระพุทธศาสนา เช่น ทำบุญเลี้ยงพระและตักบาตร เป็นต้น เพราะประเพณีนิยมดังนี้ จึงเกิดมีพิธีกรรมที่จะต้องปฏิบัติ ขึ้นและถือสืบๆ กันมาแต่โบราณกาล ฉะนั้นในเรื่องพิธีทำบุญ หรือเรียกว่า บุญพิธี จึงเป็นเรื่องที่ จะต้องศึกษา อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งจะนำมากล่าวในหมวดนี้ โดยแยกเป็น 4 ประเภท คือ

1. ทำบุญงานกุศล หมายถึง งานบุญที่ทำเนื่องในสิ่งๆ ที่เกี่ยวกับ ความเจริญ เป็นมงคล ดีงาม ได้แก่ งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานทำบุญสืบชะตา งานทำบุญตักบาตร
2. ทำบุญงานอวมงคล หมายถึง งานบุญที่เกี่ยวกับความไม่เป็นมงคล เช่น งานทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ทำบุญเปตพลี ทำบุญอุปัชฌาย์
3. หมวดทานพิธี หมายถึง พิธีถวายทานต่างๆ เรียกว่า ทานพิธี เฉพาะทานพิธีสามัญ ที่จำเป็นและนิยมบำเพ็ญกันอยู่ทั่วไปและจะเน้นเฉพาะระเบียบปฏิบัติกับคำ ถวาย ของฝ่ายทายกเท่านั้น
4. หมวดปกิณกะพิธี พิธีกรรม เป็นพิธีเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติบาง ประการในการประกอบพิธีต่างๆ อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมที่ปฏิบัติตามศาสนา เรียกว่าศาสนาพิธีเมื่อ ปฏิบัติตามพุทธศาสนา พิธีกรรมนั้น จึงรวมเรียกว่าพุทธศาสนาพิธี ซึ่งเป็นการปฏิบัติหรือกระทำด้วย พิธีรีตอง

3. องค์ประกอบของพิธีกรรม

พิธีกรรม คือ ความเชื่อ (Believe) หรือความศรัทธา (Faith) พิธีกรรมจักมีขึ้นได้ ต้องอาศัยความเชื่อ ความศรัทธาต่อลัทธิศาสนานั้น ๆ เช่น เชื่อว่ามีพระเจ้าเชื่อว่าได้กระทำเปตพลี แล้ว ญาติที่ล่วงลับไปแล้วจักได้รับกุศลที่ได้อุทิศไป หรือแม่แต่เชื่อว่าถ้าป่วยมีโรคร้ายไข้เจ็บเกิดขึ้นอยู่ เสมอให้นิมิตต์พระสงฆ์มาทำพิธีสืบชะตาก็จักหาย เป็นต้น ผู้ประกอบพิธีกรรม ก็มักจะหมายถึงผู้ที่ สามารถที่จะสื่อสารโลกมนุษย์นี้ไปยังสภาวะที่ลึกลับ หรืออำนาจลึกลับ ที่คนธรรมดาไม่สามารถที่จะสื่อ ไปได้ จึงต้องอาศัยผู้ประกอบพิธีกรรมเป็นผู้สื่อความต้องการไปสู่อำนาจลึกลับนั้น เช่น พระเจ้า เทพเจ้า เทวดา ผี เป็นต้น ภาษา การสื่อระหว่างมนุษย์กับอำนาจลึกลับหรือพระเจ้า เทพเจ้า ผู้ประกอบพิธีมักจะใช้ภาษาที่ผิดไปจากภาษามนุษย์สามัญกลุ่มนั้นๆ ใช้หรือบางครั้งก็ใช้สัญลักษณ์ และการทำนาย เป็นการสื่อสารจากอำนาจลึกลับนั้นมาสู่มนุษย์

พิธีกรรมนั้นๆ มีผลต่อจิตใจผู้กระทำกล่าวคือ ผู้ที่ได้กระทำกิจกรรมตามพิธีกรรม ศาสนาแล้ว จะรู้สึกมีผู้ยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้เกิดกำลังใจที่จะต่อสู้ปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่ตนเอง ประสบอยู่ได้ การใช้สัญลักษณ์ กล่าวคือ ในการจัดพิธีกรรมแบบต่างๆ จะต้องมียุทธรณ์ เช่น ดอกไม้

รูปเทียน เครื่องเช่นต่างๆ ตลอดจนการแสดงกิริยาท่าทาง เช่น ทำร้ายรำ การประนมมือ การไหว้ เป็นต้น การใช้สื่อต่างๆ เช่น สื่อทางเสียง มีการรบบ้อง บรรเลงดนตรี เพื่อให้เกิดความสงบและเอิบอ้อมใน เพื่อให้พิธีกรรมนั้นเกิดความศักดิ์สิทธิ์

หากจะกล่าวความหมายของเทศกาลและพิธีกรรม เมื่อจะเปรียบเทียบหรือกล่าวถึงความสัมพันธ์ในความหมาย มีความเกี่ยวเนื่องกัน แต่ความสัมพันธ์ของเทศกาลและพิธีกรรม มักจะมีจุดประสงค์และเกี่ยวพันกันด้วยการปฏิบัติกล่าวคือ ทุกเทศกาลจะมีพิธีกรรมหรือข้อปฏิบัติต่าง ๆ อยู่ในเทศกาลเสมอ ดังจะเห็นได้จากเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งในเทศกาลนี้จะมีทั้งกิจกรรมและพิธีกรรมที่อยู่ในเทศกาลสงกรานต์มากมาย เช่น พิธีรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ พิธีทำบุญตักบาตร เป็นต้น หรือเทศกาลลอยกระทง เราก็จะประกอบกิจกรรมพิธีลอยกระทง ขอขมาพระแม่คงคาหรือลอยเคราะห์ ความชั่วร้ายในตัวไปกับสายน้ำ ทางภาคเหนือก็จะมีพิธีกรรมการเทศน์มหาชาติชาดกเป็นต้น ดังนั้นทุก ๆ เทศกาลมักจะมีพิธีกรรมเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการที่จะปฏิบัติอยู่เสมอ พิธีกรรมนั้นเหมือนกับน้ำที่สามารถแทรกซึมเข้าไปทุกส่วนของเทศกาล ข้อที่น่าสังเกตก็คือ เทศกาลเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยช่วงเวลา ระยะเวลา กล่าวคือ เทศกาลลอยกระทง ก็ต้องให้ถึงฤดูกาลเดือนสิบสองหรือเทศกาลสงกรานต์ ก็ต้องเป็นช่วงวันที่ 13-15 เมษายน ถึงจะเป็นเทศกาลสงกรานต์

เสฐียร โกเศศ (2515 : 27) ได้ให้รายละเอียดไว้สรุปได้ว่า “พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงานและการตาย ในทุกพิธีจะมีขั้นตอนหรือพิธีกรรมเพื่อกันผี ซึ่งไม่ใช่พิธีกรรมทางพุทธศาสนา แต่เป็นพิธีเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี ในพิธีเกิดนั้นเมื่อตอนอยู่ไฟ กองฟืนที่ตั้งสูงไว้ ต้องเอาหนามพุทราเป็นเครื่องป้องกันผี ข้อใหญ่ใจความของหนามอยู่ที่เรื่องกันผี ถ้ายิ่งมีเชื้อสือด้วยแล้ว เป็นกลั้วหนามมากกว่าผีชนิดอื่นส่วนในช่วงโกนผมไฟ มีทั้งพิธีไล่ผีและพิธีพราหมณ์ด้วย การโกนผมไฟนั้นต้องทำบัตรพลีสังเวชพระภูมิเจ้าที่ตามธรรมเนียม ผมที่โกนเหลือไว้ที่ขม่อมหย่อมหนึ่งในคัมภีร์คฤหยสูตรของอินเดีย กำหนดให้เอาผมที่ตัดหรือโกนแล้วไปช้อนไว้ในโรงจั่วหรือสระ ต่อมานั้นพวกญาติพี่น้องทำพิธีเอาธำชัญญ์ผูกข้อมือข้อเท้าเด็ก และให้พรตามประเพณี หรืออย่างดีก็มีทำขวัญให้เด็กด้วย เหล่านี้เป็นพิธีคนสามัญอันจะพึงทำกันได้ ถ้าเป็นคนมั่งมีหรือคนมีหน้ามีตาจะทำพิธีใหญ่ตามกำลังความสามารถและชนชั้นของตนที่ทำได้ กล่าวคือต้องให้โหราศาสตร์กำหนดวันทำขวัญต้องมีเครื่องพิธีพราหมณ์และโหรบูชาฤกษ์”

ในพิธีแต่งงาน ปัจจุบันถ้าเป็นการแต่งงานที่ค่อนข้างครบถ้วน ก็มีพิธีพราหมณ์ พิธีพุทธ และพิธีไหว้ผี ในช่วงเช้าจะทำบุญตักบาตรซึ่งเป็นพิธีพุทธ ตอนบ่ายหรือเย็นก็จะมี การรดน้ำสังข์ซึ่งเป็นพิธีพราหมณ์ และไหว้ผี ประเพณีแต่งงานของชาวไทยในถิ่นต่างๆ จะเห็นได้ว่าพิธีแต่งงานตอนที่สำคัญมีมาตั้งแต่ดั้งเดิม คือ ตอนไหว้ผีและพิธีผูกขวัญทำขวัญ (เสฐียร โกเศศ. 2515 : 111)

พิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการตาย ก็เป็นพิธีที่มีขึ้นเนื่องจากความเชื่อเรื่องขวัญ วิญญาณหรือผี เป็นการพยายามทำให้ขั้นตอนของการเปลี่ยนสถานภาพจากสถานภาพคนเป็น เป็นคนตายอย่างราบรื่น คนตายแล้วเป็นผีหรือไม่เป็นประเด็นสำคัญที่ทุกศาสนาพยายามหาคำตอบ และมีคำอธิบาย สำหรับการสวดหน้าศพ การสวดพระอภิธรรมเป็นเรื่องสอนคนเป็น สำหรับจะได้พิจารณาใน มรณานุสสติก็มีพื้นฐาน แต่ความประสงค์ที่ตื้นกลายมาเป็นพิธีเท่านั้น เพราะการสวดคนส่วนมาก

ไม่เข้าใจ คำแปล บางทีอาจเข้าใจผิดคิดว่าสวดให้แก่ผู้ตายก็มี ที่จริงก็ไม่ผิด เพราะเมื่อไม่มีใครตาย ก็ไม่มีใครสวด บางท่านเห็นว่าที่มีพระสวดเพราะต้องการไม่ให้เจ็บเหงา เป็นการเผ่าศพนั่นเอง

การมองการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมความเชื่อ พุทธ พราหมณ์ ผี

อาจพิจารณาจากประเพณีโบราณ 12 เดือน หรือที่ทางภาคอีสานเรียกว่า ฮีตสิบสอง ไม่ได้มีประเพณี ให้ประกอบพิธีครบทั้ง 12 เดือน แต่ประเพณีที่ยังนิยมทำ คือ วันสำคัญทางศาสนา วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชาวันเข้าพรรษาและออกพรรษา วันบุญเวส(เทศน์มหาชาติ) เดือนสี่ บุญข้าวสากเดือนสิบ จะมีทั้งพิธีพราหมณ์และพิธีเกี่ยวกับผีเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น พิธีบุญข้าวสาก พิธีบุญบังไฟของทางอีสาน ก็จะพบทั้งในส่วนพิธีผี และส่วนที่เป็นพิธีพุทธในพิธีเดียวกัน (เสฐียร โกเศศ. 2525 : 46-51)

4. ความสำคัญของพิธีกรรม

ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี และพิธีกรรมของสังคมและที่ชุมชนได้สืบทอด ปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง โดยความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมมีส่วนสำคัญต่อการกำหนดพฤติกรรมของคนในชุมชน มีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เป็นหลักให้เกิดความรัก ห่วงแหน โดยเฉพาะสังคมและชุมชนชาวไทย

มณี พะยอมยงค์ (2529 : 178) ได้ให้แนวคิดไว้ว่า “ความเชื่อเป็นความยึดถือของคนในคำสั่งสอน หรือในบุคคล หรือในหลักการหรือในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดิน ฟ้าอากาศ ภัยจากธรรมชาติ หรือเหตุการณ์ที่มนุษย์ไม่ทราบที่เกิดจากอะไร จึงเกิดความรู้สึกยอมรับและเชื่อถือในอำนาจสิ่งนั้น บางครั้งวิงวอนขอความช่วยเหลือ ความเชื่อของคนในแต่ละถิ่นจะแตกต่างกัน ความเชื่อก่อให้เกิดลัทธิบูชาธรรมชาติมีพระอาทิตย์ น้ำ ลม ไฟ ต่อมาลัทธิความเชื่อได้พัฒนาเป็นศาสนา มีการเชื่อและยึดถือในเทพเจ้าต่างๆ ซึ่งเรียกว่ามีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์สามารถช่วยคนได้ ความเชื่อมีพัฒนาการมาเรื่อยๆ ในยุคที่ความเจริญทางวิทยาการมีมากขึ้น ความเชื่อในสิ่งต่างๆ ค่อยลดลงและคนหันมาเชื่อในความมีเหตุผลมากขึ้น”

พระธรรมปิฎก (2537 : 5-9) ได้กล่าวถึงความสำคัญของพิธีกรรมทางศาสนาไว้ว่า “พิธีกรรมถือเป็นจุดเริ่มต้นหรือจุดนัดหมายให้สมาชิกในสังคมได้รับรู้ว่าการกระทำกำลังจะเริ่มขึ้น เป็นจุดนัดพบให้ทุกคนที่ตอนแรกยังกระจัดกระจายมารวมกันเป็นจุดเดียว และเป็นจุดนัดหมายว่าจะเริ่มเรื่องนั้นแล้ว พิธีกรรมเป็นเครื่องฝึกวินัยหรือเป็นพื้นฐานในการที่จะฝึกฝนพัฒนาคนในด้านศีล เพื่อฝึกคนให้จัดหรือควบคุมพฤติกรรมของคนในสิ่งแวดล้อมเข้าที่ พิธีกรรมเป็นเครื่องน้อมนำศรัทธาที่จะพาให้เข้าถึงธรรมที่สูงขึ้น เนื่องจากบรรยากาศในบริเวณพิธีจะทำให้เกิดความสงบและศรัทธา พิธีกรรมเป็นช่องทางที่ทำให้เกิดการให้ธรรมแก่คนทั่วไป และเป็นรูปแบบที่สามารถสื่อธรรมสำหรับคนหมู่มาก ทำให้สังคมมีความสงบร่มเย็นอีกด้วย นอกจากนี้ ประเพณีเป็นกิจกรรมที่ผู้คนในสังคมคิดขึ้นและกระทำสืบทอดกันมาโดยมุ่งหวังผลอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างจากการกระทำนั้น เช่น มุ่งจะให้ได้บุญ มุ่งให้พระเจ้าช่วยประทานฝน มุ่งความสุขสมบูรณ์ของสังคม โดยประเพณีบางอย่างย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อสังคม แต่บางอย่างก็ไม่ก่อให้เกิดผลดีต่อสังคมเท่าที่ควร และบางอย่างประเพณีก็อาจก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดีก็เป็นไปได้ ประเพณีที่จะก่อให้เกิดผลดีต่อสังคม ย่อมจะต้องเป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติกันโดยอาศัยหลักเหตุผล และกิจกรรมที่กระทำก่อให้เกิดผลดีทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น ประเพณีการแต่งงานที่มีจุดมุ่งหมายจะก่อให้เกิดความผูกพันกันทางจิตใจของคู่สมรส มุ่งหวังที่จะช่วยกันสร้างฐานะทางเศรษฐกิจ มุ่งหวังที่จะเป็นเพื่อนคู่คิด มิตรคู่ใจ แต่ไม่ใช่แต่งงาน

เพื่อมุ่งหวังความร่ำรวยจากอีกฝ่ายหนึ่ง มุ่งหวังที่จะแต่งงานเพื่อเอาหน้า จัดงานเลี้ยงหรูหรา ประเพณี การเยี่ยมผู้ป่วย ย่อมเป็นการสงเคราะห์ เป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ป่วย ซึ่งจะมีส่วยช่วยให้ผู้ป่วยหาย เจ็บป่วยและมีกำลังใจมากขึ้นอย่างไรก็ตาม ประเพณีบางอย่าง ไม่ก่อให้เกิดผลดีต่อเศรษฐกิจและสังคมเท่าที่ควร เช่น การรดน้ำในประเพณีสงกรานต์ หากกลายเป็นการสาดน้ำโดยโยนถุงพลาสติก บรรจุน้ำเข้าไปในรถยนต์ เป็นผลให้เกิดความไม่พึงพอใจและอันตรายจากอุบัติเหตุอาจเกิดขึ้น ประเพณีที่ยกตัวอย่างมานี้ ย่อมก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดีแน่นอน”

วิชาภรณ์ แสงมณี (2525 : 1) ได้อธิบายถึงลักษณะของพิธีกรรมสรุปได้ว่า “เป็นงานที่จัดขึ้นเพื่อลัทธิความหลัง เป็นวิธีการที่แสดงออกถึงความศรัทธา และเป็นเรื่องเฉพาะกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเท่านั้น การประกอบพิธีกรรมมักมีการระบุชื่อพิธีกรรมนั้นๆไว้ด้วย เช่น พิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีรับพระราชทานปริญญาบัตร ฯลฯ พิธีกรรมจึงมีบทบาทในการสร้างความศรัทธา ความเชื่อมั่น ความรู้สึกร่วมกัน ก่อให้เกิดความเคร่งขรึม ความขลัง ตลอดจนความปลื้มปิติยินดีแก่ผู้ร่วมพิธี”

ปราณี วงศ์เทศ (2529 : 242-252) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมในสังคมไทยไว้ว่า “พิธีกรรมที่ปฏิบัติกันโดยทั่วๆ ไปในสังคมไทยภายในรอบปีหนึ่งๆ อาจจำแนกไว้ 3 ประเภท คือ พิธีกรรมเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต พิธีกรรมเกี่ยวข้องกับชุมชนหรือสังคม พิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้มีส่วนสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการละเล่นชนิดต่างๆ ขึ้น เพื่อสอดคล้องกับพิธีกรรม ทั้งนี้เพราะส่วนประกอบของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาจะมีการเช่นสรวงบูชา ทำบุญ ทำทาน การกินเลี้ยง การสนุกสนานรื่นเริงเพื่อเป็นพิธีกรรม หรือที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม

บุญลือ วันทายนต์ (2529 : 302) ได้ให้ความหมายของพิธีกรรมว่า พิธีกรรม(Ritual) เป็นแบบอย่างพฤติกรรมรูปแบบหนึ่งที่ได้รับคามนิยมนอย่างกว้างขวาง ได้รับการกล่าวขวัญถึงด้วยความสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับตัวที่แสดงออกทางท่าทาง ถ้อยคำต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนได้รับการเลือกสรรมาเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเพื่อต้องการให้เป็นที่ยอมรับตลอดไป พิธีกรรมนี้ตามปกติแล้วจะประกอบด้วยความหมายที่เกิดจากสัญลักษณ์และการปฏิบัติโดยการสร้างสรรค์ เป็นการปรากฏด้วยกายภาพ และความเกรงกลัวต่ออำนาจลึกลับ

สรุปว่า ความเชื่อศาสนาและความเชื่อทางไสยศาสตร์หรือความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีหรือวิญญาณกับพิธีกรรมนั้นมีความสัมพันธ์กัน เช่นในศาสนาและไสยศาสตร์ นั้นจะประกอบด้วยความเชื่อหลายประการและประกอบด้วยพิธีกรรมหลายอย่างที่ปรากฏออกมาเพื่อให้กลุ่มคนและสังคมได้กระทำกิจกรรมเพื่อแสดงถึงความเชื่อและการเคารพในศาสนานั้น

5. ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับพิธีกรรม

ความเชื่อเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อ พลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้นๆ หรือสังคมมนุษย์นั้นๆ แม้พลังอำนาจเหนือ ธรรมชาติ ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับ และให้ความเคารพเกรงกลัว เรียกว่า ความเชื่อ ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางมากไม่เพียงแต่ความเชื่อในดวงวิญญาณทั้งหลายภูติผี คาถาอาคม โชคลาง ไสยเวทย์ต่างๆ ยังรวมไปถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์ยอมรับนับถือ เช่น ต้นไม้ (ต้นโพธิ์ ต้นไทร) ป่าเขา เป็นต้น (รัช ปุณโณทก. 2522 : 95)

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2537 : 5-6) กล่าวถึงความหมายของพิธีกรรมว่า คือ การแสดงออกที่เป็นรูปแบบของศาสนา การแสดงพิธีกรรมมักมีความสัมพันธ์กับความเชื่อทางศาสนา เป็นส่วนประกอบอยู่ควบคู่กันไปเสมอ พิธีกรรมทางศาสนาที่พบเห็นกันในปัจจุบันเกิดจากความเชื่อที่ว่า การประกอบพิธีกรรมทางศาสนานั้นต้องมีพระหรือนักบวชเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งที่จริงแล้วยังมีความเชื่อลักษณะอื่นๆ ที่สัมพันธ์กับการทำพิธีกรรมทางศาสนา เช่น ความเชื่อที่ว่า การประกอบพิธีกรรมทางศาสนานั้นต้องมีหมอผี เป็นผู้สืบทอดและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความเชื่อที่ว่า การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต้องมีพระหรือนักบวชเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมนั้น เป็นความเชื่อในระดับบนสุดของพัฒนาการทางด้านความเชื่อทางศาสนาที่สัมพันธ์กับพิธีกรรม

รุ่งทิพย์ กล้าหาญ (2539 : 123) กล่าวว่า “พิธีกรรมที่ยึดถือปฏิบัติในชุมชนนั้น เมื่อมีการจัดพิธีขึ้นก็มักจะอ้างถึงความเชื่อต่างๆ เพื่อเป็นการแสวงหาแนวทางและคำตอบในสิ่งที่สงสัยและให้สอดคล้องกับรากฐานความเชื่อของคนในชุมชน เป็นการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งต่างๆ และจะได้นำมาใช้เป็นกุศโลบายในการขัดเกลาหรือเป็นระเบียบปฏิบัติให้คนในสังคมชุมชนประพฤติปฏิบัติตามความต้องการของกลุ่มสังคมนั้น โดยในพิธีกรรมแต่ละประเภทก็จะมีแนวคิดและจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันไป เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับผี พิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยในแต่ละพิธีกรรมก็ยังมีหน้าที่สำคัญคือ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว สร้างพลังใจให้แก่บุคคลและกลุ่มในการดำรงชีวิตอยู่ต่อไป”

6. อิทธิพลของพิธีกรรมที่มีต่อสังคมไทย

พิธีกรรมเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นมาจากความเชื่อ จากความเชื่อพัฒนามาได้เกิดรูปธรรม สามารถพิสูจน์รับให้ได้ จึงกลายมาเป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม แบบปฏิบัติ กลายมาเป็นพิธีกรรม เทศกาลและพิธีกรรมมีอิทธิพลต่อสังคมไทยแบ่งออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่

6.1 อิทธิพลด้านสังคม พิธีกรรมมีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างกว้างขวาง

สังคมไทยได้รับความเชื่อเดิมที่เชื่อเรื่องผีอำนาจลึกลับ มาปรับให้เข้ากับยุคสมัยได้อย่างลงตัว โดยปรับให้ความเชื่อนั้นมีอิทธิพลต่อสังคมในเชิงบวกผ่านทุกพิธีกรรม ดังตัวอย่างเทศกาลสงกรานต์ เทศกาลนี้ทำให้สังคมได้ตระหนักถึงความกตัญญูต่อกตเวทิต์ สังคมไทยในยุคปัจจุบันสถาบันครอบครัวเล็กลง เพราะคนในครอบครัวต้องดิ้นรนออกจากบ้านเพื่อประกอบอาชีพ และส่วนใหญ่ หญิงชายที่มีร่างกายแข็งแรง มีความรู้ก็จะออกจากถิ่นเพื่อไปหางานทำยังต่างจังหวัดเมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ปีหนึ่ง ๆ บุคคลทั้งหลายที่ออกจากบ้านไปหางานทำก็จะกลับมาเยี่ยมถิ่นกำเนิดเพื่อที่จะมาพบญาติพี่น้อง โดยเฉพาะ มารดาบิดา ปู่ ย่า ตา ยาย ผู้เฒ่า ผู้แก่ โดยมีการรดน้ำดำหัว พิธีกรรมการรดน้ำดำหัวในเทศกาลสงกรานต์ จะทำให้คนไทยได้ตระหนักสำนึกในความกตัญญูต่อกตเวทิต์ มีสัมมาคารวะต่อผู้อาวุโสหรือผู้ที่มีบุญคุณ

6.2 อิทธิพลด้านเศรษฐกิจ พิธีกรรมบางอย่างมีผลต่อการกระตุ้นชาวต่างชาติให้เกิดความสนใจในการลงทุนหรือเข้ามาจัดพิธีกรรมนั้น ๆ เช่น การแต่งงานแบบล้านนา การแต่งงานใต้สมุท ซึ่งการจัดพิธีกรรมเหล่านั้น เป็นกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวส่วนหนึ่งที่ทำให้มีจำนวนเงินที่สะพัดหมุนเวียนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจไทยได้มาก

6.3 อิทธิพลด้านการเมือง พิธีกรรมบางอย่าง กลายเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พิธีกรรมที่มีผลต่อการเมืองโดยตรง เช่น รัฐพิธีการเปิดประชุมสามัญของสภานิติบัญญัติหรือพิธีกรรมการเปิดประชุมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ส่วนพิธีกรรมย่อย เช่น ความเชื่อในพิธีกรรมการตั้งศาลพระภูมิหรือสัญลักษณ์ของพรรคการเมืองก็มักจะนำเอาพิธีกรรมทั้งสงฆ์และพราหมณ์เข้าไปประกอบพิธีกรรมเสมอ ซึ่งมีผลต่อความเชื่อมั่นในการตั้งพรรคการเมืองและเครื่องหมายของพรรคการเมือง เป็นต้น

6.4 อิทธิพลด้านอารมณ์ พิธีกรรมเป็นปัจจัยที่มีผลต่ออารมณ์ของผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้เกี่ยวข้อง พิธีกรรมและเทศกาลส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากประเพณีที่รื่นเริง สนุกสนาน เช่น เมื่อเสร็จจากการทำไร่ทำนา ชาวบ้านจะจัดพิธีกรรมการลงฝัดทำบุญหรือเปตพลีให้กับผีบรรพบุรุษของชาวภาคเหนือ พิธีกรรมดังกล่าวสร้างความสนุกสนานและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจสำหรับการประกอบกิจการงานต่าง ๆ ให้อารมณ์ดีต่อไป นอกจากนี้ พิธีกรรมบาง ยังส่งผลต่อสภาพจิตใจอย่างมาก เช่น การประกอบพิธีกรรมสืบทอด เพื่อเสริมความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองให้มีอายุยืนปราศจากโรคภัย เป็นต้น

6.5 อิทธิพลด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมก่อให้เกิดศิลปวัฒนธรรมอันดีงามมากมาย เช่น พิธีกรรมรดน้ำดำหัวก่อให้เกิดธรรมเนียมปฏิบัติสืบกันมา เมื่อชุมชนหนึ่งกลุ่มหนึ่งเห็นว่าพิธีกรรมนี้ดีงามทำให้เกิดความศุขทางใจและทำให้ผู้ประกอบกิจกรรมมีความสำนึกในความกตัญญูต่อกันมาทำให้ผู้น้อยรู้จักการมีสัมมาคารวะเคารพผู้อาวุโสซึ่งในการประกอบพิธีกรรมดังกล่าว จะต้องมีการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะรูปแบบต่างๆ เพื่อใช้ในงานนั้น เช่น งานใบตองเพื่อตกแต่งภาชนะและบริเวณงาน

บุญลือ วันทายนต์ (2529 : 302) ได้ให้ความหมายของพิธีกรรมว่า “พิธีกรรม (Ritual) เป็นแบบอย่างพฤติกรรมรูปแบบหนึ่งที่ได้รับคามนิยมอย่างกว้างขวาง ได้รับการกล่าวขวัญถึงด้วยความสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับตัวที่แสดงออกทางท่าทาง ถ้อยคำต่าง ๆ ที่มีมนุษย์สร้างขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนได้รับการเลือกสรรมาเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเพื่อต้องการให้เป็นที่ยอมรับตลอดไป พิธีกรรมนี้ตามปกติแล้วจะประกอบด้วยความหมายที่เกิดจากสัญลักษณ์และการปฏิบัติโดยการสร้างสรรค์ เป็นการปรากฏด้วยกายภาพ และความเกรงกลัวต่ออำนาจลึกลับ”

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2530 : 190-192) กล่าวถึงพิธีกรรมไว้ว่า “มีความสัมพันธ์กับความเชื่อ เพราะพิธีกรรมต้องมีความเชื่อเป็นพื้นฐานของการกระทำไม่ว่าจะเป็นความเชื่อต่อสิ่งใด พิธีกรรมในสังคมไทยมีอยู่ 2 ประเภท คือพิธีกรรมส่วนรวม มีแบบแผนการกระทำคล้ายคลึงกันทั้งประเทศ กับพิธีกรรมจำเพาะถิ่น มีแบบแผนการกระทำเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นใดถิ่นหนึ่งแต่องค์ประกอบของพิธีกรรมทั้งสองประเภทจะเหมือนกันคือ มีความเชื่อเป็นรากฐานการกระทำผู้ประกอบพิธี อุปกรณ์ในพิธี วิธีดำเนินการ และพิธีร่วมพิธี”

สุเมธ เมธาวิทยากุล (2532 : 1-3) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมว่าบรรพบุรุษเป็นผู้ริเริ่มพิธีกรรมต่างๆ ขึ้นมา แล้วถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน มีลักษณะสำคัญคือเป็นเครื่องหมายของกลุ่มชนหนึ่งๆ ซึ่งมีสัญลักษณ์ร่วมกัน และเน้นในเรื่องจิตใจอันเป็นจุดมุ่งหมายใหญ่เพื่อให้เกิดความสบายใจและมีกำลังใจ สาเหตุที่ทำให้เพราะเกิดความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติในการประกอบพิธีกรรม ผู้ประกอบพิธีกรรมมีความเชื่อและหวังว่าสิ่งเหล่านี้จะทำให้สมหวังและช่วยให้ปลอดภัย

จากความกลัวอำนาจลึกลับได้ โครงสร้างของพิธีกรรมแบ่งออกเป็นพิธีกรรมตามปฏิทิน พิธีกรรมหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งชีวิต และพิธีกรรมพิเศษ ซึ่งรวมถึงพิธีกรรมรักษาโรคด้วย

เบญจรัชต์ เมืองไทย (2543 : 60-61) กล่าวว่าพิธีกรรมเป็นการกระทำอันเนื่องมาจากระบบความเชื่อต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนประกอบของศาสนา โดยมีแบบแผนขั้นตอนที่ต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เพราะเชื่อว่าพิธีกรรมจะสามารถตอบสนองความต้องการด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ได้สรุปว่า ประเพณีและพิธีกรรม เป็นกิจกรรมที่ผู้คนในสังคมคิดค้นขึ้นและกระทำสืบต่อกันมาโดยมุ่งหวังผลอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างจากการกระทำ โดยพิธีกรรมมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับความเชื่อและศาสนา นอกจากนี้ พิธีกรรมมีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างน้อย 5 ด้าน คือ อิทธิพลด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง ด้านอารมณ และด้านศิลปวัฒนธรรม ทั้งนี้ พิธีกรรมที่เกิดขึ้นบริเวณพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม มีอิทธิพลด้านอารมณต่อผู้ประกอบพิธีกรรมโดยตรง และเกิดจากแรงศรัทธา ความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งปลูกสร้างที่เป็นตัวแทนของเทพลำดับต่างๆ ซึ่งจะเกิดประเพณีและพิธีกรรมบวงสรวงตามมาอย่างต่อเนื่อง ในรูปแบบต่างๆ ตามลักษณะภูมิประเทศ

องค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ

โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เป็นผลงานทางศิลปธาดูที่ถูกสร้างขึ้นมาเป็นเวลานาน มีประโยชน์ทางการใช้สอย ในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ทั้งประติมากรรมสถาปัตยกรรม จิตรกรรม เมื่อล่วงกาลผ่านไป โบราณสถาน โบราณวัตถุเหล่านี้ กลายเป็นสิ่งทรงคุณค่า เพราะความเป็นของเก่าแก่ที่แสดงออกถึงความงดงามทางศิลปะ สามารถบอกเล่าถึงอารยธรรม และความเป็นไปทางสังคมแห่งยุคสมัยที่ผ่านมาแล้วนานนับร้อยปีได้ ความเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ จึงมีเรื่องที่น่าสนใจในหลายแง่มุม โดยคำว่า “โบราณ” หมายถึง สภาพที่มีมาแล้วช้านานเก่าก่อน “โบราณสถาน” เป็นคำที่มีมานานแล้วตั้งแต่เมื่อครั้งที่มีการจัดทำพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่มแรก พุทธศักราช 2493 ก็ปรากฏคำว่า โบราณสถาน ซึ่งให้ความหมายไว้ว่าหมายถึง “สถานที่ก่อสร้างซึ่งเป็นของโบราณ” (ราชบัณฑิตยสถาน. 2502 : 551) ต่อมามีการชำระพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานเสียใหม่ในปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ คำว่าโบราณสถาน จึงได้เปลี่ยนความหมายไปเป็น “สิ่งทีเคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบสถ์ วิหาร วัง มีอายุเก่ากว่า 100 ปีขึ้นไป และเพิ่มความหมายทางกฎหมายไว้ด้วยว่าหมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลป ประวัติศาสตร์ หรือ โบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย” ความหมายของคำว่าโบราณสถานดังกล่าวยังคงใช้อยู่จนปัจจุบันนี้ตาซึ่งปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน. 2542 : 642)

ราชกิจจานุเบกษา ปี 2504 เล่ม 78 ตอนที่ 66 ได้ให้คำจำกัดความเฉพาะที่ใช้ในบทบัญญัติของกฎหมายที่ปรากฏอยู่ในพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ พุทธศักราช 2477 ได้ให้นิยามคำว่าโบราณสถานไว้ หมายความว่า “อสังหาริมทรัพย์อย่างหนึ่งอย่างใด หรือซากปรักหักพังแห่งอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งอายุหรือลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือความจริงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อันมีอยู่ในสิ่งนั้น เป็นประโยชน์ในทางประวัติศาสตร์

โบราณคดี หรือศิลปกรรม” (ราชกิจจานุเบกษา. 2504 : 980) แต่ในการตราพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 มีการแก้ไขนิยามคำว่าโบราณสถานเสียใหม่ โดยให้หมายความว่า “อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลป ประวัติศาสตร์ หรือ โบราณคดี” และเมื่อปี พุทธศักราช 2535 มีการแก้ไขนิยามคำว่าโบราณสถานอีกครั้ง โดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2535 ซึ่งเป็นความหมายที่ใช้มาจนทุกวันนี้ ได้แก่ “โบราณสถาน” หมายความว่า “อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลป ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย” (ราชกิจจานุเบกษา. 2535 : 12)

1. ความหมายของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 490) ได้ระบุไว้ว่า “โบราณสถาน หมายถึง สิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบสถ์ วิหาร วัง มีอายุกว่า 100 ปีขึ้นไป”

เสถียร วิชัยลักษณ์ และสีบวงศ์ วิชัยลักษณ์ (253 : 2) ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า “โบราณสถาน ตามความหมายในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 มาตรา 4 ระบุว่า โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีและให้หมายรวมถึง ศิลปวัตถุที่ติดตั้งประจำกับอสังหาริมทรัพย์นั้นด้วย”

ปรีชา กาญจนาคม (2525 : 2) ให้ความหมายคำว่า โบราณสถาน หมายถึง สิ่งที่ยึดแน่นอยู่พื้นดินและมีขนาดใหญ่เกินกว่าที่จะเคลื่อนที่ไปได้ เมื่อเวลาที่จะศึกษาหรือหาหลักฐานใดเกี่ยวกับโบราณสถาน จะต้องไปศึกษาที่สถานที่ซึ่งโบราณสถานนั้นตั้งอยู่ นอกจากนี้ โบราณสถานไม่จำเป็นต้องหมายถึงเฉพาะที่เป็นตัวอาคาร หรือสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเสมอไป อาจหมายถึงบริเวณ หรือสถานที่ที่เกี่ยวข้องและมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น การขึ้นทะเบียนสนามหลวงให้เป็นโบราณสถานของกรมศิลปากร

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล (2530 : 2) กล่าวว่า โบราณสถาน หมายถึง บรรดางานสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมที่ชุมชนสมัยต่างๆ ในประวัติศาสตร์ได้สร้างขึ้นมา เพื่อดำรงอยู่ทั้งในภาวะกายภาพ และการดำรงเอกลักษณ์ทางจิตใจตามกรณีแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และความจรรโลงใจที่มีอยู่ขณะนั้น ฉะนั้นโบราณสถานจึงเริ่มตั้งแต่การเป็นอาคารเดี่ยว กลุ่มผังอาคาร ระบบโครงสร้างทางวิศวกรรม จนถึงระดับทั้งเมือง

วิจิตร สันสิริ และคณะ (2524 : 37) ให้ความหมาย คำว่า โบราณสถาน หมายถึง สมบัติของชาติที่บุคคลรุ่นก่อนๆ จะเป็นชนชาติใดก็ได้พยายามก่อสร้างวัตถุต่างๆ ที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายไปได้ เช่น พระปฐมเจดีย์ พระบรมธาตุ พระธาตุ ปราสาท พระปรางค์ และสถาปัตยกรรมต่างๆ

ราชบัณฑิตยสถาน (2540 : 490) ได้ระบุไว้ว่า “โบราณวัตถุ หมายถึง สิ่งของโบราณเคลื่อนที่ได้ เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ศิลจารึก มีอายุเก่ากว่า 100 ปีขึ้นไป นอกจากนี้ คำว่าโบราณวัตถุ ตามความหมายในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มาตรา 4 หมายถึง สิ่งหามทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสิ่งหามทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทาง ศิลปะ ประวัติศาสตร์และโบราณคดี

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา (2504 : 2) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “โบราณสถาน หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ โบราณวัตถุ หมายความว่า สิ่งหามทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลป ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี”

สรุปว่า การแบ่งแยกประเภทของโบราณสถานอาจกระทำได้ 2 วิธี โดยแบ่งแยกจากหลักการที่ใช้ในการพิจารณาซึ่งได้แก่ หลักกรรมสิทธิ์ และหลักการขึ้นทะเบียน หากใช้หลักกรรมสิทธิ์ในการพิจารณาก็จะแบ่งประเภทของโบราณสถานได้เป็น 1) โบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย 2) โบราณสถานที่ไม่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย แต่ถ้าใช้หลักการขึ้นทะเบียนในการพิจารณา โบราณสถานก็จะถูกแบ่งออกเป็นสองประเภทเช่นเดียวกัน คือ (1) โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน (2) โบราณสถานที่มิได้ขึ้นทะเบียน เป็นสิ่งก่อสร้างหรือสถานที่อยู่บนพื้นดิน มีจุดประสงค์และเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อใช้ประโยชน์ในภาวะกายภาพ และการดำรงเอกลักษณ์ทางจิตใจตามกรณีแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และความจรรโลงใจ ซึ่งมีคุณค่าดีเด่นทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ สุนทรียศาสตร์ ชาติวงศ์วิทยา มานุษยวิทยา หรือวิทยากรเทคโนโลยี ตลอดจนการเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า

2. ประเภทของโบราณสถาน และโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ

โบราณสถานโดยทั่วไป หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้นที่มีความเก่าแก่ มีประวัติความเป็นมาที่เป็นประโยชน์ทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี และยังรวมถึงสถานที่หรือเนินดินที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือมีร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์ปรากฏอยู่

อุไรวรรณ ตันติวงศ์ (2528 : 55) ได้ให้แนวคิดในการจัดแบ่งประเภทของโบราณสถานไว้ว่า มีการจัดแบ่งออกตามกรอบความคิดที่นักวิชาการดังนี้

1. โบราณสถานที่พิจารณาในแง่ประโยชน์ใช้สอย การจัดประเภทนี้มุ่งอยู่ที่ประโยชน์และจุดมุ่งหมายที่ตั้งใจสร้างขึ้นมาแต่แรก ซึ่งแยกออกเป็น

1.1 โบราณสถานเนื่องมาจากความเชื่อทางศาสนา ได้แก่ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ สถูป เทวสถาน ปราสาทหิน เป็นต้น

- 1.2 โบราณสถานเนื่องมาจากการปกครอง การสังคม ได้แก่ พระราชวัง ปราสาท อาคารบ้านเรือนถนน คูคลอง และกำแพงเมือง เป็นต้น
- 1.3 สิ่งก่อสร้างที่เป็นอนุสรณ์ ทั้งเพื่อกิจกรรมส่วนตัวและส่วนรวม เช่น เจดีย์ที่บรรจุกระดูกของบุคคลสำคัญ
2. โบราณสถานแบ่งออกตามการบูรณะ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ
- 2.1 โบราณสถานที่ร้างแล้ว ซากโบราณสถาน (Dead Monument) หมายถึง โบราณสถานที่เคยใช้สอยของพระสงฆ์หรือพระมหากษัตริย์แต่ก่อน ในปัจจุบันไม่ได้ใช้ประโยชน์แต่อย่างไรเป็นสถานที่สำหรับศึกษาค้นคว้าจรรโลงใจ เท่านั้น เช่น ปราสาทหินมาย ปราสาทหินพนมรุ้ง เป็นต้น
- 2.2 โบราณสถานที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอยู่ โบราณสถานที่ยังไม่ร้าง (living monument) หมายถึง โบราณสถานที่เคยใช้สอยและรุ่งเรืองในประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี และปัจจุบันยังคงมีประโยชน์ใช้สอยอยู่ เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดเบญจมบพิตร (ปริษา กาญจนาคม. 2525 : 9)
3. โบราณสถาน แบ่งตามประเภทของวัสดุที่ใช้ก่อสร้าง แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ
- 3.1 โบราณสถานที่ก่อสร้างด้วยดิน ได้แก่ เนินดิน กำแพงเมือง คูเมือง หรือถนน
- 3.2 โบราณสถานที่ก่อสร้างด้วยอิฐ ได้แก่ โบสถ์ วิหาร พระปรางค์ เจดีย์
- 3.3 โบราณสถานที่ก่อสร้างด้วยหิน หรือศิลาแลง ได้แก่ ปราสาทหิน ต่างๆ เช่น เทวสถานต่างๆ กำแพงเมือง ป้อมประตูเมือง โบสถ์ เจดีย์ หินที่นิยมใช้ในการก่อสร้าง มักจะเป็นหินทราย และศิลาแลง
- Field (1979 : 3) ได้กล่าวไว้ว่า โบราณวัตถุ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ
1. อนินทรีย์วัตถุ (Inorganic) หมายถึง พวกหินเซรามิก แก้ว ดินเผา อิฐ ลวดลายปูนปั้น และโลหะ
2. อินทรีย์วัตถุ (organic) หมายถึง พวกไม้ กระดูก งา หนังสัตว์ กระดาษ และเอกสารสำคัญ สิ่งทอต่างๆ
3. วัตถุพื้นผิว (Surface) หมายถึง ภาพจิตรกรรมฝาผนัง และภาพที่ ตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบ (mosaics)
- ตัวอย่างโบราณวัตถุที่เป็นอนินทรีย์วัตถุในประเทศไทย ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผา เช่น หม้อ ไห จาน ถ้วย ชาม กระเบื้องปูพื้น กระเบื้องมุงหลังคา เป็นต้น วัตถุเหล่านี้บางอย่างเขียนลวดลายสีสันทัน และทำให้ผิวเรียบมัน ทำให้ทราบถึงขีดความสามารถทางเทคโนโลยีในสมัยนั้นๆว่า มากน้อยเพียงใด เครื่องมือหิน เช่น ขวานหิน พระพุทธรูป เทวรูป ศิลาจารึก เป็นต้น เครื่องแก้ว เช่น ลูกปัด แก้ว จาน ชาม แจกัน พระพุทธรูป เป็นต้น เครื่องโลหะ คือ การนำแร่ธาตุตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไป ผสมกัน เช่น พระพุทธรูป เทวรูป กลองมโหระทึก บาตรพระ กำไล สร้อย ต่างหู มงกุฎ แหวน เป็นต้น

ตัวอย่างโบราณวัตถุที่เป็นอินทรีวัตถุในประเทศ อันได้แก่ ผ้า เช่น ผ้าจีน ผ้าสไบ เสื้อ หมวก เป็นต้นกระดาศ เช่น สมุดข่อย สมุดไทย ใบบอก กระดาศเพลลา หัวโชน เป็นต้น งาช้าง เช่น พระพุทธรูป แหวน เป็นต้น และไม้ เช่น พระพุทธรูป รอยพระพุทธรูป เครื่องไม้ แกะสลัก เป็นต้น ไบลาน เช่น คัมภีร์ทางพุทธศาสนา เป็นต้น

ตัวอย่างโบราณวัตถุที่เป็นวัตถุพื้นผิวในประเทศไทย ได้แก่ ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงขาคกต่างๆ และพุทธประวัติ เป็นต้น และภาพลายรดน้ำจากตู้พระธรรม บานประตู บานหน้าต่าง เป็นต้น และภาพพระบฏที่เขียนลงบนผ้า

ศิลปวัตถุ แบ่งตามแนวคิดของการสร้างสรรค์งานศิลปกรรม ซึ่งประกอบด้วย ศิลปวัตถุที่เป็นงานประติมากรรม งานสถาปัตยกรรม งานจิตรกรรม ทั้งนี้ หากเป็นงานศิลปวัตถุที่เป็นงานปั้นพระพุทธรูป จะเรียกว่า งานปฏิมากรรม (เสถียร วิชัยลักษณ์ และคณะ. 2531 : 5)

3. คุณค่าและความสำคัญของโบราณสถาน และโบราณวัตถุ

โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ มีคุณค่าทั้งด้านจิตใจและด้านกายภาพ โดยคุณค่าทางด้านจิตใจนั้น หมายถึง การที่ผู้คนในชาติพบเห็นสิ่งดังกล่าวแล้วเกิดความสุขใจ ภาคภูมิใจ และเกิดความรักในความเป็นท้องถิ่นและความเป็นชาติ ส่วนคุณค่าด้านกายภาพนั้น หมายถึง คุณค่าเชิงวัตถุที่เมื่อปลุกสร้างหรือนำสิ่งดังกล่าวไปจัดตั้งจัดวางที่ใด ก็จะทำให้สถานที่นั้น เกิดความสวยงาม เกิดความขลัง น่าเลื่อมใส และสร้างทัศนียภาพให้เกิดความสวยงามมากขึ้น

วิจิตร สินสิริ และคณะ (2524 : 38) ได้กล่าวถึงคุณค่าของโบราณสถาน โบราณ วัตถุ และศิลปวัตถุ ไว้ดังนี้

1. โบราณสถาน โบราณ วัตถุ และศิลปวัตถุมีคุณค่าทางวิชาโบราณคดี และประวัติศาสตร์ เช่น การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน การศึกษาเรื่องเศรษฐกิจ กำลังคน
 2. สิ่งดังกล่าวมีคุณค่าทางศาสนา คือเป็นที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา
 3. สิ่งดังกล่าวมีคุณค่าทางการศึกษาทั่วไป เช่น เป็นสถานที่ศึกษาของประชาชน เป็นศูนย์รวมของประชาชน
 4. มีคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม เช่น การออกแบบสิ่งก่อสร้างลวดลายต่างๆ การสืบสานของวัฒนธรรม
 5. มีคุณค่าทางคุณธรรม เช่น เกิดรักพวกพ้อง เกิดความซาบซึ้ง รักชาติ
 6. คุณค่าทางสันตนาการ เช่น การพักผ่อน การท่องเที่ยว การกีฬา
- เป็นต้น

กรมศิลปากร (2527 : 13) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของโบราณสถานและโบราณวัตถุและศิลปวัตถุไว้ ดังนี้คือ

1. ใช้เป็นแหล่งให้ความรู้เรื่องศิลปะ ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของคนสมัยโบราณ
2. ใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยว พักผ่อนหย่อนใจ
3. ช่วยทำให้ประชาชนมีอาชีพ และรายได้เพิ่มขึ้น เนื่องจากผู้มาท่องเที่ยวต้องจับจ่ายใช้สอย

4. ช่วยทำให้เกิดอาชีพของที่ระลึกเลียนแบบของโบราณ โบราณสถาน และเมืองโบราณสำคัญหลายแห่งของไทย รวมทั้งการรื้อฟื้นประเพณีไทยแต่โบราณ คนสมัยเก่านั้น เคยมีประเพณีอะไรบ้าง อย่างเช่น การผลิตสังคโลกจำลอง และการรื้อฟื้นประเพณีลอยกระทงของ จังหวัดสุโขทัย เป็นต้น

5. นำความเจริญ และการพัฒนาหลายๆ ด้านสู่ท้องถิ่น เมื่อรัฐบาล วางแผนพัฒนาโบราณสถานเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวไปเที่ยวชมได้นั้น รัฐบาลต้องลงทุนพัฒนาและ สร้างความเจริญด้านอื่นๆ เช่น ทำถนน ติดตั้งไฟฟ้า น้ำประปาให้แก่ท้องถิ่นที่มีโบราณสถานนั้นตั้งอยู่ สรุปว่า โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในปัจจุบัน ไม่ว่าจะอยู่ในความดูแลของ ศิลปากรหรือมีเจ้าของและผู้ครอบครองอย่างไรก็ตาม สิ่งดังกล่าวย่อมมีบทบาทสำคัญต่อการ ศึกษาวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับ โบราณสถาน โบราณ วัตถุ หรือศิลปวัตถุนั้นๆ ในกรณีนี้ หากพิจารณาความหมายของคำว่า โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุดังกล่าวไปแล้วข้างต้น จะพบว่า พระปรารภที่วัดอรุณราชวราราม ก็ถือเป็นโบราณสถานเนื่องจากพระปรารภที่กล่าวถึงนั้นเป็นสิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ และมีอายุกว่า 100 ปีขึ้นไป นอกจากนี้ พระปรารภดังกล่าวยังถือว่าเป็นศิลปวัตถุในสาขางานสถาปัตยกรรมเพราะ เกิดจากฝีมือสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่มีคุณค่าทางความงามอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ จะเป็นที่น่าสนใจและ ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระปรารภดังกล่าวต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการสืบสานทางวัฒนธรรม

สาระสำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม ความเชื่อประเพณี และพิธีกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และการสืบสาน

การอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมของชาติ ต้องอาศัยความร่วมมือกันของคนในชาติทุกคน ด้วยการ ศึกษา ค้นคว้า และการวิจัยวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งที่มีการรวบรวมไว้แล้ว และยังไม่ได้ศึกษา เพื่อทราบความหมาย และความสำคัญของวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นมรดกของไทย อย่างถ่องแท้ ซึ่งความรู้ดังกล่าวถือเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิต เพื่อให้เห็นคุณค่า ทำให้เกิดการ ยอมรับ และนำไปใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม การส่งเสริมให้ทุกคนเห็นคุณค่า ร่วมกันรักษา เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติและของท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้าใจและมั่นใจแก่ประชาชนในการ ปรับเปลี่ยนและตอบสนองกระแสวัฒนธรรมอื่นๆ อย่างเหมาะสม รมรณรงค์ให้ประชาชนและภาคเอกชน ตระหนักในความสำคัญ ของวัฒนธรรมว่าเป็นเรื่องที่ต้องให้การรับผิดชอบร่วมกันในการส่งเสริม สนับสนุน ประสานงานการบริการความรู้ วิชาการ และทุนทรัพย์สำหรับจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม ส่งเสริมและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมภายในประเทศและระหว่างประเทศ โดยการใช้ศิลปวัฒนธรรมที่เป็น สื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน การสร้างทัศนคติ ความรู้ และความเข้าใจว่าทุกคนมีหน้าที่ เสริมสร้าง พื้นฟู และการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมที่เป็นสมบัติของ ชาติ และมีผลโดยตรงของความเป็นอยู่ของทุกคน และจัดทำระบบเครือข่ายสารสนเทศทางด้าน วัฒนธรรมเพื่อเป็นศูนย์กลางเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงานเพื่อให้ประชาชนเข้าใจ สามารถเลือกสรร

ตัดสินใจ และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตทั้งนี้สื่อมวลชนควรมีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนงานด้านวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้นด้วยการอนุรักษ์ หมายความว่า การดูแล รักษา เพื่อคงคุณค่าไว้และให้หมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์และบูรณะ การสงวนรักษา หมายถึง การดูแล รักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่และป้องกัน มิให้เสียหายต่อไปการปฏิสังขรณ์ หมายถึง การให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซมและปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือน ของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิมและสิ่งที่ทำขึ้นใหม่ (กรมศิลปากร. 2541 : 91)

การอนุรักษ์ คือการใช้ประโยชน์ตามความต้องการที่พอเหมาะและประหยัดเพื่ออนาคตตามหลักการอนุรักษ์วิทยา กาญจนา พันธุ์ชู (2550 : 1) ได้ให้หลักการไว้ดังนี้

หลักการที่ 1 : การใช้อย่างยั่งยืน การใช้อย่างสมเหตุผล หรือใช้อย่างฉลาดเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ไม่ก่อให้เกิดของเสียและมลพิษ

หลักการที่ 2 : การสงวนของหายาก ทรัพยากรกำลังจะสูญสิ้น ควรหลีกเลี่ยงการนำไปใช้และทำนุบำรุง หรือทำให้ทรัพยากรนั้นมีเพิ่มขึ้น

หลักการที่ 3 : การทำนุบำรุงทรัพยากรที่เสื่อมโทรม จากไม่สามารถนำไปใช้ได้จนฟื้นฟูสภาพนำมาใช้ได้

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงแนวคิดถึงวิธีการอนุรักษ์ไว้ว่า มี 8 วิธี

1. การใช้ หมายถึง การใช้หลายรูปแบบ เช่น การบริโภคโดยตรง เห็น ได้ยิน พลังงานต้องใช้แบบยั่งยืน

2. การเก็บกัก หมายถึง การรวบรวมหรือการเก็บกักทรัพยากรที่มีแนวโน้มจะขาดแคลนในบางเวลา หรือคาดว่าจะเกิดวิกฤตการณ์ขึ้น

3. การรักษา/ซ่อมแซม หมายถึง การดำเนินการใดๆ ต่อทรัพยากรที่ขาดไปไม่ทำงานตามพฤติกรรม เสื่อมโทรม เกิดปัญหา สามารถฟื้นคืนสภาพได้ จนสามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้

4. การฟื้นฟู หมายถึง การดำเนินการใดๆ ต่อทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้เป็นปกติ สามารถเอื้อประโยชน์ในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

5. การพัฒนา หมายถึง การทำสิ่งที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้เกิดผลผลิตที่ดีขึ้น

6 การป้องกัน หมายถึง การป้องกันสิ่งที่เกิดขึ้นมิให้ลุกลามมากกว่านี้และป้องกันสิ่งที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น

7. การสงวน หมายถึง การเก็บไว้โดยไม่ให้แตะต้องหรือนำไปใช้ด้วยวิธีการใดก็ตาม

8. การแบ่งเขต หมายถึง ทำการแบ่งเขตหรือการแบ่งกลุ่มประเภทตามคุณสมบัติของทรัพยากร เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เมือง ควบคุมมลพิษ

ความหมายของการอนุรักษ์

คำว่า “การอนุรักษ์” ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

ทวี ทองสว่าง (2523 : 87) ได้ให้ความหมายว่า “การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาสິงที่อยู่รอบ ๆ ตัวเราทั้งทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้คงสภาพไว้ มิให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การสูญเสีย และการทำลายเกิดขึ้น”

นาท ตัณฑวิรุณห์ (2528 : 62) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ประโยชน์ตามความต้องการที่เหมาะสมพอดี และประหยัดไว้เพื่ออนาคต”

นิวัตี เรื่องพานิช (2533 : 74) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์แก่มหาชนมากที่สุด และใช้ให้เป็นเวลานานที่สุด สูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกันด้วยการอนุรักษ์ จึงมิได้หมายถึงการเก็บไว้เฉยๆ แต่ต้องนำทรัพยากรมาใช้ประโยชน์อย่างถูกต้องตามกาลเทศะอีกด้วย

เกษม จันทรแก้ว (2540 : 98) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ว่า การอนุรักษ์หมายถึง การใช้อย่างสมเหตุสมผล เพื่อให้มีใช้ตลอดไป โดยเป็นไปตามหลักการอนุรักษ์ คือ 1) การใช้ หมายถึง การใช้แบบยั่งยืน คือต้องมีการควบคุมการใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดเกิดมลพิษ และของเสียน้อยที่สุด 2) เก็บกัก หมายถึง การที่ต้องเก็บกักทรัพยากรในบางชนิดบางประเภทไว้ใช้ เนื่องจากเกิดการขาดแคลนบางเวลา 3) การซ่อมแซมหรือรักษา หมายถึง การทำให้ทรัพยากรบางชนิดบางประเภทที่เป็นแผลหรือบอบสลาย ให้สามารถมีบทบาทได้อย่างปกติ 4) การป้องกัน หมายถึง การสร้างสิ่งป้องกันทั้งที่ไม่เคยเกิด และป้องกันสิ่งที่เกิดปัญหาขึ้นมาแล้ว 5) การฟื้นฟู หมายถึง การดำเนินการใด ๆ ต่อทรัพยากรที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้น 6) การพัฒนา หมายถึง การดำเนินการใด ๆ ต่อทรัพยากรที่ดีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น

ราชบัณฑิตยสถาน (2522 : 893) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ว่า “หมายถึงการรักษาให้คงเดิม”

ทวี และทัศนีย์ ทองสว่าง (2523 : 67) กล่าวว่า “การอนุรักษ์” หมายถึง การรักษาสິงที่มีอยู่รอบๆ ตัวเรา ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงสภาพไว้มิให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สูญเสีย และการทำลายเกิดขึ้น

สุรพล สุดารา (2523 : 11) ได้ให้ความหมายการอนุรักษ์ว่า หมายถึง การใช้ และการบำรุงรักษาทรัพยากรนั้นๆ อย่างมีหลักเกณฑ์และบังเกิดประสิทธิภาพ รู้จักใช้เมื่อควรใช้ เก็บไว้เมื่อควรเก็บ ฟื้นฟูบูรณะเพื่อให้คงทนถาวร

เกษม สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2529 : 9) กล่าวว่า การอนุรักษ์ เป็นการจัดการของมนุษย์ในการใช้ชีวบริเวณ เพื่อให้ผลประโยชน์ที่ดีที่สุด

เกษม จันทรแก้ว (2530 : 140) ได้ให้ความหมายการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมว่า เป็นการใชทรัพยากรทั้งหลายในโลกนี้อย่างมีเหตุผลและเป็นไปตามหลักอนุรักษ์วิทยา เพื่อจะทำให้สิ่งแวดล้อมอยู่ในลักษณะดี มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพตลอดไป

ศิริพรต ผลสินธุ์ (2531 : 196) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง รู้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดมีการสิ้นเปลืองหรือสูญเสียน้อยที่สุดแต่ได้ประโยชน์และใช้ได้นานที่สุด โดยมีจุดมุ่งหมายที่ส่งเสริมให้เกิดสวัสดิภาพทางสังคม และคงไว้ซึ่งปริมาณคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติ

ประภาพรรณ เส็งวงษ์ (2536 : 12) ได้ให้ความหมาย การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมว่าหมายถึง การใช้สิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด เกิดประโยชน์สูงสุดและป้องกันไม่ให้เกิดมลพิษที่เป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตทั้งหมด

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2540 : 111) ได้ให้ความหมายการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมว่า หมายถึง การใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยความชาญฉลาดและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติให้มากที่สุด และมีระยะเวลาในการใช้งานยาวนานที่สุด

วัฒนธรรมไทย มีความหมายให้เป็นแบบอย่างการดำรงชีวิตที่กลุ่มคนหรือสังคมไทยกำหนดขึ้นและยึดถือร่วมกัน อันประกอบด้วยวัสดุอุปกรณ์ เครื่องใช้ไม้สอย ระเบียบกฎเกณฑ์ แบบแผนวิธีการ ความคิด ความเชื่อ ความหมายและคุณค่าที่คนในกลุ่ม หรือสังคมไทยนั้นร่วมรู้ร่วมรับและร่วมใช้ เพื่อการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะแยกได้จากกลุ่มอื่นนั้น ถ้ากำหนดหมายกลุ่มหรือสังคมได้ ก็บรรยายลักษณะวัฒนธรรมของกลุ่มหรือสังคมนั้นได้

สังคมไทยในสมัยปัจจุบันย่อมแสดงแบบอย่างการดำรงชีวิตของคนไทยให้พิจารณาและบรรยายลักษณะได้ทุกด้าน ทุกเรื่อง ในทุกส่วนของสังคม ไม่ว่าจะเป็นภาษาที่ใช้สื่อสาร ปัจจัย 4 ของชีวิต เครื่องมือเครื่องใช้สำหรับอาชีพการงาน และอุปกรณ์การเล่น การบันเทิง กฎเกณฑ์และวิธีการในการผลิตและการบริโภค แบบแผนของการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวและเครือญาติ การคบหาสมาคมกับเพื่อนฝูงหรือการบริหารปกครอง กับความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และอุดมการณ์ในเรื่องที่กล่าวแล้ว และร่วมทั้งศาสนา ปรัชญาและศิลปะ ซึ่งทั้งหมดนี้คือส่วนประกอบที่เป็นหลักของทุกวัฒนธรรม เป็นการแสดงออกถึงวิถีชีวิตของคนในแต่ละสังคม ที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าความภาคภูมิใจในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไม่ให้สูญหาย และช่วยให้คนในชาติเกิดความร่วมมือร่วมใจในการดูแล รักษาแหล่งศิลปวัฒนธรรม ให้มีชื่อเสียงระดับประเทศ ส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจและพัฒนาสังคมให้มีความเจริญรุ่งเรืองต่อไป การอนุรักษ์ หมายถึง การปกป้อง รักษาไว้ ทำนุบำรุง ถนอมไว้ มิให้สูญหาย คอยดูแลเอาใจใส่มิให้ถูกทำลายและบูรณะซ่อมแซม มีนักวิชาการและหน่วยงานให้ความหมายของการอนุรักษ์วัฒนธรรมไว้ดังนี้

จิราพร แสงศิลป์ (2527 : 89-90) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การตามรักษา ตลอดจนการป้องกัน บำรุงดูแลรักษาและรวมถึงการอนุรักษ์สิ่งที่เคยมีอยู่ก่อนหน้านั้นโดยคำนึงถึงคุณค่าและความมุ่งหมายของการใช้ประโยชน์ด้วย การอนุรักษ์ไม่ได้หมายความว่าต้องรักษาทุกสิ่งทุกอย่างไว้ในสภาพเดิม แต่เป็นการควบคุมการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปอย่างถูกต้อง และมีระเบียบ ในการอนุรักษ์จะต้องกำหนดนโยบายและเป้าหมายเสียก่อนว่าอะไรคือสิ่งที่ต้องการอนุรักษ์และจะอนุรักษ์ไว้เพื่ออะไร

สุวิษญ์ รัตภูมิ (2530 : 1-5) กล่าวว่า การอนุรักษ์ คือ การดูแล รักษาเพื่อให้เกิดคุณค่าไว้และให้มีความรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์และการบูรณะด้วย

วิจิต ลินสิริ (2530 : 37) กล่าวว่า การอนุรักษ์เป็นเรื่องของความเข้าใจในการบำรุงรักษาสิ่งที่มีคุณค่ามีความสำคัญไม่ให้สูญสลายไปตามอายุไขของสิ่งนั้น หรือถูกทำลาย โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ การอนุรักษ์เป็นการเก็บรักษาสมบัติของชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ให้คงประโยชน์นานที่สุดและสูญเสียน้อยที่สุด

อุดม สกกุลพานิชย์ (2533 : 43) กล่าวว่า “การอนุรักษ์ หมายถึงการใช้และการจัดการทรัพยากรทั้งที่เป็นธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นอย่างฉลาด ตลอดจนมีการวางแผนอย่างรอบครอบสำหรับทรัพยากรเหล่านั้น เพื่อบรรลุความต้องการในอนาคตของตนเอง”

สุธีรา เผ่าโกศลสถิต (2537 : 11) กล่าวว่า “การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมที่หาได้ยากหรือกำลังจะสูญหายไป และไม่สามารถคลี่คลายพัฒนาได้อีก เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังในการที่จะติดตาม ศึกษา ค้นคว้า ทหารองรอยตามวัฒนธรรมในอดีต”

ทวิวงศ์ ศรีบุรี (2539 : เว็บไซต์) ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย

1. กฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ (Nature Conservation Act) กฎหมายและข้อบังคับประเภทนี้ประกอบด้วย พ.ร.บ. คุ่มครองและรักษาสัตว์ป่า พุทธศักราช 2535, พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 และ พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่ง พ.ร.บ. ทั้ง 3 ฉบับนี้ พื้นที่ครอบคลุมทั้งส่วนพื้นดินและพื้นน้ำ โดยเฉพาะ พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาตินี้ได้ให้ความหมายว่า ส่วนพื้นที่ ในที่นี้รวมถึงส่วนพื้นน้ำในเขตอุทยานแห่งชาติด้วยให้กรมป่าไม้เป็นหน่วยงานที่ใช้กฎหมายฉบับนี้

2. กฎหมายว่าด้วยการสำรวจและใช้ประโยชน์ทรัพยากร (Natural Resources Exploitation Act) กฎหมายประเภทนี้มีหลายฉบับ เช่น พ.ร.บ. ป่าไม้ ปี 2484 เป็นกฎหมายที่ให้อำนาจเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ในการคุ้มครองและจัดการป่าไม้ของประเทศไทย พ.ร.บ. ประมง ปี 2490 เป็นกฎหมายที่ควบคุมและจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรประมง กรมประมง เป็นผู้ใช้กฎหมายฉบับนี้ พ.ร.บ.แร่ ปี 2510 เป็นกฎหมายที่ให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่ของกรมทรัพยากรธรณีอนุญาตการทำเหมืองรวมทั้งควบคุมการผลิตและการจำหน่ายแร่ พ.ร.บ.ปิโตรเลียม ปี 2511 เป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดการสำรวจและผลิตน้ำมันและแก๊ส ซึ่งการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย เป็นผู้ใช้กฎหมายฉบับนี้และ พ.ร.บ.การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยปี 2522 เป็นกฎหมายที่ให้อำนาจแก่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในการสำรวจ วางแผน และพัฒนาการท่องเที่ยว

3. กฎหมายว่าด้วยการป้องกันสิ่งแวดล้อม (Environmental Protection Act) กฎหมายว่าด้วยการป้องกันสิ่งแวดล้อมได้แก่ พ.ร.บ. ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ปี 2535 เป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับการควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยรวมทั้งการควบคุมผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากโครงการพัฒนาต่างๆ พ.ร.บ. ดังกล่าวมี 3 หน่วยงาน คือ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ และสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม เป็นหน่วยงานรับผิดชอบและดำเนินการตามกฎหมาย

4. กฎหมายว่าด้วยการใช้ประโยชน์ดินและน้ำ กฎหมายที่เกี่ยวกับที่ดินในประเทศไทยนั้นมีความสลับซับซ้อน แต่เมื่อพิจารณาถึงตัวบทกฎหมายที่อยู่ในกลุ่มนี้แล้ว ประกอบด้วย 2 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ กฎหมายการถือครองที่ดิน และกฎหมายการวางแผนการใช้

ประโยชน์ที่ดิน สำหรับกฎหมายที่ว่าด้วยการถือครองที่ดินประกอบด้วยกฎหมายว่าด้วยกฎหมายที่ดินของประเทศไทย ปี 2497 และกฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิการถือครองที่ดินซึ่งอยู่ภายใต้กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายอื่นๆ ที่สำคัญได้แก่ พ.ร.บ.จัดที่ดินเพื่อการครองชีพ ปี 2521 และ พ.ร.บ. ปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม ปี 2518 สำหรับกฎหมายในกลุ่มของการวางแผนการใช้ที่ดินนั้นประกอบด้วย พ.ร.บ.ผังเมือง ปี 2535 พ.ร.บ.จัดประเภทการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร ปี 2457 พ.ร.บ.พัฒนาที่ดิน ปี 2526 กฎหมายดังกล่าวนี้จะเป็นกรอบในการวางแผน การใช้ที่ดินทั้งในเมืองและชนบท และผนวกกับกฎหมายการแบ่งเขตที่ดิน ซึ่งเป็นกฎหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบันทั้งเก่าและใหม่ เช่น พ.ร.บ.ควบคุมการก่อสร้างอาคาร ปี 2522

วิชัย ภูโยธิน และคณะ (2554 : 54) ได้กล่าวไว้ว่า การอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ต้องอาศัยความร่วมมือกันของคนไทยทุกคน มีวิธีการ ดังนี้

1. ศึกษา ค้นคว้า และการวิจัยวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งที่มีการรวบรวมไว้แล้วและยังไม่ได้ศึกษา เพื่อทราบความหมาย และความสำคัญของวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นมรดกของไทยอย่างถ่องแท้ ซึ่งความรู้ดังกล่าวถือเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิต เพื่อให้เห็นคุณค่า ทำให้เกิดการยอมรับ และนำไปใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม ต่อไป
2. ส่งเสริมให้ทุกคนเห็นคุณค่า ร่วมกันรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติและของท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้าใจและมั่นใจแก่ประชาชนในการปรับเปลี่ยนและตอบสนองกระแสวัฒนธรรมอื่นๆ อย่างเหมาะสม
3. รณรงค์ให้ประชาชนและภาคเอกชน ตระหนักในความสำคัญ ของวัฒนธรรมว่าเป็นเรื่องที่ต้องให้การรับผิดชอบร่วมกันในการส่งเสริมสนับสนุน ประสานงาน การบริการความรู้ วิชาการ และทุนทรัพย์สำหรับจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม
4. ส่งเสริมและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมภายในประเทศและระหว่างประเทศ โดยการใช้ศิลปะวัฒนธรรมที่เป็นสื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน
5. สร้างทัศนคติ ความรู้ และความเข้าใจว่าทุกคนมีหน้าที่เสริมสร้าง พัฒนา และการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมที่เป็นสมบัติของชาติ และมีผลโดยตรงของความเป็นอยู่ของทุกคน
6. จัดทำระบบเครือข่ายสารสนเทศทางด้านวัฒนธรรมเพื่อเป็นศูนย์กลาง เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงานเพื่อให้ประชาชนเข้าใจ สามารถเลือกสรร ตัดสินใจ และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตทั้งนี้สื่อมวลชนควรมีบทบาทในการส่งเสริม และสนับสนุนงานด้านวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้นด้วย

พระธรรมปิฎก (2537 : 28 - 30) ได้ให้ความหมายว่า สืบสาน โดยคำว่าสืบ ในความหมายหนึ่งหมายถึง สืบสาว คือย้อนลงไปในการเป็นมาเพื่อหาเหตุปัจจัยในอดีตและการย้อนลงไปหาที่เรียกว่าสืบสาวนั้นมี 2 ด้าน ด้านหนึ่ง คือสืบสาวในเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อหาความเป็นมาในอดีตว่า วัฒนธรรมนี้เกิดสืบเนื่องมาจากอะไร ต้นตออยู่ที่ไหน และสืบต่อกันมาอย่างไร ทุกอย่างที่มีอยู่ มีความเป็นมาที่สืบสาวไปในอดีตได้ ถ้าชนชาติใดมีปัญญา มีความรู้เข้าใจเกี่ยวกับรากฐานที่มาในประวัติศาสตร์แห่งวัฒนธรรมของตน ชาตินั้นก็มีทางที่จะทำให้วัฒนธรรมของตนเจริญงอกงามได้ แต่ในบางสังคม คนมีความมึนตึ๋ม ไม่รู้จักสืบสาวหาความเป็นมาแห่งวัฒนธรรมของตนในอดีต

วัฒนธรรมของเราแม้ไม่ทั้งหมด แต่ส่วนมากที่เดียวได้สืบทอดมาจากพระพุทธศาสนา พุทธกรรมและแบบแผนอันเนื่องมาจากพระพุทธศาสนา ได้เป็นที่มาแหล่งสำคัญของวัฒนธรรมของสังคมไทยปัจจุบันเชิงประวัติศาสตร์ สืบสาวอีกด้านหนึ่ง คือในด้านเนื้อหาสาระว่าเนื้อหาสาระของวัฒนธรรมไทย คืออะไร มาจากไหน ในด้านนี้ก็เช่นเดียวกัน และสืบในอีกความหมายหนึ่ง คือ สืบทอด สืบสาวนั้นโยงย้อนกลับไปข้างหลัง แต่สืบทอดนั้น สืบต่อไปข้างหน้าจากปัจจุบันสู่นาคต เมื่อเราสืบสาวได้ดีแล้วเราก็เห็นทางจะสืบทอดได้ดีด้วย สาธ คือ การจัดสรรปรุงแต่งวัฒนธรรมที่สืบมาจากเดิมให้มีรูปแบบเป็นต้น ที่สอดคล้องกับยุคสมัยในสภาพปัจจุบันให้เป็นประโยชน์แก่คนที่ดำเนินชีวิตอยู่ การสาธทำให้สิ่งที่สืบมาเกิดผลเป็นประโยชน์และมีชีวิตชีวาเพราะฉะนั้นเราจึงต้องมีการสาธวัฒนธรรมด้วยไม่ใช่สืบอย่างเดียว

วิธีการอนุรักษ์วัฒนธรรม

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (2541 : 17) ได้กล่าวถึงวิธีอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรมไว้ดังนี้

เร่งรัดและกระตุ้นให้หน่วยงานของรัฐและประชาชนเอาใจใส่ ควบคุม ดูแล และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปวัฒนธรรมอย่างถูกต้องและเหมาะสม แก้ไขปรับปรุงกฎหมายให้เหมาะสมและได้ผลในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง ป้องกันมิให้การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เป็นไปในทางที่จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม วัฒนธรรม

เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจให้แก่บุคลากรในท้องถิ่น เพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันในการคุ้มครองและรักษาสภาพแวดล้อมที่ดีให้แก่แหล่งศิลปวัฒนธรรม

ส่งเสริมให้มีการอบรมและสร้างสามัญสำนึกให้ประชาชนเกิดความรู้สึกรักหวงแหนและเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งศิลปวัฒนธรรม

พัฒนาวิธีการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้านเศรษฐกิจและสังคมตามแผนพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2543 : 40) ได้ให้ความหมายการอนุรักษ์ วัฒนธรรมเอาไว้ว่า เป็นการดูแลรักษาวัฒนธรรมให้คงอยู่ในเชิงปฏิบัติการ โดยการทำให้วัฒนธรรมให้เป็นวิถีชีวิตของผู้คนในทุกยุคทุกสมัย นอกจากนี้ ยังช่วยพิทักษ์รักษา และดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมทั้งนามธรรมและรูปธรรม ก่อให้เกิดความรัก ความหวงแหน ความเข้าใจ และความภาคภูมิใจในความเป็นชาติ แต่อย่างไรก็ตามยังมีผู้คนอีกจำนวนมาก ที่คิดว่าของเก่าหรือวัฒนธรรมในอดีตล้ำสมัยและใช้การไม่ได้ก็ไม่สอนและสืบทอดกันต่อ แม้หลายสิ่งหลายอย่างจะใช้การไม่ได้ในปัจจุบันแต่วัฒนธรรมก็เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเราก็ควรต้องรู้แม้บางคนจะบอกว่าอยู่ได้โดยไม่ต้องรู้อดีต แต่เป็นความเข้าใจชีวิตแบบครึ่งๆ กลางๆ ซึ่งไม่เป็นประโยชน์ต่อตัวเองและสังคม

คณะอนุกรรมการและประสานงานอนุรักษ์มรดกไทย (2244 : 45) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การตามรักษา โดยการรักษาที่รับช่วงกันมาตามลำดับ นับตั้งแต่แรกในอดีตถึงผู้รับผิดชอบในปัจจุบัน และจะส่งผลให้อนุชนรุ่นหลังได้รับช่วงต่อไป สรุปได้ว่า การอนุรักษ์วัฒนธรรมหมายถึง การรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมที่กำลังจะสูญหายไปให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้าหาร่องรอยความเจริญในอดีต วิธีอนุรักษ์วัฒนธรรมวัฒนธรรมเป็นมรดกที่สำคัญยิ่งของชาติบ้านเมือง จึงเป็นเรื่องที่คนไทยทุกคนและองค์กรต่างๆ ต้องร่วมกันปกป้องรักษาไว้

กรมศิลปากร (2544 : 165-166) กล่าวถึงวิธีการอนุรักษ์วัฒนธรรมดังนี้

การส่งเสริมและสนับสนุน (Promotion) คือการปรับปรุงเครื่องอำนวยความสะดวกทางวัฒนธรรม การดำเนินการให้มีการร่วมมือในการดำเนินการอย่างกว้างขวาง การส่งเสริมกิจกรรมทางวัฒนธรรมทุกประเภท การส่งเสริมวัฒนธรรมอันเป็นส่วนรวมของชาติ (งานประเพณีและเทศกาล ฯลฯ) การอุปถัมภ์ศิลปินและการทำให้ผลงานหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมมีคนรู้จักแพร่หลาย

การทำนุบำรุง (Preservation) คือการปกป้องและสงวนรักษานุสาวรีย์และแหล่งประวัติศาสตร์ การจัดตั้งและการบำรุงรักษาหอสมุด หอศิลป์ พิพิธภัณฑ์และสถานที่รวบรวมศิลปวัฒนธรรมต่างๆ เพื่อการสงวนรักษาและการบันทึกหลักฐานทางศิลปวัฒนธรรมที่กำลังจะสูญหาย การสงวนรักษาผลงานและการแสดงของศิลปินที่มีชื่อเสียง เช่น นักร้อง นักแสดง และนักดนตรี เป็นต้น

การแพร่กระจาย (Diffusion) คือการแบ่งและจัดสรรเนื้อที่ในหนังสือพิมพ์และวารสาร สำหรับผลงานทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า การแบ่งการจัดสรรเวลาของรายการวิทยุและโทรทัศน์สำหรับเรื่องวัฒนธรรม การจัดพิมพ์หนังสือออกเผยแพร่ การนำเรื่องวัฒนธรรมเข้าสู่หลักสูตรและวิชาเรียนในสถานศึกษา การจัดนิทรรศการ การจัดให้มีการแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมในสิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น ภาพผนังและการออกแบบที่เป็นวัฒนธรรม

การเสริมสร้างความเข้าใจและความซาบซึ้ง (Satisfaction) คือการเพิ่มความสามารถในการอ่านหนังสือของประชาชน การลดจำนวนผู้ไม่รู้หนังสือ การส่งเสริมการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้น จัดให้มีวิชาศิลปะแขนงต่างๆ ในโรงเรียนการสอนวิชาศิลปะทางโทรทัศน์ สนับสนุนการมีห้องหนังสือในครัวเรือน เพิ่มจำนวนผู้ยืมหนังสือโดยการจัดห้องสมุดสาขาหรือห้องสมุดเคลื่อนที่ ส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การปรับปรุงการท่องเที่ยวและกิจการโรงแรมสำหรับผู้มีรายได้น้อย

การเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยทางวัฒนธรรม (Empowerment) คือการกระจายอำนาจและการตัดสินใจในเรื่องวัฒนธรรมให้ภูมิภาคและท้องถิ่นตามความเหมาะสม การจัดตั้งองค์กรระดับภูมิภาคและท้องถิ่น พร้อมด้วยทรัพยากรสำหรับการพัฒนาวัฒนธรรม มีกิจกรรมส่งเสริมและช่วยเหลือหน่วยงานอาสาสมัครระดับภูมิภาคและท้องถิ่น ช่วยเหลือให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมเห็นและร่วมมือในกิจกรรมวัฒนธรรม

การเสริมสร้างความเป็นประชาธิปไตยทางวัฒนธรรม (Social Justice) คือการรวบรวมและจัดพิมพ์และเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการทางกิจกรรมวัฒนธรรมของประชาชน การกำจัดช่องว่างและความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้โอกาสชนกลุ่มน้อยมีส่วนร่วมเห็นและร่วมมือในกิจกรรมวัฒนธรรม และการช่วยเหลืองานวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย การจัดการศึกษาเพื่อวัฒนธรรม (Education) คือการเพิ่มเนื้อหาสาระทางวัฒนธรรมในหลักสูตร จัดสรรอุปกรณ์และเครื่องอำนวยความสะดวกให้เพียงพอสำหรับการศึกษาและการฝึกอบรมทางศิลปะและวัฒนธรรม ส่งเสริมกิจกรรมศิลปะของเยาวชน

การเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ (National Identity) คือการจัดกิจกรรมหรือการดำเนินการให้ประชาชนมีสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ มีความรู้ความเข้าใจในสัญลักษณ์ที่ดีเด่นของหมู่คณะและสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ให้ทุกคนรู้จักคุณค่าของวัฒนธรรมแห่งชาติ

ประเพณีปฏิบัติอย่างถูกต้องตรงกันในสิ่งอันมีคุณค่าและเป็นลักษณะเด่นของหมู่คณะและประเทศชาติการดำรงไว้ซึ่งคุณภาพและมาตรฐานของวัฒนธรรม (Quality) คือการจัดกิจกรรมหรือดำเนินการให้ประชาชนรักษาไว้ซึ่งคุณภาพ และมาตรฐานของความดีงามทางวัฒนธรรมด้วยการจัดประกวดการแข่งขันและวิธีการอื่นๆ รวมทั้งการป้องกันสิ่งเลวร้ายไม่ให้เข้ามาบ่อนทำลายความดีงามเหล่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้วัฒนธรรมนั้นดำรงอยู่เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

การเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชาติ (Internation Relations) คือการจัดกิจกรรมหรือดำเนินการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับนานาชาติประเทศส่งเสริมการศึกษาภาษาต่างประเทศและวรรณกรรมต่างชาติ รวมทั้งศึกษาภาษาไทยและวรรณกรรมของชนเผ่าไทยในประเทศต่างๆ แลกเปลี่ยนกิจกรรมและบุคลากรทางวัฒนธรรม สนับสนุนให้มีการศึกษาวัฒนธรรมของชาติอื่นเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาติ

การสร้างสรรค์ (Creation) กล่าวคือ วัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้าและเรียกว่ามีการพัฒนานั้น จะต้องมีการสร้างสรรค์ การคิดค้น และการพัฒนาวัฒนธรรมเก่าๆ ให้เกิดประโยชน์และเหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน และอนาคตอย่างต่อเนื่อง อาทิ มีการสร้างสรรค์งานใหม่ทางศิลปะ การคิดค้นวิจัยเรื่องราวต่างๆของวัฒนธรรม มีการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ใหม่ๆ และการพัฒนาของที่เคยใช้อยู่แต่เดิมให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

การปรับปรุงวัฒนธรรมไทยในชีวิตประจำวัน (Daily Life) คือการปรับปรุงวิถีชีวิตประจำวัน เช่น อาหาร เสื้อผ้า สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม เครื่องอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภค รวมทั้งการบริการอนามัย การเพิ่มพูนสิ่งดีงาม สิ่งบันเทิงในชีวิตประจำวันให้แก่ประชาชน การจัดระบบงานและสิ่งแวดล้อมในสำนักงาน โรงแรมและสถานที่ประกอบการต่างๆ ให้เรียบร้อยสวยงามมีความเพียงพอทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ

สรุปว่า วัฒนธรรมที่พัฒนาได้หลายวิธีไม่มีข้อกำหนดตายตัวโดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น สภาพเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษาของประชาชนในท้องถิ่น สิ่งสำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมคือรัฐบาลควรให้การสนับสนุนทางด้านปัจจัยและนโยบายเพื่อให้ประชาชนแต่ละท้องถิ่นดำเนินการอนุรักษ์วัฒนธรรมตามความเหมาะสมและดำรงอยู่ต่อไป

ประโยชน์ของการอนุรักษ์วัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ดีงามที่ต้องบำรุงรักษาไว้คู่กับสังคมไทย เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของชาติบ้านเมืองซึ่งมีผู้กล่าวถึงประโยชน์ของการอนุรักษ์วัฒนธรรมไว้ดังนี้

ณรงค์ เส็งประชา (2537 : 10) ได้กล่าวถึงประโยชน์ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมไว้ดังนี้คือ 1) เป็นการสร้างความเจริญให้แก่สังคม เพราะเมื่อวัฒนธรรมได้พัฒนาขึ้นได้ วัฒนธรรมที่ดีสังคมก็จะพัฒนาขึ้น 2) ช่วยรักษาเอกลักษณ์ของวัฒนธรรม หรือเอกลักษณ์ของชาติเอาไว้ เช่น สยามเมืองยิ้ม เป็นต้น 3) ช่วยให้วัฒนธรรมมีการสืบสานไม่สูญหายและพัฒนาขึ้นโดยลำดับ 4) ช่วยแก้ปัญหาอันเกิดจากวัฒนธรรม และช่วยสนองความต้องการของสังคม

สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (2541 : 17-18) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมดังนี้คือ 1) ช่วยเสริมคุณค่าและความสำคัญของแหล่งศิลปกรรม ซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้เด่นชัดขึ้นช่วยให้เกิดความภาคภูมิใจในอารยธรรม

อันเก่าแก่ของชาติ 2) ช่วยให้เกิดความสามัคคีร่วมมือร่วมใจดูแล ปกป้องและรักษาแหล่งศิลปกรรมอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ต่อไป 3) ช่วยเสริมสร้างชื่อเสียงทางด้านศิลปวัฒนธรรมให้แก่ประเทศไทย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 82-83) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการอนุรักษ์วัฒนธรรม สรุปได้ว่า การอนุรักษ์วัฒนธรรม เป็นกิจกรรมที่ช่วยปกป้องและรักษาแหล่งมรดกของประเทศไม่ให้สูญหาย ทั้งนี้ ปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์ คือ การใช้กระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมเป็นปัจจัยเบื้องต้นของการอนุรักษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการเรียนรู้สำหรับเยาวชนและคนในท้องถิ่นในการเรียนรู้คุณค่าของวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัตถุและที่ไม่ใช่วัตถุ กระบวนการเรียนรู้ที่เป็นรากฐานของการอนุรักษ์ที่นำไปสู่ประโยชน์ในลำดับต่อไป มีจุดเน้นดังนี้

- 1) การเรียนรู้วัฒนธรรมจะต้องทำให้เกิดจากการสัมผัสจนหยั่งรากลึกถึงจิตใจของผู้เรียน ซึ่งผู้เกี่ยวข้องควรจัดกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวในทุกระดับการศึกษา และ 2) ทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจถึงความหมาย และเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมทั้งจากวิธีการเขียน การบอก การสอน การอภิปรายรวมทั้งกระตุ้นให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ ซึ่งจะช่วยให้เกิดสติปัญญาและการได้ฝึกปฏิบัติทำจริงในกิจกรรมนั้น

สามารถ จันท์สุรย์ (2533 : 60) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการอนุรักษ์วัฒนธรรมโดยผ่านการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า ชาวบ้านได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้อันเป็นประสบการณ์ เพื่อการดำรงชีพมา โดยตลอด และยอมถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งมิได้ขาดด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อถือผีต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษถึงลูกหลานในปัจจุบัน ซึ่งจำแนกได้ คือ

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่นเกม การลองทำตามตัวอย่าง การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้ เป็นการเสริมสร้างนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งควรทำและไม่ควรทำ

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มาพอสมควรแล้วและเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดจึงทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีการบอกเล่า หรือบอกเล่าโดยวิธีสู่ขวัญพิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น พิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่น จะมีขั้นตอนการสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาวอยู่ทุกครั้ง รวมทั้งลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด นอกจากนี้ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจะออกมาในรูปของการบันเทิงที่มีการสอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหา หรือคำร้อง เช่น คำร้อง สะล้อ ซอ ซึง ของภาคเหนือ

สรุปว่า จากความหมายของคำว่า “อนุรักษ์” ที่นักวิชาการชาวต่างประเทศ และชาวไทยได้ให้ความหมายข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ คือ การดูแล รักษาสมบัติของชาติให้มีสภาพมั่นคง แข็งแรง ไม่ให้ชำรุด พุพังไปตามสภาพธรรมชาติ โดยพยายามรักษาโครงสร้างเดิมให้มีสภาพคงเดิมมากที่สุด และการอนุรักษ์ที่ดีต้องดำเนินไปโดยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสังคม คือมีทั้งการรักษาคุณค่าเดิมของสิ่งนั้นๆ พร้อมทั้งมีการพัฒนาควบคู่กันไปด้วย การอนุรักษ์ไม่ได้

เป็นเพียงการเก็บรักษาของเก่าเข้าพิพิธภัณฑ์เท่านั้น หากต้องศึกษาค้นคว้าและนำคุณค่าที่ได้ เผยแพร่ กลับไปสู่สังคมอย่างกว้างขวางอีกครั้ง เป็นการยกระดับสังคมให้หันมาสนใจใน “มรดกศิลปะและวัฒนธรรม” ดังนั้น การอนุรักษ์ที่ดีจึงมีหลักสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

1. เพื่อรักษาสภาพศิลปกรรมให้พ้นจากการเสื่อมสลายโดยธรรมชาติและกาลเวลา
2. เพื่อพัฒนามรดกศิลปกรรมให้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมปัจจุบันให้ได้

การอนุรักษ์มีหลักเกณฑ์โดยย่อว่า ต้อง ศึกษาโครงสร้าง ชนิด และ ส่วนประกอบของวัตถุ หาสาเหตุที่ก่อให้เกิดการชำรุด กำจัดสิ่ง ที่ก่อให้เกิดความชำรุดเสียหาย โดยไม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับศิลปะโบราณวัตถุ นั้น ๆ อาจกำจัดโดยวิธีกล คือการขัดหรือเช็ดถู และวิธีเคมีโดยใช้สารเคมีเข้าช่วย หาวิธีการรักษาโบราณวัตถุ นั้น ๆ ด้วยวิธีที่เหมาะสมโดยทำให้แข็งแรง ขึ้นด้วยสารเคมี ซ่อมในกรณีที่น่าจำเป็น เพื่อให้ศิลปะโบราณวัตถุ นั้นอยู่ในสภาพคงทนต่อไปได้ การ เก็บรักษาและการจัดแสดงเป็นส่วนสำคัญที่จะรองรับศิลปโบราณวัตถุที่ได้รับการสงวนรักษาไว้ในขั้น สุดท้าย

2. แนวคิดเกี่ยวกับการสืบสานทางวัฒนธรรม

เมื่อเข้าใจความหมายของสุนทรียภาพ อันหมายถึงภาพแห่งความงามแล้ว ก็ต้อง พิจารณาเรื่องงานวิจิตรศิลปการ หรือ Fine Arts ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รวบรวมบรรดาวิชาว่าด้วยสุนทรียภาพเข้าเป็นกระบวนการและองค์กรเดียวกัน เรียกว่า “ศิลปการ” หรือองค์กรที่ทำหน้าที่เดียวกับช่างศิลป์หรือช่างสิบหมู่และหลวงวิจิตรวาทการ อธิบดีกรมศิลปการ ได้รวมเอาบรรดาองค์กรที่เกี่ยวกับความงามทั้งหลายเข้าด้วยกัน คือ

- 2.1 การช่างสิบหมู่ (ช่างศิลป์)
- 2.2 การดนตรีนาฏศิลป์
- 2.3 การวรรณคดี

ในกระบวนการช่างศิลป์ เดิมเรารู้กันเพียงเรื่องช่างสิบหมู่กระบวนการเรียนการสอน การถ่ายทอด ก็ไม่มีทฤษฎีและแนวปฏิบัติแต่อย่างใด การถ่ายทอดจากครูไปหาศิษย์ก็ใช้วิธีการทำงาน เป็นหลัก แล้วค่อยๆ แก้ไขปรับปรุงจนเกิดความชำนาญ แล้วจึงแยกออกไปประกอบอาชีพ จนเมื่อ ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี มาเป็นผู้เชี่ยวชาญประจำกรมศิลปการเพื่อพัฒนาศิลปะสมัยใหม่ อธิบดีกรม ศิลปการ (ศาสตราจารย์พระยาอนุমানราชชน ผู้อำนวยการมหาวิทยาลัยศิลปการท่านแรก) ก็ไม่ เข้าใจในความหมายเกี่ยวกับระบบศิลปะและกระบวนการดำเนินงาน ต้องขอให้ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี เขียนเป็นภาษาอังกฤษ และท่านได้แปลและจัดพิมพ์ในนิตยสารศิลปการของกรมศิลปการ เพื่อให้ข้าราชการ ครูบาอาจารย์ และนักศึกษาทั่วประเทศได้อ่าน ทำให้เกิดตำรา “ศิลปะสงเคราะห์” เป็นครั้งแรกในประเทศ (นิคม มุสิกคามะ. 2552 : 50-52)

ในสมัยโบราณเมื่อระบบการศึกษายังไม่ได้จัดการตามแบบมาตรฐานยุโรป ยังไม่มีการจำแนกวิชาซึ่งพอออกเป็นการเฉพาะการสืบสานช่างก่อสร้างเป็นงานที่สัมพันธ์กับงานช่างศิลป์ทั่วไป เรียกว่า นายช่างศิลป์ จัดลำดับฐานะออกเป็น นายช่างตรี นายช่างโท และนายช่างเอก โดยนายช่างแต่ละคนจะมีความชำนาญในงานศิลปะทุกรูปแบบไม่ว่างานเขียน งานแกะสลัก งานปั้น

งานหล่อ และงานก่อสร้างกับงานช่างไม้ ฯลฯ นายช่างแต่ละคนจะทำหน้าที่เป็นวิศวกรการก่อสร้างไปในตัวด้วย จนกระทั่งเมื่อมีการจัดหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์ขึ้น งานการออกแบบอาคารจึงแบ่งเป็นสาขาวิชาชีพเฉพาะ เช่น

1. งานออกแบบก่อสร้างเป็นหน้าที่ของสถาปนิก
2. ความแข็งแรงของสัมภาระ ไฟฟ้า ประปา ฐานรากและโครงสร้างเป็นหน้าที่ของวิศวกร

3. งานตกแต่งเครื่องประดับภายในและภายนอกเป็นหน้าที่ของมัณฑนากร

5. สวนและสภาพแวดล้อมเป็นหน้าที่ของภูมิสถาปนิก

ส่วนนายช่างศิลปะกลายเป็นช่างเขียนดวงตราไปรษณียากร ผูกลายเครื่องประดับ เขียนตำราวิชาการ บทบาทของนายช่างศิลป์ ตรี โท เอก ซึ่งทำงานสืบทอดร่วมกันมาแต่โบราณ ถ่ายทอดเป็นศิษย์เป็นครู เป็นพ่อเป็นลูกมานั้นถูกยกเลิก ช่างแต่ละสาขารับผิดชอบกันตามบทบาท และหน้าที่ของแต่ละตำแหน่ง (กรมศิลปากร. 2538 : 11 - 12)

ช่างตกแต่ง หรือช่างสิบหมู่ เป็นส่วนสำคัญที่สุดที่แสดงเอกลักษณ์ของชาติชัดเจน งานตกแต่งเหล่านี้มีทั้งภายในและภายนอก งานการช่างศิลป์ไทยได้สะท้อนเทคนิคและเอกลักษณ์เฉพาะตัวสะท้อนประเพณี สังคม ฝีมือที่สืบทอดกันมาช้านาน แต่ละยุคแต่ละสมัยที่สร้างรูปแบบนิยมของรุ่นนั้นๆ ไว้เป็นการเฉพาะการสืบสานช่างเป็นงานที่สัมพันธ์ งานช่างแต่ละคนจะมีความชำนาญในงานศิลปะทุกรูปแบบ ทั้งงานเขียน งานแกะสลัก ฯลฯ ซึ่งทำงานสืบทอดร่วมกันมาแต่โบราณถ่ายทอดเป็นศิษย์เป็นครู (กรมศิลปากร. 2538 : 11)

1. ความหมายของการสืบสานทางวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534 : 6-9) ให้ความหมายการสืบสานว่าหมายถึงการที่คนรุ่นหนึ่งสร้างสรรค์ ส่งเสริม และถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความสามารถ ตลอดจนผลิตผลจากความรู้ ความคิด ความสามารถนั้นๆ ต่อไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งเพื่อความต่อเนื่อง และเจริญก้าวหน้าของเผ่าพันธุ์

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต. 2537 : 29-30) ให้ความหมายการสืบสาน หมายถึงการสืบทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญา วัฒนธรรมไปข้างหน้าจากปัจจุบันสู่นาคต แต่การสืบสานนั้นไม่ได้สืบทอดกันลอยๆ หากเป็นการสืบสานด้วยปัญญาอย่างมีวิธีการ ถ้าสืบทอดโดยไม่มีวิธีการก็เป็นการปล่อยให้ไหลเรื่อยเปื่อยไป การสืบสานอย่างมีวิธีการนี้เรียกว่าการสืบสาน ซึ่งเป็นการปรุงแต่งวัฒนธรรมจากเดิมให้มีรูปแบบสอดคล้องกับยุคสมัยปัจจุบัน

กรมศิลปากร (2540 : 60) ให้แนวคิดการสืบสานภูมิปัญญาว่าเป็นการสืบสานวัฒนธรรมจากบรรพชนในอดีตจนถึงยุคปัจจุบัน ชนเผ่าใดไม่มีภูมิปัญญาและเทคโนโลยี ย่อมไม่มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนา และได้เสนอการสืบสานภูมิปัญญาและเทคโนโลยีโดยกระบวนการดำเนินงาน 3 ลักษณะ คือ

1. การปฏิบัติงานในชีวิตประจำวัน เป็นการถ่ายทอดวิธีการ ปัญญาและการปฏิบัติงานโดยอาศัยประสบการณ์ที่สั่งสมสืบทอดในชีวิตประจำวันจากพ่อแม่ไปสู่ลูกหลาน

2. การศึกษาเล่าเรียน เป็นการจดเป็นตำรา ท่องจำ ฝึกหัด และจัดทำเครื่องมือใช้เอง โดยมีผู้สอน คือ ครู ผู้รับการถ่ายทอด คือ นักเรียน

3. การรับความรู้ภูมิปัญญาจากสังคมภายนอก เป็นการรับรู้รูปแบบวิธีการจากสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ หนังสือ อินเทอร์เน็ต

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 15-17) ได้ให้แนวคิดไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาสามารถเกิดขึ้นได้ในหลายระดับ นับจากครอบครัว ชุมชน และองค์กรเครือข่าย ให้แนวคิดเกี่ยวกับการสืบสานภูมิปัญญาว่า การถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาไทยในอดีตและในปัจจุบัน มีลักษณะหลากหลายรูปแบบ ทำให้สามารถสรุปได้ว่า “ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญา” นั้นมีความหมายที่กว้าง มีหลากหลายลักษณะขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ว่าทำที่ไหน และอย่างไร เพราะมีการเรียนรู้ต่อเนื่องตั้งแต่เกิด จนตาย เรียนรู้ในชีวิต เรียนรู้ในการปฏิบัติ เรียนรู้ในการทำงาน และเรียนรู้ในความสัมพันธ์กับคนอื่นในชุมชน ซึ่งสรุปศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญา ศูนย์แรก คือ ครอบครัว การถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาแห่งแรกเกิดขึ้นภายในครอบครัวจากพ่อแม่สู่ลูก จากพี่น้องเครือญาติใกล้ชิดที่ถ่ายทอดให้กันและกัน เพื่อสืบทอด ภูมิปัญญาความรู้หลายอย่างจะไม่มี การเผยแพร่ให้ใครคนอื่น ถือว่าเป็นมรดกของวงศ์ตระกูล เช่น ความรู้เรื่องการรักษาโรค ยา สมุนไพร ศิลปะการแสดง ศิลปหัตถกรรมต่างๆ ส่วนใหญ่จะมีเคล็ดลับที่จะถ่ายทอดให้คนที่ต้องการให้เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาอันเป็นมรดกดังกล่าวเท่านั้น อย่างไรก็ตามมีหลายๆ อย่างที่ไม่ได้แสดงออกอย่างชัดเจนว่าเป็นการถ่ายทอดหรือเป็นการสืบสาน เพราะเป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น พ่อสอนลูก โสณลูกดูแลสัตว์เลี้ยง สอนให้ทำเกวียน สอนให้ตีเหล็ก สอนให้ปั้นหม้อ ซึ่งก็สอนโดยวิธีการลงมือปฏิบัติร่วมกันซึ่งลูกจะเป็นคนช่วยพ่อ ดูว่าพ่อทำอะไรแล้วเลียนแบบพ่อ เช่นเดียวกับแม่สอนลูกสาวให้หุงข้าว สอนลูกให้รู้จักการทำอาหาร การทำขนม การทอผ้า ทำงานบ้านต่างๆ ซึ่งแม่จะให้ลูกสาวช่วย ลูกสาวก็จะทำตามแม่ ตอนแรกๆ แม่จะคอยบอกคอยแนะนำ จนกระทั่งลูกทำเองได้

2. กระบวนการสืบสานวัฒนธรรมไทย

วิธีการสืบสานภูมิปัญญา และวัฒนธรรมสาขาต่างๆ นั้นเรียกว่า “การเล่าเรียน” เป็นการเล่าเรื่องสืบทอดจากครู โดยวิธีการดั้งเดิม คือ เล่า = ครูบอกให้ฟัง เรียน = คือการฝึกหัดตามที่ครูบอก ฉะนั้นเล่าเรียน เป็นการสอนแบบดั้งเดิม มีครูกำหนดให้ศิษย์นำไปปฏิบัติสืบทอดภูมิปัญญาต่อๆ กันไป กระบวนการศึกษารูปแบบนี้ นักเรียนจะต้องฝากตัวเป็นลูกของครู จึงให้ชื่อว่าลูกศิษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างครูและศิษย์จะสำคัญมาก ครูจึงได้รับการยกย่องเป็นพ่อแม่คนที่สอง และศิษย์จึงมีฐานะไปเป็นลูกโดยปริยาย ไม่มีค่าสอน หรือค่าเล่าเรียนแบบสังคมการศึกษาตะวันตก ครูจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นปูชนียบุคคล หรือคนที่ควรบูชา

ฉะนั้น การศึกษามรดกทางวัฒนธรรมของคนไทยสมัยอยุธยาสืบจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง ซึ่งเป็นกระบวนการสืบสานจากการอ่าน การฟังเรื่องที่เล่า และการสอบสวนจากเอกสารหลักฐานต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการบริการและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชาวไทยสมัยอยุธยาเป็นราชธานีเป็นกระบวนการเรียนและสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยสาขาต่างๆ เช่น

1. เรียนวิชาอาชีวศาสตร์
2. เรียนวิชาวิทยาศาสตร์ วิศวกรรมและดาราศาสตร์
3. เรียนวิชาภาษาศาสตร์

4. เรียนนิเวศรัฐศาสตร์ หลักธรรมและการปกครอง
5. เรียนวิชาป้องกันตนเอง (พลศึกษา)
6. เรียนวิชาไทย และพยาบาล
7. เรียนวิชาศิลปะศาสตร์ และนาฏดุริยางคศาสตร์ซึ่งมีเอกสารตำราเรียกว่า

สมุดไทยคำ ไทยขามมากมาย แต่คนไทยไม่ค่อยสนใจอ่านศึกษา

3. นโยบายรัฐที่เกี่ยวข้องกับการสืบสาน กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการสืบสาน

3.1 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้กำหนด
กรอบแห่งกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการสืบสานไว้ ดังนี้

หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย มาตรา 46 ระบุว่าบุคคลซึ่ง
รวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ พื้นฟู จาริตประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปะหรือ
วัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา การใช้ประโยชน์จาก
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

หมวด 4 หน้าที่ของชนชาวไทย มาตรา 69 ระบุว่าบุคคลย่อมมีหน้าที่
ป้องกันประเทศ รับราชการทหาร เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ รับการศึกษาอบรม พิทักษ์
ปกป้อง และสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม

หมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ มาตรา 81 ระบุว่ารัฐต้องจัด
การศึกษาอบรม และสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้มี
กฎหมายเกี่ยวข้องกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทาง
เศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึก ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองใน
ระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปะ
วิทยาการต่างๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวิชาชีพครู
และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรม

มาตรา 289 องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษา
ศิลปะ จาริต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

3.2 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ถือเป็นกรอบ
ปฏิบัติในการจัดการศึกษา ของไทย ได้กำหนดเกี่ยวกับการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้ดังนี้

มาตรา 7 ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้อง
เกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รู้จักรักษา
และส่งเสริมสิทธิหน้าที่เสรีภาพ การเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้ง
ส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็น
สากล ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถพิเศษในการ
ประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 23 การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการ ตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้ ข้อ 3 ความรู้เกี่ยวกับ ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

มาตรา 39 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัวยุ ชุมชน องค์กร ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายใน ชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษา อบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และรู้จัก เลือกรวมภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความ ต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนา ระหว่างชุมชน

4. การดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ

การดำเนินงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ สืบทอด ถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม หรือภูมิปัญญาของท้องถิ่นนั้น ในส่วนของภาครัฐมีทั้งส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค โดยส่วนกลางมี หน้าที่ในการกำหนดนโยบายและวางแผน ส่วนภูมิภาคเป็นหน่วยงานปฏิบัติในระดับพื้นที่ซึ่งรับ นโยบายจากส่วนกลางไปปฏิบัติ สำหรับหน่วยงานหลักที่มีหน้าที่ในการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมของ ชาติ มีบทบาทในการกำหนดนโยบายแผนงานการอนุรักษ์ ส่งเสริม สนับสนุน เผยแพร่งานด้าน วัฒนธรรมของชาติทุกแขนง ได้แก่ กระทรวงวัฒนธรรม ภายใต้กระทรวงวัฒนธรรมมีหน่วยงาน ราชการระดับกรม ที่อยู่ในส่วนกลางมีหน้าที่ขับเคลื่อนงานแยกตามภารกิจ ได้แก่ สำนักงาน รัฐมนตรี สำนักงานปลัดกระทรวง กรมศิลปากร กรมการศาสนา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม แห่งชาติ สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) สำหรับ หน่วยงานในระดับพื้นที่ของกระทรวงวัฒนธรรมที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ ส่งเสริม สืบทอด เผยแพร่งานด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ สำนักงานศิลปากรเขต เป็นหน่วยงานขึ้นตรงกับกรมศิลปากร มีหน้าที่ในการดูแลรักษา อนุรักษ์ บูรณะแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ พิพิธภัณฑสถานที่อยู่ใน เขตนั้นๆ นอกจากนี้ ยังมีสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ขึ้นตรงต่อสำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม มีบทบาทหลักในการนำนโยบายจากกระทรวงวัฒนธรรมไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ จากการศึกษา บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการสืบสานช่างฝีมือ ทำให้ทราบว่า หน่วยงานต่างๆ ได้มีนโยบายที่ส่งเสริมภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ หน่วยงานของตน สามารถสรุปได้ ดังตาราง 1

ตาราง 1 นโยบายของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการสืบสานช่างฝีมือ

องค์กร/หน่วยงาน	โครงการ/กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง	รายละเอียด
สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ	การรวบรวมฐานข้อมูลภูมิปัญญาไทยในภูมิภาคต่างๆ ทั้งในรูปของผู้ทรงภูมิปัญญาองค์กร ชุมชน เครือข่ายการเรียนรู้	เพื่อใช้ในการบริหารจัดการของ สกศ. ในการทำงานด้านภูมิปัญญาเข้าสู่ระบบการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ นอก ระบบ และตามอัธยาศัย รวมทั้งเพื่อใช้เผยแพร่ข้อมูลแก่ผู้สนใจและหน่วยงานต่างๆ

5. นโยบายรัฐเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ

การอนุรักษ์สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ไทย เป็นการปกป้องรักษา ดูแลเอาใจใส่สิ่งที่สังคมไทยมีอยู่แล้วให้เป็นลักษณะเด่นของตนเองที่ทำให้เชิดหน้าชูตาที่ไม่เหมือนใครและไม่มีใครเหมือนที่แสดงถึงความเป็นชาติไทยได้ชัดเจน ตลอดจนการทนุบำรุงซ่อมแซมสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์นั้นให้เป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชน ผู้สนใจทั้งคนไทยและชาวต่างประเทศ

รัฐบาลกับการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

(2544 : 5) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และรักษาสภาพแวดล้อมชุมชนศิลปวัฒนธรรมและแหล่งท่องเที่ยวไว้ว่า “ต้องให้เกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชนโดยรักษาศิลปกรรมโบราณคดี เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน”

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2554 (2540 : 12-96) ได้กำหนดมาตราที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมไว้ดังนี้

มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ หรือวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

มาตรา 69 บุคคลมีหน้าที่ป้องกันประเทศ รับราชการทหาร เสียภาษีอากรช่วยเหลือราชการ รับการศึกษาอบรม พักพิทักษ์ ปกป้องและสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

มาตรา 81 รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คุณธรรม จัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม สร้างเสริมความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขสนับสนุนการศึกษาค้นคว้าวิจัยในศิลปวิทยาการต่างๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวิชาชีพครู และเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ

มาตรา 289 องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ย่อมมีสิทธิจะจัดการศึกษาอบรมและการฝึกอบรมตามความเหมาะสมและความต้องการภายใน ท้องถิ่นนั้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐแต่ต้องไม่ขัดต่อมาตรา 43 และ มาตรา 84

การจัดการศึกษาอบรมภายในท้องถิ่นตามวรรคสองขององค์การปกครอง ส่วนท้องถิ่นต้องคำนึงถึงการบำรุงรักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดี ของท้องถิ่นด้วย

6. บทบาทของรัฐและส่วนราชการที่มีต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

จากความตระหนักของผู้บริหารประเทศในการพบปัญหาว่าสังคมไทยในยุค ปัจจุบันคนไทยเริ่มละเลยวัฒนธรรมของตนเองเป็นปัจจัยสำคัญนำไปสู่การดำเนินงานเพื่อการอนุรักษ์ วัฒนธรรมไทย ประกอบกับในปี พุทธศักราช 2532 องค์การสหประชาชาติ โดยข้อเสนอขององค์การ ศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม หรือยูเนสโก (UNESCO) ได้ประกาศ “ทศวรรษแห่งวัฒนธรรมกับ การพัฒนา” โดยที่คาดหวังว่าในการพัฒนาประเทศนั้นถ้าหากทุกประเทศใช้แต่วิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยีแล้ว สภาพทางสังคมจะสูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ดังนั้นจึงจำเป็นที่ทุกประเทศ จะต้องนำวัฒนธรรมในบ้านเมืองเข้ามาเป็นฐานในการพัฒนาประเทศของตน ทั้งนี้เพื่อการดำเนินการ ในการรักษาสังคมของแต่ละประเทศ จึงจำเป็นที่ต้องร่วมมือกันในการรักษาวัฒนธรรมจากพื้นฐานทาง ความคิดดังกล่าว สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) จึงได้เสนอรัฐบาลในการอนุรักษ์ วัฒนธรรมในรูปของการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมพร้อมทั้งกระตุ้นเตือนให้คนไทยทุกคนมีจิตสำนึกต่อการ อนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ดังนั้นในปี 2537 รัฐบาลได้กำหนดเป็นปีรณรงค์วัฒนธรรมไทยหรือปีแห่งการ ต่อสู้เพื่อให้เกิดความตอกย้ำร่ำเตือน โดยกำหนดกิจกรรมหลักและแผนการรณรงค์อย่างเป็นระบบไว้ หลากหลายและค่อนข้างครอบคลุม เพื่อให้การศึกษารูปแบบวิธีการตลอดจนทัศนวิจารณ์ที่เกี่ยวข้อง ของ การอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยได้มีการศึกษาอย่างกว้างขวาง จึงเสนอข้อเท็จจริง (Fact) และผลสรุป เพื่อการเชื่อมโยงการศึกษาวัฒนธรรมไทยในอนาคต ตามลำดับดังต่อไปนี้

แนวความคิดพื้นฐานในการกำหนดปีรณรงค์วัฒนธรรมไทย จากแนวความคิด พื้นฐานเดิมของรัฐบาลไทยนับตั้งแต่ พุทธศักราช 2485 เป็นต้นมา ซึ่งรัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติ วัฒนธรรม โดยสร้างค่านิยมไทยโดยรัฐ ทั้งด้านพิธีการ ประเพณี วัฒนธรรมทางภาษา การแต่งกาย ตามแบบตะวันตกเพื่อให้ประเทศสยามก่อนการเปลี่ยนชื่อเป็นประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรม ต่างๆกันในชุมชนและท้องถิ่นมีภาษาและการละเล่นต่างๆเฉพาะในท้องถิ่นของตนเอง แต่ยุคอดีต ดังกล่าวที่ผ่านมารัฐบาลพยายามหลอมรวมภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยการพูดภาษากลาง การนับถือศาสนาพุทธ บรรดาชนเชื้อชาติอื่นๆที่พึ่งพระบรมโพธิสมภารใน แผ่นดินไทยได้ถูกกำหนดให้มีการปฏิบัติตนเป็นคนไทยดังเช่น คนจีนให้เปลี่ยนนามสกุลเป็นคนไทย คนลาวกลายเป็นชาวอีสาน ชาวพม่า ชาวส่วย ชาวเขมร ชาวไทยภูเขา ชาวไทยมุสลิม ดังที่ปรากฏ จนถึงยุคปัจจุบัน

นโยบายในการรณรงค์วัฒนธรรมไทยของรัฐบาลซึ่งได้ประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2536 ถึงวันที่ 30 กันยายน 2537 เป็นปีรณรงค์วัฒนธรรมไทยและดำเนินการต่อเนื่องถึงปี 2540 โดยมอบให้สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติหรือ สวช. ประกาศให้ปี 2537 เป็นปีรณรงค์วัฒนธรรมไทยภายใต้คำขวัญ “เรารักวัฒนธรรมไทย” หลักการและเหตุผลในการดำเนินงานทางวัฒนธรรมมิได้ใช้การบังคับการปฏิบัติแก่บุคคลในสังคมดังที่ปรากฏในอดีตที่ผ่านมา แต่ในยุคนี้รัฐบาลกำหนดนโยบายในการสนับสนุนการรณรงค์วัฒนธรรมไทยโดยการกระตุ้นเตือน ตอกย้ำพรั้าเตือนให้คนไทยทุกคนเกิดจิตสำนึกในตัวเองว่าคนไทยเป็นชนชาติที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเองมาก่อน นอกจากนี้ความเปลี่ยนแปลงจากอิทธิพลของสังคมระดับโลก สภาพเศรษฐกิจ ความล้มเหลวในระบบสังคมไทยยุคใหม่ การสูญเสียโครงสร้างและรูปแบบของวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น ความเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจของคนไทยยุคปัจจุบันให้ความสำคัญ การละเลยในการปฏิบัติตนในศีลธรรมอันดี ปัญหาหลากหลายทั้งหมดจึงเป็นที่มาของความคิดพื้นฐานจากผู้บริหารระดับรัฐบาลซึ่งในทันทีพิจารณาได้จากความคิดในการรณรงค์ วัฒนธรรมไทย ของ นายปราโมทย์ สุขุม ขณะนั้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ให้ความเห็นว่า “ปัญหาวัฒนธรรมของเรา กำลังอยู่ในขั้นวิกฤตที่เห็นได้ชัด คือ การล่มสลายของสถาบันครอบครัวหรือสังคมบางท้องถิ่นที่กลัวยกย่องการส่งลูกสาวมาขายตัว โดยถือว่าเป็นการกตัญญูรู้คุณพ่อแม่รวมทั้งขนบธรรมเนียมหลายอย่างก็เริ่มเบี่ยงเบน เช่น การเล่นสงกรานต์กันโดยใช้น้ำสกกปรกบ้าง น้ำปัสสาวะบ้าง ใส่ถุงขว้างใส่กัน สิ่งเหล่านี้กำลังพ่ายหนัก แม้กระทั่งนักวิชาการไทยหลายคนชอบพูดไทยปนฝรั่งจนเวียนหัว สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้ใหญ่ในรัฐบาลหลายท่านเห็นว่า ปี 2537 นี้ ควรรณรงค์อย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพื่อตั้งวัฒนธรรมและจริยธรรมในสังคมไทยเรากลับคืนมา”

7. ยุทธศาสตร์อนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม

สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ (2547 : 4 - 5) ได้กำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงานวัฒนธรรมของกระทรวงวัฒนธรรม 4 ยุทธศาสตร์ คือ

ยุทธศาสตร์ที่ 1 รักษาสืบทอดวัฒนธรรมของชาติและความหลากหลายของวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่อย่างมั่นคง

1. ศึกษาวิจัย อนุรักษ์ มรดกทรัพย์สินทางศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมให้เป็นระบบโดยใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย
2. ส่งเสริม พัฒนา สืบทอด ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมไทย
3. พัฒนา สืบทอด ภูมิปัญญาไทย
4. ดำรงรักษาวัฒนธรรมระดับชาติที่เกี่ยวข้องกับสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

ยุทธศาสตร์ที่ 2 สร้างค่านิยม จิตสำนึก และภูมิปัญญาคนไทย

1. สร้างและพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพื่อให้โอกาสแก่ประชาชนอย่างทั่วถึงทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

2. ส่งเสริมให้เกิดโอกาสแห่งการเรียนรู้ สร้างสรรค์และพัฒนาสู่ความเป็นเลิศทางศิลปะและวัฒนธรรมด้วยการจัดการศึกษาเฉพาะทาง ทั้งในระบบ นอกกระบบ และตลอดชีวิต

3. ส่งเสริมการนำหลักธรรมทางศาสนาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างสอดคล้องกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

4. การสร้างค่านิยม จิตสำนึกในสังคมไทยในกลุ่มคนทุกกลุ่ม ทุกระดับ ให้เห็นคุณค่าในศิลปะและวัฒนธรรม

ยุทธศาสตร์ที่ 3 นำทุนวัฒนธรรมของประเทศมาสร้างคุณค่าทางสังคม และเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ

1. การศึกษาวิจัยและประยุกต์ สร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดคุณค่า

2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

3. ส่งเสริมกิจกรรมทางศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมเพื่อสร้างความสมานฉันท์ ให้เกิดขึ้นกับคนในชาติ

4. ใช้มิติทางศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมเป็นสื่อในการเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศ

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การบริหารจัดการองค์ความรู้ด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

1. ส่งเสริมให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมและดำเนินงานด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมด้วยตนเอง

2. ใช้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมาพัฒนาระบบฐานข้อมูล เพื่อการบริหารจัดการบริการ การเผยแพร่ และประชาสัมพันธ์

3. บูรณาการความร่วมมือและสร้างเครือข่ายในการดำเนินงานด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

4. แก่กฎหมาย ระเบียบ และกำหนดคุณภาพมาตรฐาน ตลอดจนการวิจัยการติดตาม ผลการดำเนินงาน

กรมศิลปากร (2544 : 23-24) ได้นโยบายส่งเสริม และสนับสนุนให้องค์กรท้องถิ่นและชนชาวไทยทุกคนปฏิบัติหน้าที่ในการดำเนินงานวัฒนธรรมในลักษณะต่างๆ อันจะทำให้วัฒนธรรมนั้นดำรงอยู่ แสดงถึงความเป็นชาติต่อไป

สรุปว่า นโยบายในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของไทย มุ่งส่งเสริมให้มีการบำรุงรักษาวัฒนธรรมไทยทุกด้าน ควบคู่กับการพัฒนาและเผยแพร่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ภาครัฐสนับสนุนและส่งเสริมให้องค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ด้วยการสร้างความตระหนัก การจัดการศึกษาอบรมด้านวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งการอนุรักษ์วัฒนธรรมนี้ไม่ถือว่าเป็นความรับผิดชอบเฉพาะภาครัฐหรือเอกชนเท่านั้น ควรเป็นความร่วมมือกันของประชาชนในชาติและรัฐบาล

ชุดปัจจุบันให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมเพื่อให้เป็นไปตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย จึงได้มีการจัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้นในปี พุทธศักราช 2546 เพื่อให้มีการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมอย่างเข้มแข็งและจริงจัง

8. พระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ฉบับที่ 2 (พุทธศักราช 2535)

มาตรา 3 ให้ยกเลิกบทนิยามคำว่า “โบราณสถาน” ในมาตรา 4 แห่ง

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน “โบราณสถาน” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์และอุทยานประวัติ ศาสตร์ด้วย

มาตรา 4 ให้ยกเลิกบทนิยามคำว่า “ศิลปวัตถุ” ในมาตรา 4 แห่ง

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 และให้ใช้ความต่อไปนี้แทน “ศิลปวัตถุ” หมายความว่า สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ

มาตรา 5 ให้เพิ่มบทนิยามคำว่า “สิ่งเทียมโบราณวัตถุ” “สิ่งเทียมศิลปวัตถุ” และ “ทำเทียม” ระหว่างบทนิยามคำว่า “ศิลปวัตถุ” และคำว่า “พนักงานเจ้าหน้าที่” ในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 ดังต่อไปนี้ “สิ่งเทียมโบราณวัตถุ” หมายความว่า สิ่งที่ทำเทียมโบราณวัตถุหรือส่วนของโบราณวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร “สิ่งเทียมศิลปวัตถุ” หมายความว่า สิ่งที่ทำเทียมศิลปวัตถุหรือส่วนของศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ตามพระราชบัญญัตินี้หรือที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร “ทำเทียม” หมายความว่า เลียนแบบ จำลอง หรือทำเอาอย่างด้วยวิธีการใด ๆ ให้เหมือนหรือคล้ายของจริง ทั้งนี้ ไม่ว่าจะมิใช่ขนาดรูปลักษณะ และวัสดุอย่างเดิมหรือไม่

มาตรา 6 ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รักษาการตาม

พระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่กับออกกฎกระทรวงกำหนดค่าธรรมเนียมไม่เกินอัตราในบัญชีท้ายพระราชบัญญัตินี้ ยกเว้นค่าธรรมเนียมและกำหนดกิจการอื่นเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้ กฎกระทรวงนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้

มาตรา 8 ให้ยกเลิกความในมาตรา 10 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 และให้ใช้ข้อความต่อไปนี้แทนคือ มาตรา 10 ห้ามมิให้ผู้ใดขอมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้าย โบราณสถานหรือส่วนต่างๆ ของโบราณสถาน หรือขุดค้นสิ่งใด ๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งของอธิบดีหรือได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดีและถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขประการใดก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย

มาตรา 9 ทวิ โบราณสถานตามมาตรา 9 ที่ได้จัดให้มีการเรียกเก็บค่าเข้าชม หรือค่าบริการอื่นเป็นปกติธุระ หรือจัดเก็บผลประโยชน์ใดๆ อันเกิดจากโบราณสถานนั้น ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมทั้งหมด หรือบางส่วนตามที่

อธิบดีกำหนด การกำหนดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมโบราณสถานตามวรรคหนึ่ง ให้อธิบดีแต่งตั้ง กรรมการขึ้นคณะหนึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่าสามคน โดยให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองร่วมเป็น กรรมการด้วย

นโยบายทางด้านศิลปวัฒนธรรมและศิลปวัตถุตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พุทธศักราช 2550 - 2554) เป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบายเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่ส่งผลได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากความพร้อมของกลไกภาครัฐ ที่สามารถดำเนินการตอบสนองต่อนโยบายในรูปของการจัดทำแผนพัฒนาฯ ที่นำพาสาระของการเปลี่ยนแปลงไปสู่การปฏิบัติ ภายใต้การผลักดันขององค์กรภาครัฐ แม้ว่าตลอดระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลงได้มีข้อวิพากษ์ในเรื่องของประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงาน แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่านับตั้งแต่ประเทศไทยได้มีการจัดทำแผนพัฒนาประเทศได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในทุกระบบ

วีระพงษ์ เฉลิมจิระวัฒน์ (2539 : 7-8) ได้ให้แนวคิดไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 แผนพัฒนาฉบับที่ 10 เน้นการพัฒนาให้ “สังคมมีความสุขอย่างยั่งยืน” ภายใต้ยุทธศาสตร์สู่ความพอเพียง ประกอบด้วยยุทธศาสตร์ 5 ด้าน คือ คน ชุมชน โครงสร้างเศรษฐกิจ การจัดการทรัพยากร และการสร้างธรรมาภิบาล ดังนี้

1. การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ เป็นยุทธศาสตร์ที่เน้นการพัฒนาคน ทั้งในมิติของจริยธรรมและมิติของความรู้มุ่งสู่ “สังคมที่มีความสุขยั่งยืน” โดยนำแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ ทั้งการเร่งการปฏิรูปการศึกษา ขยายรูปแบบการเรียนการสอนที่มุ่งการ “เรียนให้รู้” การพัฒนาหลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียง ควบคู่กับการพัฒนาด้านจิตใจเพื่อให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมฐานความรู้ และเพิ่มขีดความสามารถของประเทศ

2. การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมเป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศในฐานการใช้งบประมาณ การใช้ทรัพยากรเพื่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน กระบวนการจัดทำแผนชุมชน ในการสร้างความสมดุลระหว่างหนี้สินและรายได้ของชุมชน การดูแลทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้าน และการบริหารจัดการ

3. การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้สมดุลและยั่งยืน จากปัญหาในด้านเศรษฐกิจกับโครงสร้างการผลิต และการบริการยังไม่สมดุล จึงต้องมีการปรับโครงสร้างด้านเศรษฐกิจ เน้นการผลิตที่เป็นเชิงมูลค่าเพิ่ม เริ่มกระจายความเสี่ยงการผลิตจากการผลิตในเชิงอุตสาหกรรม อย่างเดียวลงสู่ภาคบริการ และเน้นจุดแข็งในด้านการเกษตรเข้าสู่อุตสาหกรรมเกษตร สร้างความมั่นคงของอาหารในระดับชุมชนเน้นการออมเพื่อเป็นฐานในการลงทุนในอนาคต เน้นยุทธศาสตร์เรื่องพลังงานที่จะสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว

4. การพัฒนาบนพื้นฐานความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ได้วางแนวทางการพัฒนาภายใต้ยุทธศาสตร์ 4 แนวทาง คือ

4.1 การรักษาฐานทรัพยากรและความสมดุลของระบบนิเวศน์ เพื่อความยั่งยืนของฐานการผลิตการดำรงชีวิตและพึ่งตนเองของสังคมชุมชน

4.2 การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและ
การพัฒนาที่ยั่งยืน

4.3 การพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญา
ท้องถิ่น

4.4 การบริหารจัดการองค์ความรู้เพื่อสร้างพื้นฐานของการพัฒนา
โดยอาศัยพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับเทคโนโลยีที่นำไปสู่การยกระดับความสามารถ การจัดการ
ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน

4.5 การเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการประเทศสู่ความ
ยั่งยืน การปรับระบบบริหารจัดการภาครัฐให้สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาลมากขึ้น ปรับโครงสร้าง
กลไก และกระจายการจัดสรรทรัพยากรภาครัฐไปสู่ภูมิภาค ท้องถิ่น และชุมชน กระจายอำนาจให้
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถรับผิดชอบจัดบริการสาธารณะตอบสนองความต้องการของ
ประชาชนในพื้นที่ และสร้างความเจริญเศรษฐกิจ สังคม แก่ท้องถิ่น ชุมชนได้อย่างแท้จริง ส่งเสริม
ความเข้มแข็งของภาคประชาชนให้ เข้าร่วมในการบริหารจัดการประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการร่วมมือ
ระหว่างภาคราชการ บ้าน วัด โรงเรียนและสื่อในการปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องธรรมาภิบาล ส่งเสริม
ภาคธุรกิจเอกชนให้เกิดความเข้มแข็งสุจริต และมีธรรมาภิบาลเพิ่มขึ้น

การเปลี่ยนแปลงของแผนพัฒนาฉบับที่ 10 ที่แตกต่างจากแผนพัฒนาฉบับอื่น
อย่างเห็นได้ชัดคือความสุขไม่ได้อยู่ที่ “เงิน” แม้ว่าจะใช้ปัญหาเศรษฐกิจเป็นปัญหาชี้้นำ แต่หลักการ
ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักของการทำแผนไปสู่ความสมดุล และสร้างภูมิคุ้มกันจาก
ผลกระทบของโลกาภิวัตน์ โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ การสร้างโอกาสในการเข้าสู่ความรู้ และการ
ส่งเสริมจริยธรรม ความสามัคคี ความซื่อสัตย์สุจริตและความเพียร เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อน
หลักการของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 คือ

1. การพยายามวางให้เป็นแนวยุทธศาสตร์มากกว่าแผนงาน วางเป้าหมาย
ในเชิงคุณภาพมากกว่าปริมาณ ใช้หลักของการพัฒนาเข้าสู่สังคมที่มีความสุขที่ยั่งยืน โดยไม่พยายาม
ไปกำหนดเป้าหมายของการพัฒนา เพราะหากตั้งเป้าหมาย น้ำหนักจะมุ่งไปสู่เป้าหมายที่เป็นตัวเลข
หมดยี่แผนฯ 8 และแผนฯ 9 ไม่บรรลุเป้าหมายทางสังคม เพราะความสำคัญถูกเน้นไปที่เป้าหมาย
ที่ชัดเจนกว่า

2. ไม่ให้น้ำหนักกว่ารัฐบาลจะต้องมีบทบาทอะไรแต่ผู้เดียว หรือให้น้ำหนัก
ไปอยู่ที่ภาครัฐอย่างเดียว แต่เน้นภาคีของการพัฒนาซึ่งไม่ได้เกี่ยวกับแผนฯ 10 เป็นช่วงสัญญาภาค
ทางการเมือง แต่จะเขียนบทบาทของทุกภาค ทั้งรัฐ เอกชน องค์กร รัฐวิสาหกิจ ในการร่วมกันพัฒนา
ประเทศ

3. เน้นเรื่องการสร้างโอกาสในการสร้างความรู้ และการสร้างปัญญา
เป็นหลัก เน้นเรื่องโอกาสการเข้าสู่บริการขั้นพื้นฐานของภาครัฐมากขึ้น ทั้งด้านการศึกษา
ด้านสาธารณสุข ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และสร้างแนวทางเพื่อให้เกิดการวิเคราะห์
และแนวทางพัฒนาเริ่มตั้งแต่คน ครอบครัว ชุมชน รัฐ ประเทศ และชูธงการวางแผนระดับชุมชนที่
เชื่อมโยงกับแผนชาติมากขึ้น

กระบวนการแรกที่ทำให้การทำแผนฯ 10 ได้พิจารณาบริบทของการเปลี่ยนแปลงของ โลกาภิวัตน์ การเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม ภัยธรรมชาติ นวัตกรรมของเทคโนโลยี การเข้าสู่ สังคมผู้สูงอายุและการเปลี่ยนแปลงทางรสนิยม และวัฒนธรรมที่กระทบกับคนทุกคนในประเทศ

บริบทพื้นที่วิจัย

1. จังหวัดลพบุรี

1.1 ประวัติจังหวัดเมืองลพบุรี เป็นเมืองโบราณที่มีประวัติความเป็นมา ตั้งแต่สมัยก่อน ประวัติศาสตร์ คือ มีการขุดพบโครงกระดูกมนุษย์ยุคหินใหม่ อายุ 4,000 - 2,000 ปี ที่บ้านโคกเจริญ และขุดพบโครงกระดูกมนุษย์ยุคสำริด อายุ 2,800 - 2,500 ปี ที่ศูนย์การทหารปืนใหญ่ ชุมชน เหล่านั้นได้เจริญก้าวหน้าเข้าสู่ยุคโลหะ มีอารยธรรม มีวัฒนธรรมการกินอยู่ การแต่งกาย และมี ประเพณีการฝังศพของตนเอง ในสมัยประวัติศาสตร์ พระยาภาวพรหมดิศราช โอรสพระยาภาวกะพัตร แห่งเมืองนครชัยศรี ได้เป็นผู้สร้างเมืองลพบุรี เมื่อปี พุทธศักราช 1191 และตั้งชื่อเมืองว่า “ละโว้” หรือภาษาบาลีว่า “ละโวปุระ” ซึ่งตรงกับสมัยทวารวดี ละโว้ยุคนั้นมีฐานะเป็นศูนย์กลางทางด้าน ศิลปวัฒนธรรมแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

นอกจากนี้ ตามพงศาวดารเหนือได้กล่าวไว้ว่า เมื่อปี พุทธศักราช 1788 “พ่อขุนรามคำแหง” ราชโอรสแห่งเมืองสุโขทัย ได้เสด็จมาศึกษาเล่าเรียนที่เขาสมอคอน เมืองลพบุรี และหลังจากนั้น ในปี พุทธศักราช 1797 “พ่อขุนงำเมือง” ราชโอรสแห่งเมืองพะเยา ได้เสด็จมาศึกษาที่ เขาสมอคอนเช่นเดียวกัน เมืองลพบุรีในยุคนั้น จึงเป็นเมืองศูนย์กลางของศิลปวิทยาการที่มี ความสำคัญยิ่ง จนกระทั่ง หลังจากยุคสมัยของพระรามาศวร เมืองลพบุรีก็เสื่อมความสำคัญลง จนถึง รัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังที่เมืองลพบุรี ไว้เป็นที่ประทับ เมื่อปี พุทธศักราช 2209 และเสด็จประทับที่เมืองลพบุรีเป็นเวลานาน 8 - 9 เดือนใน 1 ปี เมืองลพบุรีในสมัยของพระองค์ถือได้ว่าเป็นยุคสมัยที่มีความเจริญถึงขีดสุด ลพบุรีจึงเป็นเสมือน ราชธานีแห่งที่ 2 รองจากกรุงศรีอยุธยา

ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะเมืองลพบุรีขึ้นอีกครั้ง ในปี พุทธศักราช 2406 โปรดให้สร้างหมู่พระที่นั่งพิมาน มงกุฎขึ้นเป็นที่ประทับภายในพระราชวังของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หลังการเปลี่ยนแปลง การปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ราวปี พุทธศักราช 2480 จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ท่านได้ทำนุบำรุงเมืองลพบุรี โดยพยายามที่จะแยกเมืองลพบุรีออกจากเมืองเก่า ให้ดูสง่างามกว่าเดิม และได้สร้างสิ่งก่อสร้างศิลปะแบบอาร์ตเดโค ขึ้นมากมาย ซึ่งยังปรากฏให้เห็นจน ทุกวันนี้

จากการที่ลพบุรีเป็นเมืองสำคัญในอดีตดังที่กล่าว ทำให้ลพบุรีมีโบราณสถาน โบราณวัตถุ ล้ำค่าที่เกี่ยวกับเหตุการณ์หรือยุคสมัยต่างๆ เป็นอันมาก ให้นุชนรุ่นหลังได้ศึกษา ตลอดจนมีตำนานที่เป็นเรื่องเล่าขานสืบต่อกันมาอีกหลายเรื่อง นอกจากนั้นยังได้รับการพัฒนาจนเป็น เมืองที่เจริญก้าวหน้าทั้งในด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม การศึกษา และการทหาร ลพบุรี ในปัจจุบัน จึงเป็นเมืองหนึ่งหรือจังหวัดหนึ่งในภาคกลางของประเทศ ที่มีความสำคัญควรค่าแก่

การศึกษาและทัศนศึกษา ทั้งในด้านของภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี แหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา

คำขวัญประจำจังหวัดลพบุรีที่ว่า “วังนารายณ์คู่บ้าน ศาลพระกาฬคู่เมือง ปรางค์สามยอดลือเลื่อง เมืองแห่งดินสอพอง เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์เกริกก้อง แผ่นดินทองสมเด็จพระนารายณ์” ได้สะท้อนให้เห็นสิ่งสำคัญคู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดลพบุรี ซึ่งสอดคล้องกับตราประจำจังหวัดลพบุรี ที่เป็นรูป “พระนารายณ์ประทับบนพระปรางค์สามยอด” อันมีความหมายให้ระลึกถึง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ผู้สร้างเมืองลพบุรีขึ้นใหม่ในปี พุทธศักราช 2209 ส่วนพระปรางค์สามยอดที่ปรากฏในตราประจำจังหวัด เป็นโบราณสถานที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของเมืองลพบุรี

ลพบุรีในปัจจุบัน เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีโบราณสถาน โบราณวัตถุมากมาย เป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทั้งทางเศรษฐกิจ เกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการทหาร ถึงกับกล่าวกันว่าเป็นเมืองทหาร มีหน่วยทหารที่เป็นกำลังหลักของประเทศ มีกำลังทหารนับแสนคน นอกจากนี้ ลพบุรียังถูกเรียกว่าเป็นเมืองลิง รวมทั้งผู้คนในจังหวัดลพบุรีก็ถูกขนานนามว่าคนเมืองลิง ทั้งนี้ เพราะว่ามีลิงจำนวนมากอยู่กลางใจเมืองของลพบุรี บริเวณศาลพระกาฬ ซึ่งเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ นักวิชาการแห่งกรุงรัตนโกสินทร์เห็นว่า ลพบุรีมีความหลากหลายทางอารยธรรมที่ปรากฏเด่นชัดบนลุ่มแม่น้ำลพบุรี และลุ่มแม่น้ำป่าสัก ซึ่งช่วยแต่งแต้มสีสันให้ลพบุรีเป็นธานีแห่งอารยธรรม ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรม จนตราบเท่าทุกวันนี้

ภาพประกอบ 2 แผนที่แสดงอาณาเขตติดต่อ จังหวัดลพบุรี

อาณาเขต ลพบุรีตั้งอยู่ตอนกลางของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพฯ ไปทางทิศเหนือ โดยทางรถยนต์สายพหลโยธิน ประมาณ 153 กิโลเมตร และโดยทางรถไฟสายเหนือ ระยะทางประมาณ 133 กิโลเมตร มีเนื้อที่ 6,586.67 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ราบลุ่มประมาณ 30 % และพื้นที่ราบสลับเนินเขาประมาณร้อยละ 70 มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดเพชรบูรณ์และนครสวรรค์

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดสระบุรีและพระนครศรีอยุธยา

ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมาและชัยภูมิ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดสิงห์บุรี อ่างทอง และนครสวรรค์

ระยะทางจากจังหวัดไปยังอำเภอต่างๆ

1. อำเภอเมืองลพบุรี ระยะทาง -- กิโลเมตร
2. อำเภอท่าม่วง ระยะทาง 15 กิโลเมตร
3. อำเภอบ้านหมี่ ระยะทาง 32 กิโลเมตร
4. อำเภอโคกสำโรง ระยะทาง 35 กิโลเมตร
5. อำเภอพัฒนานิคม ระยะทาง 51 กิโลเมตร
6. อำเภอหนองม่วง ระยะทาง 54 กิโลเมตร
7. อำเภอสระโบสถ์ ระยะทาง 65 กิโลเมตร
8. อำเภอท่าหลวง ระยะทาง 77 กิโลเมตร
9. อำเภอโคกเจริญ ระยะทาง 88 กิโลเมตร
10. อำเภอชัยบาดาล ระยะทาง 97 กิโลเมตร
11. อำเภอลำสนธิ ระยะทาง 120 กิโลเมตร

1.2 พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี

พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี เป็นโบราณสถานและแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดลพบุรี แลประเทศไทย ลักษณะเป็นปราสาทเขมรในศิลปะบายน (พุทธศักราช 1720 - 1773) โครงสร้างเป็นศิลาแลงประดับปูนปั้น สร้างขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ครองราชย์ พุทธศักราช 1724 - ประมาณ 1757) เพื่อเป็นพุทธสถานในลัทธิวัชรยาน ฝ่ายมหายาน ประจำเมืองละโว้หรือลพบุรี ซึ่งในขณะนั้นเป็นเมืองลูกหลวงของอาณาจักรกัมพูชา แต่เดิมภายในปราสาทประธานประดิษฐานพระพุทธรูปนาคปรกทรงเครื่อง ปราสาททิศใต้ประดิษฐานรูปพระโลเกศวร (พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร) สี่กร และปราสาททิศเหนือประดิษฐานรูปพระนางปรัชญาปารมิตาสองกร

ฉัฐพล อัจฉาญ และวิษขพันธ์ บุญณลัย (2551 : 54) ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าหิน อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี ที่ตั้งองค์พระปรางค์อยู่บนเนินดินด้านตะวันตกของทางรถไฟ ใกล้กับศาลพระกาฬ เป็นปราสาทศิลาแลงแบบเขมรเรียงต่อกัน 3 องค์ เชื่อมต่อกันด้วยมุขกระสัน ภายในบริเวณนอกจากปราสาททั้ง 3 องค์นี้แล้ว ทางด้านทิศตะวันออกของปราสาทประธานมีการต่อเติมวิหารก่ออิฐถือปูนเชื่อมต่อกับปราสาทประธานเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ครองราชย์ พุทธศักราช 2199 -2231) ประวัติกรรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา

เล่ม 53 หน้า 904 ลงวันที่ 2 สิงหาคม พุทธศักราช 2479 และได้กำหนดเขตที่ดินใหม่พื้นที่
โบราณสถานประมาณ 3 ไร่ 2 งาน 54 ตารางวา ตามความในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติ
โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504
ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 119 ตอนพิเศษ 119 ง ลงวันที่ 4 ธันวาคม 2545

2. นนทบุรี

พระพรางค์หลวง วัดพรางค์หลวง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

จังหวัดนนทบุรี เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลางของประเทศไทย จัดตั้งขึ้นโดย
พระราชบัญญัติจัดตั้งจังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดนนทบุรี จังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดนครนายก
พุทธศักราช 2489 ซึ่งมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 9 พฤษภาคม 2489 ปัจจุบัน จังหวัดนนทบุรีจัดเป็น
พื้นที่ในเขตปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร มีขนาดเนื้อที่ใหญ่เป็นอันดับที่ 75 ของประเทศ รวม
กรุงเทพมหานคร แต่มีประชากรหนาแน่นที่สุดเป็นอันดับที่ 2 รองจากกรุงเทพมหานคร และอำเภอบาง
ใหญ่ เป็นอำเภหนึ่งของจังหวัดนนทบุรี มีประชากรค่อนข้างมาก แต่เดิมตั้งอยู่บริเวณที่
คลองสามสายมาบรรจบกันได้แก่ คลองคลองอ้อมนนท์ สุดคลองบางกอกน้อย และต้นคลองบางใหญ่
แต่ปัจจุบันตัวอำเภอย้ายมาอยู่ในหมู่บ้านบางใหญ่ซีที ซึ่งได้รับความเจริญอย่างรวดเร็วจากการ
ก่อสร้างถนนกาญจนาภิเษกและถนนรัตนาธิเบศร์ มีบริการที่ทันสมัย เช่น โรงพยาบาล
ห้างสรรพสินค้า ตลาดกลางของจังหวัด หน่วยงานราชการ หมู่บ้านจัดสรรที่เกิดขึ้น ดังนั้น พื้นที่
การเกษตรอาจไม่พบเห็นในเขตเมืองแล้ว โดยส่วนหนึ่งของเขตเมืองบางใหญ่อยู่ในพื้นที่ของอำเภอบาง
บัวทอง อำเภอบางใหญ่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกก่อนไปทางใต้ของจังหวัด ห่างจากตัวจังหวัด
นนทบุรี 8.11 กิโลเมตรมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภไทรน้อยและอำเภอบางบัวทอง มีคลองบางแพรก แนว
เส้นขนานคลองบางแพรก แนวด้านหลังโรงเรียนอนุบาลรัตนธิเบศร์ ลำรางบางน้อย ซอยอติเบศร์ 1
ลำรางบางน้อย แนวรั้วหมู่บ้านกฤษดานคร 10 แนวเขตหมู่บ้านเกล้ารัตนฯ แนวเขตหมู่บ้านร่มรื่นวิลล์
แนวด้านหลังหมู่บ้านเกล้ารัตนฯ คลองบางเตือ (วัดบางเตือ) และคลองอ้อมเป็นเส้นแบ่งเขต

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภเมืองนนทบุรี มีคลองวัดประจักษ์รังสรรค์
ถนนโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการฯ-วัดสวนแก้ว ซอยบางกร่าง 25 (หน้าค่าย)
ถนนหลังวัดยุคันธรวาส และคลองวัดยุคันธรวาสเป็นเส้นแบ่งเขต

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอบางกรวย มีคลองบางกอกน้อย คลองบางนา (บางค้อ)
คลองโสน (หัวคู) ถนนบางม่วง-บางคูรัด คลองจีนบ้าย และคลองชุดใหม่เป็นเส้นแบ่งเขต

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภพุทธมณฑล (จังหวัดนครปฐม) มีคลองนราภิรมย์
เป็นเส้น
แบ่งเขต

พระพรางค์หลวง วัดพรางค์หลวง

วัดพรางค์หลวง สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อปี พุทธศักราช 1890 สมเด็จพระรามาธิบดี
ที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้อพยพผู้คนหนีโรคระบาด (โรคห่า) เข้ามาพักอาศัยตั้งแต่ก่อนสร้าง
กรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี เดิมชื่อว่าวัดหลวง ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระมหา
สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จมาเยี่ยมวัด ทรงเห็นมีปรางค์องค์ใหญ่อยู่กลางวัด

จึงประทานชื่อวัดว่า “วัดปราสาทหลวง” พระปราสาทหลวงมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรม เพราะเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรม คือ พระปราสาท เป็นจุดสนใจ และถือว่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนาที่สำคัญของชาวมืองนนทบุรี ชาวต่างชาติที่เดินทางท่องเที่ยวทางน้ำ จะแวะเยี่ยมชมวัด โดยที่วัดในแถบนี้เกือบทุกวัดอยู่ติดคลองยกเว้นวัดดอนสะแก วัดปราสาทหลวงในฤดูฝน จะประสบปัญหาน้ำท่วม องค์พระปราสาทเป็นโบราณสถานสำคัญของวัดปราสาทหลวงสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพร้อมกับวัด เป็นศิลปกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น องค์ปราสาทก่ออิฐสอดิน ยอดเจ็ดชั้น ย่อมุมไม้ยี่สิบ ประดับลวดลายปูนปั้น แนวฐานหน้ากระดาน เรือนธาตุมีซุ้มจระนำทั้ง 4 ทิศ ประดิษฐาน พระพุทธรูปยืนปูนปั้นลงรักปิดทอง ผั่งเรือนธาตุทึบไม่มีประตู กุฏิกรรมฐาน สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นพร้อมกับวัดและปราสาทหลวง แต่เดิมใช้เป็นที่พักอาศัย และนั่งกรรมฐานของพระภิกษุสงฆ์ปัจจุบันได้รับการบูรณะซ่อมแซมเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ภาพประกอบ 3 สภาพปัจจุบันองค์พระปราสาทหลวง วัดปราสาทหลวง

ปัจจุบันทางราชการได้จัดสรรงบประมาณเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์และสร้าง เชื้อนเพื่อป้องกันน้ำท่วม ทราบว่าเป็นงบที่สูงพอสมควร แต่จากการได้สนทนากับกลุ่มชาวบ้าน และพระสงฆ์ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ ต่างมีมุมมองและแนวคิดที่สวนทางกันอย่างมาก เพราะการสร้างเชื้อนอาจไม่ใช่เป็นการแก้ปัญหาตรงจุดก็ได้ เพราะเชื้อนอาจสร้างปัญหาน้ำท่วมขัง และน้ำเสียอย่างร้ายแรงก็ได้ เพราะเมื่อน้ำระบายไม่ได้ก็ต้องถูกกักเก็บและท่วมขัง แต่ทางราชการได้ใช้งบประมาณ ผ่านองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อสร้างเชื้อน แต่ไม่ได้ศึกษาในเชิงลึกถึงสภาพปัญหาที่จะเกิดตามมาในอนาคต พระปราสาทหลวง เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในตัวเองที่สำคัญ เพราะสิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในวัดแสดงให้เห็นถึงร่องรอยทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรม วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในตัวเอง เช่น อุโบสถ ศาลาการเปรียญ และองค์พระปราสาท

3. เขตบางกอกใหญ่

เขตบางกอกใหญ่ มีพื้นที่ 6.18 ตารางกิโลเมตร จำนวนประชากรที่สำรวจเมื่อปี พุทธศักราช 2550 ทั้งสิ้น 79,637 คน ด้วยความหนาแน่น 12,886 คนต่อตารางกิโลเมตร แต่เดิม เขตบางกอกใหญ่ เรียกว่าอำเภอบางกอกใหญ่ เริ่มตั้งเป็นอำเภอตั้งแต่พุทธศักราช 2437 ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงโปรดให้มีการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน เป็นราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยราชการส่วนกลางประกอบด้วย 12 กระทรวง และราชการส่วนภูมิภาคประกอบด้วย 18 มณฑล มีสมุหเทศาภิบาลเป็นผู้ควบคุมบังคับบัญชา ยกเว้น มณฑลกรุงเทพฯ อยู่ภายใต้การควบคุมบังคับบัญชาของเสนาบดีกระทรวงนครบาล มณฑลกรุงเทพฯ ประกอบด้วยจังหวัดพระนคร จังหวัดธนบุรี จังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี จังหวัดพระประแดง (นครเขื่อนขันธ์) จังหวัดสมุทรปราการ

ต่อมาย้ายที่ทำการอำเภอบางกอกใหญ่ มาที่วัดหงส์รัตนาราม ริมคลองบางกอกใหญ่ เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “อำเภอหงษาราม” ท้องที่อำเภอหงษารามมี อาณาเขต ดังนี้ ทิศเหนือ ต่อ อำเภออัมรินทร์ แต่สี่แยกบางเสาธงไปตามลำคลองมอญ ฝั่งเหนือออกลำน้ำเจ้าพระยา ตัดข้ามฝากไปถึงตรงข้ามปากคลองมอญ

ทิศตะวันออก ต่อ อำเภอพระราชวัง แต่ตรงข้ามปากคลองมอญไปตามลำน้ำ เจ้าพระยาฝั่งทิศตะวันออก ถึงตรงข้ามปากคลองบางกอกใหญ่

ทิศใต้ ต่อ อำเภอบุพผาราม อำเภอราชคฤห์ แต่ตรงข้ามปากคลองบางกอกใหญ่ไป ตามลำคลองบางกอกใหญ่ ฝั่งเหนือถึงสามแยกปากคลองด่าน

ทิศตะวันตก ต่อ อำเภอภาษีเจริญ แต่สามแยกปากคลองด่าน ไปตามลำคลองวัด หน้หรือคลองอ้อมซึกพระ ฝั่งตะวันออกถึงสี่แยกบางเสาธง

ภายหลังอำเภอหงษาราม เปลี่ยนชื่อเป็น ”อำเภอบางกอกใหญ่” ตามชื่อคลองบางกอก ใหญ่ พุทธศักราช 2481 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยุบอำเภอบางกอกใหญ่เป็นกิ่งอำเภอ บางกอกใหญ่ ขึ้นอยู่ในความปกครองของอำเภอบางยี่เรือ จังหวัดธนบุรี เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2501 มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะกิ่งอำเภอบางกอกใหญ่ เป็นอำเภอบางกอกใหญ่ พุทธศักราช 2514 ได้จัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ โดยมีประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 24 ลงวันที่ 21 ธันวาคม พุทธศักราช 2514 ให้รวมจังหวัดพระนคร และจังหวัดธนบุรี เป็นจังหวัดเดียวกัน เรียกว่า “นครหลวงกรุงเทพธนบุรี” อำเภอบางกอกใหญ่ ยังคงเป็นอำเภอขึ้นกับนครหลวงกรุงเทพธนบุรี พุทธศักราช 2515 มีประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 335 ลงวันที่ 31 ธันวาคม พุทธศักราช 2515 ให้ เปลี่ยนนครหลวงกรุงเทพธนบุรีเป็น “กรุงเทพมหานคร” และให้แบ่งพื้นที่กรุงเทพมหานครออกเป็น เขตและแขวง อำเภอบางกอกใหญ่ จึงเปลี่ยนแปลงเป็น “เขตบางกอกใหญ่” ตามพระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พุทธศักราช 2528 ตามลำดับ

ประวัติวัดอรุณราชวราราม (2501 : 21) ได้ระบุไว้ว่า “จากเอกสารประวัติศาสตร์การ สร้างชาติไทยหลังจากกรุงศรีอยุธยาได้ล่มสลายลง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือที่เรียกอีกพระ นามหนึ่งว่า พระเจ้ากรุงธนบุรี พระองค์ได้เสด็จล่องตามแม่น้ำมาจนถึงวัดมะกอก เป็นเวลารุ่งเช้าพอดี ทรงมองเห็นภูมิทำเลตรงวัดมะกอกนี้สมควรที่จะจัดตั้งเป็นเมืองใหม่ได้ จึงได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นที่วัดนี้ แล้วเปลี่ยนชื่อมาเป็นวัดแจ้ง ทำให้วัดนี้อยู่ในเขตพระราชฐาน ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา และเคยเป็น

สถานที่ประดิษฐานพระมหามณีนรัตนปฏิมากรแก้วมรกต ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (รัชกาลที่ 1) ได้อัญเชิญมาจากนครเวียงจันทน์เมื่อ พุทธศักราช 2322 และได้ประดิษฐานอยู่ตลอดรัชสมัยกรุงธนบุรี เป็นที่น่าเสียดายว่ามณฑลซึ่งเคยเป็นสถานที่ประดิษฐานองค์พระแก้วมรกตที่วัดอรุณราชวรารามนั้น ไม่เหลือร่องรอยให้เห็นในปัจจุบันนี้เลย”

ประวัติความเป็นมาของพระปราสาทที่ปรากฏในประเทศไทย

พระปราสาท มีความสำคัญในด้านที่เป็นศาสนสถานที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวทำหน้าที่หลายอย่าง เช่น พระบรมสารีริกธาตุซึ่งประดิษฐานเป็นพระประธาน อยู่ภายในธาตุเจดีย์เหล่านั้น สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมศรัทธาของมหาชน “ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นความหมายทางสัญลักษณ์ของศาสนสถานกลางเมืองโดยปราสาทหรือเจดีย์เป็นพุทธสถานประธานเมือง ในระดับความสำคัญทางสัญลักษณ์ ที่เปรียบเทียบกับกับเมืองหลวง” (เสมอชัย พูลสุวรรณ. ม.ป.ป. : 65) “คตินิยมมักจะใช้พระปราสาทเป็นหลักของวัดเสมอ ด้วยพระเจดีย์ หรือมณฑป ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า และพระปราสาทก็เป็นเจดีย์แบบหนึ่ง โดยถือกันว่าพระปราสาทเป็นสลุบหรือเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าเช่นกัน” (เสนอ นิลเดช. 2545 : 5)

สงวน บุญรอด (2526 : 39) ได้ให้แนวคิดไว้ว่า “พระปราสาทไทย มีการดัดแปลงแต่งเติมมาจากประสาทรูปของขอมในสมัยลพบุรีตั้งแต่สุโขทัย และนิยมสร้างกันมากในสมัยอยุธยาตอนต้น และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีพัฒนาการทางแผนผังรูปทรง และการตกแต่งออกมา โดยยึดรูปทรงให้สูงขึ้นตามลำดับ”

เสมอชัย พูลสุวรรณ (2539 : 39) ได้กล่าวไว้สรุปได้ว่า “รูปทรงฝักข้าวโพดในสมัยอยุธยา มาเป็นแบบรูปทรงจอมแหในสมัยรัตนโกสินทร์ การที่พระปราสาทได้รับความนิยมในยุคนี้ ก็เพราะมีคตินิยมว่า พระปราสาทเปรียบได้กับพุทธสถานกลางเมือง ในฐานะเป็นตัวแทนศูนย์กลางแห่งจักรวาล จึงอาจเกี่ยวข้องกับคติการสร้างเมืองให้เป็นรูปจำลองของจักรวาลตามคติขอมที่มีก่อนหน้า ดังนั้น การสร้างพระปราสาทในยุคหลังต่อมา เป็นเหมือนการสืบสานคติความเชื่อกันต่อมา ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อาจกล่าวได้ว่ายุคแห่งการสร้างบ้านเมืองใหม่โดยเริ่มในสมัยปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ประการแรกทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการสร้างบ้านสร้างเมืองใหม่ให้ใหญ่โต สง่างาม เทียบเท่ากรุงศรีอยุธยา ให้เหมือนครั้งบ้านเมืองดี นับตั้งแต่การสร้างพระบรมมหาราชวัง และวัดวาอารามต่างๆ สถานที่บางแห่งก็ยังขนานนามให้เหมือนกับสถานที่เคยมีในกรุงศรีอยุธยา”

ณรงค์เดช เลิศมงคล (2548 : 2) ได้ให้รายละเอียดไว้สรุปได้ว่า

“พระบรมมหาราชวัง วัด และพระปราสาท ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้รับอิทธิพลจากสมัยอยุธยา และได้มีการสร้างพระปราสาท ดังครั้งสมัยอยุธยา ซึ่งกล่าวโดยทั่วไปแล้ว สันฐานของพระปราสาทได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมสิขร เป็นสถาปัตยกรรมที่ต่อเนื่องมาจากศิลปะอินเดียโบราณ ศิลปะหลังสมัยคุปตะ มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12จนถึงราวพุทธศตวรรษที่15 แต่ไทยไม่ได้ลอกเลียนแบบมาโดยตรง จึงเป็นแบบลักษณะพิเศษของไทย และคำว่า พระปราสาท ก็เรียกใช้กันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย

สงวน บุญรอด (2521 : 122-123) สมัยสุโขทัยนั้นมีพระปรางค์อยู่ไม่กี่องค์ จึงทำให้เกิดปัญหาในการวิเคราะห์กันในกลุ่มนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ นักสังคมสงเคราะห์ และนักมานุษยวิทยา โดยแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ดังนี้

ฝ่ายแรก ความเห็นส่วนใหญ่เชื่อว่า ปรางค์ต่างๆ เป็นปรางค์ที่ขอมสร้างไว้ แต่เมื่อครั้งยังมีอำนาจในกลุ่มน้ำเจ้าพระยา และเลยขึ้นไปถึงลำน้ำยม ต่อมาเมื่อไทยมีอำนาจขึ้น ได้ดัดแปลงเพิ่มเติมขึ้นมาภายหลัง จึงปรากฏรูปแบบศิลปะของฝีมือช่างไทย คือ รูปทรงสูงชะลูด

ฝ่ายหลัง เป็นความเห็นส่วนน้อยได้โต้แย้งว่า ขอมไม่เคยมีอำนาจปกครองเหนือดินแดนในกลุ่มน้ำเจ้าพระยา ปรางค์ต่างๆ ล้วนเป็นฝีมือช่างไทยก่อสร้างขึ้น ตามแบบอย่างขอม เป็นความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมทางเครือญาติมากกว่าจะเป็นผลทางอำนาจทางการเมือง จากความเห็นของทั้ง 2 ฝ่าย ยังไม่สามารถสรุปได้ว่า ฝ่ายใดเป็นความเห็นที่ถูกต้อง จึงเป็นเรื่องที่ต้องมีการศึกษาวิเคราะห์กันต่อไป

จิรพันธ์ สมประสงค์ (ม.ป.ป. : 219) ได้เสนอแนวคิดไว้ว่า “พระปรางค์แต่เดิมเป็นที่รับทราบกันว่า เป็นสิ่งสำหรับประดิษฐานรูปศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาพราหมณ์ เมื่อชาวอินเดียได้เข้ามาในสุวรรณภูมิ ก็ได้นำเอาแบบอย่างปรางค์ของอินเดีย มาดัดแปลงแก้ไข และสร้างในแผ่นดินนี้ เรียกกันว่า “กัมพูชา” ปรางค์แบบขอมที่อยู่ในไทยมีหลายอย่าง ปรางค์เหล่านี้ล้วนสร้างตั้งแต่ครั้งไทยยังไม่ได้ครองแผ่นดิน พระปรางค์ที่เก่าแก่เห็นจะได้แก่พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี พระปรางค์นี้แต่เดิมเป็นของศาสนาพราหมณ์ ต่อมาเมื่อชาวพื้นเมืองได้รับนับถือพระพุทธศาสนา ก็เลยใช้พระปรางค์องค์นี้เป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาต่อมา”

ณรงค์เดช เลิศมงคล (ม.ป.ป. : 8) ได้กล่าวไว้ว่า “จากการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ ได้มีข้อมูลว่า เมื่อขอมได้เสื่อมอำนาจลง สุโขทัยได้ครองอำนาจมากขึ้น เริ่มตั้งอาณาจักรโดยสร้างพระปรางค์ขึ้นมา และมีการแก้ไขดัดแปลงรูปแบบจากขอม ทำให้มีลักษณะสวยงามตามความรู้สึกและความคิดของไทย เช่น ปรางค์ที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อ่างทอง สวรรคโลก ลักษณะของปรางค์ในยุคนี้ ยกฐานขึ้นสูงกว่าของขอม และทำยอดให้สูงขึ้น มีคูหา 4 ทิศเหมือนกัน และเพิ่มบันไดด้านหนึ่ง มีไว้เพื่อขึ้นไปทำการสักการบูชาพระบรมธาตุ แนวคิดนี้ทำให้มองเห็นถึงความชาญฉลาดของคนไทยแต่โบราณว่าได้มีแนวคิดประยุกต์นำของที่มีมาแต่เดิมมาใช้ใหม่ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริงของสังคมแต่ละยุคสมัย ต่อมาในสมัยอยุธยา การสร้างพระปรางค์ยังคงได้รับความนิยมนอยู่ โดยมีการสร้างพระปรางค์ขึ้นเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา การสร้างพระปรางค์ในยุคต้นๆ ของกรุงศรีอยุธยายังได้รับอิทธิพลส่วนใหญ่จากวัฒนธรรมเขมร ที่สืบเนื่องมาจากต้นแบบของปราสาทและปรางค์ที่ถือว่าเป็นต้นแบบให้แก่ปรางค์รุ่นแรกๆ ของกรุงศรีอยุธยา”

ศิริวรรณ เวชวิทย์ (ม.ป.ป. : 38) ได้ให้แนวคิดไว้สรุปได้ว่า “นับตั้งแต่ที่ศิลปะไทยเรียนรู้เรื่องของการจำลองปราสาทในศิลปะขอม มาสู่การสร้างเจดีย์ทรงปรางค์ครั้งสมัยอยุธยา ระบบสัญลักษณ์ของการจำลองปราสาทซึ่งแต่เดิมมีความหมายถึงที่ประทับของเทพในศาสนาพราหมณ์ได้เปลี่ยนมาเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าก็เกิดขึ้นในครานั้นด้วยคดีดังกล่าวทำให้รูปแบบของการประดับตกแต่งมีความแตกต่างกัน โดยมีลักษณะที่สอดคล้องกับความเชื่อเหล่านั้น เดิมทีปราสาทขอมจะเป็นการสร้างอาคารที่พราหมณ์สามารถเข้าไปทำพิธีกรรมได้ เทวรูปจะประดิษฐานไว้ภายในปราสาทนั้น แต่สำหรับเจดีย์ ทรงปรางค์ ซึ่งเป็นการจำลองรูปแบบของปราสาทมาอีกชั้นหนึ่ง

ไม่สามารถเข้าไปทำพิธีกรรมได้ จึงประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ภายนอกเรือนธาตุนั้น ในศิลปะอยุธยาตอนต้น มีการสร้างเจดีย์ทรงปราสาทขึ้นเป็นประธานของวัด และมีการประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางต่าง ๆ ไว้ที่จรนำ (ส่วนที่ยื่นออกมาจากเรือนธาตุของเจดีย์) เพื่อเป็นการบ่งบอกว่านี่คือที่ประทับของพระพุทธรองค์ เช่นพระปราสาทวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปรางค์พระพุทธรูปปางประทานอภัย และที่พระปราสาทวัดพระรามบริเวณบึงพระรามจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเช่นกันเดิมทีบริเวณจรนำของพระปราสาทวัดพระรามนั้นเคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่ (ปัจจุบันถูกโจรกรรมไปแล้ว) นั่นเป็นการแสดงออกในเรื่องของคติความเชื่อของศาสนาพุทธ คติการก่อสร้างเจดีย์ สลุป ปราสาท และ ณะ ในการก่อสร้างปูชนียวัตถุ ในทางพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์ในการสร้างที่แตกต่างกัน เช่น เจดีย์ คำว่า “เจดีย์” เป็นคำที่มาจากภาษาบาลีว่า เจติย ภาษาสันสกฤตใช้ว่า ไจตย แปลว่า กองดิน ที่พูนขึ้นเดิม ทำขึ้นเพื่อกลบเศษเก้าถ่านที่เผาศพ และปลูกต้นไม้ไว้เป็นที่สังเกต เรียกว่า รุกขเจดีย์ ต่อมาได้สร้างสิ่งที่เป็นเครื่องหมายแทนกองดินที่พูนไว้ เรียกว่า สลุปเจดีย์ ในชั้นแรกๆ สลุปเจดีย์ทำเป็นรูปคล้ายโอคว่ำ มีบัลลังก์อยู่ข้างบน เนื่องจากรุกขเจดีย์ และสลุปเจดีย์เป็นสถานที่ที่ผู้คนให้ความเคารพ คำว่า เจดีย์ จึงกลายเป็นความหมายไปหมายถึง ที่เคารพ ดังในคำว่า เจดีย์สถาน ที่หมายถึง สถานที่เคารพ ในทางศาสนาใช้คำว่า เจดีย์ ในความหมายว่า สิ่งที่ควรเคารพ บูชาอันเนื่องด้วยพระพุทธเจ้า สิ่งนั้นๆรวมทั้งที่เป็นวัตถุสิ่งของ และมีใช้สิ่งของ จัดเป็นเจดีย์ 4 อย่าง คือ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกเจดีย์ ธาตุเจดีย์ คือ สิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระธาตุ มักทำเป็นรูปลอมฟางมียอดแหลม บริโภคเจดีย์ คือ ที่บรรจุของใช้ของพระพุทธเจ้า รวมทั้งสังเวชนียสถานทั้งสี่แห่ง ธรรมเจดีย์ คือ พระไตรปิฎก และที่บรรจุพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า อุเทสิกเจดีย์ เป็นคำเรียกเจดีย์ที่บรรจุพระพุทธรูป และรอยพระพุทธรูปซึ่งเป็นที่เคารพบูชาด้วย”

กาญจนา นาคสกุล (2548 : 2548 : 49 -51) ได้กล่าวไว้ว่า ปัจจุบัน คำว่า เจดีย์ หรือ พระเจดีย์ มักใช้เรียกสิ่งก่อสร้างที่มีรูปคล้ายลอมฟาง มียอดแหลม บรรจุสิ่งที่เคารพนับถือไว้ภายใน เช่น วัดที่มีชื่อว่าวัดมหาธาตุ จะมีพระเจดีย์ใหญ่ที่บรรจุพระมหาธาตุของพระพุทธเจ้า เจดีย์ที่เรียงรายอยู่ข้างกำแพงนั้นบรรจุอัฐิของผู้ที่ได้เคยอุปถัมภ์วัดนี้มาแต่อดีต พระเจดีย์ที่บรรจุพระมหาธาตุของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระมหาธาตุเจดีย์ คำว่า เจดีย์ จึงกลายเป็นคำเรียกรูปแบบสถาปัตยกรรม ที่ช่างไทยพัฒนาจากเจดีย์เดิมของอินเดีย ซึ่งมีรูปคล้ายโอคว่ำ มาเป็นรูปลอมฟางยอดแหลมตามความนิยมของคนไทย เจดีย์มีฐาน ซึ่งทำเป็นชั้นๆ หลายชั้น ชั้นล่างสุดเรียกว่า ฐานเขียง และมีฐานซ้อนกันขึ้นไปหลายชั้น ต่อจากฐานเป็นส่วนที่มีรูปคล้ายตัวระฆัง เรียกว่า องค์ระฆัง ต่อขึ้นไปเป็นคอ ระฆัง ถัดจากคอระฆัง เป็นรูปสี่เหลี่ยม เรียกว่า บัลลังก์ ถัดบัลลังก์ขึ้นไปเป็นเสาเดี่ยวๆ เรียกว่า ระย้า จัดเป็นระย้าของฉัตรที่อยู่ข้างบน ต่อไปเป็นชั้นกลมหลายชั้นที่เล็กลงเรื่อยๆ เรียงซ้อนกัน เรียกว่าปล้องไฉน ถัดขึ้นไปเป็นรูปคล้ายปลีกล้วย เรียกว่า ปลีกล้วย ปลีกล้วยมี 2 ปลี คั่นด้วยลูกแก้ว ปลายสุดเป็นตุ่มกลมๆ เรียกว่า หยาดน้ำค้าง โครงสร้างของเจดีย์ที่ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ตามแบบดังกล่าวนี้เป็นแบบเจดีย์ที่ช่างไทยแต่โบราณพัฒนาขึ้น และสร้างกันเรื่อยมา ปัจจุบันสิ่งก่อสร้างที่บรรจุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า หากมิได้สร้างเป็นรูปคล้ายลอมฟางที่มียอดแหลม และประกอบด้วยโครงสร้างดังกล่าวข้างต้นนี้ ไม่เรียกว่า เจดีย์ แม้สถานที่ต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าก็ไม่เรียกว่า เจดีย์ เช่น สถานที่ที่ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่แสดงปฐมเทศนา และที่ปรินิพพานของพระพุทธเจ้า เรียกว่า สังเวชนียสถาน ที่เก็บพระธรรมมักเรียกว่า หอพระไตรปิฎก หรือ หอไตร

คำว่า ปรางค์ หรือ พระปรางค์ เป็นคำเรียกสิ่งก่อสร้างที่มีรูปสูงคล้ายฝักข้าวโพดที่วางตั้งด้านปลายแหลมขึ้น ยอดมีเหล็กแหลม ซึ่งทำเป็นรูปคล้ายหอก มีกิ่งเป็นรูปดาบแตกออกไปเป็น ๔ ทิศ ซึ่งเรียกกันว่า นพศูล แฉ่งขิง หรือฝักเพกา สิ่งก่อสร้างที่มีทรงแหลมอย่างสมบูรณ์เจดีย์ หากยอดทำเป็นรูปคล้ายฝักข้าวโพด ก็รวมเรียกว่า ปรางค์ เช่น พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม หรือที่ในภาษาปากทั่วไปเรียกว่า พระปรางค์วัดแจ้ง ส่วนล่างก่อเป็นรูปกลมพางแหลมเรียวยาวขึ้นไป แล้วต่อยอดเป็นรูปปรางค์ ปรางค์จึงใช้เรียกสิ่ง ก่อสร้างที่มีฐานเป็นรูปทรงแหลมแบบสมบูรณ์เจดีย์ได้ด้วย ปรางค์ในความหมายนี้ นำไปใช้เรียกยอดของปราสาทที่ทำรูปแหลมขึ้นไปคล้ายสมบูรณ์เจดีย์ด้วย เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นพระที่นั่งที่มียอดปรางค์ ปรางค์ที่ประดับอยู่บนหลังคาปราสาท ทำให้เกิดคำว่า “ปรางค์ปรา” ซึ่งหมายถึง ปราสาทที่มียอดปรางค์ในคำประพันธ์ ปัจจุบัน ปรางค์ กับ เจดีย์ ใช้เป็นคำเรียกสิ่งก่อสร้างที่ต่างกันด้วยรูป แต่ทั้ง ปรางค์ และ เจดีย์ ล้วนเป็นสิ่งก่อสร้างทางพระพุทธ ศาสนาที่ใช้เป็นที่บรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้าหรือของพระอรหันต์เช่นเดียวกัน “ละ” คำว่า ละ เป็นคำเรียกสมบูรณ์เจดีย์แบบจีน ลักษณะคล้ายอาคารแปดเหลี่ยม หมายถึง 8 ทิศ ทำซ้อนกันขึ้นไปหลายชั้น ชั้นบนสุดมีลักษณะคล้ายหลังคาแหลม ตรงฐานล่างอาจทำซุ้มไว้พระทั้งแปดทิศ ในเมืองไทยมักใช้ละประดับตามโบสถ์วิหาร เช่น ละที่โบสถ์วัดสุทัศน์ ละที่วัดอรุณราชวราราม

กรมศิลปากร (2501 : 37) ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า คตินิยมในการสร้างเจดีย์สมบูรณ์ ปรางค์ และ ละ นั้น ปรากฏมีมาอย่างยาวนาน เช่นครั้งสมัยอยุธยาเป็นราชธานีของไทย ยกตัวอย่างในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 พระราชโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งมีพระราชชนนีเป็นเชื้อสายกษัตริย์สุโขทัย ประสูติและทรงพระเจริญ ณ เมืองพิษณุโลก ได้เสวยราชย์เมื่อพุทธศักราช 2034 เสด็จลงมาครองกรุงศรีอยุธยา ก็ทรงสร้างพุทธเจดีย์ตามแบบสมัยสุโขทัย เช่นพระมหาสถูป ที่บรรจุพระบรมอัฐิธาตุของสมเด็จพระราชบิดาและสมเด็จพระเชษฐาธิราช ที่ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ ก็สร้างเป็นพระสถูปอย่างลังกา ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 สืบมา ดูเหมือนจะนิยมสร้างพุทธเจดีย์ตามแบบลังกาวงศ์เช่นเคยประพฤติมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมที่เป็นคติความเชื่อในการก่อสร้าง ปูชนียวัตถุเป็นสิ่งที่บรรพชนได้มองเห็นถึงคุณค่าอย่างไร พระปรางค์ยุคแรกในประเทศไทย

พระปรางค์ คือรูปทรงของสิ่งก่อสร้างทางศาสนาที่มีทรงแบบปราสาท และคำว่า “ปราสาท มาจากรากศัพท์ในภาษาสันสกฤต หมายถึง “อาคารที่มีส่วนกลางเป็นห้องเรียกว่า ห้องครรภคฤหะ หรือเรือนธาตุ และมีหลังคาเป็นชั้นซ้อนกันหลายชั้นเรียกว่าเรือนชั้น หลังคาแต่ละชั้นนั้นเป็นการย่อส่วนของปราสาท โดยนำมาซ้อนกันในรูปของสัญลักษณ์แทน ความหมายของเรือนฐานันดรสูง อันเป็นที่สถิตของเหล่าเทพเทวดา ดังนั้นปราสาทจึงหมายถึงอาคารที่เป็นศาสนสถาน เพื่อประดิษฐานรูปเคารพ และการทำพิธีกรรมทางศาสนา ไม่ใช่พระราชมณเฑียรอันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุนี้จึงมีความแตกต่างในเรื่องของวัสดุ กล่าวคือ ปราสาทที่เป็นศาสนสถานนั้น สร้างด้วยวัสดุที่มั่นคงแข็งแรงประเภทอิฐหรือหิน ส่วนพระ ราชมณเฑียรที่ประทับของพระมหากษัตริย์ สร้างด้วยไม้ทั้งสิ้น

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2555 : 1-3) ได้ให้รายละเอียดไว้สรุปได้ว่า “ปราสาทขอม หมายถึง อาคารทรงปราสาทที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมขอมหรือ เขมรโบราณเพื่อใช้เป็นศาสนสถานในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในศาสนา ฮินดู และพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ส่วนคำว่า

ปราสาทขอมในประเทศไทย” นั้น หมายถึง อาคารทรงปราสาทในวัฒนธรรมขอมที่พบในดินแดนไทยในปัจจุบัน ซึ่งดินแดนเหล่านี้ครั้งหนึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอม รวมทั้งบางส่วนได้มีการรับอิทธิพลทางศาสนาและงานศิลปกรรมขอมมาสร้างโดยคนในท้องถิ่น แต่เดิมมักเรียกงานศิลปะของวัฒนธรรมขอมในประเทศไทยว่า ศิลปะลพบุรี เนื่องจากเชื่อว่าเมืองลพบุรี เคยเป็นเมืองศูนย์กลางของขอมในประเทศไทยในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16 - 18 และมีลักษณะของงานศิลปกรรมบางอย่างที่แตกต่างจากศิลปะขอม แต่ในปัจจุบันนิยมเรียกว่า ศิลปะขอมที่พบในประเทศไทยเพราะเป็นคำรวมที่ครอบคลุมพื้นที่และระยะเวลามากกว่า กล่าวคือ พื้นที่ของประเทศไทยที่รับวัฒนธรรมขอมอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18”

กรมศิลปากร (2548 : 89) ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า “อาคารทรงปราสาทที่ใช้เป็นศาสนสถานในวัฒนธรรมขอมนั้นมีที่มาจากอินเดีย กล่าวคือ ชาวอินเดียได้สร้างปราสาทขึ้น เพื่อประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนา เรียกว่า เทวาลัย โดยสร้างเป็นอาคารที่มีหลังคาซ้อนชั้นขึ้นไปหลายชั้น แต่ละชั้นมีการประดับอาคารจำลอง สามารถแยกออกเป็น ๒ สายวัฒนธรรม ได้แก่ อินเดียภาคเหนือ เรียกว่า “ทรงศิขร” (สิ-ชะ-ระ) คือ ปราสาทที่มีหลังคารูปโค้งสูง ส่วนในอินเดียภาคใต้ เรียกว่า “ทรงวิมาน” คือปราสาทที่มีหลังคาซ้อนเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นมักประดับอาคารจำลองจากรูปแบบของปราสาทขอม ในระยะแรกเชื่อกันว่าได้รับอิทธิพลของทรงศิขรจากอินเดียภาคเหนือ ส่วนทรงวิมานนั้นส่งอิทธิพลมายังศิลปะชวา ต่อมาภายหลังช่างขอมได้นำเอารูปแบบทั้ง ๒ สายวัฒนธรรมมาผสมผสานกันจนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองขึ้น”

พระปรางค์ยุคกลางในประเทศไทย

ชาวพุทธโดยทั่วไปมีคติความเชื่อว่า พระปรางค์เป็นพระสถูปรูปแบบหนึ่งในทางพุทธเถรวาท ที่เกิดจากการนำเอารูปปรางค์หรือศิขรของปราสาทขอมแต่สมัยลพบุรี อันเป็นศาสนสถานฝ่ายฮินดูและพุทธมหายาน มาสร้างให้เกิดรูปแบบใหม่ขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 18 ลงมา พระปรางค์ต่างจากพระสถูปแบบอื่นโดยเฉพาะสถูปทรงกลมในลักษณะที่ว่า สถูปทรงกลมมีวิวัฒนาการมาจากพูนดินหรือเนินดินที่ฝังศพและอัฐิธาตุ แต่พระปรางค์มาจากศิขรหรือยอดเขาสูงซึ่งเชื่อกันว่าเป็นที่สถิตของเทพเจ้า โดยที่หน้าที่ความสำคัญของปรางค์ก็เช่นเดียวกับกับสถูปทรงกลมนั่นเอง คือเป็นที่บรรจุพระบรมธาตุ ต่างจากปราสาทอันเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ เช่น ศิวลึงค์ เทวรูป หรือพระพุทธรูป แต่โดยระบบสัญลักษณ์ ทั้งพระสถูปที่บรรจุพระบรมธาตุและปราสาทที่ประดิษฐานรูปเคารพต่างก็เปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุมาศ อันเป็นศูนย์กลางจักรวาลของฮินดู-พุทธ เช่นกัน

ศิริวรรณ เวชวิทย์ (ม.ป.ป. : 36) ได้ให้รายละเอียดไว้สรุปได้ว่า พระปรางค์นับเป็นอัตลักษณ์ทางศิลปสถาปัตยกรรมของกรุงศรีอยุธยาโดยตรง เพราะมีสร้างมากกว่าเมืองอื่นๆ โดยเฉพาะในสมัยอยุธยาตอนต้น ที่เห็นได้จากปรางค์วัดมหาธาตุ วัดพระราม วัดราชบูรณะ ความนิยมการสร้างพระปรางค์เริ่มลดน้อยลงบ้างในสมัยอยุธยาตอนกลาง ที่มีพระสถูปทรงกลมมากกว่า แต่พอถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย คือรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองลงมา ความนิยมในการสร้างพระปรางค์ก็กลับมาอีก แม้ว่าจะมีรูปแบบแตกต่างไปจากสมัยแรกๆ ก็ตาม มักนิยมสร้างคละไปกับบรรดาเจดีย์ทรงกลมที่ย่อไม้สิบสองหรือยี่สิบ มีทั้งสร้างเป็นปรางค์ประธานและปรางค์ราย แต่ที่โดดเด่นเห็นจะเป็นพระปรางค์ประธานและเมรุรายที่วัดไชยวัฒนาราม ที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองสร้างขึ้นในบริเวณที่เป็นนิวาสนสถานเดิมและที่ถวายพระเพลิงพระศพของพระชนนี ก่อนขึ้นครองราชย์

พระปรางค์นี้สูงสง่าโดดเด่นอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาปากใต้ของเกาะเมือง เป็นปรางค์ที่เห็นชัดในภาพเขียนเกาะเมืองอยุธยาที่ฝรั่งเขียนขึ้นแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ลงมา ความโดดเด่นอย่างสำคัญของปรางค์วัดไชยวัฒนารามที่แตกต่างไปจากปรางค์วัดอื่นๆ ก็คือ มีการจัดผังพุทธาวาสเป็นมณฑลจักรวาลที่ได้สัดส่วนตามเรขาคณิตเหมือนกับผังปราสาทขอม เช่นปราสาทนครวัดของกัมพูชา เพราะเป็นสิ่งที่เกิดจากการนำเอาศิลปะสถาปัตยกรรมขอมมาปรุงแต่งขึ้นใหม่ในรัชกาลนี้

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2555 : 4) ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า “โดยทั่วไปศาสนสถานในศิลปะขอม จะสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดูเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงบางแห่งหรือบางสมัยเท่านั้น ที่สร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น ปราสาท ที่สร้างขึ้นในศิลปะแบบบายน ทั้งหมดเพราะในขณะนั้นมีการเปลี่ยนมา นับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายานแล้ว วิธีสังเกตว่าศาสนสถานแห่งนั้นๆ สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาและลัทธิใด ดูได้จากรูปเคารพที่ประดิษฐานภายในปราสาทประธานเป็นสำคัญ ถ้าไม่ปรากฏรูปเคารพให้ดูได้จากภาพเล่าเรื่องบนทับหลัง โดยเฉพาะทับหลัง ประดับด้านหน้าของห้องครรภคฤหะจะเป็นตัวบอกได้ดีที่สุดในส่วนของปราสาทที่สร้างขึ้นในศาสนาฮินดูแยกออกเป็น ๒ ลัทธิ ได้แก่ “ไศวนิกาย” คือ การบูชาพระอิศวร หรือพระศิวะเป็นใหญ่ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง และ “ไวษณพนิกาย” คือ การบูชาพระนารายณ์ หรือพระวิษณุเป็นใหญ่ เช่น ปราสาทนครวัด ส่วนปราสาทหินพิมายและกลุ่มปราสาทรุ่นหลัง ในศิลปะแบบบายนที่พบทางภาคกลางของประเทศไทยทั้งหมดนั้น สร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี”

พระปรางค์ยุคที่ 3 (ยุคปัจจุบัน)

พระปรางค์วัดอรุณกับการก่อสร้างตามคติความเชื่อ จากเอกสารสำคัญที่บันทึกถึงประวัติความเป็นมาของวัดอรุณราชวราราม มีหลักฐานเท่าที่ปรากฏเพียงว่า เป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีมาก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พุทธศักราช 2199-2231) เพราะมีแผนที่ซึ่งชาวฝรั่งเศสทำขึ้นไว้เป็นหลักฐาน ในวัดนี้เองยังมีพระอุโบสถและพระวิหารเก่าอยู่ ณ บริเวณหน้าพระปรางค์ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยา เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงสร้างพระราชวังและขยายเขตพระราชฐาน และได้มีพื้นที่ไปถึงวัดแจ้ง ทำให้กลายเป็นวัดภายในพระราชวังนั้น คงจะทรงถือแบบอย่างพระราชวังในกรุงศรีอยุธยา ที่มีวัดพระศรีสรรเพชญ์อยู่ในพระราชวัง การปฏิสังขรณ์วัดเท่าที่ปรากฏตามหลักฐานในพระราชพงศาวดาร ก็คือปฏิสังขรณ์พระอุโบสถและพระวิหารของเก่าที่มีอยู่หน้าพระปรางค์ กับโปรดให้สร้างกำแพงพระราชวังโอบล้อมวัดดังกล่าวมา และในระยะต่อมาก็คงจะได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุอื่น ๆ อีก เพื่อให้สมกับเป็นวัดภายในพระราชวัง แต่จะทรงบูรณปฏิสังขรณ์อะไรบ้างไม่ได้มีการบันทึกเป็นจดหมายเหตุหรือรายงานใดๆ ไว้

มีจดหมายเหตุกล่าวว่า พระปรางค์เดิมมีก่อน พระปรางค์ใหญ่นี้สาม พระปรางค์เดิมไว้ ซึ่งมีขนาดย่อมกว่าองค์ใหม่นี้มาก ซึ่งพระปรางค์เดิมจะสร้างขึ้นเมื่อไร ไม่ปรากฏมีหลักฐานกล่าวไว้ ส่วนการริเริ่มก่อสร้างพระปรางค์องค์ใหม่สวมองค์เก่านั้น เป็นเพราะพระราชศรัทธาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงจะเสริมสร้างพระปรางค์หน้าวัดอรุณ โดยทรงพระราชดำริเห็นว่า พระปรางค์เดิมสูง 8 วา นั้น ยังย่อมอยู่ กรุงรัตนโกสินทร์ได้ตั้งขึ้นเป็นราชธานี ยังหาพระมหาธาตุไม่ ควรจะเสริมสร้างให้ใหญ่เป็นพระมหาธาตุสำหรับพระนคร จึงโปรดให้กำหนดที่ลงมือขุดราก แต่การได้ค้างอยู่เพียงนั้นจนสิ้นรัชกาลที่ 2 ใน

พุทธศักราช 2397 ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเกลิงถวัลยราชสมบัติสืบต่อมา พระองค์ได้โปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดอรุณฯ ขึ้นใหม่ทั้งวัด และทรงพระราชดำริถึงพระปรางค์ที่สมเด็จพระบรมชนกนาถทรงมีพระราชประสงค์จะสร้างเสริมให้สูงขึ้น จึงได้ทรงคิดแบบอย่างแล้วโปรดให้ลงมือก่อสร้าง ได้เสด็จพระราชดำเนินมาก่อพระฤกษ์ เมื่อวันศุกร์ เดือน 9 แรม 12 ค่ำ พุทธศักราช 2385 งานสร้างเสริมพระปรางค์ได้ดำเนินเรื่อยมาจนสำเร็จเป็นพระมหาเจดีย์สูง 1 เส้น 13 วา 1 ศอก 1 คืบ กับ 1 นิ้ว ฐานกลมวัดโดยรอบได้ 5 เส้น 17 วา เมื่อกำหนดโดยลักษณะทั้งหมดที่เป็นองค์ประกอบของพระปรางค์วัดอรุณฯ จะได้ดังนี้

พระปรางค์ใหญ่ อยู่ภายในวงล้อมของวิหารคดและแก่งเงิน 3 ด้าน เว้นด้านหน้า มีประตูเข้า 9 ประตู บริเวณลานจากวิหารคดและแก่งเงินถึงฐานพระปรางค์ชั้นล่างปูด้วยกระเบื้องหิน มีบันไดขึ้นสู่ทักษิณชั้นที่ 1 ระหว่างปรางค์ทิศและมณฑปทิศ ด้านละ 2 บันได รวม 4 ด้าน เป็น 8 บันได เหนือพื้นทักษิณชั้นนี้เป็นฐานทักษิณชั้น 2 รอบฐานมีรูปต้นไม้อประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีต่างๆ เหนือขึ้นไปเป็นเชิงบาตร ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีลายดอกไม้ใบไม้ มีบันไดขึ้นสู่ทักษิณชั้นที่ 2 ตรงหน้ามณฑปทิศ มณฑปละ 2 บันได คือทางซ้ายและทางขวาของแต่ละมณฑปรวม 8 บันได เหนือพื้นทักษิณชั้นที่ 2 เป็นฐานของทักษิณชั้นที่ 3 มีช่องรูปกนิษฐและกนิฐสลักกันโดยรอบ เชิงบาตรมีรูปมารแบก และมีบันไดตรงจากหน้ามณฑปทิศแต่ละมณฑปขึ้นสู่ทักษิณชั้นที่ 3 อีกด้านละบันได รวม 4 บันได ที่เชิงบันไดมีเสาหงส์หินบันไดละ 2 ต้น เหนือพื้นทักษิณชั้นที่ 3 เป็นฐานทักษิณชั้นที่ 4 มีช่องรูปกนิษฐและกนิฐสลักกันโดยรอบ เว้นแต่ตรงย่อมุม 4 ด้าน เป็นรูปแจกันปักดอกไม้ เพราะเป็นช่องแคบ ๆ ที่เชิงบาตรมีรูปกระบี่แบก มีบันไดขึ้นไปยังทักษิณชั้นที่ 4 อีก 4 บันไดตรงกับบันไดชั้นที่ 3 ดังกล่าวแล้ว และมีเสาหงส์หินอยู่เชิงบันไดอีกด้านละ 2 ต้น เช่นเดียวกัน เหนือพื้นทักษิณชั้นที่ 4 เป็นช่องรูปกนิษฐและกนิฐสลักกันโดยรอบ และตรงย่อมุมเป็นรูปแจกันปักดอกไม้ เชิงบาตรมีรูปพรหมแบก เหนือขึ้นไปเป็นซุ้มคูหา 4 ด้าน มีรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณอยู่ในคูหาทั้ง 4 คูหา เหนือซุ้มคูหารูปพระอินทร์เป็นยอดปรางค์ขนาดย่อม และมีรูปพระนารายณ์ทรงครุฑแบกพระปรางค์ใหญ่อยู่โดยรอบ ตอนสุดพระปรางค์ใหญ่ขึ้นไปเป็นนภศูลและมงกุฎปิดทอง องค์พระปรางค์ก่ออิฐถือปูน ประดับด้วยชั้นกระเบื้องเคลือบสีต่างๆ อย่างงดงามประณีตบรรจง เป็นลายดอกไม้ ใบไม้ และลายอื่น ๆ กระเบื้องเคลือบสีที่ใช้ประดับเหล่านี้ บางแผ่นเป็นรูปลายที่ทำสำเร็จมาแล้ว บางชิ้นเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยนำมาประกอบกันเข้าเป็นลาย และบางลายใช้กระเบื้องเคลือบธรรมดา บางลายเป็นกระเบื้องเคลือบสลับเปลือกหอยและบางลายใช้งานขามของโบราณที่มีลวดลายงามๆ เป็นของเก่าหายาก เช่น ขามเบญจรงค์ เล็กบ้างใหญ่บ้างมาประดับสอดสลับไว้อย่างเรียบร้อยน่าดูน่าชมยิ่ง

ปรางค์ทิศ เป็นปรางค์องค์เล็ก ๆ อยู่บนมุมทักษิณชั้นล่างของพระปรางค์ใหญ่ ตรงทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ตะวันออกเฉียงใต้ ตะวันตกเฉียงเหนือ และตะวันตกเฉียงใต้ ทิศละองค์ ปรางค์ทิศเหล่านี้รูปทรงเหมือนกัน คือ มีช่องรูปกนิษฐและกนิฐและเชิงบาตร เหนือช่องมีรูปมารแบกกระบี่และสลักกัน เหนือขึ้นไปเป็นซุ้มคูหารูปพระพายทรงม้า เหนือขึ้นไปเป็นยอดปรางค์มีรูปครุฑจับนาค และเทพนมอยู่เหนือซุ้มคูหา ปรางค์ทิศก่อด้วยอิฐถือปูนประดับกระเบื้องเคลือบสีแบบเดียวกับพระปรางค์องค์ใหญ่ และเหนือยอดปรางค์เป็นนภศูลปิดทอง

มณฑปทิศ มีอยู่ 4 ทิศ คือ ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก ตั้งอยู่บนฐานทักษิณชั้นที่ 2 ในระยะระหว่างปราสาททิศ ภายในมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ แต่จะเป็นปางใดบ้างนั้น ไม่พบลหลักฐาน เมื่อปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ 5 ตามรายงานของพระยาราชสงครามชี้แจงว่า มีแต่ฐานพระพุทธรูป องค์พระพุทธรูปไม่มี ตอนฐานของมณฑป แต่ละมณฑปมีช่องรูปกนิรีและกนิรี และเหนือช่องมีรูปกุ่มภัณฑ์แบก 2 มณฑป คือ ทิศเหนือกับทิศใต้ รูปคนธรรพ์แบก 2 มณฑป คือทิศตะวันออกและทิศตะวันตก มณฑปก่อด้วยอิฐถือปูนประดับกระเบื้องเคลือบสีเป็นลวดลายต่าง ๆ เช่นเดียวกับองค์พระปราสาทใหญ่ และปราสาททิศ

ลักษณะของพระปราสาทที่ปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ 5 หรือตามที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันเป็นดังนี้คือ

พระปราสาทใหญ่ อยู่ภายในรั้วล้อมทั้ง 4 ด้าน ด้านตะวันออกเหนือ และตะวันตกตอนล่างเป็นกำแพงก่ออิฐถือปูนเตี้ย ๆ ทาด้วยน้ำปูนสีขาว ตอบบนเป็นรั้วลูกกรงเหล็กทาสีแดง มีรูปครุฑจันนาครติดอยู่ตอนบนทุกช่อง แต่ละช่องกั้นด้วยเสาก่ออิฐถือปูนเหมือนกำแพงตอนล่างทางด้านตะวันตกหลังพระปราสาทนั้น มีเก๋งจีนแบบของเก่าเหลืออยู่อีก 1 เก๋ง หน้าบันและใต้เชิงชายประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีและภาพสีทาและเขียนเป็นรูปดอกไม้ ต้นไม้ และรูปสัตว์ต่าง ๆ แบบจีน ผผนังของเก๋งด้านใน ทาด้วยน้ำปูนสีขาว ซึ่งแต่เดิมนั้นเป็นภาพสีเกี่ยวกับนรก ในรัชกาลที่ 5 โปรดให้ลบออกเสีย เพราะทรงพิจารณาเห็นว่าไม่งาม ส่วนรั้วด้านใต้ที่ติดกับกำแพงพระราชวังเดิมนั้น เป็นรั้วก่อด้วยอิฐถือปูนที่ขบตลอดทั้งด้าน

ลานพระปราสาทตั้งแต่รั้วถึงฐานพระปราสาทปูด้วยกระเบื้องหิน มีทอระบายน้ำจากพื้นลายลงไปสู่แม่น้ำเจ้าพระยา แต่ละมุมด้านในของรั้วมีแท่นก่อไว้มีลายเป็นขาโต๊ะตั้งติดกัน เข้าใจว่าจะเป็นที่สำหรับตั้งเครื่องบูชา หรือวางของ รอบ ๆ ฐานพระปราสาท มีตุ๊กตาหินแบบจีนเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น วัว ควาย ลิง สิงโต เป็นต้น กับรูปทหารจีน ตั้งไว้เป็นระยะ ๆ บริเวณลานที่ตรงกับมณฑปมีราวเทียน และที่สำหรับปักธูปบูชาทั้ง 4 มณฑป

องค์พระปราสาทใหญ่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงอะไรมาก โปรดให้เปลี่ยนเพียงรูปกนิรีกนิรีและแจกันปักดอกไม้ตามช่องต่าง ๆ เป็นซีเมนต์ครึ่งซีกติดกับผนังคูหาด้านใน แทนของเก่าซึ่งสลักด้วยหินเป็นตัว ๆ ตั้งไว้ เพราะถ้าจะทำใหม่ให้เหมือนของเก่าจะต้องใช้เงินมาก ด้วยของเก่าเหลืออยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ได้โปรดให้รื้อประตูเข้าพระปราสาทออกหมดทั้ง 9 ประตู แล้วสร้างขึ้นใหม่เพียง 5 ประตู เป็นประตูซุ้มแบบวัดราชประดิษฐ์ ในซุ้มเหนือบานประตูทำเป็นรูปพระราชลัญจกรประจำพระองค์ทั้ง 5 รัชกาล ติดอยู่ตรงด้านนอกด้านใน คือ ที่รั้วด้านตะวันออกหน้าพระปราสาทมี 3 ประตู ประตูที่อยู่เหนือโบสถ์น้อยเป็นรูปครุฑจันนาคร ประจำรัชกาลที่ 2 ประตูกลางระหว่างโบสถ์และวิหารน้อยเป็นรูปพระเกี้ยว ประจำรัชกาลที่ 5 และประตูข้างใต้วิหารเป็นพระมงกุฎ ประจำรัชกาลที่ 4 ส่วนทางด้านตะวันตกหลังพระปราสาทมี 2 ประตู ประตูเหนือเก๋งจีนเป็นรูปอุณาโลมอยู่ในกลีบบัว ประจำรัชกาลที่ 1 ประตูใต้เก๋งจีนเป็นรูปอุณาโลมอยู่ในปราสาท ประจำรัชกาลที่ 3

ปราสาททิศ ไม่ได้เปลี่ยนแปลง มณฑปทิศ ไม่ได้เปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกัน เป็นแต่โปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ที่เหลืออยู่ในวิหารครอบพระปราสาท ของเก่าที่รื้อไปนั้น นำขึ้นไปประดิษฐานไว้ในมณฑปทิศ คือ มณฑปทิศเหนือประดิษฐานพระพุทธรูปปางประสูติ ทำเป็นรูปพระนางสิริมหามายาพุทธมารดาประทับยืนเหนี่ยวกิ่งไม้รั้ง เบื้องพระพักตร์มีรูปพระมหาสัตว์หรือ

พระพุทธเจ้าแรกประสูติ ประทับยืนอยู่เหนือดอกบัวยกพระพาหาข้างขวาขึ้นเหนือพระเศียร ชูนิ้วพระหัตถ์ขึ้น 1 นิ้ว ประกาศว่าจะทรงเป็นมหาบุรุษผู้เลิศในโลก มีรูปเทวดา ๒ องค์ ประคองพระแท่นที่ประทับยืนพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในมณฑปนี้ เป็นของทำขึ้นใหม่ทั้งหมด เพราะเดิมไม่มี ทิศตะวันออกประดิษฐานพระพุทธรูปปางตรัสรู้ มีพระพุทธรูปปางนาคปรกอยู่กลาง และพระพุทธรูปปางมารวิชัยอยู่สองข้าง ประทับอยู่ใต้ร่มโพธิ์และร่มไทร ทิศใต้ประดิษฐานพระพุทธรูปทางเทศนา พระธรรมจักร มีพระปัญญาวัคคีย์ 5 องค์นั่งพนมมือฟังอยู่เฉพาะพระพักตร์ สำหรับพระปัญญาวัคคีย์ทั้ง ๕ นี้ เป็นของทำขึ้นใหม่ เพราะของเก่าแตกทำลายหมด และทิศตะวันตกประดิษฐานพระพุทธรูปปางเสด็จดับขันธปรินิพพาน มีพระพุทธรูปปางไสยาสน์อยู่เหนือแท่นพระบรรทมใต้ต้นรังทั้งคู่ และมีพระภิกษุสงฆ์พุทธสาวกอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ ซึ่งองค์ประกอบแห่งพระปรางค์วัดอรุณ ยังปรากฏให้เห็นทุกวัน แต่ก็มีบางสิ่งบางอย่างเพิ่มเติมเข้ามา โดยสังเกตเห็นได้ว่าไม่ใช่ของมีมาแต่เดิมเลย

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพระปรางค์วัดอรุณนั้น แต่เดิมมีแนวคิดเป็นมาอย่างไรก็ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด แต่แนวคิดในการสร้างพระปรางค์องค์ใหญ่สวมองค์เดิม นั้น มีประวัติที่มีหลักฐานบันทึกไว้ดังนี้

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพุทธศักราช 2388 มีบัญชาเกณฑ์เปลือกมะพูด เปลือกประดู่ ไม้โม่ง มาทำน้ำเชื้อพระปรางค์ใหญ่วัดอรุณราชวราราม กำหนดให้ส่งในเดือน 5 ข้างขึ้น และท่านพยานครไชยศรี กรมการ ได้บอกเข้ามาว่าเปลือกมะพูดหาไม่ ให้ขุนสุภาคุมเอาเปลือกประดู่เข้ามาส่ง 200 มัด ส่งบ้านท่านปลายเชือก ครั้นใน พุทธศักราช 2389 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่าให้ช่างหล่อๆ ยอดนภศูลใหญ่ วัดอรุณราชวราราม จะเสด็จพระราชดำเนินทรงเททองแต่ ณ วันแรม 7 ค่ำ เดือน 3 เพลาเช้า การหล่อยอดนภศูลได้สำเร็จบริบูรณ์ใน พุทธศักราช 2390 โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่ากำหนดจะได้ปิดทองยอดนภศูลพระปรางค์ใหญ่วัดอรุณราชวรารามยอดหนึ่ง ที่โรงหล่อในพระราชวัง ณ วันขึ้น 12 ค่ำ เดือน 12 เพลาเช้า และในวันอาทิตย์ ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 1 พุทธศักราช 2530 ได้มีรับสั่งให้ยกยอดพระปรางค์ใหญ่ ณ วัดอรุณราชวราราม ณ วันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 1 เพลาเช้า ด้วยเหตุที่เกรงว่าการสร้างพระปรางค์จะเสร็จไม่ทันวันที่กำหนดไว้ จึงได้มีหมายรับสั่งในวันพฤหัสบดี ขึ้น 6 ค่ำ เดือน 3 พุทธศักราช 2390 เรื่องเกณฑ์ขุนหมื่นไปช่วยประดับพระปรางค์ พร้อมทั้งมีหมายรับสั่งเมื่อวันขึ้น 4 ค่ำ เดือน 9 พุทธศักราช 2392 ให้ช่างหล่อตะปูทองใหญ่ตรึงพระปรางค์ใหญ่วัดอรุณ โดยให้หล่อทุกวันอย่าได้หยุด เพราะมีความจำเป็นต้องใช้เป็นจำนวนมาก และมีหมายรับสั่งเพิ่มอีกว่าให้ช่างหล่อๆ กระดิ่งลูกฟักใส่พระปรางค์ใหญ่วัดอรุณราชวรารามเป็นอันมากนั้นให้พระคลังราชการจ่ายฟินแสมรอนใหญ่ให้กับรองงาน 4 ตำรวจ 500 ดุ้น รองงาน 4 ตำรวจจะได้ขนเข้ามาส่ง ณ โรงหล่อจะได้สุ่มพิมพ์ เฌอพิมพ์ ให้แต่ ณ ข้างขึ้น 1 ค่ำ เดือน 3 เพลาเช้าอย่าให้ขาดได้ตามรับสั่ง

จากหลักฐานที่เป็นทั้งจดหมายเหตุและหมายรับสั่งที่กล่าวมา เป็นเพียงหลักฐานบางส่วนที่เป็นที่ยืนยันว่าการสร้างพระปรางค์นั้นมีแนวคิดของสถาบันชั้นสูงของไทยเป็นผู้วางแนวทางไว้ทุกอย่าง

หลังจากที่พระปรางค์ได้มีความสมบูรณ์เรียบร้อยแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ 3 ก็มีได้มีการต่อเติมเสริมสร้างอะไรอีก จนมาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เกิดเหตุไฟไหม้วัดอรุณราชวราราม วันที่ 31 ธันวาคม พุทธศักราช 2438 ได้เกิดไฟไหม้พระอุโบสถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสด็จมาเป็นประธานในการดับไฟไหม้ด้วยพระองค์เอง และได้มีการซ่อมแซมพระ

อุโบสถจนแล้วเสร็จ พร้อมกับมีงานฉลองวัดอรุณราชวรารามในวันที่ 26 - 27 กรกฎาคม พุทธศักราช 2441 ในการฉลองวัดอรุณราชวรารามครั้งนั้น ได้มีผู้ร่วมบริจาคทรัพย์เป็นเงิน 24,000 บาท นับว่าเป็นจำนวนมากในสมัยนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนตรงกุฏิเก่าด้านเหนือ ซึ่งชำรุดไม่มีพระสงฆ์อยู่ เป็นตึกใหญ่ แล้วพระราชทานนามว่า “โรงเรียนทวีธาภิเศก”

เมื่อก่อสร้างโรงเรียนทวีธาภิเศกเสร็จแล้ว ได้โปรดให้พระยาราชสงคราม (กร หงสกุล) เป็นนายงานอำนวยการปฏิสังขรณ์พระปรางค์องค์ใหญ่ และบริเวณทั่วไปตามของเดิม แก้ไขเพิ่มเติมบางอย่างตามที่ควรจะแก้ไขโดยมีพระราชปราชญ์ว่า ล่วงกาลนานมาแล้ว พระปรางค์ชำรุด เสื่อมทรุดโทรม ควรแก่เวลาที่จะปฏิสังขรณ์ให้ดีขึ้น มีสำเนาพระราชกระแสตั้งต่อไปนี้ “การซ่อมแซมพระปรางค์วัดอรุณและบริเวณ ต้องตั้งใจว่าจะรักษาของเก่า ที่ยังคงใช้ได้ไว้ให้หมด ถึงจะสีม่วงหมอง เป็นของเก่ากับใหม่ต่อกัน เช่น รูปภาพเขียน ลายเพดาน เป็นต้น อย่าได้พยายามที่จะไปแต่งของเก่า ให้สุกสดเท่าของใหม่ ถ้าหากว่ากลัวอย่างคำที่เรียกว่าต่าง ให้พยายามที่จะประสมสีใหม่อ่อนลง อย่าให้สีแหลมเหมือนที่ใช้อยู่เดี๋ยวนี้ พอให้กลืนกันไปกับสีเก่า ลวดลายถูกรูปพรรณอันใดก็ตาม ให้รักษาคงไว้ตามรูปเก่า ถ้าจะเปลี่ยนแปลงแห่งใดสิ่งใดให้ดีขึ้น ต้องให้กราบทูลก่อนฯ เรื่องท่อน้ำรอบลานพระปรางค์เป็นสำคัญ ช่างไทยเราไม่สู้สันทัดเรื่องท่อน้ำ ถ้าควรจะทำหาผู้ที่เขาเข้าใจให้หาหา” โดยได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระยาราชสงครามเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน รัตนโกสินทรศก 127 เกี่ยวกับการที่จะปฏิสังขรณ์ และทรงให้พระยาราชสงครามกะประมาณค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ทั้งองค์พระปรางค์ใหญ่ ทั้งพระวิหาร และระเบียงคดในหมู่พระปรางค์ด้วย โดยทรงพระราชดำริจะให้ทันจัดงานฉลอง ที่จะทรงมีพระชนมายุเท่ากับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก 128 ซึ่งพระยาราชสงครามก็ได้รับสนองพระราชดำรินั้นอย่างเต็มความสามารถ เมื่อมีการปฏิสังขรณ์พระปรางค์และสิ่งต่างๆ ในวัดอรุณราชวรารามบริบูรณ์เรียบร้อยแล้ว ได้โปรดให้มีการฉลองรวม 3 งาน พร้อมกัน คือ งานฉลองพระไชยนรินทร์ งานบำเพ็ญพระราชกุศลพระชนมายุสมมงคล คือ มีพระชนมายุเสมอพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และงานฉลองพระปรางค์

สรุปว่า พระปรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย ต่างมีองค์พระปรางค์ที่งดงามด้วยศิลปะที่ประดับองค์พระปรางค์ มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ดูเด่นเป็นตระหง่าน มีความเป็นเอกลักษณ์ที่เป็นของตัวเอง และที่สำคัญคือสัญลักษณ์ที่เกิดจากเครื่องประดับรอบองค์พระปรางค์ก็ดี รูปแบบทางสถาปัตยกรรมขององค์พระปรางค์ก็ดี เป็นสัญลักษณ์สำหรับพุทธศาสนิกชนที่สามารถเปิดรับพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี เป็นเสมือนสื่อเชื่อมโยงความเข้าใจและความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งถ้ามีการสื่อประชาสัมพันธ์ให้เข้มแข็งและเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางแล้ว เชื่อได้ว่า พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามสามารถเป็นสัญลักษณ์เชื่อมโยงให้ผู้ได้พบเห็นสามารถน้อมใจเข้ามาสู่หลักพุทธธรรมได้อย่างแน่นอน เพราะแนวคิดในการสร้างพระปรางค์นั้นเป็นแนวคิดที่มุ่งถึงความสำคัญในด้านการเป็นสื่อให้ผู้พบเห็นได้เกิดทัศนคติที่ริบหรี่กล่าวคือการได้มองเห็นสิ่งที่เป็นมงคล ด้วยรูปแบบของพระปรางค์นั้นเป็นรูปแบบที่เกิดจากแนวคิดทางศาสนาทั้งพราหมณ์และพุทธที่ผสมผสานกันจนลงตัวแล้ว โดยมุ่งเน้นให้พระปรางค์เป็นสื่อเชื่อมโยงให้ผู้พบเห็นได้เข้าถึงหลักคำสอนทางศาสนาอย่างแท้จริง

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. ทฤษฎีหลัก

1.1 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ มองสังคมโดยรวมว่าเป็นระบบหนึ่งซึ่งประกอบไปด้วยส่วนหรือระบบต่างๆ ที่ยึดเหนี่ยวและมีความสัมพันธ์กัน การเปลี่ยนแปลงอาจเกิดหรือเริ่มต้นได้ในทุกส่วน และส่งผลกระทบต่อไปยังส่วนอื่น ซึ่งต้องถูกกระทบกระเทือนไปด้วย นักการนิยามเห็นว่า สังคมจะต้องมีโครงสร้างทำหน้าที่ ๆ ของสังคม ทุกสังคมต้องมีระเบียบมีกฎเกณฑ์ให้สมาชิกปฏิบัติตาม สังคมจะสร้างสถาบันเพื่อให้สถาบันทำหน้าที่ที่สำคัญ ในการช่วยเหลือปัญหาของสมาชิกในสังคม และเป็นที่ยอมรับกันในสังคม ซึ่งสังคมจะทำหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์ และสังคมจะปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติหรือที่มนุษย์สร้างขึ้น สังคมเหมือนกับสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง (Biological Organism) ซึ่งเป็นตัวแบบ (Model) เป็นเพียงอุปมา (Analogy) เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์สังคมหรือวิเคราะห์สังคม โดยมีฐานคติ (Assumptions) เกี่ยวกับสังคมคือเป็นระบบๆ หนึ่ง ระบบนั้นประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีระบบขอบเขตแน่นอน พร้อมทั้งมีกระบวนการรักษาบูรณาการและอาณาเขตนั้นไว้เสมอ พาร์สัน เห็นว่า ระบบสังคมนั้น หากจะรักษาระบบให้อยู่ได้ ต้องทำหน้าที่ในการแก้ปัญหาที่สำคัญเพื่อรักษาดุลยภาพ (Equilibrium) มี 4 ประการ

1.1.1 ปัญหาของการบรรลุวัตถุประสงค์ของระบบ กล่าวคือ ระบบสังคมจะบรรลุวัตถุประสงค์ของการเป็นระบบได้จะต้องไม่ขัดกับมูลเหตุจูงใจ ความประสงค์และความสามารถของสมาชิกอย่างรุนแรง นอกจากนี้ ระบบย่อยในสังคมจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างสม่ำเสมอ หากไม่ระบบใหญ่จะไม่สามารถอยู่ได้ เป้าหมายของระบบใหญ่นั้น จะถูกถ่ายทอดและควบคุมให้สมาชิกได้ยอมรับและปฏิบัติตาม วัตถุประสงค์นอกจากการคงอยู่ของระบบแล้ว อาจจะมีวัตถุประสงค์อื่น ที่อาจเกิดขึ้นได้ในระบบย่อยที่ทำหน้าที่กำหนด

1.1.2 ปัญหาของการปรับ เพราะระบบสังคมทั้งใหญ่และย่อย โดยที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันต้องพึ่งพาอาศัยกัน ตลอดจนมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ สิ่งแวดล้อมก็อาจจะเปลี่ยนแปลงซึ่งจำเป็นที่ระบบจะต้องปรับ จึงเกิดปัญหาของการปรับเข้าหาซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ทั้งยังปรับให้สอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมอีกด้วย

1.1.3 ปัญหาของการผสม ซึ่งหมายถึง ความสามารถของระบบในอันที่จะสร้างความเข้าใจกันได้ระหว่างระบบย่อย ๆ ที่แตกต่างกันให้อยู่ภายในระบบใหญ่ รวมตลอดจนถึงการที่จะให้สมาชิกแต่ละคนได้ผนวกรวมเข้าไปในระบบอย่างมีประสิทธิภาพ

1.1.4 ปัญหาการของแก้ไขความตึงเครียด โดยที่ระบบทุกระบบย่อมจะมีการขัดแย้ง การขัดกันทั้งในแง่ของสมาชิกแต่ละบุคคล ตลอดจากระบบย่อยทุกระบบอันเป็นสาเหตุให้เกิดการขัดแย้งจนกระทั่งระบบสังคมใหญ่ไม่อาจจะคงอยู่ได้ ฉะนั้นระบบสังคมจึงจะต้องแก้ไขปัญหานี้ให้ได้ หากไม่ก็จะคงสภาพระบบไม่ได้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2545 : 25-30)

นิยพรรณ วรณศิริ (2540 : 114-116) ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า แนวคิดทางด้านโครงสร้างในใจมนุษย์เป็นที่มาของการศึกษาทางด้านมานุษยวิทยาสัญลักษณ์ (Symbolism) ซึ่งเป็นเรื่องของการตีความพฤติกรรมของมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการอธิบายความคิดของมนุษย์ซึ่ง

แสดงออกในทางภาษา และการกระทำของมนุษย์ นักมานุษยวิทยาสัญลักษณ์ ดังเช่น Edward Sapir, Edmund Leach, Victor Turner, Clifford Geertz และ Levi - Strauss มีทัศนะตรงกันว่า

1. ความคิดของมนุษย์เป็นขบวนการทำงานโดยธรรมชาติ และเป็นอิสระจากการทำงานของร่างกาย ตัวอย่างเช่น ความฝันเป็นการทำงานของระบบความคิดและจิตใจ เกิดเมื่อตอนร่างกายหลับไหล และบงการความฝันไม่ได้
 2. ขบวนการทางระบบความคิดมีเหตุและผลในตัวเองโดยปราศจากการบงการของร่างกายตัวอย่าง เช่น ระบบกฎไวยากรณ์ในภาษาทุก ๆ ภาษาของมนุษย์จะมีพื้นฐานเหมือนกันหมด กล่าวคือหน่วยที่มีอำนาจ และสามารถกระทำกรไวยากรณ์ใด ๆ ต่อผู้อื่นได้จะมีตำแหน่งเป็นประธานของประโยคและอยู่หน้าประโยค หน่วยอ่อนแอกว่าและถูกกระทำกรไวยากรณ์ต้องเป็นกรรม และถูกวางไว้ส่วนหลังของประโยค เป็นต้น
 3. ระบบความคิด (Cognitive System) จะเป็นตัวบงการการกระทำของคน ซึ่งจะถูกแสดงออกได้สองทางคือ ทางภาษา (Verbal Action) และทางการกระทำ (Body Action) จะรู้ว่าใครคิดอย่างไรก็ดูได้จากคำพูด (รวมทั้งการเขียน) และการกระทำของเขา
 4. ผู้ที่ต้องการสื่อความคิดของตนให้ผู้อื่นรับรู้และเข้าใจ ต้องจงใจใส่ความหมาย (encode) เข้าไปในคำพูดหรือการกระทำของตนและมุ่งหวังสื่อต่อคนที่ตนจงใจให้รับรู้
 5. ผู้ที่จะเข้าใจความคิดของผู้อื่นได้ต้องสามารถตีความ หรือถอดความหมายของคำพูดหรือการกระทำของผู้อื่นได้ (Decode)
 6. ผู้สื่อความคิด และผู้รับความคิดจะเข้าใจซึ่งกันและกันได้ต้องเป็นผู้รู้กฎวัฒนธรรมเดียวกันหรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมแบบเดียวกันเช่น การก้มมือ ถ้าทำในวัฒนธรรมไทยจะตีความได้ว่ามีการเรียกให้ผู้อื่นเข้ามาหาเรา แต่ถ้ากระทำในวัฒนธรรมอเมริกัน อาจจะหมายความว่าตีความตีความกัน การทักทายกัน เป็นต้น ดังนั้นการจะเข้าใจกันได้ก็ต้องรู้กฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมของสังคมเดียวกัน
 7. ระบบตีความพฤติกรรมดังกล่าวแล้วเรียกว่า ระบบสัญลักษณ์ (Symbolism) ซึ่งหมายถึงการตีความหมายหลายชั้น ตัวแทนความหมาย และตัวที่ถูกแทนความหมายอาจไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกันมากนัก เป็นการแทนความหมายโดยอิสระ หรือ “อำเภอใจ” (Arbitrary) โดยการตกลงกันเองเป็นกฎเกณฑ์ ในระหว่างผู้คนในสังคมเดียวกัน คนนอกสังคมไม่มีวันจะเข้าใจความหมายนั้นๆ ตัวอย่างเช่น “แม่โขง” แปลว่า “เหล่า” ในสังคมไทยและคนไทยก็รู้จักความหมายนี้กันทั่วไป ทั้งๆ ที่ แม่โขงถ้าแปลตรงๆ ก็คือชื่อของแม่น้ำ ผู้ที่ไม่ใช่คนไทยจะเข้าใจเพียงว่าแม่โขง เป็นชื่อของแม่น้ำ ผู้ไม่ใช่คนไทยจะเข้าใจเพียงว่าแม่โขงเป็นชื่อของแม่น้ำเท่านั้น
 8. ระบบสัญลักษณ์มาจากขบวนการทำงานของระบบความคิด (Cognitive System) ในใจของมนุษย์ซึ่งเป็นระบบเชิงนามธรรมที่ลึกซึ้ง
 9. พฤติกรรมทุกๆ ด้านของมนุษย์เป็นระบบสัญลักษณ์ เพราะพฤติกรรมของมนุษย์ มาจากระบบความคิดนั่นเอง
2. ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม
- การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้วิถีชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การที่มนุษย์ใช้ชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวและสังคม มีการติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนค้าขาย ทำให้เกิดการสัมผัสรับเอาวัฒนธรรมที่ตน ไปสัมผัส ก่อเกิดการแพร่กระจายแล้ว

เกิดการถ่ายทอดจากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่ง โดยมีนักคิดที่อธิบายถึงการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ดังนี้

จี.เอลเลียท สมิท (G. Elliot Smith) วิลเลียม เจ. เพอร์รี่ (William Jerry) และริเวอร์ส (W.H.R.Rivers) ชาวอังกฤษ (อ้างอิงมาจาก ยศ สันตสมบัติ. 2540 : 25) มีความเห็นว่า อียิปต์ถือเป็นจุดกำเนิดอารยธรรมชั้นสูงสุด ที่ทำให้เกิดการแพร่กระจายไปยังชนชาติต่าง ๆ ในโลก ด้วยการติดต่อค้าขายกันทำให้ความรู้ ศิลปะวิทยาการ แพร่กระจายไปภูมิภาคต่าง ๆ สำหรับ ฟริตซ์ แกรบ (Fritz Grab) และวิลเฮล์ม ชมิดท์ (Wilhelm Schmidt) ชาวเยอรมันและชาวออสเตรีย มีความเห็นว่า จุดศูนย์กลางของวัฒนธรรมไม่ได้มีเพียงจุดเดียวแต่มีหลายจุดแต่ละจุดแพร่กระจายวัฒนธรรม โดยทั้งสองกลุ่มมีความเห็นว่ามันซับซ้อนใหญ่ในสังคมต่าง ๆ มักไม่ค่อยมีความคิดสร้างสรรค์ ไม่รู้จักคิดค้นสิ่งใหม่ของตนเองแต่คอยลอกเลียนแบบผู้อื่นเสมอ หรือที่เรียกว่าการหยิบยืมทางวัฒนธรรม

Clark Wissler และ Alfred Kroeber (นิยพรรณ วรณศิริ. 2540 : 99-101 ; อ้างอิงมาจาก Clark Wissler and Alfred Kroeber. 1999 : 45) ได้มองว่า วัฒนธรรมจะแพร่กระจาย จากศูนย์ กลางหรือจุดกำเนิดไปยังเขตภูมิศาสตร์เดียวกัน และยุคสมัยที่ใกล้เคียงกันเท่ากับเกิดการยอมรับในสังคมนั้น การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมสามารถไปได้ทุกที่ที่ไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์และในที่มนุษย์สามารถเดินทางไปถึง โดยที่คนสามารถสร้างวัฒนธรรมได้ทุกที่เพื่อสนองตอบจำเป็นขั้นพื้นฐานของตน วัฒนธรรมจะแพร่กระจายไปในทุกพื้นที่ที่ไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้นและไม่จำเป็นต้องแพร่กระจายในรูปแบบวงกลม

นอกจากนี้ นิยพรรณ (ผลวัฒน์) วรณศิริ (2540 : 93) ได้กล่าวถึงหลักการของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมอันเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้น เพราะสภาพภูมิศาสตร์เป็นตัวกำหนดเส้นการเดินทางของมนุษย์ที่นำวัฒนธรรมติดตัวไปเผยแพร่ยังพื้นที่ต่าง ๆ
2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เกิดจากปัญหาความยากจน ความไม่พอเพียงต่อการยังชีพทำให้มนุษย์ต้องแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า เพื่ออยู่รอด
3. ปัจจัยทางสังคม มีการแลกเปลี่ยนวิธีการ พฤติกรรม และความรู้ใหม่จากการไปศึกษาต่างถิ่น หรือการรู้จักแต่งงานกับคนต่างวัฒนธรรมและการอพยพย้ายถิ่นที่อยู่
4. ปัจจัยทางการคมนาคม เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเพราะ การมีถนนหรือระบบขนส่งที่ดี ทำให้มีการติดต่อสื่อสาร ค้าขายแลกเปลี่ยนช่วยให้การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นไปได้รวดเร็ว

ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมไม่ได้เกิดจากความคิดของผู้ใดโดยตรง เนื่องจากเกิดขึ้นจากหลายสำนักคิดอย่างไรก็ตามสำนักคิดต่างๆ ก็มีผู้นำของสำนักดังนี้

สำนักอังกฤษ (British School) นักทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ได้แก่ Elliot Smith, William J.Perry และ W.H.R.Rivers โดย Smith เชื่อว่าวัฒนธรรมแพร่กระจายจากจุดกำเนิดซึ่งเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมแล้วแพร่กระจายเป็นรูปวงกลมไปทั่วโลก โดยจุดศูนย์กลางอยู่ที่อียิปต์ ส่วน Rivers เชื่อว่าวัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นเพียงหนเดียวเท่านั้นแล้วแพร่กระจายไปทั่วโลก โดยอาศัยการอพยพย้ายถิ่นของมนุษย์

สำนักเยอรมัน (German School) นำโดยบาทหลวง Wilhelm Schmidt และ Fritz Graebner ซึ่งเชื่อว่า ปกติแล้วมนุษย์ไม่ชอบสร้างวัฒนธรรมขึ้นเองแต่ชอบหยิบยืมวัฒนธรรมจากเพื่อนบ้าน อย่างไรก็ตามสำนักอังกฤษและสำนักเยอรมันมีแนวความคิดเหมือนกันคือ เชื่อว่า วัฒนธรรมโลกมีศูนย์กลางที่อียิปต์ แพร่กระจายจากอียิปต์เป็นรูปวงกลม และการแพร่กระจายเกิดจากการอพยพ ย้ายถิ่นของมนุษย์

สำนักอเมริกัน (American School) นำโดย Clark Wissler และ Alfred Kroeber ซึ่งเชื่อว่า วัฒนธรรมจะแพร่กระจายจากจุดศูนย์กลาง (จุดกำเนิด) ไปตามพื้นที่เท่าที่วัฒนธรรมนั้นจะแพร่กระจายไปได้ในเขตภูมิศาสตร์เดียวกันและยุคสมัยใกล้เคียงกัน สำนักอเมริกันเชื่อว่า คนสร้างวัฒนธรรมได้ทุกที่เพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของตน ผู้นำทางทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของสำนักอเมริกันที่สำคัญอีกคนหนึ่งคือ Franz Boas นักมานุษยวิทยาชาวเยอรมัน ซึ่งเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ประเทศสหรัฐอเมริกา (มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ 2550 : เว็บไซท์) และ อมรา พงศาพิชญ์ (2549 : 11) ซึ่งเชื่อว่าการที่สังคมหลาย ๆ สังคมมีวัฒนธรรมเหมือนกันเป็นเพราะการแพร่กระจายของวัฒนธรรม (Cultural Diffusion) จากสังคมหนึ่งไปยังสังคมหนึ่ง การยอมรับวัฒนธรรมทำให้สังคมมีวัฒนธรรมเหมือนกันโดยไม่จำเป็นว่าเพราะมีจุดกำเนิดร่วมกัน

Boas (1966 : 55) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับ “ทฤษฎีการแพร่กระจายวัฒนธรรม” (Historical Particularism and Cultural diffusionis) ไว้ว่า แนวคิดเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมสอดคล้องกับแนวคิดทางมานุษยวิทยาสำนักประวัติศาสตร์เฉพาะและการแพร่กระจายวัฒนธรรมภายใต้การนำของศาสตราจารย์ ฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas) ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย และลูกศิษย์อีกประมาณ 20 คน ลูกศิษย์ของ Boas อาจแยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่สนใจเรื่องวัฒนธรรม มุ่งหาความหมายและคำอธิบายเกี่ยวกับวัฒนธรรมและกลุ่มที่เชื่อว่าปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับระบบการคิดของมนุษย์ (Human mind) และสภาพจิตใจของมนุษย์ (Human psyche) สมาชิกของกลุ่มแรกที่สำคัญคือ

1. Kroeber และ Lowie ซึ่งต่อมาสอนอยู่ที่ University of California, Berkeley

2. Cole และ Sapir ที่มหาวิทยาลัยชิคาโก

3. Hershkovits ที่มหาวิทยาลัย Northwestern

สำหรับแนวคิดของกลุ่มนี้อาจจะใช้คำว่า “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” แทนคำว่า “ประวัติศาสตร์เฉพาะ” เพราะจะสื่อความหมายได้ง่ายกว่ามานุษยวิทยาเรียกว่า วัฒนธรรมและบุคลิกภาพ (Culture and Personality) และมีนักวิชาการที่สำคัญ เช่น Margaret Mead, Ruth Benedict กลุ่มนี้สนใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกจิตใจ ตลอดจนความนึกคิดและอิทธิพลของวัฒนธรรมมาก “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการแพร่กระจายวัฒนธรรม”

ความคิดพื้นฐานของโบแอสในรายละเอียดคือการปฏิเสธแนวคิดของสำนักวิวัฒนาการที่เชื่อว่าสังคมมนุษย์มีจุดกำเนิดร่วมกันแต่เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมไปสู่รูปแบบต่างๆ ตามสภาพแวดล้อม โบแอสมองว่าสังคมและวัฒนธรรมของคนอาจมีจุดเริ่มต้นที่เป็นอิสระและไม่เกี่ยวข้องกัน (Independent Invention) เขาไม่เชื่อในความเป็นหนึ่งเดียวของเผ่าพันธุ์ของมนุษยชาติและเชื่อ

ว่าการที่สังคมหลาย ๆ สังคมมีวัฒนธรรมเหมือนกันเป็นเพราะการแพร่กระจายของวัฒนธรรม (Cultural Diffusion) จากสังคมหนึ่งไปอีกสังคมหนึ่ง การยอมรับวัฒนธรรมใหม่ทำให้สังคมมีวัฒนธรรมเหมือนกันได้โดยไม่จำเป็นว่าเป็นเพราะมีจุดกำเนิดร่วมกัน การศึกษาประวัติความเป็นมาของวัฒนธรรมทั้งหมดทุกด้านหรือองค์ประกอบของวัฒนธรรมเฉพาะส่วนจะสามารถได้ภาพของการแพร่กระจายวัฒนธรรม

แนวทางการศึกษาและการสร้างทฤษฎีของสำนักนี้มีลักษณะอนุมาน (Inductive) คือให้ความสำคัญในการเก็บข้อมูลในพื้นที่มากกว่าการสร้างหรือทดสอบทฤษฎี เนื่องจากนักวิชาการกลุ่มนี้ไม่เห็นด้วยกับทฤษฎีวิวัฒนาการซึ่งเชื่อว่ามีกฎธรรมชาติที่อธิบายความเป็นมาของมนุษยชาติ จึงส่งเสริมให้ลูกศิษย์ศึกษาข้อมูลสนาม รวบรวมความรู้ให้ได้ครบถ้วนเพื่อสามารถนำมาสร้างทฤษฎีได้ ภายหลัง ถ้ามีการสร้างทฤษฎีก็น่าจะช่วยให้แย้งทฤษฎีวิวัฒนาการ ที่เชื่อว่ามนุษยชาติมีจุดกำเนิดร่วมกันได้ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์จำเป็นต้องศึกษาทุก ๆ เรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมและสังคมนั้นๆ ศึกษาทุกแง่มุมในลักษณะองค์รวม (Holistic) รวมวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ เช่น สิ่งประดิษฐ์เครื่องใช้สิ่งก่อสร้าง (Material Culture) และวัฒนธรรมในเรื่องระบบคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวิถีชีวิต รายงานเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมหรือชาติพันธุ์ที่เขียนอย่างรอบด้านนี้เรียกว่า ชาติพันธุ์วรรณาหรือชาติพันธุ์พรรณา (Ethnography)

พัฒนาการของมานุษยวิทยาสำนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและแพร่กระจายวัฒนธรรมนี้ ขึ้นอยู่กับผลงานของนักวิชาการที่เป็นลูกศิษย์ของโบแอสมากกว่าของตัวเอง เนื่องจากอาจารย์มีลูกศิษย์หลายคน เมื่อรวมผลงานของลูกศิษย์เหล่านี้เข้าด้วยกันแล้วทำให้เห็นภาพความคิดเรื่องวัฒนธรรมของสำนักนี้ ความคิดที่สำคัญคือวัฒนธรรมมีลักษณะองค์รวมที่ประกอบด้วยส่วนย่อย แต่เมื่อรวมกันแล้วมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสังคมนั้น ๆ จนกลายเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะพิเศษ (Cultural Patterns หรือ Configuration) ซึ่งไม่ได้เกิดจากการเอาส่วนย่อยมารวมกันเท่านั้น แต่มีปัจจัยอื่นซึ่ง Kroeber (1917) เรียกว่า Superorganic แปลเป็นไทยว่า “ปัจจัยเหนืออินทรีย์” แต่ในทางสาขามานุษยวิทยาใช้ในความหมายของ “ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม” มาช่วยเสริมให้เกิดความกลมกลืนและมีลักษณะเฉพาะเป็นชุดวัฒนธรรม (Culture complex) ซึ่งมีหลายองค์ประกอบการกระจายตัวขององค์ประกอบของวัฒนธรรมครอบคลุมพื้นที่ซึ่งอาจเรียกว่าเขตวัฒนธรรม หรือพื้นที่วัฒนธรรม (Culture area) แต่องค์ประกอบของวัฒนธรรมแต่ละส่วน (Cultur Trait) หรือตัวเนื้อหาของวัฒนธรรมนั้นเมื่อกระจายอยู่ตามพื้นที่ที่มีความเข้มข้นหรือความหนาแน่นไม่เท่ากัน ส่วนที่มีองค์ประกอบหนาแน่นเรียกว่าเป็นแก่นกลางวัฒนธรรม (Culture core หรือ Culture center) แต่ศูนย์รวมหรือศูนย์กลางวัฒนธรรมนี้ไม่ได้หมายถึงพื้นที่เฉพาะจุดเท่านั้น ศูนย์กลางวัฒนธรรมอาจเคลื่อนย้ายได้ถ้าสังคมเคลื่อนย้ายไป (Jacobs. 1964 : 89)

การศึกษาวัฒนธรรมเพื่อดูชุดวัฒนธรรม รวมทั้งศูนย์กลางและการแพร่กระจายขององค์ประกอบต่างๆ นี้ อาจทำได้โดยการทำรายชื่อขององค์ประกอบแต่ละส่วน (Culture Trait list) แล้วสำรวจว่ามีปรากฏอยู่ที่ใดบ้างเพื่อเปรียบเทียบกับสังคมข้างเคียงและศึกษาการแพร่กระจายของวัฒนธรรมชุดต่างๆ อย่างไรก็ตามการศึกษาเรื่องเขตวัฒนธรรมและการแพร่กระจายวัฒนธรรมมีปัญหา คือ (1) เขตวัฒนธรรมและศูนย์กลางวัฒนธรรมอาจเปลี่ยนแปลงได้ (2) องค์ประกอบของวัฒนธรรมในแต่ละเขตอาจเปลี่ยนแปลงเมื่อได้รับอิทธิพลจากที่อื่น (3) ในเขตวัฒนธรรมหนึ่งอาจมีองค์ประกอบ

ของวัฒนธรรมที่ต่างกัน เนื่องจากปัญหาที่กล่าวถึงนี้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงการศึกษาทางประวัติศาสตร์เฉพาะถิ่นหรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะช่วยให้ความกระจ่างในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ แต่การศึกษาเรื่องเขตวัฒนธรรมนี้เหมาะสำหรับสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากสังคมข้างเคียงไม่มาก ในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมภายนอกมากกว่าการศึกษาจะซับซ้อนมาก

ข้อสังเกตในเรื่องการแพร่กระจายวัฒนธรรมและเขตวัฒนธรรมที่ควรคำนึงในการศึกษาเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมคือ

1. สังคมวัฒนธรรมชุดใดชุดหนึ่ง (Culture Complex) มีศูนย์กลางอยู่ที่จุดใดจุดหนึ่งและแพร่กระจายออกไป ขยายอิทธิพลใหญ่ขึ้นๆ จนครอบคลุมพื้นที่ในวงกว้างในลักษณะของแก่นกลางวัฒนธรรม (Culture Core) และเขตวัฒนธรรม (Culture Area) ศูนย์กลางของวัฒนธรรมมีหลายศูนย์กลางและเมื่อต่างฝ่ายต่างขยายอิทธิพลก็อาจเกิดการแลกเปลี่ยนและยอมรับซึ่งกันและกันได้ เมื่อใดที่อิทธิพลของศูนย์กลางวัฒนธรรมอ่อนแอหรือเขตวัฒนธรรมกว้างขวางมากและวัฒนธรรมจากศูนย์กลางแพร่กระจายไปได้ไม่เต็มที่ ความเข้มข้นน้อย จะพบว่าลักษณะของวัฒนธรรมชายขอบ (Marginal Culture) อาจแตกต่างจากวัฒนธรรมศูนย์กลาง ตัวอย่างที่เห็นกันชัดเจน คือข้อแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมหลวงและวัฒนธรรมราษฎร์ (Great Tradition และ Little Tradition) Robert Redfield เป็นผู้ชี้ให้เห็นประเด็นนี้ชัดเจนที่สุด (Redfield 1965,1966)

2. เนื่องจากสังคมวัฒนธรรมมีความหลากหลายทางคุณลักษณะและรูปแบบ วัฒนธรรมแต่ละชุดย่อมมีเหตุผลของการเกิดและมีคุณค่าสำหรับสังคมนั้น ๆ การเปรียบเทียบวัฒนธรรมในเชิงคุณค่าหรือความเจริญก้าวหน้าในลักษณะใดก็ตามหรือใครก้าวหน้ากว่ากันจึงเป็นการไม่เหมาะสมทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมมีลักษณะสัมพัทธ์ (Cultural Relativism) วัฒนธรรมแต่ละชุดมีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและสภาพสังคมของตน การเกิดวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมีลักษณะเฉพาะตัวเปรียบเทียบกันได้ยาก

3. เมื่อวัฒนธรรมแพร่กระจายจากศูนย์กลาง (Cultural Diffusion) และไปมีปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมข้างเคียงที่มีอยู่แล้ว (Cultural Interaction) ย่อมมีการเรียนรู้และรับรู้ซึ่งกันและกัน ในระยะแรกอาจรับวัฒนธรรมใหม่ชั่วคราวที่เรียกว่าการยืมวัฒนธรรม (Cultural Borrowing) และต่อมาจึงรับไว้เป็นของตน (Cultural Adoption) กระบวนการและปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมมีหลายลักษณะ ในกรณีที่วัฒนธรรมมีคุณลักษณะใกล้เคียงกันพอยอมรับซึ่งกันและกันได้ ปฏิสัมพันธ์จะอยู่ในรูปแบบสันติวิธี แต่ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมอาจมีลักษณะของความขัดแย้ง ถ้าวัฒนธรรมสองชุดมีความแตกต่างกัน ไม่สามารถปรับรับหรือยอมรับกัน และต่างฝ่ายต่างไม่ยอมให้อีกฝ่ายหนึ่งครอบงำ ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมนี้อาจมีผลทำให้เกิดกรณีพิพาทหรือกลายเป็นสงครามได้ กรณีของความขัดแย้งเห็นได้ชัดในความขัดแย้งทางชาติพันธุ์หรือความขัดแย้งทางศาสนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องของอำนาจหรือการใช้อำนาจ

ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมได้กล่าวแล้วว่าแนวคิดวิวัฒนาการและแพร่กระจาย วัฒนธรรมไม่ได้ขัดแย้งกันและมีส่วนเสริมซึ่งกันและกันด้วย ในการพิจารณาเรื่องความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมต่อไปนี้ จึงรวมถึงความสัมพันธ์ที่เกิดจากพัฒนาการของสังคมที่ไม่เท่ากัน และความสัมพันธ์ของสังคมกับสิ่งแวดล้อมเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโลกตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบันชี้ให้เห็นความหลากหลายของรูปแบบความสัมพันธ์นี้ได้ดี

การพิจารณาปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Interaction) มีทั้งลักษณะที่ สอดคล้องและขัดแย้งและมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน ในการอธิบายกระบวนการที่เกิดขึ้นนี้มีศัพท์ที่ใช้ ต่างกันอยู่หลายคำ เช่น การปรับตัว (Adaptation) การสังสรรค์ทางวัฒนธรรม (Acculturation) การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (Cultural Assimilation) บูรณาการทางวัฒนธรรม (Cultural Integration) และความขัดแย้งทางวัฒนธรรม (Cultural Conflict)

1. การปรับตัว (Asaptation) การศึกษาเรื่องการปรับตัวนี้อาจศึกษาจากด้านการ ปรับตัวทางชีวภาพและการปรับตัวทางวัฒนธรรม ผู้ที่ใช้คำว่าปรับตัวมักจะใช้ในความหมายของ ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ศึกษาซึ่งอาจเป็นมนุษย์และสัตว์กับสภาพแวดล้อมรอบตัวและแหล่งที่อยู่ (Habitat) การศึกษาในลักษณะนี้มักเป็นการพิจารณาเชิงประวัติศาสตร์ว่าได้มี

1.1 การเปลี่ยนแปลงเพื่อจัดระบบความสัมพันธ์ให้สอดคล้องกัน

1.2 การปรับเปลี่ยนตัวมนุษย์หรือสัตว์เพื่อให้ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเป็น ความสัมพันธ์ที่เหมาะสมหรือ

1.3 การปรับสภาพแวดล้อมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของมนุษย์หรือสัตว์ การใช้คำว่าปรับตัวจึงมักใช้ในความหมายของการปรับเปลี่ยน ส่วนใดส่วนหนึ่งหรือหลายส่วน เพื่อให้ความสัมพันธ์ลงตัว

Cohen (1968 : 98) ได้เสนอข้อคิดไว้ว่า ถ้าจะพิจารณาเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรม ย่อมหมายความว่าวัฒนธรรมในที่นี้ใช้ในความหมายที่รวมทั้งวัฒนธรรมในรูปวัตถุและวัฒนธรรมที่ ไม่ใช่วัตถุซึ่งรวมถึงระบบความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิต และพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมในการ พิจารณาเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรม ดังนี้

1. การศึกษาเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรมควรพิจารณาองค์ประกอบด้าน ศิลปวัฒนธรรม (วรรณคดี ดนตรี การแสดง และศิลปกรรมอื่นๆ) และสังคมวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิต ความเชื่อ

2. องค์ประกอบต่างๆ ของวัฒนธรรมเรียงร้อยประสานเข้าเป็นวัฒนธรรมที่มีลักษณะ เป็นองค์รวม มีลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคมวัฒนธรรม

3. การปฏิสัมพันธ์กับสังคมข้างเคียง หรือการค้นพบสิ่งใหม่ภายในสังคมตนเองจะทำให้ เกิดการปรับเปลี่ยนเพื่อการคงอยู่ของสังคมวัฒนธรรมนั้นๆ

4. วัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์ องค์ประกอบแต่ละส่วนมีความหมายและสื่อ ความหมายที่ลึกซึ้งและกว้างขวางกว่าข้อเท็จจริง เช่น ธง มีความหมายมากกว่าผ้าผืนหนึ่ง

5. การดำเนินชีวิตของมนุษย์ต้องดำเนินเป็นกลุ่ม การปรับเปลี่ยนสังคมวัฒนธรรม เป็นการปรับเปลี่ยนในกลุ่มมากกว่าในระดับปัจเจกบุคคล การสืบสานวัฒนธรรมต้องถ่ายทอดจากรุ่น หนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งเป็นกลุ่ม การปรับตัวทางวัฒนธรรมจึงเป็นการปรับเปลี่ยนของกลุ่ม

6. พฤติกรรมของมนุษย์ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ ไม่มีพฤติกรรมใดที่ไม่สามารถ ปรับเปลี่ยนได้เลย

7. การถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งมีกระบวนการและขั้นตอน

ข้อคิดทั้ง 7 ข้อที่กล่าวถึงนี้ หมายถึงการปรับตัวที่นอกเหนือจากการปรับตัวทางชีวภาพเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์มนุษย์หรือสัตว์แต่เป็นการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเมื่อเกิดปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมหรือกลุ่มคนอื่น ในอดีตมีการตั้งคำถามว่าการปรับตัวนี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทางธรรมชาติโดยสิ้นเชิง หรือเป็นที่มนุษย์สามารถกำหนดได้ควบคุมและบังคับทิศทางได้ ปัจจุบันคงจะต้องยอมรับว่าการปรับตัวนี้เป็นสิ่งที่จำเป็นแต่มนุษย์สามารถควบคุมได้ การสังสรรค์ทางวัฒนธรรมหรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation) และการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (Assimilation) การแพร่กระจายวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์นั้นไม่เป็นปัญหาในช่วงเวลาที่จำนวนประชากรมีไม่มากและความหนาแน่นของประชากรต่ำ พื้นที่บนผิวโลกมีอยู่มากพอที่จะตอบสนองการขยายตัวได้ แต่ต่อมาเมื่อจำนวนประชากรมีเพิ่มมากขึ้นการแพร่กระจายของวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งมีทั้งลักษณะที่เข้ากันได้และลักษณะที่ขัดแย้งกัน

คำว่า การสังสรรค์วัฒนธรรมหรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation) นี้ใช้เมื่อมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมระหว่าง 2 กลุ่มคนที่มีสังคมวัฒนธรรมต่างกัน และมีการรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกันแต่ในกรณีที่สังคมวัฒนธรรมที่มีปฏิสัมพันธ์กันมีพลังไม่เท่ากัน คนกลุ่มหนึ่งจะมีแนวโน้มที่จะยอมรับวัฒนธรรมของอีกกลุ่มหนึ่ง เราพบว่ากลุ่มที่วัฒนธรรมมีพลังน้อยจะถูกผสมกลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มที่วัฒนธรรมมีพลังมากกว่า ในขณะที่เดียวกันอาจมีการแลกเปลี่ยนกันก็ได้ สุดท้ายถ้าวัฒนธรรม 2 ชุดถูกผสมรวมกันเป็นชุดเดียวกันไม่ว่าจะมีส่วนของชุดใดมากกว่ากันก็จะเป็นการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (Assimilation) ที่เกิดการยอมรับ ซึ่งกันและกัน ในสภาพปัจจุบันส่วนใหญ่แล้วพบว่าวัฒนธรรมอินเดียแดงและวัฒนธรรมตะวันตกในสหรัฐอเมริกาได้มีการผสมกลมกลืนกันเกือบหมดแล้วโดยที่คนผิวดำรับการปลูกข้าวโพดจากอินเดียแดงและคนอินเดียแดงรับวัฒนธรรมหลายๆ อย่างของคนผิวดำ (Lowie. 1954 : 219)

การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมนี้อาจเกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือเกิดขึ้นด้วยความตั้งใจของฝ่ายที่มีอำนาจก็ได้ กรณีของสหรัฐอเมริกาเห็นได้ชัดว่ารัฐบาลกลางมีนโยบายที่จะผสมกลมกลืนอินเดียแดงเข้าสู่สังคมคนผิวดำ หรือกรณีของประเทศไทยในบางช่วงเวลานโยบายรัฐก็มีความโน้มเอียงให้เกิดการผสมกลมกลืนชาติพันธุ์อื่นๆ ให้เป็นไทย

บูรณาการทางวัฒนธรรม (Cultural Integration) และทวิลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Double Ethnic Identity) ความคิดเรื่องบูรณาการทางวัฒนธรรม คือการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของแต่ละวัฒนธรรมด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมคือการมีวัฒนธรรมที่หลากหลายร่วมกันและไม่ได้มีการพยายามครอบงำซึ่งกันและกัน ในสังคมปัจจุบันเมื่อเกิดรัฐประเทศและพบว่ามียุทธศาสตร์หลายกลุ่มตั้งถิ่นฐานอยู่ในอาณาเขตของรัฐประเทศ ถ้าปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมสมัยใหม่มีลักษณะยอมรับซึ่งกันและกันหมายความว่าเกิดบูรณาการทางวัฒนธรรม บางครั้งใช้คำว่าพหุวัฒนธรรม (Cultural Pluralism) คือรัฐประเทศที่มีหลากหลายวัฒนธรรม ประเทศที่เกิดขึ้นใหม่มักจะเป็นรัฐพหุวัฒนธรรม เพราะประเทศเหล่านี้เกิดขึ้นภายหลังการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ ประเทศสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์คือตัวอย่างรัฐประเทศที่ยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม และประเทศสิงคโปร์และมาเลเซียก็

ประกาศตัวเองเป็นประเทศพหุวัฒนธรรม เพราะหลังจากได้รับเอกราชจากอังกฤษได้มีการยอมรับความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์และได้กำหนดนโยบายที่ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องนี้

การยอมรับพหุวัฒนธรรม หมายความว่า กฎหมายและกฎระเบียบที่ใช้ในการบริหารหรือการจัดการมีลักษณะไม่เคร่งครัด เปิดโอกาสให้มีทางเลือกในการปฏิบัติการโดยไม่มีวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งครอบงำ (Dominant Culture) และวัฒนธรรมอื่นถูกรองรับ (Subordinate Culture) ในการพิจารณาเรื่องพหุวัฒนธรรม รายละเอียดเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นเรื่องสำคัญและข้อแตกต่างระหว่างกฎระเบียบที่กำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรกับการบังคับใช้ในการปฏิบัติจริงเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาด้วย ตัวอย่างของมาเลเซียและสิงคโปร์เป็นตัวอย่างที่รัฐใช้คำว่าพหุวัฒนธรรมเพื่อเป้าหมายทางการเมือง แต่ในทางปฏิบัติวัฒนธรรมชุดหนึ่งยังมีบทบาทในสังคมเหนือชุดอื่น

แม้เมื่อรัฐพยายามสนับสนุนให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม การผสมกลมกลืนอาจไม่ได้หลายลักษณะ คนบางกลุ่มรับวัฒนธรรมหลักของรัฐ (Dominant Culture) และผสมกลมกลืนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมหลัก คนกลุ่มนี้มักจะอยู่ใกล้ศูนย์กลางอำนาจและยินดีถูกกลืนโดยกลุ่มอำนาจ แต่กลุ่มที่อยู่ห่างไกลอำนาจรัฐ ความต้องการธำรงวัฒนธรรมเดิมของตนยังมีอยู่ แต่ก็ยอมรับวัฒนธรรมหลักด้วยบางเรื่อง ในประเทศไทยในช่วงเปลี่ยนผ่านจะพบเห็นคนหลายกลุ่มมีวัฒนธรรมที่ผสมผสานในลักษณะทวิลักษณ์ (Double Identity) กลุ่มแรกที่มีการกล่าวถึงคือกลุ่มคนจีนซึ่ง Coughlin เป็นผู้แรกที่เสนอแนวคิดทวิลักษณ์ในกลุ่มคนจีนต่อมามีรายงานรูปแบบทวิลักษณ์ในกลุ่มอื่นๆ และเห็นชัดในการเรียกชื่อกลุ่มโดยใช้คำสมาส คือ กลุ่มไทยมุสลิม ไทยเขมร ไทยลาว เป็นต้น

ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม (Cultural Conflict) การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมอาจสร้างความขัดแย้ง ถ้าสมาชิกในกลุ่มไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน โดยปกติกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อและภาษาพูดร่วมกันมักจะไม่มี ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นเมื่อมีการปะทะสังสรรค์ของวัฒนธรรมที่ต่างกัน การปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมนี้เกิดจากการแพร่กระจายของวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งหรือทั้งสองชุด ทั้งนี้อาจเกิดจาก (1) การอพยพย้ายถิ่นของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเข้ามาสู่อาณาบริเวณที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมอื่นอยู่แล้ว ถ้าการอพยพย้ายถิ่นนี้ไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการจะเกิดความขัดแย้งได้ (2) การขยายดินแดนของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เพื่อเสริมอาณาเขตของตนซึ่งมีผลในการรุกรานกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้ว ทั้งนี้รวมทั้งการยกทัพไปสู้รบกันดังเช่นสงครามในสมัยโบราณหรือ (3) การล่าอาณานิคมของสังคมตะวันตก โดยกลุ่มที่มีอำนาจสามารถเข้าไปครอบครองและเผยแพร่วัฒนธรรมของตนด้วย (4) นอกจากนี้ความขัดแย้งทางวัฒนธรรมอาจเกิดจากการแพร่กระจายวัฒนธรรมโดยการสื่อสาร ถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชน ระบบการศึกษา และเทคโนโลยีต่างๆ

อย่างไรก็ตาม กรณีที่ความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์มีสูงเพราะสังคมวัฒนธรรมขัดแย้งกัน การปรับรับวัฒนธรรมซึ่งกันและกันไม่เกิดขึ้น ปัญหาเรื่องความขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์เกิดจากการที่แต่ละฝ่ายพยายามรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนและไม่ยอมรับวัฒนธรรมของสังคมข้างเคียง หรือถ้าความขัดแย้งเกิดจากกรณีของการช่วงชิงอำนาจ ความสัมพันธ์จะอยู่ในลักษณะศัตรูหรือคู่ปรับ เกิดสงครามช่วงชิงพื้นที่หรือผู้คน ข้อมูลในประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นตัวอย่างของความ

ขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีสังคมวัฒนธรรมภาษาพูดต่างกันอยู่เป็นประจำในกรณีที่มีความขัดแย้งทางวัฒนธรรมรุนแรง อาจเกิดขบวนการต่อต้าน เช่น ขบวนการแยกดินแดนหรือขบวนการก่อการร้าย

ฐานคติของทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย

1. วัฒนธรรมอาจเกิดขึ้นและพัฒนาจนเจริญสูงสุดในแหล่งหนึ่ง แล้วแพร่กระจายไปยังแหล่งอื่นรอบๆ ด้าน

2. วัฒนธรรมอาจเกิดขึ้นในแหล่งหนึ่งแล้วแพร่กระจายไปพร้อมกับพัฒนาตนเอง ณ แหล่งอื่นๆ ได้

3. การแพร่กระจายวัฒนธรรมจะเป็นไปได้เมื่อเกิดในพื้นที่ต่อเนื่องกัน ไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้น และมีการเคลื่อนย้ายถิ่นของมนุษย์ทั้งแบบชั่วคราวและแบบถาวร

ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษาภาคสนามทางมานุษยวิทยา เป็นการยกระดับมาตรฐานของชาติพันธุ์วรรณาให้สูงขึ้น แนวความคิดของทฤษฎีนำไปสู่การอธิบายปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมระหว่างสังคม การปรับตัวและการยอมรับทางวัฒนธรรมของสังคมที่ต่างกัน ทั้งยังเป็นกรอบแนวคิดในการนำทฤษฎีไปใช้ในการพัฒนาชุมชนด้วย

นิยพรรณ วรณศิริ (2540 : 101) ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมไม่ค่อยได้รับความนิยมในสมัยต่อมาเนื่องจากมีจุดอ่อนดังนี้

1. ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่า วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งกระจายไปยังอีกสังคมหนึ่งได้อย่างไร

2. แหล่งใหม่ยอมรับ ปฏิเสธ และผสมผสานวัฒนธรรมที่แพร่กระจายเข้ามาใหม่น้อยอย่างไร

3. ไม่มีข้อสรุปที่ถูกต้องเสมอไปว่า สังคมหนึ่งจะหยิบบัณฑิตวัฒนธรรมของเพื่อนบ้านเสมอ เช่น ไทยไม่ได้รับวัฒนธรรมเวียดนามทั้ง ๆ ที่อยู่ใกล้เวียดนามแต่กลับรับวัฒนธรรมอินเดีย

4. ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าวัฒนธรรมใดแพร่กระจายสู่วัฒนธรรมใด หรืออีกนัยหนึ่งคือวัฒนธรรมใดเป็นวัฒนธรรมต้นกำเนิด

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม คือ ทฤษฎีว่าด้วยประวัติศาสตร์วัฒนธรรม นิยพรรณ วรณศิริ (2540 : 89) ได้ให้รายละเอียดไว้ว่า ผู้ให้กำเนิดทฤษฎีนี้คือ โบแอส (Franz Boas) นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน โบแอสเรียนจบทางภูมิศาสตร์จากประเทศเยอรมันแล้วก็ได้ศึกษาทฤษฎีวิวัฒนาการของพฤติกรรมมนุษย์ซึ่งพัฒนามาจากแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับวิวัฒนาการทางชีวภาพของมนุษย์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ด้วยเหตุที่โบแอสมีพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาก่อน จึงได้สนใจการค้นหาค้นหาข้อเท็จจริงและการพิสูจน์โดยไม่มีการสรุปเป็นกฎเกณฑ์ ต่อมาโบแอส ได้ศึกษาทางมานุษยวิทยาด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์สืบย้อนเป็นส่วนใหญ่ โบแอสเน้นวิวัฒนาการผสมผสานกับการพิสูจน์ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ งานของโบแอสส่วนใหญ่เป็นการศึกษาโครงสร้างหรือเนื้อหาสัมพันธ์รวมทั้งระบบที่เรียกว่า “Holistics” นั่นเอง

โบแอสค้นพบระบบการสร้างวัฒนธรรมจากตัวแปรหลายตัวแปรนี้ ทำให้โบแอสเกิดข้อสงสัยเกี่ยวกับการตั้งกฎสากล ที่นักมานุษยวิทยาหลายคนได้เสนอไว้ อาทิ ทฤษฎีวิวัฒนาการ ซึ่งกล่าวว่า วัฒนธรรมของสังคมทุกสังคมจะต้องผ่านขั้นตอนของการพัฒนาจากการเป็นสังคมป่าเถื่อนมาเป็นสังคมด้อยพัฒนาและจะวิวัฒนาการกลายเป็นสังคมที่มีอารยธรรมขั้นสูง และทฤษฎีการกระจาย

ทางวัฒนธรรม ซึ่งเห็นว่า วัฒนธรรมที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันของสังคมต่าง ๆ ของโลกนั้น เป็นผลมาจาก การแพร่กระจายจากสังคมหนึ่งไปยังสังคมอีกแห่งหนึ่ง กฎสากลดั่งที่กล่าวถึงนี้ได้รับการนำมาเอาไปใช้เป็นกรอบในการศึกษาและมีการอธิบายวัฒนธรรมของแต่ละสังคมให้เป็นไปตามกฎที่ตั้งขึ้นนั้น ๆ ดังนั้น เมื่อโบแอสได้ค้นพบถึงการก่อตัวของวัฒนธรรมที่เป็นผลมาจากปัจจัยที่หลากหลาย โดยไม่อาจจะยึดถือทฤษฎีใดและกฎสากลใดเป็นเกณฑ์ตัดสินถึงความเป็นมาของวัฒนธรรม โดยใช้เพียงทฤษฎีนั้นและกฎสากลนั้น ๆ ได้ ทำให้โบแอสเรียกร้องต่อวงวิชาการในยุคนั้นว่า สิ่งที่น่าทึ่งมานุษยวิทยาควรจะทำก็คือ การออกไปจดบันทึกปรากฏการณ์จริงเกี่ยวกับวัฒนธรรม ของแต่ละสังคมให้ละเอียดทุกแง่ทุกมุม โดยเน้นศึกษาถึงรูปแบบและแบบแผนของวัฒนธรรมนั้น ๆ แทนที่จะยึดทฤษฎีที่มีอยู่มาเป็นกรอบในการศึกษาก่อนที่จะไปดูข้อเท็จจริงจากสังคมจริงๆ ทฤษฎีประวัติศาสตร์วัฒนธรรมมีแนวความคิดว่า

1. วัฒนธรรมแต่ละสังคม ได้รับอิทธิพลจากเอกลักษณ์ของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะสังคมจากองค์ประกอบหลายด้านมากมาย รวมทั้งพื้นฐานเฉพาะวัฒนธรรมนั้น
2. การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะเรื่อง เป็นการศึกษาปรากฏการณ์วัฒนธรรมเฉพาะพื้นที่ วัฒนธรรมแต่ละสังคมได้รับอิทธิพลจากเอกลักษณ์ของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะสังคมจากองค์ประกอบหลายด้าน รวมเข้าเป็นพื้นฐานเฉพาะวัฒนธรรมนั้น
3. วัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นอย่างอิสระมากกว่าเกิดจากการแพร่กระจายวัฒนธรรม
4. การแพร่กระจายวัฒนธรรม คือ การแพร่กระจายองค์ประกอบวัฒนธรรมที่ซับซ้อนจากมนุษย์กลุ่มหนึ่งไปยังมนุษย์อีกกลุ่มหนึ่ง

สรุปว่า การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นได้จากปัจจัยต่างๆ เป็นตัวกระตุ้นและเป็นแรงผลักดันที่ทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นที่อยู่ของมนุษย์และนำความเชื่อทางวัฒนธรรมติดตัวไปเผยแพร่ในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ หรือการแลกเปลี่ยนค้าขายทำให้วัฒนธรรมเกิดการหลั่งไหลและผสมผสานเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน จนเป็นวัฒนธรรมที่ยอมรับและเข้มแข็งทางสังคม จะถูกนำมาดัดแปลงเปลี่ยนแปลงโดยร่องรอยทางประวัติศาสตร์และการสืบสานให้คงอยู่ได้ก็จากการศึกษาประวัติศาสตร์ที่บันทึกเรื่องราวในอดีตไว้

3. ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์

George Herbert Mead (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2544 : 78 ; อ้างอิงมาจาก George Herbert Mead. 1999 : 47) ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาสังคมได้รวบรวมทฤษฎีเกี่ยวกับสัญลักษณ์สัมพันธ์ ซึ่งเป็นการบรรยายลงในหนังสือ Mind, Self and Society สารสำคัญที่มีดัดกล่าวถึงการจัดระเบียบทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมในสังคมนั้นอยู่ที่มีการมีและการใช้ความหมายร่วมกัน (Shared Meaning) การกระทำระหว่างกันของบุคคลในสังคม จนเกิดเป็นความสัมพันธ์กันขึ้นเป็นส่วนหนึ่งในสังคม และสังคมก็จำเป็นต้องมีมนุษย์อาศัยอยู่และมีการกระทำต่อกัน ทั้งมนุษย์และสังคมจึงพึ่งพาอาศัยกันแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เพื่อความอยู่รอดของทั้งสองฝ่าย เพราะฉะนั้น กระบวนการของการกระทำระหว่างกัน (Social Interaction) จึงมีความสำคัญมากในทฤษฎีของสัญลักษณ์สัมพันธ์

ทรงคุณ จันทจร (2549 : 10-11) ได้อธิบายทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยม (Symbolic Interactions) ไว้ว่า เป็นทฤษฎีที่เน้นแนวคิดเรื่องความเข้าใจเกี่ยวกับสัญลักษณ์และกระบวนการตีความของการมีปฏิสัมพันธ์ของบุคคลกับสัญลักษณ์ต่างๆ อันเป็นพื้นฐานในการเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ แนวคิดนี้จะถามคำถามว่า “อะไรคือสัญลักษณ์พื้นฐานที่ทำให้มนุษย์เกิดความเข้าใจ หมายความว่า และเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบ” ปฏิสัมพันธ์นิยมเป็นแนวคิดพื้นฐานสำคัญยิ่งที่นักจิตวิทยา สังคมในกลุ่ม George Hertz Mead และ Herbert Blumer 1969 พัฒนาขึ้นเป็นแนวคิดที่เน้นให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับความหมายและการแปลความของสัญลักษณ์ของแต่ละกลุ่มบุคคลซึ่งลึกซึ้งมากกว่าเป็นเรื่องปฏิกิริยาตอบสนองของมนุษย์ต่อสิ่งเร้าเท่านั้น ทฤษฎีนี้เน้นว่าบุคคลจะประพฤติปฏิบัติในเรื่องที่เขาตีความว่าสิ่งนั้น มีความและความสำคัญต่อเขาเพียงใด การตีความว่าสิ่งใดมีความหมายและความสำคัญย่อมจะเกิดจากประสบการณ์ของปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ที่ผ่านมากกระทบตัวเขาโดยตรง และนั่นคือโลกแห่งความเป็นจริงของเขา พื้นฐานมุมมองของทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยมนั้น

1. มนุษย์จะกระทำการใดๆ ในเรื่องที่มีความหมายและสำคัญกับเขา
2. ความหมายและความสำคัญเกิดจากปฏิสัมพันธ์ที่เขามีต่อคนอื่นๆ รอบตัวเขา
3. ความหมายคือสิ่งๆ เกิดขึ้นจากกระบวนการปรับแต่งและการตีความที่บุคคล

ใช้ในการจัดการกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น

ในอดีตการศึกษาเกี่ยวกับความหมายของสัญลักษณ์และอิทธิพล ตลอดจนความสำคัญของการตีความนี้ทำให้เกิดการเรียนรู้ความหมายต่างๆ ของบุคคลและกลุ่มมีความสำคัญยิ่ง เป็นพื้นฐานของการวิจัยเชิงคุณภาพที่ทำให้เกิดการเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ในแง่มุมต่างๆ ตลอดจนเข้าใจถึงสาเหตุการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสัญลักษณ์ แนวโน้มกรรมต่างๆ ทางด้านการศึกษาการจัดทำโครงการพัฒนาต่างๆ รวมทั้งการปรับปรุงโครงสร้างขององค์กรให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งมีความหมายต่อบุคคลและสังคมมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยมได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ของสัญลักษณ์ที่คนในชุมชนใช้ร่วมกัน การกระทำร่วมกันระหว่างคนในชุมชนโดยตั้งใจที่จะแสดงออก หรือเน้นเรื่องของการกระทำระหว่างกันเพื่อให้เกิดสิ่งที่ดีสิ่งหนึ่งด้วยความตั้งใจ เช่น คนในชุมชนรวมกลุ่มกันประกอบอาชีพช่าง

Clifford Geertz (1973 : 89-91) นักมานุษยวิทยาผู้ได้ชื่อว่าทำหน้าที่ ส่งผ่านแนวคิดทฤษฎีของสำนักทันทสม์นิยมให้สอดคล้องกับทฤษฎีหลังทันทสม์นิยม เกียดซ์ได้ให้ความสนใจกับการวิเคราะห์และตีความหมายของวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งเขาเชื่อว่ากลไกดังกล่าวนี้ ทำงานอยู่ในระดับวิถีคิดและการให้เหตุผลของคน วัฒนธรรมทำหน้าที่คล้ายกับโปรแกรมควบคุมการทำงานในเครื่องคอมพิวเตอร์และสูตร หรือตำรับอาหารของคนปรุงอาหาร วัฒนธรรมทำงานในฐานะที่เป็นตัวแบบของความคิดที่ฝังลึกอยู่ในห้วงคิดและจิตสำนึกของคนอย่างอัตโนมัติ เพราะความหมายของวัฒนธรรมมา จากประสบการณ์การเรียนรู้และการถ่ายทอดปลูกฝังมาเป็นเวลานาน ในฐานะสมาชิกในสังคม การที่นักวิจัยจะเข้าถึงความหมายของวัฒนธรรมใด ๆ จำเป็นจะต้องเข้าถึงทัศนคติของคนที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม โดยผ่านวิธีการตีความหมาย ที่อาศัยการศึกษาภาคสนามอย่างละเอียดเข้มข้น รวมทั้งจะต้องเข้าถึงความคิดเห็น จินตนาการ อารมณ์ ความรู้สึก สุนทรียภาพ และโลกทัศน์ของคนในกลุ่ม ตามทัศนคติของเกียดซ์ เขามองว่า การศึกษาวัฒนธรรมไม่

ต้องการเปรียบเทียบ วัฒนธรรมสามารถเข้าใจได้ด้วยการเข้าถึงความเป็นตัวตนของวัฒนธรรม เข้าถึงอารมณ์ ความรู้สึกและตรรกะวิธีคิดของคนในวัฒนธรรมนั้นๆ

เกียตซ์ ให้ความสำคัญขององค์ความรู้เฉพาะถิ่น มุมมองเกี่ยวกับความจริง คุณค่าทางจริยธรรมและระเบียบกฎเกณฑ์ของคนแตกต่างกัน นักมานุษยวิทยาสัญลักษณ์หลายท่าน รวมทั้งเกียตซ์มีความเชื่อตรงกันว่า ระบบคิดของมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วย สมอง ระบบประสาท จิตใจ และต่อมต่างๆ นี้ เป็นระบบที่ธรรมชาติให้มา สามารถทำงานได้เอง โดยอัตโนมัติ ไม่มีใครบงการและเป็นไปอย่างมีเหตุผลในรูปของตรรกศาสตร์ เราจะเห็นความคิดของมนุษย์ที่เป็นรูปธรรมได้ โดยผ่านทางศิลปะ ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมทางศาสนา ภาษา และระบบสัญลักษณ์ทุก ๆ ระบบ ระบบความคิดที่มีเหตุผลในใจของมนุษย์ ซึ่งธรรมชาติได้วางโครงสร้างได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งการวางโครงสร้างไว้อย่างเป็นระบบนั้น มนุษย์สามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ รอบตัวเอง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2536 : 122) ได้ให้แนวคิดในเชิงเปรียบเทียบที่มีลักษณะเป็นคู่ในชั่วตรงข้าม ซึ่งมีลักษณะอธิบายส่งเสริมและสนับสนุนซึ่งกันและกัน การที่จะรู้จักชั่วใดชั่วหนึ่งได้ ก็จะต้องรู้จักอีกชั่วหนึ่งเสมอ ชั่วหนึ่งจะอธิบายอีกชั่วหนึ่ง เช่น การจะรู้จักความดี ก็ต้องมีความชั่วมาเทียบเคียง ที่จริงแล้ว คำว่า “ดี” และ “ชั่ว” เป็นเพียงคำในภาษาที่แทนลักษณะที่มองเห็น มันบอกถึงลักษณะในเชิงบวก ที่ตรงข้ามกับลักษณะเชิงลบ มีชั่วจึงจะรู้ว่าดี มีดีจึงจะรู้ว่าชั่ว ความเป็นจริงในธรรมชาติรอบตัวมนุษย์มีลักษณะเช่นนี้ มนุษย์จึงเลียนแบบธรรมชาติมาเป็นรูปแบบจำลองของการจัดระเบียบสังคม ระบบดังกล่าวที่นักมานุษยวิทยาเรียกว่า “ระบบคิดแบบคู่ตรงข้าม” (Binary Opposition) อันหมายถึง สิ่งที่มีสองหรือเป็นคู่ๆ แต่มีลักษณะตรงข้ามที่ไม่ขัดกัน แต่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน เพื่อการอธิบายถึงลักษณะที่ตรงกันข้ามจึงจะสามารถเข้าใจได้ แนวคิดในการศึกษาทางด้านมานุษยวิทยาสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นเรื่องของ การตีความพฤติกรรมของมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการอธิบายความคิดของมนุษย์ ซึ่งแสดงออกในทางภาษาและการกระทำที่มีต่อสัญลักษณ์นั้น อาจกล่าวเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

1. ความคิดของมนุษย์เป็นขบวนการทำงานโดยธรรมชาติ และเป็นอิสระจากการทำงานของร่างกาย ตัวอย่างเช่น ความฝันเป็นการทำงานของระบบความคิดและจิตใจ เกิดเมื่อตอนร่างกายหลับไหล และบงการความฝันไม่ได้
2. ขบวนการทางความคิด มีเหตุผลในตนเองโดยปราศจากการบงการของร่างกาย ตัวอย่าง เช่น ระบบกฎไวยากรณ์ในภาษาทุก ๆ ภาษาของมนุษย์ จะมีพื้นฐานเหมือนกัน กล่าวคือหน่วยที่มีอำนาจและสามารถกระทำการใด ๆ ต่อผู้อื่นได้ จะมีตำแหน่งเป็นประธานของประโยค และอยู่หน้าประโยค หน่วยอ่อนแอและถูกกระทำต้องเป็นกรรม และถูกวางไว้ส่วนหน้าของประโยค เป็นต้น
3. ระบบความคิด จะเป็นตัวบงการการกระทำของคน ซึ่งจะถูกแสดงออกได้สองทางคือ ทางภาษา (Verbal Action) และทางการกระทำ (Body Action) ถ้าต้องการจะรู้ว่าใครคิดอย่างไรก็ดูได้จากคำพูด (รวมทั้งการเขียน) และการกระทำของเขา
4. ผู้ที่ต้องการสื่อความคิดของตนให้ผู้อื่นรับรู้และเข้าใจ ต้องจงใจใส่ความหมาย (Encode) เข้าไปในคำพูดหรือการกระทำของตนและมุ่งสื่อต่อคนที่ตั้งใจให้รับรู้

5. ผู้ที่จะเข้าใจความคิดของผู้อื่นได้ ต้องสามารถตีความหรือถอดความหมาย คำพูด หรือการกระทำของผู้อื่นได้ (Decode)

6. ผู้สื่อความคิดและผู้รับความคิดจะเข้าใจซึ่งกันและกันได้ ต้องเป็นผู้รู้กฎวัฒนธรรมเดียวกันหรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมแบบเดียวกัน

7. ระบบการตีความพฤติกรรมดังกล่าวแล้ว เรียกว่า “ระบบสัญลักษณ์” ซึ่งหมายถึง การตีความหมายหลายชั้น ตัวแทนความหมายและตัวที่ถูกแทนความหมาย บางครั้งอาจไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกันมากนัก เป็นการแทนความหมายโดยอิสระโดยการตกลงกันเอง เป็นกฎเกณฑ์ในระหว่างผู้คนในสังคมเดียวกัน คนนอกสังคมจะไม่มีเข้าใจความหมายนั้นๆ ตัวอย่างเช่น “แม่โขง” หมายถึง “เหล่า” ในสังคมไทยและคนไทยก็รู้จักความหมายนี้กัน ทั้งๆ ที่แม่โขงในความเป็นจริงแล้วก็คือชื่อแม่น้ำโขง ผู้ที่ไม่ใช่คนไทยจะเข้าใจเพียงว่าแม่โขงเป็นชื่อของแม่น้ำเท่านั้น

8. ระบบสัญลักษณ์มาจากขบวนการทำงานของระบบความคิดในใจของมนุษย์ซึ่งเป็นระบบเชิงนามธรรมที่ลึกซึ้ง

9. พฤติกรรมทุกๆ ด้านของมนุษย์เป็นระบบสัญลักษณ์ เพราะพฤติกรรมของมนุษย์มาจากระบบความคิดนั่นเอง

ทฤษฎีนี้เน้นการกระทำระหว่างกันทางสังคม (Social Interaction) หมายถึง การกระทำของมนุษย์ที่มีผลอย่างใดอย่างหนึ่งต่อความคิดหรือการกระทำของมนุษย์อีกคนหนึ่ง ไม่ว่าจะการกระทำนั้นจะเป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือเป็นการกระทำทั้งสองฝ่าย ในการกระทำระหว่างกันทางสังคมนั้นจะต้องมีการใช้สัญลักษณ์ (Symbol) อย่างใดอย่างหนึ่งสื่อความหมายระหว่างกัน ดังนั้นการกระทำระหว่างกันทางสังคมจึงเป็นการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ด้วย

George Herbert Mead (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2551 : 38 ; อ้างอิงมาจาก George Herbert Mead. 1973 : 47) ได้บรรยายถึงการจัดระเบียบสังคมไว้ว่า ความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมนั้นอยู่ที่การมีและการใช้ความหมายร่วมกัน (Shared Meaning) การกระทำร่วมกันด้วยการใช้สัญลักษณ์ร่วมกันทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันของบุคคลในสังคม เมื่อมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและสังคมก็จำเป็นต้องมีมนุษย์อาศัยและมีการกระทำร่วมกัน ทั้งมนุษย์และสังคมจึงต้องพึ่งพาอาศัยกัน แก้ปัญหาร่วมกันเพื่อความอยู่รอดของทั้งสองฝ่าย ดังนั้นกระบวนการของการกระทำระหว่างกัน (Social Interaction) จึงมีความสำคัญ ในทฤษฎีนี้ มีดัด จึงเน้นถึงความสัมพันธ์ในการใช้สัญลักษณ์ร่วมกันของมนุษย์ ส่วน บูลเมอร์ (Herbert Blumer) อธิบายว่าความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มต่าง ๆ เกิดจากผลของการที่บุคคลแปลหรือกำหนดความหมายของการกระทำต่อการมีปฏิริยาโต้ตอบไม่ได้มีโดยตรงต่อการกระทำของบุคคล แต่มีปฏิริยาต่อความหมายของการกระทำหรือการแสดงออก เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์จึงเป็นการใช้สัญลักษณ์ การตีความ และการแสวงหาความหมายที่แท้จริงของการกระทำต่างๆ การแสดงออกในสัญลักษณ์การกระทำต่อกันหรือปฏิริยาต่อกัน ต้องอยู่ในรูปของกระบวนการที่บุคคลทั้งหลายเข้าใจในเหตุการณ์ สามารถประเมินเหตุการณ์ ใช้ความหมายและตัดสินใจที่จะมีการกระทำโต้ตอบ แนวความคิดของบูลเมอร์จึงเป็นการอธิบายที่เน้นถึงการตีความเพื่อให้รู้ความหมายที่แท้จริง

สรุปได้ว่า ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึง กระบวนการกระทำระหว่างกัน มีข้อสมมติฐานดังต่อไปนี้

1. เนื่องจากพฤติกรรมเป็นการโต้ตอบหรือปฏิกิริยาของกระบวนการที่บุคคลต่าง ๆ ได้แปลความหมาย ประเมินผล ให้ความหมายตามเนื้อหาสาระที่บุคคลกระทำต่อกัน การจัดระเบียบทางสังคมจึงมีลักษณะเป็นกระบวนการมากกว่าที่จะเป็นโครงสร้าง
2. โครงสร้างทางสังคมจึงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทันที โดยไม่ทำให้กระทำของปัจเจกบุคคลหยุดชะงัก การที่จะเข้าไปในแบบแผนของการจัดระเบียบทางสังคมจะต้องยอมรับว่าแบบต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นพฤติกรรมปลีกย่อยของปัจเจกบุคคล
3. ขณะที่การกระทำมีลักษณะเป็นการกระทำที่ซ้ำ ๆ และมีโครงสร้างในเรื่องการกระทำนั้น ๆ โดยการนิยามสถานการณ์และการคาดหวังที่เห็นอย่างเด่นชัด ธรรมชาติของสัญลักษณ์แสดงให้ทราบถึง ความสามารถสำหรับการใช้สัญลักษณ์ใหม่ ๆ ผลก็คือ การให้มีการแปลความหมายใหม่ การประเมินผลใหม่ การนิยามใหม่ และการกำหนดพฤติกรรมใหม่ๆ เกิดขึ้นได้เสมอ โครงสร้างสังคมที่มีอยู่เดิมจึงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ด้วยเสมอ ทั้งนี้ก็เพราะเป็นการกระทำระหว่างกัน
4. ดังนั้นแบบแผนของการจัดระเบียบทางสังคมจึงเป็นตัวแทนปรากฏการณ์หนึ่ง ๆ ที่เกิดขึ้นทันทีทันใด ซึ่งสามารถรักษาไว้เสมือนเป็นเรื่องราวต่างๆ ที่นิยามสถานการณ์ต่าง ๆ ของผู้กระทำ อย่างไรก็ตามกระบวนการสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดและสนับสนุนแผนเหล่านี้สามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงตลอดจนสามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนสามารถเปลี่ยนแปลงแบบแผนนั้นๆ ด้วย

การใช้ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของพิธีกรรมที่ท้องถิ่นกับกลุ่มชาติพันธุ์ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการดำรงชีพ เป็นทฤษฎีที่ใช้พิจารณาวัตถุ สิ่งของ เครื่องใช้ที่เป็นสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ท้องถิ่น อันจะเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาบนพื้นฐานสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์

2. ทฤษฎีเสริม

2.1 ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

นิเวศวิทยาเป็นศาสตร์ที่แพร่หลายในคริสต์ศตวรรษที่ 20 แต่ส่วนใหญ่จะเน้นเฉพาะการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพืชและสัตว์มากกว่าที่จะพูดถึงมนุษย์ จนถึงช่วง พุทธศักราช 2473 นักมานุษยวิทยาได้ยืมเอาแนวความคิดนิเวศวิทยามาใช้อธิบายทางมานุษยวิทยา ซึ่งเรียกว่า “นิเวศวิทยาวัฒนธรรม”

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) เป็นแนวคิดทางมานุษยวิทยาแนวหนึ่งที่สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม โดยเน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมว่าเป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม Julian Steward (ยศ สันตสมบัติ. 2540 : 13-17 ; อ้างอิงมาจาก Julian Steward. 1955) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันได้อธิบายแนวคิดแบบนี้เวศวิทยาวัฒนธรรมว่า เป็นการศึกษาระบบการปรับตัวของสังคมภายใต้ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม โดนเน้นการศึกษาวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัว (Adaptation) ของสังคม แนวความคิดนี้มองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญ คือ เทคโนโลยีการผลิตโครงสร้าง

สังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นเงื่อนไขหลักกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลง และปรับตัวของสังคม วัฒนธรรม

จูเลียน สจ๊วตมองเห็น “วัฒนธรรม” ว่าเป็นเครื่องช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับ สภาพแวดล้อม ประเด็นสำคัญสำหรับการศึกษามานุษยวิทยาจึงมีอยู่ว่า วัฒนธรรมมีการปรับตัว อย่างไม่ให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และมนุษย์มีวิธีการอย่างไรในการใช้เทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจใน การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมจะถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อม แต่จูเลียน สจ๊วตเสนอว่าเราไม่ควรแยกแยะสภาพแวดล้อมออกจากความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญ อีกส่วนหนึ่งในการอธิบายพฤติกรรม และเขาได้ปฏิเสธแนวคิดแบบวิวัฒนาการ เส้นตรงของนักทฤษฎีวิวัฒนาการรุ่นเก่า ซึ่งเสนอว่า วัฒนธรรมของทุกเผ่าพันธุ์จะมีวิวัฒนาการเป็น เส้นตรงผ่านขั้นตอนต่างๆ เหมือนกันหมด จูเลียน สจ๊วต แย้งว่าวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมอาจเกิดขึ้น ได้หลายสาย (Multilinear Evolution) และแต่ละแนวย่อมมีความแตกต่างกัน ความแตกต่างนี้เกิด จากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เทคโนโลยีและโครงสร้างสังคมเป็นหลัก อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดแบบวิวัฒนาการหลายสายนี้ เป็นแนวคิดใหม่ซึ่งพัฒนามาจากทฤษฎีวิวัฒนาการรุ่นเก่า แนวความคิดนี้เน้นความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อมว่ามีความแนบแน่นใกล้ชิดและ ส่งผลกระทบต่อซึ่งกันและกันอย่างแยกไม่ออก ในยุคสมัยที่พัฒนาด้านเทคโนโลยียังอยู่ในระดับต่ำ มนุษย์จำต้องปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมและทำให้สภาพแวดล้อมมีอิทธิพลเป็นตัวกำหนดรูปแบบ ของวัฒนธรรม แต่เมื่อเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้ามากขึ้น มนุษย์ย่อมมีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงหรือ ดัดแปลงสภาพแวดล้อมได้มากขึ้น อิทธิพลของสภาพแวดล้อมก็ลดถอยลง หากแต่รูปแบบและ ลักษณะทางวัฒนธรรม ประสบการณ์และความเคยชินในอดีต ตลอดจนวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียม ประเพณีบางอย่างจะยังคงอยู่ และได้รับการสืบสานจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

นิเวศวิทยาวัฒนธรรมตามทัศนะของจูเลียน สจ๊วตเป็นความพยายามศึกษาวิเคราะห์ ถึง 1) ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับเทคโนโลยีทางการผลิต ซึ่งเป็นตัวกำหนดสำคัญต่อ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม 2) ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับพฤติกรรมของมนุษย์ และ 3) ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีต่อวัฒนธรรม Julian Steward (ยศ สันตสมบัติ. 2540 : 13-17 ; อ้างอิงมาจาก Julian Steward. 1955 1955)

จากแนวความคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่กล่าวมานั้น สามารถสรุปได้ว่า นิเวศวิทยา วัฒนธรรมเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมทางวัฒนธรรมของมนุษย์และปรากฏการณ์ ทางสภาพแวดล้อม มนุษย์สามารถอยู่รอดในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ได้ เพราะอาศัยวัฒนธรรมเป็น เครื่องมือในการปรับตัว เช่น เทคโนโลยี ภาษา รูปแบบการจัดระเบียบกลุ่ม และอุดมการณ์ เป็นต้น แต่เนื่องจากว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ สั่งสม และสืบทอดต่อ ๆ กันจากรุ่นสู่รุ่น ฉะนั้นจึงใช้ วัฒนธรรมปรับสภาพแวดล้อม เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตน และในการปรับตัว มนุษย์ เป็นผู้กระทำต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งต่างกับการปรับตัวของสิ่งมีชีวิตอย่างอื่น ที่จะเป็นผู้รับเงื่อนไขต่าง ๆ จากธรรมชาติ เพื่อให้ชีวิตอยู่รอด ดังนั้นนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเน้นประเด็นที่มนุษย์จัดการควบคุมและ ดัดแปลงระบบนิเวศ เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตและในขณะเดียวกันถ้าคนสามารถปรับสภาพแวดล้อม ให้ดี รักษาความสมดุลของสภาพแวดล้อมไว้ได้ดี สภาพแวดล้อมธรรมชาติก็จะส่งเสริมให้สุขภาพ ความคิด จิตใจของมนุษย์ให้ดีขึ้น และสามารถสร้างวัฒนธรรมที่ดีมีความเจริญได้ ดังนั้น แนวคิดนิเวศ

วัฒนธรรม จึงเป็นความสัมพันธ์สองทางและสวนทางระหว่างสภาพแวดล้อมธรรมชาติกับคน (วัฒนธรรม) และคน (วัฒนธรรม) กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

2.2 ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์ เป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยความงาม ยังหมายถึง

2.2.1 วิชาที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกรับรู้ความงาม

2.2.2 วิชาที่เกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์และคุณลักษณะของความงาม คุณค่าของความงาม และรสนิยม

2.2.3 วิชาที่ส่งเสริมให้สอบสวน และแสวงหาหลักเกณฑ์ของความงามสากล ในลักษณะของรูปธรรมที่เห็นได้ชัด รับรู้ได้ และชื่นชมได้

2.2.4 วิชาที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ตรงของบุคคล สร้างพฤติกรรมความพอใจ โดยไม่หวังผลตอบแทน ในทางปฏิบัติเป็นความรู้สึกพอใจเฉพาะตน สามารถแผ่แผ่เสนอแนะผู้อื่นให้มีอารมณ์ร่วมรู้สึกด้วย

2.2.5 วิชาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพฤติกรรมตอบสนองของมนุษย์จากสิ่งเร้า ภายนอกตามเงื่อนไขของสถานการณ์ เรื่องราวความเชื่อ และผลงานที่มนุษย์สร้าง

พดุงศักดิ์ คชสำโรง (2550 : เว็บไซต์) ได้ให้แนวคิดถึงทฤษฎีทางสุนทรียศาสตร์ไว้ว่า “การศึกษาอบรมและพัฒนาเป็นรสนิยมความรู้และความเข้าใจทางประวัติศาสตร์สามารถเสริมสร้างพัฒนาการทางสุนทรียภาพให้เพิ่มขึ้น รู้และเข้าใจคุณค่าของความงาม”

พจนานุกรมศัพท์ศิลปฉบับไทย-อังกฤษ (2530 : 7) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “สุนทรีย และสุนทรียศาสตร์ Aesthetic ว่า หมายถึง วิชาที่ว่าด้วยความนิยมความงามหรือความนิยมในความงาม เป็นอารมณ์ ความซาบซึ้งในคุณค่าของสิ่งงดงามไพเราะรื่นรมย์ ไม่ว่าจะเป็นครรมาชาติหรืองานศิลปะ ความรู้สึกนี้เกิดขึ้นด้วยประสบการณ์ การศึกษาอบรม และพัฒนาเป็นรสนิยมความรู้และความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ สามารถเสริมสร้างพัฒนาการทางสุนทรียภาพให้เพิ่มขึ้น รู้และเข้าใจคุณค่าของความงาม” อเล็กซานเดอร์ กอตตริบ โบมการ์เด็น (Alexander Gottrib Baumgarten) นักปรัชญาชาวเยอรมัน ได้ตีพิมพ์ผลงานเป็นครั้งแรก เริ่มจากงานเรื่อง The Aesthetica และเป็นผู้ให้ความหมายของคำว่า สุนทรียศาสตร์ว่า Aesthetic ซึ่งโบมการ์เด็นใช้อธิบาย การรับรู้ความรู้สึกทางประสาทสัมผัส ซึ่งเป็นสิ่งที่โบมการ์เด็นค้นพบในบทกวีนิพนธ์ และขยายไปสู่ศิลปะสาขาอื่นๆ และได้ใช้คำว่าสุนทรียศาสตร์เป็นครั้งแรกในหนังสือของเขา ชื่อผลสะท้อนของกวีนิพนธ์ เขาได้พิจารณาคำจากในภาษากรีก คือ การกำหนดรู้ Aesthesis และจึงเริ่มใช้คำว่า Aesthetics อธิบาย การรับรู้ทางประสาทสัมผัส จนได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาแห่งสุนทรียศาสตร์ และยังได้อธิบายความหมายของคำว่าสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ไว้ว่า

1. สุนทรียศาสตร์ เป็นความรู้จากประสบการณ์ (Conceptual Knowledge) ซึ่งเป็นการนำเอาเหตุผลมาตัดสินความงาม

2. สุนทรียศาสตร์ เป็นความรู้โดยตรง (Intuitive knowledge) เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน หรือเรียกว่าการหยั่งรู้เป็นความรู้ที่สูงกว่าปกติและเป็นการนำความรู้ที่เข้ามาตัดสินความงาม โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยเหตุผลอื่นมาเกี่ยวข้อง

สุนทรียศาสตร์ คือ สาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา เป็นวิชาที่ว่าด้วยเรื่องของความงาม ความนิยมในความงาม เป็นการศึกษาค้นคว้าเพื่อหามาตรฐานของความงามทางด้านศิลปะ ทั้งจิตรกรรม ศิลปะ (Fine Art) และประยุกต์ศิลป์ (Applied Art) ซึ่งในสมัยกรีกโบราณใช้กล่าวถึงเรื่องของความงาม ความสะอาดใจ ซึ่งเป็นความรู้สึกทางการรับรู้ (Sense perception) และพัฒนา

Randall และคณะ (1970 : 279) ในภาษาไทยสุนทรียศาสตร์มาจากคำว่า “สุนทรีย” แปลว่า เกี่ยวกับความนิยมความงาม กับคำว่า “ศาสตร์” แปลว่า วิชา ดังนั้น สุนทรียศาสตร์จึงแปลว่า วิชาว่าด้วยความนิยมความงาม

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 2525 : 84) วิชาสุนทรียศาสตร์ ศึกษาเกี่ยวกับความงามซึ่งอาจเป็นความงามในธรรมชาติหรือความงามทางศิลปะก็ได้ เพราะในผลงานทางศิลปะ เราถือว่าเป็นสิ่งที่ดีความงามอยู่ด้วยนอกจากนี้สุนทรียศาสตร์ยังศึกษาวิชาที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกของการรับรู้ความงาม วิชาที่เกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์ของคุณลักษณะของความงาม คุณค่าของความงาม และรสนิยม วิชาที่ส่งเสริมให้สอบสวนและแสวงหาหลักเกณฑ์ของความงามสากลในลักษณะของรูปธรรมที่เห็นได้ชัด รับรู้ได้และชื่นชมได้ วิชาที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ตรงของบุคคล สร้างพฤติกรรม ความพอใจโดยไม่หวังผลตอบแทนในการปฏิบัติ เป็นความรู้สึกพอใจเฉพาะตน สามารถเผื่อแผ่เสนอแนะผู้อื่นให้มีอารมณ์ร่วมรู้สึกด้วยได้ วิชาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพฤติกรรมตอบสนองของมนุษย์จากสิ่งเร้าภายนอกตามเงื่อนไขของสถานการณ์ เรื่องราวความเชื่อ และผลงานที่มนุษย์สร้าง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

พระมหารัตนพล ก้านเพชร (2547 : 170-190) ได้ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ต่อการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์กลุ่มสหธรรมเพื่อการพัฒนาในจังหวัดสุรินทร์ ผลการศึกษาพบว่า “แนวคิดในการพัฒนาของพระสงฆ์ทั้ง 2 รูป แบ่งเป็น 3 ด้าน คือ 1) ด้านการพัฒนาวัตถุ (เศรษฐกิจ) ได้แก่ การส่งเสริมอาชีพ ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน การอยู่ดีกินดี และความปลอดภัยในชีวิตของประชาชน 2) ด้านการพัฒนาจิตใจ ได้แก่ การพัฒนาคุณภาพชีวิตให้มีจิตใจดี มีจิตสำนึก และมีชีวิตที่ดำรงตามกรอบของคุณธรรมและวัฒนธรรม 3) ด้านการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง ได้แก่ การพัฒนาความรู้ความสามารถ จนนำไปสู่การคิดเป็น พูดเป็น ทำเป็น อันเป็นเหตุให้พึ่งตนเองได้ สำหรับบทบาทในการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนของพระครูวิบูลธรรมโฆสิต และพระครูโสภณบุญญกิจนั้น พบว่าทั้ง 2 รูปมีบทบาทการพัฒนาตามภารกิจคณะสงฆ์ 6 ด้าน ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง กล่าวคือ 1) ด้านการปกครอง ด้วยการใช้หลักธรรมชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดีงามแก่ภิกษุสามเณรและชาวบ้าน มีการตรวจเยี่ยม การประชุม การสั่งการ การแนะนำ และการชำระอธิกรณ์ เป็นต้น 2) ด้านการศาสนศึกษา ด้วยการจัดการศึกษานักธรรมบาลีแก่ภิกษุสามเณร และธรรมศึกษาแก่เยาวชน 3) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้วยการมอบทุนและสนับสนุนอุปกรณ์การศึกษาแก่เยาวชนในชุมชน จัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จัดตั้งศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และจัดแหล่งเรียนรู้ตามอรัญญิก 4) ด้านการเผยแผ่ ด้วยการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การเทศน์

การบรรยายธรรม โครงการอบรมพระธรรมทูตสัญจร โครงการอบรมเยาวชน เป็นต้น 5) ด้านสาธารณูปการ ด้วยการก่อสร้างศาสนสถานให้เหมาะสมแก่การบำเพ็ญศาสนกิจ เช่น การสร้างอุโบสถ ศาลาการเปรียญ ศาลาเอนกประสงค์ และด้วยการนำชาวบ้านพัฒนาถนนในชุมชน สร้างสะพานคอนกรีต และประสานงานกับทางราชการให้มีไฟฟ้าใช้หลายหมู่บ้าน และ 6) ด้านสาธารณสุขและการศึกษา ด้วยการเอื้อเฟื้ออาคารสถานที่ในวัดเพื่อจัดกิจกรรมของชุมชนด้านพิธีกรรมและวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม การส่งเสริมชุมชนด้านอาชีพ เช่น จัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ และสร้างธนาคารข้าว การส่งเสริมชุมชนด้านสวัสดิการ เช่น จัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ ชมรมสมุนไพรมอบบ้าน และการส่งเสริมชุมชนด้านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น

โดยสรุป พระสงฆ์ทั้ง 2 รูป มีบทบาทสำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งได้ใน 4 มิติ คือ 1) มิติทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การกระตุ้นให้มีการระดมเงินทุนในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมเพิ่มแหล่งรายได้ เช่น จัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าสาธิต ศูนย์สาธิตการตลาด โครงการธนาคารข้าวชุมชน เป็นต้น 2) มิติทางด้านสังคม ได้แก่ การเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณที่ไม่แยกเรื่องศาสนาจากสังคมออกจากกัน ด้วยการพัฒนาศีลธรรมคุณธรรมและจริยธรรมแก่ประชาชนและเยาวชนตามโครงการอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน การบวชชีพราหมณ์ หรือการปฏิบัติธรรม เป็นต้น 3) มิติทางด้านวัฒนธรรม ได้แก่ การสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมให้กับชุมชน โดยอาศัยภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชน เช่น การจัดโครงการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น การอบรมดนตรีไทยแก่เยาวชน หรือการจัดตั้งชมรมสมุนไพรมอบบ้าน เป็นต้น 4) มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การนำชาวบ้านร่วมกันปลูกป่าชุมชน โครงการบวชป่าชุมชน โครงการทำนาข้าวปลอดสารพิษ โครงการเกษตรผสมผสานด้วยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์”

สุพล ชัยทร (2552 : 2) ได้ศึกษาการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบโฮมสเตย์ ของกลุ่มชาติพันธุ์ ลาวเวียงและลาวโซ่งในภาคกลางของ ประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า “การจำแนกการจัดการการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมแบบโฮมสเตย์ เป็นสองรูปแบบตามกลุ่มชาติพันธุ์ คือ ลาวเวียงบ้านดอนคา มีเป้าประสงค์เพื่อการบริการที่พึกและนำเที่ยวสัมผัสวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ชาติพันธุ์ลาวเวียง โดยยึดหลักการอนุรักษ์และการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่วนไทยทรงดำโคกสำโรง มีเป้าประสงค์เพื่อการบริการที่พึกและนำเที่ยวสัมผัสวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น ชาติพันธุ์ลาวโซ่ง โดยยึดหลักการสำคัญ 5 หลักการคือ 1) การอนุรักษ์และการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น 2) จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน 3) บริการที่ยึดนักท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญ 4) การสัมผัสวิถีชีวิตจริง และ 5) ความโปร่งใสและเป็นธรรมลาวเวียงและลาวโซ่ง ทั้งสองรูปแบบมีองค์ประกอบการจัดการการท่องเที่ยวคล้ายคลึงกัน แต่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวแตกต่างกันตามอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ต้องอาศัยความร่วมมือของชุมชนและผู้นำท้องถิ่นเป็นเงื่อนไขความสำเร็จที่สำคัญ”

ศุภิสรา ประเสริฐ (2551 : 2) ได้ศึกษาแนวทางและรูปแบบการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการพัฒนาชนบทธรรมนิยมประเพณีกลุ่มชาติพันธุ์อุยกูร์เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจังหวัดชัยภูมิ ผลการวิจัยพบว่า “องค์ความรู้เกี่ยวกับชนบทนิยมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์อุยกูร์ ที่สามารถนำมาพัฒนา การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของจังหวัดชัยภูมิได้ แนวทางและรูปแบบการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการพัฒนาชนบทธรรมนิยมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์อุยกูร์เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ที่เหมาะสมของจังหวัดชัยภูมิ พบว่า ควรมีการอนุรักษ์เรื่องของภาษา พื้นฟูประเพณีความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของภูษฏกร และพัฒนาเรื่องการละเล่นตามประเพณีคือ การเล่นปะเร เร เนื้อหาของเพลงให้คงความเป็นภูษฏกรให้มากที่สุดและแปลเป็นภาษาไทยด้วย แนวทางและรูปแบบ ในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านภูษฏกรจังหวัดชัยภูมิ คือการจำลองวิถีชีวิตชาวภูษฏกร ไว้ที่อุทยานแห่งชาติป่าหินงามอย่างถาวร สิ่งก่อสร้างเครื่องมือการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพและ อื่นๆ จัดตารางของชุมชนที่เป็นเครือข่ายเข้าไปแสดงวิถีชีวิตในช่วงเทศกาลการท่องเที่ยว หรือตามที่ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่สนใจจะเข้าชม ให้ทุกชุมชนของเครือข่ายผลิตของที่ระลึก ส่งไปที่ศูนย์จำหน่าย อย่างต่อเนื่อง จัดตั้งคณะกรรมการของชุมชนเครือข่ายเพื่อบริหารผลประโยชน์ (รายได้) ที่เกิดขึ้น เพื่อให้กระจายเข้าสู่ชุมชนอย่างเป็นธรรม จัดงานชุมนุมของกลุ่มเครือข่าย เพื่อนำเสนอให้กลุ่มทัวร์ที่ สนใจเข้ามามีส่วนร่วมเช่นแสดงกิจกรรมทางวัฒนธรรม การรับประทานอาหารเย็นแบบพื้นบ้าน ร่วมกัน และการพักผ่อนในชุมชน ผลิตหนังสือคู่มือ ด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมชาวภูษฏกร รวมถึงตัวอย่าง ภาษาพร้อมคำแปล ที่ใช้สนทนากันในชีวิตประจำวัน จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว พัฒนาคณะเทศก์ชาวภูษฏกร นำนักท่องเที่ยวขึ้นชมธรรมชาติตามแบบวัฒนธรรมชาวภูษฏกร และทำให้ ทราบองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ภูษฏกร จนกระทั่งได้องค์ความรู้ ใหม่ที่เกี่ยวกับแนวทางและรูปแบบการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการพัฒนาขนบธรรมเนียมประเพณีของ กลุ่มชาติพันธุ์ภูษฏกร ซึ่งจะส่งผลต่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของจังหวัดชัยภูมิให้มีคุณค่าและ ยั่งยืนต่อไป”

วันชาติ ศรีสุวรรณ (2552 : 2) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนลุ่มน้ำตาปี ผลการวิจัยพบว่า “ชุมชนลุ่มน้ำตาปีจังหวัดสุราษฎร์ธานี หรือบริเวณ อ่าวบ้านดอน เป็นเมืองการค้า ทางทะเลระหว่าง อาหรับกับจีน มาช้านานตั้งแต่ก่อนพุทธ ศตวรรษ ที่ 7 เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของอาณาจักร ศรีวิชัย ประชาชนส่วนใหญ่มีเชื้อสาย ไทยจีน เขมร และ มาลายัน ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรและประมง เนื่องจากเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำตาปีทั้งแปด มี วัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์โดดเด่นที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว ทั้งภาษา วรรณกรรม การละเล่นพื้นบ้าน และนาฏศิลป์ ศาสนาพิธีกรรมและความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญา โบราณสถานและโบราณวัตถุและสภาพนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ ที่เป็นอัตลักษณ์ ปัญหาการจัดการ การท่องเที่ยวของชุมชนลุ่มน้ำตาปีที่สำคัญ ประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวไม่ดึงดูดใจ กิจกรรมการ ท่องเที่ยวมีน้อย แหล่งท่องเที่ยวขาดการบุกเบิกฟื้นฟู ปรับปรุงและพัฒนา ขาดเจ้าภาพรับผิดชอบที่ ชัดเจนจริงจังและต่อเนื่อง ขาดหน่วยงานกลางในการจัดการและสนับสนุนที่จริงจัง องค์การบริหาร ส่วนตำบลในพื้นที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการท่องเที่ยวได้น้อย ขาดแผนงานโครงการพัฒนาการ จัดการท่องเที่ยว ขาดความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมจากประชาชน และหน่วยงานองค์กรอื่นๆ ใน พื้นที่และขาดการสร้าง ความเข้าใจและการประชาสัมพันธ์ การอนุรักษ์พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและการ พัฒนาการท่องเที่ยว แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนลุ่ม น้ำตาปีที่สำคัญคือต้องจัดให้มีเจ้าภาพหลักในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ต้องกำหนดให้มี แผนการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนที่เป็นแผนแบบมีส่วนร่วมและเป็นส่วนหนึ่งของแผนชุมชน ต้องพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวทั้งการสร้าง ความดึงดูดใจ การรองรับ

นักท่องเที่ยวและการจัดการ เร่งสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม และการอนุรักษ์ พัฒนาและสร้างมูลค่าเพิ่มจากการท่องเที่ยว จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวหลากหลาย และเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จัดการในเชิงธุรกิจให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วมทั้งร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมินผลและร่วมรับประโยชน์ รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนลุ่มน้ำตาปี เป็นรูปแบบวิธีการ เป็นภาพวิธีการในการจัดการ ประกอบด้วยวิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์กิจกรรมการท่องเที่ยว เป้าประสงค์และเงื่อนไข ความสำเร็จ เน้นให้เป็นการจัดการการท่องเที่ยวที่สนองความต้องการของนักท่องเที่ยวบนพื้นฐานของ การดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการสืบสานภูมิปัญญาและวิถีชีวิตของคนลุ่ม น้ำตาปี โดยเร่งสร้างให้ประชาชนมีจิตสำนึกการอนุรักษ์และเห็นประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม ศึกษาความต้องการของนักท่องเที่ยว เร่งให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการ การท่องเที่ยว ให้ประชาชนหวงแหนและได้รับประโยชน์จากวัฒนธรรมในชุมชน และให้มีการปรับปรุง พัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง จัดให้มีการจัดการครบวงจรทั้งการวางแผน การปฏิบัติ การประเมินผลและการปรับปรุงพัฒนา จัดกิจกรรมท่องเที่ยวหลากหลาย โดยจัดให้มีกฎระเบียบเป็น กรอบแนวปฏิบัติในการจัดการร่วมกัน”

เปรมจิต พรหมสาระเมธี (2553 : 1) ได้ศึกษาการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวนานาชาติในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล ผลการศึกษาพบว่า “ด้านประวัติและความเป็นมาของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในเขตกรุงเทพมหานครและ ปริมณฑลมีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจำนวนมาก ทั้งที่เป็นศาสนสถานและโบราณสถาน วิถีชีวิต ชนเผ่าและเชิงบันเทิงเชิงธุรกิจ มีประวัติความเป็นมา สภาพปัจจุบันและศักยภาพการท่องเที่ยว แตกต่างกัน โดยแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่เป็นศาสนสถานและโบราณสถาน ส่วนใหญ่ได้รับการ จัดตั้งหรือบูรณะซ่อมแซมโดยองค์พระมหากษัตริย์และข้าราชการในช่วงของการสถาปนากรุง รัตนโกสินทร์ แหล่งท่องเที่ยววิถีชีวิตและชนเผ่า คือ เกาะเกร็ด ตลาดน้ำตลิ่งชัน และถนนข้าวสาร เกิดขึ้นควบคู่กับการก่อตั้งชุมชนหรือชนเผ่า นั้นๆ เป็นแหล่งรวมของวิถีความเป็นอยู่ที่สำคัญและเป็น อัตลักษณ์ของชนเผ่า สำหรับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทบันเทิงเชิงธุรกิจ ได้รับการจัดตั้ง ขึ้นเพื่อการบันเทิงและธุรกิจเป็นการเฉพาะ ปัญหา ความพึงพอใจและความต้องการของนักท่องเที่ยว และแนวทางการเพิ่มศักยภาพสำหรับนักท่องเที่ยวนานาชาติ วัดอรุณราชวราราม มีสภาพชำรุด ทรุ ดโทรม ขาดการบำรุงดูแลรักษาที่ดี ถูกดบังภูมิทัศน์ด้วยความแออัดของชุมชนโดยรอบ ขาดสิ่งอำนวยความสะดวกและการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวที่เป็นการเฉพาะ นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจเกี่ยวกับ ความงดงามของสถาปัตยกรรม ความงดงามของทัศนียภาพที่สวยงาม ชื่นชอบวิถีชีวิต เอกลักษณ์ไทย และความเป็นไทยและประทับใจในอธยาศัยไมตรีของคนไทย แหล่งท่องเที่ยววิถีชีวิตและชนเผ่า เกาะ เกร็ด ตลาดน้ำตลิ่งชันและถนนข้าวสาร มีปัญหาด้านภูมิทัศน์ถูกดบังโดยสิ่งก่อสร้างที่ขาดการศึกษา ถึงผลกระทบต่อด้านต่างๆ อย่างเหมาะสม ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ขาดความหลากหลายทางวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ ที่เป็นวิถีชีวิตจริง สิ่งอำนวยความสะดวกน้อย โดยเฉพาะที่จอดรถขาดเอกภาพและ ประสิทธิภาพในการจัดการ นักท่องเที่ยวพึงพอใจ ชื่นชอบถึงวิถีชีวิต เอกลักษณ์และความเป็นไทย อธยาศัยไมตรีของบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ รวมทั้งอาหารไทยและของที่ระลึกอันเป็นแบบอย่างเป็น

เอกลักษณ์อย่างไทยๆ นักท่องเที่ยวต้องการเห็นสภาพดั้งเดิมของชุมชน ทัศนียภาพและสิ่งแวดล้อมที่ดี ควรเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยในการเข้าถึงและการท่องเที่ยวและการจัดการที่ดี แหล่งท่องเที่ยวบ้านเทิงเชิงธุรกิจ ลานแสดงช้างและฟาร์มจระเข้สามพราน มีปัญหาเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ความไม่สะดวกในการเข้าถึง ความสะดวกสบายในบริเวณพื้นที่สถานที่จอดรถของนักท่องเที่ยวไม่เพียงพอ และการจัดแสดงเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวพึงพอใจที่เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ กิจกรรมการแสดงที่เป็นอัตตลักษณ์ แปลกใหม่และน่าสนใจ สิ่งอำนวยความสะดวกและความพร้อมของสาธารณูปโภคและมีการบริหารจัดการที่สนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะต้องการให้มีการจัดกิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรมมากขึ้นตามความต้องการของนักท่องเที่ยว รักษาความสะอาดและสิ่งแวดล้อม เพิ่มพื้นที่สีเขียว จัดจำหน่ายของที่ระลึกจัดกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมมากขึ้น”

กรีสุตา เทียรทอง (2548 : 211-213) ได้ศึกษาการศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของวัดที่มีต่อบ้านในอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาพบว่า “ลักษณะทางกายภาพของวัดส่วนใหญ่เป็นรูปแบบเดิม แต่มีการบูรณปฏิสังขรณ์มาตลอด บุคลิกภาพของเจ้าอาวาสทั้งรุ่นเก่าและปัจจุบันยังคงเหมือนเดิม คือสนใจไฟธรรมะมาตั้งแต่เด็ก ศึกษาทั้งปริยัติและปฏิบัติ และมีการสังฆมสังเคราะห์ให้กับประชชนสม่ำเสมอ สภาพความเป็นอยู่มีพระภิกษุที่บวชในพรรษาน้อยลงกว่าเดิมเล็กน้อย วัดที่เป็นสำนักเรียนลดลงกว่าเดิม แต่ครูผู้สอนมีวุฒิสูงขึ้นกว่าเดิม ส่วนบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อชุมชนยังคงรักษาบทบาทตามรูปแบบเดิมอย่างเหนียวแน่น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชน วัดช่วยให้คำแนะนำด้านการทำมาหากิน ด้านจิตใจ ประชาชนเข้าวัดทำบุญ วัดและประชาชนจึงอยู่อย่างช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันและกันเช่นในอดีต”

วิเชียร ชาญณรงค์ (2547 : 125-136) ได้ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชนเพื่อการ ลด ละ เลิก อบายมุข : ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม วิฑิตสีโล) วัดโนนเมือง ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า “พระสงฆ์มีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชน ด้วยการกระตุ้นปลุกจิตสำนึก นำเทคนิควิธีการในการเข้าถึงชุมชน การสื่อสารกับชุมชนผ่านการเทศนา บรรยาย ป้ายข้อความสื่อด้วยหลักธรรม การส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม และเป็นผู้ให้คำปรึกษาในการพัฒนากิจกรรมกลุ่ม ซึ่งตั้งเป้าหมายไว้คือ ชุมชนปลอดจากอบายมุข โดยขั้นตอนของกิจกรรมมุ่งให้เกิดการเรียนรู้ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง การชี้ให้ชุมชนเห็นโทษของอบายมุขการแก้ไขปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นของชุมชนโดยการมุ่งให้มีการปฏิบัติจริง ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนได้ดำเนินการผ่านกิจกรรมการพัฒนาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งบทบาทของพระสงฆ์ได้ส่งผลให้ชุมชนได้ร่วมมือทำกิจกรรมด้วยกัน เพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็งเพื่อเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนอยู่รอดและพึ่งพากันเองในชุมชน”

สนธยา พลศรี (2547 : 54-55) ได้ศึกษาการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ และมีความสุขจะต้องทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน” ผลการศึกษาสรุปว่า

1. มีจิตสำนึกชุมชน (Community Consciousness) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) คือสมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่างๆ กับบุคคลอื่นๆ อย่างเท่าเทียมกันและมิตรภาพ ยอมรับในศักยภาพของกันและกันและยอมรับในความแตกต่างหลากหลายระหว่างสมาชิก มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน

2. มีจิตวิญญาณชุมชน (Community Spirituality) การที่สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน ห่วงแทนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด เครื่องญาติหรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ ทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจเหมือนเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง

3. เป็นชุมชนเรียนรู้ (Community Learning) สมาชิกช่วยกันเรียนรู้ หรือเรียนรู้เป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา และมีความรู้เกี่ยวกับชุมชน

4. มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง ประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชนและจิตวิญญาณชุมชน ผนึกกำลังกันเพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกันไม่ใช่ต่างคนต่างทำ

5. มีการจัดการชุมชนที่ดี (Community Management) สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้วางแผน จัดกระบวนการ ดำเนินงานและประเมินผล

พระมหาธรรมวโรดม อริยมโฆ (ยศขุน) และคณะ (2549 : 1) ได้ศึกษายุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการศึกษาพบว่าการนำยุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มาใช้บริหารจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารแล้ว ย่อมส่งผลให้การท่องเที่ยวภายในวัดมีความยั่งยืน ซึ่งยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดคือยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการ เพราะเป็นตัวขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ด้านอื่นๆ ให้สำเร็จ ยุทธศาสตร์ด้านการตลาดและประชาสัมพันธ์ทางวัดควรมีแต่พอดี ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวนั้นควรบริหารจัดการให้ดียิ่งขึ้น ด้านนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีคุณภาพ แต่ด้านการบริการนั้นควรพัฒนาปรับปรุงอีกหลายประการ สำหรับข้อเสนอแนะในการกำหนดยุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนั้น ทางวัดควรจะเชิญผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ และ หัวหน้าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาเป็นคณะกรรมการ เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ นโยบาย แผนบริหารจัดการออกมาให้ชัดเจน ก็จะทำให้การจัดการท่องเที่ยวภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ประสบผลสำเร็จและเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนได้”

ทองพูล บุญยมาลิก และคณะ (2548 : 202-204) ได้ศึกษาวัดในเขตดุสิต : บทบาทและความคาดหวัง โดย” ผลการศึกษาสรุปว่า เจ้าอาวาสส่วนใหญ่เห็นว่าวัดในเขตดุสิตมีกิจกรรมครอบคลุมเกือบทุกบทบาทตามมติของคณะสงฆ์ ที่เด่นชัดคือการศึกษา ได้แก่ การจัดตั้งโรงเรียนสอนพระนวกะ และโรงเรียนในระดับประถมศึกษา ด้านศาสนามีกิจกรรมเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและแสดงธรรมทุกวันพระ ด้านวัฒนธรรมประเพณี มีกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา สำหรับด้านพัฒนาชุมชน เศรษฐกิจ และการเมืองนั้น วัดในเขตดุสิตมีปฏิบัติเป็นส่วนน้อย ส่วนความคิดเห็นของพระภิกษุต่อบทบาทของวัดนั้นสอดคล้องและใกล้เคียงกับความเห็นของเจ้าอาวาสวัดในทุกลูกบทยกเว้นกลุ่มสุดท้ายคือความเห็นของประชาชนทั้งในเขตและนอกเขตดุสิตคาดหวังต่อบทบาทของวัดไปในทิศทางเดียวกัน คือมองว่าจากสภาพที่เป็นอยู่วัดมีบทบาทต่อชุมชนต่ำกว่าที่ประชาชนคาดหวังไว้เกือบทุกกิจกรรม ประชาชนตั้งความคาดหวังไว้ในระดับสูงต่อบทบาทของพระสงฆ์ในเขตดุสิต เนื่องจากประชาชนมองบทบาทของพระสงฆ์เป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา จึงหวังให้พระสงฆ์เคร่งครัดในพระธรรมวินัย มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม มีความประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน ทั้งด้านศีล สมาธิ และปัญญา

อนันต์ วิริยะพินิจ (2548 : 185-187) ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชน ผลการศึกษาสรุปว่า 1) การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์กับสังคมไทยในอดีต เสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันศาสนากับชุมชนมีความใกล้ชิดกัน เพราะสังคมไทยนับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่และยึดมั่นในคำสอนที่เน้นคุณค่าทางจริยธรรมในสังคม โดยมีสถาบันสงฆ์เป็นศูนย์กลางและมีพระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชน 2) การศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์กับสังคมในปัจจุบัน ชี้ให้เห็นถึงวิวัฒนาการการปกครองของสถาบันสงฆ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมที่รับอารยธรรมตะวันตก จนปัจจุบันสถาบันสงฆ์มีบทบาทต่อชุมชนน้อยลงจนเหลือเพียงแต่เป็นผู้นำทางด้านพิธีกรรมเท่านั้น 3) การศึกษาถึงบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน โดยมอย้อนไปที่บทบาทของสถาบันสงฆ์ที่ยังหวังว่าจะสามารถกลับมามีบทบาทต่อสังคมเหมือนเดิมได้หากได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและประชาชน โดยส่งเสริมให้คณะสงฆ์เสริมสร้างความเข้มแข็งของพระสงฆ์ในด้านต่างๆ ทั้งด้านจริยธรรม ศาสนธรรม และวิชาการ

บุญศรี พรหมมาพันธุ์ และกิตติพงศ์ วงศ์สุนทร (2539 : 214-216) ได้ศึกษาวิกฤตศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา เมื่อปีพุทธศักราช 2539” วัตถุประสงค์ในการศึกษา เพื่อสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อพระพุทธศาสนา และเพื่อศึกษาสาเหตุของวิกฤตศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาในเรื่องพระสงฆ์ หลักคำสอนทางศาสนา ศาสนสถาน พิธีกรรมในทางศาสนา และพุทธศาสนิกชนที่นับถือศาสนาพุทธ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประชาชนและพระสงฆ์ ซึ่งผู้วิจัยทำการสุ่มตัวอย่างแบบโควต้า และสุ่มแบบเจาะจง รวมกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 1,550 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม ผู้วิจัยได้รับแบบสอบถามกลับคืน จำนวน 1,089 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 70.26 ของจำนวนที่ส่งออกไปทั้งหมด ผลการวิจัยเกี่ยวกับศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา 5 ประเด็น คือ

1. พระสงฆ์ กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า ส่วนใหญ่ปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าควรแก่การนับถือ รองลงมาได้แก่ พระสงฆ์บางรูปปฏิบัติตัวไม่เหมาะสม ทำให้ขาดความศรัทธาจากประชาชน และประพฤติด้อยยานในวินัยสงฆ์ โดยมุ่งไปทางไสยศาสตร์ หลักคำสอนทางศาสนา กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าเหมาะสมดีแล้ว เป็นคำสอนที่ไม่เสื่อมคลายใช้ได้กับทุกคนและทุกสมัย
2. ศาสนสถาน กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า เป็นสถานที่ถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรม และความเป็นชนชาติไทย รองลงมาได้แก่ ไม่ควรสร้างศาสนสถานให้ใหญ่โตเกินความจำเป็น และวัดหรือโบสถ์เป็นศูนย์รวมของประชาชนในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา
3. พิธีกรรมในทางศาสนา กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า เป็นประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนไทยที่ผูกพันกับศาสนาทุกสมัย เป็นศูนย์รวมความสามัคคีของชาวบ้าน ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวพุทธ และเป็นเครื่องมือที่จะทำให้เยาวชนเข้าใจศาสนาพุทธและเสริมสร้างจริยธรรม คุณธรรมให้แก่เยาวชนได้
4. พุทธศาสนิกชน กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า ประชาชนจำนวนมากยังไม่เข้าใจหลักธรรมคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา รองลงมาได้แก่ ประชาชนนับถือศาสนาพุทธเป็นหลักยึดของชีวิต และประชาชนบางส่วนหลงงมงายอยู่กับไสยศาสตร์และการเชื่อถือในโชคกลาง

ผลการวิจัยเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้เกิดวิกฤตศรัทธาในทางพระพุทธศาสนามีดังนี้

1. พระสงฆ์ เรื่องที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดวิกฤตศรัทธา ได้แก่ พระสงฆ์ประพฤติผิดในเรื่องชู้สาว ประพฤติผิดนอกรีตนอกรอย พระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์มากเกินไป ไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบวินัยของสงฆ์ ไม่ดำเนินชีวิตแบบสมณะ และทำตัวเป็นหมอดูมากกว่าเผยแพร่ธรรมหลักคำสอนทางศาสนา เรื่องที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดวิกฤตศรัทธา ได้แก่ มีการแตกแยกหลายสำนัก ทำให้สับสน ลักษณะคำสอนเป็นนามธรรมและปฏิบัติตามได้ยาก
2. ศาสนสถาน เรื่องที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดวิกฤตศรัทธา ได้แก่ การใช้ศาสนสถานเป็นที่จัดงานรื่นเริงมหรสพต่าง ๆ การเน้นการสร้างศาสนสถาน เพื่อการเรียกริเงินเข้าวัด และการเน้นการสร้างศาสนสถานมากกว่าหลักคำสอน
3. พิธีกรรมในทางศาสนา เรื่องที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดวิกฤตศรัทธา ได้แก่ พิธีกรรมในทางศาสนามีความฟุ่มเฟือย เน้นผลประโยชน์มากเกินไป และเน้นพิธีกรรมมากเกินไป จนละเลยคำสอนทางศาสนา
4. พุทธศาสนิกชน เรื่องที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดวิกฤตศรัทธา ได้แก่ ประชาชนยึดบุคคลมากกว่าคำสอน มีความเชื่อในโชคชะตามากกว่าการกระทำของตนเองที่เป็นกฎแห่งกรรม นับถือพระสงฆ์ที่ตั้งตนเป็นเกจิอาจารย์ มีชื่อเสียงทางเครื่องรางของขลัง ไม่ปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนา ไม่มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง และมีความเชื่อทางไสยศาสตร์มากกว่าพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ได้แก่ พระสงฆ์ไม่ควรสอนให้ประชาชนเชื่อในเรื่องดวง โชคชะตา ควรสอนธรรมะเพื่อพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น รองลงมาได้แก่ ควรมีการเข้มงวดในการรับชมราวาสที่จะมาบวชเป็นพระให้รัดกุม ควรตรวจสอบความประพฤติของพระสงฆ์ ควรพัฒนาพระสงฆ์ให้มีการศึกษาในหลักธรรมคำสอนทางศาสนา และสอนประชาชนให้ปฏิบัติเป็นแนวทางเดียวกัน และโรงเรียนควรถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนแก่เยาวชน โดยปลูกฝังสิ่งถูกต้องให้แก่เยาวชนด้วย

ชีวิรัตน์ สาลีประเสริฐ (2543 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ อำเภอร่องทอง สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 งานวิจัยนำเสนอให้ทราบถึง หน้าที่ในการอนุรักษ์ รักษาทรัพยากรเป็นของทุกคน เนื้อหาของหลักสูตรต้องชี้้นำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกรัก ห่วงแหนในวัตถุโบราณที่เป็นสมบัติของชาติ การศึกษาได้เสนอแนวคิดการอนุรักษ์ ฟันฟู บำรุงรักษาต้องเริ่มที่คนในชุมชนก่อน

ดำรงเกียรติ นกสกุล (2524 : 2) ได้ศึกษาด้านวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมสมัยโบราณของชุมชนโบราณ บ้านโคกพนมดี จังหวัดชลบุรี เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงความสำคัญเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน ผลการศึกษาทำให้ทราบถึงวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านโดยเริ่มตั้งแต่อดีตสมัยโบราณเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันว่า มีการดำรงชีวิตอย่างไร ทราบถึงการปรับตัวของชาวบ้านเพื่อให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันที่เป็นอยู่ ผลการศึกษาพบว่า “ชุมชนเริ่มมีความรับผิดชอบให้ความร่วมมือกันในชุมชน และให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ”

สาธิต กฤตลักษณ์ (2551 : 296-303) ได้ศึกษาการศึกษาารูปแบบการอนุรักษ์ ฟันฟู และพัฒนาโบราณสถานในเขตทุ่งกุลาร้องไห้โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษา

สภาพทั่วไปและประวัติความเป็นมาของโบราณสถาน กระบวนการและเครือข่าย รูปแบบการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาโบราณสถานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ตำบลเกษตรวิสัย ตำบลเมืองบัว และตำบลกุลาสิงห์ อำเภอกเกษตรวิสัย ตำบลสระคู อำเภอสวรรณภูมิ และตำบลยางคำ อำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อหาข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ถูกเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ กลุ่มผู้รู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านโบราณสถานเช่น นักวิชาการและช่างโยธาจากกรมศิลปากร หรือเอกชนที่มีความสนใจเกี่ยวกับโบราณสถานจำนวน 25 คน กลุ่มผู้ปฏิบัติ เช่น ครู พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน 78 คน และกลุ่มผู้ใช้บริการ เช่น ประชาชนในพื้นที่ นักท่องเที่ยว จำนวน 260 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ 1) แบบสำรวจเพื่อค้นหาข้อมูลสภาพทั่วไป 2) แบบสังเกต เพื่อศึกษาข้อมูลด้านการใช้ชีวิตประจำวัน วัฒนธรรมประเพณี 3) แบบบันทึกการสนทนากลุ่มและการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนในชุมชนมีความต้องการเข้าร่วมทำกิจกรรมการอนุรักษ์โบราณสถานด้วยความสมัครใจ โดยมีกระบวนการเข้าร่วมกิจกรรมคือ การจัดประชุมทำความเข้าใจให้ชุมชนได้รับทราบถึงกิจกรรมที่จะทำ แสดงความคิดเห็นและหาแนวทางที่ชัดเจนเป็นมติที่ประชุม จัดหาคณะทำงาน หางบประมาณ ติดตามการทำงาน การเข้าร่วมทำกิจกรรมของชุมชนซึ่งมีขั้นตอน วิธีการ รวมทั้งมีที่ปรึกษา เพราะในชุมชนมีผู้นำชุมชนที่มีความรู้ความสามารถ เช่นครู พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ตลอดจนผู้สูงอายุที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านมาร่วมให้คำแนะนำ การมีส่วนร่วม เป็นการแสดงออกถึงความรับผิดชอบของคนในชุมชนที่มีต่อมรดกทางวัฒนธรรม เครือข่ายที่มีส่วนทำให้การอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาโบราณสถานในชุมชนประสบความสำเร็จ คือ ประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่ในชุมชน ครู นักเรียน พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านหน่วยงานราชการในพื้นที่ องค์กรการบริหารส่วนตำบล เทศบาล องค์กรเอกชนที่มีความสนใจทางด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน กลุ่มอาชีพและนักท่องเที่ยว รูปแบบการอนุรักษ์โบราณสถาน คือ การบำรุงรักษาให้โบราณสถานคงสภาพเดิมให้มากที่สุดโดยคนในชุมชน ด้วยความสมัครใจใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น สนใจสิ่งแวดล้อม ไม่ขัดต่อการดำรงชีวิต หาพันธมิตรช่วยทำกิจกรรม ด้วยวิธีการที่ไม่ยุ่งยาก ทำได้ทุกวัน เช่น การทำความสะอาด ฝาระวังรักษา และสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับโบราณสถานให้กับชุมชน

รูปแบบการฟื้นฟูโบราณสถาน มีจุดเน้น ดังนี้ 1) การใช้วัฒนธรรมพื้นบ้าน ด้วยการจัดงานประเพณีเพื่อสร้างความสำคัญให้แก่โบราณสถาน เพื่อให้โบราณสถานอยู่ในจิตใจของคนในชุมชน เช่น การจัดงานประเพณีการสงฆ์ 2) การพัฒนาสภาพแวดล้อมที่อยู่รอบโบราณสถานให้มีความสะอาด สะดวก สบาย ต่อผู้มาใช้บริการ เพื่อทำให้เกิดความประทับใจและควมมีคุณค่าของโบราณสถาน เช่น จัดหาที่จอดรถ สร้างห้องน้ำ ศาลาพักผ่อนหรือป้ายแสดงประวัติของโบราณสถาน กล่าวโดยสรุป คือ รูปแบบการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาโบราณสถานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดขึ้นด้วยความสมัครใจ ทำด้วยความรักที่มีต่อมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เพื่อให้ดำรงคงอยู่ยาวนานเท่านั้น

ลัดดา หงส์รพี (2551 : 254-261) ได้ศึกษารูปแบบที่เหมาะสมของการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาป่าวัฒนธรรมในวัดป่าภาคอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า “สภาพปัจจุบัน

ของการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาป่าวัฒนธรรมในวัดป่าภาคอีสานโดยชุมชนมีส่วนร่วมนั้นได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีด้วยความศรัทธาต่อเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ ที่มีจริยวัตรที่งดงาม นำเลื่อมใส โดยเฉพาะการดูแลรักษาป่าภายในวัด ความยำเกรงต่อสิ่งที่เหนือกว่าธรรมชาติ เช่น ภูติผีปีศาจ รุกขเทวดา ที่อารักขารักษาผืนป่าทำให้ชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปลวงละเมิด หรือนำสิ่งของออกมาจากวัด มาใช้ส่วนตัวถือว่าชีวิตไม่มีความสุข เกิดอาเพศต่างๆ ของคนในครอบครัวรูปแบบที่เหมาะสมของการอนุรักษ์ป่าวัฒนธรรมในวัดป่าภาคอีสาน โดยชุมชนมีส่วนร่วมนั้น จำเป็นต้องอาศัยกฎ 3 กฎ คือ กฎหมาย กฎสังคม และกฎศาสนา เป็นมาตรการควบคุม ดูแลและรักษาป่า โดยการใช้หลักพุทธธรรม ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ เช่น การปลูกจิตสำนึก สร้างความรู้ความเข้าใจและส่งเสริม กิจกรรมการอนุรักษ์ป่า รูปแบบที่เหมาะสมของการฟื้นฟูป่าวัฒนธรรมในวัดป่าภาคอีสาน โดยชุมชนมีส่วนร่วมต้องมีการจัดกิจกรรมที่เป็นการฟื้นฟูสภาพป่าในวัด มีความจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในชุมชน เช่น การจัดกิจกรรมบำรุงผืนป่า การปลูกป่าทดแทน การประชาสัมพันธ์ กิจกรรมเกี่ยวกับป่าทุกรูปแบบ และการป้องกันไฟป่า นอกจากนี้ รูปแบบที่เหมาะสมของการพัฒนาป่าวัฒนธรรมในวัดป่าภาคอีสานให้ยั่งยืน จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในชุมชน ได้แก่ พระสงฆ์ ประชาชน ภาครัฐ และภาคเอกชนร่วมกันตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละองค์กรที่พึงมีต่อวัด ด้วยรูปแบบการจัดตั้งองค์กรเครือข่ายพิทักษ์ป่า และผลักดันให้วัดเป็นผู้ดูแลป่า เข้าสู่แผนแม่บทระดับชาติเพื่อรองรับงบประมาณสนับสนุนต่อไป

ณัฐภัทร จันทวิช (2548 : 8-10) ได้ศึกษาวิวัฒนาการของสถูปและพระปรางค์ในประเทศไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 ในวิวัฒนาการพุทธสถานไทย ได้ข้อสรุปโดยย่อดังนี้ การก่อสร้างสถูปและพระปรางค์ในประเทศไทย มีมาตั้งแต่พระพุทธรูปศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทยแล้ว ราวประมาณ ปี พุทธศักราช 500 จนตกผลึกรูปแบบที่ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับในการสร้างสถูปและพระปรางค์ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 เริ่มแรกความนิยมสร้างพระปรางค์นั้น เป็นคติความเชื่อของฝ่ายศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ครั้นต่อมาความศรัทธาในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูของคนพื้นเมืองได้ถอยลง ความศรัทธาในพระ-พุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้น และได้นำแนวคิดการสร้างพระปรางค์มาประยุกต์เข้ากับหลัก การสอนในทางพระพุทธศาสนา และกลายเป็นความนิยมจนเกิดการวิวัฒนาการในด้านรูปแบบต่างๆ จนถึงปัจจุบัน

ภัทรพร สิริกาญจน (เอเดรียน สอนตกราส. 2537 : 12-15 ; อ้างอิงมาจาก ภัทรพร สิริกาญจน. 2536) ได้ศึกษาสัญลักษณ์แห่งพระสถูป ได้ข้อสรุปโดยย่อดังนี้ “รูปทรงและที่ตั้งของพระสถูปอันเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชน เช่น รูปทรงของพระสถูปที่มีลักษณะเป็นเครื่องหมายสวัสดิกะ ดอกบัว และธรรมจักร เป็นต้น และลักษณะของยอดสถูปรวมทั้งสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้อง เช่น สถูปรูปโดม ซึ่งแพร่หลายในประเทศอินเดีย ศรีลังกา พม่า และไทย ก็เป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นหลักของจักรวาล เป็นต้น โดยผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อทางศาสนาและปรัชญาที่พัฒนาตามกระแสประวัติ ศาสตร์นั้น สามารถถ่ายทอดออกมาได้ในงานทางศิลปะและสถาปัตยกรรมของมนุษยชาติอย่างกลมกลืนและวิจิตรพิสดาร ทำให้พระสถูปไม่เพียงสิ่งก่อสร้างทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังสามารถเป็นส่วนหนึ่งของมรดกโลกอันทรงคุณค่าอีกด้วย”

พระมหาวิชาญ เลี้ยวเส็ง (2544 : ไม่มีเลขหน้า) ได้ศึกษาพุทธศิลป์กับการท่องเที่ยว : ศึกษาบทบาท ของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว ผลการศึกษาพบว่า “หลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างงานพุทธศิลป์ มีหมวดธรรมว่าด้วยเรื่อง บุญ ไตรสิกขา บุญกิริยาวัตถุ ไตรลักษณ์ เจตียะ อปายะ อุโบสถศีล และทศบารมี วัดเกิดขึ้นมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ผู้สร้างได้ถวายเพื่อเป็นที่ประทับของพระพุทธองค์และเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ วัดได้พัฒนารูปแบบจากสิ่งก่อสร้างที่มุ่งประโยชน์ใช้สอยเป็นพระอารามที่มีความอลังการเพื่อเป็นพุทธบูชา วัดจึงได้กลายเป็นที่รวมของฝีมือเชิงช่างและมรดกทางวัฒนธรรมในกาลต่อมา ดังนั้น การมาเที่ยวชมพุทธศิลป์จึงได้คุณค่าทั้งด้านการพักผ่อน การแสวงหาความรู้และการแสวงบุญ วัดที่เข้าไปศึกษามีพุทธศิลป์ที่มีคุณค่าโดดเด่นแตกต่างกันออกไปมีประโยชน์ทางการใช้สอยเพื่อกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ทุกวัดได้ดูแลรักษาพุทธศิลป์ในวัดให้คงอยู่ในสภาพเดิมหรือใกล้เคียงกลมกลืนกับสภาพเดิมมากที่สุด พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบในวัดที่เข้าไปศึกษา มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์พุทธศิลป์ตรงกับนักวิชาการศิลปะ และนักวิชาการศิลปะเหล่านั้นเห็นว่า วัดต้องใช้พุทธศิลป์ให้เกิดคุณค่าทางธรรมปฏิบัติแก่ผู้มาเที่ยวชมให้มากที่สุด โดยไม่ได้ให้ความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจใดๆ จากการสำรวจภาคสนาม พบว่า สิ่งที่วัดควรปรับปรุงมากที่สุดคือ การจัดทำเอกสารแนะนำวัด และปรับปรุงความสะดวกอบริเวณวัด กรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวควรให้การสนับสนุนและแนวทางในการปรับปรุงวัดเพื่อรองรับการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่สูญเสียเอกลักษณ์ของความเป็นศาสนสถานที่สำคัญสืบต่อไป ระบบสังคมและวัฒนธรรมของชาติ เป็นสิ่งที่มีส่วนกำหนดพฤติกรรมของประชาชนในประเทศ ซึ่งเกี่ยวข้องไปถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติ สังคมและวัฒนธรรมในแต่ละชาติย่อมมีความแตกต่างกัน เช่น การให้ความเคารพต่อผู้อาวุโส หรือ วัฒนธรรมการกินอยู่ ฯลฯ ดังนั้น ในการติดต่อสื่อสารของบุคคลต่างชาติต่างภาษา จะต้องมีการศึกษาถึงกฎข้อบังคับทางศาสนาของแต่ละศาสนาด้วย โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาได้บ่อเกิดในการส่งเสริมทั้งในด้านคุณธรรมและจริยธรรมในหลาย ๆ ด้าน จึงทำให้ชาวไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาได้มีความเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ที่เด่นชัด เป็นที่ประจักษ์แก่ชาวต่างชาติต่างศาสนาที่พบเห็น”

สิงห์ โพธิ์งาม (2547 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการดำเนินงานการจัดกิจกรรมส่งเสริมศาสนา วัฒนธรรมประเพณี อำเภอโนนไทยจังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า “การจัดกิจกรรมส่งเสริมศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีจะนำไปสู่การพัฒนาเอกลักษณ์และอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาติได้นั้นจะต้องได้รับความร่วมมือจากทางประชาชนและชุมชน และหน่วยงานองค์กรปกครองท้องถิ่นต้องให้ความรู้ความเข้าใจต่อประชาชนในทางที่ว่า วัฒนธรรมประเพณีเป็นของประชาชน ทุกคนต้องร่วมสืบสาน รักษา ให้ดำรงคงอยู่ตราบนานเท่านาน ไม่ใช่เป็นหน้าที่ของรัฐฝ่ายเดียว องค์กรปกครองท้องถิ่นต้องจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ชุมชนเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความรักและหวงแหนในวัฒนธรรมประเพณีของตน”

พจนารถ กริ่งไกร (2545 : 1-2) ได้ศึกษาบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลโป่งงาม ที่ต้องมีหน้าที่บำรุงดูแลอนุรักษ์ รักษาศิลปวัฒนธรรมซึ่งเป็นสมบัติของท้องถิ่น โดยรัฐได้กระจายอำนาจการจัดการลงมาให้เพื่อเป็นผู้นำในการอนุรักษ์และให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วม สรุปผลการศึกษาคือองค์กร

ปกครองท้องถิ่นต้องให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมแก่ชาวบ้าน ต้องเป็นผู้ริเริ่มนำชาวบ้านทำกิจกรรมการอนุรักษ์ ต้องทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และต้องสนับสนุนการดำเนินงานของชาวทุกด้าน เช่น การเงิน การประสานงาน

ชาคริต สิทธิฤทธิ์ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการตั้งถิ่นฐานของชุมชน โบราณในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ เป็นกรณีศึกษาแหล่งโบราณคดีในเขตอำเภอเกษตรวิสัย ผลการวิจัยทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิตดั้งเดิมในอดีต ประเพณีความเชื่อ และการดำรงชีวิตในปัจจุบัน กับสถานที่ที่มีโบราณสถานตั้งอยู่และทำให้ทราบแนวความคิดของชุมชนที่มีต่อโบราณสถาน

สุญาดา สุนทรสารทูล (2552 : 199-211) ได้ศึกษารูปแบบความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียนและชุมชน ในการสร้างภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชนในเขตปริมณฑล กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาแต่ละประเด็นพบว่า 1) สภาพและปัญหาการขาดภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมของเด็กและเยาวชนในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานครในอดีตมีลักษณะเฉพาะของสังคมในยุคนั้น กล่าวคือ มีความพอเพียง มีการยอมรับวัฒนธรรมในระดับหนึ่งในลักษณะที่ยังไม่เปิดกว้าง เนื่องจากกระแสการรับวัฒนธรรมมีการผสมกลมกลืนที่ค่อยเป็นค่อยไปยังไม่รุนแรง ประกอบกับความต้องการของสังคมยังมีไม่มาก สิ่งฟุ่มเฟือยสิ่งยั่วยุทางสังคมยังมีขีดจำกัด สถาบันทางสังคมมีลักษณะความสัมพันธ์ใกล้ชิดทำให้วัฒนธรรมไทยมีความเข้มแข็ง เด็กและเยาวชนจึงมีภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรม ส่วนสภาพและปัญหาการขาดภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมของเด็กและเยาวชนในปัจจุบันนั้น มีความแตกต่างด้านเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ศาสนา ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับสิ่งแวดล้อมทำให้โครงสร้างของสังคมมีความแตกต่างกันก่อให้เกิดปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม การรับเอาวัฒนธรรมจากต่างชาติเข้ามาผสมผสานโดยขาดการคัดกรอง จึงก่อให้เกิดปัญหาทางวัฒนธรรม 2) ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสถาบันศาสนานั้น พบว่า ในอดีตวัดและพระสงฆ์มีอิทธิพลต่อสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ และสถาบันทางศาสนาจะเข้าไปมีบทบาทต่อทุกสถาบัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา รวมถึงชุมชน ทุกสถาบันให้ความไว้วางใจและให้ความเคารพยำเกรงในพระสงฆ์ ซึ่งทำหน้าที่อบรม สั่งสอน เผยแพร่ ศีลธรรม ประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามตลอดจนลงโทษ เมื่อกระทำผิด สถาบันการศึกษาในอดีตใช้วัดเป็นสถานที่ ศึกษาหาความรู้ เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม วัดและโรงเรียนก็ตั้งอยู่บนที่ดินของวัด ดังนั้น คนในชุมชนจึงให้ความเคารพยำเกรงพระสงฆ์ และศาสนา 3) รูปแบบความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียนและชุมชนในการสร้างภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชนในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร พบว่ามี 4 รูปแบบ ได้แก่ (1) สร้างครอบครัวต้นแบบที่มีภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมที่ดีมาเป็นต้นแบบและขยายผลโดยการจัดกิจกรรมร่วมกับครอบครัวที่เข้าร่วมโครงการ และมีการขยายผลไปสู่ชุมชนใกล้เคียง (2) สถานศึกษาจัดทำหลักสูตรการเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนเกี่ยวกับหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้ความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ชุมชน ภาครัฐรวมถึงภาคเอกชน เริ่มตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติการ การตรวจสอบ การดำเนินการให้เหมาะสม รวมถึงการประเมินผล (3) จัดทำพื้นที่ชุมชนให้มีมูลค่าเพิ่มทางสังคมโดยชุมชนจัดตั้งศูนย์คอมพิวเตอร์พร้อมทั้งมีครูอาสาสมัครในพื้นที่คอยดูแลและให้คำแนะนำ และ (4) ภาครัฐเป็นแกนกลางในการเชิญชวนภาคเอกชนเข้ามาร่วมมีบทบาทในการสนับสนุนงบประมาณสำหรับการจัดกิจกรรมความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน พร้อมทั้งจัดทำโครงการเพื่อนำครอบครัวต้นแบบไป

ประชาสัมพันธ์ และมีการขยายผลโดยพาครอบครัวต้นแบบไปศึกษาดูงานหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับรูปแบบความร่วมมือทั้ง 4 รูปแบบ ควรมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานตามโครงการและนำผลที่ได้จากการประเมินไปพัฒนาเพื่อปรับใช้กับทุกภูมิภาคของประเทศไทย

บุญเกิด เหลาหมี่ (2552 : 505-510) ได้ศึกษารูปแบบการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมาสน์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชาวผู้ไทยในภาคอีสาน โดยมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของรูปแบบและโครงสร้างของธรรมาสน์ ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของชาวผู้ไทยในภาคอีสาน สภาพปัจจุบันปัญหาการสร้างธรรมาสน์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชาวผู้ไทยในภาคอีสาน และรูปแบบการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมาสน์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนชาวผู้ไทยในภาคอีสาน ผลการศึกษาพบว่า “ประวัติความเป็นมาของชาวผู้ไทยในภาคอีสานนั้น บรรพบุรุษอพยพมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ซึ่งส่วนใหญ่มาจากเมืองบพเมืองวัง มีอาชีพเกษตรกรรม มีความเชื่อเรื่องผีหรือหลักบ้าน ผีปู่ตา และนับถือพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เชื่อฟังและเคารพผู้อาวุโส สามัคคีรักพวกพ้อง ถือฮึดครองประเพณีอย่างเคร่งครัด ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้มีความอุดมสมบูรณ์และปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ เชื่อในการเวียนว่ายตายเกิด ศรัทธาในพระพุทธศาสนามากจึงได้สร้างศาสนสถานเพื่อประกอบกิจกรรมทางศาสนา รวมทั้งธรรมาสน์เสาเดียว เป็นการแสดงสัญลักษณ์ออกมาทางสถาปัตยกรรม โดยมีรากฐานมาจากความเชื่อ เรื่องผีและของพระพุทธศาสนาในด้านวัฒนธรรมประเพณี ส่วนสภาพปัจจุบันปัญหาในการสร้างธรรมาสน์เสาเดียวนั้นแสดงให้เห็นภูมิปัญญาในการออกแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชนปรากฏชัดเจน ธรรมาสน์ส่วนใหญ่ทำด้วยไม้เป็นวัสดุประกอบทุกส่วน ในช่วงที่ผ่านมาธรรมาสน์ได้เกิดการชำรุดเสียหายเป็นจำนวนมาก เนื่องจากการเอาใจใส่ดูแลอย่างไม่ถูกหลักวิธี ส่วนรูปแบบการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมาสน์ที่เห็นได้ชัดคือ ทุกภาคส่วนต้องมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูกับหลายฝ่ายคือ ฝ่ายผู้นำชุมชน ฝ่ายผู้รู้ ช่าง ภาคราชการ และส่วนของวัด

เนตรนภิศ นาควัชระ และคณะ (2525 : 10-24) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของวัดในกรุงเทพฯ ในด้านต่าง ๆ และปัจจัยซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลง เริ่มตั้งแต่สถาปนิกกรุงเทพฯ พ.ศ. 2325 การวิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร แผนที่ ภาพถ่าย การสังเกตการณ์และการสำรวจงานสนาม การวิเคราะห์เป็นเรื่องเกี่ยวกับวัดในสมัยรัตนโกสินทร์ในด้านการสร้างสถาบันและบูรณปฏิสังขรณ์วัดในแต่ละรัชกาล ขนาดพื้นที่วัด การกระจายของวัด ความหนาแน่นของวัด วิเคราะห์วิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมของวัดทั้งพุทธสถานและสังฆสถาน วิเคราะห์ความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของบทบาทวัดต่อสังคมไทย วิเคราะห์ความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของการใช้ที่ดินของวัด และเกี่ยวกับความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมของวัดและปัญหาต่าง ๆ

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ ตั้งแต่สมัยโบราณวัดเป็นสถาบันทางพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งในสังคมไทย โดยบทบาทนอกจากจะเป็นสถาบันที่สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เป็นที่ประกอบศาสนกิจเป็นที่พำนักของภิกษุสงฆ์แล้ว ยังเป็นสถาบันทางการศึกษา เป็นสถานสงเคราะห์ประเภทต่าง ๆ เป็นบ่อเกิดแห่งศิลปกรรม เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นปึกแผ่นของบ้านเมืองด้วย พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์จึงทรงให้ความสนพระทัยในการสร้างสถาปนาหรือบูรณปฏิสังขรณ์วัดมา

ตั้งแต่สมัยโบราณ ประชาชนเองก็นิยมสร้างวัดในละแวกบ้านของตนเองด้วย เพราะคนไทยถือว่าการสร้างวัดเป็นมหากุศล วัดต่าง ๆ จึงมากมาย

ในด้านการใช้ที่ดิน มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทและสภาพแวดล้อม มีผลมาจาก อิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก จากการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจไทยและสังคม ความก้าวหน้าทาง วิทยาการและเทคโนโลยี การคมนาคม การสื่อสาร โดยเริ่มจากการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ในสมัย รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา และจุดเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อเนื่องกันมา จนถึงปัจจุบัน กรณีของการใช้ที่ดินและสภาพแวดล้อมนั้น พบว่าข้าพระ เด็กวัด หรือโยมสงฆ์ ถูก เลิกไปกับการเลิกทาส และรัฐบาลไม่มีงบประมาณเพียงพอจึงทำให้วัดต้องพึ่งตนเองมากขึ้น โดยการ หาผลประโยชน์จากที่ดินของวัดในการทำกิจกรรมต่าง ๆ กัน ทั้งในรูปที่อยู่อาศัย อาคารพาณิชย์และ อุตสาหกรรม เป็นต้น ก่อให้เกิดปัญหาสภาพแวดล้อมขึ้น บางครั้งทางวัดคำนึงถึงผลประโยชน์มากเกินไป ผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นทั้งสภาพแวดล้อมของวัดและความเสื่อมใสศรัทธาของประชาชน จึงควรมีมาตรการแก้ปัญหาเพื่อคงไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมของวัดและการจรรโลงซึ่งความ เจริญของพระพุทธศาสนาในเมืองไทยสืบไป

มูลเหตุการณสร้างวัด สมัยพุทธกาลในสมัยพุทธกาลได้มีสำนักสงฆ์ซึ่งเรียกว่า อาราม เช่น เขตวนาราม บุพผาราม เป็นต้น ซึ่งเป็นที่ซึ่งผู้มีจิตศรัทธาถวายให้เป็นที่พักของ พระพุทธเจ้าและเหล่าพระสงฆ์พุทธสาวก สำหรับจะได้พักอยู่ในบ้านเมืองในระหว่างฤดูฝน ทั้งนี้ ไม่ใช่ที่อยู่ประจำ เพราะในฤดูแล้งพระภิกษุสงฆ์ก็จะเกิดทางต่อไป เพื่อเที่ยวจาริกสั่งสอน พระพุทธศาสนาตามบ้านเมืองน้อยใหญ่ หรือไปหาที่สงบเพื่อบำเพ็ญวิปัสสนาแสวงหาโมกษธรรม

บรรดาเจดีย์ในพระพุทธศาสนา นอกจากไตรสรณคมน์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อพระ พุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วทั้งสิ้น ได้เกิดประเพณีที่พวกพุทธบริษัทไปกระทำพุทธบูชาเป็นที่ เป็นสิ่งเวชนียสถาน ทั้ง 4 แห่งนั้นน่าจะเป็นเหตุให้เกิดสังฆาวาสอันเป็นที่ ๆ พระสงฆ์อยู่ประจำ ซึ่งเราเรียกกันว่า “วัด” มีขึ้นในมัชฌิมประเทศ (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2513 : 8-12)

ในภายหลังต่อมาจากโบราณวัตถุที่พบ ได้มีการสร้างกุฏิสงฆ์ขึ้นเพื่อเป็นที่พำนัก ของสงฆ์โดยที่มักเป็นกุฏิสงฆ์ซึ่งสร้างขึ้นในบริเวณมหาพุทธเจดีย์สถาน เช่น ในบริเวณพระธรรมิก เจดีย์ ตำบลมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ซึ่งเป็นที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา หรือ มิฉะนั้นก็ทำเป็นที่สำหรับบำเพ็ญสมณธรรมได้ในถ้ำ เช่น ที่ถ้ำแอลลอร่า ในแขวงไฮดาระบัด เป็น ต้น อนึ่งยังมีที่รวมสงฆ์ที่เรียกว่า สำนักเป็นในทำนองมหาวิทยาลัยสำหรับเรียนธรรม ในพุทธศาสนา ปรากฏด้วยอย่างไรก็ตาม สันนิษฐานว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่ได้มีการอยู่ประจำในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ตั้งแต่บวช

ตั้งแต่สมัยพุทธกาลสันนิษฐานว่า มูลเหตุการณสร้างวัดในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นต้น ของเจตนาในการสร้างวัดขึ้นหลังสืบมามี 2 อย่างได้แก่

1. วัดพุทธเจดีย์ วัดซึ่งสร้างเป็นพุทธเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุ ถือว่าเป็น หลักพระพุทธศาสนาในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง อาจจะมิวิหารเพื่อเป็นที่ชุมนุมสงฆ์หรือสำหรับผู้มาสักการะ เจดีย์นั้น ๆ

2. วัดอนุสาวรีย์ วัดซึ่งเป็นสถูปบรรจุอัฐิธาตุของท่านผู้ทรงคุณธรรมในพระศาสนา เช่น ชั้นครูอาจารย์ ซึ่งเป็นที่นับถือว่าเป็นบุรุษพิเศษ ซึ่งได้มรณภาพไปและหลังจากเผาศพจึงก่อสถูปบรรจุอัฐิธาตุดังกล่าวตามประเพณีในอินเดีย แต่อุทิศให้เป็นเรือนพระพุทธรูปศาสนาด้วย (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. 2471 : 8)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2525 : 110-120) ได้ศึกษาศาสนาและความเชื่อในกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า “สภาพพุทธศาสนาและความเชื่อด้านต่างๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร วิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางพุทธศาสนากับความเชื่อด้านอื่นๆ ทั้งปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต สุ่มตัวอย่างจากประชากรทั้งหมด 19 เขต 950 คน ผลการศึกษาพบว่า พุทธศาสนิกชนมี 2 ประเภท คือ นับถือแบบพุทธศาสนา เกรวาทแบบปรัชญา ยึดหลักคำสอนเป็นหลัก กับพุทธศาสนาแบบชาวบ้านคือความเชื่อที่ผสมผสานคำสอนของพระพุทธรูปศาสนากับลัทธิพราหมณ์ ความเชื่อในเรื่องผีสิงเทวดาไว้ด้วยกัน พระภิกษุสงฆ์ มีหน้าที่สำคัญ ให้คำแนะนำจิตใจ แก่พุทธศาสนิกชน ทั้ง 2 ประเภทดังกล่าว พิธีกรรมที่สำคัญทางไสยศาสตร์คือ พิธีสวดภาณยักษ์ คาดว่าในปี พุทธศักราช 2545 พิธีนี้จะหมดไปเพราะขาดผู้เล่าเรียน ต่อเนื่อง ผลการสัมภาษณ์พบว่าส่วนใหญ่มีความเห็นว่าพุทธศาสนาในปัจจุบันเสื่อมลงมาก พบว่าผู้ที่ไม่เชื่อถือทางไสยศาสตร์มีมากขึ้น”

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527 : 85-90) ได้ศึกษาประเพณีการทรงผีเจ้านาย : กรณีศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า การนับถือผี (ผีเจ้านาย) มีการดำรงอยู่ควบคู่กับความเชื่อเรื่องพราหมณ์ และพุทธศาสนา ภายใต้โครงสร้างเดียวกันอย่างเหมาะสม โดยมีการจัดความสัมพันธ์ ตามระดับสถานภาพและบทบาทหน้าที่

ชอบ ดีสวนโคก (2527 : 3-22) ได้ศึกษาความเชื่อ : พื้นฐานอารยธรรมของชาวอีสาน ผลการศึกษาพบว่า การนับถือศรัทธา ซึ่งทำให้เกิดความเชื่อของชาวอีสาน ได้มีวิวัฒนาการตามประวัติศาสตร์ โดยได้กำหนดลำดับแห่งการนับถือและศรัทธาเป็นขั้นตอนตามวิวัฒนาการแห่งความคิดของมนุษย์ คือ

1. การนับถือธรรมชาติ เมื่อมนุษย์เกิดมากมีธรรมชาติต่าง ๆ ให้เห็นและได้สัมผัสซึ่งมนุษย์อาจได้รับความสุขบ้าง ทุกข์บ้าง จากการสัมผัสธรรมชาติ ทำให้มนุษย์คิดว่า ธรรมชาติมีอำนาจสามารถบันดาลความสุข ความทุกข์แก่ตนได้ จึงเชื่อว่าธรรมชาติมีชีวิต มีอำนาจ แล้วทำให้มนุษย์เกรงกลัวกราบไหว้
2. การนับถือผีสิงเทวดา มนุษย์สงสัยต่อไปว่า ธรรมชาติสามารถบันดาลให้เกิดภาวะผันแปรได้ต่างๆ หรือบันดาลให้เกิดความสุข ความทุกข์แก่ตนนั้นจะต้องมีอำนาจอะไรสักอย่างสิ่งสถิตอยู่ สิ่งนั้นเรียกว่า วิญญาณ อาจเป็นผีสิงมารร้ายกลายเป็นความเชื่อทางอำนาจผีสิงเทวดา เชื่อว่าทุกอย่างในโลกล้วนมีวิญญาณ
3. การนับถือบรรพบุรุษ นักโบราณคดีได้ขุดค้นและศึกษาซากและหลุมฝังศพมนุษย์จนสรุปได้ว่า แต่โบราณมีการนับถือบูชาบรรพบุรุษของตนเองบนพื้นฐานของความเชื่อที่ว่ามนุษย์เมื่อตายไปแล้วยังวิญญาณเหลืออยู่ และคอยเฝ้าดูแลความสุข ความทุกข์ของลูกหลาน และการบูชาบรรพบุรุษเกิดจากสาเหตุ 2 ประการ คือ ความเกรงกลัว และความกตัญญู

สมศักดิ์ แจ่มอุลิตรัตน์ (2542 : 40-45) ได้ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ : โอกาสและข้อจำกัดในการพัฒนาศึกษาเฉพาะกรณีเกาะเต่า-นางยวน อำเภอพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผลการศึกษาพบว่า “เกาะเต่า-นางยวน มีศักยภาพสูงสำหรับพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ เพราะมีความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติค่อนข้างมาก โดยเฉพาะทรัพยากรทางทะเลและนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจอยู่ในระดับปานกลาง ประกอบกับเกาะเต่า-นางยวน มีชุมชนอาศัยอยู่ด้วย ซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ แต่ในส่วนของ การให้ความรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อมยังอยู่ในระดับต่ำ การนำรายได้จากการท่องเที่ยวมาอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมยังไม่เป็นรูปธรรม และยังขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยวบนเกาะเต่า-นางยวน รวมทั้งยังขาดการวางแผนและการจัดการที่ชัดเจน เพื่อการรักษาสภาพแวดล้อมและทรัพยากร ธรรมชาติให้คงสมบูรณ์ตลอดไป

สิทธิรัตน์ ปาจิณบุรารธรรม (2531 : 40) ได้ศึกษาขีดความสามารถทางสังคม สำหรับการท่องเที่ยวชายหาดชะอำ ผลการศึกษาพบว่า ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพแวดล้อม ทั้งสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ที่มีบริการอยู่บนชายหาดโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง จนถึงค่อนข้างดี และพบว่าระดับความหนาแน่นที่นักท่องเที่ยวพึงพอใจสูงสุด คือ 15,023 ตารางเมตรต่อคน โดยมีปัจจัยที่สัมพันธ์กับระดับความหนาแน่นที่นักท่องเที่ยวพึงพอใจก็คือตัวแปรทางการศึกษา ภูมิฐานะปัจจุบัน รายได้ ซึ่งเป็นตัวแปรด้านลักษณะบุคคลของ นักท่องเที่ยว ส่วนรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีความสัมพันธ์กับระดับความหนาแน่นที่พึงพอใจ ได้แก่ จำนวนวันพัก เวลาพักผ่อน ระยะห่างที่ต้องการและความพึงพอใจในสภาพแวดล้อม”

วิโรฒ ศรีสุโร และธาดา สุทธิธรรม (2534 : 7-69) ได้กล่าวถึงพุทธศาสนากับศาสนาคารไว้ว่า เดิมทีในสมัยพุทธกาลนั้นเมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปยังนิคมเขตประเทศใดก็นำสาวกไปด้วยเมื่อเข้าพำนักที่ใดก็ย่อมได้รับการต้อนรับด้วยเครื่องปูลาด คือ อาสนะเพื่อเป็นการป้องกันฝนและน้ำค้าง จึงได้เกิดอาคารอันเป็นเสนาสนะของสงฆ์ขึ้นนับศาสนาคารหลังแรกที่มีเครื่องปูลาด คือพื้นสำหรับนั่งประกอบกิจของสงฆ์ เครื่องมุงคือหลังคาป้องกันแดด ฝน น้ำค้าง ส่วนฝาผนัง ประตู หน้าต่าง ในครั้งแรกยังคงไม่มีความจำเป็นในการใช้สอย ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาฝังรากลงในชมพูทวีปหลังจากเกิดรัตนตรัยขึ้นครบแล้ววัดในพระพุทธศาสนาจึงเกิดขึ้น ดังเช่นวัดพระเชตุพน ซึ่งเป็นส่วนของอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ยกถวายพระพุทธเจ้า ในครั้งกระนั้น อาคารอื่น ๆ จึงก่อกำเนิดขึ้นคงจะมีการสร้างอย่างถาวรและมั่นคงสวยงามตามกำลังศรัทธาอันแรงกล้าของพุทธศาสนิกชนในครั้งนั้น วัดจึงเป็นสถานที่แสดงออกทางศิลปกรรมในหลาย ๆ สาขา เช่น สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรมและหัตถศิลป์อื่น ๆ เป็นสถานที่เผยแพร่ธรรม เป็นสถานที่ชุมนุมพุทธศาสนิกต่างเพศต่างวัยและเป็นสถานที่พบปะสังสรรค์ของช่างในหลายสาขาอาชีพ จึงเปรียบเสมือนว่าวัดคือที่รวมของสรรพวิทยาการต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลมาตราบจนเท่าทุกวันนี้

สุภามรณ์ หาญทอง (2543 : 67-70) ได้ศึกษาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวจังหวัดพัทลุง ผลการศึกษาพบว่า “ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยว มีศักยภาพค่อนข้างต่ำ เนื่องจากขาดหน่วยงาน หลักที่จะรับผิดชอบด้านการจัดการท่องเที่ยวของจังหวัด งบประมาณไม่เพียงพอขาดการบริหารจัดการที่ดี ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญ คือปัญหางบประมาณที่ไม่เพียงพอและมีอยู่จำกัด จำนวนบุคลากรที่ไม่เพียงพอกับงาน และขนาดของพื้นที่รับผิดชอบ ปัญหาในเรื่องการประสานงานและขาดความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอก และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว ตลอดจนปัญหาคนในพื้นที่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการท่องเที่ยวทำให้ขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวของจังหวัดพัทลุง และมีข้อเสนอแนะจากงานวิจัยไว้ว่า ควรจะมีหน่วยงานที่รับผิดชอบและให้ความสำคัญกับการจัดการท่องเที่ยวของจังหวัดให้มากกว่านี้ มีการจัดสรรงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์เพิ่ม ควรมีการพัฒนาบุคลากรในด้านการปฏิบัติงาน ให้ความรู้ในด้านการท่องเที่ยวตลอดจนการเก็บข้อมูลด้านการท่องเที่ยวให้พร้อม และสะดวกในการเรียกใช้ เพื่อการปฏิบัติเพิ่มการประสานงานและการประชาสัมพันธ์ เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้มากยิ่งขึ้น

อรพิน บุญแย้ม (2544 : 1-5) ได้ศึกษาการเข้ามาเที่ยวในวัดพระศรีสรรเพชญ์ ผลการศึกษาสรุปได้ว่า

ตอนที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลของนักท่องเที่ยวชาวไทยส่วนใหญ่ สรุปได้ว่าเพศชายอยู่ในช่วงอายุ 24 ปีขึ้นไป มีสภาพภาพส่วนใหญ่โสดมีระดับการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับปริญญาตรี อาชีพส่วนใหญ่เป็นนักเรียน นักศึกษา รายได้ปัจจัย ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงไม่เกิน 3,000.-บาท ผลการวิเคราะห์ข้อมูลส่วนบุคคลของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศส่วนใหญ่สรุปได้ว่าเพศหญิง อยู่ในช่วงอายุ 24 ปีขึ้นไป มีสถานภาพส่วนใหญ่โสด มีระดับการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับปริญญาตรี อาชีพส่วนใหญ่เป็นนักเรียน นักศึกษา รายได้ปัจจัยส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 9,000.-12,000.-บาท

ตอนที่ 2 ผลการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการมาเที่ยว ด้านบุคคลชาวไทยและชาวต่างประเทศ สรุปได้ว่า สาเหตุที่เดินทางมาเที่ยว ส่วนใหญ่สนใจในประวัติศาสตร์ของวัดพระศรีสรรเพชญ์ เดินทางมาเที่ยวชมวัดพระศรีสรรเพชญ์ มาโดยรถยนต์ส่วนตัวเดินทางมาเที่ยวชมวัดพระศรีสรรเพชญ์ครั้งแรก รู้จักวัดพระศรีสรรเพชญ์ส่วนใหญ่รู้จักจากเพื่อนแนะนำ การเดินทางมายังวัดพระศรีสรรเพชญ์สะดวกสบาย การเดินทางมาท่องเที่ยวครั้งนี้ใช้จ่ายงบประมาณไม่เกิน 500.-บาท การใช้จ่ายในการท่องเที่ยวครั้งนี้ได้มุ่งเน้นใช้จ่ายค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด สถานที่ท่องเที่ยวควรได้รับการปรับปรุงแก้ไข บูรณะซ่อมแซม ประทับใจความรู้ทางประวัติศาสตร์ ทางโบราณคดีและความสวยงามทางด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมมากที่สุด

ตอนที่ 3 ความคิดเห็นของผู้มาเที่ยว ที่มีต่อวัดพระศรีสรรเพชญ์ สถานที่ท่องเที่ยวเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญเห็นด้วยมากที่สุดในส่วนขนาดของแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์มีความเห็นค่อนข้างมาก การประชาสัมพันธ์ และการสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว จัดอยู่ในระดับเห็นด้วยค่อนข้างมาก ในส่วนของราคาบัตรเข้าชมก็จะอยู่ในราคาที่เหมาะสม ไม่แพงเกินไปสำหรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ รวมถึงพนักงานขายบัตรและพนักงานรักษา

ความปลอดภัยก็มีมนุษยสัมพันธ์ในการรับความคิดเห็นค่อนข้างมาก พร้อมทั้งจะต้อนรับและบริการนักท่องเที่ยวด้วยความเต็มใจ ร้านขายของที่ระลึกและร้านอาหารประจำท้องถิ่นจัดอยู่ในชั้นความคิดเห็นที่ค่อนข้างมาก การเดินทางในการมาท่องเที่ยวถือว่ามีความสะดวกค่อนข้างมากเพราะอยู่ใกล้กับกรุงเทพฯ สามารถเดินทางได้ทั้งทางรถยนต์และทางรถไฟซึ่งจัดอยู่ในระดับความคิดเห็นค่อนข้างดีมาก ในส่วนของบรรยากาศภายในวัดพระศรีสรรเพชญ์ก็ถือว่าร่มรื่นและสวยงาม สร้างความประทับใจและความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยวมากพอสมควรและมีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยและเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวมากเพียงพอกับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยว ซึ่งตรงจุดนี้ถือว่าเป็นตัวแปรสำคัญในการสร้างความสบายใจเกี่ยวกับชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดีตามธรรมชาติของนักท่องเที่ยวให้กลับมาใช้บริการอีกครั้งในอนาคตและเป็นข้อรับประกันว่าจะเป็นผลในทางบวก ในการบอกกล่าวต่อแก่ครอบครัวและเพื่อนของพวกเขา

ศุภศักดิ์ ชื่นศิริ (2547 : 1) ได้ศึกษาการพัฒนาตลาดนัดธนบุรี สนามหลวง 2 เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ 1) ลักษณะทางกายภาพของตลาดนัดธนบุรี ตั้งอยู่ถนนพุทธมณฑลสาย 3 มีพื้นที่ 110 ไร่ มีแผงขายสินค้าประมาณ 4,000 แผงค้า สินค้าที่ขายแยกเป็น 3 ประเภท คือ สินค้าที่ค้าขายประจำทุกวัน สินค้าที่ค้าขายประจำเสาร์-อาทิตย์ และสินค้าที่ค้าขายแบบหมุนเวียน 2) ศักยภาพของตลาดนัดธนบุรี พบว่า การเข้าถึงตลาดนัดธนบุรีได้ง่ายมี 2 ทาง คือ ทางรถยนต์และทางเรือ สิ่งที่อำนวยความสะดวกสถานที่จอดรถสะดวกสบาย การรักษาความปลอดภัย มีป้ายบอกเส้นทางที่ชัดเจน มีการจัดกิจกรรมให้แก่ประชาชนทั่วไป ได้แก่ การประมูลของหลุดจำนำ การสอนตัดผม เป็นต้น สินค้าอื่นๆ มีสินค้าการเกษตรจากภูมิภาคต่างๆ และสินค้าภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาจำหน่าย 3) แนวทางการพัฒนาบริเวณตลาดนัดธนบุรีและบริเวณใกล้เคียง พบว่า ต้องการให้จัดกิจกรรมที่แสดงถึงวัฒนธรรม ควรมีการพัฒนาแม่น้ำลำคลองให้สวยงาม และส่งเสริมให้ผู้ขายพัฒนาสินค้าให้มีคุณภาพมาตรฐาน แนวทางการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ต้องการส่งเสริมพัฒนาสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา จัดทำรายการแหล่งท่องเที่ยวบริเวณใกล้เคียง และจัดงานประเพณีต่างๆ 4) ลักษณะทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบริเวณใกล้เคียง พบว่า ตลาดนัดธนบุรี ตั้งอยู่ระหว่างกรุงเทพมหานครกับนครปฐม เมื่อนักท่องเที่ยวมาแวะชมตลาดนัดธนบุรีแล้ว สามารถไปเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของจังหวัดนครปฐมได้สะดวกรวดเร็ว นโยบายการพัฒนาของตลาดนัดธนบุรี ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีการจัดโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ด้วยการจัดล่องเรือชมสวนจากบริเวณหน้าตลาดนัดธนบุรี เชื่อมโยงกับคลองมหาสวัสดิ์และพื้นที่ใกล้เคียง ปัจจุบันตลาดนัดธนบุรี มีกิจกรรมการส่งเสริมวัฒนธรรมอยู่แล้ว เป็นต้นว่า การจัดล่องเรือชมสวนกล้วยไม้ แสดงสินค้า OTOP เป็นต้น 5) ความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในตลาดนัดธนบุรี กลุ่มผู้ซื้อสินค้า พบว่า ลักษณะและพฤติกรรมของผู้ซื้อสินค้า มาเพื่อซื้ออาหารสดและอาหารสำเร็จ วิธีการเดินทางมาที่ตลาดนัดธนบุรี คือมาด้วยรถยนต์ส่วนตัว ความบ่อยครั้งที่เดินทางมาตลาดนัดธนบุรี คือมาทุกวัน การรู้จักตลาดนัดธนบุรี คือญาติแนะนำ เหตุผลที่เลือกมา คือมีของให้เลือกหลากหลาย กิจกรรมที่เคยร่วม คือการเล่นกีฬา ปัญหาที่พบในตลาดนัดธนบุรี คือไม่มีที่นั่งพัก และเห็นว่าควรมีการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สิ่งที่ต้องการให้ปรับปรุง คือ

ถนน เส้นทางคมนาคม และกลุ่มผู้ชาย พบว่า ลักษณะพฤติกรรมการขายสินค้า คือมีร้านค้าอยู่ในตลาดนัดธนบุรี การขายสินค้าทั้งการขายปลีกและขายส่ง การรู้จักตลาดนัดธนบุรีเพราะญาติแนะนำมา ระยะเวลาขายสินค้าในตลาดนัดธนบุรี คือมากกว่า 2 ปี ความคาดหวังในตลาดนัดธนบุรี คือต้องการขายต่อไป กิจกรรมที่เคยร่วมในตลาดนัดธนบุรี เป็นกิจกรรมศาสนา เช่น การตักบาตร ปัญหาที่พบในตลาดนัดธนบุรี คือห้องน้ำไม่สะดวก และเห็นว่าควรมีการพัฒนาคลองสวนในบริเวณใกล้เคียงให้เป็นแหล่งพักผ่อน การปรับปรุงพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ต้องการให้ปรับปรุงถนน เส้นทางคมนาคม ข้อเสนอแนะในการพัฒนาตลาดนัดธนบุรี สนามหลวง 2 ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ ควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยว ควรมีการจัดตั้งประเภทกลุ่มผู้ค้าเพิ่มขึ้น ควรมีการประชาสัมพันธ์และให้ความรู้ในเรื่องการท่องเที่ยวต่อชุมชน หน่วยงานของรัฐ ควรมีการจัดวางแผนการตลาด และวิเคราะห์แผน เพื่อให้เกิดความชัดเจน ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวต่อตลาดกลุ่มเป้าหมาย และควรมีการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงทั้งการท่องเที่ยวแบบเต็มวันและแบบครึ่งวัน

พระครูสุตวิสุทธิคุณ (2552 : 1) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการที่เหมาะสมวัดโสธรวรารามวรวิหารในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมจังหวัดฉะเชิงเทราจากความเชื่อ พิธีกรรมของประชาชนเกี่ยวกับหลวงพ่อบุญรอดโสธร ผลการวิจัยพบว่า มีการจัดตั้งองค์กรเพื่อการบริหารจัดการที่เหมาะสมในรูปของคณะกรรมการประกอบด้วย ตัวแทนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมจังหวัด สาธารณสุขจังหวัด ผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัด และคณะสงฆ์ที่เป็นกรรมการวัด โดยแบ่งเป็น 4 ชุดประกอบด้วย กรรมการกลาง มีหน้าที่ควบคุมดูแลกิจการทุกภาคส่วนของวัด กรรมการการเงิน ดูแลด้านรายรับรายจ่ายทั้งหมดและทำรายงานสรุปประจำวัน กรรมการสถานที่ดูแลรับผิดชอบการใช้ประโยชน์ตัวอาคาร สถานที่ทั้งหมดตั้งแต่ ระบบจราจร ร้านค้า ร้านอาหาร ห้องน้ำห้องส้วม รวมทั้งด้านการรักษาความปลอดภัย กรรมการชุดสุดท้าย คือ กรรมการสาธารณสุขวิเคราะห์ มีหน้าที่ดูแลจัดความช่วยเหลือให้กับองค์กรต่างๆ ด้านสาธารณสุข ประโยชน์ เช่นทุนการศึกษา สนับสนุนโรงเรียน สถานพยาบาลของชุมชน โดยสรุป ระบบเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของสังคมไทยยังเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาการบริหารจัดการวัดพุทธโสธรวรารามวรวิหารเป็นรูปแบบหนึ่งที่เกิดจากความร่วมมือระหว่าง คณะสงฆ์และประชาชนในชุมชนซึ่งก่อให้เกิดระบบเกื้อหนุนที่ดีในสังคม

นิวัฒน์ อมาตยกุล (2549 : 1-2) ได้ศึกษาการศึกษาปัจจัยทางสังคม ผลกระทบและการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ผลการศึกษาพบว่า

1. ปัจจัยทางสังคมที่มีส่วนช่วยในการรักษาวัฒนธรรมของชุมชนเกาะเกร็ด คือ เครือข่ายองค์กรทางสังคม กิจกรรมสำคัญทางศาสนา ความสามัคคี และความร่วมมือกันในชุมชน
2. ผลกระทบ และความเปลี่ยนแปลงจากการที่ชุมชนเกาะเกร็ดถูกพัฒนาขึ้นให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรม คือ

2.1 ด้านเศรษฐกิจ พบว่าการพัฒนาดังกล่าว สร้างงาน สร้างรายได้ ยกกระดับคุณภาพชีวิตให้กับคนในชุมชน

2.2 ด้านสังคม พบว่ามีการฟื้นฟูชนบทชนนิยม ประเพณี และวิถีชีวิตของชาวมอญในอดีตให้กลับคืนมา คนในชุมชนเกาะเกร็ดเกิดความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์ของตนเอง

2.3 ด้านวัฒนธรรม พบว่าเกาะเกร็ดมีการรับวัฒนธรรมจากแหล่งอื่น เหตุผลประการสำคัญคือ ชุมชนเกาะเกร็ดอยู่ใกล้กรุงเทพฯ จึงมีการคมนาคมติดต่อได้อย่างสะดวก

2.4 ด้านสภาพแวดล้อม พบว่าสิ่งสาธารณูปโภค เช่น ถนน ประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ ได้รับการพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่ และช่วยกันดูแลสภาพแวดล้อมให้ได้อยู่เสมอ

3. ในด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ ประเพณี วัฒนธรรมของชาวมอญเกาะเกร็ด พบว่า ยังมีการสืบสาน เช่น ภาษา การแต่งกาย อาหาร การประกอบพิธีกรรม ยังคงทำในรูปแบบดั้งเดิม การผลิตเครื่องปั้นดินเผา วิธีการ แบบดั้งเดิมได้มีการอนุรักษ์ไว้ให้คนทั่วไปได้เห็น อย่างไรก็ตามได้มีการประยุกต์วัฒนธรรม ประเพณีบางด้านให้เข้ากับรูปแบบใหม่ๆ ทั้งนี้หน่วยงานภาครัฐ ควรปรับบทบาทในการสร้างความยอมรับจากคนในพื้นที่ด้วยการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ และมีการรณรงค์ ให้คนในชุมชนรักษาขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมของชุมชนเกาะเกร็ดอย่างต่อเนื่อง

พระครูปลัดชัยวัฒน์ ฐิริปโย (ธัญญา โกสสิทธิ์) (2552 : 1) ได้ศึกษาการศึกษาพระปรารภวัดอรุณราชวราราม ในฐานะสื่อสัญลักษณ์ส่งเสริมการเปิดรับพุทธธรรมของพุทธศาสนิกชน ผลการศึกษาพบว่า “พระปรารภวัดอรุณออกแบให้ เป็นภาพจำลองจักรวาลตามคติไทย โดยปรารภประธานคือ เขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางของจักรวาล และเป็นที่ประทับของพระอินทร์ ส่วนปรารภทิศทั้ง 4 องค์กร หมายถึง ทวีปใหญ่ทั้ง 4 ในจักรวาล สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานทางศาสนาพุทธ ที่ต้องการให้ผู้ได้มาพบเห็นได้เข้าถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ทั้งเป็นการสื่อให้เห็นถึงพลังที่ก่อให้เกิดความสำเร็จในการดำเนินกิจการงานใดๆ ก็ตาม ตรงกับหลักพุทธธรรมเรื่องพละ 4 ประการ ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยเป็นอย่างมาก การสร้างพระปรารภวัดอรุณราชวรารามขึ้นมา เป็นการประยุกต์หลักคำสอนทั้งทางศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเข้าด้วยกัน

ศิริรัตน์ แอดสกุล (2542 : 110-129) ได้ศึกษาการอ้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวมอญ : กรณีศึกษาชุมชนมอญบ้านม่วง ตำบลบ้านม่วง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ศึกษาถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการอ้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวมอญศึกษาวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของชาวมอญ ศึกษาครั้งนี้ใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลตั้งแต่เดือนตุลาคม 2541 ถึงเดือนกันยายน 2542 ส่วนเทคนิควิจัยที่ใช้ คือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผลการศึกษาพบว่า “ชาวมอญบ้านม่วงยังคงรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมบางอย่างไว้ได้จนถึงปัจจุบันนี้ เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์มอญ ได้แก่ ภาษา ศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อและขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ แต่อย่างไรก็ตามเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเหล่านี้ก็มีบางส่วนที่ถูกผสมกลมกลืนให้เข้ากับสังคมไทยด้วย อย่างไรก็ตามจากการศึกษาในครั้งนี้ก็พบว่าชาวมอญบ้านม่วงก็ได้มีการผสมกลมกลืนให้เข้ากับสังคมไทยซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะคนมอญและคนไทยมีความสัมพันธ์แบบเชิงบวกยอมรับกัน โดยไม่

มือคตใด ๆ ต่อกันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ปัจจัยที่ทำให้ชาวมอญเกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม นั้น ได้แก่ นโยบายของรัฐ การศึกษา อาชีพ การแต่งงาน และการ ตั้งถิ่นฐานและการอพยพย้ายถิ่น”

พระครูปริยัติสารการ (2551 : 1) ได้ศึกษารูปแบบการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ความเชื่อพื้นฐานระหว่างพุทธ พราหมณ์และผีต่อความมั่นคงของสังคมอีสาน ผลการศึกษาพบว่า “ความเป็นมาของความเชื่อของสังคมอีสานเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เชื่อในหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะปรากฏในประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ของสังคมอีสานที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง” ความเชื่อพุทธศาสนามีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวบ้านหล่อหลอมให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ชาวอีสานยังมีความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์เชื่อในเรื่องของวิญญูณเทพเจ้า และให้ความสำคัญของพิธีกรรมในแต่ละขั้นตอนของชีวิตตั้งแต่แรกเกิดจนถึงตาย โดยจะมี หมอพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม พิธีพราหมณ์ที่บรรพบุรุษได้กระทำสืบต่อกันมาจากในอดีตรุ่นต่อรุ่น ได้แก่ 1) การสะเดาะเคราะห์ 2) ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์-ยาม และ 3) พิธีบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น ชาวอีสานมีความเชื่อภูตผี มีทั้งความเชื่อในผีดีและผีร้าย ซึ่งกลุ่มชนต่าง ๆ จะมีการเคารพสักการะ และปฏิบัติในรูปแบบของพิธีกรรม อันจะแตกต่างกันไป ตามแบบแผนวัฒนธรรมความเชื่อของกลุ่มคน ความเชื่อผีที่ปรากฏในประเพณีฮีตสิบสอง

นฤตล แม่นสุวรรณ (2548 : ไม่มีเลขหน้า) ได้ศึกษาพระปรารภสมัยอยุธยาตอนต้น : การเปรียบเทียบแบบอย่างศิลปะโดยใช้พระปรารภวัดลี้กกา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นหลัก เป็นการตรวจสอบหลักฐานที่เหลืออยู่เพื่อนำมาวิเคราะห์ในด้านรูปแบบศิลปะและการกำหนดอายุ เพื่อให้มีความสำคัญกับการเปรียบเทียบแบบอย่างศิลปะโดยแบ่งออกเป็นสองขั้นตอน เปรียบเทียบหา ลักษณะที่ใกล้เคียงกันที่สุดเพื่อนำไปสู่ข้อสรุปของการกำหนดอายุ เปรียบเทียบรูปแบบศิลปะทั้งความเหมือนและความแตกต่าง เพื่อหาแบบอย่างของยุคสมัย ผลจากการเปรียบเทียบสรุปได้ว่า “องค์ประกอบพื้นฐานคือแผนผัง และรูปแบบสถาปัตยกรรม พระปรารภวัดลี้กกาอยู่ในระเบียบที่ตรงกับพระปรารภยุคต้นอยุธยาทุกประการ ในส่วนของลวดลายประดับมีเทคนิคการทำชั้นประดับ ลวดลายและระเบียบของลวดลายประดับคล้ายกับพระปรารภวัดส้ม อยุธยา และปรารภหมายเลข 8 วัดมหาธาตุ อยุธยา มากที่สุด ทำให้กำหนดอายุไว้ใกล้เคียงกันคือราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 แต่ไม่ควรเกินปี พุทธศักราช 1967 การเปรียบเทียบแบบอย่างของศิลปะทำให้เห็นว่ามีหลายส่วนของพระปรารภวัดลี้กกา ที่มีระเบียบตรงกับปรารภสมัยอยุธยาตอนต้นองค์อื่นๆ อย่างเช่น แผนผัง และรูปแบบสถาปัตยกรรม ซึ่งทำให้ได้ข้อสรุปว่าระเบียบเหล่านี้เป็นแบบอย่างสำคัญของศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น ในขณะเดียวกัน ก็มีบางส่วนที่แตกต่างซึ่งมักเป็นเรื่องของรายละเอียดของลายปูนปั้น แต่กระนั้น โครงสร้างของลวดลายต่างๆ ยังคงใช้ระเบียบที่มีความสัมพันธ์และสืบเนื่องกันอย่างเห็นได้ชัด”

2. งานวิจัยต่างประเทศ

Sandy (1979) ได้กล่าวว่า การยอมรับในข้อที่ว่ามรดกทางอารยธรรมที่เป็นสถาปัตยกรรมอันล้ำค่าของโลก ซึ่งมนุษย์ทุกชาติทุกภาษาต่างเป็นเจ้าของและปกป้องรักษา ฉะนั้นเราทุกคนต้องมีหน้าที่คุ้มครองป้องกันสิ่งต่างๆ เหล่านี้ให้รอดพ้นจากอันตรายร้ายแรงนานับประการ อันได้แก่ การพังทลายทางธรรมชาติ หรือการละเลยขาดการเอาใจใส่ของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรื้อทำลายอันเกิดจากการพัฒนา สรุปความได้ว่า การศึกษางานวิจัยต่างประเทศโบสถ์ทำให้เกิด

แนวคิดที่มีความเชื่อมโยงกับการก่อสร้างวัดและโบสถ์ทางพระพุทธศาสนาที่จะต้องมีแบบและโครงสร้างที่ถาวรและสามารถอธิบายได้แต่ละส่วนประกอบที่แสดงถึงภูมิปัญญาดั้งเดิมของมนุษย์ แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งได้ผลิตงานประเพณีประติมากรรม สถาปัตยกรรม และ วิจิตรกรรมขึ้นมีมูลเหตุ และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็มีการวิวัฒนาการแนวคิดของตนเองไปสู่สังคมอื่น ๆ ที่อยู่ไกลและอยู่ใกล้ ดังนั้น ประติมากรรมทางพระพุทธศาสนา วิวัฒนาการ และการก่อสร้างที่ได้แนวคิดมาจากความเชื่อเป็นหลักเพื่อให้คงความเป็นเอกลักษณ์ ในประโยชน์ใช้สอยทางพระพุทธศาสนา จึงมีความคล้ายคลึงกันมากในด้านประติมากรรม โครงสร้าง การตกแต่งด้วยลวดลายทั้งภายใน และภายนอกจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาอย่างเป็นระบบในด้านประเพณีและวัฒนธรรม ความลงตัวที่รูปแบบเฉพาะด้านและแนวความคิดที่ถูกกลั่นกรองออกมา เพื่อความสมบูรณ์ของชิ้นงานทางด้านประติมากรรมโบสถ์มากที่สุด และยังผลถึงความมีคุณค่าต่อจิตใจของคนในชุมชนท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม โบสถ์และวัดที่ผู้วิจัยกำลังจะศึกษาอยู่นี้ก็มีการพัฒนาการของแนวคิดเริ่มตั้งแต่การจะก่อสร้างวัดและรูปแบบต่าง ๆ ที่ควรมีในวัดของตนเองซึ่งชุมชนได้ช่วยกันคิดและกำหนดไว้แล้ว แต่ด้วยกาลเวลา และการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพทางสังคมและชีวภาพทางสังคมได้พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วจึงทำให้การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัดและโบสถ์ที่มีความเป็นวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาได้กลายเป็นปัญหาในการดูแลรักษาและมีแนวคิดตามหลักการต่าง ๆ ที่ควรจะต้องปฏิบัติร่วมกันสืบต่อไป

Alisra (1999 : 201-203) ได้ศึกษาวัดหลวงในพื้นที่เมืองของไทย : วัดโพธิ์

กรุงเทพมหานคร (ประเทศไทย) (A Royal Temple in the Thai Urban Landscape: Wat Pho, Bangkok, Thailand) ผลการศึกษาพบว่า “วัดโพธิ์ มีคุณค่าทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมที่ทำให้วัดแห่งนี้เป็นวัดสำคัญของไทย รวมทั้งยังเป็นสถานที่จำพรรษาของพระสงฆ์ และเป็นแหล่งชุมชนที่เรียกว่า ชุมชนวัด นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 และได้กลายเป็น “วัดในเมือง” (City Temple) นับตั้งแต่ยุคต้นของกรุงเทพมหานคร ปัญหาที่พบจากการวิจัย มี 3 ประการ คือ 1) ระบบทุนนิยมและการท่องเที่ยวทำให้วัดและพระสงฆ์ต้องดำเนินบทบาทในลักษณะผู้ประกอบการที่ผสมผสานระหว่างศาสนาตามประเพณีนิยม กับบทบาททางสังคมและวัฒนธรรม 2) ความเปลี่ยนแปลงของผู้ให้การสนับสนุนจากสถาบันกษัตริย์เปลี่ยนเป็นนักท่องเที่ยวต่างชาติทำให้เกิดผลในทางลบต่อการอนุรักษ์วัด เนื่องจากพระสงฆ์พยายามจัดการสิ่งต่างๆ ของวัดในอยู่ที่ที่สร้างความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวโดยไม่มีความรู้เรื่องการอนุรักษ์ 3) สถานภาพอันสง่างามของพระสงฆ์ภายในสังคมไทยนั้นทำให้หน่วยงานราชการไม่สามารถใช้อำนาจหน้าที่ในการจัดการวัดได้อย่างเต็มที่ และได้เสนอวิธีการแก้ปัญหาเพื่อการอนุรักษ์และจัดการวางแผนด้านการท่องเที่ยวขึ้นขึ้นอยู่กับมุมมองของชาวไทยพุทธว่า วัดควรเป็นเช่นไร และควรนำข้อมูลเกี่ยวกับข้อจำกัดและความเป็นไปได้ต่างๆ มาพิจารณาภายใต้บริบทสังคมเมืองของไทย”

Maurizio (1999 : 161-162) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยดึงดูดที่เป็นมรดกของประเทศไทยกับการจัดการท่องเที่ยวสำหรับต่างชาติและการท่องเที่ยวภายในประเทศ งานวิจัยเรื่องนี้มุ่งศึกษา คือ บทบาทของหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวของประเทศ ในการส่งเสริมมรดกของประเทศและการสืบสานความสำคัญทางจิตใจของมรดกเหล่านั้น ที่สัมพันธ์กับการบอกเล่าประวัติศาสตร์ของประเทศ ผลจากการวิจัย พบว่า สิ่งที่หน่วยงานเน้นคือ การจัดการท่องเที่ยว

เชิงวัฒนธรรมที่มุ่งนำเสนอมรดกของประเทศเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างชาติ ทั้งนี้ผู้วิจัยระบุว่า ข้อมูลที่ศึกษาได้นั้น ได้นำเข้าสู่ระเบียบวิธีการวิจัยโดย “การตีความ” (Interpretation) ภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคมไทย นอกจากนี้ ภาคเอกชน ยังมีบทบาทเพิ่มขึ้นในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นถึงประเด็นท้าทายที่ว่า การจัดการของภาครัฐในการรักษาเอกลักษณ์และประวัติศาสตร์ของชาตินั้นมีปัญหาหรือไม่

Menakanit (1999 : 204-218) ได้ศึกษาวัดหลวงในเขตตัวเมือง : วัดโพธิ์ กรุงเทพมหานคร (A Royal Temple in the Thai Urban Landscape: Wat Pho, Bangkok) ซึ่งมีเนื้อหาว่า การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับคนและสถานที่ในสถานการณ์ชีวิตจริง เป็นการตรวจสอบวัดหลวงแห่งหนึ่งที่รู้จักกันในนามวัดโพธิ์ซึ่งตั้งอยู่ที่กรุงเทพฯ ประเทศไทย คุณค่าของวัด ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรม ทำให้วัดโพธิ์เป็นวัดที่สำคัญที่สุดในประเทศไทยที่ยังมีพระภิกษุอยู่ประจำวัด วัดนี้ถูกสร้างขึ้นให้เป็นวัดของชุมชน ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ต่อมาได้กลายเป็นวัดของเมืองในสมัยรัชกาลที่ 1 การวิจัยนี้มีจุดประสงค์ 4 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาวิวัฒนาการด้านบทบาทของวัดโพธิ์สำหรับชุมชนเมืองกรุงเทพฯ 2) เพื่อศึกษาบทบาทของเจ้าหน้าที่ในการบริหารจัดการวัด 3) เพื่อศึกษาถึงเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงทั้งในทางบวกและทางลบ และ 4) เพื่อทำข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไขปัญหา ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางลบ การวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาในแง่มุมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองและอุดมการณ์ เพื่อทำความเข้าใจถึงขบวนการเปลี่ยนแปลง ของวัด ข้อมูลหลักได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ข้อมูลรองได้จากเอกสาร แผนที่ รูปภาพ และรายการโทรทัศน์ ผลการวิจัยพบว่า วัดโพธิ์เริ่มจากการได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้าแผ่นดิน และดูแลรักษา โดยภิกษุสงฆ์และชุมชนในท้องถิ่น ต่อมาได้กลายเป็นเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สนับสนุน โดยคนไทยและชาวต่างชาติ และกลายเป็นมรดกแห่งชาติ ปัจจุบันวัดโพธิ์ได้รับการดูแลรักษาโดยพระภิกษุ และองค์กรของรัฐ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ

1. ระบบทุนนิยมและการท่องเที่ยวได้นำไปสู่บทบาท ของผู้เชี่ยวชาญซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างบทบาททางศาสนาเดิม บทบาททางสังคมวัฒนธรรมของพระภิกษุกับวัด
2. การอุปถัมภ์ได้เปลี่ยนจากพระเจ้าแผ่นดิน มาเป็นนักท่องเที่ยว ชาวต่างชาติ ซึ่งก่อให้เกิดผลทางลบต่อการบำรุงรักษา เพราะว่า ขณะที่ พระภิกษุ พยายามจะปรับปรุงวัดเพื่อเอาใจนักท่องเที่ยวโดยไม่มีความรู้ในการซ่อมแซม
3. สถานภาพที่สูงเกียรติของพระภิกษุทำให้เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรไม่กล้าเข้ามา กำกับดูแลข้อเสนอแนะสำหรับแผนการบำรุงรักษาและการบริหารจัดการนักท่องเที่ยว ตามแนวพุทธ มีว่าวัดตามแนวพุทธควรจะมีลักษณะเป็นอย่างไร โดยพิจารณาถึงข้อจำกัดและความเป็นไปได้ ภายในบริบทของชุมชนในเมือง

Philp และ Merse (1999 : 221-222) ได้ศึกษาบทบาทของพุทธศาสนาในประเทศพม่าในยุคร่วมสมัย (Commodification of Buddhism in Contemporary Burma) ผลการศึกษาพบว่า “พุทธศาสนาในประเทศพม่า เป็นปัจจัยที่สร้างพลังของชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ ผู้บริหารประเทศมองเห็นความสำคัญของพุทธศาสนาที่มีผลต่อพลังชีวิตของประชาชนและพยายามใช้อิทธิพลของพุทธศาสนาดังกล่าวนี้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความชอบ

ธรรมในอำนาจการปกครองของตน ตัวอย่างของผู้ปกครองประเทศที่เห็นได้ชัด คือ การส่งเสริมให้ พุทธศาสนาเป็นเอกลักษณ์ของชาติที่สัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น กับมรดกทางพุทธศาสนาของประเทศ การสร้างเอกลักษณ์และอิทธิพลของพุทธศาสนาที่วานี้ ได้ประสานกลมกลืนกับโลกยุคไร้พรมแดน โดยเฉพาะในภาคเศรษฐกิจของประเทศที่สามารถใช้เป็นปัจจัยดึงดูดการลงทุนจากต่างชาติและ ใช้เป็นสิ่งดึงดูดในฐานะแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ทั้งนี้ผลการวิจัยระบุว่า ประเทศพม่าในปัจจุบัน พุทธศาสนากับการท่องเที่ยววันจะมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นมากขึ้น ความสัมพันธ์ ดังกล่าว เป็นปัจจัยสำคัญของการสร้างความมั่นคงและเสถียรภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจของ พม่า

Johnson (2000 : 192-193) ได้วิจัยบทบาทของวัด "Sri Venkateswara Temple" ในอินเดีย (Role of Sri Venkateswara Temple in India) ผลการวิจัยพบว่า วัดเก่าแก่แห่งนี้ มีบทบาทหน้าที่ 2 ประการ คือ เป็นทั้งวัดฮินดูและเป็นทั้งศูนย์กลางวัฒนธรรมสำหรับชาวฮินดูในพื้นที่ใกล้เคียง วัดแห่งนี้ เกิดขึ้นจากความต้องการของชาวฮินดูตั้งแต่อดีตเมื่อทศวรรษ 1980 โดยเฉพาะความต้องการที่เกิดขึ้นจากการเพิ่มจำนวนของชาวฮินดูที่เป็นประชากรอินเดีย ที่นำไปสู่ ความต้องการสถานที่เพื่อการแสดงความเคารพบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเพื่อเป็นศูนย์กลางการ เชื่อมโยงทางวัฒนธรรมที่หลากหลายซึ่งผู้คนเหล่านั้นถูกจ้างงานจากธุรกิจมีอาชีพ รวมทั้งเพื่อเป็น แหล่งปลูกฝังจิตสำนึกอันดีงามและรากเหง้าแห่งวัฒนธรรมแก่ลูกหลาน ด้วยเหตุนี้ จึงมีการระดมทุน เพื่อสร้างวัดแห่งนี้ ผลจากงานวิจัยต่างประเทศดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ศาสนารวมทั้งสถาบัน ศาสนามีบทบาทในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งรวมทั้งสำคัญต่อการพัฒนาสังคม วัฒนธรรม และเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากวัดอรุณราชวรารามได้ดำเนิน กิจกรรมหลักเพื่อพัฒนาชุมชนทั้ง 3 ด้าน ประกอบกับวัดแห่งนี้ยังส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และวัฒนธรรมด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยสามารถนำแนวคิดเรื่องบทบาทของสถาบันศาสนาและแนวคิด การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมจากงานวิจัยข้างต้นมาประยุกต์ใช้ในการจัดทำ ข้อเสนอแนะของการวิจัยต่อไป

Mark (2002 : 186-187) ได้วิจัยอิทธิพลของศาสนาที่มีต่อผลการเรียนของเยาวชน ในชุมชนด้อยโอกาส (Religious Influences Affecting Youths' Educational Performance in Disadvantaged Communities) โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างใน 80 ชุมชน จำนวน 9,771 คน ทั้งกลุ่มคนที่มีรายได้น้อยและกลุ่มรายได้สูง ทั่วสหรัฐอเมริกา ผลการวิจัยพบว่า สถาบันศาสนามี บทบาทต่อสังคมอย่างน้อยที่สุดก็เป็นสถานที่ที่จัดสวัสดิการให้แก่กลุ่มคนยากจนชุมชนที่ใกล้เคียงกับ สถาบันศาสนาเหล่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนดังกล่าวแทบจะไม่ได้รับผลประโยชน์ทางสังคมจากการค้า ที่จัดทะเบียนตามกฎหมาย รวมทั้งไม่ได้รับการจ้างงานในตำแหน่งดีๆ จากนายจ้าง หรือแม้แต่ไม่มี โรงเรียนดีๆ สำหรับเด็กในชุมชนด้อยโอกาส อย่างไรก็ตาม ชุมชนด้อยโอกาสนั้นกลับได้รับสวัสดิการ จากสถาบันศาสนาในบริเวณใกล้เคียง โดยเฉพาะ "โบสถ์" ที่แม้ว่าจะเป็นสถาบันศาสนาที่กำลังตั้งอยู่ บนความเสี่ยงมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ก็ยังสามารถสร้างความมั่นคงให้แก่ชุมชนใกล้เคียง ส่วนบทบาทของ โบสถ์ที่มีต่อการเรียนของเด็กในชุมชนด้อยโอกาสนั้น การวิจัยนี้พบว่า โบสถ์มีส่วนช่วยให้เด็กเหล่านั้น ยอมอยู่ในโรงเรียนมากกว่าสถานที่อื่น นอกจากนี้ การเข้าโบสถ์และร่วมกิจกรรมทางศาสนาของ

โบสถ์มีผลในทางบวกต่อความก้าวหน้าทางการศึกษาของเด็กในชุมชนรายได้น้อยเมื่อเทียบกับเด็กในชุมชนรายได้สูง

Fully (1992 : 328) เขียนบทความเรื่อง “The Museums as a Vehicle for Community Empowerment : The Ak-Chin Indian Community Ecomuseum Project” กล่าวถึงพิพิธภัณฑ์ที่มีแนวคิดใกล้เคียงกับวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เรียกว่า Ecomuseum หรือ Neighborhood museum หรือ Street museum ซึ่งมีจุดกำเนิดประมาณปี ค.ศ. 1968 จัดตั้งในสถานที่ซึ่งคนในชุมชนสามารถเรียนรู้เกี่ยวกับตัวเขาและความต้องการของเขา แนวคิดของพิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ก็คือ ต้องการให้พิพิธภัณฑ์มีบทบาทในฐานะสื่อกลางของกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม เกิดจากพื้นฐานความเชื่อที่ว่าชุมชนและพิพิธภัณฑ์มีความสัมพันธ์ทั้งกับชีวิตและกับแง่มุมอื่นๆ ของชุมชน เป็นการรวมครอบครัว บ้าน สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นต้น พิพิธภัณฑ์เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ทางสังคมที่เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันในฐานะเป็นกลยุทธ์ที่จะจัดการกับความต้องการต่างๆ ในอนาคตเฉพาะแต่ละสังคม กิจกรรมและวัตถุที่เก็บรักษาไว้สะท้อนให้เห็นว่าสิ่งใดมีความสำคัญกับชุมชน ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับกระแสการให้คุณค่าหรือตีความของสังคม หน้าที่ของพิพิธภัณฑ์คือ พัฒนาความเป็นชุมชนในด้านกายภาพและเอกลักษณ์มากกว่าการทำหน้าที่ในฐานะห้องเก็บของ หรือ โบสถ์ วัดอันเป็นสถานที่ที่แยกจากวิถีชีวิตปกติของผู้คน และต้องการผู้ช่วยโดยอาชีพเพื่อช่วยให้สามารถเข้าถึงและเข้าใจ พิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ตระหนักในความสำคัญของวัฒนธรรมและพัฒนาเอกลักษณ์ จะช่วยชุมชนให้เกิดการปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว พิพิธภัณฑ์จะเป็นเครื่องมือสำหรับการเติบโตและพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของชุมชน

McDonald (1992 : 87-92) ได้ศึกษาด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาของผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ พบว่าผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์นั้นมีความต้องการพื้นฐานอยู่ 3 ประการคือ 1) ความต้องการทางด้านสติปัญญา ซึ่งเป็นความต้องการที่เด่นชัด เป็นเป้าหมายหลัก 2) ความต้องการทางด้านความศักดิ์สิทธิ์ คล้ายกับเป็นสถานที่สำคัญทางศาสนาที่เชื่อมโยงผู้ชมกับบรรพบุรุษของตน 3) ความต้องการทางสังคม การเข้าชมพิพิธภัณฑ์แสดงถึงความเป็นผู้มีรสนิยมทางวัฒนธรรมที่ดี

Bennett (2004 : 6-8) ได้ศึกษาทุนทางวัฒนธรรมของคนในสังคมอเมริกันทำให้พบว่าคนที่อยู่ในช่วงวัยรับมรดกทางวัฒนธรรมได้นั้นยอมรับทุนวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง ไม่เจาะจงบนพื้นฐานแห่งความซาบซึ้งในศิลปะชั้นสูงเท่านั้นแต่ศึกษาในระดับกว้างออกไปถึงเรื่องอารมณ์รันทรมัย การศึกษาการตลาด เป็นการพบว่าทุนทางวัฒนธรรมจะแทรกอยู่ทั้งทางเศรษฐกิจและทางสังคม การแสดงออกทางทุนวัฒนธรรมจะปรากฏในรูปการพัฒนา รักษา รู้คุณค่า ทุนทางวัฒนธรรมจะมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อยได้อย่างรวดเร็ว การด้อยค่าของทุนทางวัฒนธรรมนั้นมาจากการขาดความรู้ การศึกษา และที่สำคัญที่สุดคือ ขาดการมีส่วนร่วมของคนในสังคม

การทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่นำเสนอข้างต้นพอสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนาดูแลรักษา โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม อันเป็นสภาวะสมบัติของชุมชน หรือของชาตินั้นต่างก็ได้ให้ความสำคัญกับประชาชนในชุมชน และองค์กรเอกชนว่ามีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะสามารถ

ทำการอนุรักษ์ให้สอดคล้อง ตามกรอบของกฎหมายที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ และที่สำคัญงานวิจัยที่ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านการอนุรักษ์ การดูแลรักษาศิลปกรรม หรือการรักษาสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระพรางค์สามยุคในประเทศไทย : พระพรางค์สามยอด ลพบุรี พระพรางค์หลวง นนทบุรี และพระวัดอรุณราชวราราม การสังเคราะห์ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้ระเบียบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้พื้นที่วิจัยในภาคกลางของประเทศไทยเป็นหลัก โดยเลือกพื้นที่หลัก 3 พื้นที่ที่เป็นพื้นที่ศึกษา ประกอบด้วย พื้นที่วิจัยจังหวัดลพบุรี คือ พระพรางค์สามยอด พื้นที่วิจัย จังหวัดนนทบุรี พระพรางค์หลวง วัดพรางค์หลวง จังหวัดนนทบุรี และพื้นที่วิจัย กรุงเทพมหานคร พระพรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร ซึ่งมีขอบเขตและขั้นตอนในการดำเนินการศึกษา ดังนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย
 - 1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา
 - 1.2 วิธีการวิจัย
 - 1.3 ระยะเวลา
 - 1.4 พื้นที่วิจัย
 - 1.5 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. วิธีดำเนินการวิจัย
 - 2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 2.3 การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล
 - 2.4 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาเรื่อง “การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระพรางค์สามยุคในประเทศไทย : พระพรางค์สามยอด ลพบุรี พระพรางค์หลวง นนทบุรี และพระวัดอรุณราชวราราม การสังเคราะห์ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม” ผู้วิจัยได้กำหนดกระบวนการวิจัยไว้ ดังนี้

 - 1.1 ประวัติความเป็นมาของพระพรางค์ 3 ยุค ในประเทศไทย
 - 1.2 สภาพปัจจุบันและปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพรางค์ ในภาพรวม
 - 1.3 ความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพรางค์ในประเทศไทย

1.4 ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย ผนวกกับความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวไทยที่มีต่อกิจกรรมหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพรางค์ เพื่อนำไปจัดทำข้อเสนอแนะเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานพิธีกรรมในฐานะวัฒนธรรมอันดีงามของไทย

2. วิธีการวิจัย

ในการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามจากเครื่องมือวิจัย คือ แบบสำรวจ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ แบบสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ

3. ระยะเวลา

ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย

4. พื้นที่วิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ในการวิจัย ในเขตภาคกลางของประเทศไทย โดยกำหนดพื้นที่ตัวอย่าง คือ จังหวัดลพบุรี ใช้พื้นที่วิจัยพระพรางสามยอด ตั้งอยู่ ณ ตำบลท่าหิน อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี พระพรางค์หลวง วัดพรางค์หลวง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี พระพรางค์วัดอรุณราชวราราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีประวัติความเป็นมาของพระพรางค์เป็นศูนย์กลางแห่งความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมที่เป็นที่ยอมรับของคนในระดับประเทศและต่างประเทศ อีกทั้งมีวิถีชีวิตสภาพสังคมที่สามารถนำไปเป็นข้อมูลเพื่อสังเคราะห์ความเชื่อ พิธีกรรมประเพณี เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรมได้

5. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยกำหนดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นรายบุคคลทั้งสามพื้นที่วิจัย ประมาณ 60 คน ดังนี้

5.1 กลุ่มผู้รู้ (Key Informants) ได้แก่ กลุ่มบุคคลที่ให้ข้อมูลในเชิงลึกและสำคัญเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระพรางค์ในประเทศไทยแต่ละยุค ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรม คือ พระภิกษุ ผู้นำชุมชนหน่วยงานทางราชการ เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโดยตรงกับพระพรางค์ในพื้นที่รวม 60 คน มีรายละเอียด ดังนี้

5.1.1 กลุ่มผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ 3 พื้นที่ จำนวน 15 คน

5.1.2 กลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ 3 พื้นที่ จำนวน 15 คน

5.2 กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informants) คือ กลุ่มบุคคลที่ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม ใน 3 พื้นที่ 15 คน

5.3 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (General Informant) ได้แก่ ประชาชนทั่วไปที่มีความเกี่ยวข้องกับและพระพรางค์ใน 3 พื้นที่ จำนวน 15 คน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

1.1 แบบสำรวจข้อมูลเบื้องต้น ซึ่งนำมาใช้เพื่อสำรวจพื้นที่ของการวิจัย และลักษณะของกลุ่มเป้าหมายเบื้องต้นว่า สอดคล้องกับเกณฑ์การแบ่งกลุ่มตัวอย่างหรือไม่

1.2 แบบสังเกต (Observation) ได้แก่ แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เพื่อใช้จดบันทึกการสังเกตชีวิตคนในชุมชน กิจกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีทางศาสนาและทางวัฒนธรรม รัฐพิธีและราชกรพิธี ในบริเวณพระปรางค์วัดอรุณ

1.3 แบบสัมภาษณ์ (Interview) ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างหรือเป็นทางการ (Structured Interview) เพื่อใช้เป็นแนวคำถามเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ในประเทศไทย เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการสังเคราะห์การกระบวนการอนุรักษ์และสืบสาน พิธีกรรมเกี่ยวกับพระปรางค์ในประเทศไทยในภาพรวม ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมของไทย โดยทำการสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ในชุมชนในพื้นที่ที่ทำการวิจัย

1.4 แบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อจดบันทึกประเด็นสำคัญของการสนทนาที่สามารถตอบคำถามการวิจัยได้อย่างครอบคลุม

1.5 แบบประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เพื่อจดบันทึกประเด็นสำคัญและผลการผลการประชุมที่สามารถตอบคำถามการวิจัยได้อย่างครอบคลุมและนำไปสู่ข้อเสนอแนะตามที่กำหนดไว้ได้

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านความเป็นมาของพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีทางศาสนาและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี พระพุทธศาสนา และการอนุรักษ์สืบสานทางวัฒนธรรม

2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการเก็บข้อมูลที่ได้โดยตรงจากกลุ่มตัวอย่างโดยใช้การสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ

3. การจัดกระทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้จัดกระทำข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัย และกระบวนการค้นคว้า การวิจัย โดยวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยก่อนที่จะทำการวิเคราะห์ จะใช้การตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูล (Reliability) ด้วย วิธีตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ดังนี้

การตรวจสอบด้านข้อมูล (Data Triangulation) คือ การตรวจสอบข้อมูลด้านสถานที่ ด้านเวลา และด้านบุคคล

การตรวจสอบด้านผู้วิจัย (Investigator Triangulation) คือ การตรวจสอบว่าผู้วิจัยแต่ละคนจะได้ข้อมูลต่างกันอย่างไร โดยเปลี่ยนตัวผู้เก็บข้อมูล

การตรวจสอบด้านทฤษฎี (Theory Triangulation) โดยใช้ทฤษฎีที่มากกว่า 1 ทฤษฎี ตามที่ระบุในบทที่ 2 ตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือการวิจัยเพื่อนำไปสู่การตอบคำถามการวิจัยที่แม่นยำและมีหลักวิชาการรองรับ

หลังการตรวจสอบข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ตรวจสอบความสมบูรณ์ถูกต้องนั้นมาจัดหมวดหมู่ เพื่อถ่ายทอดการวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัย

4. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอผลของการวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงเป็นผลการศึกษิตตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่กำหนดไว้ในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาเรื่อง “การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระปรางค์สามยุคในประเทศไทย : พระปรางค์สามยอด ลพบุรี พระปรางค์หลวง นนทบุรี และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม การสังเคราะห์ ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม” เป็นการศึกษาเกี่ยวกับ ประวัติความเป็นมา ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย สภาพปัจจุบันและปัญหาแนวทางในการอนุรักษ์สืบสานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย และการสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม เกี่ยวกับพระปรางค์ 3 ยุค ในประเทศไทยเพื่อการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยวิธีการ สัมภาษณ์ สันทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ ตามกระบวนการและขั้นตอนของการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งการวิเคราะห์ ข้อมูลออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ศึกษาประวัติความเป็นมา ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย ตอนที่ 2 เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาแนวทางในการอนุรักษ์สืบสานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย ตอนที่ 3 สังเคราะห์ ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม เกี่ยวกับพระปรางค์ 3 ยุคในประเทศไทยเพื่อการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยใช้พื้นที่วิจัยเป็น 3 พื้นที่ เพื่อเป็นตัวแทนวิวัฒนาการเกี่ยวกับ ต้นแบบ คติความเชื่อ ประวัติความเป็นมาของพระปรางค์ และการสร้างพระปรางค์ ประกอบด้วย พระปรางค์ยุคแรกในประเทศไทยและเป็นต้นแบบของพระปรางค์ยุคต่อมา ใช้พื้นที่จังหวัดลพบุรี โดยมี พระปรางค์สามยอดเป็นพื้นที่กรณีศึกษา พระปรางค์ยุคที่ 2 ซึ่งเป็นแบบพระปรางค์ที่ได้รับการพัฒนามา จากพระปรางค์ต้นแบบ คือ พระปรางค์หลวง วัดปรางค์หลวง จังหวัดนนทบุรี เป็นกรณีศึกษา และ พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นพระปรางค์ที่พัฒนาอย่าง สมบูรณ์แบบแล้ว เป็นแบบไทยแท้ๆ เป็นกรณีศึกษา โดยแบ่งการวิเคราะห์เป็น 3 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 : ประวัติความเป็นมา ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ 3 ยุค ในประเทศไทย

1. บริบทพื้นที่วิจัย พระปรางค์สามยอด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

1.1 ประวัติความเป็นมา

1.2 ความเชื่อ

1.3 ประเพณี

1.4 พิธีกรรม

2. บริบทพื้นที่วิจัย พระปรางค์หลวง วัดปรางค์หลวง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

2.1 ประวัติความเป็นมา

2.2 ความเชื่อ

2.3 ประเพณี

2.4 พิธีกรรม

3. บริบทพื้นที่วิจัย พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ฝั่งธนบุรี กรุงเทพมหานคร

3.1 ประวัติความเป็นมา

3.2 ความเชื่อ

3.3 ประเพณี

3.4 พิธีกรรม

ตอนที่ 2 : สภาพปัจจุบันและปัญหาในการอนุรักษ์สืบสานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระปรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย

2.1 สภาพปัจจุบันและปัญหาพระปรางค์สามยอดลพบุรี แนวทางการอนุรักษ์สืบสาน

2.2 สภาพปัจจุบันและปัญหาพระปรางค์หลวง นนทบุรี แนวทางการอนุรักษ์สืบสาน

2.3 สภาพปัจจุบันและปัญหาพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร

แนวทางการอนุรักษ์สืบสาน

ตอนที่ 3 : การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรมของพระปรางค์ในประเทศไทย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวม ปรากฏดังนี้

ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมา ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย

การพิจารณาความงามของสิ่งก่อสร้างต่างๆ โดยเฉพาะ “พระปรางค์” ที่จัดเป็นสถาปัตยกรรมไทยที่สร้างขึ้นตามคติของพราหมณ์ ปรากฏอย่างเด่นชัดในลักษณะสถาปัตยกรรมแบบลพบุรี ที่ผสมผสานคติทางศาสนาพุทธนิกายมหายาน กับลัทธิฮินดู หรือวัชรยาน เป็นต้น เค้าของการสร้างพระปรางค์ ที่ได้แบบอย่างมาจากการสร้างปราสาทต่างๆ ของเขมร แต่เดิมเชื่อกันว่าปรางค์ก็คือศิวิลิ่งค์ เพราะสร้างครอบลิ่งค์แห่งพระศิวเจ้า แต่การสร้างปรางค์ของไทยมิได้ถือคติดังกล่าวโดยตรง รูปลักษณะของพระปรางค์ยังคงเค้าเดิม คือ คล้ายศิวิลิ่งค์ แต่จุดประสงค์ของคนไทยสร้างไว้เพื่อเก็บพระบรมสารีริกธาตุเป็นหลัก พระปรางค์นั้นแต่เดิมพราหมณ์มุ่งใช้เป็นสถานที่ให้สามัญชนบูชาพระเป็นเจ้าของ โดยห้ามไม่ให้ผู้คนเข้าไปในเทวสถาน หรือเทวาลัย ซึ่งเป็นที่เฉพาะสำหรับพระมหากษัตริย์และพราหมณ์ กระทำพิธีกรรมต่างๆ พระปรางค์จะสร้างไว้ให้ติดกับเทวสถาน ในระยะเวลาต่อมา เมื่อพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลมากขึ้น เทวสถานก็ลดจำนวนลง แต่การสร้างวัดไทยก็ยังคงมีการสร้างพระปรางค์อยู่ด้วย ถือว่าเป็นลักษณะหนึ่งของเจดีย์ องค์ประกอบสำคัญของพระปรางค์ในพุทธศาสนา ที่ก่อสร้างในสถานที่ต่างๆ นั้น ประกอบด้วยฐานล่างสุดเรียกว่า ฐานบัวทึบ จะก่อเป็นฐานหน้ากระดาน เป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมุมเป็นย่อเก็จ ถัดขึ้นมาก่อเป็นฐานเรียกว่า ฐานเชิงบาตร ทำซ้อนเทินขึ้นไปเป็นประมาณ 3 ชั้น จนถึงส่วนห้องชั้นต่ำสุดขององค์พระปรางค์ ทำเป็นอาคารรูปทรงสี่เหลี่ยม สำหรับฝาผนังแต่ละด้านจะทำเป็นพระทวาร มีการก่อซุ้มพระทวารทุกช่อง พระทวารขององค์พระปรางค์มักทำเป็นพระทวารหลอก ก่อตัน 3 ช่องและทำเป็นทางผ่านเข้าไปในองค์พระประธานเฉพาะทางด้านหน้าเพียงทางเดียว เหนืออาคารชั้นที่ 1 ทำเป็นชั้นครุฑอักษฎงค์ เป็นครุฑด้านติดประจำตรงมุมปรางค์ทั้งสี่มุม นอกจากนั้นยังทำเป็นรูปอสูรแทรกกระหว่างครุฑ มุมปรางค์แต่ละมุมทำเป็นบัวกลีบขนุน ประดับขนابอยู่ข้างซุ้มคูหาและบัวกลีบขนุนลักษณะที่รวบเข้าไว้้นคล้ายฝาชีทำบัวรดเกล้า ยอดของบัวจะมีโลหะทำเป็นกิ้งๆ ปักแยกจากแกนกลาง

เรียกว่า นพศูล ส่วนยอดเรียกว่า “โมฬี” การสร้างพระปราสาทเหมือนเป็นรูปบุษบาแทนพระเจ้าทั้งสามของพราหมณ์ เรียกว่า ตริมูรติ ได้แก่ พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม กล่าวคือ โดยส่วนฐานเบื้องล่างหมายถึงพราหมณ์ ส่วนกลางแปดเหลี่ยมเรียกว่า วิษณุภาค หรือนารายณ์ภาค ส่วนยอดรูปทรงกระบอก ได้แก่ รุทธภาค อันเป็นพระนามหนึ่งของพระอิศวร เรื่องของพระปราสาทจึงเป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาและลัทธิพราหมณ์ได้อย่างเหมาะสมน่าสนใจเรียนรู้ประกอบกับบทเรียนวรรณคดีไทยเป็นอย่างดี

1. บริบทพื้นที่วิจัย พระปราสาทสามยอด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

จังหวัดลพบุรี หรือลพบุรี เป็นเมืองแห่งความหลากหลายและต่อเนื่องทางวัฒนธรรมมายาวนานกว่า 3,000 ปี ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งยังคงอุดมไปด้วยหลักฐานทางประวัติศาสตร์มากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทยแสดงให้เห็นการพัฒนาการของเมืองลพบุรี ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-14 ว่า “พิจารณาจากชุมชนโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ มาเป็นศูนย์กลางทางการค้า และเมื่อได้รับอิทธิพลทางศิลปะ และความเชื่อทางศาสนา ของอินเดีย ก็กลายมาเป็นศูนย์กลางทางศาสนา ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 15-18 อิทธิพลทางวัฒนธรรมขอมหรือเขมร ทำให้ศิลปกรรมต่างๆ ของลพบุรี มีรูปร่างคล้ายคลึงกับศิลปะเขมรเป็นอย่างมาก ได้แก่ ปราสาทสามยอด ศาลพระกาฬ ปราสาทแขก ลพบุรียังเป็นศูนย์กลางด้านศิลปวิทยาการ ในสมัยสุโขทัย ตามพงศาวดารกล่าวไว้ว่า พ่อขุนรามคำแหง ได้เสด็จมาศึกษาเล่าเรียนที่เขาสมอคอน ในปี พุทธศักราช 1788 และพ่อขุนงำเมือง ราชโอรสแห่งเมืองพะเยา ได้เสด็จมาศึกษาที่เขาสมอคอนเช่นกันในปี พุทธศักราช 1797”

(สนทนากลุ่ม. 2555 : สัมภาษณ์)

1.1 ประวัติความเป็นมา

พระปราสาทสามยอด จังหวัดลพบุรี เป็นพระปราสาทที่รับอิทธิพลด้านรูปทรงจากกัมพูชาโบราณหรือขอมโบราณที่ได้รับประเพณีการสร้างศาสนสถานจากอินเดีย เป็นห้องประดิษฐานรูปเคารพ มีหลังคาซ้อนชั้นประดับด้วยอาคารจำลองเล็กๆ เรียงรายลดหลั่นด้านบนราวกับว่าเป็นเรือนที่ลอยอยู่ตามคำเรียกในภาษาสันสกฤตว่า “วิมาน” มีหลักฐานว่าสร้างขึ้นทั้งในดินแดนเขมรต่ำลุ่มทะเลสาบและเขมรสูงคืออีสานตอนล่างของไทยมาตั้งแต่ช่วง พุทธศักราช 1100 ในศิลปะเขมรเรียกศาสนสถานแบบนี้ว่า “ปราสาท” แปลว่าอาคารซ้อนชั้นแสดงฐานันดรของเทพเจ้าผู้เป็นประธานภายใน ศาสนสถานนั้น ต่อมาอาคารแบบนี้ยังใช้สำหรับพุทธสถานมหายานด้วย มีตัวอย่างที่ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา อายุราว พุทธศักราช 1550 แสดงว่า “ในวัฒนธรรมเขมรโบราณมีแบบแผนการสร้างปราสาทถวายให้ทั้งศาสนาพราหมณ์และพุทธ โดยใช้ประดิษฐานรูปเคารพสูงสุดตามแต่ละลัทธิจะนับถือ หลัง พุทธศักราช 1800 วัฒนธรรมเขมรที่มีพุทธศานามหายานในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เริ่มเสื่อมถอย แต่ยังมีบ้านเมืองที่ยอมรับนับถือชนบประเพณีของเขมรอยู่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาทางภาคกลางของไทยที่สำคัญคือเมืองลพบุรีหรือละโว้ที่มีผู้คนอยู่อาศัยต่อเนื่องยาวนานตั้งแต่สมัยต้นประวัติศาสตร์-ทวารวดี” (พรทิพย์ วงศ์ไพบูลย์. 2555 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 4 พระปราสาทลพบุรี ก่อนได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์

พระปราสาทสามยอด จังหวัดลพบุรี เป็นโบราณสถานสำคัญและเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์โบราณคดีที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดลพบุรี และของประเทศ ลักษณะเป็นปราสาทเขมรในศิลปะบายน ศตวรรษที่ 17 (พุทธศักราช 1720-1773) โครงสร้างเป็นศิลาแลงประดับปูนปั้น สร้างขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งครองราชย์ พุทธศักราช 1724-1757) เพื่อเป็นพุทธสถานในลัทธินิกายวัชรยาน อันเป็นหนึ่งในพุทธศาสนamahayan ประจำเมืองละโว้หรือลพบุรี เพราะในขณะนั้นเมืองนี้เป็นเมืองลูกหลวงของอาณาจักรกัมพูชา แต่เดิมภายในปราสาทองค์ประธานประดิษฐานพระพุทธรูปนาคปรกทรงเครื่อง ปราสาททิศใต้ประดิษฐานรูปพระโลกेश্বর หรือพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสี่กร และปราสาททิศเหนือประดิษฐานรูปพระนางปรัชญาปารมิตาสองกร ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าหิน อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี บนเนินดินด้านตะวันตกของทางรถไฟ ใกล้กับศาลพระกาฬ เป็นปราสาทศิลาแลงแบบเขมรเรียงต่อกัน 3 องค์ เชื่อมต่อกันด้วยมุขกระสัน ภายในบริเวณนอกจากปราสาททั้ง 3 องค์นี้แล้ว “ทางด้านทิศตะวันออกของปราสาทประธานมีการต่อเติมวิหารก่ออิฐถือปูนเชื่อมต่อกับปราสาทประธานเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปในลัทธินิกายเถรวาท ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งครองราชย์ พุทธศักราช 2199 -2231 พระองค์ทรงประทับแรมที่นี่ และทรงใช้เป็นศูนย์กลางการปกครอง คล้ายกับเมืองหลวง กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 53 หน้า 904 เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม พุทธศักราช 2479 และมีการกำหนดเขตที่ดินให้เป็นพื้นที่บริเวณ พื้นที่โบราณสถานประมาณ 3 ไร่ 2 งาน 54 ตารางวา ตามความในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2504 ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 119 ตอนพิเศษ 119 ง ลงวันที่ 4 ธันวาคม 2545” (สมชาย poonraji. 2555 : สัมภาษณ์)

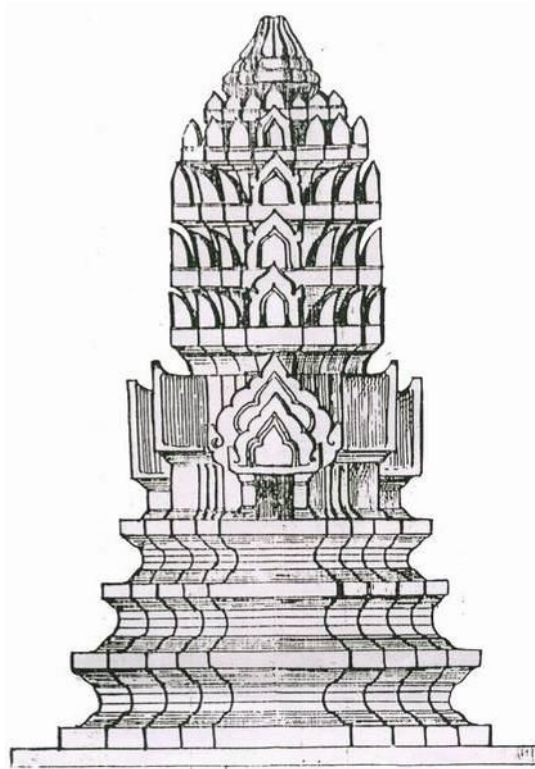
พระปราสาทสามยอดลพบุรีเป็นต้นแบบทางรูปทรงและสถาปัตยกรรมด้านพระปราสาทในประเทศไทยในยุคต่อๆ มา เช่น พระปราสาทวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองลพบุรี อายุก่อนกรุงศรีอยุธยาราว 100 ปี สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศตวรรษที่ 12 แต่ยังคงรูปแบบที่เทียบได้กับปราสาทของเขมรคือห้องเรือนธาตุที่มีชั้นซ้อนเป็นทรงพุ่มประดับด้วยรูปสามเหลี่ยมขนาดเล็กๆ (ที่เรียกกันในคำช่างไทยว่า กลิบบนหรือบันแถลง) มีมุขทางเข้ายื่นออกมาด้านหน้า ทรงเริ่มเพรียวมากขึ้นและองค์ประกอบทางช่างที่คลี่คลายไป ทำให้กำหนดชื่อเรียกว่า พระปราสาท ถือเป็นเจดีย์แบบหนึ่ง ไม่ใช่เทวาลัยของพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนมหายาน หากแต่เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุตามคติของพุทธศาสนาเถรวาท เพราะปราสาทหลายองค์ล้วนพบห้องกรุภายใต้ฐานล่าง และเมื่อเข้าสู่สมัยอยุธยา ราวๆ พุทธศักราช 1893 เป็นต้นมา พระมหาธาตุเจดีย์สำคัญของกรุงศรีอยุธยาล้วนแล้วแต่เป็นปราสาท เช่น ปราสาทประธานที่วัดมหาธาตุ วัดพระราม และวัดราชบูรณะ รูปทรงของปราสาทสูงเพรียวคล้ายฝักข้าวโพด สำคัญคือทับหลังที่ปรากฏมายาวนานในปราสาทเขมรทุกยุคไม่มีสร้างไว้กับปราสาทของอยุธยาอีกเลยเป็นที่น่าสังเกตว่า พระปราสาท เริ่มมาปรากฏแพร่หลายในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาช่วงหลัง พุทธศักราช 1900 บ่งบอกว่า “วัฒนธรรมเขมรโบราณถูกเคลื่อนย้ายถ่ายเทมาหลอมรวมกับประชากรในกรุงศรีอยุธยาเนื่องจากเป็นชุมชนที่มีความสำคัญแทนที่ขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว” (พูนศรี จีบแก้ว. 2555 : สัมภาษณ์)

สรุปว่า ปราสาทหรือพระปราสาททรงปราสาทนี้ เป็นรูปแบบศาสนสถานที่ยุติภาคแถบนี้รับจากอินเดียผ่านอารยธรรมเขมรโบราณ มาใช้สืบทอดกันมาจนกระทั่งกลุ่มคนในแถบนี้หันมานับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาท พระปราสาทถูกกำหนดเป็นศาสนสถานแทนเจดีย์ ตามแนวคิดการยกย่องสถานภาพของพระพุทธองค์ในฐานะนันทราชคฤหบดี สะท้อนว่าคนในกลุ่มน้ำเจ้าพระยา คำนึงเกี่ยวกับอาคารทางศาสนาที่เป็นปราสาทซึ่งเคยใช้ปะปนกันระหว่างพราหมณ์-พุทธมหายานมาก่อนแล้ว จึงก่อสร้างพระมหาธาตุเจดีย์โดยใช้รูปแบบเช่นนี้ ตามความนิยมในยุคหนึ่งๆ แล้วมีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามกาลเวลา จนถึงรัตนโกสินทร์

1. ลักษณะและองค์ประกอบส่วนต่างๆ ขององค์พระปราสาท

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระปราสาทสามยอดเป็นปราสาทขอมโบราณเรียงกัน 3 องค์ เชื่อมต่อกันด้วยมุขกระสัน (อันตรละ) โดยวางตัวในแนวเหนือ-ใต้ หันหน้าสู่ทิศตะวันออก ปราสาทประธานมีความสูงและใหญ่กว่าอีก 2 องค์ โครงสร้างของปราสาททำจากศิลาแลงฉาบปูน มีการประดับประดาตามส่วนต่างๆ ของปราสาทด้วยปูนปั้น อันเป็นลักษณะของงานสถาปัตยกรรมในยุคของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พุทธศักราช 1724 - 1757) ที่นิยมใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุในการก่อสร้าง “ปัจจุบันที่ยังเทียบเคียงได้ เช่น ปราสาทพรหมทัตที่ปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งประดิษฐานพระรูปของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ปราสาทวัดกำแพงแลง จังหวัดเพชรบุรี โครงสร้างเป็นปราสาทศิลาแลง 3 องค์เรียงกันในลักษณะเดียวกับพระปราสาทสามยอด และปราสาทองค์กลางของวัดพระพายหลวง จังหวัดสุโขทัย” (สมชาย พ็อนราตี. 2555 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 5 พระปราสาททรงศิขรทรงพระปราสาทรูปแบบดั้งเดิม

2. ฐาน

พระปราสาทสามยอดลพบุรี ประกอบด้วยฐานเขียงและฐานลูกฟัก

ภาพประกอบ 6 พระปราสาทสามยอดสภาพปัจจุบัน พุทธศักราช 2555

3. บัณฑิตเกล้าเรือนธาตุ

เมืองลพบุรีเป็นศูนย์กลางแห่งหนึ่งในการเมือง ศาสนาและวัฒนธรรมในภาคกลางมาตลอดตั้งแต่สมัยทวารวดีจนปลายสมัยอยุธยา เป็นแหล่งผลิตสำคัญของศิลปะทวารวดี ศิลปะเขมรในประเทศไทยและศิลปะก่อน และหลังการสถาปนากรุงศรีอยุธยา เจดีย์ทรงปราสาทก็อาจกำเนิดขึ้นในเมืองนี้และต่อมาเป็นต้นแบบของเจดีย์ทรงปราสาทในสมัยอยุธยา เพราะ“มีการประดับลวดลายปูนปั้นประกอบไปด้วย แถวบนสุดเป็นลายดอกไม้กลม ถัดลงมาปูนปั้นรูปกลีบบัวหงาย แถวถัดลงมาเป็นลายดอกชอกดอกซ้อน รูปหงส์ ลายกลีบบัวหงาย ลายก้านขด และดอกบัวตูม เรียงเป็นแถว ลวดลายละ 1 แถวรวมเป็น 3 แถว จบด้วยลายกรวยเชิงเป็นรูปเกียรติมุข (หน้ากาล) คายเพื่ออุบะ ซึ่งเป็นต้นแบบศิลปะแขนงนี้ในสมัยต่อมา” (นันทลักษณ์ คีรีมา. 2555 : สัมภาษณ์)

4. ตอนกลางของเรือนธาตุ

ก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยา มีการสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ และมีการบูรณะเรื่อยมาจนถึงปลายสมัยอยุธยา ปัจจุบันกรมศิลปากรดูแล ทั้งพระปราสาทสามยอดและเจดีย์ทรงปราสาทที่อยู่ไม่ไกลจากพระปราสาทสามยอด คือ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี ซึ่งภายในวัดมีเจดีย์ทรงปราสาทขนาดใหญ่ เป็นประธานเป็นจุดศูนย์กลางของวัด ล้อมรอบด้วยเจดีย์ทรงต่างๆ ถึง 2 รอบ “เจดีย์ทรงปราสาทยอดกลีบมะเฟือง มีลายปูนปั้นประดับเป็นลายก้านขดที่แถวบนสุด ถัดลงมาเป็นบัวพินัยักษ์คว่ำ หน้ากระดานเป็นลายกระจังประกอบกันเป็นลายกากบาทแทรกด้วยลายประจำยามลายเล็กและลายดอกชอกดอกซ้อน ถัดลงมาเป็นลายกลีบบัวหงาย ลายกระหนกวงโค้ง ลายดอกบัว ตอนล่างสุดเป็นลายกรวยเชิงตามลำดับ” (กิตติชัย อำนวยผล. 2555 : สัมภาษณ์)

5. เสาประดับกรอบประตู

เสาประดับกรอบประตู เป็นเสาหินทรายสลักลายวงแหวน บริเวณโคนเสาสลักรูปฤษีนั่งชันเข่าอยู่ภายในซุ้ม

6. ฉนวน

ฉนวน ที่เป็นทางเดินระหว่างปราสาททั้งสามหลัง ผนังที่มีช่องหน้าต่างบนสันหลังคา ประดับด้วย บราลี

7. เรือนธาตุและลวดลายประดับ

เรือนธาตุคือด้านบนขององค์พระปราสาท ซึ่งเป็นส่วนยอด ถัดลงมาเป็นลายดอกบัว สันลูกแก้วอกไก่เป็นลายรักร้อย และบัวพินัยักษ์คว่ำ ลายก้านขด และดอกชอกดอกซ้อน ลวดลายหนึ่งแถวตามลำดับในส่วนของลวดลายหน้าบันและทับหลังนั้นปัจจุบันไม่ปรากฏร่องรอยหลักฐาน เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นการปั้นปูนประดับลงบนศิลาแลงเมื่อเวลาผ่านไปรู้อากาศของศิลาแลง มีการขยายตัวทำให้ลวดลายปูนที่ปั้นประดับอยู่นั้นกะเทาะออกมารวมถึงลึงที่มาอาศัยที่พระปราสาทแห่งนี้จำนวนมาก มีส่วนทำให้เกิดความเสียหาย “ในสมัยอยุธยาซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์และตัดแปลงพระปราสาทสามยอดเพื่อใช้เป็นพุทธศาสนสถานอีกครั้ง ดังจะเห็นได้จากการซ่อมแซมส่วนที่เป็นเพดาน โดยยังคงเห็นร่องรอยของการปิดทองเป็นรูปดาวเพดาน และการสร้างฐานภายในพระปราสาทสามยอดหลายฐานลักษณะคล้ายกับฐานชุกชีด้วยอิฐ อันเป็นวัสดุที่แตกต่างไปจากส่วนอื่นๆ ของพระปราสาทสามยอดซึ่งส่วนใหญ่เป็นศิลาแลง และผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมมีมุขสองชั้นซ้อนกันยื่นออกมาทั้งสี่ด้านและมีชั้นเชิงบาตรซ้อนกันอยู่สองชั้น ซึ่งเป็นรายละเอียดในส่วนของเรือนธาตุขององค์พระปราสาท พระปราสาทสามยอดลพบุรี ส่วนยอดสร้างเป็นทรงพุ่มซ้อนกันห้าชั้น ประดับด้วยบัน

ແດງສັກรูปเทพเจ้าประจำทิศและกลีบขนุน รูปเทวดา ยอดบนสุดประดับรูปดอกบัวสลักจากหินทราย ซึ่งลวดลายปูนปั้นบางส่วนได้รับการซ่อมแซมในสมัยอยุธยา ส่วนลวดลายเดิมยังคงความเกี่ยวข้องกับ ลวดลายสลักหินของปราสาทโนลินปะเขมรโบราณ ซึ่งประกอบด้วย 1) ลายกลีบบัว ประดับที่ลวดบัวเชิง เรือนธาตุภายในที่ถูกแบ่งออกเป็นสามส่วน 2) ลายกรวยเชิงรูปหน้าบุคคลประดับเรือนธาตุสร้างเป็นรูป ใบหน้าของชาวจามใบหน้าเหลี่ยม ดวงตาโปน อันเป็นศัตรูกับชาวเขมรที่ถูกประดิษฐ์เป็นใบหน้าของ ยักษ์ประกอบกับลายกรวยเชิง อันเป็นที่นิยมมากในศิลปะแบบบายอนของกัมพูชา 3) ลายเฟืองอุบะ ประดับเรือนธาตุด้านบน สลักขึ้นด้วยลายหน้ากาลเฟืองอุบะ กรมศิลปากรได้ซ่อมแซมและปรับปรุงภูมิทัศน์ตลอดมา” (กิตติชัย อำนวยผล. 2555 : สัมภาษณ์)

ในส่วนของปราสาททิศหรือปราสาทบริวารด้านเหนือและด้านใต้ขององค์ปราสาท ประธานมีลวดลายประดับส่วนยอด หรือ กลศ “สร้างด้วยหินทรายเป็นรูปบัวคว่ำบัวหงายซ้อนกัน 3 ชั้น ถัดลงมาเป็นการยกเก็จสามเก็จตรงด้านและมุมประดับด้วยกลีบขนุนทำจากศิลาแลง และบางส่วนทำ จากปูนปั้นเป็นรูปบุคคลยืนอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว ส่วนที่ยกเก็จชั้นที่ 4 เดิมทั้ง 4 ทิศ จะมีการปั้นเทพประจำ ทิศอยู่ในกลีบขนุนและตอนล่าง ได้แก่ พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณประจำทิศตะวันออก พระวรุณทรง หงส์ ประจำทิศตะวันตก ท้าวกุเวรทรงมกร ทิศเหนือ และพระยมทรงกระบือ ทิศใต้ ปัจจุบันเหลือเพียง บางส่วน สันหลังคาของมุขกระสันประดับด้วยบราลีศิลาแลงป็นพระพุทธรูปประทับสมาธิราบ ปาง สมาธิ ในซุ้มเรือนแก้ว ปัจจุบันเสียหายทั้งหมด” (มานิตา เชื้อนขัน. 2555 : สัมภาษณ์)

พระปราสาทที่ยังสมบูรณ์ ถูกดัดแปลงให้เป็นศาสนสถานอีกครั้ง จากแนวคิดของ ขอมโบราณที่ยังมีอิทธิพลอยู่บ้างในความเชื่อของช่างก่อสร้างและอาจเป็นกุสโลบายของผู้นำในยุคนั้นที่ จะสร้างสิ่งใดก็ต้อง อ้างเทพผู้ทรงอิทธิพล แต่พระพุทธรูปจะประดิษฐานในบางกรณีแต่บางกรณีก็ยอมรับ พุทธ พราหมณ์ เทพ จึงผสมกลมกลืนเข้ากันได้ได้อย่างเหมาะสม แบบถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกันตลอด มา พระปราสาทยุคแรกๆ จึงมีรูปแบบที่มีอิทธิพลของเขมร เช่นพระปราสาทสามยอด แม้จะถูกดัดแปลง และสร้างมุขด้านเหนือ เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป แต่เหลือร่องรอยของรูปทรงและสถาปัตยกรรมอยู่ มาถูกพัฒนาจนเป็นรูปแบบไทย แท้ๆ ในสมัยหลัง ราวพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา “พระปราสาท มหาธาตุ จังหวัดลพบุรี เป็นพระปราสาทที่พัฒนามาจากพระปราสาทสามยอด และเป็นพระปราสาทต้นแบบ ของพระปราสาทในประเทศไทยสมัยอยุธยา และพัฒนาต่อเนื่องมาถึงรัตนโกสินทร์” (สมชาย ฟ้อนรำดี. 2555 : สัมภาษณ์)

1.2 ความเชื่อ

ความเชื่อ คือ ความมั่นใจต่อสิ่งนั้นๆ ว่าเป็นความจริง ซึ่งความเชื่อบางอย่างอาจ สืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ ตอนที่ยังไม่มีความรู้ ทางด้านวิทยาศาสตร์ ไม่มีการพิสูจน์ถึงความจริงของเรื่องนั้นๆ เช่นเดียวกับความเชื่อในพระปราสาท ที่เป็นสถาปัตยกรรม จากการรับอิทธิพลรูปแบบลักษณะจากปราสาทขอม สร้างขึ้นบนพื้นฐานคติ สัญลักษณ์แห่ง “เขาพระสุเมรุ” แทนความหมายของแกนหรือศูนย์กลางแห่งจักรวาลตามความเชื่อใน ศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ศิลปะสถาปัตยกรรมรูปแบบนี้ถูกใช้และพัฒนาเรื่อยมานับแต่พุทธศตวรรษที่ 14 เพื่อใช้แทนความหมายของพระมหากษัตริย์ของขอมในฐานะผู้เป็นเจ้าของจักรวาล หรือนัยหนึ่ง ผู้ทรง เป็นภาคอวตารของพระเจ้า ก่อนที่จะเปลี่ยนเป็นพระโพธิสัตว์ ตามคติพุทธศาสนาเถรวาทนิกาย มหายาน มีบทบาทในอารยะธรรมขอม ราวพุทธศตวรรษที่ 17 จากการศึกษาทั้งเอกสารและการศึกษา ภาคนาม สรุปลได้ว่า “พระปราสาทในประเทศไทยนั้น มีอิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมของขอมมานับแต่

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 จัดให้อยู่ในรูปแบบสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 15-18) ก่อนที่จะพัฒนา รูปแบบสู่ศิลปะสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ในที่สุด ภายใต้รูปแบบลักษณะจำแนกเป็น 4 แบบ คือ แบบทรงศิขร แบบทรงงาเนียม แบบทรงฝักข้าวโพด และแบบทรงจอมแห แบบทรงศิขร เป็นปรากฏรูปแบบดั้งเดิม สร้างขึ้นตามแบบแผนเดิมของขอม เน้นคติความเชื่อว่าเป็นการ จำลองภูเขา และสวรรค์ชั้นฟ้า ตัวอย่างได้แก่ ปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา ปราสาทหินพนมรุ้ง บุรีรัมย์ ทรงศิขร รูปทรงพระปรากฏตามแบบแผนเดิมของขอม เน้นตามคติ "จำลองภูเขา" และ "สวรรค์ชั้นฟ้า" บนภาพ ฐานความคิดของเขาพระสุเมรุ รูปทรงเน้นมวลาอาคารให้ดูหนักแน่นมั่นคงเสมือนขุนเขา และให้ รายละเอียดในเรื่องของลำดับชั้นของสวรรค์ อันเป็นที่อยู่ของเหล่าเทวดาประจำตามลำดับชั้น ทิศ และฐานานุกิติ (สุนิรันดร์ ดาวเรือง. 2554 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 7 พิธีกรรมการให้อาหารลิง ณ บริเวณพระปรางค์สามยอด ลพบุรี

ความเชื่อที่ฝังรากลึกในจิตใจหรือในสามัญสำนึกต่อคนไทย นับแต่อดีตจน ปัจจุบัน “ระบบความเชื่อและศาสนาเป็นระบบทางสังคมระบบหนึ่ง ซึ่งย่อมจะต้องมีความสัมพันธ์กับ ระบบอื่นในสังคมเช่น ระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจ ระบบการศึกษา ระบบครอบครัว ฯลฯ ในเมื่อ ระบบความเชื่อถือเป็นวัฒนธรรมที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยนตัวเองไปตามสถานการณ์ สิ่งแวดล้อม และความต้องการของสังคมในแต่ละยุคสมัย ระบบความเชื่ออาจต้องปรับตัวให้ผสมผสาน กับระบบความเชื่ออื่นๆ ที่มีอยู่ในสังคมนั้นๆ เช่น ระบบความเชื่อในสังคมไทยจะเป็นระบบความเชื่อที่ ผสมกลมกลืนระหว่างความเชื่อที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ลัทธิศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเกี่ยวกับสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ พระปรางค์เป็นสัญลักษณ์และตัวแทนจากพุทธศาสนาและลัทธิศาสนาพราหมณ์ โดยการผสม กลมกลืนกัน อย่างเหมาะสมและอยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวไกล” (พระครูสุตวิสุทธิคุณ. 2555 : สัมภาษณ์)

คติความเชื่อเกี่ยวกับการก่อสร้างอาคารทรงปราสาทหรือพระปรางค์ “มาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียที่ว่าเทพเจ้าทั้ง หลายสถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุอันเป็นแกนกลางของจักรวาล ซึ่งอยู่บนสวรรค์ การสร้างปราสาทจึงเปรียบเสมือนการจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์ เพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และมีการสร้างรูปเคารพของเทพเจ้าขึ้นเพื่อประดิษฐานไว้ภายใน โดยตัวปราสาทมีสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้แทนความหมายของเขาพระสุเมรุ เช่น มีปราสาทประธานตรงกลาง มีปราสาทบริวารล้อมรอบ ถัดออกมามีสระน้ำ และกำแพงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง การที่ทำหลังคาปราสาทเป็นเรือนซ้อนชั้นก็ หมายถึง สวรรค์หรือวิมานของเทพเทวดานั้นเอง ด้วยเหตุที่เป็นการจำลองจักรวาลมาไว้บนโลกมนุษย์ และเป็นที่สุดของเทพเจ้า จึงต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ตัวปราสาทจึงมีขนาดใหญ่โต และใช้เวลาก่อสร้างยาวนาน” (จำลอง มาतीयง. 2555 : สัมภาษณ์)

ด้วยเหตุที่ปราสาทขอมคือศูนย์กลางของจักรวาล ตามคติความเชื่อของขอมโบราณซึ่งรับอิทธิพลมาจากอินเดีย “ดังนั้นตัวปราสาทและเขตศาสนสถานจึงถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และใช้ในความหมายที่เป็นศูนย์กลางของเมืองหรือชุมชน ปราสาทเป็นที่ประดิษฐาน รูปเคารพ และใช้ทำพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งในศาสนาฮินดูจะมีพรหมณ์เป็นผู้ทำพิธี เช่น การสร้งน้ำรูปเคารพที่อยู่ภายในห้องครรภคฤหะ น้ำที่สร้งแล้วจะไหลออกมาทางท่อน้ำเรียกว่า ท่อโสมสูตร ซึ่งต่อออกมาภายนอกตัวปราสาท เพื่อที่ชาวบ้านจะได้นำน้ำศักดิ์สิทธิ์นี้ไปใช้ นอกเหนือจากปราสาทที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนแล้วการสร้างสระน้ำและบาราย ซึ่งเป็นสระน้ำขนาดใหญ่ ก็เป็นส่วนหนึ่งของปราสาท เพื่อเป็นอ่างเก็บน้ำสำหรับชุมชนในการอุปโภคบริโภค การสร้างปราสาทจึงเป็นภาระสำคัญของพระมหากษัตริย์ หรือเจ้าผู้ครองนคร เมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว จะต้องสร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้แก่บรรพบุรุษ หรือ ให้แก่พระองค์เอง และสร้างบารายหรือสระน้ำให้แก่ประชาชน การสร้างปราสาทที่มีขนาดใหญ่ จึงแสดงให้เห็นถึงบุญบารมี และพระราชอำนาจของกษัตริย์แต่ละพระองค์ด้วย พระปรางค์สามยอดถูกสร้างขึ้นจากความเชื่อนี้ และถูกสืบทอดมาลำดับ จนค่านิยมและความเชื่อนี้ถูกกาลเวลาและกระบวนการทางสังคมที่มีสิ่งใหม่ๆ เข้ามาแทนที่ ทำให้ความเชื่อเดิมลดความสำคัญหรือถูกดัดแปลง และพัฒนากลายเป็นอย่างอื่นไป ความเชื่อเก่าๆ ก็พลอยสูญหายไปด้วย” (สุชนิรันดร์ ดาวเรือง. 2555 : สัมภาษณ์)

1.3 ประเพณี

ประเพณี เป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา เป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคม เช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ “ประเพณีเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของสังคมเชื้อชาติต่างๆ ที่ปฏิบัติต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีประจำทั้งในท้องถิ่นและประจำชาติ โดยการถ่ายทอดกันมาโดยตามลำดับ หากประเพณีนั้นดีอยู่แล้วก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็น วิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัฒนาอารามต่างๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาลเป็นต้นมา การรับเอาศิลปกรรมหรือรูปสัญลักษณ์ทางศิลปกรรมบางอย่าง อาจมีประเพณีพิธีกรรมปะปนเข้ามาด้วย พระปรางค์ก็เช่นกัน ในยุคแรกๆ มีประเพณีที่เกี่ยวข้องอยู่บ้าง เพราะเป็นคติความเชื่อในลัทธิศาสนาอื่น เช่นใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีเกี่ยวกับ

บ้านเมือง เป็นต้นว่า พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของพระมหากษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนคร แก่เหล่าแม่ทัพ นายกองและทหารระดับต่างๆ ในกองทัพ เพื่อให้เกิดความเกรงกลัวและมีความมั่นคงในความจงรักภักดี” (ฎีปนินิสรุ คงโกคานันท์. 2555 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 8 ฝูงลิงจำนวนมากที่อาศัยอยู่ ณ บริเวณพระปรางค์สามยอดลพบุรี

พระปรางค์สามยอดลพบุรี เดิมทีเชื่อว่าสร้างในอิทธิพลและคติความเชื่อของลัทธิศาสนา พราหมณ์ฮินดู โดยที่เขมรโบราณที่มีอิทธิพลเหนืออาณาเขตแถบนี้ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา ได้สร้างพระปรางค์ที่มีรูปทรงลักษณะนี้อยู่มาก ซึ่งเรียกในเชิงช่างว่า “ทรงศิขร” พระปรางค์ทรงนี้บางครั้งเรียกว่าทรงปราสาท ที่ยังมีรูปทรงที่สมบูรณ์ดีอยู่ เช่น ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา และปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี ปัจจุบันประเพณีนิยมเกี่ยวกับพระปรางค์ลักษณะนี้ไม่มีหลงเหลืออยู่แล้วสำหรับประเทศไทย โดยเฉพาะพระปรางค์ลพบุรี คงมีแต่ความเชื่อเชิงพาณิชยกรรมมากกว่าว่า “การเลี้ยงลิงด้วยผลไม้ต่างๆ ด้วยวิธีการแบบธุรกิจว่า จัดเลี้ยงโต๊ะจีนลิง จะได้ผลทางธุรกิจการท่องเที่ยว และจัดพิธีนี้ ณ บริเวณองค์พระปรางค์ตลอดมา ความจริงแล้วไม่น่าจะเป็นพิธีแต่เป็นกิจกรรมมากกว่า และเป็นกิจกรรมที่จัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยใช้องค์พระปรางค์และศาลพระกาฬเป็นฐาน” (สมชาย ฟ้อนรำดี. 2555 : สัมภาษณ์)

ศาสนาและความเชื่อเป็นสิ่งสำคัญควบคู่กันมาตลอด นับแต่สมัยโบราณ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องบำรุงหล่อเลี้ยง สร้างขวัญและกำลังใจให้ชาวบ้าน ให้สามารถฟันฝ่าอุปสรรคและภัยอันตรายอันเกิดจากภัยและปรากฏการณ์จากธรรมชาติ และแม่แต่মনุષย์ด้วยกันเอง เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ความเชื่อมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่บรรพกาล และความเชื่อยังเป็นรากฐานของกฎระเบียบ กติกา ข้อบังคับต่างๆ ที่นำมาควบคุมพฤติกรรมในสังคม เป็นแหล่งที่มาของค่านิยม อุดมการณ์และบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น จัดระเบียบ และนำมาบังคับเพื่อที่ตนเองจะปฏิบัติตามเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบและปกติสุขแก่สังคม หากมีการฝ่าฝืนก็จะได้รับโทษทัณฑ์ต่างๆ ชาวลพบุรีทั้งปวงในภาพรวมต่างก็นับถือในพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาเป็น

ต้นกำเนิดแห่งศีลธรรม จริยธรรม กฎหมาย จารีตประเพณี ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม คำสอนทางพระพุทธศาสนามีส่วนช่วยขัดเกลาจิตใจ ลักษณะนิสัยของชาวบ้าน และหล่อหลอมให้เกิดรูปแบบทางวัฒนธรรม จริยธรรม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี และคุณธรรมอันดีงามสืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของชาวลพบุรีในที่สุด คือ ชาวจังหวัดลพบุรีจะเป็นคนโอบอ้อมอารี ใจบุญ มีการให้ทานกับสรรพสัตว์ ชอบทำบุญกุศล วิถีชีวิตและการดำเนินชีวิตตามหลักพระศาสนาพุทธ แต่มีบางสิ่งบางอย่างที่ชาวบ้านยังคงสืบทอดปฏิบัติอยู่และมีบางสิ่งบางอย่างอาจจะหายไปจากชุมชน วัฒนธรรม ความเชื่อเกี่ยวกับลัทธิศาสนาพราหมณ์ เช่น การสะเดาะเคราะห์ต่อชตา เสียเคราะห์ การบูชาเทพพระเจ้า นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาช้านาน มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และวิถีชีวิตของชาวบ้านซึ่งได้ผสมผสานอย่างผสมกลมกลืนระหว่างความเชื่อในพระพุทธศาสนา ลัทธิศาสนาพราหมณ์ และผี ซึ่งแยกได้ยากมาก เพราะพิธีกรรมต่างๆ นั้นเป็นความเชื่อเรื่องผีปะปนอยู่มาก ปัจจุบันชาวจังหวัดลพบุรียังมีพิธีกรรมในเรื่องการนับถือผีอยู่ทั่วไป แม้แต่องค์พระปรารักษ์เองก็ยังมีอิทธิพลเหนือความคิดของชาวจังหวัดลพบุรีว่า “องค์พระปรารักษ์ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์และไม่ควรลบหลู่ต้องให้ความเคารพยำเกรง” (พรทิพย์ วงศ์ไพบูลย์. 2555 : สัมภาษณ์)

1.4 พิธีกรรม

พิธีกรรม เป็นการแสดงออกของสังคม ที่มีความสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์และความเอื้ออาทร ทั้งในระดับมนุษย์ต่อมนุษย์ มนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม และมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้ ทั้งยังเป็นสื่อสำคัญในการถ่ายทอดค่านิยมที่สังคมยกย่อง ขจัดความเดือดร้อน ถ่ายทอดอุดมคติที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนนั้นๆ ให้สืบเนื่องต่อไปพิธีกรรมเป็นส่วนประกอบของศาสนา ซึ่งประชาชนให้ความสนใจมากและพยายามปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ในสมัยก่อนที่จะมีการวิเคราะหพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ประชาชนแทบทุกคนจะคิดว่าพิธีกรรมทางศาสนา ก็คือศาสนา “เพราะพุทธศาสนาเน้นเรื่องความประพฤติการปฏิบัติตน มิได้เน้นทางด้านพิธีกรรม การวิเคราะหศึกษาพุทธศาสนาจึงนิยมการแบ่งแยกศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่อง ผีสางเทวดาออกจากกันเพื่อพิจารณาส่วนที่เป็นศาสนาพุทธแท้ๆ แต่จากการวิเคราะหปรากฏว่า ศาสนาพราหมณ์และผีสางเทวดาเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธ ยิ่งทางด้านพิธีกรรม จะเห็นว่าพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์มากกว่าศาสนาพุทธ ประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีการแต่งงาน งานศพ ขึ้นบ้านใหม่ แห่นางแมว มิใช่ส่วนประกอบของพุทธศาสนา แต่เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาต่างๆ ที่มาแต่อดีต ทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างพิธีกรรมของศาสนาต่างๆ และมีการรวมเอาพิธีกรรมของหลายศาสนาไว้ในพิธีกรรมเดียวกัน” (ภูธิปนิธิศรี คงโกลานันท์. 2555 : สัมภาษณ์)

ประเพณีและพิธีกรรม เป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา เป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคม เช่น “การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ เป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของสังคมเชื้อชาติต่างๆ กลายเป็นประเพณีประจำชาติและถ่ายทอดกันมาโดยลำดับ หากประเพณีนั้นดีอยู่แล้วก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ ประเพณีและพิธีกรรมล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัฒนาอารามต่างๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทย

ให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาล เป็นต้นมา” (พระครูสุตวิสุทธิคุณ. 2555 : สัมภาษณ์)

พิธีกรรมเป็นการกระทำเพื่อก่อให้เกิดความสบายใจ และเป็นสื่อกลางระหว่างความเชื่อต่างๆ ของมนุษย์ที่ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ซึ่งพิธีกรรมนี้เกิดขึ้นและอยู่คู่กับมนุษย์มานานแล้ว ซึ่งปรากฏหลักฐานด้านต่างๆ ทางโบราณคดีตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน และปรากฏในหลายพื้นที่ของโลก เช่น ยุโรป เอเชีย เป็นต้น ซึ่งจะแตกต่างกันตามความเชื่อของแต่ละชุมชนและศาสนา และบางพิธีกรรมก็ปฏิบัติกันเฉพาะกลุ่มชนเท่านั้น “ประเพณีและพิธีกรรม เป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นกรอบและเป็นแบบแผนให้คนในสังคมได้ยึดถือและปฏิบัติ หล่อหลอมให้เกิดความสมัคสมานสามัคคี ก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่สง่างาม และสวยงาม พิธีที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ในอดีต เป็นทั้งจารีตประเพณี เพราะยึดถือมาอย่างต่อเนื่อง เป็นขนบประเพณีเพราะเกี่ยวข้องกับสถาบันที่ยึดมั่นและปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่อง เป็นธรรมเนียมประเพณี เพราะทุกคนในสังคมทำได้ หากเป็นพุทธศาสนิกชนพิธีกรรมต่างๆ ที่จัดเกี่ยวกับพระปรางค์สามยอด โดยเฉพาะพิธีการเลี้ยงอาหารลิงหรือโต๊ะจีนลิง หากมองในแง่ของการสงเคราะห์ก็จะเป็นพิธีกรรมที่เปี่ยมล้นด้วยเมตตา เพราะมีพรหมวิหารธรรมแขวงอยู่คือเมตตาสงเคราะห์ต่อสัตว์ด้วยความหวังดี ตามคติของชาวพุทธ ในพิธีการเลี้ยงอาหารลิงจะประกอบด้วยชนทุกชั้นทุกอาชีพ เป็นการรวมตัวกันด้วยจิตเมตตาเป็นที่ตั้ง ผลที่ได้คือความสบายใจ” (สมชาย พื่อนราดี. 2555 : สัมภาษณ์)

สรุปในภาพรวมได้ว่า พระปรางค์ยุคแรกๆ ของไทย ที่เป็นศาสนสถานในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน มีอิทธิพลมาจากขอมโบราณ ที่มีอิทธิพลพื้นที่แถบนี้รวมทั้งเมืองลพบุรีหรือเมืองละโว้ในสมัยโบราณ และเป็นทรงศิขร หรือ สี ขะ ระ ได้เป็นต้นแบบของสถาปัตยกรรมไทยเกี่ยวกับการสร้างพระปรางค์ของไทยในยุคต่อมา และมีประเพณีพิธีกรรมตามหลักความเชื่อของคนสมัยนั้น แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ประเพณีพิธีกรรมดังกล่าวไม่หลงเหลือแล้ว คงมีแต่องค์พระปรางค์และเป็นที่แห่งโบราณคดี เพื่อการศึกษาและเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ สังคมได้ใช้พื้นที่เพื่อจัดกิจกรรมเสริมอื่นๆ บ้างแต่ไม่เกี่ยวกับพระปรางค์โดยตรง และวิวัฒนาการเกี่ยวกับรูปทรงของพระปรางค์ในประเทศไทย มี 3 ยุค คือ ยุคต้น ได้แก่ ศตวรรษที่ 14 - 17 คือ พระปรางค์ 3 ยอดจังหวัดลพบุรี ทรงศิขร มีอิทธิพลมาจากขอมโบราณ และใช้เป็นศาสนสถานและเทวาลัย เพื่อพระมหากษัตริย์ประกอบพิธีกรรม ต่อมามีการดัดแปลงเป็นพุทธศาสนสถานในลัทธิศาสนาพุทธนิกายมหายาน เช่น พระปรางค์ลพบุรี ซึ่งพระปรางค์ลพบุรี ตามประวัติ ถูกดัดแปลงมา 2 ครั้ง ครั้งแรกในสมัยของขอมเรื่องอำนาจ ถูกดัดแปลงเป็นพุทธสถานฝ่ายมหายาน ตามความเชื่อของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่เรื่องอำนาจอยู่ในพุทธศักราช 1724 - 1762 ได้แผ่อิทธิพลมายังดินแดนแถบนี้ด้วย ต่อมาเมื่ออาณาจักรขอมเสื่อมลง ราชอาณาจักรที่ขึ้นมาแทนคือ ราชอาณาจักรสยามหรือประเทศไทย ซึ่งอาณาจักรสยามยุคแรกและแห่งแรกคือ “เมืองสุโขทัย” ที่เรื่องอำนาจอยู่ประมาณ 200 กว่าปี เริ่มจากพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่ทรงนำพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้เข้ามา และมีอิทธิพลเหนือความคิด ศรัทธา ความเป็นอยู่ วิถีชีวิตวัฒนธรรม เปลี่ยนแปลงไป เพราะขอมหรือเขมรก็เสื่อมอำนาจลง จนเข้าสู่ยุคสมัยสยามประเทศ ราชอาณาจักรอยุธยา เทวสถานบางแห่งถูกดัดแปลงและถูกสร้างขึ้นใหม่ ภายใต้อิทธิพลความเชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ และทรงอิทธิพลเหนือความคิดของคนไทยตลอดมา

2. บริบทพื้นที่วิจัย พระปรางค์หลวง วัดปรางค์หลวง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลางของประเทศไทย จัดตั้งขึ้นโดย

พระราชบัญญัติจัดตั้งจังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดนนทบุรี จังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดนครนายก พุทธศักราช 2489 ซึ่งมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 9 พฤษภาคม 2489 ปัจจุบัน จังหวัดนนทบุรีจัดเป็นพื้นที่ในเขตปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร มีขนาดเนื้อที่ใหญ่เป็นอันดับที่ 75 ของประเทศ รวมกรุงเทพมหานคร แต่มีประชากรหนาแน่นที่สุดเป็นอันดับที่ 2 รองจากกรุงเทพมหานคร และอำเภอบางใหญ่ เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดนนทบุรี มีประชากรค่อนข้างมาก แต่เดิมตั้งอยู่บริเวณที่คลองสามสายมาบรรจบกันได้แก่ คลองคลองอ้อมนนท์ สูดคลองบางกอกน้อย และต้นคลองบางใหญ่ แต่ปัจจุบันตัวอำเภอได้ย้ายมาอยู่ในหมู่บ้านบางใหญ่ซิดี้ ซึ่งได้รับความเจริญอย่างรวดเร็วจากการก่อสร้างถนนกาญจนาภิเษกและถนนรัตนาธิเบศร์ มีบริการที่ทันสมัย เช่น โรงพยาบาล ห้างสรรพสินค้า ตลาดกลางของจังหวัด หน่วยงานราชการ หมู่บ้านจัดสรรที่เกิดขึ้นใหม่ ดังนั้น พื้นที่การเกษตรอาจไม่พบเห็นในเขตเมืองแล้ว โดยส่วนหนึ่งของเขตเมืองบางใหญ่อยู่ในพื้นที่ของอำเภอบางบัวทอง อำเภอบางใหญ่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกก่อนไปทางใต้ของจังหวัด ห่างจากตัวจังหวัดนนทบุรี 8.11 กิโลเมตรมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอไทรน้อยและอำเภอบางบัวทอง มีคลองบางแพรก แนวเส้นขนานคลองบางแพรก แนวด้านหลังโรงเรียนอนุบาลรัตนธิเบศร์ ลำรางบางน้อย ซอยอติเบศร์ 1 ลำรางบางน้อย แนวรั้วหมู่บ้านกฤษดานคร 10 แนวเขตหมู่บ้านเกล้ารัตนนา แนวเขตหมู่บ้านร่มรื่นวิลล์ แนวด้านหลังหมู่บ้านเกล้ารัตนนา คลองบางเตือ (วัดบางเตือ) และคลองอ้อมเป็นเส้นแบ่งเขต

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอเมืองนนทบุรี มีคลองวัดประจักษ์สรรคร์ ถนนโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการ-วัดสวนแก้ว ซอยบางกร่าง 25 (หน้าค่าย) ถนนหลังวัดยุคันธรวาส และคลองวัดยุคันธรวาสเป็นเส้นแบ่งเขต

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอบางกรวย มีคลองบางกอกน้อย คลองบางนา (บางค้อ) คลองโสน (หัวคู) ถนนบางม่วง-บางคูรัด คลองจีนบ้าย และคลองขุดใหม่เป็นเส้นแบ่งเขต

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอพุทธมณฑล (จังหวัดนครปฐม) มีคลองนราภิรมย์เป็นเส้นแบ่งเขต

ประวัติความเป็นมา

วัดปรางค์หลวง ตั้งอยู่ ณ ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นเมื่อปี พุทธศักราช 1890 สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้อพยพผู้คนหนีโรคระบาด (โรคห่า) เข้ามาพักอาศัยตั้งแต่ก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี เดิมชื่อว่าวัดหลวง ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จมาเยี่ยมวัดทรงเห็นมีพระปรางค์องค์ใหญ่อยู่กลางวัด จึงประทานชื่อว่า “วัดปรางค์หลวง” วัดปรางค์หลวง มีพระปรางค์หลวงเป็นจุดน่าสนใจ และถือว่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนาที่สำคัญของชาวเมืองนนทบุรี เป็นวัดที่ชาวต่างชาติมาท่องเที่ยวทางน้ำ ตามโครงการการเยี่ยมชมและนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 9 วัด ซึ่งมีทั้งพุทธศาสนิกชาวไทยและต่างชาติ กระแสนี้ เป็นกระแสความเชื่อเบื้องต้นจากผู้คนในท้องถิ่น และการลงความเห็นจากนักวิชาการ “พระปรางค์ หรือ ปรางค์ เป็นสิ่งก่อสร้างประเภทหนึ่งในงานสถาปัตยกรรมไทย เป็นหลักประธานในวัดเช่นเดียวกับพระเจดีย์ หรือเจดีย์ แต่เดิมถือว่าเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะเฉพาะของขอม โดยมีคติความเชื่อในศาสนาฮินดู หรือพราหมณ์ที่ว่า

“เป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นที่ประทับของพระพรหม เป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์อินเดีย ถือว่าเป็นผู้สร้างจักรวาล และเป็นหนึ่งในตรีมูรติ อันประกอบด้วย “พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ” (สุขนรินทร์ ดาวเรือง. 2554 : สัมภาษณ์)

พระพรางค์ คือ ประดิษฐานกรรมด้านสถาปัตยกรรม อย่างหนึ่งของไทย และเป็นสิ่งก่อสร้างที่วิวัฒนาการมาจากความเชื่อด้านศาสนา ล้วน สำหรับประเทศไทย ที่มีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ได้สร้างพระพรางค์ไว้มากมาย วัดพรางค์หลวง เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในจังหวัดปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร คือ จังหวัดนนทบุรี และเป็นที่ประดิษฐานพระพรางค์เก่าแก่อีกหนึ่งองค์ ชาวบ้านนิยมเรียกขานกันว่า พระพรางค์วัดพรางค์หลวง สร้างในสมัยของพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) แห่งกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ประมาณปี พุทธศักราช 1904 เดิมชื่อ "วัดหลวง" ต่อมาในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้เห็นองค์พระพรางค์ที่ได้สร้างขึ้นไว้พร้อมกับการสร้างวัด จึงได้เปลี่ยนนามวัดนี้ว่า "วัดพรางค์หลวง" อันมีสัญลักษณ์ของพระพรางค์นั่นเอง ปัจจุบันองค์พระพรางค์ซึ่งมีสภาพเก่าแก่ผุพังมาก ฐานเป็นอิฐ ส่วนที่เป็นเรือนธาตุทั้งสิ้นด้าน แต่ละด้านเป็นพระปูนนูนสูง นักโบราณคดีได้ค้นหาหลักฐาน และลงความเห็นว่า “เป็นฝีมือของช่างในสมัยอยุธยาตอนต้น” พระพรางค์ตั้งอยู่ในวัดพรางค์หลวง ตำบลตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี รายละเอียดเกี่ยวกับตัวพระพรางค์และการก่อสร้าง ไม่มีบันทึกไว้

จากการลงพื้นที่และสังเกต สรุปลงได้ว่า พระพรางค์ในประเทศไทยยุคกลางนี้ ก็คือเจดีย์ชนิดหนึ่งและนิยมเรียกว่า “เจดีย์ทรงพรางค์” โดยได้รับอิทธิพลเกี่ยวกับการสร้างมาจากเจดีย์ 4 ในพุทธศาสนาเถรวาท ประกอบด้วย

1. พระธาตุเจดีย์ คือ ความคิดของเหล่ามัลลกะษัตริย์ผู้ถวายพระเพลิงพระพุทธรูปเสร็จเรียบร้อยแล้ว คิดที่จะสร้างพระเจดีย์ประดิษฐานไว้ในเมืองกุสินารายแต่เพียงแห่งเดียว แต่กษัตริย์เมืองต่างๆ ไม่ยอมเอื้อเฟื้อจะรบกัน โทณพราหมณ์จึงไกลเกลี้ยให้ทุกฝ่ายปรองดองกัน เฉลี่ยแบ่งพระสรีระไปยังเมืองต่างๆ คือ

- 1.1 พระเจ้าอชาตศัตรู อัญเชิญไปประดิษฐานยังเมืองราชคฤห์
- 1.2 กษัตริย์ศากยราช อัญเชิญไปประดิษฐานยังเมืองกบิลพัสดุ์
- 1.3 กษัตริย์ลิจฉวี อัญเชิญไปประดิษฐานยังเมืองเวสาลี
- 1.4 กษัตริย์กุลิยะ อัญเชิญไปประดิษฐานยังเมืองอัลกัปปะ
- 1.5 มหาพราหมณ์ อัญเชิญไปประดิษฐานยังเมืองเวฏฐทีปปะ
- 1.6 กษัตริย์โกลิยะ อัญเชิญไปประดิษฐานยังเมืองรามคาม
- 1.7 มัลลกะษัตริย์เมืองปาวา อัญเชิญไปประดิษฐานยังเมืองปาวา
- 1.8 มัลลกะษัตริย์เมืองสุสินาราย ประดิษฐานไว้ ณ เมืองกุสินาราย

2. บริโภคเจดีย์ คำว่าบริโภคเจดีย์มีความหมายไปอีกอย่างหนึ่ง คือ หมายถึงเวชนียสถาน 4 แห่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานพระบรมราชานุญาตไว้ เพื่อให้พุทธสาวก ได้เฝ้าแทนพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นเนื่องนิจเมื่อเสด็จดับขันธปรินิพานแล้ว คือ

- 2.1 สถานที่ประสูติ ณ ปาลุมพินีแขวงเมืองกบิลพัสดุ์
- 2.2 สถานที่ตรัสรู้ ณ โขทิงคฤกษ์มณฑลแขวงเมืองพุทธคยา
- 2.3 สถานที่ปฐมเทศนา ณ ตำบลอิสิปตนมฤคทายวัน
- 2.4 ที่พระตถาคตทรงทรมารพระยาวันร ณ เมือง เวสาลี

3. พระธรรมเจดีย์ ไม่ได้กล่าวไว้เป็นตำนาน แต่มีโบราณวัตถุซึ่งเขียนพระธรรมลงไปเป็นตัวอักษรประดิษฐานไว้บูชา โดยอ้างเอาพุทธบรรหารเช่นพระธรรมที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา และต่อมาก็จารึกพระธรรมวินัยลงเป็นตัวอักษร เช่น พระไตรปิฎกเป็นต้น ก็ถือว่าเป็นพระธรรมเจดีย์เช่นเดียวกัน

4. อุเทสิกะเจดีย์ เป็นสิ่งของสร้างขึ้นอุทิศแด่พระพุทธเจ้า มิได้กำหนดว่าเป็นอะไร ถ้ามีใช้พระธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ และพระธรรมเจดีย์แล้ว ถือว่าเป็นอุเทสิกะเจดีย์ทั้งสิ้น เช่น พุทธบัลลังก์ พระพุทธรูป รอยพระพุทธบาท พระธรรมจักร พระปรารค์ หรือเจดีย์ทรงปรารค์ ก็จัดเป็นอุเทสิกะเจดีย์ทั้งสิ้น

พระปรารค์วัดปรารค์หลวง จังหวัดนนทบุรี เป็นพระปรารค์องค์เล็กสูงไม่เกิน 10 วา สร้างแบบตระกูลช่างอยุธยา รูปทรงแบบฝักข้าวโพด สูงชะลูดขึ้นสู่อากาศ ดูแล้วสง่างามแบบพุทธศิลป์ให้ความอึ้งใจและเกิดศรัทธาแก่ผู้มาเยือน

ภาพประกอบ 9 พระปรารค์หลวง วัดปรารค์หลวง

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม พระปรารค์วัดปรารค์หลวง เป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น ทรงฝักข้าวโพด องค์เดียวโดดๆ ตั้งอยู่ด้านหลังอุโบสถหลังเก่า ซึ่งตามคติโบราณจะสร้างวัด สร้างโบสถ์ วิหาร และเจดีย์ ในวัดจะแบ่งพื้นที่เป็น เขตพุทธาวาส มีโบสถ์ หรืออุโบสถ ถ้าเป็นพระอารามหลวงจะใช้คำว่า “พระอุโบสถ” วิหาร และเจดีย์ จะตั้งอยู่ตรงกลาง ระหว่างอุโบสถและวิหาร หรือแล้วแต่พื้นที่จะอำนวย แล้วก็ปลูกต้นไม้ไว้ ใกล้ๆ กัน นี่เป็นลักษณะการสร้างวัดในพุทธศาสนาของชาวพุทธในสังคมไทย นับแต่โบราณเป็นต้นมา “แบบอย่างการสร้างวัดในสังคมไทยมีแบบอย่างและคติความเชื่อที่เป็นอิทธิพลหลักจากประเทศศรีลังกา เนื่องจากคนไทยนับถือพุทธศาสนาในลัทธิเถรวาทหรือหินยานผ่านมาทางสายของประเทศลังกา หรือแบบลังกาวงศ์” (พระสมชาย ปฏีโพล. 2554 : สัมภาษณ์)

สถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยาตอนต้น เป็นสถาปัตยกรรมที่รับอิทธิพลมาจากขอมหรือเขมรโบราณ ซึ่งนิยมสร้างพระปราสาทไว้เป็นประธานของวัด โดยมาจะสร้างคู่กับอุโบสถหรือวิหาร โดยสร้างไว้ด้านหลังของพระอุโบสถ “ประติมากรรมแถบภาคกลางของประเทศไทยส่วนมากจะเป็นศิลปกรรมแบบขอมเพราะขอมเคยมีอำนาจอยู่ก่อน ที่ไทยจะตั้งอาณาจักรอยุธยา ฉะนั้นศิลปะแบบขอมหรือที่เรียกว่าแบบอุทอง จึงมีอิทธิพลในการสร้างสรรค์ศิลปะ ศิลปะสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ เป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกพระพุทธศาสนา ราษฎรส่วนใหญ่มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจึงเป็นแรงบันดาลใจให้สร้างผลงานที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาได้สวยงาม” (สุขนรินทร์ ดาวเรือง. 2555 : สัมภาษณ์)

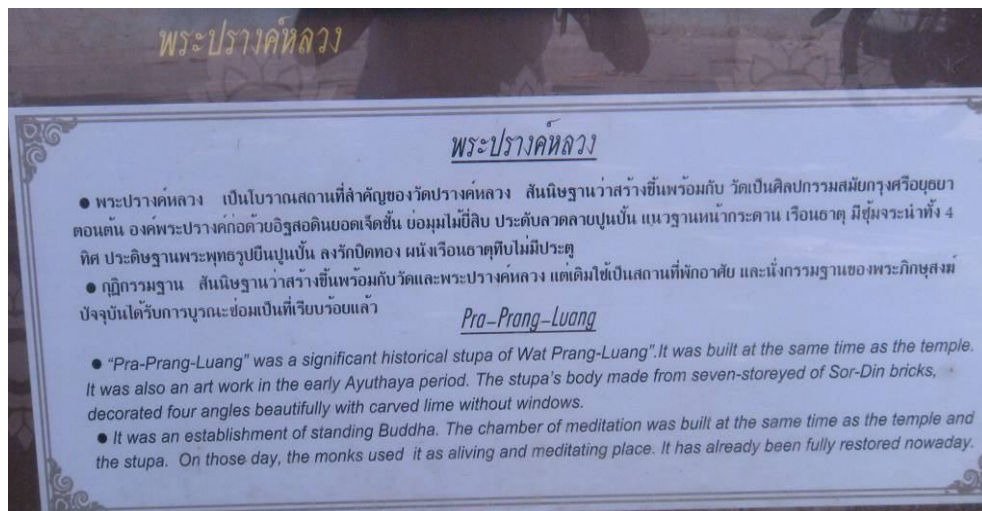
ภาพประกอบ 10 ภาพรวมของพระปราสาท วัดปราสาทหลวง

ลวดลายประดับ

พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการก่อสร้างของสังคมไทยเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านจิตใจ ประเพณี พิธีกรรม วรรณคดี ภาษา การศึกษา ตลอดจนสถาปัตยกรรมการก่อสร้าง จนทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมที่คนไทยทุกคนได้รับรู้ได้เห็น และเป็นเอกลักษณ์ของไทยในที่สุด “เมื่อชาวต่างชาติมาถึงประเทศไทยมักจะนึกถึงวัด ความสวยงาม ของโบสถ์ วิหาร พระราชวัง พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อสังคมและวัฒนธรรมไทยในทุกๆ ด้านอย่างแท้จริง แม้ศิลปะแขนงอื่นๆ” (จำลอง มาतीयง. 2554 : สัมภาษณ์)

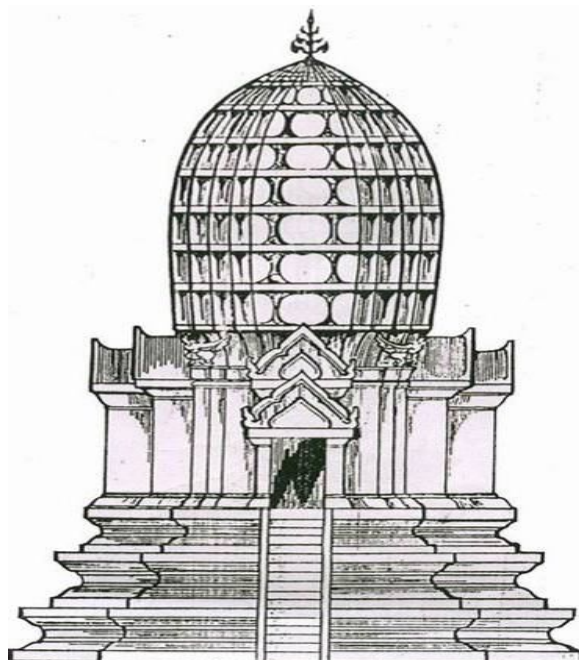
พระปราสาทวัดปราสาทหลวงถูกสร้างขึ้นภายใต้รูปทรงที่เรียกว่า “แบบทรงงาเนียม” มีลักษณะคล้ายงาช้าง ลักษณะใหญ่แต่สั้น ตอนปลายโค้งและค่อนข้างเรียวแหลม ถือเป็นประดิษฐ์กรรมของช่างไทย สมัยอยุธยาตอนต้น โดยมีการพัฒนามาจากรูปแบบเดิมจากพระปราสาทยุคแรกๆ ในประเทศไทย จนมีลักษณะเฉพาะของตนเองในสมัยอยุธยาตอนต้น

ภาพประกอบ 11 ป้ายแสดงประวัติพระปราสาทหลวง วัดปราสาทหลวง

ตัวอย่างพระปราสาททรงงานิยมนี้ได้แก่ ปราสาทเหนือปราสาทพระเทพบิดร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร พระปราสาทวัดพระศรีมหาธาตุ เมืองเขลียง สุโขทัย “ทรงงานิยมยอดพระปราสาทมีลักษณะคล้ายงาช้าง เรียกว่างานิยม รูปทรงส่วนยอดจะมีลักษณะใหญ่แต่สั้น ตอนปลายจะมีลักษณะโค้งและค่อนข้างเรียวแหลม

ภาพประกอบ 12 พระปราสาททรงงานิยม พระปราสาทหลวง วัดปราสาทหลวง

พระปรางค์ทรงงานนิยมถือเป็นประดิษฐานกรรมของช่างไทยโดยแท้ มีการพัฒนาจากรูปแบบเดิมจนมีลักษณะเฉพาะของตนเองในสมัยอยุธยาตอนต้น คตินิยมสร้างในลักษณะที่บตัน เหลือเพียงห้องคูหาเล็กๆ พอบรรจุพระพุทธรูป หรือสถูปจำลองบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ทิศนะคติทางไทย ออกแบบเชิงสัญลักษณ์เพียงอย่างเดียว ไม่ให้มีการใช้สอยภายในเพื่อประกอบพิธีกรรมเหมือนอย่างปราสาทขอมและชี้ให้เห็นว่า “พระพุทธรูปศาสนานิกายเถรวาทได้มีอิทธิพลต่อความคิดและค่านิยมต่อช่างไทยมุ่งเน้นให้พระปรางค์สูงเด่นเป็นสง่า ด้วยการเสริมฐานเป็นขั้นให้ดูตระหง่านยิ่งขึ้น และปรับตัวเรือนธาตุและส่วนยอดให้บางและเพรียว ส่วนยอดนั้นลดการประดับตกแต่ง ที่ต้องการสื่อความหมายของที่อยู่แห่งเทวดาทั้งปวงลง เพราะต้องการเน้นตรงเฉพาะความหมายแห่งพระพุทธรูปองค์เป็นสำคัญ” (สุขนรินทร์ ดาวเรือง. 2555 : สัมภาษณ์)

บัวรดเกล้าเรือนธาตุ

มีการประดับลวดลายปูนปั้นในตำแหน่งต่างๆ ตามรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไทย ที่ถูกต้อง คือ “แถวบนสุดเป็นลายดอกไม้กลม ถัดลงมาเป็นปูนรูปกลีบบัวหงาย แถวถัดลงมาเป็นลายดอกชอกชอกซ้อน รูปหงส์ ลายกลีบบัวหงาย ลายก้านขด และดอกบัวตูม เรียงเป็นแถว ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของช่างไทยในสมัยอยุธยา” (จำลอง มาเที่ยง. 2554 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 13 ส่วนเรือนธาตุของพระปรางค์หลวง วัดปรางค์หลวง

แม้ว่า พระปราสาทองค์นี้จะไม่ใหญ่โตมากนัก เพราะผู้สร้างคงเน้นความสำคัญอยู่ที่ ตัวอุโบสถ์และพระประธานในอุโบสถมากกว่า แต่ก็ได้สร้างอย่างประณีตและถูกต้องตามลักษณะ สถาปัตยกรรมไทย ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา พระปราสาทวัดปราสาทหลวง สร้างได้อย่างถูกต้อง ตามพุทธ ศิลป์ ของประเทศไทย เป็นศิลปกรรมสมัยอยุธยาที่สมบูรณ์ เพราะมีลักษณะครบถ้วนตามคติความเชื่อ ด้านการสร้างพระปราสาท “พระปราสาทหลวงเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรมที่ น่าสนใจหลายแง่มุม เพราะพระปราสาทหลวง เป็นโบราณสถานสำคัญของวัด พระปราสาทหลวง สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพร้อมกันกับวัด เป็นศิลปกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น องค์ปราสาทก่ออิฐสอดดิน ยอดเจ็ดชั้น ยอดมุมไม้ยี่สิบ ประดับลวดลายปูนปั้น แนวฐานหน้ากระดาน เรือนธาตุมีซุ้มจรนำทั้ง 4 ทิศ ประดิษฐาน พระพุทธรูปยืนปูนปั้นลงรักปิดทอง ผนังเรือนธาตุที่ปไม่มีประตู กุฏิกรรมฐาน สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นพร้อมกันกับวัดและปราสาทหลวง แต่เดิมใช้เป็นที่พักอาศัย และนั่งกรรมฐานของพระภิกษุสงฆ์ ปัจจุบันได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์และสร้าง เขื่อนเพื่อป้องกันน้ำท่วมแล้ว นอกจากนี้ ยังมีห่มอาคาร เสนาสนะและกุฏิ เป็นอาคารที่สร้างจากไม้ เช่นศาลาการเปรียญ พระอุโบสถ สร้างใหม่ มีภาพจิตรกรรมทางพุทธศาสนาศิลปะตระกูลช่างนนทบุรี

ภาพประกอบ 14 ส่วนฐานของพระปราสาทหลวง วัดปราสาทหลวง

1. ความเชื่อ

การสร้างพระปราสาท เป็นคติความเชื่อของสังคมไทย สร้างไว้เป็นที่บรรจุ พระธาตุ พระบรมสารีริกธาตุ และอัฐิของบรรพบุรุษ พระปราสาท ก็ คือ เจดีย์รูปทรงหนึ่ง ที่ลอกเลียนแบบ มาจากปราสาทขอม และใช้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า “การสร้างพระปราสาทในประเทศไทยยุคหลังได้รับการพัฒนารูปทรงจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของไทย และสร้างในลักษณะ 3 แบบหลังเท่านั้น คือ ทรงงานเอนิม ทรงฝักข้าโพด และทรงจอมแห พระปราสาทวัดปราสาทหลวงเป็น

พระปรารภทรงฝึกข้าโศท ที่พัฒนามาจากทรงงานนิยม มีรูปลักษณะที่ยาวเพรียว ดูแล้วสบายตา เกิดศรัทธา ให้ความรู้สึกที่ทรงพลัง สร้างความปิติกับผู้มาเยือน” (สุนทรินันต์ ดาวเรือง. 2555 : สัมภาษณ์)

ความเชื่อของพุทธบริษัทและชุมชนที่มีต่อองค์พระปรารภในอดีต “พุทธบริษัทมีความเชื่อและศรัทธาในองค์พระปรารภว่า พระปรารภได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ประการแรก และประการที่สอง คือ เชื่อว่าองค์พระปรารภอยู่คู่กับพระประธานในอุโบสถหลังเก่ามีนามว่า “หลวงพ่อบุ๊ทอง” เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทอง ปางมารวิชัย หน้าตัก 9 ศีบ มีความศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านมาสักการบูชา และมีการบนบานสานกล่าวจากองค์พระปรารภและพระพุทธรูปหลวงพ่อบุ๊ทอง ถึงความต้องการต่างๆ และหลายคนประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนปรารถนา จึงแก้บนด้วยอาหารประกอบด้วยต้มยำกุ้ง และข้าวสวย ไข่ต้ม และน้ำอวดลม ที่ผ่านมามีพุทธบริษัทมาแก้บนตลอดเวลา เกือบทุกวัน โดยไม่เว้นวันหยุดราชการ” (พระสมชาย ปฏิพโล. 2554 : สัมภาษณ์)

2. ประเพณี

ประเพณีเป็นสิ่งสะท้อนความมีอารยะของชาติ สายธารแห่งวัฒนธรรมหล่อหลอมจากประเพณีพิธีกรรมเป็นส่วนมาก ประเพณีไทยอันดั่งงามที่สืบทอดต่อกันมานั้น ล้วนแตกต่างกันไปตามความเชื่อ ความผูกพันของผู้คนต่อพุทธศาสนา และการดำรงชีวิตที่สอดประสานกับฤดูกาลและธรรมชาติอย่างชาญฉลาดของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น ทั่วแผ่นดินไทย เช่น ภาคเหนือ มีประเพณีบวชลูกแก้วของคนไตหรือชาวไทยใหญ่ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ภาคอีสาน มีประเพณีบุญบั้งไฟของชาวจังหวัดยโสธร และจังหวัดอื่นๆ ภาคกลาง มีประเพณีทำขวัญข้าวที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภาคใต้ มีประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ประเพณีและอารยะธรรมไทยยังนำมาซึ่งการท่องเที่ยวเป็นที่รู้จักและประทับใจแก่ชาติอื่น นับเป็นมรดกอันล้ำค่า ควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบสานให้ยิ่งใหญ่ตลอดไป “ประเพณีเกี่ยวกับพระปรารภไม่มีการจัดและไม่มีพิธีสืบทอด เนื่องจากที่ผ่านมามีพระปรารภถูกภัยธรรมชาติทางน้ำท่วมซังชำรุดเสียหาย และพื้นที่บริเวณองค์พระปรารภก็ไม่เหมาะในการจัดกิจกรรม ส่งผลให้ถูกกลืนเลื่อนไปในที่สุด ปัจจุบัน มีแต่ผู้มีจิตศรัทธาบางท่านเท่านั้นที่เห็นค่าและมีความเลื่อมใสในผ้าสีเหลืองมาห่มองค์พระปรารภ” (พระสมชาย ปฏิพโล. 2554 : สัมภาษณ์)

แม้ว่าประเพณี จะเป็นระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่างๆ ที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้นๆ ฝ่าฝืนมักถูกตำหนิจากสังคม ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีทั้งประสมกลมกลืนเป็นอย่างเดียวกัน และมีผิดแผกกันไปบ้างตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่น แต่โดยมากย่อมมีจุดประสงค์ และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเฉพาะส่วนปลีกย่อยที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปในแต่ละท้องถิ่น “สำหรับประเพณีไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในคติพระพุทธศาสนาและพราหมณ์มาแต่โบราณ เช่นเดียวกับประเพณีที่วัดปรารภหลวงหรือชุมชนที่นี้ ก็ยึดติดอยู่กับพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะชาวจังหวัดนนทบุรี ซึ่งส่วนมากจะเป็นชนเผ่า คือ คนไทยเชื้อสายมอญ ที่มีความยึดมั่นในวัฒนธรรมประเพณีแบบเดิมๆ อนุรักษ์และสืบสานมาอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะและเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประเพณี ประจำจังหวัดนนทบุรี” (จำลอง มาเที่ยง. 2554 : สัมภาษณ์)

ประเพณีมีบ่อเกิดมาจากสภาพสังคม ธรรมชาติ ทัศนคติ เอกลักษณ์ ค่านิยม โดยความเชื่อของคนในสังคมต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์นั้นๆ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุต่างๆ ฉะนั้นเมื่อเวลาเกิดภัยพิบัติขึ้น มนุษย์จึงต้องอ่อนน้อมร้องขอในสิ่งที่ตนคิดว่าจะช่วยได้พอกภัยนั้นผ่านพ้นไปแล้ว มนุษย์ก็แสดงความรู้คุณต่อสิ่งนั้นๆ ด้วยการทำพิธี

บูชา เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง ตามความเชื่อ ความรู้ของตน เมื่อความประพฤตินั้นคนส่วนรวมสังคม ยึดถือปฏิบัติเป็นธรรมเนียม หรือเป็นระเบียบแบบแผน และทำงานเป็นพิมพ์เดียวกัน สืบต่อกันจน กลายเป็นประเพณีของสังคมนั้นๆ ประเพณีและวัฒนธรรม ถือว่า เป็นสิ่งอย่างเดียวกัน เป็นสิ่งที่ไม่ใช่มี อยู่ในธรรมชาติโดยตรง แต่เป็นสิ่งที่สังคมหรือคนในส่วนรวมร่วมกันสร้างให้มีขึ้น แล้วถ่ายทอดให้แก่กัน ได้ด้วยลักษณะและวิธีการต่างๆ ว่าโดยเนื้อหาของประเพณีและวัฒนธรรมที่อยู่ในจิตใจของประชาชน เกี่ยวกับเรื่องความคิดเห็น ความรู้สึก ความเชื่อ ซึ่งสะสมและสืบต่อร่วมกันมานานในส่วนรวม จนเกิด ความเคยชิน เรียกว่า นิสัยสังคมหรือประเพณี จนกลายเป็น จารีตประเพณี หรือกฎศีลธรรม ขนบประเพณี หรือสถาบัน ธรรมเนียมประเพณี นั้นเอง (จุฬาลักษณ์ จุฑาภักดิ์. 2555 : สัมภาษณ์)

3. พิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประเพณี เป็นแหล่งกำเนิดของ วัฒนธรรมในภาพรวม “พิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระพรางค์ เกิดจากการสั่งสมมาอย่างยาวไกลยึดถือและสืบ สานกันมาอย่างต่อเนื่อง เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาพุทธหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ศาสนพิธีด้วยกัน ในพระพุทธศาสนา จำแนกเป็น 2 ประเภท 1) พิธีกรรมที่เป็นพุทธบัญญัติ เป็นพิธีการเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ จะต้องปฏิบัติพิธีกรรมนั้นๆ ให้ถูกต้องตามที่บัญญัติไว้ เช่นการลง อุโบสถเพื่อสวดปาฏิโมกข์ในวันพระ 15 ค่ำหรือ 14 ค่ำ และวันพระนี้ จะตรงกับวันสำคัญทางพุทธ ศาสนาด้วย เช่น วันมาฆะบูชา จะตรงกัน วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 เป็นต้น วันดังกล่าวเมื่อพระสงฆ์ทำ สังฆกรรมในส่วนของพุทธบัญญัติแล้ว ก็จะมีพิธีเวียนเทียนรอบสิ่งก่อสร้างที่เป็นสัญลักษณ์ทางพุทธ ศาสนา คือ พระอุโบสถ พระวิหาร พระพรางค์ พระเจดีย์ พระสถูป 2) พิธีกรรมที่พัฒนาขึ้นในท้องถิ่น คือ พิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่างๆ กำหนดขึ้น โดยมีการผสมผสานขนบธรรมเนียมประเพณี ท้องถิ่นให้เข้ากับกิจกรรมทางพุทธศาสนา และได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นประเพณี โดยมีหลักปฏิบัติ ทัวไปเกี่ยวกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา อยู่ 4 ประการ คือ (1) ต้องเป็นความถูกต้อง ตามพุทธ บัญญัติ (2) ต้องคำนึงถึงความเหมาะสม (3) ต้องคำนึงถึงความประหยัด และภาวะทางเศรษฐกิจ (4) ต้องคำนึงประโยชน์ที่จะได้รับต้องคุ้มค่า และเกิดประโยชน์ 3 ประการ คือ (1) มีคุณค่าทางจิตใจ ทำให้ ศาสนามีความศักดิ์สิทธิ์ (2) ส่งเสริมความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม และ (3) ส่งเสริมและรักษาเอกลักษณ์ที่ดีงาม เป็นการสร้างสมวัฒนธรรมคงอยู่ต่อไป พระพรางค์ เป็นเอกลักษณ์ที่จะส่งเสริมให้คงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีพิธีกรรมในสังคมอย่างยั่งยืนได้ พระพรางค์ หลวง วัดพระพรางค์หลวง ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมมาอย่างยาวไกล แต่ปัจจุบัน ได้เสื่อม คุณค่าลงเพราะสังคมมีวิวัฒนาการ และการเข้ามาของวัฒนธรรมต่างๆ จากภายนอก (พระสมชาย ปฏิพโล. 2554 : สัมภาษณ์)

สรุปว่า โบราณสถานเก่าแก่ของวัดนี้ที่ควรศึกษาควรชมอย่างยิ่งคือพระ พรางค์ ซึ่งสร้างสมัยอยุธยาตอนต้น ราวพุทธศักราช 1904 นับว่าเก่าแก่ที่สุดในเขตกรุงเทพมหานครและ ปริมณฑล มีลวดลายปูนปั้นประดับคือลายเฟืองอุษะที่ตอนบนของเรือนธาตุของพระพรางค์ ซึ่งทำได้ ประณีตงดงามมาก และภายในพระอุโบสถมีพระประธาน นามว่า "หลวงพ่อบูชิต" เป็นที่นับถือกันว่า ศักดิ์สิทธิ์ บริเวณวัดเคยพบใบเสมาหินชนวนขนาดใหญ่สูงราว 150 ซม. และเครื่องปั้นดินเผาสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย องค์พระพรางค์ซึ่งแม้ว่าจะชำรุดทรุดโทรมมาก แต่ก็มีลักษณะรูปทรงอัน งดงามเป็นพิเศษโดยเฉพาะสำหรับพระพรางค์ที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาเท่านั้น โดยภาพรวมแล้ว

พระปรารภองค์หลวงยังคงมีทรงรูปลักษณะภายนอกเป็นแบบระฆังทรงสูงเหลือไว้ให้เห็น ซึ่งทำให้ตัวพระปรารภบังเกิดความสง่างามน่าดูชม ในอดีตพระปรารภนี้ได้ถูกน้ำมือของพวกทำลายศาสนาแสวงหาทรัพย์สินสมบัติ ทะลายด้านหน้าของ พระปรารภพังไปเสียส่วนหนึ่ง ส่วนอีกสามด้านนั้นยังมีพระพุทธรูปปูนปั้นจำหลักนูนสูงประดิษฐานอยู่ในซุ้มจรนำ พระพุทธรูปเป็นที่แน่นอนว่าได้ถูกบูรณะซ่อมแซมในสมัยต่อมาแต่ยังคงมีความงดงามตามแบบศิลปะอยุธยาโดยเฉพาะ กล่าวคือมีความแข็งแกร่งราวของพระพุทธรูปสมัยอุทงผสมอยู่กับแบบอันงดงามของศิลปะสุโขทัย

3. บริบทพื้นที่วิจัย พระปรารภวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร ฝั่งธนบุรี

กรุงเทพมหานคร

กรุงเทพมหานคร เป็นเมืองหลวง เป็นเมืองที่มีประชากรมากที่สุดในประเทศไทย กรุงเทพมหานคร เป็นศูนย์กลางการปกครอง การศึกษา การคมนาคมขนส่ง การเงินการธนาคาร การพาณิชย์ การสื่อสาร และความเจริญของประเทศ นอกจากนี้ยังเป็นเมืองที่มีชื่อเสียงที่สุดในโลกอีกด้วย มีแม่น้ำสำคัญคือ แม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าน ทำให้แบ่งเมืองออกเป็น 2 ฝั่ง คือฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี โดยกรุงเทพมหานครมีพื้นที่ทั้งหมด 1,568.737 ตารางกิโลเมตร พื้นที่บริเวณกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน เดิมเป็นที่ตั้งของเมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร ชาวต่างชาติเรียกกันว่า "บางกอก" มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และที่มาของคำว่า "บางกอก" นั้น มีข้อสันนิษฐานว่าอาจมาจากการที่แม่น้ำเจ้าพระยาคดเคี้ยวไปมา บางแห่งมีสภาพเป็นเกาะเป็นโคก จึงเรียกกันว่า "บางเกาะ" หรือ "บางโคก" หรือไม่กี่เป็นเพราะบริเวณนี้มีต้นมะกอกอยู่มาก จึงเรียกว่า "บางมะกอก" โดยคำว่า "บางมะกอก" มาจากวัดอรุณ ซึ่งเป็นชื่อเดิมของวัด คือ "วัดมะกอก" และต่อมาร่อนคำลงจึงเหลือแต่คำว่าบางกอก

1. ประวัติความเป็นมา

พระปรารภในยุคต่อมา ได้พัฒนาอย่างมีเอกลักษณ์ และเป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมแบบไทยๆ ที่สมบูรณ์แบบแล้ว “พระปรารภวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร ถูกสร้างขึ้นจากพัฒนาการ ของรูปทรงพระปรารภแบบไทย แบบที่ 4 คือ แบบทรงจอมแห ซึ่งเป็นรูปแบบพระปรารภที่ได้รับการพัฒนา มาเป็นแบบอย่างของไทยที่สมบูรณ์แบบแล้วนั่นเอง” (ภูธิปนิษฐ์ คงโกคานันท์. 2555 : สัมภาษณ์)

พระปรารภวัดอรุณฯ ได้เริ่มก่อสร้างมาแต่รัชกาลที่ 2 และมาแล้วเสร็จ สมบูรณ์สมโภชองค์พระปรารภในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสิ้นเกล้ารัชกาลที่ 4 และในรัชกาลที่ 5 ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์อีกครั้งพร้อมด้วยการจัดงานฉลองสมโภชอีกครั้งวัดอรุณราชวราราม เป็นวัดโบราณมีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีชื่อเรียกเดิมว่า วัดมะกอก สมัยกรุงธนบุรีสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์ แล้วเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น วัดแจ้ง สาเหตุที่เปลี่ยนชื่อวัดจากวัดมะกอกมาเป็นวัดแจ้งก็เพราะว่า เมื่อสมัยที่พระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ปราบศัตรูที่อยุธยาและคนไทยมีอิสรภาพขึ้นดังเดิมแล้ว แต่ไม่สามารถจะตั้งอาศัยอยู่ ณ ราชธานีเดิม คือกรุงเก่าต่อมาได้ จึงพากันล่องลงมาตามลำแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อหาที่ตั้งราชธานีใหม่ พอลงมาถึงหน้าวัดมะกอกนี้ ก็พอดีรุ่งแจ้ง พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระราชดำริเห็นเป็นอุดมมหายามมงคล จึงโปรดให้ย้ายยังกระบวนผู้คน ให้เทียบเรือพระที่นั่งเข้ากับท่อน้ำ เสด็จขึ้นไปทรงสักการบูชา พระมหาธาตุ คือพระพุทธรูปองค์เดิม ซึ่งประดิษฐานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำข้างหน้าวัด ต่อมาได้โปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดแล้วเปลี่ยนชื่อวัดใหม่เป็นวัดแจ้งเพื่อให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ มาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เสด็จมาประทับ

อยู่ ณ พระราชวังเดิมข้างใต้วัดแจ้ง แต่เมื่อปี พุทธศักราช 2328 ทรงมอบหน้าที่ให้บำรุงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดแจ้ง สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดแจ้งใหม่หมดทั้งวัด แต่การปฏิสังขรณ์ ทำได้สำเร็จเพียงกุฏิสงฆ์ ส่วนพระอุโบสถและพระวิหารยังไม่ทันเสร็จก็สิ้นรัชกาลที่ 1

ในสมัยรัชกาลที่ 2 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติแล้ว ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดแจ้งต่อ โปรดให้สร้างพระอุโบสถ และพระวิหารต่อจากที่เริ่มสร้างไว้แล้วในสมัยรัชกาลที่ 1 ที่พระอุโบสถโปรดให้สร้างพระระเบียงล้อมรอบ การสร้างพระอุโบสถและพระวิหารเสร็จแล้ว ยังโปรดให้บูรณะพระอุโบสถและพระวิหารเก่าหน้าพระปรารักษ์หน้าวัด กับสร้างศาลาการเปรียญขึ้น 1 หลัง การปฏิสังขรณ์สิ่งต่างๆ สำเร็จเรียบร้อย ก็มีการฉลองและพระราชทานนามวัดนี้ใหม่ว่า วัดอรุณราชวราราม ต่อมา ทรงมีพระราชศรัทธาที่จะสถาปนาพระมหาธาตุหรือพระพุทธปรารักษ์ข้างหน้าวัด ขึ้นใหม่ให้เป็นที่ยามสง่า พระปรารักษ์เดิมสูงเพียง 8 วา ทรงพระราชดำริว่าควรจะเสริมสร้างให้ใหญ่สูงเป็นพระมหาธาตุสำหรับพระนคร จึงโปรดให้กำหนดการลงมือขุดคลองรากทำเป็นฐาน แต่การยังไม่สำเร็จก็พอดีสิ้นรัชกาลที่ 2 เสียก่อน

ภาพประกอบ 15 พระบรมราชานุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและพระปรารักษ์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร

รัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติสืบมาจนเมื่อปี พุทธศักราช 2385 ทรงพระราชดำริถึงพระมหาธาตุที่วัดอรุณราชวราราม ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถทรงพระราชดำริไว้และค้างอยู่นั้น ควรจะดำเนินการให้สำเร็จดังพระราชประสงค์ จึงได้ทรงคิดแบบอย่างแล้วโปรดให้ลงมือสร้างพระพุทธรูปปรารักษ์ เป็นพระมหาเจดีย์สูง 1 เส้น 13 วา 1 ศอก 1 คืบ 1 นิ้ว ฐานวัดโดยรอบได้ 5 เส้น 17 วาในรัชกาลนี้ ยังโปรดให้สร้างพระมณฑปขึ้นระหว่างพระอุโบสถกับพระวิหารที่สร้างขึ้นใหม่ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปบาทจำลอง กับสร้าง

พระเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้ 12 ชั้น 4 องค์ ในบริเวณด้านใต้พระระเบียง และยังโปรดให้สร้างซุ้มประตู ในอย่างกลางพระระเบียง ตรงหน้าพระอุโบสถออกมา ทำเป็นยอดทรงมงกุฏ และสร้างยักษ์ยืนคู่หนึ่ง ประจำที่หน้าซุ้มประตูด้านนี้ด้วย

เมื่อรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติแล้ว ต่อมาโปรดให้สร้างและปฏิสังขรณ์สิ่งต่างๆ ในวัดอรุณราชวรารามเพิ่มเติมขึ้นอีกหลายอย่าง เช่น สร้างบุษบกยอดเป็นทรงปราสาทชั้นที่ผนังหุ้มกลอง ด้านหน้าพระอุโบสถ เพื่อประดิษฐาน พระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระมหากษัตริย์แห่งหนึ่ง กับที่ผนังหุ้มกลองด้านหลังพระอุโบสถอีกแห่งหนึ่ง กับโปรดให้ประดับฝาผนังด้านนอกพระอุโบสถและพระวิหารด้วยกระเบื้องเคลือบสีต่างๆ

2. ความเชื่อ

คติความเชื่อที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่สมัยก่อนๆ เช่น การก่อสร้าง พระเมรุมาศ ซึ่งใช้เป็นที่ประดิษฐานพระศพหรือพระบรมศพของเจ้านายชั้นสูง แผงไว้ด้วยคติความเชื่อ เช่นกันว่าเป็นการแสดงกตัญญูทวดทิดาคู่ต่อพระมหากษัตริย์และบรมวงศ์ที่ได้ล่วงลับไปแล้ว

“พระปราสาทหรือปราสาทปราสาท ถือเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะเฉพาะของขอม สร้างขึ้นบนพื้นฐานคติสัญลักษณ์แห่งเขาพระสุเมรุ ซึ่งแทนความหมายของแกนหรือศูนย์กลางแห่งความเชื่อในศาสนาฮินดู การสร้างพระปราสาทอาจหมายถึงการสร้างสัญลักษณ์ใหม่แห่งอำนาจของกษัตริย์ท้องถิ่นขึ้นเพื่อประกาศสิทธิธรรมทางการเมืองปกครอง เหนือดินแดนนครรัฐของตน และน่าจะผูกพันอยู่กับคติการ แสดงความหมายของเมืองในฐานะรูปจำลองของจักรวาล ซึ่งมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง จึงอาจแสดงให้เห็นถึงความพยายามของกษัตริย์ท้องถิ่น ในการแข่งขันเพื่อสร้างความเป็นศูนย์กลางทางการเมืองปกครองของนครรัฐของตน ด้วยการสร้างสัญลักษณ์แสดงปริมณฑลของจักรวาล หรืออีกนัยหนึ่ง ปริมณฑลแห่งอำนาจขึ้นมา เพื่อเป็นการแสดงถึงอำนาจและอาณาเขตให้ผู้อื่นได้รับทราบทั่วกัน” (ภูธิปนิธิศรี คงโกคานันท์. 2555 : สัมภาษณ์)

พระปราสาทวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร สร้างขึ้นภายใต้ความเชื่อ และศรัทธาในพุทธศาสนาขององค์ผู้สร้าง และเป็นพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี 4 ราชการ คือ รัชการที่ 2 ที่ 3 ที่ 4 และ ที่ 5 “ภายใต้แนวคิดและความเชื่อที่ว่า พระปราสาทเป็นรูปแบบปราสาทที่ประทับของพระพรหม เป็นศูนย์กลางของจักรวาล เมื่อนำมาเป็นสิ่งเป็นตัวแทนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้าจึงต้องมีการศึกษาและออกแบบให้สอดคล้องกับสิ่งที่ถูกบันทึกอยู่ในคัมภีร์ จึงเป็นสถาปัตยกรรมที่สูงค่า เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่หาค่ามิได้” (สุชนิรันดร์ ดาวเรือง. 2554 : สัมภาษณ์)

พระปราสาทหรือปราสาทปราสาท ถือเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะเฉพาะของขอม สร้างขึ้นบนพื้นฐานคติสัญลักษณ์แห่ง “เขาพระสุเมรุ ซึ่งแทนความหมายของแกนหรือศูนย์กลางแห่งความเชื่อในศาสนาฮินดู การสร้างพระปราสาทอาจหมายถึงการสร้างสัญลักษณ์ใหม่แห่งอำนาจของกษัตริย์ท้องถิ่นขึ้นเพื่อประกาศสิทธิธรรมทางการเมืองปกครอง เหนือดินแดนนครรัฐของตน และน่าจะผูกพันอยู่กับคติการแสดงความหมายของเมืองในฐานะรูปจำลองของจักรวาล ซึ่งมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง จึงอาจแสดงให้เห็นถึงความพยายามของกษัตริย์ท้องถิ่น ในการแข่งขันเพื่อสร้างความเป็นศูนย์กลางทางการเมืองปกครองของนครรัฐของตน ด้วยการสร้างสัญลักษณ์แสดงปริมณฑลของจักรวาล หรืออีกนัยหนึ่งปริมณฑลแห่งอำนาจขึ้นมาเพื่อเป็นการแสดงถึงอำนาจและอาณาเขตให้ผู้อื่นได้รับทราบทั่วกัน” (พระครูสุตวิสุทธิคุณ. 2555 : สัมภาษณ์)

จักรวาลในแนวความคิดของศาสนาฮินดู กล่าวไว้ว่า จะมีเขาพระสุเมรุเป็น ศูนย์กลางล้อมรอบด้วยภูเขาวงแหวนหลายชั้น แต่ละชั้นกันด้วยมหาสมุทร เฉพาะชั้นนอกสุดเลยเขต ภูเขาวงแหวนวงสุดท้าย มีมหาสมุทรใหญ่ชื่อ “สีทันดร คั่นอยู่ก่อนจะถึงขอบภูเขาวงแหวนใหญ่อีกวงซึ่ง เป็นกำแพงชั้นนอกสุดของจักรวาลนี้ ท่ามกลางมหาสมุทรใหญ่จะปรากฏทวีปอีก 4 แห่ง ตั้งอยู่ในทิศทั้ง 4 ซึ่งทวีปที่อยู่ทางทิศใต้ก็คือชมพูทวีปอันเป็นที่อยู่ของมนุษย์ ตัวเขาพระสุเมรุชั้นยอดเขาจะเป็นที่สถิต ของเหล่าเทพเทวดาทั้งหลาย เจ็อนไซที่เป็นองค์ประกอบของภาพรวมแห่งจักรวาลเช่นนี้ เมื่อสร้างเป็น เทวะสถานในงานสถาปัตยกรรมของขอมขึ้น ปรากฏปราสาทที่อยู่ตอนกลางของผังรวมจะหมายถึงเขาพระ สุเมรุที่เป็นแกนกลางของจักรวาล ส่วนประกอบย่อยที่เป็นปราสาทประสาทเล็กอีก 4 หลัง หมายถึงทวีป ทั้ง 4 และระเบียงคดที่ล้อมรอบหมายถึงขอบกำแพงแห่งจักรวาล พื้นที่ขานขลาภายในเขตระเบียงคด เข้ามาหมายถึงมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ เป็นสื่อสัญลักษณ์ในการเชื่อมประสานรอยต่อระหว่างคติความ เชื่อให้ปรากฏเป็นรูปธรรมที่สามารถสัมผัสได้จริง” (พระครูสุตวิสุทธิคุณ. 2555 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 16 พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร

จากความเชื่อที่ฝังรากลึกในจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวพุทธที่เชื่อว่า “พระปรางค์คือตัวแทนของพระพุทธเจ้า วันสำคัญต่างๆ ในพุทธศาสนาจึงถูกจัดขึ้น ณ บริเวณองค์พระ ปรางค์โดยรอบ จึงกลายเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง การตักบาตร การเวียน เทียน การจัดงาน ณ บริเวณองค์พระปรางค์จึงเป็นประเพณีต่อเนื่องตลอดมา นอกจากนี้พระปรางค์ยัง เป็นสื่อสัญลักษณ์ที่สร้างความสามัคคีในหมู่ชนชาวพุทธและครอบครัว เพราะในวันสำคัญทางศาสนา ต่างก็จะมารวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน หวังบุญเป็นที่ตั้ง และความสมัคสมานสามัคคีในครอบครัว เป็นสิ่งสำคัญ” (ณัฐวุฒิ คงสมุทร. 2555 : สัมภาษณ์)

3. ประเพณี

พระปรางค์ ตั้งอยู่ทางด้านหน้าของวัด ทางทิศใต้ เป็นของโบราณ เดิมมีขนาดสูง 8 วา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างพระปรางค์องค์เดิมเพื่อให้ใหญ่สมเป็นพระมหาธาตุประจำกรุงรัตนโกสินทร์ มาแล้วเสร็จในรัชกาลที่ 3 เป็นพระปรางค์ สูง 33 วาเศษ ก่ออิฐถือปูน ประดับด้วยชั้นกระเบื้องเคลือบสีต่างๆ อย่างงดงามประณีต บางลายใช้งานช่างของโบราณที่มีลวดลายสวยงาม เป็นของเก่าหายาก เช่น ชามเบญจรงค์ มาประดับตกแต่ง และที่ยอดพระปรางค์มีมงกุฎมาประดิษฐานเหนือยอดนภศูล ทำให้แปลกกว่ายอดนภศูลที่อื่นๆ “ประเพณีซึ่งงานเทศกาลวัดอรุณ ร.ศ. 100 ถูกจัดขึ้นโดย "โครงการอนุรักษ์วัดอรุณ" เป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากผู้ที่มีใจรักในโบราณสถานแห่งประวัติศาสตร์ "วัดอรุณ" งานเทศกาลวัดอรุณ ร.ศ. 100 มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูนาฏศิลป์ไทยโบราณที่สาบสูญหรือหาชมได้ยากให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง ด้วยบรรยากาศของการสมโภชพระปรางค์ อย่างสมัยเมื่อครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์ นาฏศิลป์ที่จัดแสดงในงานเทศกาลวัดอรุณ ร.ศ. 100 จึงมุ่งเน้นนาฏศิลป์ในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นสำคัญ การจัดงานครั้งแรกในปี พุทธศักราช 2543 มีการรื้อฟื้นมหรสพโบราณที่สาบสูญไปนานกว่าร้อยปีให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง ทั้งหุ่นหลวง โขนชักรอก ละครนอก ละครโน หนังใหญ่ มโหรี และอาหารตำรับไทยเดิม ต่อมาในปีที่สอง พุทธศักราช 2544 ได้จับเอานาฏศิลป์ไทยและเงินมาจัดแสดงอันประกอบไปด้วย โขนชักรอก จั๊วแต้จิว หุ่นละครเล็ก หุ่นจีนไหหลำ ญวนหก-กระบี่กระบอง พะບู้ และ สิ่งโตกวางตั้ง เพื่อสะท้อนถึงภาพของสังคมสหอารยธรรมของสยามประเทศ ที่มีลักษณะเป็นสังคมเปิด ยอมรับความหลากหลายทางด้านเชื้อชาติ สังคม วัฒนธรรม และกลายเป็นที่ชุมนุมแห่งอารยธรรมลุ่มสุวรรณภูมิ” (ธีรศักดิ์ จันทร์มณี. 2555 : สัมภาษณ์)

งานทุกงานที่จัดเกี่ยวกับพระปรางค์ถือว่า เป็นงานประเพณี แม้ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงก็มีส่วนที่องค์พระปรางค์ต้องเป็นฐานและเป็นองค์ประกอบในงาน “พระปรางค์ไม่ได้จัดงานประเพณีโดยตรงมาช้านานแล้ว เพราะความเจริญในสังคมที่รับวัฒนธรรมภายนอกเข้ามา คงเหลือไว้แต่ งานประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนาเท่านั้นที่ยังคงปฏิบัติ เช่น การใช้องค์พระปรางค์เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติตามประเพณีทางพุทธศาสนา คือ การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพุทธศาสนา” (วีรพันธ์ วิเศษจันทร์. 2555 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 17 พิธีกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระปรารงค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร 2

4. พิธีกรรม

การจัดพิธีกรรมในสมัยโบราณ นิยมกระทำตามความเชื่อ โดยมีความเชื่อว่า หากกระทำถูกต้องแล้วจะนำความสุขและความเป็นสิริมงคลมาให้แก่ตนเอง ครอบครัว และวงศ์ตระกูล ปัจจุบันยังคงยึดถือสืบทอดต่อๆ กันมา เป็นการรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทย และเป็นการเชื่อมโยงในเรื่องความเชื่อของคนในชาติที่มีความหลากหลายผสมผสานกันพิธีกรรมที่คนไทยยึดถือปฏิบัติในโอกาสต่างๆ นั้น บางอย่างเป็นความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น บางอย่างเป็นความเชื่อเนื่องมาจากหลักปฏิบัติทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หรือศาสนาอื่นๆ

ประเพณีความเชื่อที่ยึดถือมาแต่โบราณ คือ “การทำบุญตักบาตร การเวียนเทียนในเทศกาลต่างๆ และวันสำคัญต่างๆ ทางพุทธศาสนา ปัจจุบันพิธีกรรมเกี่ยวกับพระปรารงค์โดยตรงไม่มีแล้ว คงเหลือแต่ประเพณีทางพุทธศาสนาโดยใช้พระปรารงค์เป็นที่ประกอบพิธี ยังมีอยู่หลายอย่าง เช่น วันลอยกระทงประจำปี งานเทศกาลสงกรานต์” (สมชาย ฌ นครพนม. 2555 : สัมภาษณ์)

1. ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

พระปรารงค์เป็นชื่อเรียกงานสถาปัตยกรรมไทยประเภทหนึ่ง ที่ใช้เป็นหลักประธานของวัดเสมอด้วยพระเจดีย์หรือพระมณฑป ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ดังจะเห็นได้จากชื่อเรียกวัดสำคัญในกลุ่มภาคกลาง เช่น “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาพระปรารงค์ เดิมถือเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะเฉพาะของขอม สร้างขึ้นบนพื้นฐานคติสัญลักษณ์แห่ง “เขาพระสุเมรุ ซึ่งแทนความหมายของแกนหรือศูนย์กลางแห่งจักรวาลตามความเชื่อในศาสนาฮินดู หลักการนี้ถูกนำมาใช้กับสังคมไทยในภาพรวมด้านประเพณีพิธีกรรมอื่นๆ ด้วย” (ภูธิปนิธิศรี คงโกคานันท์. 2555 : สัมภาษณ์)

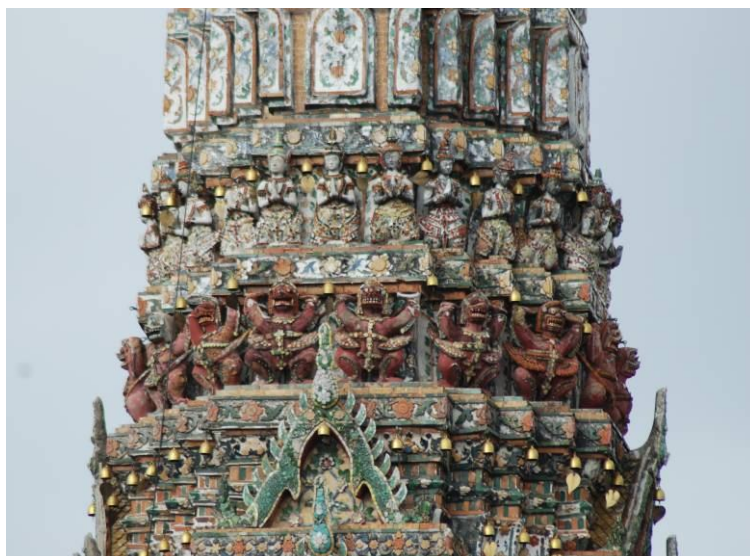
ภาพประกอบ 18 พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ยามเช้า

ศิลปะสถาปัตยกรรมรูปแบบเช่นนี้ถูกใช้และพัฒนาเรื่อยมานับแต่พุทธศตวรรษที่ 14 เพื่อใช้แทนความหมายของพระมหากษัตริย์ของขอมในฐานะ “ผู้เป็นเจ้าของจักรวาล” หรือนัยหนึ่งผู้ทรงเป็นภาคอวตารของพระผู้เป็นเจ้าของ ก่อนที่จะเปลี่ยนเป็นพระโพธิสัตว์ ตามคติพุทธศาสนาที่วิชัยาน ฝ่ายมหายานที่ได้เผยแพร่เข้าไปมีบทบาทในอารยธรรมเขมร ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 ถึงแม้ว่าคติความเชื่อทางศาสนาจะเปลี่ยนไป แต่รูปแบบสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมโดยโครงสร้างหลักก็ยังคงไม่เปลี่ยนรูป เพียงแต่เปลี่ยนบทบาทจากเทวสถานเป็นพุทธสถานเท่านั้น เพราะต่างก็มีพื้นฐานความเชื่อเรื่องแผนภูมิจักรวาลคล้ายคลึงกัน “ทางพุทธศาสนาเชื่อว่ามีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางจักรวาล ดังนั้นรูปแบบลักษณะและแผนผังของปรางค์ปราสาทซึ่งประดิษฐานเทวรูปหรือศิวลึงค์ จึงถูกนำมาใช้ได้กับแนวความคิดในเรื่องของศูนย์กลางแห่งพระพุทธศาสนา ในฐานะหลักประธานของวัดในวัฒนธรรมของไทยได้อย่างกลมกลืน จัดเป็นพระเจดีย์รูปแบบหนึ่งเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุหรือพระพุทธรูป ภายใน ทั้งเรียกกันทั่วไปอีกชื่อหนึ่งว่า “พระพระปรางค์” พระปรางค์ในประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากศิลปะสถาปัตยกรรมของขอมมานับแต่ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 โดยถูกจัดให้อยู่ในรูปแบบสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ 15-18) ก่อนที่จะพัฒนารูปแบบสู่ศิลปะสถาปัตยกรรมยุคสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ในที่สุด ภายใต้รูปแบบลักษณะที่จำแนกเป็น 4 แบบ คือ 1) ทรงศิขร 2) ทรงงานเียม 3) ทรงฝักข้าวโพด 4) ทรงจอมแห พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร เป็นพระปรางค์ทรงจอมแห ที่พัฒนาจนเป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไทยอย่างสมบูรณ์” (ภูริปนิธิร์ คงโกคานันท์. 2555 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 19 พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม มองจากเรือข้ามฟาก กลางแม่น้ำเจ้าพระยา

“พระปรางค์องค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร สูง 1 เส้น 13 วา 1 ศอก 1 คืบ กับ 1 นิ้ว (สูง 67 เมตร) ฐานพระปรางค์กลมโดยรอบ 5 เส้น 17 วา (234 เมตร) รัชกาลที่ 3 เสด็จพระราชดำเนินมาก่อ พระฤกษ์ เมื่อวันศุกร์ เดือน 9 แรม 12 ค่ำ พุทธศักราช 2385 สำเร็จเมื่อปี พุทธศักราช 2394 ใช้เวลาสร้างถึง 9 ปี และทรงโปรดให้หล่อยอดนพศูลพระปรางค์ ปี พุทธศักราช 2389 เมื่อยกยอดพระปรางค์ซึ่งเดิมทำเป็นยอดนพศูลตามประปรางค์แบบโบราณ แต่ครั้ง ไกล้วันฤกษ์กลับโปรดให้ยืมมงกุฎที่หล่อสำหรับพระพุทธรูปทรงเรื่องที่จะเป็นพระประธานในวัดนางนอง มาติดต่อบนยอดนพศูล เมื่อการก่อสร้างสำเร็จแล้วยังไม่ทันมีงานฉลองก็พอดีสิ้นรัชกาลที่ 3 ในปี พุทธศักราช 2394 พระปรางค์องค์ปัจจุบันได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรั้วล้อมทั้ง 4 ด้าน ตอนล่างเป็นกำแพงก่ออิฐถือปูนเตี้ยๆ ทาด้วนน้ำปูนสีขาว ตอนบนเป็นรั้วเหล็กทาสีแดง มีรูปครุฑจับนาคติดอยู่ตอนบนทุกช่อง แต่ละช่องกั้นด้วยเสาก่ออิฐถือปูน ด้านตะวันตกหลังพระปรางค์มีเก๋งจีนแบบของเก่าเหลืออยู่ 1 เก๋ง หน้าบันและใต้เชิงชายประดับด้วย กระเบื้องเคลือบสี” (ภูธิปนิธิศรี คงโกลานันท์. 2555 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 20 ส่วนยอดขององค์พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร

2. บั้วรดเกล้าเรือนธาตุ

บั้วรดเกล้าติดต่อกับส่วนยอดกลีบมะเฟือง จำนวนและลักษณะมุมของชั้นนี้เหมือนกับกลีบของยอดมะเฟือง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในรูปแบบบัวเป็นเครื่องรองรับ และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญทางศาสนา ซึ่งคติความเชื่อก่อให้เกิดแรงบันดาลใจ ในการสร้างสรรค์รูปแบบบัวที่เป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมมากมาย โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมประเภทพระปรางค์และเจดีย์ เพราะมีความเชื่อถึงการประสูติของเจ้าชายสิทธัตถะ ขณะประสูติมีดอกบัวรองรับพระบาทถึงเจ็ดก้าว ดอกบัวจึงถูกนำมาใช้และดัดแปลงเป็นศิลปกรรมแบบไทยๆ อย่างทรงคุณค่ายิ่ง รูปแบบบัวถูกนำมาใช้เป็นฐานรองรับ และเป็นองค์ประกอบสำคัญทางสถาปัตยกรรม ที่เกี่ยวเนื่องด้วยศาสนาอย่างต่อเนื่อง โดยมีการคัดเลือกรูปแบบที่จะนำมาใช้เป็นองค์ประกอบ และมีการพัฒนารูปแบบเป็นระยะไปตามยุคสมัย และเลือกใช้ได้อย่างเหมาะสม ฐานสิงห์เป็นฐานบัวที่นิยมใช้เป็นฐานระเบียง ฐานอาคารพระอุโบสถและพระวิหารมากที่สุดรองลงไปได้แก่ ฐานสิงห์ลูกแก้วอกไก่ ฐานปัทม์ ฐานลูกแก้วอกไก่ ฐานบัวคว่ำและฐานรูปแบบอื่นๆตามลำดับ ซึ่งฐานบัวแต่ละแบบจะมีความแตกต่างกันที่ รูปแบบ

ภาพประกอบ 21 บั้วรัตเกล้าติดต่อกับส่วนยอดกลีบมะเฟือง ขององค์พระปรางค์

ขนาดจำนวนเส้นลวดบัว ส่วนประกอบต่างๆ ของฐานบัว และการนำไปใช้ บั้วหัวเสาแบบกลีบยาว เป็นแบบที่นิยมใช้มากที่สุดตั้งแต่อยุธยาตอนปลาย จนเข้าสู่รัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 1 - 2 “ช่วงรัชกาลที่ 3 - 4 เป็นระยะที่ศิลปะจีนและยุโรปเข้ามามีบทบาทมากทำให้บัวหัวเสาขาดความนิยมไประยะหนึ่ง ช่วงรัชกาลที่ 5 - ปัจจุบัน บั้วหัวเสาถูกกล้านำมาใช้อีก แต่มีวิวัฒนาการทางรูปแบบที่เปลี่ยนไป ดอกบัวจึงเป็นองค์ประกอบของพระเจดีย์และพระปรางค์ ซึ่งจะพบว่าเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมและพระปรางค์ นิยมสร้างในช่วงรัชกาลที่ 1 จนถึงปลายรัชกาลที่ 3 จากนั้นก็มีเจดีย์ทรงระฆังหรือทรงกลมเข้ามาแทนที่ โดยที่เจดีย์เหลี่ยมย่อมุม เจดีย์ทรงระฆังและพระปรางค์ คงมีรูปแบบที่สืบทอดมาจากอยุธยาตอนปลาย และมีบัวเป็นองค์ประกอบตั้งแต่ส่วนฐานจนถึงส่วนยอดซึ่งทั้งพระเจดีย์เหลี่ยม พระปรางค์และพระเจดีย์ทรงระฆัง ระยะต่อมาถูกลดความสำคัญลงเป็นปรางค์รายเจดีย์รายเช่นเดียวกัน และไม่ค่อยนิยมสร้างกันในปัจจุบัน เพราะมีรายละเอียดสูง ประกอบกับช่างผู้ชำนาญการไม่มีแล้วนั่นเอง” (ภูธิปนิธิศรี คงโศคนันท์. 2555 : สัมภาษณ์)

สรุปว่า ประติมากรรมทางศิลปะตกแต่งนี้ได้ตั้งนี้ ประติมากรรม ลวดลาย ประติมากรรมตกแต่งสะท้อนความเชื่อ ประติมากรรมเล่าเรื่อง ประติมากรรมประเภทที่สอง ได้ถูกนำมาใช้กับพระปรางค์มากที่สุด โดยเฉพาะพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร แม้ว่า จะใช้เครื่องลายครามประดับ แต่ไม่ได้ตั้งฐานคติความเชื่อเกี่ยวกับองค์ประกอบดั้งเดิมของพระปรางค์ แต่อย่างใด

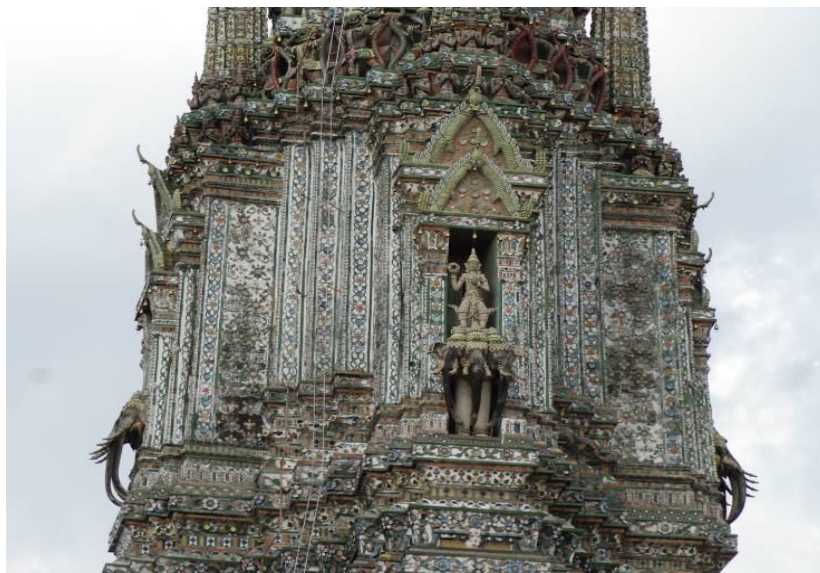
ภาพประกอบ 22 พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม มุมมองจากฐานสู่ยอด

3. ตอนกลางของเรือนธาตุ

เรือนธาตุเป็นส่วนสำคัญของพระปรางค์หรือพระสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุไว้ภายใน โดยจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ครรรธาตุ หรือ ธาตุครรร” จึงนิยมสร้าง ลวดลายประดับให้วิจิตรบันจง ดูสวยงามอลังการกว่าส่วนอื่นๆ ของพระปรางค์ วัสดุที่ใช้ตกแต่งจะพิเศษ กว่า เพราะไม่ใช่ปูนปั้น แต่ใช้กระเบื้องเคลือบจากจีน ซึ่งกระเบื้องชนิดนี้หาไม่ได้แล้ว ณ ปัจจุบัน “การ ใช้กระเบื้องแทนปูนปั้น และใช้ปูนเป็นเครื่องยึดกระทำได้ไม่ง่ายเลย ช่างไทยปัจจุบันก็ทำได้ไม่สมบูรณ์

นัก สถาปัตยกรรมลักษณะนี้ จะมีไม่มาก เพราะต้องใช้ทักษะขั้นสูง มีที่พระปรางค์ วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร วัดราชโอรสาราม และวัดที่สร้างในสมัยราชการที่สาม เช่น วัดเทพธิดาราม เป็นต้น ที่ใช้กระเบื้อง” (สมชัย บุญจันทร์. 2555 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 23 เรือนธาตุของพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม

4. บัวเชิงเรือนธาตุ

ประติมากรรมลวดลายของไทย แสดงให้เห็นเจตนาอันบริสุทธิ์ ความคิดริเริ่มที่มีแบบอย่างเป็นของตนเอง ลวดลายทั้งหลายจะแสดงคุณค่าความรู้สึกลงในเชื้อชาติและเอกลักษณ์ไทยอย่างชัดเจน “ลวดลายมีเส้นสลับซับซ้อน ตัวลาย ทรงลาย ช่อลาย หรือถ้ามีเกลายจะมี ความคดโค้งอ่อนช้อยสัมพันธ์กัน สร้างอารมณ์อ่อนไหวละมุนละไม ที่สำคัญคือการสลับปลายเรียวแหลมของยอดกนกแต่ละตัวจะไม่แข่งกระด้าง ด้วนกุดและดูไม่ตาย แต่เคลื่อนไหวพลิ้ว การสร้าง ลวดลายกนกทุกเส้น ทุกตัว ทุกทรง และทุกช่อประสานสัมพันธ์กันทั้งในส่วนละเอียด ส่วนย่อยและส่วน ใหญ่ ไม่มีการหักงอหรือแข่งกระด้างไม่ว่าส่วนไหนก็ตาม ลวดลายส่วนใหญ่ของไทยได้รับความบันดาลใจ จากสิ่งแวดล้อมจากธรรมชาติทั้งพืช สัตว์ และสิ่งอื่นๆ และมีการสร้างสรรค์มานานก่อนสมัยทวารวดี ลวดลายสมัยแรกๆ เลียนแบบอย่างจากธรรมชาติ เช่น ลายใบไม้ ลายดอกไม้ ลายพรรณพฤกษาต่างๆ” (ฉัตรชัย ทองสวัสดิ์. 2555 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 24 ศิลปะลวดลายประดับองค์พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม

ในระยะต่อมาได้คลี่คลายมาเป็นลวดลายที่เป็นแบบประดิษฐ์มีระเบียบแบบแผนมากขึ้น โดยเฉพาะตอนปลายสมัยอยุธยาและต้นสมัยรัตนโกสินทร์ ลวดลายจึงมีหลายประเภทและมีชื่อเรียกที่ยังแสดงให้เห็นถึงที่มาจากความบันดาลใจเหล่านั้น เช่น ลายเครือเถา ลายก้านขดลายตาอ้อย ลายกำมปู และลายกาบพรหมศร ลวดลายเหล่านี้มีอยู่เป็นจำนวนมากจนจัดเป็นศาสตร์ที่ได้รับการกำหนดเป็นแบบแผน ช่างไทยทั้งหลายต้องศึกษาจนเข้าใจชีวิตของลวดลายเหล่านี้ จนสามารถพัฒนาประยุกต์การใช้ลวดลายให้เหมาะสม เพราะประเภทของประติมากรรมไทยจะมีทั้งชุดแกะด้วยไม้ ปั้นหล่อด้วยโลหะ ปั้นด้วยปูน ประดับด้วยการลงสี ลงรักปิดทองประดับมุก ประดับกระเบื้อง ประดับกระจกหุงหรือสลักคูนูนด้วยโลหะ การสร้างลายหรือนำลายมาใช้ จึงต้องสัมพันธ์กับตัววัสดุ กลวิธี และเทคนิควิธีการสร้างงานประติมากรรม รวมทั้งพื้นที่และวัตถุประสงค์ในการแสดงออกของศิลปกรรมเหล่านั้นด้วย “ลวดลายของพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร เป็นลวดลายที่ประดับกระเบื้อง เพราะพระปรางค์มาสร้างเสร็จสมบูรณ์ในสมัยราชการที่ 3 การใช้กระเบื้องตกแต่งจึงไม่เป็นอุปสรรคเพราะพระองค์ได้ทรงสร้างวัดราชโอรสาราม มาแล้วโดยใช้กระเบื้องประดับเช่นกัน” (วิชัย ศรีแก้ว. 2555 : สัมภาษณ์)

คำว่า “ปรางค์ หรือ พระปรางค์ เป็นคำที่ใช้เรียกศาสนวัตถุทางศาสนาเท่านั้น และก่อนที่จะมีคำว่า ปรางค์ ได้มีคำว่า เจดีย์ เป็นศิลปะสถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์สถาน อันเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาที่มีต้นกำเนิดมาจากอินเดีย รูปทรงของเจดีย์ที่มีอยู่ในไทยมีหลายลักษณะ เช่น เจดีย์ทรงปราสาท เจดีย์ทรงปรางค์ เจดีย์ทรงระฆัง เจดีย์ทรงดอกบัวตูม เจดีย์ทรงเครื่อง เจดีย์ย่อมุม เจดีย์ทรงปรางค์นิยมเรียกอย่างสั้นๆ ว่า ปรางค์ หมายถึงเจดีย์ที่มีลักษณะคล้ายดอกข้าวโพด ประกอบด้วยส่วนฐานรองรับส่วนกลางที่เรียกว่าเรือนธาตุ และส่วนยอดเป็นชั้นซ้อนลดหลั่นกันไป ลักษณะดังกล่าวนี้คลี่คลายมาจากรูปแบบของปราสาทขอม แต่เจดีย์ทรงปรางค์โปร่งเพรียวกว่าปราสาทแบบขอม สอดคล้องกับมุมมองของสถาปัตยกรรมถือว่า ปรางค์ก็เป็นเจดีย์แบบหนึ่ง เพราะปรางค์เป็นสถูปหรือเจดีย์ที่บรรจุอัฐิ คำว่า “ปรางค์ สถูป เจดีย์” คือสิ่งก่อสร้างไว้สำหรับบรรจุของควรเคารพนับถือ เพราะฉะนั้นถ้าหากเอาคำดังกล่าวมานี้กำหนดประวัติความเป็นมาของปรางค์” (ภานุพงศ์ วัฒนสุนทร. 2555 : สัมภาษณ์)

สรุปว่า รูปทรงของพระปรางค์ที่มีมาในสมัยแรกๆ ได้รับอิทธิพลจากพระเจ้าอโศกมหาราชที่ทรงสร้างพระสถูปในพุทธศตวรรษที่ 3 รูปร่างเป็นเจดีย์ทรงโอคว่ำ มีรั้วล้อมรอบ เมื่อศึกษาในเชิงลึกจะพบว่า “ปรางค์มีใช้สถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม แต่เป็นศาสนสถานที่ยกแบบในศาสนาอื่น ซึ่งมีกำเนิดมาจากเทวสถานที่ยกชื่อว่า “ศิขร” มีหลังคาโค้งสูงปรากฏอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือและใต้ของอินเดีย สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานรูปเคารพในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู ศาสนาสถานดังกล่าวถือเป็นต้นกำเนิดของปรางค์ ต่อมาเมื่ออินเดียได้ขยายอิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมออกไปสู่ดินแดนแถบเอเชียอาคเนย์ อันได้แก่ประเทศพม่า เขมร จำปา (ญวน) ชวา และไทย จึงคาดว่ารูปแบบของศาสนสถานทรงศิขรก็ได้แผ่อิทธิพลตามมาด้วย แต่ได้ดัดแปลงแก้ไขให้สอดคล้องกับวัสดุอุปกรณ์และประเพณีนิยมในท้องถิ่นนั้นๆ รูปทรงของศาสนสถานจึงมีความแตกต่างกันไป เช่น ศิลปะขอม ลักษณะเด่นชัดของอาคารขอมคือสถาปัตยกรรมเหล่านั้นสร้างด้วยอิฐศิลาแดงหรือหิน องค์กรปรางค์หรือปราสาทประกอบด้วยตัวเรือนธาตุและชั้นหลังคาเป็นชั้นๆ ศิลปะจาม เป็นศิลปะที่อยู่ในประเทศญวนปัจจุบันนี้สถาปัตยกรรมของจามมีลักษณะคล้ายกับพระปรางค์ในประเทศไทยและศิลปะขอมในกัมพูชา”

ตอนที่ 2 : สภาพปัจจุบันและปัญหาในการอนุรักษ์สืบสานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องพระปรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย

1. สภาพปัจจุบันและปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์และสืบสานประเพณีพิธีกรรมด้านต่าง แม้ว่า “พระปรางค์สามยอด เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เก่าแก่ทรงคุณค่าทางด้านศิลปกรรม และสถาปัตยกรรม มีอายุมากกว่า 800 ปี เพราะสร้างในระหว่าง พุทธศักราช 1720 -1773 วัสดุที่ใช้เป็นศิลาแลงพอกด้วยปูน และประดับด้วยลวดลายปูนปั้น เป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่นิยมมากในศิลปะขอมโบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ราวพุทธศตวรรษที่ 18 เสาประดับกรอบประตูแกะสลักเป็นรูปฤษีนั่งชันเข่าในซุ้มเรือนแก้ว ซึ่งเป็นแบบเฉพาะของเสาประดับกรอบประตูศิลปะขอมแบบขอมโบราณ ปรางค์องค์กลางมีฐาน ปรางค์สามยอดนี้แต่เดิมคงเป็นเทวสถานของขอมโบราณโดยมีฐานศิวิลิ่งปรากฏอยู่ในองค์ปรางค์ทั้งสามปรางค์ และถูกดัดแปลงให้เป็นพุทธศาสนสถานในพุทธศาสนาเถรวาทฝ่ายมหายาน ในพุทธศตวรรษที่ 17” (สมชาย ฟ้าอ่อนรัตน์. 2555 : สัมภาษณ์)

พระปรางค์สามยอดถูกดัดแปลงเป็นศาสนสถานในเวลาต่อมา “ซึ่งสังเกตจากการประดิษฐานพระพุทธรูปและมีเพดานไม้เขียนลวดลายเป็นดอกจันสีแดงด้านหน้า ทางทิศตะวันออกมีวิหารสร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ประดิษฐานพระพุทธรูปศิลปะขอมขนาดใหญ่ปางสมาธิที่สมบูรณ์ดี เป็นศิลปะแบบสมัยอยุธยาตอนต้น อายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 จนกระทั่งถึงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ จึงได้บูรณปฏิสังขรณ์พระปรางค์สามยอดเป็นวัดในพุทธศาสนา แล้วสร้างพระวิหารก่อด้วยอิฐ ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาผสมแบบยุโรปในส่วนของประตูและหน้าต่าง ภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปหินทรายปางมารวิชัย ศิลปะอยุธยาตอนต้น ปัจจุบันยังคงประดิษฐานอยู่กลางแจ้งท่ามกลางเมืองลพบุรี หรือ เมืองละโว้ ในอดีต แต่สภาพแวดล้อมบางอย่างได้เปลี่ยนแปลงไปมาก ตามกาลเวลา พระปรางค์ถูกบูรณปฏิสังขรณ์ ให้มีความแข็งแรง คงทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศ และที่แตกต่างจากศิลปวัตถุโบราณอื่นๆ คือ บริเวณโดยรอบองค์พระปรางค์และพื้นที่ใกล้เคียง เต็มไปด้วยสิ่งจำนวนมาก มีผู้สัญจรไปมาแวะชมและซื้ออาหารให้ลิงเหล่านี้ จากการที่พระปรางค์เป็นมรดกทางวัฒนธรรม

ของชาติที่ทรงคุณค่า พระปราสาทสามยอดจึงถูกนำไปใช้เป็นสัญลักษณ์ต่างๆ มากมาย ในจำนวนนี้ ก็มี ธนบัตรฉบับ 500 บาทของไทยรวมอยู่ด้วย ซึ่งธนบัตรฉบับนี้ยังใช้อยู่ในปัจจุบัน นอกจากนี้พระปราสาทก็ยัง เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของ สถาบันทางการศึกษาที่นำนักเรียน นักศึกษามาศึกษาเรียนรู้ อย่าง ต่อเนื่อง” (ภาณุพงศ์ วัฒนสุนทร. 2555 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 25 สภาพปัจจุบันพระปราสาทสามยอดลพบุรี

การอนุรักษ์สืบสานตัวขององค์พระปราสาท คือ องค์พระปราสาทดูแลโดย กรมศิลปากร สำนักศิลปากรที่ 4 ลพบุรี สังกัดกระทรวงวัฒนธรรม มีหน้าที่ ปกป้อง คุ้มครอง อนุรักษ์ ฟื้นฟู ศิลปวัฒนธรรม อารามจารีตประเพณี พระราชพิธี และรัฐพิธี สืบทอด สร้างสรรค์ เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ปรับเปลี่ยนระบบและกลไกการบริหารจัดการมรดกศิลปวัฒนธรรม บริหารจัดการองค์ความรู้และพัฒนา มรดกศิลปวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวจัดการศึกษาเฉพาะด้านศิลปวัฒนธรรมเพื่อ การอนุรักษ์ สืบทอดและพัฒนาอย่างยั่งยืน ให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติเพื่อเป็นรากฐานในการ พัฒนาประเทศไทย “สภาพปัจจุบัน หน่วยงานที่รับผิดชอบ ได้จัดการตามภารกิจอย่างครบถ้วน ตัวพระปราสาทได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ให้มีรูปทรงที่สมบูรณ์ทางกายภาพ เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทน ความเชื่อความศรัทธาที่สืบทอดมาแต่อดีต และบ่งบอกถึงอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองของชาติในอดีต” (สมชาย ฟ้าอนราตี. 2555 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 26 สภาพปัจจุบันด้านความเชื่อและพิธีกรรม พระปรางค์สามยอดลพบุรี

องค์พระปรางค์ที่มีอายุมากกว่า 800 ปี เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัด เป็น หนึ่งสิ่งก่อสร้างที่งดงามและทรงคุณค่า “สภาพปัจจุบัน ได้สืบสานสานเพื่อให้เป็นสถาปัตยกรรมด้านศาสนสถาน ได้กระทำโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันองค์พระปรางค์อยู่ในสภาพสมบูรณ์ เปิดให้ทุกคนเข้าชมได้ โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวที่เป็นชาวต่างชาติ ตลอดถึงสถาบันการศึกษาชั้นนำในประเทศได้จัดให้นักศึกษามาศึกษาองค์พระปรางค์ตลอด จากการประชาสัมพันธ์ขององค์การบริหารส่วนจังหวัด” (พรทิพย์ วงศ์ไพบุลย์. 2555 : สัมภาษณ์)

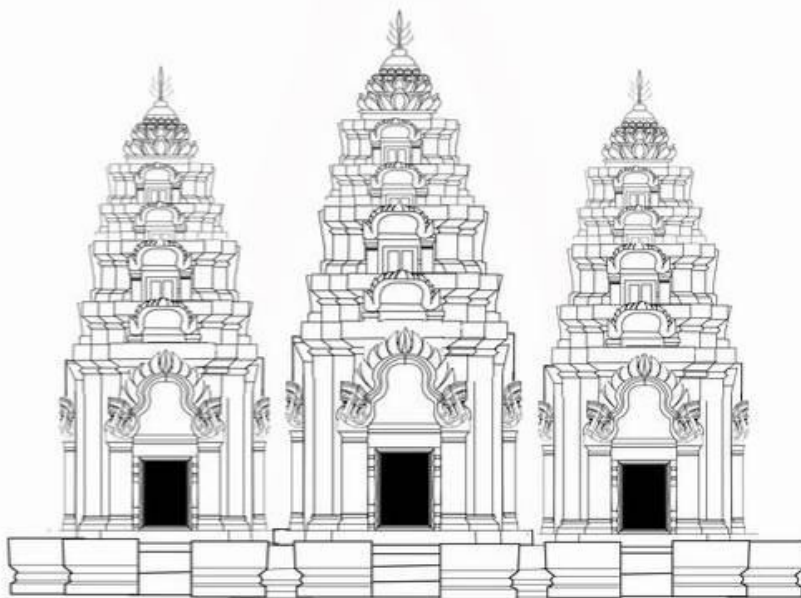
สภาพปัจจุบันที่เห็น ผู้คนมาเที่ยวพระปรางลพบุรี จากการประชาสัมพันธ์ด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดมากกว่า คนที่มาเที่ยวพระปรางค์อาจแบ่งได้ดังนี้ “กลุ่มที่หนึ่ง มาเพราะการท่องเที่ยว ส่วนมากเป็นชาวต่างชาติ ซึ่งมีทุกภาคส่วนของโลก กลุ่มที่สอง คือ กลุ่มนักศึกษาและคณาจารย์มาเพื่อทัศนศึกษาองค์พระปรางค์ และรูปทรงของพระปรางค์ ซึ่งกลุ่มนี้จะเข้าไปศึกษาอยู่สามที่ คือ พระปรางค์สามยอด พระราชวังนารายณ์ พระปรางค์วัดมหาธาตุ และปรางค์แขก กลุ่มที่สาม คือ กลุ่มคนเข้ามาเพื่อแก้บนกับศาลพระกาฬ แล้วถือโอกาสเข้าชมพระปรางสามยอดและให้อาหารลิงค์ กลุ่มนี้มีมาทุกวัน เพราะเป็นศรัทธาความเชื่อส่วนตัว จังหวัดได้ผลประโยชน์จากคนกลุ่มนี้มาก เพราะมีการซื้อขายและจ่ายเงินในหลายลักษณะ และสร้างมูลค่าเพิ่มให้ท้องถิ่นมาก” (พรทิพย์ วงศ์ไพบุลย์. 2555 : สัมภาษณ์)

2. สภาพปัญหาเกี่ยวกับความเชื่อ ความเชื่อเกี่ยวกับพระปรางค์สามยอด แยกได้เป็น 3 ประเด็น เพราะพระปรางค์ถูกสร้างมาจากฐานความเชื่อสามกระแส คือ “ความเชื่อดั้งเดิมจากการสร้างพระปรางค์ยุคแรกๆ ต้นศตวรรษที่ 15 คือ สร้างตามคติความเชื่อในลัทธิศาสนาพราหมณ์ โดยขอม ขณะนั้นนับถือลัทธิศาสนาพราหมณ์ พระปรางค์สามยอดจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นเทวาลัยตามลัทธิศาสนาพราหมณ์ จะเห็นได้จากร่องรอยที่ประดิษฐานแท่นบูชาในลัทธิพราหมณ์ คือ แท่นศิเวสลิงก์ ส่วนยอด

หรือศิขระ สร้างด้วยหินทรายเป็นรูปบัวคว่ำบัวหงายซ้อนกัน 3 ชั้น ถัดลงมาเป็นการยกเก็จสามเก็จตรง ด้านและมุมประดับด้วยกลีบบนทำจากศิลาแลง และบางส่วนทำจากปูนปั้นเป็นรูปบุคคลยืนอยู่ในซุ้ม เรือนแก้ว ส่วนที่ยกเก็จชั้นที่ 4 เดิมทั้ง 4 ทิศ จะมีการปั้นเทพประจำทิศอยู่ในกลีบบนและตอนล่าง ได้แก่ พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณประจำทิศตะวันออก พระวรุณทรงหงส์ ประจำทิศตะวันตก ท้าวกุเวร ทรงมกร ทิศเหนือ และ พระยมทรงกระบือ ทิศใต้ ปัจจุบันเหลือเพียงบางส่วน สันหลังคาของมุขกระสันประดับด้วยบราลีศิลาแลง” (ฤทธิพนธิศรี คงโกคานันท์. 2555 : สัมภาษณ์)

จากความยิ่งใหญ่ของขอมโบราณและแผ่อิทธิพลมาถึงเมืองละโว้ปุระ หรือ เมืองละโว้ คือ จังหวัดลพบุรีปัจจุบัน “กระแสนการสร้างเทวาลัยตามหลักการทางลัทธิศาสนาพราหมณ์จึงถูกนำมาสร้างอย่างแพร่หลาย เช่นปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี และปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นตัวอย่าง เพราะสร้างในยุคใกล้เคียงกัน” (นันทลักษณ์ ศิริมา. 2555 : สัมภาษณ์)

พระปรางสามยอดได้ถูกดัดแปลงมาเป็นศาสนสถานในพุทธศตวรรษที่ 17 หรือในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เรื่องอำนาจ พระองค์หันมานับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน นิกายวัชรยาน จะเห็นได้จากปูนปั้นองค์พระพุทธรูปประทับสมาธิราบปางสมาธิ ในซุ้มเรือนแก้ว ปัจจุบันเสียหายทั้งหมด มองเห็นร่องรอยและรูปลักษณะบางส่วนที่เหลืออยู่ มีข้อที่น่าสังเกต ก็ คือ ปราสาทสามยอดหรือพระปรางค์สามยอดที่มีลักษณะคล้ายกันนี้ อยู่ในภาคอีสาน และตั้งอยู่ที่จังหวัดมหาสารคาม นามว่า "ภูบ้านแดง" อำเภอกวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม โดยมีภาพจินตนาการ ลักษณะและรูปลักษณะของปราสาทในลัทธินิกายวัชรยาน สามยอด ดังภาพประกอบ 28

ภาพประกอบ 27 เปรียบเทียบลักษณะพระปรางค์สามยอด ลพบุรีกับพระปรางค์สามยอด "ภูบ้านแดง" มหาสารคาม

จากร่องรอยนี้ พระปรารค์สามยอดถูกตัดแปลง จากเทวาลัยมาเป็นพุทธสถานในพุทธศาสนา นิกายวัชรยาน ฝ่ายมหายาน “เพราะตามตำนานพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 นอกจากจะนับถือพุทธศาสนานิกายวัชรยาน ฝ่ายมหายานแล้ว พระองค์ยังส่งเจ้าชายอินทรวรมัน ซึ่งต่อมา คือ พระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 พระราชโอรสของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กับพระนางชัยราชเทวี ให้มาครองเมือง “ลโวทย” หรือ ลพบุรีปัจจุบัน ภายหลังจากล่มสลายของพุทธศาสนาลัทธิวัชรยานในกัมพูชา พระปรารค์สามยอดจึงได้รับการตัดแปลงให้เป็นพุทธสถานในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ดังจะเห็นได้จาก การสร้างวิหารเชื่อมต่อกับตัวปราสาทประธานในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งทรงสร้างพระนารายณ์ราชนิเวศน์และบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ ในเมืองลพบุรี ในช่วงระยะเวลาที่เสด็จแปรพระราชฐานมายังเมืองลพบุรีเกือบตลอดรัชกาล นั่นถือว่า พระปรารค์สามยอด ได้ถูกตัดแปลงเป็นครั้งที่ 3” (พรทิพย์ วงศ์ไพบูลย์. 2555 : สัมภาษณ์)

ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตและเป็นวัฒนธรรมประจำชาติพันธุ์ “ความเชื่อ คือ ความมั่นใจต่อสิ่งนั้นๆว่าเป็นความจริง ซึ่งความเชื่อบางอย่างอาจสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ ตอนที่ยังไม่มีความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ไม่มีการพิสูจน์ถึงความจริงของเรื่องนั้นๆ ในพระพุทธศาสนามีคำเฉพาะเกี่ยวกับความเชื่อ คือ “ศรัทธา” โดยพระพุทธองค์ได้วางเกณฑ์ตัดสินใจที่จะเชื่อไว้ 10 ประการ ประกอบด้วย “อย่าเชื่อเพราะฟังตามๆ กันมา อย่าเชื่อโดยเหตุสักว่าตามสืบทอดกันมาแต่อดีต อย่าเชื่อโดยตื่นข่าว คือ คำเล่าลือ ประเภทมงคลตื่นข่าว อย่าเชื่อโดยอ้างปิฎก หรือ ตำรา อย่าเชื่อโดยนิกเดาเอาเอง อย่าเชื่อโดยการคาดคะเน อย่าเชื่อโดยการตริกรองตามอาการ อย่าเชื่อเพราะเห็นว่าถูกต้องตามลัทธิของตนที่นับถือ อย่าเชื่อโดยเห็นว่า ผู้พูดควรเชื่อได้ อย่าเชื่อโดยถือว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา” (พระครูสุทิวรวิสุทธิคุณ. 2555 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 28 พิธีเลี้ยงโต๊ะจีนลิง ณ พระปรารค์สามยอด ลพบุรี

ร่องรอยความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับองค์พระปรารักษ์ปัจจุบันไม่เหลือให้เห็นแล้ว มีแต่การประยุกต์ให้เข้ากับสังคมและเกิดผลทางการท่องเที่ยวเป็นเกณฑ์ โดยจัดพิธีเลี้ยงอาหารลิง หรือการจัดโต๊ะเงินลิง ซึ่งเป็นงานระดับประเทศและระดับนานาชาติไปแล้ว ซึ่งจะจัดทุกปี “การจัดเลี้ยงโต๊ะเงินลิงเริ่มจัดครั้งแรก ปี พุทธศักราช 2532 เป็นงานที่สร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดลพบุรีจนโด่งดังไปทั่วโลก และถูกจัดเข้าปฏิทินงานประจำปีของจังหวัด งานดังกล่าวเริ่มขึ้นจากการลงแรงกายแรงความความคิดของ ชาวจังหวัดลพบุรี และดำเนินการต่อเนื่องจนกระทั่งปัจจุบันขึ้นสู่ปีที่ 14 ณ ลิงบริเวณศาลพระกาฬ พระปรารักษ์สามยอด จะแยกพวกกันกับลิงบริเวณตึก สภภาพของ ลิงศาลพระกาฬ ค่อนข้างได้รับการเลี้ยงดูอย่างอímหมี่พลีมัน เนื่องจากมีผู้คนที่มากราบไหว้สักการะศาลฯ เลี้ยงดู ขณะที่ ลิงพระปรารักษ์สามยอด และลิงตึกที่มีอยู่ประมาณ 3,000 ตัว มีความเป็นอยู่ที่ลำบาก บางมี้อก็กินไม่อím

ในการจัดงานเทศกาล ก็เพื่อให้ลิงซึ่งอาศัยอยู่บริเวณ ศาลพระกาฬ พระปรารักษ์สามยอด และตามตึกได้กินอímอย่างเป็นทางการปีละครั้ง หลังจากที่มีมนุษย์เข้ามาสร้างเมืองจนลิงเจ้าถิ่นต้องกลายเป็นเพียงผู้อาศัยไป ทั้งนี้ สำหรับเทศกาลโต๊ะเงินลิง จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี เพื่อเลี้ยงบรรดาลิงที่มาอาศัยอยู่ในบริเวณศาลพระกาฬ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่า เป็นศิษย์ของเจ้าพ่อพระกาฬ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัด บรรดาลิงเหล่านี้ จึงได้รับความช่วยเหลือให้อาหารจากชาวบ้านเป็นอย่างดีเรื่อยมา และเทศกาลโต๊ะเงินลิงนี้ ยังเป็นอีกหนึ่งในมาตรการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ส่วนราชการ และพ่อค้าประชาชน ร่วมกันจัดขึ้นเพื่อหวังดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติให้เดินทางมาเยี่ยมชม ความน่ารักของลิงและคนที่อยู่ร่วมกันมายาวนานโดยเฉพาะชาวต่างชาติที่ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เพราะว่าเป็นเทศกาลที่แปลกเทศทางหนึ่งที่เราหาชมได้ยากมาก และสื่อชั้นนำของต่างชาติยังนำไปเผยแพร่ต่อสายตาชาวโลก จนเป็นที่รู้จักไปทั่วโลกอยู่ในขณะนี้ “งานเลี้ยงโต๊ะเงินลิง จัดขึ้นทุกวันอาทิตย์ สัปดาห์สุดท้ายของเดือนพฤศจิกายน ณ บริเวณศาลพระกาฬ และพระปรารักษ์สามยอด มีฝูงลิงอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นที่สนใจสำหรับนักท่องเที่ยว บรรดานักท่องเที่ยวที่มานมัสการเจ้าพ่อพระกาฬ มักจะนำอาหารและผลไม้มาเลี้ยงลิง ทำให้ลิงมีความเชื่อและคุ้นเคยกับนักท่องเที่ยวมากขึ้น ในงานมีกิจกรรมต่างๆ มากมาย” (สมชาย ฟ้อนรำดี. 2555 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 29 ศาลพระกาฬ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประจำเมืองลพบุรี

การจัดพิธีเลี้ยงโต๊ะจีนจึงจะมีพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อพระกาฬที่เป็นรูปเคารพของชาวจังหวัดลพบุรีในช่วงเช้า ก่อนที่จะมีพิธีเปิดงานให้บรรดาสิงห์ทั้งหลายลงมากินอาหารโต๊ะจีนกันอย่างเอร็ดอร่อย ในบรรยากาศของของจะเห็นสิงห์อีกจำนวนมาก ที่ไม่กล้าลงมาเพราะเห็นว่ามีคนร่วมงานมาก ทางผู้จัดจึงต้องให้เจ้าหน้าที่ขยับโต๊ะจีนเข้าไปใกล้กับพระปราสาทสามยอด พวกสิงห์เหล่านั้นจึงกล้าลงมากินอาหารโต๊ะจีนกัน สมกับที่รอคอยมาเป็นเวลานานถึง 1 ปี “การจัดพิธีเลี้ยงโต๊ะจีน ณ บริเวณพระปราสาทและศาลพระกาฬมีนัย 2 ประการ คือ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด และเพื่อส่งเสริมความเชื่อที่มีมาแต่อดีตว่าสิงห์เหล่านี้เป็นลูกหลานเจ้าพ่อพระกาฬ ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของชาวลพบุรีมาแต่เดิม เจ้าพ่อพระกาฬ ถือเป็นเทพอารักษ์ประจำเมือง ในคัมภีร์และจารึกโบราณปรากฏนาม "องค์พระกาฬไชยศรี" ซึ่งเป็นเทพที่ปกปักรักษาบ้านเมืองทำนองเดียวกับพระเสื้อเมือง พระทรงเมือง นอกจากนี้ ยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ทรงฤทธานุภาพสามารถให้คุณให้โทษ และปรากฏบทบาทเป็นเทพแห่งความตาย จึงมีผู้คนเคารพยำเกรงอย่างยิ่ง การได้เดินทางมาบูชาสักการะองค์เจ้าพ่อพระกาฬ ถือว่าเป็นการสร้างความเป็นสิริมงคลให้เกิดขึ้นกับตนและทำให้ศัตรูยำเกรงไม่กล้าทำอันตรายอีกด้วย สิงห์เหล่านี้ยังอยู่ในสามัญสำนึกของชาวลพบุรีเสมอมา” (พูนศรี จีบแก้ว. 2555 : สัมภาษณ์)

นอกจากพิธีเลี้ยงโต๊ะจีนแล้ว พิธีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระปราสาทสามยอดโดยตรงไม่มีและไม่ได้จัดแล้ว พระปราสาทสามยอดตั้งสง่าโดดเด่นและดูสวยงามด้านสถาปัตยกรรมเท่านั้น ภายในองค์พระปราสาทไม่มีสิ่งใดบ่งบอกว่าได้ถูกใช้งานเพื่อพิธีกรรม เหลือแต่ร่องรอยของแท่นที่ประดิษฐานรูปเคารพซึ่งในอดีตเคยมีและประดิษฐานอยู่ในองค์พระปราสาท เช่น ฐานसनानโฑณิที่ใช้เป็นแท่นรองสงฆ์ แต่ไม่พบรูปเคารพที่เคยประดิษฐานอยู่ภายใน “จากการสังเกตทำให้อนุมานได้ว่า แต่เดิมภายในปราสาทประธานของพระปราสาทสามยอดคงเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปนาคปรกทรงเครื่อง พระโลกेश্বরสี่กรในปราสาททิศใต้ และพระนางปรัชญาปารมิตาในปราสาททิศเหนือ สำหรับพระพุทธรูป

นาคปรกทรงเครื่อง คือ “พระอาทิตย์พุทธรูป หรือพระมหาไวโรจนะ” เป็นพระพุทธรูปเจ้าพระองค์ที่ 6 ของ พุทธศาสนาลัทธิวัชรยาน นิกายมหายาน ในจารึกของกัมพูชาเรียกว่า พระวัชรสัตว์ ศิลปะเขมรนิยมสร้าง เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องนาคปรก ส่วนพระโลกेश্বরอันเป็นพระนามที่ปรากฏในจารึกของกัมพูชาใช้ เรียกพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ผู้ทรงเป็นบุคลาธิษฐานของความเมตตากรุณาและสัญลักษณ์ของอุบาย หรืออุบายะ และพระนางปรัชญาปารมิตา เทวนารีผู้ทรงเป็นสัญลักษณ์ของปัญญาอันล้ำเลิศ บุคลาธิษฐานของคัมภีร์ปรัชญาปารมิตาสูต รุปเคารพทั้ง 3 นี้นิยมสร้างในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เพราะทรงนับถือพุทธศาสนาลัทธิวัชรยาน ฝ่ายมหายาน ประกอบกับเป็นความลึกลับลึกลับเชิงหมายใน พุทธปรัชญาของลัทธิวัชรยาน ที่เชื่อว่า พระโลกेश্বরทรงเป็นตัวแทนของอุบาย หรือวิธีการอันแนบเนียน ซึ่งใช้ไขเข้าสู่ปราชญา หรือปัญญาที่มีพระนางปรัชญาปารมิตาเป็นสัญลักษณ์ อันจะนำไปสู่การบรรลุ พุทธสภาวะหรือศูนฺยตา ซึ่งแทนด้วยพระวัชรสัตว์นาคปรก สำหรับรูปเคารพอื่นๆ ที่พบในพระปราสาท สามยอดนั้น ส่วนมากเป็นพระพุทธรูปนาคปรก ซึ่งกรมศิลปากรได้อัญเชิญไปเก็บรักษาไว้ใน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี” (พูนศรี จีบแก้ว. 2555 : สัมภาษณ์)

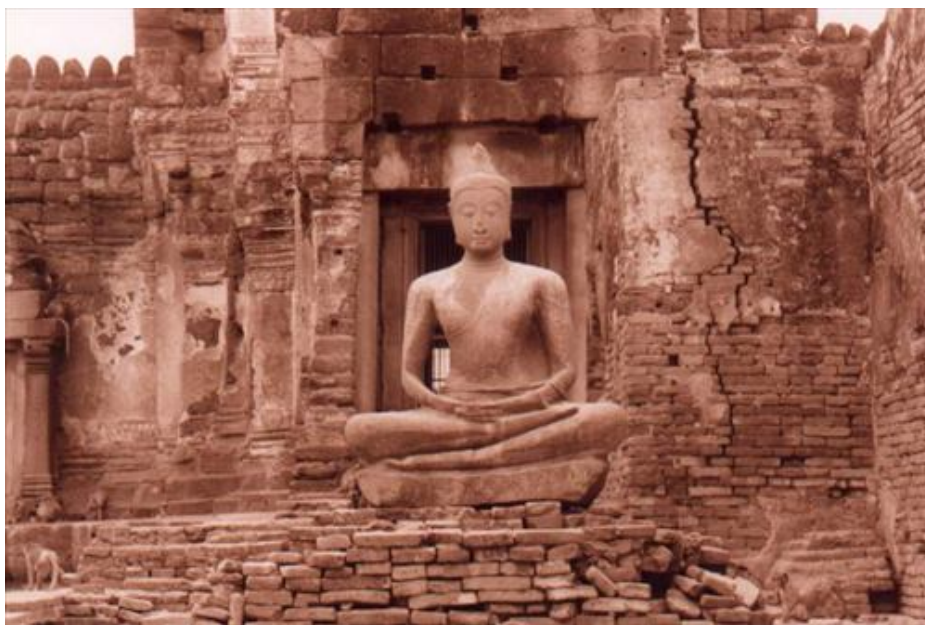
วิหารหน้าพระปราสาทสามยอด เป็นวิหารก่ออิฐถือปูน มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หัน หน้าไปทางทิศตะวันออก สภาพของวิหารคงเหลือเพียงผนังทั้ง 2 ข้างและผนังหุ้มกลองทางด้านทิศ ตะวันออก ส่วนเครื่องบนพังทลายไปหมดแล้ว ประตูของผนังหุ้มกลองด้านทิศตะวันออกก่ออิฐเป็นซุ้ม โค้งหรืออาร์ช (Arch) แบบตะวันตก ส่วนประตูทางเข้าที่ผนังด้านข้างของวิหารและหน้าต่างที่ผนัง ด้านหลังของวิหารก่ออิฐเป็นซุ้มโค้งกลีบบัว (Pointed Arch) แบบศิลปะอิสลาม ปัจจุบันเหลือเพียงซุ้ม หน้าต่างด้านทิศเหนือเท่านั้น โครงสร้างผนังของก่ออิฐหนาที่สลับกับศิลาแลงบางส่วน อันเป็นเทคนิคที่ ใช้ในงานสถาปัตยกรรมในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เช่นเดียวกับกับอาคารที่สร้างขึ้นรัช สมัยนี้ที่นิยมก่อสร้างด้วยอิฐแทรกด้วยศิลาแลงเป็นชั้นๆ เช่น “พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ ในพระราชวัง โบราณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และอาคารหลายหลังในพระนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี” ด้านหลังของวิหารยกเก็จเป็นกะเปาะเชื่อมต่อกับประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออกของปราสาทประธาน ซึ่งการยกเก็จเป็นกะเปาะนี้เป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวิหารซึ่งนิยมสร้างในรัชสมัยสมเด็จพระ นารายณ์ เช่น พระที่นั่งจันทร์พิศาล ภายในพระนารายณ์ราชนิเวศน์ และวิหารหลวงวัดพระศรีรัตนมหา ธาตุ ลพบุรี ภายในวิหารประดิษฐานพระประธานเป็นพระพุทธรูปประทับสมาธิราบปางสมาธิ ทำจาก ศิลา “ปราสาทสามยอด จังหวัดลพบุรี เป็นพระปราสาทที่สร้างในศตวรรษที่ 17 – 18 จากข้อสันนิฐานของ นักโบราณคดี ในประเทศไทยพบพระปราสาทลักษณะนี้หลายที่ แต่ที่สมบูรณ์และชัดเจน คือ พระปราสาท ที่ภูบ้านแดง เชื่อว่าเป็นปราสาทที่สถาปนาขึ้นในพุทธศาสนานิกาย “มหายานตันตระ” เป็นนิกายย่อย ของวัชรยาน ที่เจริญรุ่งเรืองและนิยมศรัทธาเฉพาะในยุคสมัยของ “พระเจ้าชัยวรมันที่ 7” พระมหाराชา ผู้ปกครองอาณาจักรเขมรโบราณในพุทธศตวรรษที่ 18 “นิกายวัชรยาน” เป็นคติความเชื่อลูกผสม ระหว่าง “ศาสนาพุทธฝ่ายมหายาน” ผสมกับตันตระยานของฮินดู ที่รับมาจากอินเดียตะวันออก ผ่าน ทางเกาะชวาอีกทีหนึ่งส่วนผสมของ “ฮินดูตันตระ” ที่อยู่ในนิกายวัชรยาน คือ การบำเพ็ญภาวนา การ ท่องสวดมนตรา เวทมนต์ คาถาอาคม ของขลัง พิธีเป่าเสกมณฑล เลขยันต์ต่างๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ไม่มีใน พุทธมหายาน”

ภาพประกอบ 30 รูปเคารพที่ประดิษฐานอยู่ในพระปรางค์สามยอดในอดีต

พระพุทธศาสนานิกายวัชรยานนี้ ยังให้ความสำคัญกับพลังแห่งเพศหญิง “ศักติ” เรียกว่า อิตถีพลัง ที่เป็นพลังเบื้องหลังของบุรุษ เช่นเดียวกับฮินดูตันตระ จึงเกิดรูปเคารพหญิงขึ้นมาเป็นมโนภาพ “บุคคลาธิษฐาน” ในพิธีกรรม การสวดภาวนามนตรา ในรูปของ “เทวีปรัชญาปารมิตา” มโนคติปัญญา และความเฉลียวฉลาดอันเลิศล้ำรูปเคารพของวัชรยาน ไม่ใช่รูปเคารพเพื่อการกราบไหว้บูชาแบบพุทธ มหายานหรือฮินดูครับ รูปเคารพจะเป็นเพียง “ภาพสมมุติ” เพื่อการบรรลุสู่เป้าหมายของผู้บูชาที่มีเพื่อ “เป้าหมาย” การหลุดพ้นในเรื่องต่างๆ อยู่ที่การสวดมนตรา ผู้ท่องเวทมนต์ จะท่องซ้ำๆ เมื่อต้องการ จุดหมายใด เฟ่งขันธใด เทพเจ้าก็จะปรากฏตัวแบ่งภาคออกมาจาก “พระธยานิพุทธ” ประจำชั้นนั้น (พระธยานิพุทธทั้ง 5 แทนด้วยชั้น 5 พระอักโษภยะ วิญญูณ พระไวโรจนะ รูปะพระรัตนสัมภวะ เวทนา พระอมิตาภะสังญาพระอโฆลลิติ สังขาร โดยมีรูปของธยานิพุทธผู้ให้กำเนิดประดับอยู่ที่มวยผม เช่นของ “พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร”

ภาพประกอบ 31 พระพุทธรูปปางมารวิชัยที่ประดิษฐานอยู่ในพระปราสาทสามยอดทิศเหนือ

สรุปว่า พระปราสาทสามยอด แม้ถูกตัดแปลงมาแล้วถึงสามครั้ง แต่ไม่มีร่องรอยด้านพิธีกรรมหรือประเพณีการบูชา ทำพิธีกรรมต่างๆ ให้เห็น เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาของอนุชนรุ่นหลังให้ได้มีแนวทางการอนุรักษ์สืบสานประเพณีและพิธีกรรมในส่วนนี้ได้ ปัญหาที่พบก็คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี ใช้พระปราสาทเป็นสัญลักษณ์ เครื่องแต่งกาย และการนำเสนอเป็นสารคดีเชิงประวัติศาสตร์เท่านั้น “ร่องรอยอารยธรรมด้านต่างๆ ของชาติหลายสิ่งหลายอย่าง สามารถสืบค้นได้จากศิลปวัตถุที่ตั้งตระหง่านให้เห็นอย่างเด่นชัด แต่ขาดการประติดประต่ออย่างเป็นระบบ ร่องรอยด้านพิธีกรรมหรือประเพณีการบูชา ทำพิธีกรรมต่างๆ ไม่ปรากฏให้เห็นเพื่อเป็นแนวทางการศึกษาของอนุชนรุ่นหลัง ให้ได้มีแนวทางการอนุรักษ์สืบสานประเพณีและพิธีกรรมในส่วนนี้ได้ ปัญหาที่พบก็คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี ใช้พระปราสาทเป็นสัญลักษณ์ เครื่องแต่งกาย และการนำเสนอเป็นสารคดีเชิงประวัติศาสตร์เท่านั้น “ร่องรอยอารยธรรมด้านต่างๆ ของชาติหลายสิ่งหลายอย่าง สามารถสืบค้นได้จากศิลปวัตถุที่ตั้งตระหง่านให้เห็นอย่างเด่นชัด แต่ขาดการประติดประต่ออย่างเป็นระบบ” จากหลักฐานที่ปรากฏแสดงให้เห็นว่า พระปราสาทสามยอดสร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธสถานในลัทธิวัชรยานประจำเมืองละโว้ เพื่อประดิษฐานรูปพระวัชรสัตว์นาคนาคปรก พระโลกेश্বর และพระนางปรัชญาปารมิตา อันเป็นรูปเคารพที่นิยมสร้างขึ้นในพุทธศาสนา ลัทธิวัชรยานของกัมพูชาในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่พุทธศาสนา ลัทธิวัชรยานเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในกัมพูชา เทียบได้กับศาสนาประจำอาณาจักรภายใต้พระราชูปถัมภ์ของพระองค์ ดังจารึกปราสาทพระขรรค์ที่กล่าวถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ว่า หลังทรงครองราชย์ได้ 10 ปี ได้ทรงสร้างเทวรูปทำด้วยทองคำ เงิน สัมฤทธิ์ และศิลา เพื่อส่งไปพระราชทานยังเมืองต่างๆ ในราชอาณาจักรของพระองค์เป็นจำนวนถึง 20,400 องค์ และทรงส่งพระชัยพุทธมหานาค ซึ่งเป็นพระพุทธรูปนาคปรกทรงเครื่องอีก 23 องค์ไว้ตามเมืองใหญ่ ๆ ในอาณาจักร เช่นที่ “ละโว้ทยปุระ” (จังหวัดลพบุรี) “สุวรรณปุระ” (จังหวัดสุพรรณบุรี) “คัมพูกัญจนะ” (เมืองหนึ่งในภาคกลางของ

ประเทศไทย) “ขยราชบุรี” (จังหวัดราชบุรี) “ขยสิงห์บุรี” (เมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี) “ขยวัชรบุรี” (จังหวัดเพชรบุรี) ซึ่งในขณะนั้นเมืองละโว้ในรัชสมัยของพระองค์ก็มีศักดิ์เป็นเมืองลูกหลวงของอาณาจักรกัมพูชาด้วย ดังปรากฏในจารึกของกัมพูชาว่า เจ้าชายอินทรวรมัน (ต่อมา คือ พระเจ้าอินทรวรมันที่ 2) พระราชาโอรสของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กับพระนางชัยราชเทวี ทรงครองเมือง “ลโวทย” หรือ เมืองลพบุรี ปัจจุบัน ต่อมาหลังการล่มสลายของพุทธศาสนาลัทธิวัชรยานในกัมพูชา พระปรางค์สามยอดจึงได้รับการดัดแปลงให้เป็นพุทธสถานในนิกายเถรวาท ดังเห็นได้จากการสร้างวิหารเชื่อมต่อกับปราสาทประธานในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งทรงสร้างพระนารายณ์ราชนิเวศน์และบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ ในเมืองลพบุรี ในช่วงระยะเวลาที่เสด็จแปรพระราชฐานมายังเมืองลพบุรีเกือบตลอดรัชกาล

สภาพปัจจุบันและปัญหาพระปรางค์หลวง นนทบุรี การอนุรักษ์สืบสาน

สภาพปัญหาเกี่ยวกับความเชื่อในอดีตสังคมไทยยึดมั่นในหลักคำสอนทางศาสนาพุทธอย่างมั่นคง สถาปัตยกรรมทางศาสนาทุกประเภท ตั้งอยู่ภายใต้หลักธรรมทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น แฝงคติธรรมและหลักการด้านภูมิประเทศ ตลอดถึงวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นอย่างเหมาะสม กลมกลืน “สภาพปัจจุบันด้านความเชื่อเกี่ยวกับพุทธสถาน ศาสนสถาน ภาพรวม ไม่ส่งผลดีต่อ วัฒนธรรมประเพณีของชาติ เพราะผู้เข้ามาเยือน ไม่ได้มาเพราะความศรัทธาในองค์พระปรางค์หรือวัด แต่มาเพราะการท่องเที่ยว การหาความเพลิดเพลิน ดูความสวยงามขององค์ปรางค์ที่ให้คุณค่าทางศิลปะมากกว่า ตลอดถึงมาเพราะอยู่ในรายการของผู้จัดการการท่องเที่ยวเท่านั้นเป็นหลัก วัดและพระปรางค์เป็นสถานที่รองรับการท่องเที่ยวชาวต่างชาติเท่านั้น” (พระสมชาย ปฎิพโล. 2554 : สัมภาษณ์)

ด้านความเชื่อ “โบราณอาจจะเชื่อว่าแทนเทพเจ้า หรือใจกลางจักรวาล แต่ปัจจุบัน คนมักเชื่อในสมมติ ที่แทนพระพุทธเจ้า กราบไหว้บูชา จะเจริญรุ่งเรือง ด้านวัฒนธรรม ปัจจุบันจะมีประเพณีห่มผ้าพระปรางค์ในเทศกาลเข้าพรรษา สรงน้ำพระปรางค์ในวันสงกรานต์ ชนชาวมอญ มีเทศกาลแห่น้ำหวานรอบพระปรางค์หลังออกพรรษา” (จำลอง มาเที่ยง. 2554 : สัมภาษณ์)

การดำเนินการเกี่ยวกับอนุรักษ์และสืบสานสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม คือ ประเพณี พิธีกรรมและศิลปกรรมในพื้นที่หลายแห่งของประเทศไทย เป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่ง เนื่องจากประเพณีพิธีกรรมหลายอย่างตกทอดมาจากบรรพบุรุษและแหล่งศิลปกรรมหลายแห่งยังขาดการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง ทำให้แหล่งศิลปกรรมดังกล่าวตกอยู่ในสภาพปรักหักพัง ขำรุดทรุดโทรม หรือถูกโจรกรรม แม้ว่ารัฐบาลได้สนับสนุนแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อให้เกิดผลการดำเนินการแก้ปัญหา ดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรม

ภาพประกอบ 32 ส่วนเรือนธาตุของพระปราสาทหลวง วัดปราสาทหลวง

สภาพปัจจุบันเกี่ยวกับความเชื่อในภาพรวมความเชื่อ คือ ความมั่นใจต่อสิ่งนั้นๆ ว่าเป็นความจริง ความเชื่อบางอย่างอาจสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ ตอนที่ยังไม่มีความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ไม่มีการพิสูจน์ถึงความจริงของเรื่องนั้นๆ พระพุทธศาสนาได้มีหลักเกณฑ์เกี่ยวกับความเชื่อไว้ 10 ประการ ประกอบด้วย อย่าเชื่อโดยฟังตามๆ กันมา อย่าเชื่อโดยเหตุสักว่าตามสืบๆ กันมา พูดต่อๆ กันมา อย่าเชื่อโดยตื่นข่าว หรือ มงคลตื่นข่าว อย่าเชื่อโดยการอ้างตำรา อย่าเชื่อโดยนิกเดาเอาเอง อย่าเชื่อโดยการคาดคะเน หรือ การตั้งข้อสมมติฐานเอาเอง ตามเกณฑ์ทางการวิจัย อย่าเชื่อโดยการตรึกตรองตามอาการ หรือการเดา อย่าเชื่อโดยเห็นว่าถูกต้องตามลัทธิของตนที่ตนนับถือ อย่าเชื่อโดยเห็นว่า ผู้พูดควรเชื่อได้ อย่าเชื่อเพราะสมณะนี้เป็นครูของเรา หรือเป็นครูบาอาจารย์ของเรา มีดีกรีระดับปริญญาเอก หรือมีตำแหน่งเป็น ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และเป็นศาสตราจารย์ “สภาพปัจจุบันเกี่ยวกับความเชื่อ สังคมไม่ได้เชื่อในปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดด้วยเหตุผล แต่เชื่อและปฏิบัติตามอำนาจความหลงมากกว่า ไม่ได้ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นฐานในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ แต่มีพฤติกรรมที่ได้รับอิทธิพลภายใต้เงื่อนไข ความโลภ โกรธ หลง มากกว่า” (พระสมชาย ปฎิพโล. 2554 : สัมภาษณ์)

พระปราสาทหลวงก็เช่นเดียวกันกับพระปราสาทลพบุรี ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ว่า “พระปราสาทคือเจดีย์ หมายถึงสิ่งก่อสร้างหรือสิ่งของที่สร้างขึ้น เพื่อเป็นที่เคารพบูชาระลึกถึง สกฐป หรือสร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิธาตุของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เพื่อให้ลูกหลานและผู้เคารพนับถือได้สักการบูชา ถือกันว่ามีบุคคลที่ควรบรรจุอัฐิธาตุไว้ในสกฐปเพื่อเป็นที่สักการะของมหาชนอยู่เพียง 4 พวก เรียกว่า “อุปัรหบุคคล” ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า

พระอรหันตสาวก และพระเจ้าจักรพรรดิ” พระปรารักษ์หลวงก็เช่นกัน สมัยอยุธยาตอนต้น การสร้างเจดีย์ยังมีแบบอย่างที่ไม่ชัดเจนนัก จึงสร้างทรงพระปรารักษ์ เพราะประกอบด้วย ฐานเชิง ฐานปัทม์ ฐานสิงห์ เรือนธาตุ ชุ่มจรณะนำ ชั้นอัสตง บันแถลง กลีบขนุน ชั้นรัดประคด บัวกลุ่ม นกศุภณีย์ ซึ่ง เจดีย์ก็มีองค์ประกอบเหล่านี้เช่นกัน แต่ในทางการเรียกขานด้านสถาปัตยกรรมจะมีศัพท์เรียกเฉพาะที่แตกต่างอยู่บ้าง แต่สื่อถึงคติธรรมในพุทธศาสนาเถรวาทที่เด่นชัด เช่น

1. ฐานเชิง ฐานชั้นล่างสุด ยกพื้นเจดีย์ให้สูงกว่าพื้นดิน
2. ฐานปัทม์ หรือฐานบัว (ปทุม) แสดงถึงดอกบัวที่รองรับพระพุทธเจ้าในทุกอิริยาบถ

ของพระพุทธองค์ ในตอนประสูติ

3. บัวถลา เป็นลักษณะที่รับมาจากลังกาแต่เอาชั้นบัวหางออก
4. บัวปากกระชัง เป็นฐานบัวชั้นบน
5. องค์กรชั่ง หรือ เรือนธาตุ บรรจุพระพุทธรูป หรือพระบรมสารีริกธาตุ หรือพระบรม

อัฐิ และพระอัฐิ

6. บัลลังก์ แสดงถึงวรรณะกษัตริย์ของพระพุทธเจ้าเกิดในวรรณะกษัตริย์
7. ก้านฉัตร เป็นก้านของฉัตร เป็นเครื่องประดับบารมี
8. บัวฝาละมี บัวคว่ำด้านบน กางก้านฉัตรให้เรือนธาตุ
9. ปล้องไฉน เปรียบเสมือนตัวฉัตร (ตามความหมายเดิม)
10. ปลียอด ชี้ขึ้นฟ้า หมายถึงเส้นทางสู่พระนิพพาน
11. หยาดน้ำค้าง หมายถึงรัตนะ

ปัจจุบัน ไม่มีร่องรอยวัฒนธรรมประเพณีของความเชื่อว่า “การที่ผู้คนมาสักการบูชาพระปรารักษ์จะได้อันสงสอะไร พระปรารักษ์ถูกสร้างมาบนฐานความเชื่อเกี่ยวกับบ่อไร มีประเพณีและพิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกันพระปรารักษ์อย่างไรบ้าง” (สวัสดิ์ ภูวนิชลาวัลย์. 2554 : สัมภาษณ์)

3. สภาพปัจจุบันและปัญหาพระปรารักษ์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร การอนุรักษ์สืบสาน

ความเชื่อ เป็นสิ่งจำเพาะสำหรับปัจเจกชน มีอิทธิพลมาจากหลายสาเหตุและหลายปัจจัย ไม่อาจระบุให้แน่ชัดได้ ปัจจัยหลักที่อธิบายได้ ก็คือศาสนา ซึ่งมีบทบาทและอิทธิพลต่อบุคคลอย่างยิ่ง “พิธีกรรม ที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อมีหลายรูปแบบ เช่น การทรงเจ้า การสะเดาะเคราะห์ การแก้บนด้วยวิธีการต่างๆ ขึ้นอยู่กับสิ่งสักสิทธิ์ที่บนว่าขอสิ่งใดเป็นพิเศษ พระปรารักษ์วัดอรุณราชวรารามราชวรรมหาวิหารองค์นี้ เป็น แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม และเป็นแหล่งให้การศึกษาในภาพรวม ที่จะศึกษาเพื่อย้อนสู่ปฐมกำเนิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการ พัฒนาการทางศิลปวัฒนธรรมของชาติได้อย่างดียิ่ง “ประเภทของพิธีกรรมเกี่ยวกับพระปรารักษ์ ประกอบด้วยสวดมนต์ข้ามคืนต้อนรับปีใหม่ น้ำพระปรารักษ์ในวันสงกรานต์ประเพณีห่มผ้าพระปรารักษ์ในเทศกาลเข้าพรรษาแห่น้ำหวานรอบพระปรารักษ์หลังออกพรรษา ซึ่งที่วัดอรุณไม่มีพิธีกรรมเหล่านี้แล้ว” (สุชนิรันดร์ ดาวเรือง. 2555 : สัมภาษณ์)

การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมองค์พระปรารักษ์หรือวัฒนธรรมประเพณี ในส่วนของ วัดอรุณราชวรารามราชวรรมหาวิหาร ทำได้ยากยิ่ง เพราะพระปรารักษ์เป็นสมบัติของชาติของแผ่นดิน วัดอรุณราชวรารามราชวรรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวง ชั้นพิเศษ ทรงสร้างโดยพระมหากษัตริย์ กำจัดกิจกรรมทุกอย่างต้องมีการขออนุญาตและต้องไม่ขัดกับสภาพสังคมปัจจุบัน “กิจกรรมที่เกี่ยวกับพระปรารักษ์บางอย่าง สังคมไม่รับรู้แล้ว องค์พระปรารักษ์เป็นสถาปัตยกรรมที่ทรงค่า และนักท่องเที่ยว

ต่างชาติก็นิยมมาเยี่ยมชม การจัดกิจกรรมเป็นการสร้างความผูกพันด้านการเข้าชม” (สุชนิรันดร์ ดาวเรือง. 2555 : สัมภาษณ์)

การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมองค์พระปรารักษ์หรือวัฒนธรรมประเพณี ในส่วนของ วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร ทำได้ยากยิ่ง เพราะพระปรารักษ์เป็นสมบัติของชาติของแผ่นดิน วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวง ชั้นพิเศษ ทรงสร้างโดยพระมหากษัตริย์ กำจัดกิจกรรมทุกอย่างต้องมีการขออนุญาตและต้องไม่ขัดกับสภาพสังคมปัจจุบัน “กิจกรรมที่เกี่ยวกับพระปรารักษ์บางอย่าง สังคมไม่รู้แล้ว องค์พระปรารักษ์เป็นสถาปัตยกรรมที่ทรงค่า และนักท่องเที่ยวต่างชาติก็นิยมมาเยี่ยมชม การจัดกิจกรรมเป็นการสร้างความผูกพันด้านการเข้าชม” (สุชนิรันดร์ ดาวเรือง. 2555 : สัมภาษณ์)

งานเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับองค์พระปรารักษ์วัดอรุณฯ โดยตรง ปัจจุบัน ไม่ปรากฏชัดว่าเกี่ยวข้องอย่างไร เพราะกาลเวลาทำให้วัฒนธรรมประเพณีต่างๆ เสื่อมลงทำประเพณีพิธีกรรมหลายๆ อย่างซึ่งเป็นวัฒนธรรมมาแต่เดิมเสื่อมลง จากสาเหตุหลัก คือ การไหลบ่าของวัฒนธรรมต่างชาติ เช่น วัฒนธรรมตะวันตก พระปรารักษ์ถูกใช้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวและเป็นสัญลักษณ์ด้านการท่องเที่ยว เมื่อชาวต่างชาติเข้ามาประเทศไทยจะถูกมักคุดเทศก นำมายังพระปรารักษ์เสมอ “ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับองค์พระปรารักษ์ได้ถูกยกเลิกไปบ้างสูญหายไปตามกาลเวลาบ้าง เพราะการขาดการสืบทอดอย่างเป็นระบบบ้าง ปัจจุบันพระปรารักษ์ถูกใช้เป็นองค์ประกอบเกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนาและประเพณีประจำปีเท่านั้น เช่น วันสงกรานต์ วันลอยกระทง วันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา และ การจัดพิธีกรรมเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ของหน่วยราชการ

ภาพประกอบ 33 กิจกรรมวันสำคัญ ณ บริเวณลานพระปรารักษ์วัดอรุณราชวราราม

วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมของชาติ อิงอยู่กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ในอดีตเราให้ความเคารพกับสิ่งที่มาหล่อเลี้ยงชีวิต น้ำเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ จึงให้ความเคารพต่อน้ำโดยเรียกเจ้าแห่งน้ำว่า “พระแม่คงคา” และมีการรำลึกถึงพระคุณของท่าน จึงมีพิธีการบูชาพระแม่คงคาในเดือนเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 12 เรียกว่าวันลอยกระทง และจัดขึ้นทุกปีจนเป็นประเพณีสำคัญของชาติ พื้นที่บริเวณพระปรางค์วัดอรุณเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ถูกจัดเลือกให้จัดพิธีลอยกระทงประจำปี พระปรางค์จึงถูกใช้เป็นพื้นที่จัดงาน ซึ่งมองดูแล้วไม่เกี่ยวกับพระปรางค์เลยแต่เพื่อรักษาความสวยงามขององค์พระปรางค์ในยามค่ำคืนงานลอยกระทงจึงถูกจัด ณ บริเวณองค์พระปรางค์อย่างต่อเนื่องตลอดมา ภายใต้ชื่อว่า “ลอยกระทงประจำปีวัดอรุณ รำลึกคุณเจ้าพระยา”

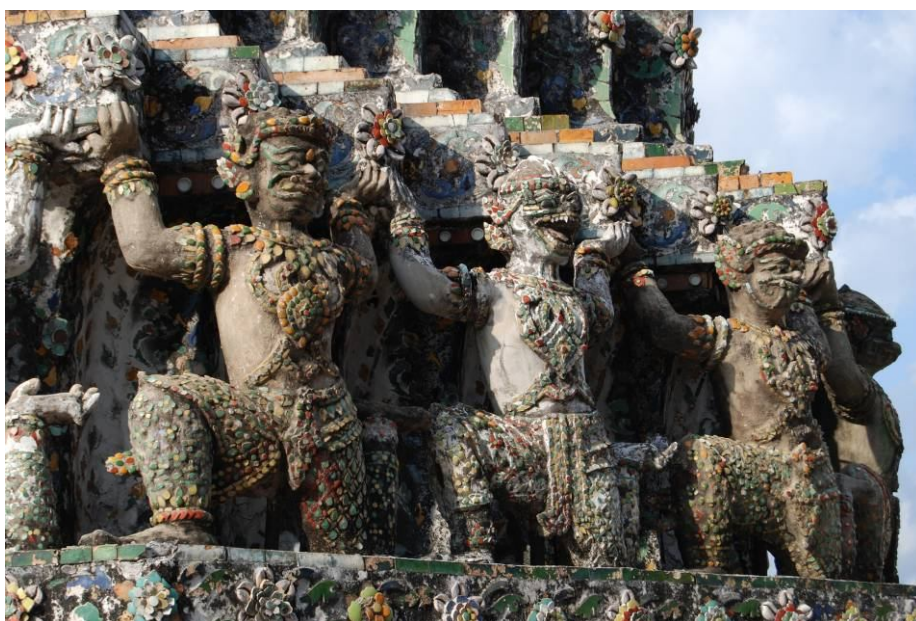

ภาพประกอบ 34 กิจกรรมวันวันลอยกระทง ณ บริเวณพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม

พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร นอกจากเป็นสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาเถรวาทชั้นยอดแล้ว ยังเป็นศูนย์กลางทางความศรัทธาและความเชื่อตลอดถึงความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่นอย่างยิ่ง “ความงามเกิดจากการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมด้านศิลปกรรมจากการ สรรค์สร้างของช่างไทยในยุคหนึ่งจนสามารถทำให้พระปรางค์เป็นพระปรางค์ที่โดดเด่นและสง่างาม” แวดล้อมด้วยปรางค์ทิศ หมายถึง พระปรางค์ขนาดเล็กจำนวน 4 องค์ ตั้งอยู่ตรงบริเวณมุมด้านในทั้ง 4 ของพระระเบียงหรือข้างมุมพระอุโบสถหรือพระวิหาร เพื่อประกอบให้ผังของอาคารกลุ่มนั้นเป็นไปตามคติของจักรวาล โดยพระปรางค์ทิศทั้ง 4 แทนความหมายของทวีป 4 แห่ง และมณฑลทวารวดีที่ขึ้นอยู่ระหว่างปรางค์ทิศทั้ง 4 ภายในตัวมณฑลประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ ซึ่งเกี่ยวกับพุทธประวัติทั้งสิ้น “ปรางค์ทิศของวัดอรุณเป็นปรางค์ทิศที่ประดับด้วยลวดลายปูนปั้นแฝงด้วยปริศนาธรรม เช่น รูปปั้นของสัตว์หิมพานที่อยู่บริเวณเขาพระสุเมรุ มีลิง ยักษ์ และเทพ และสัตว์อื่นๆ โดยลิงแทนชาติพันธุ์หรือเผ่าพันธุ์มนุษย์ ยักษ์แทนชาติพันธุ์อสูร แต่สัตว์สองเผ่าพันธุ์เกิดความสามัคคีกันอย่างน่าอัศจรรย์ เมื่อ

พร้อมใจกันแบกองค์พระปรางค์ทิศขององค์พระปรางประธานใน 4 ทิศ โดยสลักร่วมกัน ยืนเรียงแถวในท่าแบก ดังภาพประกอบ

ภาพจิตรกรรมที่ไม่อาจอธิบายเป็นอย่างอื่นได้นอกจากความสามัคคีกลมเกลียวกันในหมู่ของสรรพสัตว์ที่อยู่ในสังคมเดียวกัน แม้จะต่างชาติพันธุ์กันแต่เพื่อความอยู่รอดของสังคมและอาณาเขต และรักษาเอกลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ ความสามัคคีเท่านั้นจึงจะอยู่รอดปลอดภัย บรรพบุรุษผู้สร้าง ศิลปะกรรมนี้ อยู่ในช่วงที่บ้านเมืองเกิดความเปลี่ยนแปลงจากการรุกรานของชาติตะวันตก และการแผ่อิทธิพลด้านวัฒนธรรม ชาติพันธุ์จะอยู่รอดได้ ก็ด้วยความสามัคคีเท่านั้น นับว่าพระปรางค์ทิศของพระปรางค์วัดอรุณได้ให้แนวคิดและข้อคิดเกี่ยวกับความสามัคคีอย่างแหลมคมยิ่ง และอยู่คู่กับสังคมมาอย่างช้านาน

ภาพประกอบ 35 ภาพยักษ์และลิงยืนสลักร่วมกันในท่าแบกพระปรางค์ทิศทั้งสี่ด้าน

โครงสร้างแต่ละส่วนของพระปรางค์ที่สิ่งก่อสร้างที่ว่าถือเป็นงานสถาปัตยกรรมไทย โดยประยุกต์มาจาก ศิลปะบายน (พุทธศตวรรษที่ 14) ใช้เป็นหลักประธานในวัดเช่นเดียวกับ พระเจดีย์หรือเจดีย์ ถือเป็นที่สุดของพระพุทธรูป ส่วนใหญ่จะบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ คนไทยจึงถือว่าพระปรางค์แทนองค์พระพุทธรูป ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) นั้น เป็นช่วงสมัยที่มีการสร้างพระปรางค์มากกว่ารัชกาลใดในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าพระปรางค์นั้นมีวิวัฒนาการและความเป็นมาที่ยาวนานสืบเนื่องต่อกันมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากหลักฐาน

มณฑปทิศทั้ง 4 องค์อยู่ชั้นระหว่างปรางค์ทิศทั้ง 4 ถูกสร้างขึ้นให้เชื่อมกับพระปรางค์ประธาน ระหว่างบันไดที่พาดผ่าน เป็นทรงยอดปราสาท ภายในมีศิลปะเกี่ยวกับพุทธประวัติ เป็นประติมากรรมที่ประกอบในพุทธประวัติ เช่น ประสูติ ตรัสรู้ ปฐมเทศนา และปรินิพพาน โดยมีภาพประกอบ ดังภาพประกอบ 36

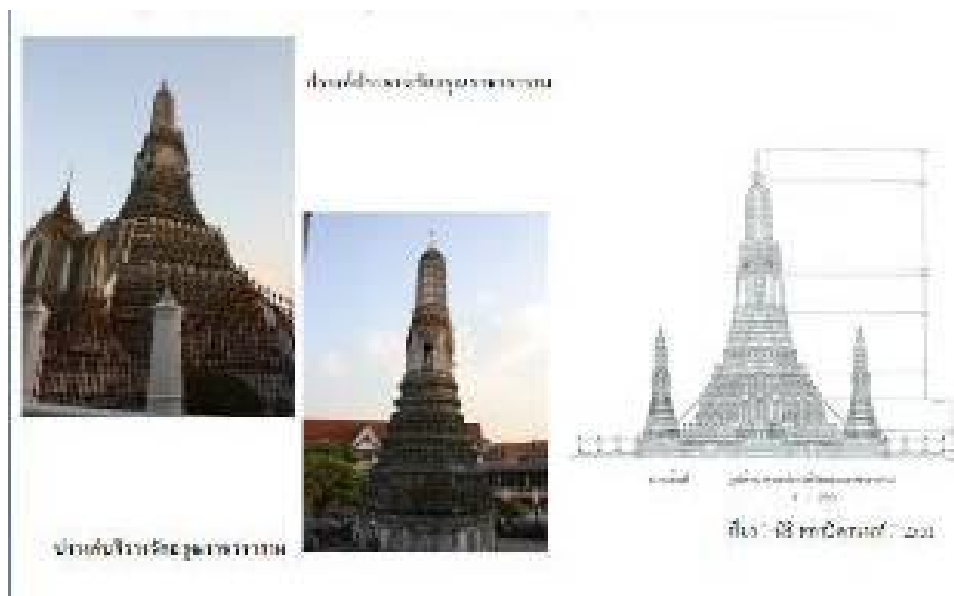

ภาพประกอบ 36 ภาพประติมากรรมพุทธประวัติในมณฑลพิษณุโลก 4

ทางด้านสถาปัตยกรรมที่ปรากฏร่องรอยอยู่ทั่วไปในดินแดนอันเป็นประเทศไทยในปัจจุบัน ตั้งแต่สมัยลพบุรี สุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์” (จำลอง มาเที่ยง. 2554 : สัมภาษณ์)

พระปรางค์เกิดจากการวิวัฒนาการของเทวสถานในอารยธรรมอินเดียโบราณทั้งทางภาคเหนือ คือ ศาสนสถานที่มีหลังคาโค้งสูง “ทรงศิขร” และภาคใต้ คือ ศาสนสถานที่มีหลังคาเป็นชั้นแบบขั้นบันไดหรือที่เรียกว่า “ทรงวิมาน” โดยศาสนสถานทั้ง 2 แบบนั้น ถือได้ว่าเป็นต้นกำเนิดของปรางค์ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวได้เข้ามาพร้อมกับการเผยแผ่อารยธรรมของอินเดียมาสู่ประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เขมร จาม พม่า อินโดนีเซีย และไทย โดยพระปรางค์ของไทย จะได้รับรูปแบบจากอินเดียโดยผ่านประเทศเขมรหรือกัมพูชาในปัจจุบัน ซึ่งนับได้ว่าอารยธรรมเขมรที่ได้แผ่

กระจายเข้ามานั้น เป็นอารยธรรมที่สำคัญ อันก่อให้เกิดต้นแบบหรือต้นเค้าของพระปรางค์ ที่วิวัฒนาการไปสู่พระปรางค์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร เป็นพระปรางค์ที่สร้างเสร็จสมบูรณ์ ในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นพระปรางค์ที่ได้รับการพัฒนารูปแบบมาจากพระปรางค์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ซึ่งปรากฏลักษณะที่คล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ แต่ทั้งนี้การวางแผนผังของพระอาราม และรูปแบบขององค์ประกอบในส่วนต่างๆ ขององค์พระปรางค์บางประการก็แตกต่างกับในสมัยอยุธยา ซึ่งแผนผังพระอารามนั้นถือได้ว่าเป็นแบบเฉพาะที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 3 กล่าวคือ จะนิยมวางผังในแนวแกนนอน โดยมีพระปรางค์ตั้งอยู่ตอนกลางของแนวแกน ขนาบข้างด้วยพระอุโบสถ และพระวิหาร เช่นเดียวกับองค์พระปรางค์ องค์ประกอบในส่วนต่างๆ ของพระปรางค์อันได้แก่ 1) ฐานประทักษิณ 2) ฐานองค์พระปรางค์ 3) เรือนธาตุ และซุ้มทิศ 4) ยอดปรางค์

ภาพประกอบ 37 ส่วนเปรียบเทียบพระปรางค์วัดอรุณ ในมิติต่างๆ

1. ฐานประทักษิณ

การสร้างฐานประทักษิณในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น เป็นที่นิยมมาก พระปรางค์เกือบทุกวัดจะปรากฏฐานประทักษิณทั้งสิ้น โดยได้รับการสืบทอดรูปแบบการสร้างฐานประทักษิณมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย แต่ในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้จะมีการซ้อนชั้นฐานประทักษิณ 2-3 ชั้นขึ้นไปเป็นส่วนใหญ่ และฐานประทักษิณที่เป็นแบบเฉพาะของสมัยรัชกาลที่ 3 ได้แก่ ฐานประทักษิณวัดอรุณราชวราราม เนื่องจากมี 3 ชั้น โดยแต่ละชั้นจะมีการประดับตกแต่งทั้งพื้นผิวขององค์พระปรางค์ และพื้นผิวของรูปประติมากรรมต่างๆ ด้วยกระเบื้องถ้วย และกระเบื้องเคลือบดินเผา

2. ฐานองค์พระปรางค์

สำหรับการสร้างฐานขององค์พระปรางค์ในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น นิยมสร้างฐานสูง ซึ่งเป็นฐานที่สูงมากกว่าสมัยใด เนื่องจากมีการซ้อนชั้นฐานที่สูงมากซึ่งพบว่าส่วนมากจะเป็นการซ้อน 5-6 ชั้น โดยรูปแบบของฐานนั้นจะมีหลายลักษณะ เช่น ฐานบัวลูกแก้ว ฐานสิงห์ ฐานสี่เหลี่ยมย่อมุม และฐานสี่เหลี่ยมตัดมุม โดยจะวางตั้งซ้อนกันขึ้นไปแบบไม่มีแบบแผนตายตัว แต่ที่พบโดยมากจะนิยมสร้างฐานสิงห์ 3 ฐานตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมย่อมุม หรือฐานสี่เหลี่ยมตัดมุม แล้วจึงต่อซ้อนด้วยฐานบัวลูกแก้ว เพื่อรองรับองค์พระปรางค์ ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ยังได้พบลักษณะฐานที่เป็นแบบใหม่เกิดขึ้นด้วย คือ การทำฐานหกเหลี่ยมที่วัดนางนอง

3. เรือนธาตุ และซุ้มทิศ

เรือนธาตุและซุ้มทิศในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น เรือนธาตุจะมีลักษณะที่ปั้นสูงเพรียวรับกับชั้นฐาน ด้านทั้ง 4 ของเรือนธาตุจะประกอบไปด้วยซุ้มทิศที่ก่อยื่นออกมาตั้งตรงกับทิศทั้ง 4 คือ ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก ภายในซุ้มทิศดังกล่าวจะประดับด้วยประติมากรรมรูปต่างๆ เช่น รูปพระพุทธรูป รูปเทวดา รูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ เป็นต้น

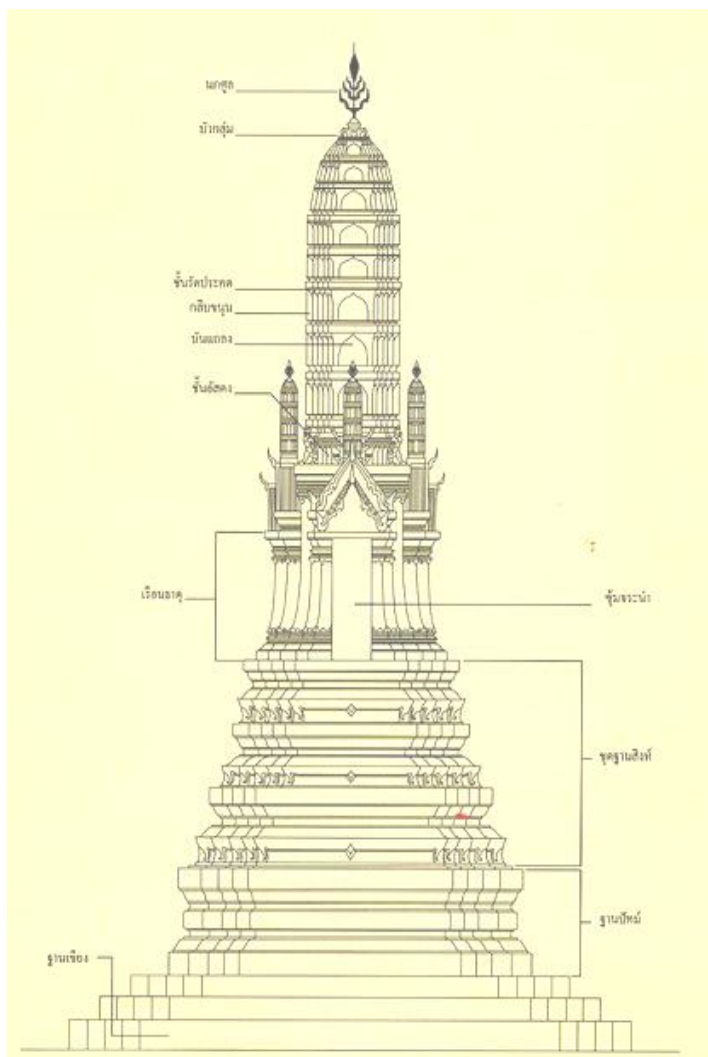
4. ยอดของพระปรางค์

สำหรับยอดปรางค์ในสมัยรัชกาลที่ 3 จะสร้างรูปทรงแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ รูปทรงงานเนียม และรูปทรงฝักข้าวโพด ซึ่งยอดปรางค์ทั้ง 2 แบบ ล้วนมีการสร้างที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาตอนปลายและยอดปรางค์ที่นิยมมาก คือ ยอดปรางค์แบบฝักข้าวโพด ซึ่งมีลักษณะสูงเพรียวตั้งตรงรับกับเรือนธาตุ และชั้นฐานขององค์พระปรางค์ สำหรับองค์ประกอบเกี่ยวกับประติมากรรมนั้นพบว่าองค์พระปรางค์ในสมัยรัชกาลที่ 3 จะนิยมสร้างงานประติมากรรมมาประดับตกแต่งส่วนต่างๆขององค์พระปรางค์ บริเวณซุ้มทิศ ชั้นอัสตง ฐานองค์พระปรางค์ และฐานประทักษิณ โดยจะมีการประดับพื้นผิวของประติมากรรมด้วยวัสดุต่างๆ เช่น กระจกสี กระจกเคลือบดินเผา และกระจกถ้วย จากลักษณะของส่วนประกอบต่างๆทางสถาปัตยกรรม รวมไปถึงวัสดุที่ใช้ประดับตกแต่งองค์พระปรางค์นั้น ถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะ นอกจากจะเป็นช่วงสมัยที่มีการสร้างพระปรางค์มากที่สุดในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ความหลากหลายทางด้านรูปแบบของพระปรางค์นี้เองที่ถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญ และเป็นการพัฒนาการขั้นสูงสุดของพระปรางค์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องจากหลังสิ้นสุดสมัยรัชกาลที่ 3 แล้ว การสร้างพระปรางค์ได้หยุดชะงักลง โดยรูปแบบที่ปรากฏขึ้นในสมัยรัชกาลต่อมา คือ การนำเอารูปแบบปรางค์นั้นมาประดับส่วนยอดของอาคาร หรือเจดีย์แทน

โครงสร้างของพระปรางค์แต่ละส่วน อิทธิพลจากความเชื่อ และองค์ประกอบ คือ นภศูล คือ ยอดพระปรางค์ ทำด้วยโลหะ เป็นรูป 4 แฉก คล้ายปลายดาบ ซ้อนกันหลายชั้น (2-3 ชั้น) ยอดแกนกลางคล้ายปลายหอกบัวกลุ่ม คือ ส่วนยอดของพระปรางค์ทำเป็นกรีบบัวแฉก รับนภศูลชั้นรัดประคด คือ ส่วนบนของพระปรางค์ที่โค้งเข้า กลีบขนุน คือ ส่วนตกแต่งที่ประดับแทรกใต้ชั้นรัดประคดบัมแฉก คือ ส่วนตกแต่งที่เป็นรูปหน้าจั่วกลางระหว่างกลีบขนุนชั้นอัสตง คือ ส่วนบนของเรือนธาตุ คือ เรือนประธานของพระปรางค์ซุ้มจรณะ คือ องค์ประกอบด้านนอกทำ เป็นซุ้มทั้ง 4 ด้านของเรือนธาตุ เรียก ซุ้มคูหา ซุ้มทิศ หรือซุ้มประตู ส่วนใหญ่จะประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง 4 ด้าน ถ้าพระปรางค์กลวงจะเป็นประตูทางเข้าออก เรียกซุ้มประตู ชุดฐานสิงห์ คือ ส่วนที่เป็นฐาน ย่อ 3 ชั้น รับเรือนธาตุฐานปัทม์ คือ ฐานชั้นเดียวรองรับฐานสิงห์ฐานเขียง คือ ฐานชั้นล่างสุด พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร เป็นพระปรางค์ศิลปะไทย ที่สมบูรณ์ มีการบูรณการ ด้านคติธรรมใน

พระพุทธศาสนา อย่างครบถ้วน เพราะให้รายละเอียดและแผนปริศนาธรรมไว้อย่างสมบูรณ์ พร้อมกับรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมอย่างครบถ้วน เริ่มแต่ฐานราก คือ ฐานเชิง ฐานปัทม์ ฐานสิงห์ เรือนธาตุ ชุ่มจรณะ ชั้นอัสตง บันแถลง กลีบขนุน ชั้นรัดประคด บัวกลุ่ม นกศุนย์ ดังภาพประกอบ 38

ภาพประกอบ 38 โครงสร้างของพระปรางค์ แต่ละส่วน

พระปรางค์เป็นชื่อเรียกงานสถาปัตยกรรมไทยประเภทหนึ่ง ที่ใช้เป็นหลักประธานของวัดเสมอด้วยพระเจดีย์หรือพระมณฑป ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ดังจะเห็นได้จากชื่อเรียกวัดสำคัญในกลุ่มภาคกลาง เช่น วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระปรางค์ เดิมถือเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะ เฉพาะของขอม สร้างขึ้นบนพื้นฐานคติสัญลักษณ์แห่ง “เขาพระสุเมรุ” ซึ่งแทนความหมายของแกนหรือศูนย์กลางแห่งจักรวาลตามความเชื่อในศาสนาฮินดู ศิลปะสถาปัตยกรรมรูปแบบเช่นนี้ถูกใช้และพัฒนาเรื่อยมานับแต่พุทธศตวรรษที่ 14 เพื่อใช้แทนความหมายของพระมหากษัตริย์ของขอมในฐานะ

“ผู้เป็นเจ้าของจักรวาล” หรือนัยหนึ่งผู้ทรงเป็นภาคอวตารของพระผู้เป็นเจ้าของ ก่อนที่จะเปลี่ยนเป็น พระโพธิสัตว์ ตามคติพุทธศาสนา ลัทธิมหายานที่เผยแพร่เข้าไปมีบทบาทในอารยธรรมเขมร ในราวพุทธ ศตวรรษที่ 17 ถึงแม้ว่าคติความเชื่อทางศาสนาจะเปลี่ยนไป แต่รูปแบบสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม โดยโครงสร้างหลักก็ยังคงไม่เปลี่ยนรูป เพียงแต่เปลี่ยนบทบาทจากเทวสถานเป็นพุทธสถานเท่านั้น เพราะต่างก็มีพื้นฐานความเชื่อเรื่องแผนภูมิจักรวาลคล้ายคลึงกัน ทางพุทธศาสนาเชื่อว่ามิเขาพระสุเมรุ เป็นศูนย์กลางจักรวาล ดังนั้นรูปแบบลักษณะและแผนผังของปราสาทปราสาทซึ่งประดิษฐานเทวรูปหรือ ศิวลึงค์ จึงถูกนำมาใช้ได้กับแนวความคิดในเรื่องของศูนย์กลางแห่งพระพุทธศาสนา ในฐานะหลัก ประธานของวัดในวัฒนธรรมของไทยได้อย่างกลมกลืน จัดเป็นพระเจดีย์รูปแบบหนึ่งเพื่อประดิษฐาน พระบรมสารีริกธาตุหรือพระพุทธรูป ภายใน ทั้งเรียกกันทั่วไปอีกชื่อหนึ่งว่า “พระพุทธรูปปราสาท”

สรุปว่า พระปราสาทในประเทศไทยและพระปราสาทวัดอรุณราชวรารามมหาวิหาร เป็นพุทธศิลป์ชั้นสูง เป็นศิลปกรรมที่ใช้แนวคิดทางสถาปัตยกรรมชั้นสูง ที่สร้างไว้เพื่อเป็นตัวแทนองค์ สัมมาสัมพุทธเจ้า มีการสอดแทรกหลักธรรมคำสอนไว้ในศิลปะและลวดลายประดับ เพื่อเป็นอนุสติ เตือนใจให้นุชนรุ่นหลังได้ตระหนักและเห็นถึงคุณค่าในศิลปะประจำชาติ และใช้เป็นองค์ความรู้พื้นฐาน ด้านความคิดแต่ละแขนง เพื่อสร้างความภาคภูมิใจของคนในชาติ

ตอนที่ 3 : การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และสืบสานทางวัฒนธรรมของพระปราสาทในประเทศไทย

จากการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม ด้วยการ สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ สันทนาการ และประชุม เชิงปฏิบัติการเพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์สังเคราะห์เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ประเพณีและ พิธีกรรม สภาพปัจจุบันและปัญหาแนวทางในการอนุรักษ์สืบสานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระปราสาท 3 ยุคในประเทศไทย และการสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม เกี่ยวกับพระ ปราสาท 3 ยุคในประเทศไทย เพื่อการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ได้ผลสรุปประเด็นใน ภาพรวม ดังภาพประกอบ 39

ภาพประกอบ 39 พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม มองจากฝั่งพระนคร

พระปรางค์หรือปรางปราสาท ถือเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะเฉพาะของ ขอม สร้างขึ้นบนพื้นฐานคติสัญลักษณ์แห่ง “เขาพระสุเมรุ” ซึ่งแทนความหมายของแกนหรือศูนย์กลาง แห่งความเชื่อในศาสนาฮินดู การสร้างพระปรางค์อาจหมายถึงการสร้างสัญลักษณ์ใหม่แห่งอำนาจของ กษัตริย์ท้องถิ่นขึ้นเพื่อประกาศสิทธิธรรมทางการเมือง เหนือดินแดนนครรัฐของตน และน่าจะ ผูกพันอยู่กับคติการแสดงความหมายของเมืองในฐานะรูปจำลองของจักรวาล ซึ่งมีเขาพระสุเมรุเป็น ศูนย์กลาง จึงอาจแสดงให้เห็นถึงความพยายามของกษัตริย์ท้องถิ่น ในการแข่งขันเพื่อสร้างความเป็น ศูนย์กลางทางการเมืองของนครรัฐของตน ด้วยการสร้างสัญลักษณ์แสดงปริมณฑลของจักรวาล หรือ อีกนัยหนึ่งปริมณฑลแห่งอำนาจขึ้นมา เพื่อเป็นการแสดงถึงอำนาจและอาณาเขตให้ผู้อื่นได้รับทราบ ทั่วกัน

ความเชื่อ คือ ความมั่นใจต่อสิ่งนั้นๆ ว่าเป็นความจริง ซึ่งความเชื่อบางอย่างอาจสืบ ต่อกันมาเป็นเวลานาน ความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ ตอนที่ยังไม่มีความรู้ทางด้าน วิทยาศาสตร์ ไม่มีการพิสูจน์ถึงความจริงของเรื่องนั้นๆ “ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระปรางค์ ได้รับ อิทธิพลมาหลายแนวคิด สำหรับประเทศไทย แต่เดิมได้รับอิทธิพลมาจากเขมรหรือขอมโบราณ ซึ่งเคยมี อิทธิพลเหนือความคิดของสังคมไทยในศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา ซึ่งเห็นได้จากพระปรางค์ที่เป็นรูปแบบ สำหรับศาสนสถานในความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ได้มีการสร้างเทวสถานเป็นองค์พระปรางค์สำหรับ ประดิษฐานพระผู้เป็นเจ้าของพราหมณ์ทั้งหลาย รวมเรียกว่า พระไสยศาสตร์ อันได้แก่ เทวรูปของพระ ประมุข (พระอิศวร) พระพิฆเนศวร พระวิษณุจักร (พระนารายณ์) พระอุมา พระลักษมณ์ พระมเหศวรี

พระเทวกรรม พระสัทธาสิทธิ์ พระอิชีสิงค์ พระไพศรพ พระพลเทพ ซึ่งหล่อเป็นเทวรูปโลหะสำหรับสักการบูชาไว้ในเทวาลัย ต่อมาถูกดัดแปลงให้เป็นวัดในพุทธศาสนานิกายวัชยานฝ่ายมหายานแทน “ในประเทศไทยได้สร้างพระปราสาทตามคติความเชื่อของลัทธิพราหมณ์ในยุคแรกๆ และมีรูปแบบตามนั้น เช่นพระปราสาทสามยอด แต่มาถูกดัดแปลงให้เป็นพุทธสถานในพุทธศาสนานิกายวัชยานฝ่ายมหายาน”

ภาพประกอบ 40 พระมณฑกูประดับเหนือยอดนภศูล พระปราสาทวัดอรุณราชวราราม

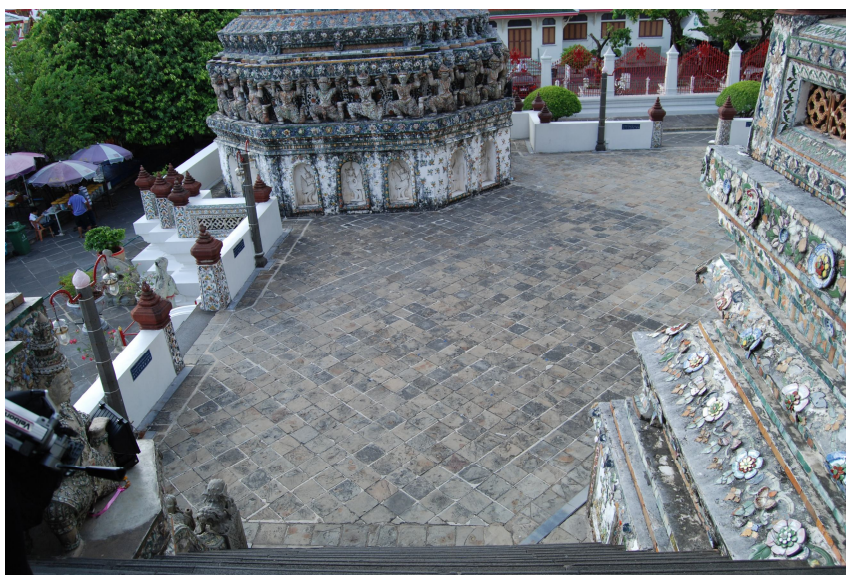
ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับองค์พระปราสาทวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร เชื่อว่าล้นเกล้ารัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์มีพระราชดำริแก้ไขพระปราสาท ซึ่งมีมาแต่เดิม ให้มีขนาดใหญ่ขึ้น เพื่อเป็นพระมหาธาตุประจำพระนคร แต่กว่าการก่อสร้างจะเสร็จสมบูรณ์ก็ล่วงเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์พระราชทานนามวัดว่า “วัดอรุณราชวราราม” โดยที่พระปราสาทประธานที่สร้างขึ้นใหม่สูงเกือบ 70 เมตร ส่วนฐานก็สูงและใหญ่ขึ้น มีลานประทักษิณซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้น กลุ่มพระปราสาทถูกออกแบบให้เป็นภาพจำลองของจักรวาลตามคติไทย โดยพระปราสาทประธานคือเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางของจักรวาลและเป็นที่พักของพระอินทร์ ส่วนปราสาททิศ 4 องค์ หมายถึงทวีปใหญ่ทั้ง 4 ในจักรวาล พระปราสาทแต่ละองค์ยังได้รับการประดับด้วยเครื่องถ้วยเงินที่ถูกตัดออกเป็นชิ้นเล็กๆ จำนวนมหาศาล แล้วนำมาเรียงต่อกันเป็นรูปร่างต่างๆ อย่างงดงาม

นอกจากความสวยงามที่ผู้คนต่างยกย่องให้พระปรางค์วัดอรุณ เป็นพระปรางค์ที่สวยงามที่ผู้คนต่างยกย่องให้พระปรางค์วัดอรุณฯ เป็นพระปรางค์ที่สวยงามที่สุดในประเทศไทยแล้ว สิ่งที่น่าสนใจไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน หากแต่น้อยคนที่จะรู้ถึงความหมายที่ซับซ้อนอยู่ก็คือ การประดับพระมงกุฏบนยอดนภศูล เรื่องนี้ตามประวัติกล่าวว่ารชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้นำพระมงกุฏจากวัดนางนอง มาประดับเหนือยอดนภศูล ซึ่งไม่เคยปรากฏการประดับเช่นนี้มาก่อน ไม่ว่าในยุคใดสมัยใด เล่ากันว่า เหตุที่พระองค์โปรดเกล้าฯ เช่นนี้ก็เพื่อสื่อความหมายเป็นนัยว่า “เจ้าฟ้ามงกุฏ” (รัชกาลที่ 4) ควรจะได้ขึ้นครองราชย์สมบัติต่อจากพระองค์ หลักความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระปรางค์ได้ถูกผสมผสานกับหลักคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาท ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทยนับแต่ พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา และผสมกลมกลืนกับลัทธิศาสนาพราหมณ์อย่างเหมาะสม เช่น

1. ลานประทักษิณ

ลานประทักษิณ คือ ส่วนฐานขององค์พระปรางค์ เป็นลานกว้าง ส่วนมากจะเป็นลานชั้นเดียวอยู่ส่วนฐานขององค์พระปรางค์ สำหรับพระปรางค์วัดอรุณฯ ถูกสร้างให้มีลานประทักษิณ 3 ชั้น แต่ชั้นที่ใช้ประกอบพิธีอยู่ชั้นล่างสุด เพราะมีพื้นที่กว้างขวาง การสร้างลานประทักษิณเป็น 3 ชั้น สื่อถึงหลักธรรมในพุทธศาสนาหมวด 3 ได้ เช่น รัตนะ 3 คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เปรียบเสมือนแก้ว 3 ประการ

พระรัตนตรัยในมิติแห่งความเชื่อที่สร้างไว้ในศิลปวัตถุ เช่น พระปรางค์ หรือ พระเจดีย์ล้วนให้ความหมายเดียวกัน คือ “พระพุทธ หมายถึง ท่านผู้ตรัสรู้ธรรมแล้วสอนให้ประชาชนที่เป็นพุทธมามกะประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ ตามหลักพระวินัย พระธรรม คือ พระธรรมวินัยอันเป็นหลักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ คือ หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย” (สวัสด์ ภูวนิชาลวัลย์. 2554 : สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 41 ลานประทักษิณ พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม

2. บันได

จากลานประทักษิณชั้นล่างสุด จะขึ้นสู่ชั้นสอง ต้องก้าวขึ้นด้วยบันได ซึ่งถูกก่อสร้างให้มีขั้นบันได พระปรางค์เป็นชื่อเรียกงานสถาปัตยกรรมไทยประเภทหนึ่ง ที่ใช้เป็นหลักประธานของวัดเสมอด้วยพระเจดีย์หรือพระมณฑป ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า ดังจะเห็นได้จากชื่อเรียกวัดสำคัญในกลุ่มภาคกลาง เช่น วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระปรางค์ เดิมถือเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะ เฉพาะของขอม สร้างขึ้นบนพื้นฐานคติสัญลักษณ์แห่ง “เขาพระสุเมรุ” ซึ่งแทนความหมายของแกนหรือศูนย์กลางแห่งจักรวาลตามความเชื่อในศาสนาฮินดู ศิลปะสถาปัตยกรรมรูปแบบเช่นนี้ถูกใช้และพัฒนาเรื่อยมานับแต่พุทธศตวรรษที่ 14 เพื่อใช้แทนความหมายของพระมหากษัตริย์ของขอมในฐานะ “ผู้เป็นเจ้าของจักรวาล” หรือนัยหนึ่งผู้ทรงเป็นภาคอวตารของพระผู้เป็นเจ้าของ ก่อนที่จะเปลี่ยนเป็นพระโพธิสัตว์ ตามคติพุทธศาสนาเถรวาทที่เผยแพร่เข้าไปมีบทบาทในอารยธรรมเขมร ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 ถึงแม้ว่าคติความเชื่อทางศาสนาจะเปลี่ยนไป แต่รูปแบบสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมโดยโครงสร้างหลักก็ยังคงไม่เปลี่ยนรูป เพียงแต่เปลี่ยนบทบาทจากเทวสถานเป็นพุทธสถานเท่านั้น เพราะต่างก็มีพื้นฐานความเชื่อเรื่องแผนภูมิจักรวาลคล้ายคลึงกัน ทางพุทธศาสนาเชื่อว่ามีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางจักรวาล ดังนั้นรูปแบบลักษณะและแผนผังของปรางค์ปราสาทซึ่งประดิษฐานเทวรูปหรือ คิวลิงค์ จึงถูกนำมาใช้ได้กับแนวความคิดในเรื่องของศูนย์กลางแห่งพระพุทธศาสนา ในฐานะหลักประธานของวัดในวัฒนธรรมของไทยได้อย่างกลมกลืน จัดเป็นพระเจดีย์รูปแบบหนึ่งเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุหรือพระพุทธรูป ภายใน ทั้งเรียกกันทั่วไปอีกชื่อหนึ่งว่า “พระพุทธรูปปรางค์”

พระปรางค์ ลพบุรีและพระปรางค์หลวง วัดปรางค์หลวง ไม่มีบันไดที่จะขึ้นสู่ชั้นต่อไป เพราะองค์พระปรางค์ค่อนข้างต่ำ มีลานรอบๆ เรียกว่า “ลานประทักษิณ” ก็สามารถเข้าสู่ตัวพระปรางค์ได้ พระปรางค์สามยอดสามารถเข้าสู่ภายในองค์พระปรางค์ได้ เพราะเป็นเทวาลัยมาก่อน ภายในองค์ปรางค์จึงเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพในศาสนา ตามความเชื่อ แต่ พระปรางค์หลวงและพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ไม่มีห้องโถงภายใน องค์พระปรางค์เป็นสิ่งเคารพบูชา พระปรางค์วัดปรางค์หลวงเป็นพระปรางค์ที่ไม่ใหญ่และสูง จึงไม่มีบันได แต่พระปรางค์วัดอรุณทั้งใหญ่และสูง สร้างเป็นขั้นๆ ซ้อนกัน แต่ละขั้นมีลานประทักษิณ สามารถเดินวนรอบฐานได้ จนถึงชั้นเรือนธาตุของพระ ปรางค์ “พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร มี 3 ชั้น แต่ละขั้นมีบันไดขึ้นสองทางมาบจบกันแล้วจึงสร้างบันไดขึ้นสู่ชั้นต่อไป บันไดที่ขึ้นสู่ชั้นแต่ละขั้นไม่เท่ากัน ชั้นที่ 1 สู่ชั้นที่ 2 มี 15 ขั้น ในมิติความเชื่อเกี่ยวกับภพภูมิแห่งสัตว์นรก คือ ภูมิของสัตว์นรกหรือนรกภูมิที่มี 15 ชุม ในขณะที่ ชั้นบันไดที่จะขึ้นสู่เรือนธาตุ กลับมี 16 ชั้น เทียบในมิติความเชื่อเรื่องสวรรค์ 16 ชั้น ซึ่งพุทธศาสนาก็ได้กล่าวไว้

1. การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ

พระปรางค์ในประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากศิลปะสถาปัตยกรรมของขอมมานับแต่ พุทธศตวรรษที่ 15 โดยถูกจัดให้อยู่ในรูปแบบสมัยลพบุรี ในพุทธศตวรรษที่ 15-18 ก่อนที่จะพัฒนารูปแบบสู่ศิลปะสถาปัตยกรรมยุคสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ในที่สุด ภายใต้รูปแบบลักษณะที่จำแนกเป็น 4 แบบ คือ 1) ทรงศิขร 2) ทรงงาเนียม 3) ทรงฝักข้าวโพด 4) ทรงจอมแห ความเชื่อเกี่ยวกับพระปรางค์ จากเอกสารประวัติศาสตร์การสร้างชาติไทยหลังจากกรุงศรีอยุธยาได้ล่มสลายลง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือที่เรียกอีกพระนามหนึ่งว่า “พระเจ้ากรุงธนบุรี” พระองค์ได้เสด็จล่องตามแม่น้ำมาจนถึงวัดมะกอก เป็นเวลารุ่งเช้าพอดี ทรงมองเห็นภูมิทำเลตรงวัดมะกอกนี้สมควรที่จะ

จัดตั้งเป็นเมืองใหม่ได้ จึงได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นที่วัดนี้ แล้วเปลี่ยนชื่อมาเป็นวัดแจ้ง ทำให้วัดนี้อยู่ในเขตพระราชฐาน ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา และเคยเป็นสถานที่ประดิษฐานพระมหามณีนรัตนปฏิมากรแก้วมรกต ซึ่งสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก (รัชกาลที่ 1) ได้อัญเชิญมาจากนครเวียงจันทน์เมื่อพุทธศักราช 2322 และได้ประดิษฐานอยู่ตลอดรัชสมัยกรุงธนบุรี

พระปรางค์หรือปราสาท ถือเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะเฉพาะของขอม สร้างขึ้นบนพื้นฐานคติสัญลักษณ์แห่ง “เขาพระสุเมรุ” ซึ่งแทนความหมายของแกนหรือศูนย์กลางแห่งความเชื่อในศาสนาฮินดู การสร้างพระปรางค์อาจหมายถึงการสร้างสัญลักษณ์ใหม่แห่งอำนาจของกษัตริย์ท้องถิ่นขึ้นเพื่อประกาศสิทธิธรรมทางการเมืองการปกครองเหนือดินแดนนครรัฐของตน และน่าจะผูกพันอยู่กับคติการแสดงความหมายของเมืองในฐานะรูปจำลองของจักรวาล ซึ่งมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง จึงอาจแสดงให้เห็นถึงความพยายามของกษัตริย์ท้องถิ่น ในการแข่งขันเพื่อสร้างความเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองของนครรัฐของตน ด้วยการสร้างสัญลักษณ์แสดงปริณิถนาของจักรวาล หรืออีกนัยหนึ่งปริณิถนาแห่งอำนาจขึ้นมา เพื่อเป็นการแสดงถึงอำนาจและอาณาเขตให้ผู้อื่นได้รับทราบทั่วกัน

ความเชื่อ คือ ความมั่นใจต่อสิ่งนั้นๆ ว่าเป็นความจริง ซึ่งความเชื่อบางอย่างอาจสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ความเชื่อเป็นสิ่งที่อยู่กับมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ ตอนที่ยังไม่มีความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ ไม่มีการพิสูจน์ถึงความจริงของเรื่องนั้นๆ “ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระปรางค์ได้รับอิทธิพลมาหลายแนวคิด สำหรับประเทศไทย แต่เดิมได้รับอิทธิพลมาจากเขมรหรือขอมโบราณ ซึ่งเคยมีอิทธิพลเหนือความคิดของสังคมไทยในศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา ซึ่งเห็นได้จากพระปรางค์ที่เป็นรูปแบบสำหรับศาสนสถานในความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ได้มีการสร้างเทวสถานเป็นองค์พระปรางค์สำหรับประดิษฐานพระผู้เป็นเจ้าของพราหมณ์ทั้งหลาย รวมเรียกว่า พระไสยศาสตร์ อันได้แก่ เทวรูปของพระปรมศวรร (พระอิศวร) พระพิฆเนศวร พระวิษณุจักร (พระนารายณ์) พระอุมา พระลักษมณ์ พระมเหศวรี พระเทวกรรม พระสัทธาสิทธิ พระอิชีสิงค์ พระไพศรพ พระพลเทพ ซึ่งหล่อเป็นเทวรูปโลหะสำหรับสักการบูชาไว้ในเทวาลัย ต่อมาถูกดัดแปลงให้เป็นวัดในพุทธศาสนิกายวัชรยานฝ่ายมหายานแทน “ในประเทศไทยได้สร้างพระปรางค์ตามคติความเชื่อของลัทธิพราหมณ์ในยุคแรกๆ และมีรูปแบบตามนั้น เช่นพระปรางค์สามยอด แต่มาถูกดัดแปลงให้เป็นพุทธสถานในพุทธศาสนิกายวัชรยาน ฝ่ายมหายาน” ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับองค์พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร เชื่อว่าล้นเกล้ารัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์มีพระราชดำริแก้ไขพระปรางค์ ซึ่งมีมาแต่เดิมให้มีขนาดใหญ่ขึ้น เพื่อเป็นพระมหาธาตุประจำพระนคร แต่กว่าการก่อสร้างจะเสร็จสมบูรณ์ก็ล่วงเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์พระราชทานนามวัดว่า “วัดอรุณราชวราราม” โดยที่พระปรางค์ประธานที่สร้างขึ้นใหม่สูงเกือบ 70 เมตร ส่วนฐานก็สูงและใหญ่ขึ้น มีลานประทักษิณซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้น กลุ่มพระปรางค์ถูกออกแบบให้เป็นภาพจำลองของจักรวาลตามคติไทย โดยพระปรางค์ประธานคือเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางของจักรวาลและเป็นที่พักของพระอินทร์ ส่วนปรางค์ทิศ 4 องค์ หมายถึงทวีปใหญ่ทั้ง 4 ในจักรวาล พระปรางค์แต่ละองค์ยังได้รับการประดับด้วยเครื่องถ้วยเงินที่ถูกตัดออกเป็นชิ้นเล็กๆ จำนวนมหาศาล แล้วนำมาเรียงต่อกันเป็นรูปร่างต่างๆ อย่างงดงาม

นอกจากความสวยงามที่ผู้คนต่างยกย่องให้พระปรางค์วัดอรุณ เป็นพระปรางค์ที่สวยงามที่ผู้คนต่างยกย่องให้พระปรางค์วัดอรุณฯ เป็นพระปรางค์ที่สวยงามที่สุดในประเทศไทยแล้ว สิ่งที่น่าสนใจไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน หากแต่น้อยคนที่จะรู้ถึงความหมายที่ซับซ้อนอยู่ก็คือ การประดับพระมงกุฏบนยอดนภศูล เรื่องนี้ตามประวัติกล่าวว่ารชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้นำพระมงกุฏจากวัดนางนองมาประดับเหนือยอดนภศูล ซึ่งไม่เคยปรากฏการประดับเช่นนี้มาก่อน ไม่ว่าจะในยุคใดสมัยใดเล่ากันว่า เหตุที่พระองค์โปรดเกล้าฯ เช่นนี้ก็เพื่อสื่อความหมายเป็นนัยว่า “เจ้าฟ้ามงกุฏ” (รัชกาลที่ 4) ควรจะได้ขึ้นครองราชย์สมบัติต่อจากพระองค์

หลักความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระปรางค์ได้ถูกผสมผสานกับหลักคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาท ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทยนับแต่ พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา และผสมกลมกลืนกับลัทธิศาสนาพราหมณ์อย่างเหมาะสม เช่น

1. ลานประทักษิณ

ลานประทักษิณ คือ ส่วนฐานขององค์พระปรางค์ เป็นลานกว้าง ส่วนมากจะเป็นลานชั้นเดียวอยู่ส่วนฐานขององค์พระปรางค์ สำหรับพระปรางค์วัดอรุณฯ ถูกสร้างให้มีลานประทักษิณ 3 ชั้น แต่ชั้นที่ใช้ประกอบพิธีอยู่ชั้นล่างสุด เพราะมีพื้นที่กว้างขวาง การสร้างลานประทักษิณเป็น 3 ชั้น สื่อถึงหลักธรรมในพุทธศาสนาหมวด 3 ได้ เช่น รัตนะ 3 คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เปรียบเสมือนแก้ว 3 ประการ

ภาพประกอบ 42 กระเบื้องจันทน์ที่ใช้ประดับองค์พระปรางค์

ลานประทักษิณ เป็นลานกว้างมีไว้เพื่อเป็นที่ประกอบพิธีสำคัญทางพุทธศาสนา เช่นวันสำคัญ อย่าง วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันอื่นๆ ที่สำคัญ เพื่อระลึกถึงพุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพระพุทธศาสนา “องค์ประกอบสำคัญของพุทธศาสนาที่เด่นชัด คือ

1. ผู้ก่อตั้ง หรือ ศาสดา ซึ่งผู้ก่อตั้งศาสนาพุทธ คือเจ้าชายสิทธัตถะ ได้ออกบวชเป็นโยคีสืตธัตถะแล้วศึกษาหาความรู้ บำเพ็ญเพียรด้วยความวิริยะอุตสาหะ แสวงหาโมกขธรรมจนค้นพบสัจธรรม ตรัสรู้เป็นองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญจนา ตำบลอรุเวลาเสนานิคม แขวงเมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย แล้วประกาศศาสนาครั้งแรกแก่ปัญจวัคคีย์ เมื่อวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ก่อนพุทธศักราช 45 ปี ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน
2. หลักคำสอน หรือศาสนธรรม ทุกศาสนาต้องมีหลักคำสอนเป็นสารัตถะ เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตในสังคมและหาเป้าหมายสุดท้ายของชีวิต ทางพุทธศาสนาเรียก นิพพาน หลักคำสอนของศาสนาพุทธเรียกว่า พระธรรม โดยมีการบันทึกลายลักษณ์อักษรเป็นคัมภีร์ เรียกว่า พระไตรปิฎก
3. นักบวช สาวก หรือ ศาสนบุคคล ศาสนาพุทธได้มีการสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ ก็เพราะการปฏิบัติ การศึกษาและการเผยแผ่ของพระสงฆ์ เป็นหลัก
4. ศาสนิกชน ผู้นับถือศาสนาพุทธ เราเรียกว่า พุทธศาสนิกชน หมายถึงผู้ที่เลื่อมใส พระรัตนตรัย แล้วศึกษาหลักคำสอนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้า มาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต
5. ศาสนสถาน ศาสนาวัดถุ หรือสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หมายถึง สถานที่ที่ปรากฏในพุทธประวัติ อันได้แก่สังเวชนียสถาน หรือสถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม ทางพุทธศาสนา อันได้แก่ วัด โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ศาลาการเปรียญ หอไตร เป็นต้น
6. พิธีกรรม หรือพุทธศาสนพิธี หมายถึงกิจกรรม ของพุทธบริษัท ต้องปฏิบัติเพื่อดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา อาทิ การอุปสมบท การทอดผ้าป่า การทอดกฐิน การทำบุญตักบาตรในทุก ๆ วัน หรือในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

ภาพประกอบ 43 กระเบื้องจีนที่ใช้ประดับองค์พระปรางค์

ในองค์พระปรางค์ได้สื่อถึงความเชื่อที่เป็นปรีชาธรรมไว้อย่างละเอียดและแยบยล หลายประการ ตามธรรมดา ลานประทักษิณมีเพียงชั้นเดียว เพราะความใหญ่อลังการขององค์พระปรางค์ จึงสร้างลานประทักษิณไว้บนชั้นต่อมาได้อีก 3 ชั้น เป็น 4 ชั้น บ่งบอกถึงความเชื่อที่ผสมกลมกลืนมาจากความเชื่อของลัทธิศาสนาพราหมณ์เกี่ยวกับเขาพระสุเมรุและทวีปทั้ง 4 อันเป็นที่อยู่ของเหล่าสรรพสัตว์ ทั้ง ยักษ์ มนุษย์ เทพ และ พรหมณ์ ตลอดถึงสรรพสัตว์ทั้งหลาย เป็นต้นว่า กิณร และกินรี สัตว์หิมพานต์ “กินรี (ตัวเมีย) และ กิณร (ตัวผู้) เป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์ ร่างกายท่อนบนเป็นมนุษย์ ท่อนล่างเป็นนก มีปีกบินได้ ตามตำนานเล่าว่าอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ เชิงเขาไกรลาศ นับเป็นสัตว์ที่มีปรากฏในงานศิลปะของไทยมาก ส่วนในวรรณคดีไทยก็มีการอ้างถึงกินรีด้วยเช่นกัน สัตว์เหล่านี้ถูกนำมาประดับเป็นศิลปะปูนปั้นรอบฐานองค์พระปรางค์”

ภาพเหล่านี้สื่อถึงความเชื่อในคติดั้งเดิมของไทยว่า “พระปรางค์คือยอดปราสาทของพระอิศวรที่ตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ และเชิงเขาจะมีนาสาสัตว์ที่มีทั้งสวยงาม แปลกตา มีฤทธิ์เดช และ คอยปกป้องคุ้มครองอาณาเขตของแต่ละเหล่า สัตว์ในเทพนิยาย หรือ สัตว์ป่าหิมพานต์เหล่านี้ถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งขององค์พระปรางค์ เพื่อทำหน้าที่แต่ละชั้นขององค์พระปรางค์ เช่น พระปรางค์ชั้นที่ 1 ซึ่งถัดจากชั้นลานประทักษิณ จะมียักษ์ยืนท่าแบกองค์พระปรางค์เป็นชุดๆ ละ 4 คน

ภาพประกอบ 44 ศิลปะปูนปั้นยักษ์ท่าแบกองค์พระปรางค์ ฐานที่ 1

จากฐานที่หนึ่งซึ่งเปรียบเสมือนภพภูมิที่อยู่ของอสูร ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ในเชิงลึกลงไปจะเรื่องราวในวรรณกรรมทางพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบรายละเอียดสรุปได้ว่า “สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เดิมเป็นที่อยู่ของพวกอสูร ต่อมาเมื่อ มขมาณพ ตายจากโลกมนุษย์ได้ไปเกิดเป็นพระอินทร์ อยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ด้วยเช่นกัน พระอินทร์และเทวดาบริวารอีก 32 องค์ได้ร่วมมือกันขับไล่พวกอสูรให้ลงมาอยู่ที่เชิงเขาสุเมรุ พวกอสูรแค้นเคืองจึงยกทัพรบกับพระอินทร์ ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าของเราเกิดเป็นพระอินทร์ เป็นใหญ่อยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น และมีเทพบริวาร 32 องค์เป็นผู้ช่วยเหลือ สวรรค์ชั้น

ดาวดิงส์มีเนื้อที่กว้างใหญ่ได้ 160,000 ตารางกิโลเมตร มีเทพนคร (เมืองหลวง) ชื่อ “สุทัสสนะ” ตั้งอยู่รายรอบเขาพระสุเมรุ พวกอสูรได้อยู่ที่สวรรค์ชั้นนี้มาก่อน ต่อมาขมามาณพได้มาเกิดเป็นพระอินทร์อยู่ร่วมด้วย และได้ครองความเป็นใหญ่ร่วมกับพวกอสูร พระอินทร์ไม่ปรารถนาจะอยู่ร่วมกับพวกอสูร จึงปรึกษากับเทพบริวาร 32 องค์ จะทำอย่างไรกันดีจึงจะขับไล่เขาได้ พระอินทร์ปรึกษา ไม่เห็นยากอะไร เทพบริวารองค์หนึ่งเสนอแนะ เราจัดให้มึงงานเลี้ยงแล้วเอาเหล้าให้พวกเขากิน พอพวกเขาเมาเราก็จับเหวี่ยงลงไปเชิงเขาพระสุเมรุ แล้วทันใดนั้นเองที่เชิงเขาพระสุเมรุนั้นก็มีภพอสูรเกิดขึ้นเป็นที่รองรับพวกอสูร ภพอสูรมีขนาดเท่ากับสวรรค์ชั้นดาวดิงส์ และมีต้นไม้เป็นสัญลักษณ์เช่นกัน กล่าวคือ สวรรค์ชั้นดาวดิงส์มีต้นไม้ปาริฉัตร (หรือปาริชาติ) เป็นสัญลักษณ์ ส่วนภพอสูรมีต้นจิตตปาฎลีเป็นสัญลักษณ์ เมื่อพวกอสูรอยู่ที่เชิงเขาพระสุเมรุได้ระยะหนึ่งก็ถึงฤดูดอกจิตตปาฎลี (ดอกแคฝอย) บาน ทำให้นึกถึงดอกปาริฉัตรในสวรรค์ชั้นดาวดิงส์ที่ตนเคยอยู่มาก่อน จึงรู้สึกเสียดายสวรรค์ชั้นดาวดิงส์และร่วมกันวางแผนจะยึดคืน จะรบกับพวกข้างบนยังไงดี หัวหน้าอสูรปรึกษา เราก็จะยกทัพไปเขาพระสุเมรุขึ้นไป อสูรบริวารตัวหนึ่งเสนอแนะ อสูรทั้งหมดเห็นด้วยที่จะทำอย่างนั้นเพราะไม่เห็นทางอื่นที่ดีกว่า ดังนั้นเมื่อได้เวลาเหมาะสม พวกอสูรจึงยกทัพไปเขาพระสุเมรุขึ้นไป พระอินทร์มองลงมาเห็นพวกอสูรไต่ขึ้นไปข้างบน ย้วยเหยียดเหมือนมดไต่เสา ก็ทรงสงสัยจึงตรัสถามบริวาร พวกอสูรยกทัพมาพระเจ้าข้า

เทพบริวารองค์หนึ่งถวายรายงาน พระอินทร์ได้ฟังดังนั้นแล้วก็คิดตัดไฟแต่ต้นลม จึงให้ มาตลี ขับริดเวชยันต์พาพระองค์มาปรากฏอยู่บนหลังมหาสมุทรรอบโลกกับภพอสูรแล้วเกิดสู้รบกัน ปรากฏว่าพระอินทร์สู้ไม่ได้เพราะมีกำลังน้อยกว่าจึงให้มาตลีขับริดหนีไปทางขามมหาสมุทรรด้านทิศใต้ ขามมหาสมุทรรด้านทิศใต้นั้นมีป่าไม้จิวขึ้นอยู่ พวกครุฑ อาศัยอยู่ในป่านั้น มารตลีขับริดเวชยันต์ซึ่งเทียมด้วยม้าสินธพ 1,000 มาเร็วมากเข้าไปในป่าไม้จิวทำให้ไม้จิวหักกระเนระนาด พวกลูกนกครุฑตกใจส่งเสียงร้องกันแข่งแซ่ พระอินทร์ได้ยินเสียงแข่งแซ่นั้นจึงตรัสถามมาตลี เสียอะไรร้องนำสงสารเหลือเกิน ขอเดชะ เสียง ลูกนกครุฑ ร้องเพราะตกใจกลัวตาย เนื่องจากข้าพระองค์ขับริดมาเร็วจนไม้จิวซึ่งเป็นที่อยู่ของพวกมันหักกระเนระนาด อย่างนั้นหรือ พระอินทร์อุทานพลางตรัสบอกมาตลีว่า พวกเราอย่าทำให้พวกพวกนี้ต้องทุกข์ยากเลย เอาละกลับรถไปทางเก่าเถอะ ไม่ได้ พระเจ้าข้า ขับริดกลับทางเก่าไม่ได้ ทำไม่เล่า พระองค์ไม่เห็นหรือ พวกอสูรกำลังไล่ตามมาติดๆ หากกลับรถไปก็ต้องสวนทางกับพวกอสูรและสู้รบกัน พระองค์ก็รู้ว่าคุณสู้เขาไม่ได้เพราะเรามีพวกน้อย จึงเท่ากับว่ากลับไปตายลูกเดียว มาตลี... ฉันไม่เคยจะใช้ชีวิตของผู้อื่นมาเพื่อสร้างความสำเร็จใหญ่ให้ตัวเองเลย เอาเถอะการกลับไปครั้งนี้ถ้าฉันจะต้องตายก็ให้มันตายไป แต่ฉันจะไม่ยอมให้สัตว์ผู้บริสุทธิ์อย่างลูกนกครุฑตายเป็นอันขาด”

เมื่อได้ฟังพระดำรัสที่เฉียบขาดเช่นนั้น มาตลีก็ไม่สามารถฝ่าฝืนได้ เขาระตุกเชือกม้าให้หันกลับมาทางเก่าแล้วระตุกเชือกเป็นสัญญาณให้เร่งฝีเท้าให้เต็มที่ ทันใดนั้นมาก็พาเวชยันต์วิ่งเหมือนบินกลับมาทางเก่า แล้วบ่ายหน้าขึ้นไปยังสวรรค์ชั้นดาวดิงส์ พวกอสูรกำลังไล่ติดตามมา เห็นรถเวชยันต์วิ่งกลับมาทักคิดว่าพระอินทร์ได้พวกมาช่วยจึงตกใจยกทัพหนีกลับเข้าภพอสูร “ทำไมยกทัพกลับมาเล่าพระเจ้าข้า” อสูรบริวารตนหนึ่งถาม “ไม่กลับได้อย่างไร” หัวหน้าอสูรตอบ พระอินทร์ยกพวกมากันเป็นฝูงๆ พวกเราขึ้นอยู่ก็แปลกเป็นผงนะซี” ผลปรากฏว่า การสู้รบกันครั้งนี้พระอินทร์ไม่แพ้แต่ก็ไม่ชนะ ฝ่ายอสูรเองไม่แพ้แต่ก็ไม่ชนะเช่นกัน เลยทำให้เมืองสวรรค์ชั้นดาวดิงส์กับภพอสูรได้ชื่อใหม่ร่วมกันว่า อยุष्ณปุระ (เมืองที่ไม่มีใครรบชนะได้) ครั้นเสด็จกลับไปถึงสวรรค์ชั้นดาวดิงส์แล้ว พระอินทร์ก็จัดกำลังอารักขาไว้ 5 จุดด้วยกันคือ ที่ระเบียงด้านนอกของภูเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นระเบียง

ชั้นที่ 1 จัดให้พวกนาคอารักขาเพราะอยู่ใกล้น้ำซึ่งเป็นที่อยู่ของพวกนาค ถัดจากระเบียงชั้นที่ 1 เข้าไปเป็นระเบียงชั้นที่ 2 จัดให้พวกครุฑอารักขา ถัดกระเบียง 2 เข้าไปเป็นชั้นที่ 3 เข้าไปเป็นระเบียงชั้นที่ 4 เข้าไปเป็นระเบียงชั้นที่ 5 ซึ่งเป็นชั้นใกล้เขตแดนของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จัดให้ท้าวมหาราชทั้ง 4 อารักขา ท้าวมหาราช ยักษ์ กุมภัณฑ์ ครุฑ และนาค ได้ถวายอารักขาพระอินทร์เต็มความสามารถ พวกอสูรได้ทราบว่ามี การอารักขาสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อย่างเข้มแข็งก็ไม่กล้ายกทัพมารุกรานอีก ขณะที่พระอินทร์เสวยความสุขในทิพยสมบัติอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น นางทั้ง 4 ซึ่งเคยเป็นภรรยาเองครั้งเกิดเป็นมมมาณพในหมู่บ้านมละเอกราชคฤห์แคว้นมคธ ก็ได้ตายมาเกิดเป็นชายาอีกในชาตินี้ นางสุธัมมา เกิดมาเป็นเทวสภาชื่อ สุธัมมา เป็นสมบัติเทวสภาแห่งนี้กว้างใหญ่ได้ 500 โยชน์ ตรงกลางมีบัลลังก์ทองตั้งอยู่ภายใต้ทิพยเศวตฉัตร พระอินทร์ขึ้นประทับนั่งสั่งการบนบัลลังก์ นางจิตตา เกิดมามีอุทยานชื่อ จิตรลดวัน เป็นสมบัติ เพราะอาณิสสส์ที่ได้สร้างสวนจิตรลดวันไว้ครั้งเกิดเป็นมนุษย์ นางนันทา เกิดมามีสระโบกขรณีชื่อ นันทา เป็นสมบัติ เพราะอาณิสสส์ที่สร้างสระน้ำใหญ่ไว้ครั้งเกิดเป็นมนุษย์ ฝ่ายนางสุชาดาไปเกิดเป็นนงกชก่อนโทษฐานที่ไม่สนใจในการให้ทานรักษาศีล สนใจแต่เรื่องแต่งกายเข้ายวนใจสามี ต่อมาพระอินทร์เสด็จไปโปรดแนะนำให้รักษาศีล นางทำตาม ตายจากชาตินั้นก็ไปเกิดเป็นลูกสาวของเวปจิตตอสูร และได้ทราบว่าบัดนี้บิดากำลังทำพิธีให้นางเลือกคู่ตามใจชอบของนางเอง จึงแปลงตัวเป็นอสูรมาแทรกอยู่ท่ามกลางพวกอสูร ฝ่ายเวปจิตตอสูร เมื่อเห็นว่าอสูรหนุ่มทั้งหลายมาพร้อมกันแล้วก็เชิญลูกสาวออกมาเลือกคู่ นางสุชาดาออกมายืนอย่างสง่าอยู่ท่ามกลางอสูรหนุ่มแล้วสอดส่องสายตาไปรอบๆ พลันก็เหลือบไปเห็นพระอินทร์ในร่างอสูรแก่ “นี่ใจผู้ที่จะมาเป็นสามีเรา” นางคิดพลางโยนพวงมาลัยไปคล้องคอพระอินทร์ด้วยความรักที่สืบสานมาแต่อดีตชาติ “โอ้ย...ประหลาดจัง” อสูรหนุ่มทั้งหลายอุทานด้วยความหวัหวั “เจ้านายเราแทนที่จะได้ลูกเขยหนุ่มอย่างพวกเรา แต่นี่กลับมาได้ลูกเขยแก่คราวปู่” ว่าพลาง อสูรก็แยกย้ายกลับวิมานของตน ฝ่ายเวปจิตตอสูรเมื่อลูกสาวตัดสินใจเลือกเช่นนั้นก็ไม่สามารถทัดทานได้ จำใจรับอสูรแก่ไว้เป็นลูกเขย ส่วนพระอินทร์เมื่อได้นางสุชาดาเป็นชายาแล้วก็แปลงร่างเป็นอย่างเดิม พาหะไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ปรีศนาจากนิทานธรรมเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า “การยอมตายเพื่อให้ผู้อื่นอยู่ได้อย่างมีความสุขนั้นเป็นสมบัติของนักปราชญ์ ผู้กล้า และวีรชน โดยแท้ เช่นเดียวกับพระอินทร์ยอมตายเพื่อให้ลูกนาคครุฑอยู่รอดฉะนั้น” ยักษ์ซึ่งจัดไว้เป็นชุดๆ ละ 4 ตน ทั้ง 8 เหลี่ยมใน 4 มุม นับได้ 32 ตน เทียบได้กับอาการ 32 ในพุทธศาสนาเถรวาท ในมุมที่เว้าส่วนย่อ จะมีคิลปะปูนปั้นยักษ์ยืนในท่าแบกแขนกัน ถัดจากฐานที่ 1 เป็นที่ 2 ทั้ง 4 มุม 8 เหลี่ยมฐานที่ตั้งมีคิลปะปูนปั้นรูปลิงยืนในท่าแบกชุดละ 4 ตัว รวมได้เท่ากับฐานที่ 1 คือ 32 ตัว เช่นกัน

ภาพประกอบ 45 ศิลปะปูนปั้นลึงท่าแบองค์พระปรางค์ ฐานที่ 2

ภาพประกอบ 46 ศิลปะปูนปั้นเทวดาอยู่ในท่าแบองค์พระปรางค์ ฐานที่ 3

จากฐานที่สอง คือ ฐานที่ 3 มีศิลปะปูนปั้นรูปเทวดายืนในท่าแบก เช่นกันจัดเป็นชุดๆ ชุดละ 4 องค์ รวม 32 องค์ ในมุมมองทางพุทธศาสนาถือว่า 32 คือ อากาโร 32 ที่ใช้เป็นสื่อการสอนวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้เห็นถึงสภาพต่างของมนุษย์ที่นอกจากจะประกอบด้วยธาตุ 4 แล้วยังมีรายละเอียดอื่นๆ ที่ต้องรู้และเข้าใจมันอย่างถ่องแท้แน่นอน พื้นฐานความคิดของคนไทยรับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาเกือบทั้งหมด

บทบาทสำคัญในสังคมด้านการดำเนินชีวิตและวิถีชีวิตของคนในชุมชนล้วนเกี่ยวพันอยู่กับพุทธศาสนา ตั้งแต่เกิดจนตาย พระปราสาทวัดอรุณนี้ เป็นโบราณสถานที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของไทย ของเดิมสูงเพียง 16 เมตร พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างให้สูงไปกว่าเดิม ได้ลงมือก่อสร้างไปบางส่วนเท่านั้น แต่ไม่ทันสร้างก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน ล้นเกล้ารัชกาลที่ 3 ได้โปรดให้ดำเนินการสร้างต่อมาจนสำเร็จแต่ไม่ทันจัดงานฉลองก็สิ้นรัชกาลเช่นกัน พระปราสาทในปัจจุบันนี้สูง 81.85 เมตร แต่นับว่าสมบูรณ์มากกว่าร้อยละ 90 ลุมาถึงรัชกาลที่ 4 จึงได้ก่อสร้างต่อ โดยเสริมบางอย่างนิดหน่อยก็แล้วเสร็จสมบูรณ์ และกระทำพิธีฉลองอย่างยิ่งใหญ่ตระการตาเป็นงานพระราชพิธีตลอดถึงการร่วมกันของเหล่าพสกนิกร ที่มีฐานการศรัทธาทางด้านพระพุทธศาสนา เป็นแกน พระปราสาทจึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสง่างามยิ่ง เป็นที่ชื่นชมของชาวไทยและชาวต่างชาติในระยะต่อมา จวบจนปัจจุบัน

ภาพประกอบ 47 ส่วนเรือนธาตุขององค์พระปราสาท

จากฐานที่ 3 ซึ่งเป็นฐานสิงห์ ที่ต่อมาจาก ฐานเชิง ฐานปัทม์ จะเป็น เรือนธาตุ ประกอบด้วยซุ้มจรณะ 4 ที่ซุ้มจรณะทั้ง 4 ด้าน เป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณยืน เฝ้าประตูซุ้มจรณะ เหนือขึ้นไปเป็นปราสาทศิลา 4 ปราสาท โดยรอบฐานส่วนยอดองค์พระปราสาท ชั้นที่ 1 มีศิลปะรูปปั้นครุฑยืนในท่าแบก ถัดขึ้นไปเป็นรูปเทพพนมยืน สถาปัตยกรรมส่วนนี้ได้รับอิทธิพล จากคติไทยโบราณ ที่เชื่อว่าครุฑเป็นพญาแห่งนรกที่เป็นพาหนะของพระนารายณ์เชื่อว่าปกติอยู่ที่วิมาน ฉิมพลี มีรูปเป็นครึ่งคนครึ่งนกอินทรี ที่ได้รับพรให้เป็นอมตะ ไม่มีอาวุธใดทำลายลงได้ แม้กระทั่งสายฟ้า ของพระอินทร์ ก็ได้แต่เพียงทำให้ขนของครุฑหลุดร่วงลงมาเพียงเส้นหนึ่งเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ครุฑจึงมีชื่อ อีกอย่างหนึ่งว่า "สุบรรณ" ซึ่งหมายถึง "ขนวิเศษ" ครุฑเป็นสัตว์ที่มีขนาดใหญ่ มีอำนาจและพลังกำลัง มหาศาล แข็งแรง สามารถบินได้รวดเร็ว ทั้งยังมีสติปัญญาเฉียบแหลม เฉลียวฉลาด อ่อนน้อม ถ่อมตน และมีสัมมาคารวะ นำสรรเสริญ พระนารายณ์เป็นเทพผู้มีอำนาจ ศิลปะส่วนนี้จึงผสมกลมกลืนกับ ศาสนาพราหมณ์ แต่ให้คุณค่าทางวัฒนธรรมความเชื่อ เป็นบุคลาธิษฐาน สร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรม และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าอย่างมหาศาล

2. บันได

จากลานประทักษิณชั้นล่างสุด จะขึ้นสู่ชั้นสอง ต้องก้าวขึ้นด้วยบันได ซึ่งถูกวางแนวคิดให้เป็นปริศนาธรรมไว้ ดังนี้

2.1 บันไดชั้นที่ 1 สู่ชั้นที่ 2 มี 7 ขั้น เทียบได้กับหลักโพชฌงค์ หรือ โพชฌงค์ 7 คือ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หรือองค์ของผู้ตรัสรู้ มีเจ็ดอย่าง คือ

2.1.1 สติ (สติสัมโพชฌงค์) ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ อยู่อยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่องนั้นๆ

2.1.2 ัมมวิจยะ (อัมมวิจยสัมโพชฌงค์) ความเพียรธรรม ความสอดส่องสืบค้นธรรม

2.1.3 วิริยะ (วิริยสัมโพชฌงค์) ความเพียร

2.1.4 ปีติ (ปีติสัมโพชฌงค์) ความอิ่มใจ

2.1.5 ปัสสัทธิ (ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์) ความสงบกายใจ

2.1.6 สมာธิ (สมာธิสัมโพชฌงค์) ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วใน อารมณ์

2.1.7 อุเบกขา (อุเบกขาสัมโพชฌงค์) ความมีใจเป็นกลาง เพราะเห็นตามเป็นจริง

2.2 ชั้นที่ 2 สู่ชั้นที่ 3 มีบันได 4 ทิศ ซึ่งหากวิเคราะห์ตามหลัก พุทธศาสนาจะตรงกับหลักอริยสัจ 4 คือ หลักความจริงที่ประเสริฐที่สุด 4 อย่าง และมีทางที่จะเข้าถึงได้ 8 ทาง เทียบได้กับหลักมรรคมีองค์แปดประการในพุทธศาสนา มรรค คือ หนทางถึงความดับทุกข์ เป็น ส่วนหนึ่งของอริยสัจ (เรียกว่า มัคคสัจจ์ หรือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ) หรือการลงมือปฏิบัติ เพื่อให้พ้นจากทุกข์ และนับเป็นหลักธรรมสำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยกรอบการ ปฏิบัติ 8 ประการด้วยกัน เรียกว่า "มรรคมีองค์แปด" หรือ "มรรคแปด" (อัฐมรรค) โดยมี รายละเอียดดังนี้

- 2.2.1 สัมมาทิฏฐิ คือ ปัญญาเห็นชอบ หมายถึง การปฏิบัติ
อย่างเหมาะสม ตามความเป็นจริงด้วยปัญญา
- 2.2.2 สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริชอบ หมายถึง การใช้สมอง
ความคิดพิจารณา แต่ในทางกุศลหรือความดีงาม
- 2.2.3 สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ หมายถึง การพูดต้องสุภาพ
แต่ในสิ่งที่สร้างสรรค์ดีงาม
- 2.2.4 สัมมากัมมันตะ คือ การประพฤติดีงาม ทางกายหรือ
กิจกรรมทางกายทั้งปวง
- 2.2.5 สัมมาอาชีวะ คือ การทำมาหากินอย่างสุจริตชน
ไม่คดโกง เอาเปรียบคนอื่น ๆ มากเกินไป
- 2.2.6 สัมมาวายามะ คือ ความอุตสาหะพยายาม ประกอบ
ความเพียรในการกุศลกรรม
- 2.2.7 สัมมาสติ คือ การไม่ปล่อยให้เกิดความพลั้งเผลอ จิต
เลื่อนลอย ดำรงอยู่ด้วยความรู้ตัวอยู่เป็นปกติ
- 2.2.8 สัมมาสมาธิ คือ การฝึกจิตให้ตั้งมั่น สงบ สัจจ จากกิเลส
นิวรณ์อยู่เป็นปกติ

สรุป มรรค มีองค์ 8 นี้ จัดได้เป็น 3 หมวด คือ ศีล สมาธิ และปัญญา
เรียกว่า ไตรสิกขา คือหมวดศีล คือ การเจรจาชอบ การประพฤติชอบ การเลี้ยงชีพชอบ หมวดสมาธิ คือ
ความเพียรชอบ การมีสติชอบ การตั้งใจชอบ หมวดปัญญา คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ

2. การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรม

แนวคิดในการที่จะสืบทอดวัฒนธรรมของชาติให้มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คน
อีกรุ่นหนึ่งนั้น จำเป็นต้องมีการศึกษาค้นคว้าและรับรู้เรื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน เพื่อส่งผ่านไปยังอนาคต
ให้ได้อย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าไม่ทำเช่นนี้แล้ว วัฒนธรรมที่สำคัญของชาติก็จะมีแต่จะสูญหายไปตาม
กาลเวลาลอยอย่างแน่นอน ตัวอย่างเช่น การก่อสร้างเจดีย์ สถูป ปรางค์ และ ถะ วัตถุประสงคในการ
ก่อสร้างปูชนียวัตถุดังกล่าวนี้ นับวันอนุชนคนรุ่นหลังก็ลืมเลือนจนกระทั่งมองไม่เห็นถึงคุณค่าของสิ่ง
สำคัญที่บรรพชนได้ก่อสร้างขึ้นมาด้วยภูมิปัญญาแห่งความเป็นคนไทย

ในสิ่งก่อสร้างต่างๆ ทางศาสนาที่เรียกว่า ปูชนียวัตถุ หรือ ปูชนียสถาน เพื่อให้อนุชน
คนรุ่นหลังได้ร่วมกันสืบสานอนุรักษ์กันสืบต่อไปนั้น ในทางพระพุทธศาสนาผู้ที่มีความศรัทธาในหลักคำ
สอนอย่างสูงมักจะนิยมสร้างถาวรวัตถุที่ปรากฏเห็นได้ง่าย เช่น เจดีย์ สถูป ปรางค์ และ ถะ
โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างที่แตกต่างกัน พระปรางค์วัดอรุณถูกสร้างขึ้นให้ยึดโครงสร้างทางศาสนา
เป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย

1. โครงสร้างด้านศาสนธรรม หมายถึง คำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักคำ
สอนที่เป็นสากล เน้นเรื่องการทำความดี งดเว้นความชั่ว และทำจิตใจของตนเองให้บริสุทธิ์ การที่เราจะ
กำหนดว่าใครเป็นคนดี มิได้มุ่งไปที่วัตถุสิ่งของ แต่ให้มุ่งถึงการทำดีเป็นหลัก

2. โครงสร้างด้านศาสนบุคคล หมายถึง บุคคลผู้เป็นสื่อกลางระหว่างวัดกับบ้าน ในที่นี้มุ่งถึงชาวพุทธ ซึ่งได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ถ้าพุทธบริษัททั้ง 4 ชัดแย้งกัน ไม่สามัคคีกัน ไม่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และไม่ทำหน้าที่ของความเป็นชาวพุทธที่ดีต่อกันแล้ว ย่อมส่งผลเสียหายต่อพระพุทธศาสนาอย่างมากมาทีเดียว โดยเฉพาะในยุคที่โลกกำลังมุ่งไปพัฒนาด้านเทคโนโลยี ด้วยแล้ว การเผยแผ่หลักธรรมคำสอน จำเป็นต้องใช้รูปแบบที่ทันสมัยตามยุคด้วย แต่ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมทั้งสื่อและวัยของผู้รับด้วย

3. โครงสร้างด้านศาสนวัตถุและศาสนสถาน หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่เป็นสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ปรางค์ และพระพุทธรูป การก่อสร้างศาสนวัตถุหรือศาสนสถาน มีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนให้พอเหมาะพอควรแก่สภาพของสังคมปัจจุบัน ไม่ล้าลึกรูปแบบที่ดั่งงามดั่งที่ชาวพุทธในอดีตเคยปฏิบัติมา และก็ไม่หลงนิยมชมชื่นกับรูปแบบของเทคโนโลยีสมัยใหม่จนมองไม่เห็นถึงความต่อเนื่องกับรูปแบบเดิมเสียเลย

4. โครงสร้างด้านศาสนพิธี หมายถึง พิธีกรรมที่แสดงลักษณะของพระศาสนา พิธีกรรมถือเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดความสามัคคี และเป็นส่วนประกอบในการรวมใจของคนหลายคนให้รวมเป็นหนึ่งเดียวกันได้ สังคมไทยปัจจุบันกำลังประสบการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงสังคมในด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นจากการพัฒนาเทคโนโลยีและการแพร่หลายทางวัฒนธรรมจากตะวันตก ทำให้เกิดผลกระทบในด้านวัฒนธรรมในหลายด้าน พิธีกรรมทางศาสนาก็เช่นเดียวกัน คนไทยนับวันเริ่มห่างเหินจากการประกอบพิธีกรรมไปเรื่อยๆ ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว พิธีกรรมทางศาสนาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างหนึ่ง คือในแง่ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของสังคม ไม่ว่าโลกนี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามวันเวลาอย่างไรก็ตาม สังคมมนุษย์ก็ยังมี ความจำเป็นต่อการดำรงไว้ซึ่งพิธีกรรม ทางศาสนาที่เป็นบ่อเกิดแห่งประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ รวมทั้งเป็นแหล่งรวมใจให้แต่ละคนได้มีกิจกรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

สรุปว่า พระปรางค์ ถูกสร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนา พราหมณ์และพุทธที่ได้รับการพัฒนามาให้กลมกลืนกับหลักการและวิถีชีวิตของคนไทยและอยู่บนฐานวัฒนธรรมความเชื่อแบบไทยๆ และโครงสร้างทางสังคมและศาสนา

3. การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณี

ประเพณีไทยอันดั่งงามที่สืบทอดต่อกันมานั้น ล้วนแตกต่างกันไปตามความเชื่อ ความผูกพันของผู้คนต่อพุทธศาสนาและการดำรงชีวิตที่สอดประสานกับฤดูกาลและธรรมชาติอย่างชาญฉลาดของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น ทั่วแผ่นดินไทย เช่น ภาคเหนือ ประเพณีบวชลูกแก้วของคนไตหรือชาวไทยใหญ่ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ภาคอีสาน ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวจังหวัดยโสธร ภาคกลาง ประเพณีทำขวัญข้าวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภาคใต้ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น นอกจากนี้ ประเพณีและอารยธรรมไทยยังนำมาซึ่งการท่องเที่ยว เป็นที่รู้จักและประทับใจแก่ชาติอื่น นับเป็นมรดกอันล้ำค่าที่เราคนไทยควรอนุรักษ์และสืบสานให้ยิ่งใหญ่ตลอดไป “พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร ถูกใช้เป็นฐานประเพณีวัฒนธรรม อย่างต่อเนื่อง เช่น วันสงกรานต์ ทางกรุงเทพมหานครจะใช้บริเวณองค์พระปรางค์ประกอบพิธี วันลอดกระทงก็ใช้องค์พระปรางค์เป็นฉากในการสร้างความสวยงามและความอลังการ องค์พระปรางค์ยังเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และเป็นพื้นที่จัดงานเกี่ยวกับพิธีกรรมศรัทธาของกองทัพและหน่วยงานทางราชการอยู่ตลอดเวลา

การสังเคราะห์ข้อมูลด้านพิธีกรรมความเชื่อที่ปรากฏในองค์พระปรางค์ บางส่วนอยู่ในศาสนาพราหมณ์ยุคไตรเพท เช่นรูปเทวดา หรือพระอินทร์ที่ปรากฏอยู่บนส่วนยอดขององค์พระปรางค์ คือ เหนือซุ้มเรือนธาตุ พระอินทร์เป็นเทพเจ้าสำคัญขององค์หนึ่ง มีกายสีแดง แต่ต่อมาในชั้นหลังกลายเป็นสีมรกต อวูฐที่ถือประจํา นั้นคือ วัชระ หมายถึงสายฟ้า หรืออวูฐที่มีเพชรเป็นส่วนประกอบพระแสงศร และพระแสงขอ สำหรับในศาสนาพุทธกล่าวไว้ว่า พระโพธิสัตว์จุติมาเป็นมนุษย์ชื่อ มขมาณพ ได้สร้างกุศลอย่างแรงกล้า คือการจัดสร้างสาธารณประโยชน์เพื่อผู้อื่น เช่น ศาลา รวมทั้งได้บำเพ็ญกุศลธรรม 7 ประการ คือ บำรุงมารดาบิดา ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้เจริญในตระกูล พุดคำสัตย์ ไม่พุดคำหยาบ ไม่พุดส่อเสียด กำจัดความตระหนี่ และไม่โกรธ แต่กลับถูกนายบ้านไปทูลฟ้องพระราชาว่า มขมาณพเป็นโจรช่องสุ่มผู้คน พระราชาจึงให้ส่งช่างไปเหยียบให้ตาย แต่ด้วยอานุภาพแห่งความเมตตาที่มขมาณพมีอยู่ จึงทำให้ช่างไม่ทำร้าย ความทราบถึงพระราชาจึงรับสั่งให้มขมาณพเข้าเฝ้า และเมื่อพระองค์ทรงทราบความจริงทั้งหมด จึงได้พระราชทานช่างให้เป็นพาหนะแก่มขมาณพ ดังนั้น เมื่อมขมาณพตายไปแล้วจึงเกิดเป็นพระอินทร์อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ครองปราสาทไพชยนต์และมีช้างเอราวัณเป็นพาหนะ

บทบาทของพระอินทร์ต่อพระพุทธศาสนามีอยู่อย่างต่อเนื่อง ที่สำคัญคือเมื่อครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะออกผนวชแล้วตัดพระเมาลีด้วยพระองค์เอง ครั้นนั้นพระอินทร์ได้อัญเชิญพระเมาลีไปบรรจุไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ นอกจากนี้ พระอินทร์ยังมีส่วนร่วมในพุทธประวัติอีกหลายประการเป็นที่รู้จักกันดีของชาวพุทธ คติในการประดิษฐานพระอินทร์แทนที่พระ พุทธรูปในเจดีย์ของพระปรางค์วัดอรุณฯ จึงมีความหมายที่ต่างออกไปจากขนบธรรมเนียมในการสร้างดังที่ผ่านมา บทบาทที่สำคัญยิ่งในการนำเทพมาประดิษฐานในส่วนนี้ เป็นการชี้ให้เห็นถึงลักษณะการผสมผสานทางความเชื่อและการนับถือทั้งศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ

นอกจากนี้ พระปรางค์ที่เป็นเจดีย์บริวารยังมีรูปเหล่าเทพทรงม้าประดิษฐานในตำแหน่งเดียวกัน ซึ่งอาจมีความหมายของการเป็นเทพผู้เป็นบริวารบนสวรรค์ และการที่ให้ความสำคัญต่อพระอินทร์ในงานศิลปกรรมมากขนาดนี้ สอดคล้องกับความหมายของชื่อเต็มของกรุงเทพมหานคร นั่นคือ ‘กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยามหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์ มหาสถานอมรพิมาน อวตารสถิต สักกะทัตติยะวิษณุกรรมประสิทธิ์’ ในส่วนท้ายของชื่อที่กล่าวไว้ว่า สักกะทัตติยะวิษณุกรรมประสิทธิ์ นั้นแปลว่า ท้าวสักกเทวราช (พระอินทร์) ทรงให้พระวิษณุกรรมลงมาเนรมิตไว้ และพระวิษณุกรรมนั้นก็คือพระนารายณ์ที่เชื่อว่าได้แบ่งภาคอวตารมาปกครองเป็นพระมหากษัตริย์ ถือเป็นคติความเชื่อที่คนไทยได้นำมาใช้คู่กับสังคมไทย นับแต่อดีตตราบเท่าถึงปัจจุบัน

ชาวพุทธโดยทั่วไปมีคติความเชื่อที่ว่า “พระปรางค์เป็นพระสถูปรูปแบบหนึ่งในทางพุทธเถรวาท ที่เกิดจากการนำเอารูปปรางค์หรือศิขรของปราสาทขอมแต่สมัยลพบุรี อันเป็นศาสนสถานฝ่ายฮินดูและพุทธมหายาน มาสร้างให้เกิดรูปแบบใหม่ขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 18 ลงมา พระปรางค์ต่างจากพระสถูปแบบอื่นโดยเฉพาะสถูปทรงกลมในลักษณะที่ว่า สถูปทรงกลมมีวิวัฒนาการมาจากพูนดินหรือเนินดินที่ฝังศพและอัฐิธาตุ แต่พระปรางค์มาจากศิขรหรือยอดเขาสูงซึ่งเชื่อกันว่าเป็นที่สถิตของเทพเจ้า โดยที่หน้าที่ความสำคัญของปรางค์ก็เช่นเดียวกันกับสถูปทรงกลมนั่นเอง คือเป็นที่บรรจุพระบรมธาตุต่างจากปราสาทอันเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ เช่น ศิวลึงค์ เทวรูป หรือพระพุทธรูป แต่โดยระบบสัญลักษณ์ ทั้งพระสถูปที่บรรจุพระบรมธาตุและปราสาทที่ประดิษฐานรูปเคารพต่างก็เปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุมาศ อันเป็นศูนย์กลางจักรวาลของฮินดู-พุทธ เช่นกัน”

พระปรางค์นับเป็นอัตลักษณ์ทางศิลปสถาปัตยกรรมของกรุงศรีอยุธยาโดยตรง เพราะมีสร้างมากกว่าเมืองอื่นๆ โดยเฉพาะในสมัยอยุธยาตอนต้น ที่เห็นได้จากปรางค์วัดมหาธาตุ วัดพระราม วัดราชบูรณะ ความนิยมการสร้างพระปรางค์เริ่มลดน้อยลงบ้างในสมัยอยุธยาตอนกลาง ที่มีพระสถูปทรงกลมมากกว่า แต่พอถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย คือรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองลงมา ความนิยมในการสร้างพระปรางค์ก็กลับมาอีก แม้ว่าจะมีรูปแบบแตกต่างไปจากสมัยแรกๆ ก็ตาม มักนิยมสร้างศิลปะไปกับบรรดาเจดีย์ทรงกลมที่ย่อไม้สิบสองหรือยี่สิบ มีทั้งสร้างเป็นปรางค์ประธานและปรางค์ราย แต่ที่โดดเด่นเห็นจะเป็นพระปรางค์ประธานและเมรุรายที่วัดไชยวัฒนาราม ที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองสร้างขึ้นในบริเวณที่เป็นนิวาสนสถานเดิมและที่ถวายพระเพลิงพระศพของพระชนนี ก่อนขึ้นครองราชย์ พระปรางค์นี้สูงสง่าโดดเด่นอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาปากใต้ของเกาะเมือง เป็นปรางค์ที่เห็นชัดในภาพเขียนเกาะเมืองอยุธยาที่ฝรั่งเขียนขึ้นแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ลงมา ความโดดเด่นอย่างสำคัญ ของปรางค์วัดไชยวัฒนารามที่แตกต่างไปจากปรางค์วัดอื่นๆ ก็คือ มีการจัดผังพุทธาวาสเป็นมณฑลจักรวาลที่ได้สัดส่วนตามเรขาคณิตเหมือนกับผังปราสาทขอม เช่นปราสาทนครวัดของกัมพูชา เพราะเป็นสิ่งที่เกิดจากการนำเอาศิลปสถาปัตยกรรมขอมมาปรับปรุงแต่งขึ้นใหม่ในรัชกาลนี้

สรุปว่า การประดับศิลปะด้านสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนา มักจะมีพระอินทร์ และพระนารายณ์อยู่เสมอ สังเกตได้จากหน้าบันของพระอุโบสถหลายวัดในประเทศไทย ก็มีรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณหรือพระนารายณ์ประดิษฐานไว้ด้วย เป็นการสื่อถึงสัญลักษณ์และคุณค่า ความหมายของสถาบันกษัตริย์ของไทยนั่นเอง

ทรงฝึกข้าวโพด มีลักษณะ ผอมบางและตรงยาวคล้ายฝักข้าวโพด ส่วนยอดนั้นจะค่อยๆ เรียวเล็กลง ก่อนรวบเป็นเส้นโค้งที่ปลาย เป็นลักษณะเฉพาะของพระปรางค์สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ตัวอย่างเช่น วัดเทพธิดาราม กรุงเทพฯ วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพฯ “พระปรางค์ทรงฝักข้าวโพด มีรูปทรง ผอมบางและตรงยาวคล้ายฝักข้าวโพด ส่วนยอดนั้นจะค่อยๆ เรียวเล็กลงก่อนรวบเป็นเส้นโค้งที่ปลาย รูปทรงพระปรางค์นี้ถือเป็นลักษณะเฉพาะตัวของพระปรางค์สมัยต้นรัตนโกสินทร์ และใช้พระปรางค์ในฐานะอาคารประธานหลักของวัดได้สื่อความนิยมลงนับแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย แม้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์จะหันมานิยมใช้อีกครั้ง แต่ส่วนใหญ่มักใช้เป็นอาคารรองอย่างปรางค์ทิศเท่านั้นงาน ออกแบบสถาปัตยกรรมประเภทนี้ จึงด้อยคุณลักษณะ รูปทรงที่ดูผอมบางทำให้ขาดพลัง ส่วนของเรือนธาตุปิดที่บตัน ไม่มีการเจาะช่องคูหาภายใน ส่วนยอดทำเป็นชั้นๆ ด้วยเส้นบัวกลีบขนุนและบันแถลง ไม่ทำรายละเอียดใดประดับ” (สุขนรินทร์ ดาวเรือง. 2554 : สัมภาษณ์)

ทรงจอมแห มีลักษณะคล้ายแหที่ถูกยกขึ้น ตัวอย่างได้แก่ วัดอรุณราชวราราม ธนบุรีปรางค์คือรูปแบบหนึ่งของเจดีย์ เช่นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (เจดีย์ยอดทรงดอกบัวตูม) ของสมัยสุโขทัย เช่นเจดีย์ทรงระฆัง ของสมัยสุโขทัยก็มี ของสมัยกรุงศรีอยุธยา หรือสมัยรัตนโกสินทร์ก็มี “พระปรางค์รูปทรงจอมแห โครงสร้างมีลักษณะแอนโค้งเหมือนอาคารทึงน้ำหนักตัวของแหที่ถูกยกขึ้น รูปทรงเช่นนี้ความจริงถูกนำมาใช้กับการออกแบบพระเจดีย์สมัยต้นรัตนโกสินทร์มาก่อนแล้ว และต่อมาพัฒนา มาใช้กับรูปทรงพระปรางค์” (จำลอง มาเที่ยง. 2554 : สัมภาษณ์)

ประติมากรรม แถบภาคกลางของประเทศไทย ขอมเคยมีอำนาจอยู่ก่อนไทยจะตั้งอาณาจักรอยุธยา ฉะนั้นศิลปะแบบขอมหรือที่เรียกว่าแบบอู่ทอง จึงมีอิทธิพลในการสร้างพระ ศิลปะสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนาเป็นส่วน ใหญ่ เนื่องจากมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ เป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก พระพุทธศาสนา ราษฎรส่วนใหญ่มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น ความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจึงเป็นแรงบันดาลใจให้สร้าง

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระปรางค์สามยุคในประเทศไทย : พระปรางค์สามยอด ลพบุรี พระปรางค์หลวง นนทบุรี และพระวัดอรุณราชวราราม การสังเคราะห์ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม” ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่วิจัยในพื้นที่เป้าหมายที่กำหนด ประกอบด้วย จังหวัดลพบุรี พื้นที่พระปรางค์สามยอด อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี พื้นที่ คือ พระปรางค์หลวง วัดปรางหลวง อำเภอบางใหญ่ กรุงเทพมหานคร พระปรางค์วัดอรุณวัดอรุณราชวราราม เขตบางกอกใหญ่ ฝั่งธนบุรี ด้วยวิธีการสังเกต สัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการ เพราะเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาถึงประวัติความเป็นมา ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ในประเทศไทยและพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม สภาพปัจจุบันและปัญหาแนวทางการอนุรักษ์สืบสานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระปรางค์ การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีเกี่ยวกับพระปรางค์ในประเทศไทยและพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ได้แบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลเป็น 3 ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ 1 ประวัติความเป็นมา ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ในประเทศไทยและพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาในการอนุรักษ์สืบสานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระปรางค์ ตอนที่ 3 การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อประเพณีและพิธีกรรม เกี่ยวกับพระปรางค์ในประเทศไทยและพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน การเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยวิธีการสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม การประชุมเชิงปฏิบัติการ ได้นำเสนอผลการวิจัย ดังนี้

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย
2. สรุปผล
3. อภิปรายผล
4. ข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ในประเทศไทยและพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม
2. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาในการอนุรักษ์สืบสานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระปรางค์
3. เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม เกี่ยวกับพระปรางค์ในประเทศไทยและพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

สรุปผล

ผลการศึกษา สรุปได้ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมา ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย

1.1 พระปรางค์สามยอด อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

1.1.1 ประวัติความเป็นมา

ประวัติความเป็นมาของพระปรางค์ในประเทศไทยยุคต้น พบว่า พระปรางค์ หรือ ปรางค์ เป็นสิ่งก่อสร้างประเภทหนึ่งในงานสถาปัตยกรรมไทย เป็นหลักประธานในวัดเช่นเดียวกับพระเจดีย์ หรือเจดีย์ แต่เดิมถือว่าเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะเฉพาะของขอม โดยมีคติความเชื่อในศาสนาฮินดู หรือพราหมณ์ที่ว่า “เป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นที่ประทับของพระพรหม เป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ฮินดู ถือว่าเป็นผู้สร้างจักรวาล และเป็นหนึ่งในตรีมูรติ อันประกอบด้วย “พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ” พระปรางค์ในไทย มีอิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมของขอมมา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 จัดให้อยู่ในรูปแบบสมัยลพบุรี ราวพุทธศตวรรษที่ 14-18 ก่อนที่จะพัฒนารูปแบบสู่ศิลปะสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ในที่สุด ภายใต้รูปแบบลักษณะจำแนกเป็น 4 แบบ คือ 1) แบบทรงศิขร เป็นปรางค์รูปแบบดั้งเดิม 2) แบบทรงงาเนียม มีลักษณะคล้ายงาช้าง ลักษณะใหญ่แต่สั้น ตอนปลายโค้งและค่อนข้างเรียวแหลม ถือเป็นประดิษฐกรรมของช่างไทย โดยมีการพัฒนาจากรูปแบบเดิมจนมีลักษณะเฉพาะของตนเองในสมัยอยุธยาตอนต้น 3) ทรงฝักข้าวโพด มีลักษณะ ผอมบางและตรงยาวคล้ายฝักข้าวโพด ส่วนยอดนั้นจะค่อยๆ เรียวเล็กลงก่อนรวบเป็นเส้นโค้งที่ปลาย เป็นลักษณะเฉพาะของพระปรางค์สมัยต้นรัตนโกสินทร์ 4) ทรงจอมแห มีลักษณะคล้ายแหที่ถูกยกขึ้น โครงสร้างมีลักษณะแอนโค้งเหมือนอาคารที่นั่งน้ำหนักตัวของแหที่ถูกยกขึ้น รูปทรงเช่นนี้ความจริงถูกนำมาใช้กับการออกแบบพระเจดีย์สมัยต้นรัตนโกสินทร์มาก่อนแล้ว และต่อมาพัฒนามาใช้กับรูปทรงพระปรางค์

1.1.2 ความเชื่อ

ความเชื่อในการก่อสร้างพระปรางค์ในประเทศไทย พบว่า คติความเชื่อที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่สมัยก่อนๆ เช่น การก่อสร้างพระเมรุมาศ ซึ่งใช้เป็นที่ประดิษฐานพระศพหรือพระบรมศพของเจ้านายชั้นสูง แผงไว้ด้วยคติความเชื่อเช่นกันว่าเป็นการแสดงกตัญญูกตเวทีตาคูณต่อพระมหากษัตริย์และบรมวงศ์ที่ได้ล่วงลับไปแล้ว พระปรางค์หรือปรางปราสาท ถือเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะเฉพาะของขอม สร้างขึ้นบนพื้นฐานคติสัญลักษณ์แห่งเขาพระสุเมรุ ซึ่งแทนความหมายของแกนหรือศูนย์กลางแห่งความเชื่อในศาสนาฮินดู การสร้างพระปรางค์อาจหมายถึงการสร้างสัญลักษณ์ใหม่แห่งอำนาจของกษัตริย์ท้องถิ่นขึ้นเพื่อประกาศสิทธิธรรมทางการเมืองการปกครอง เหนือดินแดนนครรัฐของตน และน่าจะผูกพันอยู่กับคติการแสดงความหมายของเมืองในฐานะรูปจำลองของจักรวาล ซึ่งมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง จึงอาจแสดงให้เห็นถึงความพยายามของกษัตริย์ท้องถิ่น ในการแข่งขันเพื่อสร้างความเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองของนครรัฐของตน ด้วยการสร้างสัญลักษณ์แสดงปริมาณของจักรวาล หรืออีกนัยหนึ่งปริมาณแห่งอำนาจขึ้นมา เพื่อเป็นการแสดงถึงอำนาจและอาณาเขตให้ผู้อื่นได้รับทราบทั่วกัน และพระปรางค์มีโครงสร้างแต่ละส่วนของพระปรางค์อยู่ 4 ส่วน 1) ฐานประทักษิณ 2) ฐานองค์พระปรางค์ 3) ส่วนเรือนธาตุและซุ้มทิศ 4) ยอดของพระปรางค์

1.1.3 ประเพณี

ประเพณี เป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา เป็นเอกลักษณ์และมีความสำคัญต่อสังคม เช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ “ประเพณีเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของสังคมเชื้อชาติต่างๆ ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีประจำทั้งในท้องถิ่นและประจำชาติ โดยการถ่ายทอดกันมาโดยตามลำดับ หากประเพณีนั้นดีอยู่แล้วก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็น วิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัดวาอารามต่างๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาลเป็นต้นมา การรับเอาศิลปกรรมหรือรูปลักษณ์ทางศิลปกรรมบางอย่าง อาจมีประเพณีพิธีกรรมปะปนเข้ามาด้วย พระปรารักษ์ก็เช่นกัน ในยุคแรกๆ มีประเพณีที่เกี่ยวข้องอยู่บ้าง เพราะเป็นคติความเชื่อในลัทธิศาสนาอื่น เช่น ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีเกี่ยวกับบ้านเมือง เป็นต้นว่า พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของพระมหากษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนคร แก่เหล่าแม่ทัพ นายกองและทหารระดับต่างๆ ในกองทัพ เพื่อให้เกิดความเกรงกลัวและมีความมั่นคงในความจงรักภักดี

1.1.4 พิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นการกระทำเพื่อก่อให้เกิดความสบายใจ และเป็นสื่อกลางระหว่างความเชื่อต่างๆ ของมนุษย์ที่ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ซึ่งพิธีกรรมนี้เกิดขึ้นและอยู่คู่กับมนุษย์มานานแล้ว ซึ่งปรากฏหลักฐานด้านต่างๆ ทางโบราณคดีตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน และปรากฏในหลายพื้นที่ของโลก เช่น ยุโรป เอเชีย เป็นต้น ซึ่งจะแตกต่างกันตามความเชื่อของแต่ละชุมชนและศาสนา และบางพิธีกรรมก็ปฏิบัติกันเฉพาะกลุ่มชนเท่านั้น “ประเพณีและพิธีกรรม เป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นกรอบและเป็นแบบแผนให้คนในสังคมได้ยึดถือและปฏิบัติ หล่อหลอมให้เกิดความสามัคคี ก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่สง่างาม และสวยงาม พิธีที่เกี่ยวข้องกับพระปรารักษ์ในอดีต เป็นทั้งจารีตประเพณี เพราะยึดถือมาอย่างต่อเนื่อง เป็นขนบประเพณีเพราะเกี่ยวข้องกับสถาบันที่ยึดมั่นและปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่อง เป็นธรรมเนียมประเพณี เพราะทุกคนในสังคมทำได้ หากเป็นพุทธศาสนิกชน พิธีกรรมต่างๆ ที่จัดเกี่ยวกับพระปรารักษ์สามยอด โดยเฉพาะพิธีการเลี้ยงอาหารลิงหรือโต๊ะจีนลิง หากมองในแง่ของการสงเคราะห์ก็จะเป็นพิธีกรรมที่เปี่ยมล้นด้วยเมตตา เพราะมีพรหมวิหารธรรมแขวงอยู่คือเมตตาสงเคราะห์ต่อสัตว์ด้วยความหวังดี ตามคติของชาวพุทธ ในพิธีการเลี้ยงอาหารลิงจะประกอบด้วยชนทุกชั้นทุกอาชีพ เป็นการรวมตัวกันด้วยจิตเมตตาเป็นที่ตั้ง ผลที่ได้คือความสบายใจ

1.2 พระปรารักษ์หลวง วัดปรารักษ์หลวง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

1.2.1 ประวัติความเป็นมา

ประวัติความเป็นมาของพระปรารักษ์ในประเทศไทยยุคยุคกลาง พบว่าพระปรารักษ์ คือ ประดิษฐ์กรรมด้านสถาปัตยกรรม อย่างหนึ่งของไทย และเป็นสิ่งก่อสร้างที่วิวัฒนาการมาจากความเชื่อด้านศาสนา ล้วน สำหรับประเทศไทย ที่มีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ได้สร้างพระปรารักษ์ไว้มากมาย วัดปรารักษ์หลวง เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในจังหวัดปริมณฑล ของกรุงเทพมหานคร คือ จังหวัดนนทบุรี และเป็นที่ประดิษฐานพระปรารักษ์แก่อีกหนึ่งองค์ ชาวบ้านนิยมเรียกขานกันว่า พระปรารักษ์วัดปรารักษ์หลวง สร้างในสมัยของพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) แห่งกรุงศรีอยุธยา

ตอนต้น ประมาณปี พุทธศักราช 1904 เดิมชื่อ "วัดหลวง" ต่อมาในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้เห็นองค์พระปรางค์ที่ได้สร้างขึ้นไว้พร้อมกับการสร้างวัด จึงได้เปลี่ยนนามวัดนี้ว่า "วัดปรางค์หลวง" อันมีสัญลักษณ์ของพระปรางค์นั่นเอง ปัจจุบันองค์พระปรางค์ซึ่งมีสภาพเก่าแก่ ผุพังมาก ฐานเป็นอิฐ ส่วนที่เป็นเรือนธาตุทั้งสี่ด้าน แต่ละด้านเป็นพระปูนูนสูง นักโบราณคดีได้ค้นหาหลักฐาน และลงความเห็นว่า “เป็นฝีมือของช่างในสมัยอยุธยาตอนต้น”

1.2.2 ความเชื่อ

ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างพระปรางค์ เป็นคติความเชื่อของสังคมไทย สร้างไว้เป็นที่บรรจุพระธาตุ พระบรมสารีริกธาตุ และอัฐิของบรรพบุรุษ พระปรางค์ ก็คือ เจดีย์รูปทรงหนึ่ง ที่ลอกเลียนแบบมาจากปราสาทขอม และใช้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า “การสร้างพระปรางค์ในประเทศไทยยุคหลังได้รับการพัฒนาารูปทรงจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของไทย และสร้างในลักษณะ 3 แบบหลังเท่านั้น คือ ทรงงานนิยม ทรงฝักข้าวโพด และทรงจอมแห พระปรางค์วัดปรางค์หลวงเป็นพระปรางค์ทรงฝักข้าวโพด ที่พัฒนามาจากทรงงานนิยม มีรูปลักษณะที่ยาวเพรียว ดูแล้วสบายตา เกิดศรัทธา ให้ความรู้สึกที่ทรงพลัง สร้างความปิติกับผู้มาเยือน

1.2.3 ประเพณี

ประเพณีเป็นสิ่งสะท้อนความมีอารยะของชาติ สายธารแห่งวัฒนธรรมหล่อหลอมจากประเพณีพิธีกรรมเป็นส่วนมาก ประเพณีไทยอันดงามที่สืบทอดต่อกันมานั้น ล้วนแตกต่างกันไปตามความเชื่อ ความผูกพันของผู้คนต่อพุทธศาสนา และการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับฤดูกาลและธรรมชาติอย่างชาญฉลาดของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น ทั่วแผ่นดินไทย เช่น ภาคเหนือ มีประเพณีบวชลูกแก้วของคนไตหรือชาวไทยใหญ่ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ภาคอีสาน มีประเพณีบุญบั้งไฟของชาวจังหวัดยโสธร และจังหวัดอื่นๆ ภาคกลาง มีประเพณีทำขวัญข้าวที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภาคใต้ มีประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ประเพณีและอารยะธรรมไทยยังนำมาซึ่งการท่องเที่ยวเป็นที่รู้จักและประทับใจแก่ชาติอื่น นับเป็นมรดกอันล้ำค่า ควรค่าแก่การอนุรักษ์และสืบสานให้ยิ่งใหญ่ตลอดไป “ประเพณีเกี่ยวกับพระปรางค์ไม่มีการจัดและไม่มีการสืบทอด เนื่องจากที่ผ่านมาพระปรางค์ถูกภัยธรรมชาติทางน้ำท่วมซังซำรุดเสียหาย และพื้นที่บริเวณองค์พระปรางค์ก็ไม่เหมาะในการจัดกิจกรรม ส่งผลให้ถูกลืมเลือนไปในที่สุด ปัจจุบัน มีแต่ผู้มีจิตศรัทธาบางท่านเท่านั้นที่เห็นคุณค่าและมีความเลื่อมใสนำผ้าสีเหลืองมาห่มองค์พระปรางค์

1.2.4 พิธีกรรม

ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประเพณี เป็นแหล่งกำเนิดของวัฒนธรรมในภาพรวม พิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระปรางค์ เกิดจากการสั่งสมมาอย่างยาวไกล ยึดถือและสืบสานกันมาอย่างต่อเนื่อง เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาพุทธหรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ศาสนาพืธีด้วยกัน ในพระพุทธศาสนา จำแนกเป็น 2 ประเภท 1) พิธีกรรมที่เป็นพุทธบัญญัติ เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ จะต้องปฏิบัติพิธีกรรมนั้นๆ ให้ถูกต้องตามที่บัญญัติไว้ เช่นการลงอุโบสถเพื่อสวดปาฏิโมกข์ในวันพระ 15 ค่ำหรือ 14 ค่ำ และวันพระนี้ จะตรงกับวันสำคัญทางพุทธศาสนาด้วย เช่น วันมาฆบูชา จะตรงกัน วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 เป็นต้น วันดังกล่าวเมื่อพระสงฆ์ทำสังฆกรรมในส่วนของพุทธบัญญัติแล้ว ก็จะมีพิธีเวียนเทียนรอบสิ่งก่อสร้างที่เป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา คือ พระอุโบสถ พระวิหาร พระปรางค์ พระเจดีย์ พระสถูป 2) พิธีกรรมที่พัฒนาขึ้นในท้องถิ่น คือ พิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่างๆ กำหนดขึ้น โดยมีการผสมผสานขนบธรรมเนียมประเพณี

ท้องถิ่นให้เข้ากับกิจกรรมทางพุทธศาสนา และได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นประเพณี โดยมีหลักปฏิบัติทั่วไปเกี่ยวกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา อยู่ 4 ประการ คือ (1) ต้องเป็นความถูกต้อง ตามพุทธบัญญัติ (2) ต้องคำนึงถึงความเหมาะสม (3) ต้องคำนึงถึงความประหยัด และภาวะทางเศรษฐกิจ (4) ต้องคำนึงประโยชน์ที่จะได้รับต้องคุ้มค่า และเกิดประโยชน์ 3 ประการ คือ (1) มีคุณค่าทางจิตใจ ทำให้ศาสนามีความศักดิ์สิทธิ์ (2) ส่งเสริมความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม และ (3) ส่งเสริมและรักษาเอกลักษณ์ที่ดั้งเดิม เป็นการสร้างสมวัฒนธรรมคงอยู่ต่อไป พระปรางค์ เป็นเอกลักษณ์ที่จะส่งเสริมให้คงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีพิธีกรรมในสังคมอย่างยั่งยืนได้ พระปรางค์หลวง วัดพระปรางค์หลวง ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมมาอย่างยาวนาน แต่ปัจจุบัน ได้เสื่อมคุณค่าลง เพราะสังคมมีวิวัฒนาการ และการเข้ามาของวัฒนธรรมต่างๆ จากภายนอก

1.3 พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ฝั่งธนบุรี กรุงเทพมหานคร

1.3.1 ประวัติความเป็นมา

ผลการศึกษาพบว่า พระปรางค์ยุคปลาย (ยุครัตนโกสินทร์) คือพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม พบว่า เป็นพระปรางค์ในยุคต่อมา ที่ได้พัฒนาอย่างมีเอกลักษณ์ และเป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมแบบไทยๆ ที่สมบูรณ์แบบ พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ถูกสร้างขึ้นจากพัฒนาการของรูปทรงพระปรางค์แบบไทย แบบที่ 4 คือ แบบทรงจอมแห ซึ่งเป็นรูปแบบพระปรางค์ที่ได้รับการพัฒนา มาเป็นแบบอย่างของไทยที่สมบูรณ์แบบแล้ว พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ได้เริ่มก่อสร้างมาตั้งแต่รัชกาลที่ 2 และมาแล้วเสร็จสมบูรณ์สมโภชองค์พระปรางค์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสิ้นเกล้ารัชกาลที่ 4 และในรัชกาลที่ 5 ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์อีกครั้งพร้อมด้วยการจัดงานฉลองสมโภชอีกครั้ง

1.3.2 ความเชื่อ

พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม สร้างขึ้นภายใต้ความเชื่อและศรัทธาในพุทธศาสนาขององค์ผู้สร้างผู้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี 4 ราชการ คือ รัชกาลที่ 2 ที่ 3 ที่ 4 และ ที่ 5 ภายใต้แนวคิดและความเชื่อที่ว่า พระปรางค์เป็นรูปแบบปราสาทที่ประทับของพระพรหมเป็นศูนย์กลางของจักรวาล เมื่อนำมาเป็นสิ่งเป็นตัวแทนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้าจึงต้องมีการศึกษาและออกแบบให้สอดคล้องกับสิ่งที่ถูกบันทึกอยู่ในคัมภีร์ จึงเป็นสถาปัตยกรรมที่สูงค่า เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่หาค่ามิได้

1.3.3 ประเพณี

ผลการศึกษาพบว่า การจัดงานทุกงานที่จัดเกี่ยวกับพระปรางค์ถือว่าเป็นงานประเพณี แม้ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงก็มีส่วนที่องค์พระปรางค์ต้องเป็นฐานและเป็นองค์ประกอบในงาน “พระปรางค์ไม่ได้จัดงานประเพณีโดยตรงมาช้านานแล้ว เพราะความเจริญในสังคมที่รับวัฒนธรรมภายนอกเข้ามา คงเหลือไว้แต่งานประเพณีที่เกี่ยวกับศาสนาเท่านั้นที่ยังคงปฏิบัติ เช่น การใช้องค์พระปรางค์เป็นศูนย์กลางในการปฏิบัติตามประเพณีทางพุทธศาสนา คือ การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพุทธศาสนา และมีประเพณีความเชื่อที่ยึดถือมาแต่โบราณ คือ การทำบุญตักบาตร การเวียนเทียนในเทศกาลต่างๆ และวันสำคัญต่างๆ ทางพุทธศาสนา ปัจจุบันพิธีกรรมเกี่ยวกับพระปรางค์โดยตรงไม่มีแล้ว คงเหลือแต่ประเพณีทางพุทธศาสนาโดยใช้พระปรางค์เป็นที่ประกอบพิธี ยังมีอยู่หลายอย่าง เช่น วันลอยกระทงประจำปี งานเทศกาลสงกรานต์ สวดมนต์ทำวัตรเย็น บวชประเพณีพรหมจารีณี ผ้าห่มพระปรางค์

1.3.4 พิธีกรรม

ด้านพิธีกรรม ผลการศึกษาพบว่า การจัดพิธีกรรมในสมัยโบราณ นิยมกระทำตามความเชื่อ โดยมีความเชื่อว่า หากกระทำถูกต้องแล้วจะนำความสุขและความเป็นสิริมงคลมาให้แก่ตนเอง ครอบครัว และวงศ์ตระกูลปัจจุบันยังคงยึดถือสืบทอดต่อกันมา เป็นการรักษาเอกลักษณ์ของความเป็นไทย และเป็นการเชื่อมโยงในเรื่องความเชื่อของคนในชาติที่มีความหลากหลายผสมผสานกัน พิธีกรรมที่คนไทยยึดถือปฏิบัติในโอกาสต่างๆ นั้น บางอย่างเป็นความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น บางอย่างเป็นความเชื่อเนื่องมาจากหลักปฏิบัติทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หรือศาสนาอื่นๆ

2. สภาพปัจจุบันและปัญหาในการอนุรักษ์สืบสานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระปรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย

2.1 สภาพปัจจุบันและปัญหาพระปรางค์สามยอดลพบุรี แนวทางการอนุรักษ์สืบสาน

ผลการศึกษาพบว่า วิวัฒนาการเกี่ยวกับรูปทรงของพระปรางค์ในประเทศไทย มี 3 ยุค คือ ยุคต้น ได้แก่ ศตวรรษที่ 14-17 คือ พระปรางค์ 3 ยอดจังหวัดลพบุรี ทรงศิขร มีอิทธิพลมาจากขอมโบราณ และใช้เป็นศาสนสถานและเทวาลัย เพื่อพระมหากษัตริย์ประกอบพิธีกรรม ต่อมามีการดัดแปลงเป็นพุทธศาสนสถานในลัทธิศาสนาพุทธนิกายมหายาน พระปรางค์ลพบุรี ตามประวัติ ถูกดัดแปลงมา 2 ครั้ง ครั้งแรกในสมัยของขอมเรืองอำนาจ ถูกดัดแปลงเป็นพุทธสถานฝ่ายมหายาน ตามความเชื่อของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่เรืองอำนาจอยู่ในพุทธศักราช 1724-1762 ได้แผ่อิทธิพลมายังดินแดนแถบนี้ด้วย ต่อมาเมื่อ อาณาจักรขอมเสื่อมลง ราชอาณาจักรที่ขึ้นมาแทนคือ ราชอาณาจักรสยามหรือประเทศไทย ซึ่งอาณาจักรสยามยุคแรกและแห่งแรกคือ “เมืองสุโขทัย” ที่เรืองอำนาจอยู่ประมาณ 200 กว่าปี เริ่มจากพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่ทรงนำพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้เข้ามา และมีอิทธิพลเหนือความคิด ศรัทธา ความเป็นอยู่ วิถีชีวิตวัฒนธรรม เปลี่ยนแปลงไป เพราะขอมหรือเขมรก็เสื่อมอำนาจลง จนเข้าสู่ยุคสมัยสยามประเทศ ราชอาณาจักรอยุธยา เทวสถานบางแห่งถูกดัดแปลงและถูกสร้างขึ้นใหม่ ภายใต้อิทธิพลความเชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ และทรงอิทธิพลเหนือความคิดของคนไทยตลอดมา พระปรางค์ที่ยังสมบูรณ์ ถูกดัดแปลงให้เป็นศาสนสถานอีกครั้ง จากแนวคิดของขอมโบราณที่ยังมีอิทธิพลอยู่บ้างในความเชื่อของช่างผู้ก่อสร้างและอาจเป็นกุสโลบายของผู้นำในยุคหนึ่งที่จะสร้างสิ่งใดก็ต้องอ้างเทพผู้ทรงอิทธิพล แต่พระพุทธศาสนาจะปฏิเสธในบางกรณีแต่บางกรณีก็ยอมรับ พุทธ พราหมณ์ เทพ จึงผสมกลมกลืนเข้ากันได้ได้อย่างเหมาะสม แบบถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกันตลอดมา พระปรางค์ยุคแรกๆ จึงมีรูปแบบที่มีอิทธิพลของเขมร เช่นพระปรางค์สามยอด แม้จะถูกดัดแปลงและสร้างมุขด้านเหนือ เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป แต่เหลือร่องรอยของรูปทรงและสถาปัตยกรรมอยู่ มาถูกพัฒนาจนเป็นรูปแบบไทยแท้ๆ ในสมัยหลัง ราวพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา “พระปรางค์วัดมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี เป็นพระปรางค์ที่พัฒนามาจากพระปรางค์สามยอด และเป็นพระปรางค์ต้นแบบของพระปรางค์ในประเทศไทยสมัยอยุธยา และพัฒนาต่อเนื่องมาถึงรัตนโกสินทร์

2.2 สภาพปัจจุบันและปัญหาพระปรางค์หลวง นนทบุรี

ผลการศึกษาพบว่า สภาพปัจจุบันและปัญหาประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระปรางค์ พบว่า สภาพปัญหาเกี่ยวกับความเชื่อในอดีตสังคมไทยยึดมั่นในหลักคำสอนทางศาสนาพุทธอย่างมั่นคง สถาปัตยกรรมทางศาสนาทุกประเภท ตั้งอยู่ภายใต้หลักธรรมทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น

แฝงคติธรรมและหลักการด้านภูมิประเทศ ตลอดถึงวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่นอย่างเหมาะสม กลมกลืน สภาพปัจจุบันด้านความเชื่อเกี่ยวกับพุทธสถาน ศาสนสถาน ภาพรวม ไม่ส่งผลดีต่อ วัฒนธรรม ประเพณีของชาติ เพราะผู้เข้ามาเยือน ไม่ได้มาเพราะความศรัทธาในองค์พระปรางค์หรือวัด แต่มา เพราะการท่องเที่ยว การหาความเพลิดเพลิน ดูความสวยงามขององค์พระปรางค์ที่ให้คุณค่าทางศิลปะ มากกว่า ตลอดถึงมาเพราะอยู่ในรายการของผู้จัดการการท่องเที่ยวเท่านั้นเป็นหลัก วัดและพระปรางค์ เป็นสถานที่รองรับการท่องเที่ยวชาวต่างชาติเท่านั้น

2.3 สภาพปัจจุบันและปัญหาพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร การอนุรักษ์สืบสาน

ผลการศึกษาในภาพรวมพบว่า คนโบราณอาจจะเชื่อว่าพระปรางค์เป็นตัวแทนเทพเจ้า หรือเป็นใจกลางจักรวาล แต่ปัจจุบัน คนมักเชื่อในสิ่งสมมติที่แทนพระพุทธรูปเจ้า กราบไหว้บูชา จะเจริญรุ่งเรือง ด้านวัฒนธรรม ปัจจุบันจะมีประเพณีห่มผ้าพระปรางค์ในเทศกาลเข้าพรรษา สรงน้ำพระปรางค์ในวันสงกรานต์ คนชาวมอญ มีเทศกาลแห่น้ำหวานรอบพระปรางค์หลังออกพรรษา สภาพปัจจุบันและปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์และสืบสาน ภาพรวมพบว่า การอนุรักษ์และสืบสานตัวองค์พระปรางค์ การอนุรักษ์สืบสานตัวขององค์พระปรางค์ คือ องค์พระปรางค์ดูแลโดย กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม มีหน้าที่ ปกป้อง คุ้มครอง อนุรักษ์ ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม อารังจาริตประเพณี พระราชพิธี และรัฐพิธี สืบทอด สร้างสรรค์ เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ปรับเปลี่ยนระบบและกลไกการบริหารจัดการมรดกศิลปวัฒนธรรม บริหารจัดการองค์ความรู้และพัฒนา มรดกศิลปวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวจัดการศึกษาเฉพาะด้านศิลปวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์ สืบทอดและพัฒนาอย่างยั่งยืน ให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติเพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาประเทศไทย “สภาพปัจจุบัน หน่วยงานที่รับผิดชอบ ได้จัดการตามภารกิจอย่างครบถ้วน ตัวพระปรางค์ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ให้มีรูปทรงที่สมบูรณ์ทางกายภาพ เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนความเชื่อความศรัทธาที่ สืบทอดมาแต่อดีต และบ่งบอกถึงอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองของชาติในอดีตการอนุรักษ์และสืบสานตัว องค์พระปรางค์ ตลอดถึงการฟื้นฟูประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระปรางค์อย่างต่อเนื่อง สภาพปัญหา ด้านความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม เกี่ยวกับพระปรางค์ในภาพรวมทั้ง 3 ที่ คล้ายกัน คือ ประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับพระปรางค์โดยตรงไม่มีแล้ว มีเพียงประเพณีเสริมซึ่งใช้พระปรางค์เป็นแกนหรือเป็น องค์ประกอบเท่านั้น อย่างพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ถูกใช้เป็นพื้นที่จัดงานสำคัญทางศาสนาและ ประเพณีสำคัญของชาติเท่านั้น

3. การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และสืบสานทางวัฒนธรรมของพระปรางค์ในประเทศไทย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวม พบว่า ประเพณีและพิธีกรรม เกี่ยวกับพระปรางค์ ในประเทศไทยและพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ผลการสังเคราะห์ สรุปได้ว่า พระปรางค์เป็นชื่อเรียกงานสถาปัตยกรรมไทยประเภทหนึ่ง ที่ใช้เป็นหลัก ประธานของวัดเสมอด้วยพระเจดีย์หรือพระมณฑป ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระบรมธาตุ ของพระพุทธรูปเจ้า ดังจะเห็นได้จากชื่อเรียกวัดสำคัญในกลุ่มภาคกลาง เช่น วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระปรางค์ เดิมถือเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มี รูปแบบลักษณะ เฉพาะของหอม สร้างขึ้นบนพื้นฐานคติสัญลักษณ์แห่ง “เขาพระสุเมรุ” ซึ่งแทน ความหมายของแกนหรือศูนย์กลางแห่งจักรวาลตามความเชื่อในศาสนาฮินดู ศิลปะสถาปัตยกรรมรูปแบบ

เช่นนี้ถูกใช้และพัฒนาเรื่อยมานับแต่พุทธศตวรรษที่ 14 เพื่อใช้แทนความหมายของพระมหากษัตริย์ของขอมในฐานะ “ผู้เป็นเจ้าของจักรวาล” หรือนัยหนึ่งผู้ทรงเป็นภาคอวตารของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ ก่อนที่จะเปลี่ยนเป็นพระโพธิสัตว์ ตามคติพุทธศาสนาลัทธิมหายานที่เผยแพร่เข้าไปมีบทบาทในอารยธรรมเขมรในราวพุทธศตวรรษที่ 17 ถึงแม้ว่าคติความเชื่อทางศาสนาจะเปลี่ยนไป แต่รูปแบบสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมโดยโครงสร้างหลักก็ยังคงไม่เปลี่ยนรูป เพียงแต่เปลี่ยนบทบาทจากเทวสถานเป็นพุทธสถานเท่านั้น เพราะต่างก็มีพื้นฐานความเชื่อเรื่องแผนภูมิจักรวาลคล้ายคลึงกัน ทางพุทธศาสนาเชื่อว่าพระเจ้าพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางจักรวาล ดังนั้นรูปแบบลักษณะและแผนผังของปราสาทปราสาทซึ่งประดิษฐานเทวรูปหรือ ศิวลึงค์ จึงถูกนำมาใช้ได้กับแนวความคิดในเรื่องของศูนย์กลางแห่งพระพุทธศาสนา ในฐานะหลักประธานของวัดในวัฒนธรรมของไทยได้อย่างกลมกลืน จัดเป็นพระเจดีย์รูปแบบหนึ่งเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุหรือพระพุทธรูป ภายใน ทั้งเรียกกันทั่วไปอีกชื่อหนึ่งว่า “พระพุทธรูปปราสาท”

การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ พบว่า พระปราสาทในประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากศิลปะสถาปัตยกรรมของขอมมานับแต่ พุทธศตวรรษที่ 14 โดยถูกจัดให้อยู่ในรูปแบบสมัยลพบุรี ในพุทธศตวรรษที่ 14-18 ก่อนที่จะพัฒนารูปแบบสู่ศิลปะสถาปัตยกรรมยุคสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ในที่สุด ภายใต้รูปแบบลักษณะที่จำแนกเป็น 4 แบบ คือ 1) ทรงศิขร 2) ทรงงาเนียม 3) ทรงฝักข้าวโพด 4) ทรงจอมแห พระปราสาทยุคกลางเป็นต้นมา จะเป็นการสร้างภายใต้อิทธิพลของ พุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลัก คงไว้แต่รูปทรงเท่านั้นที่ยังรักษาแบบขอมโบราณไว้ แต่ถูกดัดแปลงและเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมประเพณี นอกจากอิทธิพลทางพุทธศาสนาเถรวาทแล้ว ยังมีการผสมกลมกลืนเอาวัฒนธรรมความเชื่อของพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งกลายเป็นวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ที่มีอยู่ในประเทศไทยเท่านั้น

การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณี พบว่าประเพณีไทยอันดั้งเดิมที่สืบทอดต่อกันมานั้น ล้วนแตกต่างกันไปตามความเชื่อ ความผูกพันของผู้คนต่อพุทธศาสนาและการดำรงชีวิตที่สอดประสานกับฤดูกาลและธรรมชาติอย่างชาญฉลาดของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น ทั่วแผ่นดินไทย เช่น ภาคเหนือ ประเพณีบวชลูกแก้วของคนไตหรือชาวไทยใหญ่ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ภาคอีสาน ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวจังหวัดยโสธร ภาคกลาง ประเพณีทำขวัญข้าวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภาคใต้ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น นอกจากนี้ ประเพณีและอารยธรรมไทยยังนำมาซึ่งการท่องเที่ยว เป็นที่รู้จักและประทับใจแก่ชาติอื่น นับเป็นมรดกอันล้ำค่าที่เราคนไทยควรอนุรักษ์และสืบสานให้ยิ่งใหญ่ตลอดไป และพระปราสาทวัดอรุณราชวราราม ถูกใช้เป็นฐานประเพณีวัฒนธรรม อย่างต่อเนื่อง เช่น วันสงกรานต์ ทางกรุงเทพมหานครจะใช้บริเวณองค์พระปราสาทประกอบพิธี วันลอดกระทงที่ใช้องค์พระปราสาทเป็นฉากในการสร้างความสวยงามและความอลังการ องค์พระปราสาทยังเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และเป็นพื้นที่จัดงานเกี่ยวกับพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ของกองทัพและหน่วยงานทางราชการอยู่ตลอดเวลา

การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรม พบว่า แนวคิดในการที่จะสืบทอดวัฒนธรรมของชาติให้มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งนั้น จำเป็นต้องมีการศึกษาค้นคว้าและรับรู้เรื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน เพื่อส่งผ่านไปอย่างอนาคตให้ได้อย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าไม่ทำเช่นนี้แล้ว วัฒนธรรมที่สำคัญของชาติก็จะมีแต่จะสูญหายไปตามกาลเวลาอย่างแน่นอน ตัวอย่างเช่น การก่อสร้างเจดีย์ สลุปปราสาท และ ฤๅษีประดิษฐานในการก่อสร้างปูชนียวัตถุดังกล่าวนี้ นับว่าอนุชนคนรุ่นหลังก็ลืมเลือน

จนกระทั่งมองไม่เห็นถึงคุณค่าของสิ่งสำคัญที่บรรพชนได้ก่อสร้างขึ้นมาด้วยภูมิปัญญาแห่งความเป็นคนไทย ในสิ่งก่อสร้างต่างๆ ทางศาสนาที่เรียกว่า ปุชนียวัตถุ หรือ ปุชนียสถาน เพื่อให้อนุชนคนรุ่นหลังได้ร่วมกันสืบสานอนุรักษ์กันสืบต่อไปนั้น ในทางพระพุทธศาสนาผู้ที่มีความศรัทธาในหลักคำสอนอย่างสูงมักจะนิยมสร้างถาวรวัตถุที่ปรากฏเห็นได้ง่าย เช่น เจดีย์ สถูป ปรางค์ และ ณะ โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างที่แตกต่างกัน พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามถูกสร้างขึ้นให้ยึดโครงสร้างทางศาสนาเป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย 1) โครงสร้างด้านศาสนธรรม หมายถึง คำสอนทางพระพุทธศาสนา 2) โครงสร้างด้านศาสนบุคคล หมายถึง บุคคลผู้เป็นสื่อกลางระหว่างวัดกับบ้าน 3) โครงสร้างด้านศาสนวัตถุและศาสนสถาน หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่เป็นสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระปรางค์ และพระพุทธรูป 4) โครงสร้างด้านศาสนพิธี หมายถึง พิธีกรรมที่แสดงลักษณะของพระศาสนา พิธีกรรมถือเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดความสามัคคี และเป็นส่วนประกอบในการรวมใจของคนหลายคนให้รวมเป็นหนึ่งเดียวกันได้ สังคมไทยปัจจุบันกำลังประสบการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงสังคมในด้านต่างๆ เกิดขึ้นจากการพัฒนาเทคโนโลยีและการแพร่หลายทางวัฒนธรรมจากตะวันตก ทำให้เกิดผลกระทบในด้านวัฒนธรรมในหลายด้าน พิธีกรรมทางศาสนาก็เช่นเดียวกัน คนไทยนับวันเริ่มห่างเหินจากการประกอบพิธีกรรมไปเรื่อยๆ ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว พิธีกรรมทางศาสนาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างหนึ่ง คือในแง่ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของสังคม ไม่ว่าจะโลกนี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามวันเวลาอย่างไรก็ตาม สังคมมนุษย์ก็ยังมีความจำเป็นต่อการดำรงไว้ซึ่งพิธีกรรม ทางศาสนาที่เป็นบ่อเกิดแห่งประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ รวมทั้งเป็นแหล่งรวมใจให้แก่ทุกคนได้มีกิจกรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยสรุป พระปรางค์ ถูกสร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์และพุทธที่ได้รับการพัฒนามาให้กลมกลืนกับหลักการและวิถีชีวิตของคนไทยและอยู่บนฐานวัฒนธรรมความเชื่อแบบไทยๆ และโครงสร้างทางสังคมและศาสนา

อภิปรายผล

1. ประวัติความเป็นมา ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย

1.1 ประวัติความเป็นมา

ผลการศึกษาพบว่า พระปรางค์ หรือ ปรางค์ เป็นสิ่งก่อสร้างประเภทหนึ่งในงานสถาปัตยกรรมไทย เป็นหลักประธานในวัดเช่นเดียวกับพระเจดีย์ หรือเจดีย์ แต่เดิมถือว่าเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะเฉพาะของขอม โดยมีคติความเชื่อในศาสนาฮินดู หรือพราหมณ์ที่ว่า “เป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นที่ประทับของพระพรหม เป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ฮินดู ถือว่าเป็นผู้สร้างจักรวาล และเป็นหนึ่งในตรีมูรติ อันประกอบด้วย “พระพรหม พระวิษณุ และ พระศิวะ” พระปรางค์ในไทย มีอิทธิพลศิลปะสถาปัตยกรรมของขอมมา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 จัดให้อยู่ในรูปแบบสมัยลพบุรี ราวพุทธศตวรรษที่ 14-18 ก่อนที่จะพัฒนารูปแบบสู่ศิลปะสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ในที่สุด ภายใต้รูปแบบลักษณะจำแนกเป็น 4 แบบ คือ 1) แบบทรงศิขร 2) แบบทรงงาเนียม มีลักษณะคล้ายงาช้าง ลักษณะใหญ่แต่สั้น ตอนปลายโค้งและค่อนข้างเรียวแหลม ถือเป็นประดิษฐกรรมของช่างไทย โดยมีการพัฒนาจากรูปแบบเดิมจนมีลักษณะเฉพาะของตนเองในสมัยอยุธยาตอนต้น 3) ทรงฝักข้าวโพด มีลักษณะ ผอมบางและตรงยาวคล้ายฝักข้าวโพด ส่วนยอดนั้นจะ

ค่อยๆ เรียวเล็กลง ก่อนรวบเป็นเส้นโค้งที่ปลาย เป็นลักษณะเฉพาะของพระปราสาทสมัยต้นรัตนโกสินทร์

4) ทรงจอมแห มีลักษณะคล้ายแหที่ผูกยกขึ้น โครงสร้างมีลักษณะแอนโค้งเหมือนอาการทึงน้ำหนักตัวของแหที่ผูกยกขึ้น รูปทรงเช่นนี้ความจริงถูกนำมาใช้กับการออกแบบพระเจดีย์สมัยต้นรัตนโกสินทร์มาก่อนแล้ว และต่อมาพัฒนามาใช้กับรูปทรงพระปราสาท สอดคล้องกับงานวิจัยของ ญัฐภัทร จันทวิช (2548 : 8-10) ได้ศึกษาวิวัฒนาการของสถูปและพระปราสาทในประเทศไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 ในวิวัฒนาการพุทธสถานไทย” ผลการศึกษาได้ข้อสรุปดังนี้ “การก่อสร้างสถูปและพระปราสาทในประเทศไทย มีมาตั้งแต่พระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในประเทศไทยแล้ว ราวประมาณ ปีพุทธศักราช 500 จนตกผลึกรูปแบบที่ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับในการสร้างสถูปและพระปราสาทในราวพุทธศตวรรษที่ 17 เริ่มแรกความนิยมสร้างพระปราสาทนั้น เป็นคติความเชื่อของฝ่ายศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ครั้นต่อมาความศรัทธาในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูของคนพื้นเมืองได้ถอยลง ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้น และได้นำแนวคิดการสร้างพระปราสาทมาประยุกต์เข้ากับหลักการสอนในทางพระพุทธศาสนา และกลายเป็นความนิยมจนเกิดการวิวัฒนาการในด้านรูปแบบต่างๆ จนถึงปัจจุบัน” สอดคล้องกับทฤษฎีหลักที่ใช้ในงานวิจัยนี้ คือ “ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม” ที่กล่าวว่าระบบสังคมนั้นหากจะรักษาระบบให้อยู่ได้ ต้องทำหน้าที่ในการแก้ปัญหาที่สำคัญเพื่อรักษาดุลยภาพ (equilibrium) มี 4 ประการ 1) ปัญหาของการบรรลุวัตถุประสงค์ของระบบ กล่าวคือ ระบบสังคมจะบรรลุวัตถุประสงค์ของการเป็นระบบได้จะต้องไม่ขัดกับมูลเหตุจูงใจ ความประสงค์และความสามารถของสมาชิกอย่างรุนแรง นอกจากนั้น ระบบย่อยในสังคมจะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างสม่ำเสมอ หากไม่ระบอบใหญ่จะไม่สามารถอยู่ได้ เป้าหมายของระบบใหญ่นั้น จะถูกถ่ายทอดและควบคุมให้สมาชิกได้ยอมรับและปฏิบัติตาม วัตถุประสงค์นอกจากการคงอยู่ของระบบแล้ว อาจจะมีวัตถุประสงค์อื่นที่อาจเกิดขึ้นได้ในระบบย่อยที่ทำหน้าที่กำหนด 2) ปัญหาของการปรับ เพราะระบบสังคมทั้งใหญ่และย่อย โดยที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันต้องพึ่งพาอาศัยกัน ตลอดจนมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน นอกจากนั้นสิ่งแวดล้อมก็อาจจะเปลี่ยนแปลงซึ่งจำเป็นที่ระบบจะต้องปรับ จึงเกิดปัญหาของการปรับเข้าหาซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ทั้งยังปรับให้สอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมอีกด้วย 3) ปัญหาของการผสมผสาน ซึ่งหมายถึง ความสามารถของระบบในอันที่จะสร้างความเข้าใจกันได้ระหว่างระบบย่อยๆ ที่แตกต่างกันให้อยู่ภายในระบบใหญ่ รวมตลอดจนถึงการที่จะให้สมาชิกแต่ละคนได้ผนวกรวมเข้าไปในระบบอย่างมีประสิทธิภาพ 4) ปัญหาการของแก้ไขความตึงเครียด โดยที่ระบบทุกระบบย่อมจะมีการขัดแย้ง การขัดกันทั้งในแง่ของสมาชิกแต่ละบุคคล ตลอดจะระบบย่อยทุกระบบอันเป็นสาเหตุให้เกิดการขัดแย้งจนกระทั่งระบบสังคมใหญ่ไม่อาจจะคงอยู่ได้ ฉะนั้นระบบสังคมจึงจะต้องแก้ไขปัญหานี้ให้ได้ หากไม่ก็จะคงสภาพระบบไม่ได้ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ สนธยา พลศรี (2547 : 54-55) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ และมีความสุขจะต้องทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกัน” ผลการศึกษาสรุปได้ว่า 1) มีจิตสำนึกชุมชน (Community Consciousness) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) คือสมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่างๆ กับบุคคลอื่นๆ อย่างเท่าเทียมกันและมิตรภาพ ยอมรับในศักยภาพของกันและกันและยอมรับในความแตกต่างหลากหลายระหว่างสมาชิก มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน 2) มีจิตวิญญาณชุมชน (Community Spirituality) การที่สมาชิกมีความจงรักภักดี ต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน ห่วงแทนชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด เครือญาติหรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่างๆ ทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจเหมือนเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง 3) เป็นชุมชนเรียนรู้ (Community

Learning) สมาชิกช่วยกันเรียนรู้ หรือเรียนรู้เป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา และมีความรู้เกี่ยวกับชุมชน 4) มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง ประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชนและจิตวิญญาณชุมชน ผนึกกำลังกันเพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ 5) มีการจัดการชุมชนที่ดี (Community Management) สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้วางแผน จัดกระบวนการ ดำเนินงานและประเมินผล

1.2 ความเชื่อ

ความเชื่อในการก่อสร้างพระปรางค์ในประเทศไทย พบว่า คติความเชื่อที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่สมัยก่อนๆ เช่น การก่อสร้างพระเมรุมาศ ซึ่งใช้เป็นที่ประดิษฐานพระศพหรือพระบรมศพของเจ้านายชั้นสูง แฝงไว้ด้วยคติความเชื่อเช่นกันว่าเป็นการแสดงกตัญญูตเวทิตาคุณต่อพระมหากษัตริย์และบรมวงศ์ที่ได้ล่วงลับไปแล้ว พระปรางค์หรือปรางปราสาท ถือเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะเฉพาะของขอม สร้างขึ้นบนพื้นฐานคติสัญลักษณ์แห่งเขาพระสุเมรุ ซึ่งแทนความหมายของแกนหรือศูนย์กลางแห่งความเชื่อในศาสนาฮินดู การสร้างพระปรางค์อาจหมายถึงการสร้างสัญลักษณ์ใหม่แห่งอำนาจของกษัตริย์ท้องถิ่นขึ้นเพื่อประกาศสิทธิธรรมทางการปกครอง เหนือดินแดนนครรัฐของตน และน่าจะผูกพันอยู่กับคติการแสดงความหมายของเมืองในฐานะรูปจำลองของจักรวาล ซึ่งมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง จึงอาจแสดงให้เห็นถึงความพยายามของกษัตริย์ท้องถิ่น ในการแข่งขันเพื่อสร้างความเป็นศูนย์กลางทางการปกครองของนครรัฐของตน ด้วยการสร้างสัญลักษณ์แสดงปริมณฑลของจักรวาล หรืออีกนัยหนึ่งปริมณฑลแห่งอำนาจขึ้นมา เพื่อเป็นการแสดงถึงอำนาจและอาณาเขตให้ผู้อื่นได้รับทราบทั่วกัน และพระปรางค์มีโครงสร้างแต่ละส่วนของพระปรางค์อยู่ 4 ส่วน 1) ฐานประทักษิณ 2) ฐานองค์พระปรางค์ 3) ส่วนเรือนธาตุและซุ้มทิศ 4) ยอดของพระปรางค์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ญัฐภัทร จันทวิช (2548) ได้ศึกษาวิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมและพระปรางค์ในประเทศไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 ในวิวัฒนาการพุทธสถานไทย ผลการศึกษาพบว่า “การสร้างสถาปัตยกรรมและพระปรางค์ในราวพุทธศตวรรษที่ 17 เริ่มแรกความนิยมสร้างพระปรางค์นั้นเป็นคติความเชื่อของฝ่ายศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ครั้นต่อมาความศรัทธาในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูของคนพื้นเมืองได้ถดถอยลง ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้น และได้้นำแนวคิดการสร้างพระปรางค์มาประยุกต์เข้ากับหลัก การสอนในทางพระพุทธศาสนา และกลายเป็นความนิยมจนเกิดการวิวัฒนาการในด้านรูปแบบต่างๆ จนถึงปัจจุบัน และสอดคล้องกับทฤษฎีรองที่ใช้ในงานวิจัย คือ “ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์” ที่กล่าวว่า สัญลักษณ์และกระบวนการตีความของการมีปฏิสัมพันธ์ของบุคคลกับสัญลักษณ์ต่างๆ อันเป็นพื้นฐานในการเข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ แนวคิดนี้จะถามคำถามว่าอะไรคือสัญลักษณ์พื้นฐานที่ทำให้มนุษย์เกิดความเข้าใจรู้ความหมายและเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบปฏิสัมพันธ์นิยมเป็นแนวคิดพื้นฐานสำคัญยิ่งที่นักจิตวิทยาสังคมในกลุ่ม George Hertz Mead และ Herbert Blumer 1969 พัฒนาขึ้นเป็นแนวคิดที่เน้นให้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับความหมายและการแปลความของสัญลักษณ์ของแต่ละกลุ่มบุคคลซึ่งลึกซึ้งมากกว่าเป็นเรื่องปฏิกิริยาตอบสนองของมนุษย์ต่อสิ่งเร้าเท่านั้น ทฤษฎีนี้เน้นว่าบุคคลจะประพฤติปฏิบัติในเรื่องที่เขาตีความว่าสิ่งนั้น มีความและความสำคัญต่อเขาเพียงใด การตีความว่าสิ่งใดมีความหมายและความสำคัญย่อมจะเกิดจากประสบการณ์ของปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ที่ผ่านมาระทบตัวเขาโดยตรง และนั่นคือโลกแห่งความเป็นจริงของเขา

1.3 ประเพณี

ผลการศึกษาพบว่า ประเพณี เป็นกิจกรรมที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องกันมา เป็นเอกลักษณ์ และมีความสำคัญต่อสังคม เช่น การแต่งกาย ภาษา วัฒนธรรม ศาสนา ศิลปกรรม กฎหมาย คุณธรรม ความเชื่อ “ประเพณีเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมของสังคมเชื้อชาติต่างๆ ที่ปฏิบัติต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีประจำทั้งในท้องถิ่นและประจำชาติ โดยการถ่ายทอดกันมาโดยตามลำดับ หากประเพณีนั้นดีอยู่แล้วก็รักษาไว้เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ หากไม่ดีก็แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ ประเพณีล้วนได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เข้าสู่สังคม รับเอาแบบปฏิบัติที่หลากหลายเข้ามาผสมผสานในการดำเนินชีวิต ประเพณีจึงเรียกได้ว่าเป็น วิถีแห่งการดำเนินชีวิตของสังคม โดยเฉพาะศาสนาซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีไทยมากที่สุด วัฒนธรรมต่างๆ ในประเทศไทยสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย และชี้ให้เห็นว่าชาวไทยให้ความสำคัญในการบำรุงพุทธศาสนาด้วยศิลปกรรมที่งดงามเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาตั้งแต่โบราณกาลเป็นต้นมา การรับเอาศิลปกรรมหรือรูปสัญลักษณ์ทางศิลปกรรมบางอย่าง อาจมีประเพณีพิธีกรรมปะปนเข้ามาด้วย พระปรารักษ์ก็เช่นกัน ในยุคแรกๆ มีประเพณีที่เกี่ยวข้องอยู่บ้าง เพราะเป็นคติความเชื่อในลัทธิศาสนาอื่น เช่น ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีเกี่ยวกับบ้านเมือง เป็นต้นว่า พิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของพระมหากษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนคร แก่เหล่าแม่ทัพนายกองและทหารระดับต่างๆ ในกองทัพ เพื่อให้เกิดความเกรงกลัวและมีความมั่นคงในความจงรักภักดี สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชิวรัตน์ สาลีประเสริฐ (2543 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ อัญมณีวัตถุ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ผลการศึกษาพบว่า “หน้าที่ในการอนุรักษ์ รักษาทรัพยากรเป็นของทุกคน เนื้อหาของหลักสูตรต้องชี้ให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกรัก ห่วงแหนในวัตถุโบราณที่เป็นสมบัติของชาติ การศึกษาได้เสนอแนวคิดการอนุรักษ์ ฟื้นฟู บำรุงรักษาต้องเริ่มที่คนในชุมชนก่อน” สอดคล้องกับงานวิจัยของ ดำรงเกียรติ นกสกุล ที่ได้ศึกษาเรื่อง “วัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมสมัยโบราณของชุมชนโบราณ บ้านโคกพนมดี จังหวัดชลบุรี” “ชุมชนเริ่มมีความรับผิดชอบให้ความร่วมมือกันในชุมชน และให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ”

1.4 พิธีกรรม

ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมเป็นการกระทำเพื่อก่อให้เกิดความสบายใจ และเป็นสื่อกลางระหว่างความเชื่อต่างๆ ของมนุษย์ที่ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ซึ่งพิธีกรรมนี้เกิดขึ้นและอยู่คู่กับมนุษย์มานานแล้ว ซึ่งปรากฏหลักฐานด้านต่างๆ ทางโบราณคดีตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน และปรากฏในหลายพื้นที่ของโลก เช่น ยุโรป เอเชีย เป็นต้น ซึ่งจะแตกต่างกันตามความเชื่อของแต่ละชุมชน และศาสนา และบางพิธีกรรมก็ปฏิบัติกันเฉพาะกลุ่มชนเท่านั้น ประเพณีและพิธีกรรม เป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นกรอบและเป็นแบบแผนให้คนในสังคมได้ยึดถือและปฏิบัติ หล่อหลอมให้เกิดความสมัคสมานสามัคคี ก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่สง่างาม และสวยงาม พิธีที่เกี่ยวข้องกับพระปรารักษ์ในอดีต เป็นทั้งจารีตประเพณี เพราะยึดถือมาอย่างต่อเนื่อง เป็นขนบประเพณีเพราะเกี่ยวเนื่องกับสถาบันที่ยึดมั่นและปฏิบัติมาอย่างต่อเนื่อง เป็นธรรมเนียมประเพณี เพราะทุกคนในสังคมทำได้ หากเป็นพุทธศาสนิกชน พิธีกรรมต่างๆ ที่จัดเกี่ยวกับพระปรารักษ์สามยอด โดยเฉพาะพิธีการเลี้ยงอาหารลิงหรือโต๊ะจีนลิง หากมองในแง่ของการสงเคราะห์ก็จะเป็นพิธีกรรมที่เปี่ยมล้นด้วยเมตตา เพราะมีพรหมวิหารธรรมแขวงอยู่ คือเมตตาสงเคราะห์ต่อสัตว์ด้วยความหวังดี ตามคติของชาวพุทธ ในพิธีการเลี้ยงอาหารลิงจะประกอบด้วยชนทุกชั้นทุกอาชีพ เป็นการรวมตัวกันด้วยจิตเมตตาเป็นที่ตั้ง ผลที่ได้คือความสบายใจ และพิธีกรรมบางอย่างก็ดัดแปลงมาจากภายนอก ที่กระจายเข้ามาโดยหลักคำสอนทางศาสนา

สอดคล้องกับงานวิจัยของ สิงห์ โพธิ์งาม (2547 : บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษาการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการดำเนินงานการจัดกิจกรรมส่งเสริมศาสนา วัฒนธรรมประเพณี อำเภอโนนไทยจังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า “การจัดกิจกรรมส่งเสริมศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีจะนำไปสู่การพัฒนาเอกลักษณ์และอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาติได้นั้นจะต้องได้รับความร่วมมือจากทางประชาชนและชุมชน และหน่วยงานองค์กรปกครองท้องถิ่นต้องให้ความรู้ความเข้าใจต่อประชาชนในทางที่ว่า วัฒนธรรมประเพณีเป็นของประชาชน ทุกคนต้องร่วมสืบสาน รักษา ให้ดำรงคงอยู่ตราบนานเท่านาน ไม่ใช่เป็นหน้าที่ของรัฐฝ่ายเดียว องค์กรปกครองท้องถิ่นต้องจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ชุมชนเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความรักและหวงแหนในวัฒนธรรมประเพณีของตน” สอดคล้องกับทฤษฎีหลักที่ใช้ใน งานวิจัยนี้ คือ “ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม” ที่กล่าวว่า 1) วัฒนธรรมแต่ละสังคม ได้รับอิทธิพลจากเอกลักษณ์ของประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมเฉพาะสังคมจากองค์ประกอบหลายด้านมากมาย รวมทั้งพื้นฐานเฉพาะวัฒนธรรมนั้น 2) การศึกษาประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมเฉพาะเรื่อง เป็นการศึกษาปรากฏการณ์วัฒนธรรมเฉพาะพื้นที่ วัฒนธรรมแต่ละสังคมได้รับอิทธิพลจากเอกลักษณ์ของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมเฉพาะสังคมจากองค์ประกอบหลายด้าน รวมเข้าเป็นพื้นฐานเฉพาะวัฒนธรรมนั้น 3) วัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันเกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นอย่างอิสระมากกว่าเกิดจากการแพร่กระจายวัฒนธรรม 4) การแพร่กระจายวัฒนธรรม คือ การแพร่กระจายองค์ประกอบวัฒนธรรมที่ซับซ้อนจากมนุษย์กลุ่มหนึ่งไปยังมนุษย์อีกกลุ่มหนึ่ง

2. สภาพปัจจุบันและปัญหาในการอนุรักษ์สืบสานประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระปรางค์ 3 ยุคในประเทศไทย

สภาพปัจจุบันและปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์และสืบสาน ผลการศึกษาพบว่า วิวัฒนาการเกี่ยวกับรูปทรงของพระปรางค์ในประเทศไทย มี 3 ยุค คือ ยุคต้น ได้แก่ ศตวรรษที่ 14-17 คือ พระปรางค์ 3 ยอดจังหวัดลพบุรี ทรงศิขร มีอิทธิพลมาจากขอมโบราณ และใช้เป็นศาสนสถานและเทวาลัยเพื่อพระมหากษัตริย์ประกอบพิธีกรรม ต่อมามีการดัดแปลงเป็นพุทธศาสนสถานในลัทธิศาสนาพุทธนิกายมหายาน พระปรางค์ลพบุรี ตามประวัติ ถูกดัดแปลงมา 2 ครั้ง ครั้งแรกในสมัยของขอมเรื่องอำนาจ ถูกดัดแปลงเป็นพุทธสถานฝ่ายมหายาน ตามความเชื่อของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่เรื่องอำนาจอยู่ในพุทธศักราช 1724 - 1762 ได้แผ่อิทธิพลมายังดินแดนแถบนี้ด้วย ต่อมาเมื่อ อาณาจักรขอมเสื่อมลง ราชอาณาจักรขึ้นมาแทนคือ ราชอาณาจักรสยามหรือประเทศไทย ซึ่งอาณาจักรสยามยุคแรกและแห่งแรกคือ “เมืองสุโขทัย” ที่เรื่องอำนาจอยู่ประมาณ 200 กว่าปี เริ่มจากพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่ทรงนำพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้เข้ามา และมีอิทธิพลเหนือความคิด ศรัทธา ความเป็นอยู่ วิถีชีวิต วัฒนธรรม เปลี่ยนแปลงไป เพราะขอมหรือเขมรก็เสื่อมอำนาจลง จนเข้าสู่ยุคสมัยสยามประเทศ ราชอาณาจักรอยุธยา เทวสถานบางแห่งถูกดัดแปลงและถูกสร้างขึ้นใหม่ ภายใต้อิทธิพลความเชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาทนิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ และทรงอิทธิพลเหนือความคิดของคนไทยตลอดมา พระปรางค์ที่ยังสมบูรณ์ ถูกดัดแปลงให้เป็นศาสนสถานอีกครั้ง จากแนวคิดของขอมโบราณที่ยังมีอิทธิพลอยู่บ้างในความเชื่อของช่างก่อสร้างและอาจเป็นกุศโลบายของผู้นำในยุคหนึ่งที่จะสร้างสิ่งใดก็ต้องอ้างเทพผู้ทรงอิทธิพล แต่พระพุทธศาสนาจะปฏิเสธในบางกรณีแต่บางกรณีก็ยอมรับ พุทธ พราหมณ์ เทพ จึงผสมกลมกลืนเข้ากันได้อย่างเหมาะสม แบบถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกันตลอดมา พระปรางค์ยุคแรกๆ จึงมีรูปแบบที่มีอิทธิพลของเขมร เช่นพระปรางค์สามยอด แม้จะถูกดัดแปลงและสร้างมุขด้านเหนือ เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป แต่เหลือร่องรอยของรูปทรงและสถาปัตยกรรมอยู่ มาถูกพัฒนาจนเป็นรูปแบบ

ไทย แท้ๆ ในสมัยหลัง ราวพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา “พระปรางวัดมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี เป็นพระปรางค์ที่พัฒนามาจากพระปรางค์สามยอด และเป็นพระปรางค์ต้นแบบของพระปรางค์ในประเทศไทย สมัยอยุธยา และพัฒนาต่อเนื่องมาถึงรัตนโกสินทร์ และในภาพรวมพบว่า การอนุรักษ์และสืบสานตัวองค์พระปรางค์ การอนุรักษ์สืบสานตัวขององค์พระปรางค์ คือ องค์พระปรางค์ดูแลโดย กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม มีหน้าที่ ปกป้อง คุ้มครอง อนุรักษ์ ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมธำรงจารีตประเพณี พระราชพิธี และรัฐพิธี สืบทอด สร้างสรรค์ เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ปรับเปลี่ยนระบบและกลไกการบริหารจัดการมรดกศิลปวัฒนธรรม บริหารจัดการองค์ความรู้และพัฒนา มรดกศิลปวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวจัดการศึกษาเฉพาะด้านศิลปวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์ สืบทอดและพัฒนาอย่างยั่งยืน ให้คงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติเพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาประเทศไทย “สภาพปัจจุบัน หน่วยงานที่รับผิดชอบ ได้จัดการตามภารกิจอย่างครบถ้วน ตัวพระปรางค์ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ให้มีรูปทรงที่สมบูรณ์ทางกายภาพ เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนความเชื่อความศรัทธาที่สืบทอดมาแต่อดีต และบ่งบอกถึงอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองของชาติในอดีตการอนุรักษ์และสืบสานตัวองค์พระปรางค์ ตลอดถึงการฟื้นฟูประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระปรางค์อย่างต่อเนื่อง สภาพปัญหา ด้านความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม เกี่ยวกับพระปรางค์ในภาพรวมทั้ง 3 ที่ คล้ายกัน คือ ประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับพระปรางค์โดยตรงไม่มีแล้ว มีเพียงประเพณีเสริมซึ่งใช้พระปรางค์เป็นแกนหรือเป็นองค์ประกอบเท่านั้น อย่างพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร ถูกใช้เป็นพื้นที่จัดงานสำคัญทางศาสนาและประเพณีสำคัญของชาติเท่านั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ บุญศรี พรหมมาพันธุ์ และ กิตติพงศ์ วงศ์สุนทร (2539 : 214-216) ได้ศึกษาวิกฤตศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา เมื่อปีพุทธศักราช 2539 ผลการศึกษาสรุปได้ว่า การปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าควรแก่การนับถือ รองลงมาได้แก่ พระสงฆ์บางรูปปฏิบัติตัวไม่เหมาะสม ทำให้ขาดความศรัทธาจากประชาชน และประเพณีย้อนยานในวินัยสงฆ์ โดยมุ่งไปทางไสยศาสตร์ หลักคำสอนทางศาสนา กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่าเหมาะสมดีแล้ว เป็นคำสอนที่ไม่เสื่อมคลายใช้ได้กับทุกคนและทุกสมัย ศาสนสถาน เป็นสถานที่ถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรม และความเป็นชนชาติไทย รองลงมาได้แก่ ไม่ควรสร้างศาสนสถานให้ใหญ่โตเกินความจำเป็น และวัดหรือโบสถ์เป็นศูนย์รวมของประชาชนในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมในทางศาสนา เป็นประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทยที่ผูกพันกับศาสนามาทุกสมัย เป็นศูนย์รวมความสามัคคีของชาวบ้าน ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวพุทธ และเป็นเครื่องมือที่ทำให้เยาวชนเข้าใจศาสนาพุทธและเสริมสร้างจริยธรรม คุณธรรมให้แก่เยาวชนได้ และประชาชนจำนวนมากยังไม่เข้าใจหลักธรรมคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา รองลงมาได้แก่ ประชาชนนับถือศาสนาพุทธเป็นหลักยึดของชีวิต และประชาชนบางส่วนหลงมกยอยู่กับไสยศาสตร์และการเชื่อถือในโชคกลาง

3. การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรมของพระปรางค์ในประเทศไทย

3.1 การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ พบว่า พระปรางค์ในประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากศิลปสถาปัตยกรรมของขอมมานับแต่ พุทธศตวรรษที่ 15 โดยถูกจัดให้อยู่ในรูปแบบสมัยลพบุรี ในพุทธศตวรรษที่ 15-18 ก่อนที่จะพัฒนารูปแบบสู่ศิลปสถาปัตยกรรมยุคสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ในที่สุด ภายใต้รูปแบบลักษณะที่จำแนกเป็น 4 แบบ คือ 1) ทรงศิขร 2) ทรงงาเนียม 3) ทรงฝักข้าวโพด 4) ทรงจอมแห พระปรางค์ยุคกลางเป็นต้นมา จะเป็นการสร้างภายใต้อิทธิพลของ พุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลัก คงไว้แต่รูปทรงเท่านั้นที่ยังรักษาแบบขอมโบราณไว้ แต่ถูกดัดแปลงและเปลี่ยนแปลงให้

เหมาะสมกับวัฒนธรรมประเพณี นอกจากอิทธิพลทางพุทธศาสนาเถรวาทแล้ว ยังมีการผสมกลมกลืนเอาวัฒนธรรมความเชื่อของพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งกลายเป็นวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ที่มีอยู่ในประเทศไทยเท่านั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ นฤตล แม่นสุวรรณ (2548 : ไม่มีเลขหน้า) ได้ศึกษาพระปรางค์สมัยอยุธยาตอนต้น : การเปรียบเทียบแบบอย่างศิลปะโดยใช้พระปรางค์วัดลัγκα จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นหลัก ผลจากการเปรียบเทียบสรุปได้ว่า “องค์ประกอบพื้นฐานคือแผนผัง และรูปแบบสถาปัตยกรรม พระปรางค์วัดลัγκαอยู่ในระเบียบที่ตรงกับพระปรางค์ยุคต้นอยุธยาทุกประการ ในส่วนของลวดลายประดับมีเทคนิคการทำชั้นประดับลวดลายและระเบียบของลวดลายประดับคล้ายกับพระปรางค์วัดสั้ม อยุธยา และปรางค์หมายเลข 8 วัดมหาธาตุ อยุธยา มากที่สุด ทำให้กำหนดอายุไว้ใกล้เคียงกันคือราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 แต่ไม่ควรเกินปี พุทธศักราช 1967 การเปรียบเทียบแบบอย่างของศิลปะทำให้เห็นว่ามีหลายส่วนของพระปรางค์วัดลัγκα ที่มีระเบียบตรงกับปรางค์สมัยอยุธยาตอนต้นองค์อื่นๆ อย่างเช่น แผนผัง และรูปแบบสถาปัตยกรรม ซึ่งทำให้ได้ข้อสรุปว่าระเบียบเหล่านี้เป็นแบบอย่างสำคัญของศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น ในขณะเดียวกัน ก็มีบางส่วนของที่แตกต่างซึ่งมักเป็นเรื่องของรายละเอียดของลายปูนปั้น แต่กระนั้นโครงสร้างของลวดลายต่างๆ ยังคงใช้ระเบียบที่มีความสัมพันธ์และสืบเนื่องกันอย่างเห็นได้ชัด”

3.2 การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณี พบว่า ประเพณีไทยอันดั้งเดิมที่สืบทอดต่อกันมานั้น ล้วนแตกต่างกันไปตามความเชื่อ ความผูกพันของผู้คนต่อพุทธศาสนาและการดำรงชีวิตที่สอดคล้องประสานกับฤดูกาลและธรรมชาติอย่างชาญฉลาดของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น ทั่วแผ่นดินไทย เช่น ภาคเหนือ ประเพณีบวชลูกแก้วของชนไตหรือชาวไทยใหญ่ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ภาคอีสาน ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวจังหวัดยโสธร ภาคกลาง ประเพณีทำขวัญข้าวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภาคใต้ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น นอกจากนี้ ประเพณีและอารยธรรมไทยยังนำมาซึ่งการท่องเที่ยว เป็นที่รู้จักและประทับใจแก่ชาติอื่น นับเป็นมรดกอันล้ำค่าที่เราคนไทยควรอนุรักษ์และสืบสานให้ยิ่งใหญ่ตลอดไป และพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร ถูกใช้เป็นฐานประเพณีวัฒนธรรม อย่างต่อเนื่อง เช่น วันสงกรานต์ ทางกรุงเทพมหานครจะใช้บริเวณองค์พระปรางค์ประกอบพิธี วันลอดกระทงก็ใช้องค์พระปรางค์เป็นฉากในการสร้างความสวยงามและความอลังการ องค์พระปรางค์ยังเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และเป็นพื้นที่จัดงานเกี่ยวกับพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ของกองทัพและหน่วยงานทางราชการอยู่ตลอดเวลา

3.3 การสังเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรม พบว่า แนวคิดในการที่จะสืบทอดวัฒนธรรมของชาติให้มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งนั้น จำเป็นต้องมีการศึกษาค้นคว้าและรับรู้เรื่องจากอดีตสู่ปัจจุบัน เพื่อส่งผ่านไปยังอนาคตให้ได้อย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าไม่ทำเช่นนั้นแล้ว วัฒนธรรมที่สำคัญของชาติก็จะมีแต่จะสูญหายไปตามกาลเวลาอย่างแน่นอน ตัวอย่างเช่น การก่อสร้างเจดีย์ สลูป ปรางค์ และ ะ วิตุประสงคิในการก่อสร้างปูชนียวัตถุดังกล่าวนั้น นับวันอนุชนคนรุ่นหลังก็ลืมเลือนจนกระทั่งมองไม่เห็นถึงคุณค่าของสิ่งสำคัญที่บรรพชนได้ก่อสร้างขึ้นมาด้วยภูมิปัญญาแห่งความเป็นคนไทย ในสิ่งก่อสร้างต่างๆ ทางศาสนาที่เรียกว่า ปูชนียวัตถุ หรือ ปูชนียสถาน เพื่อให้อนุชนคนรุ่นหลังได้ร่วมกันสืบสานอนุรักษ์กันสืบต่อไปนั้น ในทางพระพุทธศาสนาผู้ที่มีความศรัทธาในหลักคำสอนอย่างสูงมักจะนิยมสร้างถาวรวัตถุที่ปรากฏเห็นได้ง่าย เช่น เจดีย์ สลูป ปรางค์ และ ะ โดยมีวัตถุประสงคิในการสร้างที่แตกต่างกัน พระปรางค์วัดอรุณถูกสร้างขึ้นให้ยึดโครงสร้างทางศาสนาเป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย 1) โครงสร้างด้านศาสนธรรม หมายถึง คำสอนทางพระพุทธศาสนา 2) โครงสร้างด้านศา

สนบุคคล หมายถึง บุคคลผู้เป็นสื่อกลางระหว่างวัดกับ 3) โครงสร้างด้านศาสนวัตถุและศาสนสถาน หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่เป็นสื่อสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระปรางค์ และ พระพุทธรูป 4) โครงสร้างด้านศาสนพิธี หมายถึง พิธีกรรมที่แสดงลักษณะของพระศาสนา พิธีกรรมถือเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดความสามัคคี และเป็นส่วนประกอบในการรวมใจของคนหลายคนให้รวมเป็นหนึ่งเดียวกันได้ สังคมไทยปัจจุบันกำลังประสบการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงสังคมในด้านต่างๆ เกิดขึ้นจากการพัฒนาเทคโนโลยีและการแพร่หลายทางวัฒนธรรมจากตะวันตก ทำให้เกิดผลกระทบในด้านวัฒนธรรมในหลายด้าน พิธีกรรมทางศาสนาก็เช่นเดียวกัน คนไทยนับวันเริ่มห่างเหินจากการประกอบพิธีกรรมไปเรื่อยๆ ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว พิธีกรรมทางศาสนาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างหนึ่ง คือในแง่ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของสังคม ไม่ว่าโลกนี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามวันเวลาอย่างไรก็ตาม สังคมมนุษย์ก็ยังคงมีความจำเป็นต่อการดำรงไว้ซึ่งพิธีกรรม ทางศาสนาที่เป็นบ่อเกิดแห่งประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ รวมทั้งเป็นแหล่งรวมใจให้แต่ละคนได้มีกิจกรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยสรุป พระปรางค์ ถูกสร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์และพุทธที่ได้รับ การพัฒนามาให้กลมกลืนกับหลักการและวิถีชีวิตของคนไทยและอยู่บนฐานวัฒนธรรมความเชื่อแบบ ไทยๆ และโครงสร้างทางสังคมและศาสนา สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูปลัดชัยวัฒน์ ฐิริปัญโญ (ธัญญา โกสิยัติ) (2552 : 1) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามในฐานะสื่อ สัญลักษณ์ส่งเสริมการเปิดรับพุทธธรรมของพุทธศาสนิกชน” ผลการศึกษาพบว่า “พระปรางค์วัดอรุณ ออกแบบให้เป็นภาพจำลองจักรวาลตามคติไทย โดยปรางค์ประธานคือ เขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางของ จักรวาล และเป็นที่ประทับของพระอินทร์ ส่วนปรางค์ทิศทั้ง 4 องค์ หมายถึง ทวีปใหญ่ทั้ง 4 ใน จักรวาล สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานทางศาสนาพุทธ ที่ต้องการให้ผู้ได้มาพบเห็นได้เข้าถึงหลักธรรม คำสอนของพระพุทธศาสนา ทั้งเป็นการสื่อให้เห็นถึงพลังที่ก่อให้เกิดความสำเร็จในการดำเนินกิจการงาน ใดๆ ก็ตาม ตรงกับหลักพุทธธรรมเรื่องผละ 4 ประการ ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยเป็นอย่างมาก การสร้างพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามขึ้นมา เป็นการประยุกต์หลักคำสอนทั้งทางศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเข้าด้วยกัน เพราะทั้ง 2 ศาสนานี้ เป็นที่ยอมรับนับถือของประชาชนในประเทศไทย เพื่อให้หลักพุทธธรรมสามารถทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่ และเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าถึงหลักพุทธธรรม พุทธศาสนิกชนยังขาดความรู้และความ เข้าใจในเรื่องการตีความสัญลักษณ์ให้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม ทำให้ไม่สามารถเชื่อมโยงไปถึงหลัก พุทธธรรมจากการที่ได้มาชมพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามได้อย่างที่ควรจะเป็น ผู้สร้างคือรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีเจตนารมณ์ต้องการให้พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามเป็น พระมหาธาตุสำหรับพระนคร รวมทั้งเป็นศูนย์กลางคติความเชื่อทางศาสนา แต่เจตนารมณ์ของ พุทธศาสนิกชนในปัจจุบัน นับถือเป็นเพียงสัญลักษณ์ของประเทศและเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไป การเข้ามา เทียวชมพระปรางค์ลักษณะเช่นนี้ ถือได้ว่าเป็นการเที่ยวชมที่ไม่ได้ประโยชน์อะไรมากนัก ทั้งนี้มีปัจจัย แปรหลายอย่างที่ทำให้พุทธศาสนิกชนมีความเข้าใจที่ไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ของผู้สร้างพระปรางค์ จากการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ ทำให้เห็นว่า น่าจะมีการใช้พระปรางค์วัด อรุณราชวราราม เป็นสื่อสัญลักษณ์ส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนได้เปิดรับพุทธธรรมอย่างถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อ ประโยชน์ทั้งฝ่ายศาสนาและฝ่ายบ้านเมือง เพราะฝ่ายศาสนาได้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่หลักพุทธธรรม และฝ่ายบ้านเมืองจักได้ไม่ต้องมาตามแก้ปัญหาที่เกิดจากผู้ที่ประพฤติดิถีภูมิหมายของบ้านเมือง

ด้วยเหตุที่เมื่อคนเราได้ประพาศตามหลักแห่งศีลธรรมอันดีงามแล้ว ก็จักต้องประพาศตามหลักกฎหมายบ้านเมืองไปในตัว ดังนั้น จึงเห็นควรใช้สื่อทุกแขนงช่วยกันประชาสัมพันธ์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยใช้สัญลักษณ์แห่งพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามเป็นแม่แบบ ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของหลักพุทธธรรม และวัฒนธรรมอันดีงามให้คงอยู่คู่กับสังคมไทยสืบต่อไป และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ฟิลป์ และเมอร์เซอร์ (Janett Philp and David Merser. 1999 : 221-222) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพุทธศาสนาในประเทศพม่าในยุคร่วมสมัย (Commodification of Buddhism in Contemporary Burma) ผลการศึกษาพบว่า “พุทธศาสนาในประเทศพม่า เป็นปัจจัยที่สร้างพลังของชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ ผู้บริหารประเทศมองเห็นความสำคัญของพุทธศาสนาที่มีผลต่อพลังชีวิตของประชาชนและพยายามใช้อิทธิพลของพุทธศาสนาดังกล่าวนี้นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความชอบธรรมในอำนาจการปกครองของตน ตัวอย่างของผู้ปกครองประเทศที่เห็นได้ชัดคือ การส่งเสริมให้พุทธศาสนาเป็นเอกลักษณ์ของชาติที่สัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นกับมรดกทางพุทธศาสนาของประเทศ การสร้างเอกลักษณ์และอิทธิพลของพุทธศาสนาที่ว่านี้ ได้ประสานกลมกลืนกับโลกยุคไร้พรมแดนโดยเฉพาะในภาคเศรษฐกิจของประเทศที่สามารถใช้เป็นปัจจัยดึงดูดการลงทุนจากต่างชาติและใช้เป็นสิ่งดึงดูดในฐานะแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ และผลการวิจัยยังระบุว่า ประเทศพม่าในปัจจุบัน พุทธศาสนากับการท่องเที่ยววันวันจะมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นมากขึ้น ความสัมพันธ์ดังกล่าว เป็นปัจจัยสำคัญของการสร้างความมั่นคงและเสถียรภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจของพม่า”

สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสุตวิสุทธิคุณ (2552 : 1) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการที่เหมาะสมวัดโสธรวรารามวรวิหารในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรมจังหวัดฉะเชิงเทราจากความเชื่อพิธีกรรมของประชาชนเกี่ยวกับหลวงพ่อบุญพระพุทธรูปโสธร ผลการศึกษาพบว่า “มีการจัดตั้งองค์กรเพื่อการบริหารจัดการที่เหมาะสมในรูปของคณะกรรมการประกอบด้วย ตัวแทนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมจังหวัด สาธารณสุขจังหวัด ผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัด และคณะสงฆ์ที่เป็นกรรมการวัดโดยแบ่งเป็น 4 ชุดประกอบด้วย กรรมการกลาง มีหน้าที่ควบคุมดูแลกิจการทุกภาคส่วนของวัด กรรมการการเงิน ดูแลด้านรายรับรายจ่ายทั้งหมดและทำรายงานสรุปรายวัน กรรมการสถานที่ ดูแลรับผิดชอบการใช้ประโยชน์ตัวอาคาร สถานที่ทั้งหมดตั้งแต่ ระบบจราจร ร้านค้า ร้านอาหาร ห้องน้ำห้องส้วม รวมทั้งด้านการรักษาความปลอดภัย กรรมการชุดสุดท้าย คือ กรรมการสาธารณสุขเคราะห์ มีหน้าที่ดูแลจัดความช่วยเหลือให้กับองค์กรต่างๆ ด้านสาธารณสุข ประโยชน์ เช่น ทุนการศึกษา สนับสนุนโรงเรียน สถานพยาบาลของชุมชน โดยสรุป ระบบเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของสังคมไทยยังเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาการบริหารจัดการวัดพุทธโสธรวรารามวรวิหาร เป็นรูปแบบหนึ่งที่เกิดจากความร่วมมือระหว่าง คณะสงฆ์และประชาชนในชุมชนซึ่งก่อให้เกิดระบบเกื้อหนุนที่ดีในสังคม”

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัด หรือศาสนสถานที่มีความสำคัญ และเป็นจุดสนใจของประชาชนควรนำผลการวิจัยนี้ไปปรับปรุง และพัฒนาเพื่อประโยชน์ในการศึกษาทางวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม

1.2 ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา หรือผู้รับผิดชอบศาสนสถาน และศาสนวัตถุ ควรจะได้ศึกษางานวิจัยนี้และนำไปเป็นข้อคิดในการพัฒนาศาสนสถานในชุมชน

1.3 หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาและการบูรณาการปฏิสังขรณ์โบราณสถาน และโบราณวัตถุ ควรจะได้ศึกษางานวิจัยนี้และนำผลการศึกษาไปใช้เพื่อประโยชน์แก่แนวทางการพัฒนา

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

2.1 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบถึงศิลปะและลายประดับในองค์พระปราสาทแต่ละที่ว่ามีอิทธิพลมาจากไหน

2.2 ควรมีการศึกษาถึงพุทธศิลป์ที่ปรากฏอยู่ในองค์พระปราสาทแต่ละยุคว่า ผู้สร้างมีแรงบันดาลใจจากธรรมข้อใด ในพุทธศาสนาเถรวาท และพระปราสาทที่ถูกดัดแปลงจากคติความเชื่อในการสร้างครั้งแรกอยู่ที่ใดบ้างในประเทศไทย และดัดแปลงมาแล้วกี่ครั้ง เช่น พระปราสาทที่ใช้ในลัทธิศาสนาพราหมณ์แล้วดัดแปลงมาใช้ในพุทธศาสนานิกายมหายาน จากมหายานดัดแปลงมาเป็นพุทธสถานในพุทธศาสนานิกายเถรวาท

2.3 ควรศึกษาพระปราสาทที่ถูกทิ้งให้ร้างว่า ในประเทศไทยมีอยู่มากน้อยเพียงใด และจะบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างไร ที่จะให้สร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. จิตรกรรมและศิลปวัตถุในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.
พระนคร : กรมศิลปากร, 2501.
- . โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์. นนทบุรี : พิจิตรการพิมพ์,
2548.
- . ประวัติอรัณราชวราราม. คณะสงฆ์วัดอรัณราชวราราม จัดพิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพสมเด็จพระพุฒาจารย์วณ ฐิติญาณมหาเถร ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์
วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2521.
- . ลายปูนปั้นงานช่างประณีตศิลปะของไทย. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา กระทรวง
ศึกษาธิการ, 2540.
- กรมศิลปากร. เอกสาร อ. 9/8 เพิ่มวัดอรุณฯ 18 แผนกเอกสารสำคัญ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2537.
- กรมอนามัย. โครงการศึกษารูปแบบการพัฒนาระบบการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนในงานภารกิจ
กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. 2550. <[http://psdg.anamai.moph.go.th/
news/cpadmin/km/files/chapter2.doc](http://psdg.anamai.moph.go.th/news/cpadmin/km/files/chapter2.doc)> 12 มีนาคม 2551.
- กรรณิการ์ ชมดี. การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ: ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการ
สารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ สค.ม.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524.
- กระทรวงศึกษาธิการ. ระบบการบริหารและจัดการวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : ประชาชน, 2539.
- กนิษฐา อู่ถาวร และคณะ. โครงการวิจัยการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
บริเวณอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง สาขาหนองแม่นา จังหวัดเพชรบูรณ์. เชียงใหม่ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค, 2545.
- กาญจนา นาคสกุล. “บทความ-สารคดี,” นิตยสารสกุลไทย. 10 พฤษภาคม 2548.
หน้า 12-13.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. รายงานโครงการสำรวจสถิติการท่องเที่ยวภายในประเทศ
เขตภาคเหนือ 2539. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540 ก.
- . รายงานประจำปี 2539. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540 ข.
- โกวิทย์ พวงงาม. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2545.
- ขัตติ์ชัย สายสิงห์. “ปราสาทขอมในประเทศไทย,” ใน บทความทางวิชาการ. หน้า 12-13.
กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2555.
- จาริก เวชานนท์ และดุขฎิ เทพลีรี. เจดีย์จุลประโทน. รายงานการศึกษาค้นคว้าประกอบการศึกษา
กระบวนวิชา 116400 ศิลปะในประเทศไทยสมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 สาขาศิลปไทย.
เชียงใหม่ : ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551.

- จำนง อติวัฒน์สิทธิ์. สังคมศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2530.
- จิรวัดน์ พิระสันต์. ประติมากรรมตกแต่งหน้าบ้านพระอุโบสถในเขตภาคเหนือตอนล่าง กรณีศึกษา จังหวัดพิษณุโลก. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2543.
- จิรพันธ์ สมประสงค์. ศิลปะประจำชาติ. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2532.
- ชิต นิลพานิช และกุลธน ธนาพงศธร. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ชนบท,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาความรู้ทั่วไปสำหรับการพัฒนาระดับตำบล หมู่บ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 3. หน้า 245-246. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2532.
- ฉรงค์เดช เลิศมงคล. การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและการประดับพระปราสาทในสมัยรัตนโกสินทร์. ปริญญาโท ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2548.
- ณัฐภัทร จันทวิช. วิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมและพระปราสาทในประเทศไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 ในวิวัฒนาการพุทธสถานไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2533.
- ถนอม สุขสง่าเจริญ. บทบาทของกรมการศึกษาต่อการพัฒนาโรงเรียนประชาบาลเขตจังหวัด สกลนคร. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.
- ทรงคุณ จันทจร. การวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2549.
- ทรงวิทย์ แก้วศรี. การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า. วิทยานิพนธ์ พศ.ด. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540.
- ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. การมีส่วนร่วมของประชาชน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2527.
- ทวีโชค เอี่ยมจรูญ. สื่อมวลชนกับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, 2553.
- ทศพล กฤตยพิสิฐ. การมีส่วนร่วมของกำนันผู้ใหญ่บ้านเขตหนองจอกที่มีต่อโครงการ/กิจกรรมการพัฒนาตามแนวทาง “บวร” และ “บรม” เพื่อสร้างอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538.
- ทองพูล บุญยมาลิก และคณะ. วัดในเขตดุสิต : บทบาทและความคาดหวัง. ปริญญาโท ปร.ด. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2548.
- เทียรวิทย์ อุตตสนโต (โซชาติณณ์). การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของ ร้างทรง กรณีศึกษาในเขตกรุงเทพฯ. วิทยานิพนธ์ พศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.
- ธวัช ปุณโณทก. คติความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- . ความเชื่อและสังคมไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์มนุษยวิทยา, 2530.
- . ทิศทางหมู่บ้านไทย. กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, 2531.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณี ตัวอย่าง. กรุงเทพฯ : 598 Print, 2546.

- นฤตล แม้นสุวรรณ. พระปรารักษ์สมัยอยุธยาตอนต้น : การเปรียบเทียบแบบอย่างศิลปะโดยใช้
พระปรารักษ์วัดลิงกา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นหลัก. สารนิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.
- นันทนา ชุติวังศ์. ภาพชาดกที่เจดีย์จุลปะโทน โบราณคดีวิจารณ์ ปีที่ 21 เล่ม 4. กรุงเทพฯ :
โบราณคดี, 2520.
- นิคม มุสิกคามะ. วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545.
- นียบรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : พี.เอ.ลีฟวิ่ง,
2540.
- นรินทร์ จงวุฒิเวศย์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล,
2527.
- เนตรนภิศ นาควัชระ และคณะ. วัดในกรุงเทพมหานคร : การเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี
(พ.ศ. 2325-2525). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- ประมวล ดิคคินสัน. คติชนชาวบ้าน การศึกษาในด้านมานุษยวิทยา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521.
- ประมวล พิมพ์เสน. ครุภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 2546.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และชลกาญจน์ ฮาชันนารี. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.
กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.
- เปรมจิต พรหมสาระเมธี. การพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยว
นานาชาติในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. มหาสารคาม :
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2553.
- พดุงศักดิ์ คชสำโรง. ความหมายของสุนทรียศาสตร์. 2550. <http://www1.finearts.cmu.ac.th/FOFANew/e_learn/aesthetics/109115_05.doc>. 2551.
- พรรณศิริ แจ่มอรุณ. อารยธรรมและวิถีชีวิตไทย (ตอนที่ 1). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ :
ศูนย์เทคโนโลยีการศึกษา มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, 2551.
- พวงผกา คุโรวาท. ศิลปะกับวัฒนธรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์, 2549.
- พระครูปริยัติสารการ. รูปแบบการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมความเชื่อพื้นฐานระหว่าง
พุทธพราหมณ์และผีต่อความมั่นคงของสังคมอีสาน. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. มหาสารคาม :
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551.
- พระครูปลัดชัยวัฒน์ ภริปญโญ (ธัญญา โกสิยธ). การศึกษาพระปรารักษ์วัดอรุณราชวรารามในฐานะสื่อ
สัญลักษณ์ ส่งเสริมการเปิดรับพุทธธรรมของพุทธศาสนิกชน. วิทยานิพนธ์ พธ.ม.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2552.
- พระครูสุตวิสุทธานันท์. รูปแบบการจัดการที่เหมาะสมวัดโสธรวรารามวรวิหารในการพัฒนา
เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม จังหวัดฉะเชิงเทรา จากความเชื่อพิธีกรรมของประชาชน
เกี่ยวกับหลวงพ่อบุญรอดโสธร. วิทยานิพนธ์ ปร.ด. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม, 2552.

- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพฯ : รุ่งแสงแบดเตอรี, 2551.
- พระธรรมเทศนาเรื่องปฏิสังขรณ์กถา ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ฤทธิ. แสดงในงาน
พระราชกุศลพระชนมายุสมมงคล ในรัชกาลที่ 5 เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2450.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2548.
- . พุทธธรรม. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2545.
- . วัฒนธรรมไทยสู่ยุคเป็นผู้นำและผู้ให้. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
การศาสนา, 2538.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ :
เอส. อาร์. พรีเมติง แมส โปรดักส์, 2548.
- . พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2550.
- พระมหาธรรมรัต อริยธมฺโม (ยศขุน) และคณะ. ยุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช. รายงานการวิจัยฉบับ
สมบูรณ์. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2549.
- พระมหาวิชาญ เลี้ยวเส็ง. พุทธศิลป์กับการท่องเที่ยว : ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์
เพื่อการท่องเที่ยว. วิทยานิพนธ์ อษ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544.
- พระมหาสำรวย จารุณโณ (บุญส่ง). ศึกษาความสัมพันธ์ผลในการเปิดรับข่าวสารด้านพุทธธรรม
เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ณ วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร.
วิทยานิพนธ์ พธ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.
- พระยาลีไท. ในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จุลศักราช 1207 สมุดไทยดำ เล่มที่ 20. กรุงเทพฯ :
กรมศิลปากร, 2528.
- . หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3. จุลศักราช 1208 เล่มที่ 6. สมุดไทยดำ. กรุงเทพฯ :
กรมศิลปากร, 2529.
- . จุลศักราช 1209 เล่มที่ 10. สมุดไทยดำ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2530 ก.
- . จุลศักราช 1209 เล่มที่ 9 ก. สมุดไทยดำ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2530 ข.
- . จุลศักราช 1211 เล่มที่ 1 ก. สมุดไทยดำ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2531 ก.
- . จุลศักราช 1211 เล่มที่ 2. สมุดไทยดำ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2531 ข.
- “พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2504,” ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 78.
ตอนที่ 66. หน้า 980. 15 มีนาคม 2504.
- “พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2541,” ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 15.
หน้า 208-211. 7 สิงหาคม 2441.
- “พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535,” ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 109.
ตอนที่ 38. หน้า 12. 20 กุมภาพันธ์ 2535.
- “พระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ ร.ศ. 128,” ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 26. ภาค 2.
6 มีนาคม ร.ศ. 128.

- พระสมุห์วันชัย เกสรธมโม (มีมาก). การศึกษาศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก ในฐานะสื่อพุทธศิลป์. วิทยานิพนธ์ พธ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.
- พัชนี เขยจรรยา และคณะ. แนวคิดหลักนิเทศศาสตร์. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2538.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. พุทธศาสนนิทานที่เจดีย์จุลประโทน. กรุงเทพฯ : พระจันทร์, 2517.
- ภัทรพร สิริกาญจน. สัญลักษณ์แห่งพระสุป. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2537.
- ภูวนิดา คุณผลิน. การบริหารการพัฒนาพุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของกรุงเทพฯแบบบูรณาการ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550.
- มณี พะยอมยงค์. วัฒนธรรมล้านนาไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2529.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย. ผู้นำทางทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม. 8 ธันวาคม 2550. <<http://social.ricr.ac.th/link/Comdev/>> 2551.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.
- ยุพาพร รุปงาม. การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงบประมาณ ในการปฏิรูป ระบบราชการ. ภาคนิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2545.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2525.
- . พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2542.
- . พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเสียใหม่ในปี พุทธศักราช 2525. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2502.
- . พิธีกรรม. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2524.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. การพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.
- วิชัย ภูโยธิน และคณะ. หน้าที่พลเมืองวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2554.
- วัดอรุณราชวราราม. หนังสือที่ระลึกงานนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ วัดอรุณฯ. พระนคร : กรมอุทกศาสตร์, 2501.
- วิกิพีเดีย. “พระบรมสารีริกธาตุ,” วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. 16 มิถุนายน 2554. <<http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%80%E0%B8%81%E0%B8%A5%E0%B8%B7%E0%B8%AD>> 18 สิงหาคม 2555.
- วิโรฒ ศรีสุโร และธาดา สุทธิธรรม. ศาสนาจารย์ในกาฬสินธุ์. ขอนแก่น : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2534.
- ศิริวรรณ เวชวิทย์. พุทธปรางค์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534.
- ศรีศักดิ์ วลธิโกดม. การท่องเที่ยวกับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมในเอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ., 2534.

- สงวน บุญรอด. พุทธศิลป์สุโขทัย. กรุงเทพฯ : อักษรสมัย, 2521.
- . พุทธศิลป์รัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : ภาควิชาศิลปศึกษา คณะมนุษยศาสตร์, 2548.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย. แผนแม่บทการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย.
กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย, 2548.
- สมควร กวียะ. การสื่อสารมวลชน : บทบาท หน้าที่ สิทธิ เสรีภาพ ความรับผิดชอบ ดุลชีวิต.
กรุงเทพฯ : โกสินทร์, 2547.
- สมคิด จิระทัศนกุล. วัดพุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2545.
- สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์. ตำนานพระพุทธเจดีย์. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
เจ้าจอมมารดาชุ่ม รัชกาลที่ 4. พระนครฯ : โสภณ พิพรรฒนากร, 2469.
- . สารานุกรมเจดีย์ ภาค 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2525.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม : แนวความคิด วิถีวิทยาและทฤษฎี.
ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2544.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2543.
- . ทฤษฎีสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. สรุปแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,
2553.
- สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ และทบวงมหาวิทยาลัย. ชุดการเรียนรู้
ด้วยตนเอง ชุดวิชาการวิจัยชุมชน. กรุงเทพฯ : เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง, 2545.
- เสรี พงศ์พิศ. คนในพระนครของพุทธศาสนา อิสลาม และคริสต์ศาสนา. กรุงเทพฯ :
สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย, 2524.
- เสนอ นิลเดช. ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-24. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.
- อดิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคม และวัฒนธรรมไทย.
กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, 2527.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. สถานภาพไทศึกษา : กรณีผสมผสานทางชาติพันธุ์และการแลกเปลี่ยนทาง
วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและสถาบันไทยศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- เอเดรียน สอนอตกราส. สัญลักษณ์แห่งพระสถูป. ภัทรพร สิริกาญจน บรรณาธิการ.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537.
- อมรา พงศาพิชญ์. การแพร่กระจายของวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2549.
- . ความหลากหลายทางวัฒนธรรม : กระบวนทัศน์และบทบาทในประชาสังคม.
กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

- อมรา พงศาพิชญ์. มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.
- . วัฒนธรรม ศาสนาและชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- Andres, Villarreal. “The Social Ecology of Rural Violence : Land Scarcity, the Organization of Agricultural Production, and the presence of the State,” American Journal of Sociology. 10(2) : 313-348, 2004.
- Alisra, Menakanisa. A Study on A Royal Temple in the Thai Urban Landscape: Wat Pho, Bangkok Thailand. Texas : United States of America :Texas University, 1999.
- Arturo, Excobar. Whose Knowledge? Whose Nature? Biodiversity Conservation and S Burnell, Peter J. Economic Nationalism in the Third World. Colorado : Westview Press, 1986.
- Ashley, Dominic Tarlton. “Bureaucratic Barriers and Constraints to the Utilization of Indigenous Knowledge Agriculture in Sierra Leone,” Dissertation Abstracts International. 55(7) : 1786 ; January, 1995.
- Bennett, Nicholas. The Problems of Culture Collision : Barriers and Bridges for Rural Development. New York : Krung Siam, 2004.
- Bhatia, A. K. Tourism Development Principles and Practice. New Delhi : Ram Printograph, 1986.
- Borden, Victor M. H. and Trudy W. Banta. Using Performance Indicators to Guide Strategic Decision Making. New York : Josses-Bass Publishers, 1994.
- Brado, J. W. and J. J. Hartman. Urban Society : A Systematic Introduction. U.S.A. : F.E. Peacock, 1982.
- Bradford W. Wilcox. A Study on Good Dads : Religion, Civic Engagement and Paternal Involvement in Low-Income Community. United States of America : University of Virginia, 2002.
- Canadian International Development Agency. Results Based Management in CIDA : An Introductory Guide to Concept and Principles. 2001. <http://www.acdi-cida.gc.ca/cida_ind.nsf> 2002.
- Chapin, F. S. “Social Paticipation and Social Intelligence,” Sociological. 4(2) : 317 ; April, 1939.
- Chris, Cocklin and JacQui Dibden. “Sustainability and Change in Rural Austraiia,” Rural Sociology. 70(3) : 443-449, 2005.

- Elizabeth, C. Punsalan. Chuamsakul, Songwit. Thai Formal Education System and Hmong Culture Change: A study of Two Hmong Villages in Northern Thailand. Doctor's Thesis New York : Princeton Theological Seminary, 1998.
- Collier, Alan and Harraway Sue. The New Zealand Tourism Industry. Auckland : Longman, 1997.
- Darlington, Susan Marie. Buddhism, Morality and Change :The Local Rresponse to Development in Northern Thailand. Doctor's Thesis Michigan : University of Michigan, 1990,
- Dowling, R. K. "Tourism and Environmental Integration : the Journey from Idealism to Realism," in Progress in Tourism Recreation and Hospitality Management Volume 4. p. 33-46. London : Belhaven Press, 1992.
- Dhingra, Pawan Harish. "Ethnic Boundary Loss Through Ethnic Boundary Maintenance California," Masters Abstracts International. 42(4) : 1123 ; August, 2004.
- Ebert, R. and T. Micheal. Organization Decision Process. New York : Free Press of Glenco, 1975.
- Eckhard, D. and K. O. Gudrun. "Towards the Global knowledge and Information. Society," Development and Cooperation. 4(54) : 56-57 ; July-August, 1999.
- Emphandhu, Dachanee. Ecotourism Study in The Upper Nan Watershed area. Upper Nan Watershed Management Project, 2000.
- Everett, M. G. Communication of Innovations. 2rd ed. New York : Free Press of Glencoe, 1971.
- Fernandez, C. D. G. Delsilife, The First Decade 1978 to 1990 (Rural Poor Self-Reliance). Doctor's Thesis, U.S.A. : University of South Carolina, 1992.
- Fully, J. Nancy. The Museums as a Vehicle for Community Empowerment : The Ak-Chin Indian Community Ecomuseum Project. London : Belhaven Press, 1992
- Gallup, Organization and Baylor University. American Piety in the 21st Century : New Insights to the Depth and Complexity of Religion in the US. Doctor's Thesis, U.S.A. : University of South Carolina, 2005.
- Hambleton, Ronald K. and Richard J. Rovinelli. "Assessing the Dimensionality of a Set of Test Items," Applied Psychological Measurement. 10(1) : 287-302, 1986.

- Johnson, Byron. Sri Venkateswara Temple Role of Sri Venkateswara Temple in India. Doctor's Thesis, India : Baylor University, 2000.
- Katzenberg, S. "The Study of the Role and Effects of Vocational Education on the Local Economic and Social Development in China," Dissertation Abstracts International. 64(9) : 108-111-A ; March, 2000.
- LaVigne, Madelyn Witt. "Heartland German : Cultural Maintenance in Midnineteenth Multiculturalism and Second Generation Indian and American Professionals," Dissertation Abstracts International. 62(12) : 4344-A ; June, 2002.
- Malefijt, Annemarie de Waal. Images of Man. London : Alfred A.Knopf, 1974.
- Mark D. Regnerus. A Study on Religious Influences Affecting Youths' Educational Performance in Disadvantaged Communities. Doctor's Thesis, United States of America : Baylor University, 2002.
- Maurizio, Peleggi. A Study on Thailand's Heritage Attractions to Both International and Domestic Tourism. Australian : Australian National University, 1999.
- McDonald, George F. Biodiversity in the Global Community : Why It Has Become Such An Important Social, Economic and Political Issue. In Biodiversity in Asia : Challenges and Opportunities for the Scientific Community, Office of Environmental Policy and Planning, Bangkok, 1992.
- Menakanit, Alisara. A Royal Temple in the Thai Urban Landscape : Wat Pho, Bangkok. Doctor's Thesis Texas : Texas A & M University, 1999.
- Orlando, Fals Borda. "A Person-centered Ethnography of Thai Buddhism : The Life of PhaRajavaramuni (Prayudh Payutto)," Dissertation Abstracts International. 50(09) : 2959-A ; March, 1990.
- Philp, Janett and David Merser. A Study on Commodification of Buddhism in Contemporary Burma. Australia : Latrobe University, 1999.
- Radcliffe-Brown, A. R. The Andaman Islanders. New York : Free Press, 1940.
- Sandy, D. Torism and Heritage Conservation PATA Conference. Bangkok : Chulalongkon University, 1979.
- Susan, Marie. "Darlington Buddhism and Development : The Ecology Monks of Thailand," Action Dharma New Stuiies in Engaged Buddhism. 45(5) : 96-109 ; January, 2003.
- Thurstone, L. L. Attitudes Theory and Measurement. New York : John Wiley & Sons, 1967.
- Tylor, E. B. The Origin of Culture. New York : Harper & Row, 1958.
- Willam A. Lessa and Evon Z. Vogt. Anthropology. New York : Holt Rhinehart & Winston, 1979.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสำรวจข้อมูลเบื้องต้น

เรื่อง

การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระปรางค์สามยุคในประเทศไทย : พระปรางค์สามยอด ลพบุรี
พระปรางค์หลวง นนทบุรี และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร การสังเคราะห์
ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม

สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างชุดที่ 1 ข้อมูลส่วนตัวเกี่ยวกับผู้ให้การสัมภาษณ์ โดยทั่วไป

ตอนที่ 1 : ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์วันที่ สัมภาษณ์ ณ

ชื่อ.....นามสกุล.....เพศ.....อายุ.....ปี

ที่อยู่ปัจจุบันบ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตรอก/ซอย.....

ถนน.....แขวง/ตำบล.....

เขต/อำเภอ.....จังหวัด.....

การศึกษา.....อาชีพ.....

โทรศัพท์

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้ความชำนาญพิเศษของผู้ให้การสัมภาษณ์
ความรู้ความชำนาญพิเศษ คือ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ลงชื่อ.....ผู้ให้สัมภาษณ์

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

แบบสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ (Key Informant)

เรื่อง

การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระปรางค์สามยุคในประเทศไทย : พระปรางค์สามยอด ลพบุรี
พระปรางค์หลวง นนทบุรี และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร การสังเคราะห์
ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม

สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างชุดที่ 2 ข้อมูลส่วนตัวเกี่ยวกับผู้ให้การสัมภาษณ์

ตอนที่ 1 : ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์วันที่ สัมภาษณ์ ณ

ชื่อ.....นามสกุล.....เพศ.....อายุ.....ปี

ที่อยู่ปัจจุบันบ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตรอก/ซอย.....

ถนน.....แขวง/ตำบล.....

เขต/อำเภอ.....จังหวัด.....

การศึกษา.....อาชีพ.....

โทรศัพท์

ตอนที่ 2 : ข้อมูลเกี่ยวกับพระปรางค์สามยอด พระปรางค์หลวง และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม
ด้านความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี

2.1 พระปรางค์สามยอด พระปรางค์หลวง และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม
มีประวัติความเป็นมา ความเชื่อ และประเพณีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

2.2 ปัจจุบันมีการดำเนินพิธีกรรมใดบ้างเกี่ยวกับพระปรางค์สามยอด พระปรางค์หลวง
และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม มีขั้นตอนและรายละเอียดอย่างไร

.....

.....

.....

2.3 การประกอบกิจกรรมเกี่ยวกับด้านพิธีกรรมความเชื่อและประเพณี มีพุทธศาสนิกชน
รวมทั้งนักท่องเที่ยวเข้าร่วมกิจกรรมมากน้อยเพียงใด และในช่วงเวลาใดบ้าง

.....

.....

.....

2.4 กิจกรรมอะไรบ้างที่ส่งผลต่อความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีทางวัฒนธรรม

.....

.....

.....

2.5 การประกอบกิจกรรมบริเวณพระปรางค์สามยอด พระปรางค์หลวง และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม ซึ่งช่วยให้การอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี ได้มากขึ้นน้อยเพียงใด และอย่างไร

.....

.....

.....

2.6 กิจกรรมด้านความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีที่พระปรางค์สามยอด พระปรางค์หลวง และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม สามารถสังเคราะห์การอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรมใน ลักษณะใดบ้าง และอย่างไร

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 สภาพปัจจุบันและปัญหาเกี่ยวกับกิจกรรมด้านความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณี

3.1 การดำเนินกิจกรรมบริเวณพระปรางค์สามยอด พระปรางค์หลวง และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม มีปัญหาอะไรบ้าง มีประเภทและลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

3.2 กิจกรรมอะไรบ้างที่ทำให้ประชาชนเสื่อมถอย ต่อความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีทางวัฒนธรรม

.....

.....

.....

3.3 โดยรวมของปัญหาที่พบ เกี่ยวกับนามธรรมหรือวัตถุธรรม อย่างไร

.....

.....

.....

3.4 ปัญหาที่ประสบมากที่สุด หรือน้อยที่สุด ที่บริเวณพระปรารักษ์สามยอด
พระปรารักษ์หลวง และพระปรารักษ์วัดอรุณราชวราราม อะไรบ้าง

.....

.....

.....

ตอนที่ 4 การสังเคราะห์ในการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม

4.1 พระปรารักษ์สามยอด พระปรารักษ์หลวง และพระปรารักษ์วัดอรุณราชวราราม
มีการดำเนินกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรมที่บริเวณพระปรารักษ์ในฐานะเป็น
สัญลักษณ์ทางความเชื่อบ้างหรือไม่

.....

.....

.....

4.2 กิจกรรมอะไรบ้าง ที่คิดว่าทางวัดดำเนินการแล้วสามารถสังเคราะห์ในการอนุรักษ์
และสืบสานทางวัฒนธรรมได้มากที่สุด และน้อยที่สุด

.....

.....

.....

4.3 ท่านคิดว่าพิธีกรรมความเชื่อ และประเพณีใด ที่เกี่ยวข้องกับพระปรารักษ์สามยอด
พระปรารักษ์หลวง และพระปรารักษ์วัดอรุณราชวราราม สามารถสังเคราะห์บุคคลให้เกิดจิตสำนึก
ให้ในการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรมได้มีประเภทและลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

4.4 ข้อเสนอแนะต่าง ๆ

.....

.....

.....

.....

ลงชื่อ.....ผู้ให้สัมภาษณ์

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

แบบสัมภาษณ์กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informant)

เรื่อง

การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระพรางค์สามยุคในประเทศไทย : พระพรางค์สามยอด ลพบุรี
พระพรางค์หลวง นนทบุรี และพระพรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร การสังเคราะห์
ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม

ตอนที่ 1 : ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์วันที่ สัมภาษณ์ ณ
ชื่อ.....นามสกุล.....เพศ.....อายุ.....ปี
ที่อยู่ปัจจุบันบ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตรอก/ซอย.....
ถนน.....แขวง/ตำบล.....
เขต/อำเภอ.....จังหวัด.....
การศึกษา.....อาชีพ.....
โทรศัพท์

ตอนที่ 2 กิจกรรมเกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีที่บริเวณพระพรางค์สามยอด
พระพรางค์หลวง และพระพรางค์วัดอรุณราชวราราม และอื่น ๆ

2.1 กิจกรรมหลัก ๆ ที่บริเวณพระพรางค์สามยอด พระพรางค์หลวง และพระพรางค์
วัดอรุณราชวราราม มีอะไรบ้าง มีช่วงไหนบ้าง

.....
.....
.....

2.2 กิจกรรมด้านพิธีกรรมความเชื่อ และประเพณีแต่ละอย่าง มีขั้นตอนและลักษณะ
การประกอบอย่างไร

.....
.....
.....

2.3 กิจกรรมประเภทใดที่คนให้ความสนใจเข้าร่วมมากที่สุด

.....
.....
.....

ตอนที่ 3 สภาพปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับกิจกรรมบริเวณพระปรางค์สามยอด พระปรางค์หลวง และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม และอื่น ๆ

3.1 สภาพปัญหาอะไรบ้างที่เกี่ยวกับกิจกรรมบริเวณพระปรางค์สามยอด พระปรางค์หลวง และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม มีประเภท และลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

3.2 ปัญหาด้านใดที่พบมากที่สุด และน้อยที่สุดในขณะประกอบกิจกรรม

.....

.....

.....

3.3 เมื่อมีปัญหาวิธีการแก้ปัญหาอย่างไร

.....

.....

.....

3.4 โดยภาพรวมของปัญหาที่พบ เกี่ยวกับนามธรรมหรือวัตถุธรรม และอย่างไร

.....

.....

.....

ตอนที่ 4 การอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม

4.1 พระปรางค์สามยอด พระปรางค์หลวง และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม มีการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรมบ้างหรือไม่ ถ้ามีประเภท ลักษณะใดของกิจกรรม

.....

.....

.....

4.2 กิจกรรมที่บุคคลให้ความสนใจเข้าร่วมมีประเภท และลักษณะใด

.....

.....

.....

4.3 นักท่องเที่ยวที่มาชมพระปรางค์ ให้ความสนใจกิจกรรมที่เจ้าหน้าที่ดำเนินการอยู่ คือ กิจกรรมอะไร และมีลักษณะความสนใจอย่างไร

.....

.....

.....

4.4 พิธีกรรมทางความเชื่อ และประเพณี ที่ประกอบบริเวณพระปรางค์สามยอด พระปรางค์หลวง และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม คิดว่าจะสามารถ ส่งเคราะห์ การอนุรักษ์ และสืบสานทางวัฒนธรรมได้หรือไม่ และอย่างไร

.....

.....

.....

4.5 ข้อเสนอแนะ การอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม

.....

.....

.....

.....

ลงชื่อ.....ผู้ให้สัมภาษณ์

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

แบบสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลทั่วไป (General Informant)

เรื่อง

การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระพรางค์สามยุคในประเทศไทย : พระพรางค์สามยอด ลพบุรี
พระพรางค์หลวง นนทบุรี และพระพรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร การสังเคราะห์
ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม

ตอนที่ 1 : ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์วันที่ สัมภาษณ์ ณ
ชื่อ.....นามสกุล.....เพศ.....อายุ.....ปี
ที่อยู่ปัจจุบันบ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตรอก/ซอย.....
ถนน.....แขวง/ตำบล.....
เขต/อำเภอ.....จังหวัด.....
การศึกษา.....อาชีพ.....
โทรศัพท์

ภูมิลำเนาเดิม บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตรอก/ซอย.....
ถนน.....แขวง/ตำบล.....
เขต/อำเภอ.....จังหวัด.....
การศึกษา.....อาชีพ.....
สัญชาติ.....ศาสนา.....
สัมภาษณ์ที่.....วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

ตอนที่ 2 ความสนใจเกี่ยวกับกิจกรรมทางด้านความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีที่บริเวณพระพรางค์
สามยอด พระพรางค์หลวง และพระพรางค์วัดอรุณราชวราราม และอื่น ๆ

2.1 ท่านที่มีความสนใจในกิจกรรมอะไรที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี และลักษณะอย่างไร

.....
.....
.....

2.2 ท่านเคยเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับ พิธีกรรมความเชื่อ ประเพณีที่ทางเจ้าหน้าที่จัด
หรือทางวัดจัดบ้าง หรือถ้าเป็นกิจกรรมอะไร มีประเพณี ลักษณะอย่างไร

.....
.....
.....

2.3 ท่านคิดว่าความปรับปรุงกิจกรรมอะไรบ้าง และลักษณะใด ที่จะส่งผลต่อการอนุรักษ์
และสืบสานทางวัฒนธรรม

.....
.....
.....

2.4 ท่านคิดว่าการอำนวยความสะดวก และการเข้าร่วมกิจกรรมเจ้าหน้าที่มีความเหมาะสมหรือไม่

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 สภาพปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณีเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม

3.1 สภาพปัญหาโดยรวมเกี่ยวกับพระพรางค์สามยอด พระพรางค์หลวง และพระพรางค์ วัดอรุณราชวราราม ทางด้านใดบ้าง ประเภท ลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

3.2 ท่านคิดว่าพิธีกรรมความเชื่อ ประเพณี ที่สังเคราะห์การอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรมอย่างไร

.....

.....

.....

3.3 ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ลงชื่อ.....ผู้ให้สัมภาษณ์

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างชุดที่ 1
เรื่อง

การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระปรางค์สามยุคในประเทศไทย : พระปรางค์สามยอด ลพบุรี
พระปรางค์หลวง นนทบุรี และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร การสังเคราะห์
ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม

แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structure Interview)

ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ (Key Informants)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา.....ถึง.....น.

สถานที่.....หมู่ที่.....ตำบล.....เขต.....จังหวัด.....

ผู้ร่วมสนทนา.....

.....

.....

.....

.....

.....

หัวข้อสนทนา

.....

.....

.....

.....

.....

สรุปข้อสัมภาษณ์

.....

.....

.....

.....

.....

ลงชื่อ.....ผู้ให้สัมภาษณ์

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์

แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม ชุดที่ 1

เรื่อง

การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระปรางค์สามยุคในประเทศไทย : พระปรางค์สามยอด ลพบุรี
พระปรางค์หลวง นนทบุรี และพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร การสังเคราะห์
ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม

แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม ชุดที่ 1 ให้สังเกตแบบมีส่วนร่วม

1. สถานที่สังเกต บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....
2. วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา.....น.
3. ผู้ร่วมสนทนา.....คน ชื่อ.....สกุล.....เพศ.....อายุ.....ปี
4. หัวข้อสนทนา ความเชื่อ/พิธีกรรม/ประเพณี องค์กรประกอบอื่น ๆ

.....

.....

.....

.....

.....

บันทึกรายละเอียด

.....

.....

.....

.....

.....

สรุปข้อสังเกต

.....

.....

.....

.....

.....

ลงชื่อ.....ผู้สังเกต

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ชุดที่ 2

เรื่อง

การอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพระพรางค์สามยุคในประเทศไทย : พระพรางค์สามยอด ลพบุรี
พระพรางค์หลวง นนทบุรี และพระพรางค์วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพมหานคร การสังเคราะห์
ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม

แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ชุดที่ 2

ใช้สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมกับกลุ่มผู้รู้ (Key Informants)

1. สถานที่สังเกต บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....
2. วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา.....น.
3. ผู้ร่วมสนทนา.....คน ชื่อ.....สกุล.....เพศ.....อายุ.....ปี
4. หัวข้อสนทนา ความเชื่อ/พิธีกรรม/ประเพณี องค์กรประกอบอื่น ๆ

บันทึกรายละเอียด

สรุปข้อสังเกต

ลงชื่อ.....ผู้สังเกต

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ภาคผนวก ข
รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

- กิตติชัย อำนวยผล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สำนักงาน
วัฒนธรรมจังหวัดนนทบุรี ถนนรัตนาธิเบศร์ อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี
เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2555.
- จรัสศรี นาคกระสันต์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สำนักงาน
วัฒนธรรมจังหวัดนนทบุรี ถนนรัตนาธิเบศร์ อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี
เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2554.
- จำลอง มาतीयง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปรารงค์หลวง
ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2554.
- จุฬาลักษณ์ จุลบุษรา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สำนักงาน
วัฒนธรรมจังหวัดนนทบุรี ถนนรัตนาธิเบศร์ อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี
เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2555.
- ฉัตรชัย ทองสวัสดิ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สำนักงาน
วัฒนธรรมจังหวัดนนทบุรี ถนนรัตนาธิเบศร์ อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี
เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2555.
- ณัชชา อรัญญาค เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปรารงค์หลวง
ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2554.
- ณัฐวุฒิ คงสมุทร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปรารงค์หลวง
ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2555.
- ธีรศักดิ์ จันทร์มณี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธี เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดปรารงค์หลวง ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 28 มีนาคม
2555.
- พเยาว์ ศรีลัด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สำนักงาน
วัฒนธรรมจังหวัดนนทบุรี ศาลากลางจังหวัดนนทบุรี ถนนรัตนาธิเบศร์ อำเภอเมืองนนทบุรี
จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2554.
- พรทิพย์ วงศ์ไพบูลย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธี เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดปรารงค์หลวง ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 8 มีนาคม
2555.
- พระครูสุตวิสุทติกุณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธี เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สำนักงาน
วัฒนธรรมจังหวัดนนทบุรี ศาลากลางจังหวัดนนทบุรี ถนนรัตนาธิเบศร์ อำเภอเมืองนนทบุรี
จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2555.
- พระสมชาย ปฎิพโล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธี เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดปรารงค์หลวง ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 29 มีนาคม
2554.

- พูนศรี จีบแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดปราสาทหลวง ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 12 มีนาคม
2555.
- ภานุพงศ์ วัฒนสุนทร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่สำนักงาน
วัฒนธรรมจังหวัดนนทบุรี ศาลากลางจังหวัดนนทบุรี ถนนรัตนวิบูลย์ อำเภอเมืองนนทบุรี
จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2555.
- ภูธิปนิษฐ์ คงโกคานันท์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนนทบุรี ถนนรัตนวิบูลย์ อำเภอเมืองนนทบุรี
จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2555.
- มงคล เสือพอน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จำลอง มาเที่ยง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปราสาทหลวง
ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2554.
- วนิดา อิมอารมณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จำลอง มาเที่ยง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปราสาทหลวง
ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2554.
- วิชัย ศรีแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จำลอง มาเที่ยง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปราสาทหลวง
ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2555.
- วีรพันธ์ วิเศษจันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จำลอง มาเที่ยง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปราสาทหลวง
ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2555.
- เวนิต วัฒนธำรงค์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จำลอง มาเที่ยง เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่องค์การบริหารส่วนจังหวัด
นนทบุรี ถนนรัตนวิบูลย์ อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์
2554.
- สมชัย บุญจันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปราสาทหลวง
ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2555.
- สมชาย ณ นครพนม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดปราสาทหลวง ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์
2555.
- สมชาย ฟ้อนรำดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปราสาทหลวง
ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2555.
- สรณสิริ เปรมปรีดา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดปราสาทหลวง ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 29 มีนาคม
2554.
- สวัสดี ภูวนิชลาวัลย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดปราสาทหลวง ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 29 มีนาคม
2554.
- สัมมนา ปันทะวงศ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดปราสาทหลวง ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 29 มีนาคม
2554.

สุขนรินทร์ ดาวเรือง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดปรายค์หลวง ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 29 มีนาคม
2555.

สุรินทร์ ภูวนิขลาวัลย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่วัดปรายค์หลวง ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 29 มีนาคม
2554.

อนรรักษ์ ลำเลิศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดปรายค์หลวง
ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2554.

ภาคผนวก ค
หนังสือราชการที่เกี่ยวข้อง

ที่ ศธ ๐๕๓๐.๔๑/ว๒๖๔

คณะวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ตำบลตลาด อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม ๔๕๐๐๐

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๔

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตเก็บข้อมูลภาคสนาม
เรียน

ด้วยพระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ นิสิตระดับปริญญาเอก : คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง พระปราสาทในประเทศไทยและพระปราสาทวัดอรุณราชวราราม : การสังเคราะห์ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทรงคุณ จันทจร เป็นประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และ ดร.พระครูวินัยธร มานพ ปาละพันธ์ เป็นกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ พิจารณาแล้วเห็นว่าเขตพื้นที่ของท่านมีข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อนิสิต ดังนั้นจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้นิสิตดังกล่าวเข้าพื้นที่เก็บข้อมูลเพื่อนำไปประกอบการทำวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์และถูกต้องต่อไป โดยจะขอเข้าพบเพื่อขอข้อมูลและสัมภาษณ์ท่านในวัน.....เวลา.....น. ณ.....

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทรงคุณ จันทจร)
คณบดีคณะวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะวัฒนธรรมศาสตร์
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๔๓๗๔-๒๘๒๗

ที่ ศธ ๐๕๓๐.๔๑/ว๒๖๔

คณะวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ตำบลตลาด อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๐๐๐

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุมัติเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ (workshop)

เรียน

ด้วยพระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ นิสิตระดับปริญญาเอก : คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง พระปรารักษ์ในประเทศไทยและพระปรารักษ์วัดอรุณราชวราราม : การสังเคราะห์ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทรงคุณ จันทจร เป็นประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และ ดร.พระครูวินัยธร มาณพ ปาละพันธ์ เป็นกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ คณะวัฒนธรรมศาสตร์ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านมีข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อนิสิต ดังนั้น จึงใคร่ขออนุมัติเข้าร่วมการประชุมเชิงปฏิบัติการ (workshop) เพื่อเก็บข้อมูลนำไปประกอบการทำวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์และถูกต้องต่อไป ในวันจันทร์ที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ เวลา ๐๙.๐๐ น. - ๑๒.๐๐ น. ณ ห้องอเนกประสงค์ นันทอุทยานสโมสร ถนนอิสราภาพ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุมัติ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทรงคุณ จันทจร)
คณบดีคณะวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะวัฒนธรรมศาสตร์
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๔๓๗๔-๒๘๒๗

ที่ ศธ ๐๕๓๐.๔๑/ว ๐๒๘

คณะวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ตำบลตลาด อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๐๐๐

๑๐ มกราคม ๒๕๕๕

เรื่อง ขอเชิญให้เกียรติเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ

นมัสการ

ด้วยพระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ นิสิตระดับปริญญาเอก คณะวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม กำลังทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง พระปรารักษ์ในประเทศไทยและพระปรารักษ์วัดอรุณราชวราราม : การสังเคราะห์ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) โดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทรงคุณ จันทจร เป็นประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และ ดร.พระครูวินัยธรรมานพ ปาละพันธ์ เป็นกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ในการนี้ คณะวัฒนธรรมศาสตร์พิจารณาแล้วเห็นว่าพระคุณเจ้าเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และเชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าว ดังนั้น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระคุณเจ้าเพื่อเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์ของพระครูปลัดชัยวัฒน์ โกสิทธิ์ นิสิตคณะวัฒนธรรมศาสตร์

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทรงคุณ จันทจร)

คณบดีคณะวัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะวัฒนธรรมศาสตร์

โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๔๓๗๔-๒๘๒๗

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	พระครูปลัดชัยวัฒน์ (ธัญญา โกสิทธิ์)
วันเกิด	วันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2486
สถานที่เกิด	อำเภอกระแสดินธุ์ จังหวัดสงขลา
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	วัดอรุณราชวราราม ถนนวังเดิม แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร 10600 โทร 02-465-1117, 08-9125-1117 อีเมลล์ kosith@hotmail.co.th
ตำแหน่งหน้าที่การทำงาน	ผู้ช่วยเจ้าอาวาส
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	วัดอรุณราชวราราม ถนนวังเดิม แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร 10600 โทร 02-465-1117, 08-9125-1117 อีเมลล์ kosith@hotmail.co.th
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2510	นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนวัดจันทร์ประชานุกูล จังหวัดนครศรีธรรมราช
พ.ศ. 2513	มัธยมศึกษาตอนต้น (ระดับ 4) โรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แขวงบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2530	ประโยคเปรียญธรรม 1-2 สำนักเรียนวัดเอก อำเภอกระแสดินธุ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช
พ.ศ. 2545	มัธยมศึกษาตอนปลาย ศูนย์ศึกษานอกโรงเรียนเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2550	ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2552	ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) สาขาวิชาธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2556	ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

